T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEVARĪḪ-İ ÇENGİZ-NÂME ŞECERETÜ'L ETRÂK

MAHSA ANVARI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

AĞUSTOS 2019

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

TEVARĪḪ-Ī ÇENGĪZ-NÂME ŞECERETÜ'L ETRÂK

Mahsa ANVARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AĞUSTOS 2019

Mahsa ANVARI tarafından hazırlanan "TEVARĪḪ-Ī ÇENGĪZ-NÂME ŞECERETÜ'L ETRÂK" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi TÜRK Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Unvanı Adı SOYADI Doç.Dr. Yılmaz YEŞİL
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan : Unvanı Adı SOYADI Prof. Dr. İsa ÖZKAN
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye : Unvanı Adı SOYADI ·Prof.Dr. İbrahim DİLEK
Anabilim Dalı, Üniversite Adı Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi: 22/08/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....
Prof. Dr. Figen ZAİF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Mahsa Anvari

22.08.2019

TEVARĪḪ-Ī ÇENGĪZ-NÂME ŞECERETÜ'L ETRÂK

(Yüksek Lisans Tezi)

Mahsa ANVARI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2019

ÖZET

Tevārīḫ-ī Cengīz-nāme Şeceretü'l Etrāk, yani Çengiz-name Tarihi ve Türkler'in şecere veya soy ağacı demektir. Uluġ Bey tarafından Farsça yazılıp 232 varaktan oluşan bir elyazma nüshasısır. Eser Hz. Adem ve Havva'nın yaradılışı ile başlayıp onları çocukları ve Hz. Nuh Aleyhesselam ve çocuklarının hikayesiyle devam ediyor. Sonra da Moğollar ve Çengiz Han ve onun evlatları ve ondan sonra tahta oturan padişahlar ve yapılan savaşları anlatıyor. Bu savaşlar daha çok Türkistan ve İran topraklarında yapılmıştır. Eserde Hicri 831 senesine kadar olan olaylar anlatılmıştır. Nüsha nestalik yazısı ile yazılmıştır. Eserde olayların tarihi zikredilirken Türklerin kullandığı on iki hayvanlı Türk takvimi kullanılmıştır. Bu çalışma eserin günümüz Türkçesine çevirilmesinden oluşmaktadır.

Bilim Kodu : 310
Anahtar Kelimeler : Çeniz Han, Moğol, Türkistan, İran
Sayfa Adedi : 548
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL

HISTORY OF GENGHIS HAN AND TURKISH PEOPLE'S FAMILY TREE

(M.Sc Thesis)

Mahsa ANVARI

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

August 2019

ABSTRACT

Tevarih-i Çengiz-nâme Şeceretül Etrak, means history of Çengiz Han and Turkish people's family tree. A manuscript of 232 pages, written by Uluġ Bey in Persian. Starts with Adam and Eve creation and their children and then continues with the story of Noah and his children. Afterward, describes The Mongols, Genghis Khan, his children, the kings who had sat on the throne after him and their wars. Those wars mostly happened in Turkestan and Iran territories. Events have been described until 831 AH and written in Nastaliq script. The dates of events are mentioned according to twelve animals' signs calendar which was used by Turkish people. This is the translation of the work to Turkish.

Science Code : 310
Key Words : Genghis Han, Mongol, Turkestan, Iran
Page Number : 548
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans dönemimde bana her türlü destek olan ve her zaman arkamda olan herkese başta Babam, Annem ve kardeşime sonsuz teşekkür ederim.

Tez konumun belirlenmesinde ve akademik eğitimde bize rehber olan sayın Prof. Dr. İsa ÖZKAN başta olmak üzere üzerimde emeği bulunan bütün hocalarıma, metnin okunmasında güçlük çektiğim bölümlerinde bana destek olan Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ''a tezimin hazırlanma süresinde bana yol gösterip yardım eden Hocam, Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL'e teşekkürü zevkle yerine getirilmesi gereken bir görev olarak görürüm.

Bu çalışma çeviri olduğu için okuyamadığım veya anlamını bulamadığım kelimeler ve cümlelerden dolayı zaman zaman sıkıntı yaşadım. Bu konuda yardımını esirgemeyen çok değerli arkadaşlarım Asiye Rahmani Nejad ve Hasti Omoumi Farzad Kafili ve teşekkür ederim. Her zaman bana destek olup beni kollayan Elham Anvari'ye de teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

ŞEKİLLERİN LİSTESİ ix

1. GİRİŞ 1

Araştırmanın Önemi, Yöntemi ve Sınırları 1

Araştırmada Kullanılan Kaynaklar 2

Şecere: 4

Türkler ve Moğollar Hakkında Yazılan Diğer Şecereler 6

2. ESERİN YAZARI ULUĞ BEY 7

2.1. Hayatı 7

2.2. Eserleri 8

3. ESER ÜZERİNDE İNCELEMELER 9

3.1. Eserin Dil Özellikleri 9

3.2. Eserin Şekil Özellikleri 10

3.3. Eserin Kurgusu 10

3.4. Eserde Yer Alan Halk Bilim Unsurları 166

3.4.1. Sosyal Normlar 177

3.4.2. Eserde geçen kadınların isimleri 18

3.4.3 Eserde Geçen Yer adları 211

3.4.4. Eserde Geçen Yiyecek Adları 277

3.5. Esere Göre Türklerin Şeceresi 28

4. NÜSHANIN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ 377

Sayfa

5. SONUÇ 299

KAYNAKLAR 3011

EKLER 305

EK-1. Eserin Görüntüleri 306

ÖZGEÇMİŞ 5488

DİZİN 54949

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 3.1. Yafes'in soyundan devam edenler 29

Şekil 3.2. Sam'ın soyundan devam edenler 30

Şekil 3.3. Obelçe'nin soyundan devam edenler. 31

Şekil 3.4. Yıldızhan'ın soyundan devam edenler 32

Şekil 3.5. Baysunġur'un soyundan devam edenler 33

Şekil 3.6. Timuçin'in soyundan devam edenler 34

Şekil 3.7. Çağatay'ın soyundan devam edenler 35

Şekil 3.8. Tüli'nin soyundan devam edenler 35

1. GİRİŞ

Türk milletinin fertleri topluluk, boy veya devlet olarak ilk çağlardan itibaren Asya'nın dört bir yanına dağılmışlardır. Daha sonraki asırlarda da Avrupa ve Afrika'ya kadar yayılarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Böylesine geniş bir coğrafyada kendilerine has kültürlerini ve hayat anlayışlarını koruyarak günümüze kadar gelen Türk milleti, farklı ad veya yerlerde devletler kurarak genellikle bağımsız yaşamışlardır. Devlet kurarken aralarından güçlü bir hanedanın ortaya çıkarak büyük bir devlet kurması halinde diğer Türk kavimleri ona bağlanmışlardır. Bağlandıktan sonraki durumlarında kültürel ve milli kimlik açısından genel anlamda önemli bir değişiklik olmamıştır. Bu bağlılık çerçevesinde birliklerini devam ettirek, ayrıca her topluluğun ya da boyun yaşadığı belirli bir alanı vatan kabul ederek mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir.

Türklerde millî tarih bilinci canlı tutan şecere geleneğinin tezahürü olarak ortaya çıkan Tevarīḫ-i Çengīz-Nâme Şeceretü'l Etrâk'ı ele aldığımız bu çalışma, Giriş, Yazar hakkında İnceleme, Eserin Türkiye Tükçesine Çevrilmesi, Orijinal Metin, Sonuç ve Kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, araştırmanın önemi, yöntemi ve sınırları, araştırmanın kaynakları, şecere kavramı ve şecere şuuru hakkında bilgiler verilecektir.

1.1. Araştırmanın Önemi, Yöntemi ve Sınırları

Türklerde şecere geleneği, her dönemde önemini korumuştur. Bu bakımdan

Türk Dünyası'nın pek çok bölgesinde bu anlayışın tarih boyunca devam ettiği ifade edilebilir. Bu anlayışın bir tezahürü olan Tevarīḫ-i Çengīz-Nâme Şeceretü'l Etrâk'ta Cengizname tarihini ve Türklerin şeceresini içermesi bakımından önemlidir.

Yazıldığı dönemde, sahip olduğu askeri gücü ile Türkistan, Orta Asya gibi Türk illerini de etkisi altına alan Cengiz'in bu soyal ve psikolojik etkisi nedeniyle Türklere ait pek çok unsur eserde Moğol olarak geçmektedir. Hatta eser zaman zaman Türk ve Moğol adlandırmalarında ortak ifadelere yer vermektedir.

Araştırmamızın ana temasını teşkil eden şecere ve buna verilen önem, tarihi belgelere uygun şekilde günümüze kadar ulaşmıştır. Bu durum, Türklerin milli ve manevi bünyesinde zaman zaman meydana gelen tarihi olaylar neticesinde oluşan tahribatı ortadan kaldırmak için de bir fırsat teşkil etmiştir.

Türk milleti, şecere geleneğine verdiği önemle milli kimliğini yaşatmaya, unutulan gözden kaçan yerlerde bunu yeniden keşfetmeye başlamıştır. Bu karşılaştıkları zorluklar neticesinde durum, toplumun dinamiklerini olumlu yönde harekete geçirmiştir.

Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunların birisi Harward Üniversitesi'nin kütüphanesi biri si de British Mueseum'da bulunmaktadır. bu eserlerin Harward nüshası üzerine yapılan bu çalışmada eserin hem Türkiye Türkçesi çevirisi hem de fotoğraflarına yer verilmiştir. Bu çalışma daha önce üzerinde bu denli bir inceleme bulunmayan bir şecerenin Türkiye Türkçesine aktarılması ve araştırmacıların dikkatine sunulması bakımından önemli olduğu değerlendirilebilir.

1.2. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

Araştırmada Tevarīḫ-i Çengīz-Nâme Şeceretü'l Etrâk adlı eser temel kaynak olarak ele alınmıştır. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunların birisi Harward Üniversitesi'nin kütüphanesi biri si de British Mueseum'da bulunmaktadır. bunun yanında daha önce yapılmış çalışmalar, diğer şecereler ve başvuru kaynakları da araştırmanın kaynakları arasında yer alabilir.

Çalışmada faydalandığımız kaynaklar arasında Divan-ı Lügati't-Türk[1] önemli bir yer tutmaktadır. Şecere alanında yazılmış eserlere bakıldığı zaman Kaşgarlı'nın Divan-ı Lügati't-Türk adlı eserinden sonra Türklerin soy kütüğüyle ilgili yazılmış en önemli eser, Ebu'l-Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terâkime adlı eseridir. Dolayısıyla bu iki eser, Oğuz boylarından soylarını ve boylarını anlatan en önemli kaynakları teşkil etmektedir.

Ebu'l-Gazi Bahadır Han, 1603 yılında Urgenç'te dünyaya gelmiş ve 1663 yılında vefat etmiştir. Ebu'l-Gazi Bahadır Han, en önemli eserleri arasında bulunan Şecere-i Türk

[1] Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi, Çev. Besim Atalay, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

(Sagara-i Turki)'ü 1661 yılında, Şecere-i Terâkime de 1663-1664 yılları arasında yazmıştır.

Bilindiği gibi, Şecere-i Terâkime için Ebu'l-Gazi'ye Türkmen boyları arasında söylenen rivayetler ve hocaların, beylerin ellerinde bulunan şecereler kaynaklık etmiştir. Ayrıca tarihî eserlerden de Reşidüddin'in Câmiü't-tevârih'indeki Oğuznâme'den yararlanmıştır. [2]

Reşidüddin Fazlullah'ın Câmiü't-tevârih adlı çalışmasının ikinci cildinde yer alan Târih-i Oğuzhân ve Türkân bölümü diğer bir Oğuznâme metnini oluşturmaktadır. Diğer Oğuznâme metinleri ise baştan ve sondan eksik olan Manzum Oğuznâme ile Yazıcızâde Ali'nin Târîh-i Al-i Selçuk adlı çalışmasındaki rivayettir.

Bunların dışında konuyla ilgili iki metinden daha söz edebiliriz: Bunlardan biri, Câmiü't-tevârih'in Doğu Türkçesi ile çevirisi olan Câmiu't-tevârîh-i Celâyiri adlı metin; bir diğeri ise Tevârih-i Cihân-güşâ'yın Cengiz Han devrine ait olan kısmının, Arap harfleriyle Doğu Türkçesine çevirisi olan "Cengiz Han Tarihi Tercümesi"dir.[3]

Bu şecerelerde Osman oğullarının ataları Oğuz Kağan'a ve nihayetinde Hazreti Nuh'a ulaştırılır. Kısacası, şecerelerde dinî gelenekten kaynaklanan bir peygambere bağlama, millî gelenekten kaynaklanan Oğuz Kağan'a mensubiyet, kendisini ve üyesi bulunduğu milleti veya boyu meşrulaştırma töresinin bulunduğu görülür. Faruk Sümer, bu anlayışın diğer vakayinamelere de Yazıcızâde vasıtasıyla girdiğini ifade eder.[4]

Türk tarihçiliğindeki şecere örneklerinin yanı sıra, Rus şarkiyatçılardan N. A. Kononov'un Şecere-i Terâkime'si, Türk bilim adamlarından Muharrem Ergin'in Türklerin Soy Kütüğü, Türkmen âlimlerinden Soltanşa Ataniyazovun Türkmenlerin Nesil Daragty, Mehmet Kılıç'ın Türkmenlerin Nesil Ağacı ve Türkmenbaşı'nın Ruhnamesi, Ağa Niyazi Begliyev'in Türkmen Boylarının Tarih ve Etnografyası Türkmen şecere geleneği alanında

[2] Zuhal Kargı Ölmez, Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü), Ankara,1996, 24.
[3] Osman Fikri Sertkaya, "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar", TDAYBelleten, Ankara, 1995, 9.
[4] Faruk Sümer, "Osmanlı Devletinin Kurucusu Osman Gazi ve Devri İle İlgili Bazı Meseleler Hakkında Düşünceler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.80, İstanbul, 1992, 20.

önemli eserlerdir. Türkmen Şecere geleneği üzerine Murat İlliyev'in yapmılş olduğu çalışma da bu alanda yapılmış çalışmaların değerlendirilmesi bakımından önemlidir.[5]

1.3. Şecere:

Türklerde şecereye verilen önem, diğer bir ifadeyle "yedi atayı bilmek ", "yedi sülalesini saymak" "yedi ceddini bilmek" çeşitli inanç ve anlayışlardaki bazı örnekleriyle ele alınmıştır.

Şecere, Arapça bir kelime olup "Ağaç" anlamına gelir. Türk Dil Kurumu da bu kelimeyi şöyle açıklamış: 1. Soy Ağacı 2. Atların soyunun yazılı olduğu çizelge. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedinde de "Şecere" için bu açıklama yazılmış: " Bir kişinin, bir ailenin kökü durumunda olan en uzak atalardan başlayarak gövde ve dallar konumundaki babaları ve onların çocuklarını gösteren ağaç şeklinde şematik çizime şecere denir. Ayrıca soy ağacı, soy kütüğü, ensab kütüğü, nesepnâme, silsilenâme kelimeleri de bu anlamda kullanılmaktadır.

Araplar, İslamiyet'ten önceki devirlerde olduğu gibi İslâmî dönemde de ensâb bilgisine önem vermişlerdir. ve Arap olmayanlara karşı bu bilgileriyle övünmüşlerdir. Bazı müellifler ensâb bilgisi için "ilim" kelimesini kullanmışlar, hatta bir kısmı bu ilmi "yüce ve üstün ilim" gibi ifadelerle tanımlamışlardır. Ensâb bilgisi Cahiliye devri Araplarının şiir, hitabet, eyyâmü'l-Arab ve ahbâr gibi kültürlerinin en önemli parçasıydı. Onların ensâb bilgisine verdikleri önem, içinde yaşadıkları siyasi ve sosyal şartların bir sonucuydu. Araplar, bir babadan geldiğine inanan insanların meydana getirdiği kabile esasına dayanan bir toplum yapısına sahiptiler. Daha çok erkek soyundan gelen akrabalık bağına (asabiyye) dayanan kabilede kan bağı önemli bir yer tutuyordu. Ensâb bilgisi, kendilerini koruyan ve bir araya getiren bir devletin bulunmayışının da tabii sonucu olarak kabile fertlerini birbirine bağlayan, çeşitli tehlikelerden koruyan ve başka kabile mensuplarından ayıran bir zırh gibi kabul ediliyordu. Araplar için nesebe bağlılık ve ona duyulan ihtiyaç, âdeta bugünkü insanın kendi haklarını koruyan bir devlete ve bir vatana duyduğu ihtiyaç gibidir.[6]

[5] İLLiYEV, Murat, Türk Tarihinde Şecere Geleneği: Türkmen Şecereleri Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2010.
[6] Mustafa Fayda, "Ensab", DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi), İstanbul 1995, XI, 245.

Türkler pek çok boy ve topluluklara ayrılan, büyük bir millettir. Bir kısmı şehirlerde ve köylerde, bir kısmı bozkırlarda hayatlarını sürdürmüşlerdir. Buna rağmen şecereler, bütün Türk unsurlarını birleştiren bir gelenek olarak öne çıkmıştır. Hakanlar, sultanlar, Beyler ve boy başkanları bu geleneğe büyük önem vermişlerdir. Türk kökenli olan halklar da kendilerini bir millet olarak bir başkanlığa veya saltanata bağlılığı tarih boyunca devam etse de zaman zaman bağlı bulunduğu hâkimiyete karşı çıktıkları görülmektedir. . Hatta tarihe baktığımızda aynı Oğuz boyundan olan halkın birbirleriyle savaştıkları pek çok kez görülmüştür.

Türk coğrafyalarında yaşayan Türklerin tarihine baktığımız zaman soy ve akraba bilgisi oldukça önemli görülmektedir. Kazaklarda cüz kavramı, Türkmenlerde Yedi anlayışı bu bilginin önemini ifade etmektedir.

Yukarıda yazılan bilgilerde de görüldüğü gibi Türkler'de, İranlılar'da, Hint ve Arap geleneğinde şecere tesbitine büyük önem verilmiş." Türk şecerelerinde en tanınmış olanı Ebul Gazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime'si olduğu değerlendirilmektedir.

İran ve Türk Edebiyatlarında el yazma eserler büyük önem taşımaktadır. Bu eserlerin bir çoğu İran ve Türkiye kütüphanelerinde bulunurken bazıları ise başka ülkelerdedir.

Tevārīḫ-ī Cengīz-nāme Şeceretü'l Etrāk, yani Çengiz-name Tarihi ve Türkler'in şecere veya soy ağacı demektir. Uluġ Bey tarafından Farsça yazılıp 232 varaktan oluşan bir elyazma nüshasısır. Eser Hazret-i Adem ve Havva'nın yaradılışı ile başlayıp onların çocukları ve Hazret-i Nuh Aleyhesselam ve çocuklarının hikayesiyle devam ediyor. Sonra da Moğollar ve Çengiz Han ve onun evlatları ve ondan sonra tahta oturan padişahlar ve yapılan savaşları anlatıyor. Bu savaşlar daha çok Türkistan ve İran topraklarında yapılmıştır. Olaylar 831 Hicri senesine kadar anlatılmıştır. Nüsha nestalik yazısı ile yazılmıştır.

Bu eserin de bilinen iki nüshası vardır. Birinci nüsha Harvard Üniversitesi Houghton Library'de bulunan yazmadır. Künyesi: Tavārīkh-i Chingīz'nāmah, Shajarat al-Atrāk (Cengiznâme Tarihi: Tevârih-i Selâtîn-i Türk)'dır. Diğer nüshası ise, British Museum'de No. O. 8106 numarası ile mevcuttur. Bu çalışmada Harvard Üniversitesi nüshası esas alınmıştır.

Yazar bu eserde olayların tarihini zikrederken Türklerin kullandığı on iki hayvan takvimini kullanmıştır: Fare, Öküz, Pars, Tavşan, Ejderha, Yılan, At, Koyun, Maymun, Tavuk, Köpek, Domuz. Bu hayvanlar dışında Sincap, Solucan, Sülün, Şahin, Tavşan, Tavus Kuşu, Aslan, Balina, Balık, Ceylan ve Çakal da geçiyor. Ayrıca; Bal, Biber, Buğday, Ekmak, İncir, Süt, Tuz, Üzüm ve Yoğurt gibi yiyeceklerin adı da geçiyor.

1.3.1. Türkler ve Moğollar Hakkında Yazılan Diğer Şecereler

Şecere-i Terakime: 1659- 1660 yıllarında Ebulgazi Bahadır Han tarafından yazılan Şecere-yi Terakime, 17. Yüzyılın mühim tarih eserlerindendir. Eserini yazarken Ebulgazi'ye Türkmen boyları arasında söylenen rivayetler ve hocaların, beylerin ellerinde bulunan şecereler kaynaklık etmiştir. Eserin toplamda 7 nüshası vardır. Türkmenler arasında yaygın olan Oğuz rivayetleriyle mevcut Oğuz-namelerden yararlanarak meydana getirilen eser, Oğuz-name'nin Türkmen rivayetidir. Eser sebeb-i telif ile başlayıp Hazret-i Adem'in hikayesi ile devam eder.

Şecere-i Türk: 1663 yılında ölümü dolayısıyla yarım kalan ve daha sonra oğlu Enuşe tarafından tamamlanan Şecere-i Türk, 15. Yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Harezm'de hüküm süren Yadigaroğlu Şıban Özbek hanlarının tarihini ve soylarını belirlemek amacıyla yazılmıştır.

2. ESERİN YAZARI ULUĞ BEY

Uluğ Bey, Teymur-i Leng'in torunlarından olan Şahroḫ'un oğludur. Asıl adı Mehmet Tuġay'dır. Farklı bilimlerde bilgisi olup İslam dünyasında çok tanındı. Semerkand'da büyük bir rasathane yaptı. Yıldız biliminde çok yenilikler yaptı. Çok ünlü Zic'leri vardır. Bir çoğu İran Milli Kütüphanesi'nde mevcuttur. Babası hayattayken 814 Hicri senesinde Semerkand padişahı oldu. 850 Hicri senesinde babasının yerine tahta oturdu. Oğlu ile sürekli çatışmadaydı. En sonunda 853 Hicri senesinde oğlu tarafından öldürüldü. 56 yıl yaşadı ve 39 yıl saltanat yaptı. Zic'i 1665 Miladi senesinde İngiltere'nin Oxford şehrinde yayınlanıp birçok Avrupa diline çevirisi yapılmıştır.

2.1. Hayatı

1414 baharında amcası Şeyh Ömer'in oğlu Ahmet denetimindeki Fergana'ya sefer düzenledi. Semerkand'da hüküm sürerken genel olarak avcılık, eğlence ve alimlerle sohbetlerle geçiren Uluğ Bey, şeyh, molla ve dervişlerle iyi ilişkiler sağlayamamıştı. Bu dönemde saray kuşçularından Alaaddin Ali bin Muhammed ile dostluk kurmaya başladı. 1425 yılında Moğollar üzerine sefer düzenleyen Uluğ Bey, Issık Gölü dolaylarına kadar geldi. Moğolları dağıtarak önemli miktarda ganimetle Semerkant'a döndü. Sonrasında babasından aldığı destek kuvvetlerle Özbekler üzerine sefer düzenlese de yenilerek Semerkant'a çekilmek zorunda kaldı. Şeyhler, mollalar ve dervişler tarafından şehre sokulmak istenmese de kendisine sadık adamlarının desteğiyle Semerkant'a girerek düzeni yeniden sağladı. Daha sonra yeniden Özbekler'e sefer düzenleyerek Taşkent'e kadar ilerledi. Buradan Semerkant'a döndükten sonra av ve eğlence yaşantısını bırakan Uluğ Bey, ilim çalışmalarıyla uğraşmaya başladı. İlmi sohbetler, matematik ve astronomi konularında kendini eğiterek kendini geliştirmeye başladı. Bu dönemde önemli alimler Kadızade Rumi, Gıyaseddin Cemşid ve Ali Kuşcu ile çalışmalar yaptı. Semerkant yakınlarında rasathane kurulması çalışmaları başlattı. 1429 Ekim'inde rasathaneyi tamamladı.

Şahruh'un 12 Mart 1447 yılında ölümüyle yeniden Timurlu tahtı için yaşanan mücadeleye katıldı. Herat' a sefere çıktı ve karşısına çıkan Ebebekir Mirza' nın ele geçirerek onun kuvvetlerini de ordusuna kattı. Herat'ta hakim olan annesi Gevherşad ve kardeşi Baysungur'un oğlu Alaüddevle ile anlaşarak eski sınırları kabul etti. Ancak oğlu Abdüllatif

valisi olduğu Belh şehrinde Alaüddevle tarafından kuşatılınca yeniden sefere çıktı. 1448 yılı baharında Alaüddevle'nin kuvvetlerini yenerek Herat'a girerek tahta egemenliğini sağladı. Herat'a oğlu Abdüllatif'i vali yaparak batıya doğru harekete geçti. Kışın yaşanan isyanı bastırmak için Herat'a döndü ve şehri yağmalattı. Buradan Buhara'ya geçen Uluğ Bey bir süre burada kaldı. Bu sıralarda Gevherşad sultanda Herat'ı geri aldı. 1449 yılında Belh' te bulunan oğlu Abdüllatif'in kendine sefer düzenleyeceği haberi üzerine onun üzerine harekete geçti. Ceyhun kıyılarında karşılaşan kuvvetler küçük çaplı çarpışmalar da bulundu. Bu esnada Semerkant'ta yaşanan isyanı bastırarak tekrar Abdüllatif üzerine harekete geçen Uluğ Bey, Semerkand yakınlarındaki Dımaşk köyü yakınlarında oğluna yenildi. Bir süre kaçtıktan sonra Semerkant'a dönerek oğluna teslim oldu. Teslim olduktan sonra Hacca gitmek için oğlunun iznini alan Uluğ Bey, yolda oğlunun adamları tarafından öldürüldü.

2.2. Eserleri

Uluğ Bey, Semerkant'ta bir medrese ve bir de rasathane yaptırmıştır. Kadızade Rumi bu medreseye başkanlık etmiştir. Rasathane için yörede bulunan tüm mühendis, alim ve ustaları Semerkant'a çağırmıştır. Kendisi için de bu rasathanede bir oda yaptırarak tüm duvar ve tavanları gök cisimlerinin manzaralarıyla ve resimleriyle süsletmişti. Rasathanenin yapım ve rasat aletleri için hiçbir harcamadan kaçınmamıştır. Bu gözlemevinde yapılan gözlemler, ancak on iki yılda bitirilebilmiştir. Gözlemevinin yönetimini Bursalı Kadızade Rumi ile Cemşid'e vermiştir. Cemşid, gözlemlere başlandığı sırada ve Kadızade' de gözlemler bitmeden ölmüştür. Gözlemevinin tüm işleri o zaman genç olan Ali Kuşçu'ya kalmıştır. Bu gözlem üzerine Uluğ Bey, ünlü "Zeycini" düzenlemiş ve bitirmiştir. Zeyç Kürkani veya Zeyç Cedit Sultani adı verilen bu eser, birkaç yüzyıl doğuda ve batıda faydalanılacak bir eser olmuştur. Zeyç Kürkani, bazı kimseler tarafından açıklanmış ve Zeyç'in iki makalesi 1650 yılında Londra'da ilk olarak basılmıştır. Avrupa dillerinin birçoğuna, çevrilmiştir. 1839 yılında cetvelleri Fransızca tercümeleriyle birlikte, asıl eser de 1846 yılında aynen basılmıştır. Zeyç Kürkani'nin asıl kopyalarından biri Irak ve İran savaşlarından sonra Türkiye'ye getirilmiş ve halen Ayasofya kütüphanesindedir. Uluğ Bey'in yönetimi zamanında fetihlerden çok babası zamanında olduğu gibi yönetim güçlendirilmiş ve önemli bilimsel gelişmeler yaşanmıştır.

3. ESER ÜZERİNDE İNCELEMELER

3.1. Eserin Dil Özellikleri

Eserde Eski Türkçe kelimelerin Moğolca olarak ifade edildiği de görülmektedir. Türkçe kelimelerin kökeni Moğolca olarak Fars kaynaklarında da yer almaktadır. Bu kelimeler Fars dekoda sözlüğünde de böyle ifade edilmektedir. Fars kaynaklarının bu şekilde alması ya Moğol etkisi veya Türklerin ve Moğolların Farslar tarafından birlikte anılması olarak kabul edilebilir.

Aşağıda yer alan kelimelerin büyük bir kısmı türk lehçelerinde, tarama ve derleme sözlüklerinde yer almakta; bu kaynaklarda kadim Türkçe'nin bir unsuru olduğu açıkça görülmektedir.

Al Tamġa: Moğol padişahlarının fermanların üzerinde al mürekkep ile vurdukları damga.آل تمغا olarak ifade edilmesine rağmen Türkçe bir sözcüktür.

Baliṣ: Altın ve gümüş ölçme birimi بالش

Baliġ: Türkçe'de Orhun abidelerinde geçen bu sözcükler Moğolca'da şehir anlamına gelir. باليغ olarak da ifade edilmektedir.

İlḫan: İran Moğol padişahlarının unvanı ايلخان

Gürkan: Teymuriyan'ın kurucusu olan Emir Teymur'un lakabıdır. Moğolca'da "Damat" anlamına gelir. گوركان

Kımız: Kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan, az alkollü, ekşi bir Türk içkisiقميز

Kenkec(ş): Danışmak كنكاج Türk lehçelerinde kineş olarak da geçmektedir.

Menḳılay: Ordunun öncüsü. منقلای

Ordu: Askeri birliklerin bulunduğu karargâh اردو

Noyan: Padişahın oğlu. Türkler sultanlar ve meliklere bu adı verir. Türk büyüklerinin lakabıdır. Emir ve ordu komutanı. نویان

Tamġaçi(ı): Haraç Görevlisi تمغاچی

Tümen: Moğolca'da on bin anlamına gelir. تومان

Ulus: Millet الوس

Yarġu: Hesap sormak, Azarlamak یارغو günümüzde yargı, yargıç olarak geçmektedir.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Türkçe kelimeler eserin pek çok yerinde yer almakta, hatta günümüzde Türkçenin farklı şive ve ağızlarında bu kelimelrin değişmelere uğramış hallerini görmek mümkündür. Ordu ve damga sözcükleri bu konuda basit iki mesel olarak değerlendirilebilir.

3.2. Eserin Şekil Özellikleri

Eserin kahve rengi bir cilde sahiptir ve birinci varaktan önceki varakta sol üst kısmında kırmızı ile ŞECERETÜ'L ETRAK ve onun altında da siyah ile "Tevrih-i Çengiz-name Şeceretü'l Etrak" ve yine onun altında "Yani Tevarih-i Selatin-i Türk" (Türk Padişahlarının Tarihi) yazılmıştır.

Birinci varaktan önceki varakta sol üst kısmında kırmızı ile Eserin yazı stili nest'aliktir. Eser bir cilt, 117 yapraktan oluşur. Ebadı ise 33,5 x 18 cm.dir (25 x 11,5 cm.)

3.3. Eserin Kurgusu

Eserin kurgusu ile ilgili Abdollah Dodangeh yaptığı değerlendirmede[7] böyle yazmıştır:

Eser Allah'a hamd ve sena ile başlar, devamında Allah'ın *"Eşref-i Mahlukât"* olarak bilinen insanın yaratılışı hakkında bilgi verir. Bununla ilgili Allah'ın meleklerinden sıra ile Cebrail (a.s), Mikail (a.s), İsrafi (a.s) ve son olarak da Azrail (a.s)'den yeryüzünden insanoğlunu oluşturmak üzere bir miktar toprak getirmelerini emretmiş. Ancak yer,

[7] Abdollah Dodangeh, Ulus-u Erbe'a Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme, Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihi Araştırmaların Adanmış Bir Ömür, Prof.Dr. Gülçin Çandarlıoğlu 75. Yaş Armağanı, ed. Erman Şan, İstanbul 2017, s. 511-524

kendisinden bir parça dahi olsa koparılmamasını iltimas etmiş. İlk üç melek de kıyamamış ve Allah'ın huzuruna eli boş geri dönmüşler. Nihayet Hz. Azrail (a.s) Allah'ın emrini yerine getirmiş. Müellif, Hz. Âdem (a.s) ile Hz. Havva (a.s)'nın Kâbe'yi tavaf ettiklerini zikreder. Allah'ın onlara yirmi biri erkek ve yirmisi kız çocuğu olmak üzere kırk bir evlat nasip ettiğinden bahseder. Biri hariç, bütün çocukların bir kız bir erkek olmak üzere ikiz dünyaya geldiklerinden bahseder.

Hz. Âdem (a.s) bunları kendilerinden sonra dünyaya gelen kardeşleri ile evlendirmiş. Ancak Kâbil, güzel olan kendi kız kardeşi İklimâ'yı başkası ile evlenmesine razı olmamış. Hz. Âdem (a.s) onu Hâbil ile evlendirmek istese de kardeşler arasında ihtilaf oluşmuş. Hz. Âdem (a.s) durumu yatıştırmak için kardeşlerden birer kurban hazırlamalarını ister. Her iki kurban ayrı dağlara konulur, Allah tarafından kimin sunduğu kurban kabul görülürse, İklimâ onunla evlenecek diye şart koşar. Nihayet Allah'ın izni ile ateş Hâbil'in sunduğu kurbanı pişirmiştir. Bu da onun sunduğu kurbanın kabul olunduğu manasına gelir ve İklimâ ile onun evlenmesi meşruiyet kazanır. Ancak Kâbil kardeşi Hâbil'e kin gütmüş ve nihayet onu öldürmüştür.

Böylece haset, kin ve nifak insanlar arasında yayılmaya başlamış oldu. İlerleyen zamanlarda Hz. Âdem (a.s) demircilik yaparak çeşitli edevat ile hayatını kolaylaştırmaya çalışmıştır. Hz. Âdem (a.s) vefatından önce Şeys (a.s)'i Muharrem ayının 10. gününde kendine yardımcı olarak tayin etmiş. Müellif, *Ahsenü'l-Kısas* gibi bazı kaynaklara atıfta bulunarak Hz. Âdem (a.s)'in 1400 sene, bazısına göre 1000 ve bir kısmına göre de 937 sene yaşadıktan sonra vefat ettiği ve Ebû Kâbis dağlarında defnedildiğine dair bilgi verir. Hz. Âdem (a.s)'din yedi yıl sonra da Hz. Havva (a.s)'nın vefat ettiği ve Cidde'de defnedildiğinden bahseder. Şeys (a.s) ise kumaş ve dokumacılık üzerine yoğunlaşmıştır.

Uluğ Bey, ayrıntılı olarak verdiği bu bilgilerden sonra Şeys (a.s)'in sülalesi hakkında da bilgi verir. Hz. Nuh (a.s)'un döneminde yaşanan tufan (fırtına) sonunda Perşembe günü Muharrem ayının Aşura (10. gün) günü fırtınanın dinmesi, geminin Musul adasının Cûdî dağına oturduktan sonra evlatları ve ashabı ile sağlıklı bir şekilde gemiden yere indiklerinden bahseder. Bu tarihte Hz. Âdem (a.s) Medinetü's-Semanîn veya Sevku's Semanîn (seksen kişinin şehri) adı ile bir şehir kurmuş. Bir süre sonra bu seksen kişiden Hz. Nuh (a.s)'un oğulları Yafes, Sâm ve Hâm ve eşlerinin dışında herkes vefat etmiş.

Bu olaydan sonra toplam yedi kişi hayata devam edebilmiştir. Müellif bu bölümden sonra daha çok Türk soyunu başlatan Yafes'in sülalesi üzerinde durmuş. Yafes'in dokuz evladı olduğu ve bunların ilkinin Türk, ikincisi Hızır, üçüncüsü Saklep, dördüncüsü Rus, Beşincisi Mîsek, altıncısı Çin, yedincisi Kumârî, sekizincisi Kîmal (Kîmal ve Kîmârî aynı kişiler olarak bilinir) ve dokuzuncusu da Mâduh'dur. Türk b. Yafes zamanında hayvanların post ve derisinden elbise yapıldığını zikreder.

Türk Han b. Yafes'i, adaletli olmasından dolayı, ilk Pers İmparatoru Kiyûmers'e benzetir. Türk'ün torunlarından el-Meçne Han'ın döneminde Türk kavimlerinin aşırı zengin olduklarından dolayı israf edip doğru yoldan saptıklarını zikreder. el-Meçne Han'ın Tatar ve Moğol isimlerinde iki ikiz oğlunun olduğunu zikreder. Müellif, bundan sonra artık Moğol ve Tatar kavimleri hakkında bilgi verir. el-Meçne Han sahip olduğu toprakları oğlanları arasında taksim etmiş. Baba vefat edince kardeşler kendi bölgelerinde kendilerine tabi kavimleri idare etmeye başlamışlar. Moğol Han'ın Kara Han, Oğuz Han, Kuz Han (Göz Han) ve Orhan olmak üzere dört oğlu olduğunu zikreder.

Moğol şeceresinden bahsederken Moğolların dokuz gruptan oluştuğunu ve buna atfen *"dokuz"* kavramının yaygın bir rakam ve kavram olduğunu ifade eder. Bu sülalenin birincisi Moğol ve sonuncusu ise İlhan'dır. Müellif, Oğuz Han'ın Müslüman olduğundan ve eşlerini de aynı yola yönlendirdiğinden bahseder. Müslüman bir hükümdar olarak methettiği Oğuz Han'ı Pers kralı Cemşîd'e benzetir. Ayrıca Oğuz Han'ın Türk kavimlerine verdiği lakaplardan bahseder. Zikrettiği lakaplar hakkında kaynak olarak da birer hikâyecik nakleder.

Lakaplardan bazıları şöyledir: Uygur, Kanıklı, Kıpçak, Karluk, Helec, ve Çubuğan. Lakaplar ve manası hakkında şu örnekleri verir: Uygur lakabı *"birleşmek"* manasına gelir, şöyle ki bu grubun Oğuz Han'ın savaşlarından birisinde kendisine yardımcı oldukları için Oğuz Han onlara bu lakabı vermiş. Kanıklı ise, akıl ve zekâya dayalı bir şeyi üretmek manasına gelir. Böylece müellif, Oğuz Han'ın kendisine tabi olan kavimlere verdiği lakaplar ve manaları hakkında kısa bilgi aktarmış. Müellifin Moğol ve Tatar kavimleri hakkında bilgi vermeye başlamasıyla konuların kolayca anlaşılmasına yönelik verdiği manzum şiir beyitleri metni süslemiştir Timuçin'in (Cengiz Han) doğumu ve kendisine bu ismin verilmesi hakkında bilgi verir. Türklerin hayvan takvimine göre domuz yılı olan 549/1154 yılında Timuçin'in dünyaya geldiğini, babası Yasu Bey'in kabile büyükleriyle onun ismi hakkında istişare ettiğinden bahseder. Bu görüşmeler sonucunda daha önce aynı bölgede hüküm sürmüş Timuçin isimli bir Tatar hükümdarının isminin yeni doğan çocuğa verilmesi uygun görülmüş. Böylece Yasu Bey'in oğluna Timuçin ismi verilmiştir. İlerleyen zamanlarda Timuçin diğer kavimler ile ittifak kurmaya çalıştığı gibi bazı kavimler ile de mücadeleye devam etmiş. Müellif, Timuçin Kaan'ın cülusu ile ilgili de bilgi verir

Cuci'nin Timuçin tarafından komutan olarak tayin edildiği Kurultayın oluşumu Sahip Kur'an, Timuçin Kaan-ı Mu'azzem'e *"Cengiz Han"* lakabının verilmesi hakkında da bilgi verir. Bu olay Recep 602/Şubat-Mart 1206 tarihinde gerçekleşmiştir.[8] Müellif, Timuçin'in *"Cengiz Han"* olarak lakaplandırılması ile ilgili övgüler sunar. Moğolca *"Kurultay"*ın *"büyük kutlama"* anlamına geldiğini ifade eder. Bu olayın ardından kurultayın toplanması ve devlet erkânına tuğra, unvan ve lakapların dağıtılması hakkında da bilgi verir

Metnin bundan sonraki bölümlerinde artık Timuçin yerine Cengiz Han ismi kullanılmıştır. İlerleyen bölümlerde Cengiz Han'ın Karluk kavminin padişahı Derniv Arslan Han gibi Türk kavimlerinin yardımları ile çeşitli fetihler yaptığı, ordu komutanlarına *"siyurgal"* dağıttığından bahseder. Cengiz Han'ın Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuli olmak üzere dört oğlu hakkında bilgi verir. Cuci'yi avlanma, Çağatay'ı ordunun düzenlenmesi, Ögedey'i devletin muhasebe işleri ve Toluy'u da aile ve aşiretin muhafazası hususlarında görevlendirdiğini zikreder. Bu dört oğlunun dışında Cengiz Han'ın diğer eşlerinden olan beş oğlundan da bahseder. Cengiz Han, Hıtay ülkesini (bölge) fethettikten sonra hâkimiyet sahasını genişletmiştir. Fethedilen bu yeni toprakları oğlanları arasında paylaştırmış ve onların birbirine daima destek vermelerini tavsiye etmiştir. Şöyle ki, bir gün oğlanlarını bir araya getirerek eline bir ok alır ve onu kolaylıkla kırar, sonra iki ok alır ve tekrar kırar, okların sayısı çoğaldıkça onları kırmakta zorlanır. Nihayet çok sayıda elinde tuttuğu okları kıramayınca, çocuklarına şöyle der: *"Gördüğünüz gibi eğer tek başına yalnız düşerseniz, düşman sizi rahatlıkla kırabilir; ancak bu oklar gibi sırt sırta dayanırsanız, hiçbir düşman size karşı koyamaz ve sizi kıramaz."*

[8] Müellif, bu olay hakkında zikrettiği hicrî tarihinin Türklerin kullandığı on iki hayvan takviminden "Pars İli (yılı)"'na denk geldiğini ifade eder.

Uluğ Bey, Cengiz Han'ın, *"Yasak (Yasa)"* oluşturduğundan bahseder. Cengiz Han Yasası olarak da bilinen bu kanunnâmeyle devlet ve toplumu ilgilendiren her alanla ile ilgili kuralların belirlendiğinden ve bu kanunların ihlali durumunda çeşitli cezaların da uygulanacağından bahseder. Moğol kavminin yazma okumasının olmadığını vurgulayan müellif, Moğolların Uygurlardan yazmayı öğrendiklerini ve bu yasa maddelerini defterlere kaydettiklerini zikreder. Bu kanun defterine de Şeb-Âşûb (Yasanâme-i Bozorg) adı verilmiş.

Müellif, Moğolların özelliklerinden bahsederken onların yasalara olan saygınlıklarını vurgular. Ayrıca Moğol-Türklerin belirgin özelliklerinden bahsederken, Hz. Nuh (a.s)'dan itibaren benzeri görülmeyen Türk ordusunun düzenini ve cesaretini vurgular İlerleyen sayfalarda Cengiz Han ile Sultan Muhammed Hârizmşah arasındaki münasebetlere yer verir. Hârizmşahlar'ın Karahıtay kıralı Kur Han'a yönelik yaptıkları seferlerden bahseder. Sultan Muhammed'in Cend ve Semerkand gibi bölgelere yönelmesine ilişkin bilgi verir. Krahıtaylar ile Hârizmşahlar arasındaki siyasî mücadelelerden bahseder. Bu tarihten itibaren Cengiz Han'ın İran'a yönelmesi konusunda geniş bilgiye yer verir.

Muhammed Hârizmşah'ın Mâverâünnehir'e hâkim olduğu dönemde yolların güvenli olduğunu zikreder, ayrıca bölgenin tüccarı kervanlarla kumaş, elbise vs. ticaret ürünlerini kolaylıkla diğer bölgelere taşır orda satar ve kâr ederlermiş. O sırada tüccarlardan bir kısmı nefi s kumaş ve diğer ticaret ürünlerini Cengiz Han'ın ordugâhına götürmüş. Cengiz Han onlardan birisine beğendiği kumaşı kendisine getirmesini emretmiş. Kumaşların fi yatını sorunca, adam da fi yatı birkaç kat fazla söylemiş. Cengiz Han kızarak adama şöyle demiş: *"Siz, biz bu kumaştan hiç görmedik mi zannediyorsunuz?"* ve ardından derhal hazineden nefi s kumaşlar getirilmesini emretmiş. Kumaşlar huzura getirildikten sonra Cengiz Han'ın emri üzerine tüccarın bütün kumaşları yağmalanmış, kendisi de hapsetti rilmiştir. Onun yerine Hücendî adlı biri tüccar başı olarak tayın edilmiştir. Muhammed Hârizmşah tarafından Cengiz Han bölgesine gelen ticaret kervanları için özel barınaklar sağlanmış, onları saygı ile ikram etmişler. Bu sefer Cengiz Han tarafından 500 Müslüman tüccar ve yanlarında Muhammed-i Hârezmî, Ömer ve Yusuf adlarında üç elçi de bu kervana eşlik etmiş. Kervanın yükü ise Tatar miski idi. Bu kervanın Muhammed Hârizmşah'a götürdüğü mesajda, Cengiz Han'ın hâkimiyetinde olan bölgelerden geçen kervanlara Moğolların gösterdiği saygı ve ikramın aynısı Muhammed Hârizmşah'ın hâkimiyetinde olan bölgelerden geçen Moğol kervanlarına yapılması idi. Müellif Çengiz Han'ın İran'a karşı düzenlediği seferlerin sebeplerinden bahsederken şöyle anlatır:

"Otrar hâkimi İnalcık, aynı zamanda Sultan'ın eşi Terken Hatun ile akrabalığından dolayı Gayır Han lakabı ile bilinen bir yönetici idi. Tüccarların arasında bulunan Hindistanlı bir tacir, İnalcık'a eski tabirle İtalcık diye hitap edince İnalcık ona çok kızmış, tüccarların mallarına ve canlarına kıymayı göze almıştı."

Bir diğer husus da Sultan Muhammed Hârizmşah'ın yaptığı yanlışlar idi. Şöyle ki, Şeyh Necmeddîn Kübra'nın müritlerinden olan Şeyh Mecdeddîn-i Bağdadî ile Sultan'ın annesi Terken Hatun ile ilişkisinin olduğu iftirasını kabul etmesi idi. Şöyle ki, Sultan'ın sarhoş olduğu bir gece, kendisine bu haberi verince sarhoş vaziyette o büyük Müslüman Şeyh'in öldürülmesini emretmiş.

Sultan, ertesi gün kendine gelince yaptığı çirkin amelinden çok pişman olmuş ve bu davranışının affedilmesine yönelik diyet olarak Şeyh Necmeddîn Kübra'nın hankahına bir

miktar mücevher göndermiş. Şeyh ise Sultan'ın hediyesini kabul etmediği gibi ona şöyle bir cevap göndermiş: *"Öldürülen şeyh'in diyeti mücevher ile ödenmez, oysa Şeyh'in diyeti bazılarının kafasıdır; yanı Sultan ve binlerce insanın kafasıdır (yani bu affedilmez hata, uğursuzlukla sonuçlanacak ve Sultan ve halkının büyük bir kısmı kurban olunarak bu bedeli ödeyecektir)."* Netice itibariyle, Sultan 910/1504-1505 senesinde Emîrülmü'minîn en-Nasır Billah Ebu'l-Abbâs'ın huzuruna gitmiş. O sırada İslâm yolundan sapmış ve mülhit olan Celaleddîn Hasan'ın âlemi Hicaz'a gönderilmiş ve bu da onun âleminin Sultan'ın âleminden daha itibarlı olduğu, ayrıca Sultan'ın halkına ihanet edildiği anlamına geliyordu.

Diğer yandan da Sultan'ın Gazne'ye hâkim olduğu dönem, Melik Şihabeddîn Gurî'nin hazinesinde Darü'l-Hilafe'den gönderilen menşurlarda (yazılı mektuplar) Gurîlerin Harezim ve Hârizmşah'a karşı tahrik edildiğini öğrenince çok üzülüp öfkelenmişti. Bunun üzerine ulemadan Sadat-ı Benî-Fatıma (s.a)'nın olduğu yerde Abbâsîlerin hilafetinin geçersiz olduğuna yönelik ulemadan fetva almış, memleketin her tarafından halifenin ismini hutbelerden düşürmüş, yerine Seyyidlerden Seyyid Alau'l-Mülk-i Terendî'yi halifeliğe aday olarak tayin etmiştir. Daha sonra ise ordusu ile hilafeti bertaraf etmek üzere harekete geçmiştir.

Bu bölümde Abbâsî halifeleri ile Muhammed Hârizmşah arasında geçen mücadelelerden ve Sultan'ın başarısızlığından bahseder Cengiz Han ile Sultan Muhammed Hârizmşah arasında yaşanan mücadeleler hakkında da bilgi verir. Ayrıca bu süreçte Celaleddîn Hârizmşah'ın da babasına askerî yardımda bulunduğuna dair bilgi verilir. Moğol ordusu ile Mâverâünnehir bölgesinde cereyan eden savaşlardan bahseder.

Müellif tarih kaynaklarına istinaden Cengiz Han'ın 615/1218 yılında Moğol ordusunun İran'a saldırmaya hazırlandığını zikreder. Ayrıca Cengiz Han'ın oğlu Toluy Han ile birlikte Kubbetü'l-İslâm olarak adlandırdığı Buhara'ya yöneldiklerine dair bilgi verir. Buhara kavramı hakkında Muğanların (ruhbanlık mesleği ile uğraşan Medler'in kavimlerinden olan topluluk ki, bu daha Zerdüştler bu mesleği devam etmişler) ilim manasında kullandıkları bir kavram olduğu, kelime anlamının da Uygur ve Hıtayların diline (şive) yakın bir kavram olduğu, ayrıca onların putlarının muhafaza edildiği mekâna da Buhara ismi verildiğini zikreder.

Anlaşıldığı üzere müellif eserinde bahsettiği yer ve özel isimler ile ilgili kavramların manası hakkında da önemli bilgiler verir. Cengiz Han, Nizâre şehrine geldiğinde Ulu Camisine girip şöyle sordu: *"Burası padişahın sarayı mıdır?"* ona şöyle cevap verdiler: *"Hayır, burası göklerin ve yeryüzünü yaratan tanrısının evidir."* Cengiz Han atından inip minberin ikinci basamağına oturduktan sonra yanındaki askerlere dönüp şöyle dedi: *"Atlarımız çayırlarda yeterince arpa bulamıyor."* Daha sonra caminin içindeki bütün sandıkların arpa ve yemle doldurulmasını emretti, atları caminin içine sokarak camiyi ahıra dönüştürdü. Ayrıca âlimleri de hayvanlarıyla ilgilenmelerini emretti. Olayın ardından Moğollar kutlamalar yaptı, şarkılar söylediler

Cengiz Han'ın Hârizmşah'ı bertaraf etmek üzere oğulları Cuci Han, Öğedey Han ve Çağatay Han'ı Muhammed Hârizmşah üzerine sevk ettiğinden bahseder. Cengiz Han, Ceyhun nehrini geçtikten sonra Mâverâünnehir bölgesini kuşatırken diğer yandan da Gürgenli Tulî Han'ı Horasan ve diğer şehirlerin zapt edilmesi için seferber etti. Cengiz Han, Hârizm'e saldırmadan önce Şeyh Necmeddîn Kübra'ya elçi göndererek yakında

şehrin yağmalanacağı ve birçok insanın öldürüleceği konusunda uyardı. Ayrıca şeyhin şehri terk etmesini de önerdi. Şeyh ise şöyle cevap verdi: *"Ben 70 sene boyunca bu insanların arasında yaşadım, iyi günlerde onların yanında bulundum, şimdi onları kötü günler beklerken, benim bu durumda onları yalnız bırakmam doğru olmaz ve bu bana yakışmaz, ayrıca bu bizim kaderimiz ise biz buna razıyız."* Müellifi n verdiği bilgiye göre bu olay 618/1221 tarihinde gerçekleşti.

Bundan bir süre sonra da Hârizm, Moğol ordusu tarafından feci bir şekilde yağmalandı. Burada çok ilginç bir olay gerçekleşmiştir. Anlatılanlara göre o sırada Moğol askerlerinin birisinin Şeyh'i öldürmek için elinde tuttuğu mızrak (âlem) ile saldırıya geçince, şeyh askerin âleminin ucundan öyle sıkı bir şekilde tutmuş ki, ölümünden sonra bile kimse onu şeyhin elinden ayıramamış, nihayet âlemin ucunu kesmişler ve baş kısmı şeyhin elinde kalmış. Mevlânâ konuya ilişkin şöyle der:

ما از آن محتشمانیم که گوهر گیرند نه از مفلسکان که بز لاغز گیرند

بیکی دست می ساغر ایمان نوشند بیکی دست سر پرچم کافر گیرند

Biz gevher elinde tutan muhteşem insanlardanız, zayıf keçinin boynuna bağlananlardan değil.
Bir elinde iman kadehini tutup yudumlarken, diğer eli ile kâfi rin elindeki âlemi elinde sıkı tutanlardanız.[9]

Cengiz Han, Hârizmşah'ın hâkim olduğu bölgeleri istila ettikten sonra Sultan'ın hâkimiyetine son vererek intikamını almış, böylece öfkesi de dinmiştir. Cengiz Han'ın aynı zamanda Doğu Türkistan'a dönmek üzere istişare ettiğinden bahseder. İran seferi düzenlerken çağrıda bulunduğu gibi Karaçar Nûyân'a: *"Türkistan'a dönme zamanı gelmiştir"* diye haber salmıştı. Diğer yandan da hâlâ hayatta olan Sultan Celaleddîn'in son durumundan haberdar olmak üzere Mekrân ve Hindistan sınırlarına kadar onun takip edilmesini emretmişti. Cengiz Han kış mevsimi bitince büyük ordusunu Turan bölgesine yönlendirdiği sırada İran'ın çeşitli bölgeleri oğlanları tarafından yağmalanmaya devam ediyordu.

Cengiz Han hastalandığında, ölümünün yaklaştığını fark etti, Nûyan ve kendi oğullarını toplayarak onlara şöyle bir vasiyet etti: *"Hayatımın sonuna yaklaştığımı anladım, Karaça Nûyân'a hep güvendim, devletimizin oluşumu, akrabaların birliğini ve bekası onun katkıları sayesinde oldu; benim rızamı istiyorsanız, onun vereceği kararlara saygı göstermelisiniz."* Oğulları da onun sözlerinin onaylamak üzere şöyle dediler: *"Biz hakanın verdiği karara tabiiz."* Ardından da daha önce hazırlanmış olan ahidnâmelerden, üzerinde Tümene Han'ın tuğrasını taşıyan Kâçûlî Han ahidnâmesini devletin hazinesinden getirilmesini emretti.

Sonra oğlanlarına şöyle dedi: *"Ben, Karaçar ve ecdadımız benzer durumlarda bu şekilde yemin etmişizdir. Şu an Ögedey'i kendi yerime Han olarak tayin ediyorum. Sizin de Ögedey'e tabi olmanızı, onun kurultayına katılmanızı, bu geleneğe saygı duymanızı ve bu geleneği devam ettirmenizi istiyorum."* Oğulları da buna ilişkin birer antlaşma metni hazırladılar. Hazırlanan metinler de Cengiz Han'a sunuldu ve Cengiz Han da üzerine kendi

[9] Mevlânâ Celaleddîn Muhammed-i Belhî (Rûmî), *Külliyât-ı Şems-i Tebrizî,* haz. Bediüzzaman Furuzânfer, İmtişârât-ı Peyâm-ı Adalet, Tahran, hş. 1388/2009, s. 306.

tamgasını (damga) vurdu. Cengiz Han o sırada Karaçar Nûyân'a şöyle dedi: *"Bugüne kadar bana siyasî olarak yardım ettiğin gibi Mâverâünnehir vilayetlerine hâkim olan Çağatay'a da aynı şekilde yardım etmeni istiyorum."* Cengiz Han 73 senelik hayatının 25 senesini hakan olarak geçirdikten sonra vefat etti.

Müellif, Cengiz Han'ın vefatı ile ilgili, 4 Ramazan 624/18 Ağustos 1227 tarihini verir. Cengiz Han'ın vefatının ardından üç oğlu, Karaçar Nûyân, diğer Nûyânlar, kabilelerinin büyükleri vs. toplanarak ağıtlar yaktılar, törenler düzenlendi ve sonunda da kendi aralarında dayanışmanın sağlanmasına yönelik sözler verildi ve bu birlik devam etti.

Müellif, Cengiz Han'ın mezarı hakkında da ilginç bilgiler verir. Şöyle ki, Cengiz Han hayatta iken seferleri esnasında bir ağacın altında dinlenmişti. Öldükten sonra da aynı ağacın altında defnedilmesini istemiş. Dolayısıyla ölümünden sonra vasiyetine uyarak manyetik taşlardan kümbetli bir tabuta yerleştirilmiş ve aynı yere gömülmüştür.

Müellif eserinin yapraklarında Cengiz Han'dan sonra Moğol hâkimiyetinin oğulları ve Moğollara bağlı olan devlet adamları tarafından devam ettiğine dair detaylı bilgiler verir. Örneğin, Şeyh Hasan-ı Bozorg, Şeyh Hasan-ı Kûçek, Celâyirliler gibi mahalli hanedânlardan bahseder. Eserin son bölümünde Timur'a verilen Sahip-Kur'an lakabının neden kendine verildiğine dair bilgi verir. Ayrıca Timur'un Hıtay seferi esnasında Otrar bölgesinde vefat ettiğine dair bilgi verir. Timur tarihi ile ilgili başka bir eserde üzerinde durulduğuna da dikkat çeker. Eserin son kısmında ise kendi deyişi ile Türk-Moğol tarihine ilişkin telif ettiği nüshayı, şu sözler ile bitirir:

> *"Bu nüsha Cengiz'in Usul-u Erba'a'sıdır.[10] Eserde Türk Han b. Yâfes b. Nuh (a.s)'ın hükümdar evlatları, ayrıca Türkistan Hakanlarının adları zikrolunmuştur. Bu risale, Sultan es-Sa'id Uluğ Bey Mirzay-ı Şehid'in (kabrine nûr yağsın) Usul-u Erba'a Hanları hakkında telif ettiği eserden naklolunmuştur."* .

3.4. Eserde Yer Alan Halk Bilim Unsurları

Folklor sürekli gelişim halinde ve bir milletin ortak mal varlığıdır. Yüzyıllar boyu biriktirilmiş ve kültürel zenginliklerin kaynağı olmuştur. Bir milletin acılarını, kederlerini, üzüntülerini, sevinçlerini yansıtan Folklor (Halk Bilimi) bütün halk gelenekleri türlerini (Folklor'un öğelerini) incelemek, milletlerin tarih sürecinde girmiş olduğu kültür dairelerini de gözler önüne sermektedir. Folklor günlük hayatla iç içe olmuştur. Bu eserde de Türk milletinin hayatına ve günlük yaşantısına dair izler bulunmaktadır.

[10] Uluğ Bey'in eseri olduğu düşünülen *Tarih-i Ulus-i Erba*'a, Farsça olarak telif olunmuş ancak tamamı günümüze kadar ulaşamamıştır. Bir diğer görüş de bu eserin Uluğ Bey döneminde bir tarihçi tarafından yazılmış olduğudur. Eserin muhtevası ise Moğol İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonraki dönemlerde Çin ve Moğolistan, Altın Ordu Devleti, İran ve Çağatay Türkleri tarafından Orta Asya'da kurulan devletlerinin tarihi ile ilgilidir. Bu konuda bkz. Yavuz Unat, "Uluğ Bey", *DİA,* c. XXXXII, Ankara 2012, s. 125-129.

3.4.1. Sosyal Normlar

Bu eserde ara sıra bazı gelenek, görenek ve adetlere ve Çengiz Han'ın bazı yasalarına da değinilmiştir. Bu değinmem sürecinde Türk gelenek görenekleri Moğol gelenek ve görenekerli olarak ifade edilmiştir. Bu geleneklerin Moğolcada halen var olup olmadığı üzerine yapılacak çalışmalar ile bu husus ancak aydınlığa kavuşturulabilir düşüncesindeyiz.

Buna şu örnekleri verebiliriz.

*Bu eserede yazılana göre Ruslar'da ölen kişinin hem kızı hem de oğlu varsa, bütün mallar kıza verilir ve oğlana sadece kılıç verilir.

*Moğollar'da doğan bebek bir yaşına geldiğinde ona ad verilir.

*Moğollar lakaplardaki uzun kelimelerden kaçınıp hanlık tahtına oturanın adına sadece bir isim eklerler. Han, Kaan ve Hakan gibi.

*Bu eserde "Terḫan Kerden" diye bir deyim geçiyor. Yazılana göre "Terḫan" edilen kişi, herşeyden muaf olup her hangi bir orduda ise de aldığı ganimeti kimse ondan alamaz. Ayrıca, onun dokuz nesline kadar bütün kişiler işlerden muaf olurlar. Padişahaın huzuruna çıkmak için her hangi bir izne ihtiyaçları yoktur. Dehkhoda'ya göre bu kelimenin ikinci bir anlamı daha var: Çağatay Türklerinden bir kavim, Çağatay ulusunun büyük tayfalarından.

*Moğollar'da Tabuġ diye bir saygı gösterme ve selam verme şekli varmış. Bunu yapan kişi başında hiç bir şey olmadan elini kulağına koyup eğilirdi. Dehkhoda'ya göre bu kelime eski bir Türkçe kelimedir ve saygı dışında, bir suç işleyen veya yanlış yapan kimse de özür dilemek için bunu yaparmış.

*Uygurlar padişah olan kişiye "Yed Yoḳut" derlermiş. Uygurca'da bu kelime Devletin Tanrısı imiş.

*Kara Hata sultanlarını lakabı Gürkan'dır. Halk padişahlarına bu adı verir ve anlamı hanların hanıdır.

*Bu eserde geçen bazı Çengiz Han yasaları:

Müslüman öldürmenin kısası kırk baleş altın.

Bir yasa veya yazı veya mektup yazılırken abartmadan ve büyütmeden yazılmalıdır.

Balıkçılık işi ciddiye alınmalıdır. Kışın başında büyük avlar yapılmamalıdır.

Av zamanında, ilk önce padişah has adamları ile ava gider. Ondan sonra şehzadeler ve emirler. Han döndükten sonra da ordu ava gider. Ordu da ok atarak ve binicilik yaparak av yapar.

3.4.2. Eserde geçen kadınların isimleri

Adı geçenlerin çoğu padişahın annesi ve karısı olarak geçiyor. Aralarında Şehzade Saḳi Beyk Bent-i Olcayto Sultan İbn-i Erġun Han İbn-i Abaḳay Han İbn-i Hülaku Han İbn-i Tuli Han İbn-i Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam gibi saltanat tahtına outran da var.

*Alan ḳova: Çoymene Han İbn-i Yıldız'ın kızıdır. Dehkhoda'ya göre Çengiz Han'ın büyük annesidir. Dobun Beyan'ın eşidir. Alan Kova bir melikenin çadırına gökten yeşil gözlü bir ilah iner. Alnan Kova bundan gebe kalır. Kayı sülalesi bunun iki oğlundan ürer.

*Bağdat Hatun: Dehkhoda'ya göre son İlhanlı padişahı Sultan Ebu Seid'in eşi ve Şam'ın emiri Emir Çoban Solduz'un kızıdır ve güzelliği ile ünlüdür. 1973 yılında Bağdat Hatun adı ile Güngör Dilmen tarafından yazılan bir tiyatro oyunu vardır. (www.devletiyatro.gov.tr) "1323'te Celâyirliler'den Emîr Şeyh Hasan b. Emîr Hüseyin b. Akboğa ile evlendirildi. 1325'te Ucan yaylasında kendisini görerek beğenen Ebû Saîd Bahadır Han onunla evlenmek istedi. Cengiz yasasına göre hanın beğendiği kadın evli bile olsa eşinin onu hemen boşaması gerekiyordu. Bu durum Bağdat Hatun'un babası Emîr Çoban tarafından öğrenilince Ebû Saîd Han'la araları açıldı. Siyasî rakipleri emîr ve han arasındaki kırgınlığı daha da arttırdılar. Bunun üzerine Emîr Çoban ve oğulları Ebû Saîd Han tarafından birer birer ortadan kaldırıldı. Metanetini hiçbir şekilde kaybetmeyen Bağdat Hatun sonunda Emîr Şeyh Hasan'dan boşanıp Ebû Saîd Han'la evlendi ve İlhanlı sarayında baş kadınlığa yükselerek Hüdâvendigâr lakabını aldı. Kısa zamanda Ebû Saîd

nezdinde büyük itibar kazandı. bû Saîd Han Bağdat Hatun'dan sonra 1333'te onun yeğeni Dilşâd'la evlendi. Bunu hazmedemeyen Bağdat Hatun, kocasına karşı kin duymaya başladı. Bu sebeple Özbek Han'a karşı harekete geçen hanın âni ölümü (30 Kasım 1335), onun tarafından zehirlendiği rivayetine yol açtı. İbn Battûta da bu rivayeti doğrulamaktadır.

Ebû Saîd Han'dan sonra İlhanlı tahtına geçen Arpa Han, Ebû Saîd'in ölümünden Bağdat Hatun'u sorumlu tuttu. Sonunda Bağdat Hatun Hoca Lü'lü' adında biri vasıtasıyla hamamda başına topuz vurulmak suretiyle öldürüldü. Cesedi âdi bir örtü altında günlerce ortada kaldı."

*Bislun: Çabektu'nun kızı ve Çengiz Han'ın eşi.

*Börte Ḳuçin: Ḳonkorat padişahının kızı ve Çengiz Han'ın büyük hatunuydu. Cuci ve Çağatay ve Oktay ve Tuli'nin anneleriydi.

*Dilşad Hatun: Sultan Ebu Seid Bahadır Han'ın eşidir. Dehkhoda'ya göre Emir Çoban'ın oğlu Demeşḳ Hace'nin dört kızından biriydi. İlk olarak Ebu Seid Sultan ile evlendi. Ondan bir kızı oldu ama bebekken öldü. Ebu Seid'in ölümünden sonra İlhanli Büyük Şeyh Hasan'ın eşi oldu. Ondan iki oğlu oldu. İlk oğlu Sultan Üveys-i İlkani'dir ve Bağdat'ta saltanat etti. Dilşad Hatun şiir ve ilime çok önem veriridi.

*Erġene Hatun: Ḳara Hülaku Han'ın nikahlısıydı. Dehkhoda'da böyle geçiyor: "Zafer-name'nin sahibine göre Ertıḳ Buka İbn-i Tuli Han'ın kızıdır ve Ulus-i Erbaa'nın yazarına göre de Nur Emleci Gürkan'ın kızıdır. Çoğu tarihçiye göre Ḳara Hülaku Han'dan Mübarek Şah adında bir oğlu vardı. Eşinden sonra ve Çağatay Ulusundan tahta outran beşinci kişidir."

*Gürnik: Gür Han'ın eşi.

*Ḫand (Ḫan) Sultan: Sultan Mahmud-i Harezmşah'ın kızı ve Semerkand valisi Sultan Osman'ın eşi. Babası eşi ile arası kötü olunca, o da babasının tarafını tutu. Moğol saldırısından sonra Çengiz çocuklarından biri ile evlendi. Erkek kardeşinin saltanatı için ona yardım edip Celaleddin'e Moğollar ile ilgili gizlice haber götürürdü.

*Havva: Hazret-i Adem'in eşidir.

*Hazret-i Meryem

*İklima: Hazret-i Adem ve Havva'nın kızıdır. Habil ile beraber doğdu. Adem onu Habil ile nişanladı ama Kabil kabul etmeyip İklima'nın kendisi ile nişanlanmasını istedi.

*Şehzade Kencek: Emir İrencin'in eşi. Ebu Seid ile Emir Irenci arasındaki savaşta o da vardı ve oğlunun ölümünden sonra kanının intikamını almak için savaş meydanına girip cesurca savaşıp bir kaç düşmanı öldürdü. En sonunda savaş meydanında öldürüldü. Bazı söylentilere göre recm edildi.

*Kencur: Altan Han'ın kızı ve Çengiz Han'ın eşi.

Ḳovaḳıraḳ: Kebl Han'ın eşi.

Ḳulan: Ṭayrasun'un kızı ve Çengiz Han'ın eşi.

Ḳuti Hatun: Sultan Ahmed Han'ın annesi

Kuzi Su: Nayman padişahı, Nayman Han'ın kızı ve Çengiz Han'ın eşi.

Melkiye: Etabek Ureng'in karısı

Monevlun: Dutmin Han'ın eşi

Nur Eksan Hatun: Kiyuk Han'ın annesi

Oğlan Hatun: Emir Ekrenç Uygur'un yeğeni ve Emir Pir Hüseyin'in karısı

Saḳi Beyk Bent-i Olcayto Sultan: Emir Çoban Solduz Melik'in karısı

Olven Yenge Hatun: Yesukay Bahadır Han'ın eşi ve Çengiz Han'ın annesi.

Türkan Hatun: Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın annesi.

3.4.3 Eserde Geçen Yer adları

Bu eserde geçen şehir ve ülkelerin adları şöyledir. Bunların çoğu İran ve Türkistan bölgesinde yer almaktadır.

Acem Memleketleri

Arap Diyarı

Azerbaycan

Babel

Bağdat

Bahreyn

Belasaġun

Belh

Berd’

Beytu’l Mukaddes

Buhara

Bulgar

Cacerm

Cedde

Çin

Damġan

Demeşḳ

Diyarbakır

Ebiverd

Elmalig

Ehvaz

Erdaḳ

Esferayen

Esteḫr

Ester Abad

Fars Ülkeleri

Fas

Fulad Sem

Gence

Gilan

Ġeznin

Gürcistan

Habeşistan

Haledat (Kanarya) Adaları

Halep

Han Baliġ

Harezm

Hemedan

Herat

Hindistan

Hicaz

Horasan

Hoten

Ḥumuṣ

Ḥurbaḫt vilayeti

İdil

İran

İsfahan

Irak

Kabil

Kameron

Karakurum

Karun Dej

Kaşgar

Ḳazvin

Kirman

Kırım

Kloran

Ḳom

Kufe

Lorestan

Maçin

Mazenderan

Medine

Medinetu'l Semanin

Mekke-i Muazzame

Merağe

Merv

Mekran

Miskin

Moğolistan

Moks

Musul

Nahçıvan

Necef

Neḫeşb

Nesa

Neyşabur

Ninova

Noşehr

Otrar Diyarı

Rey

Rusya

Rum Memleketleri

Rusya

Save

Sebzevar

Secas

Semnan

Seklab

Seḳsin

Semerkand

Serehs

Sevs-i Aḳṣa

Sevḳu'l Semanin

Sonod

Sudan

Şam

Şiraz

Şirvan

Tatar Memleketleri

Talekan

Tebriz

Tibet

Tiflis

Tunkik

Turan

Tus

Türkistan

Umman

Yemame

Yezd

Yüzkend

Zenec

3.4.4. Eserde Geçen Yiyecek Adları

Bal

Biber

Buğday

Ekmek

İncir

Kebap

Kımız

Sirke

Su

Süt

Sonḳun: dağda yetişen bir çeşit soğan.

Şarap

Şerbet (Pekmez)

Tuz

Üzüm

Yoğurt

3.5. Esere Göre Türklerin Şeceresi

Eserde nezir halinde olayların anlatıldığı biçimde şecerleri takip etmek biraz karmaşık olacağı düşüncesi ile Türk şecere ve akrabalık ilişkilerini daha anlaşılır görebilmek için tablo olarak düzenlemenin uygun olacağını düşünmüş olduk. Buna göre olay sırasına göre ve kronolojik olarak Türk (eserde pek çok yerde Moğol olarak ifade edilmesi farsların Cengiz Han'a olan bakış açısının ve onun bu coğrafyadaki etkisi olarak düşünülebilir.) şeceresi aşağıdaki tablolarda yer almakatadır.

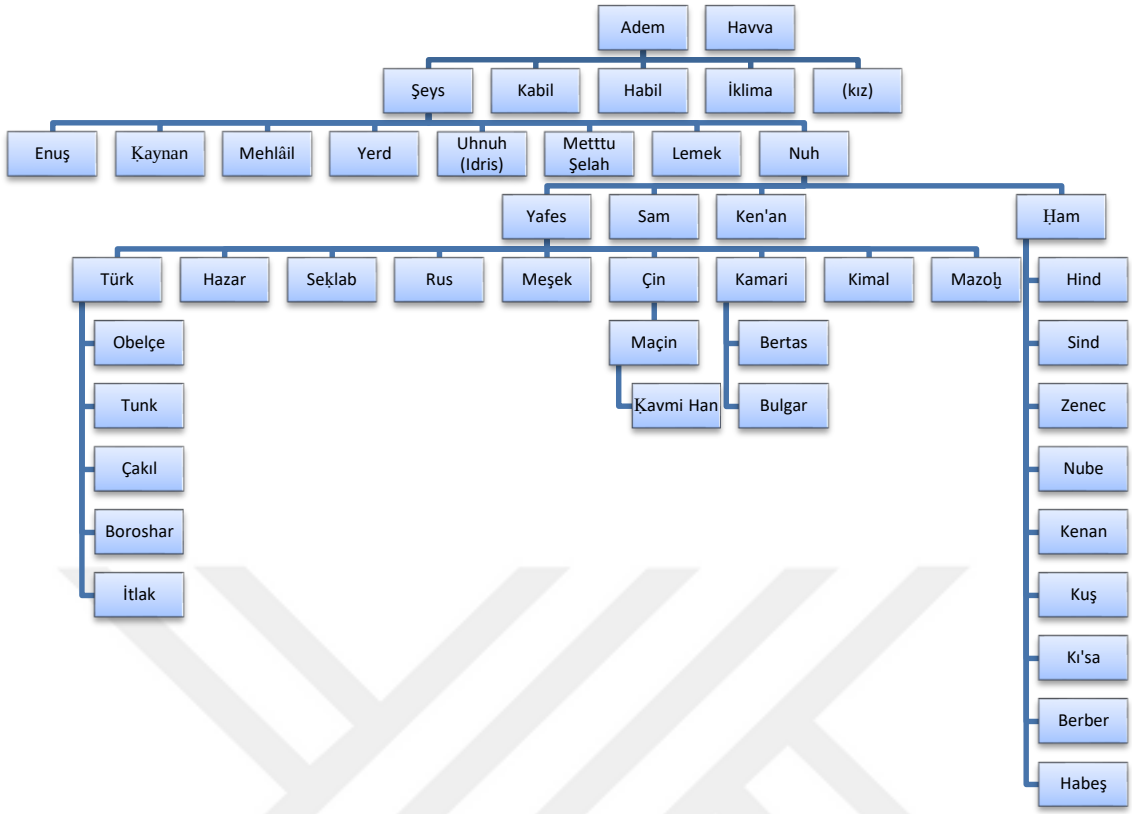

Şekil 3.1. Yafes'in soyundan devam edenler

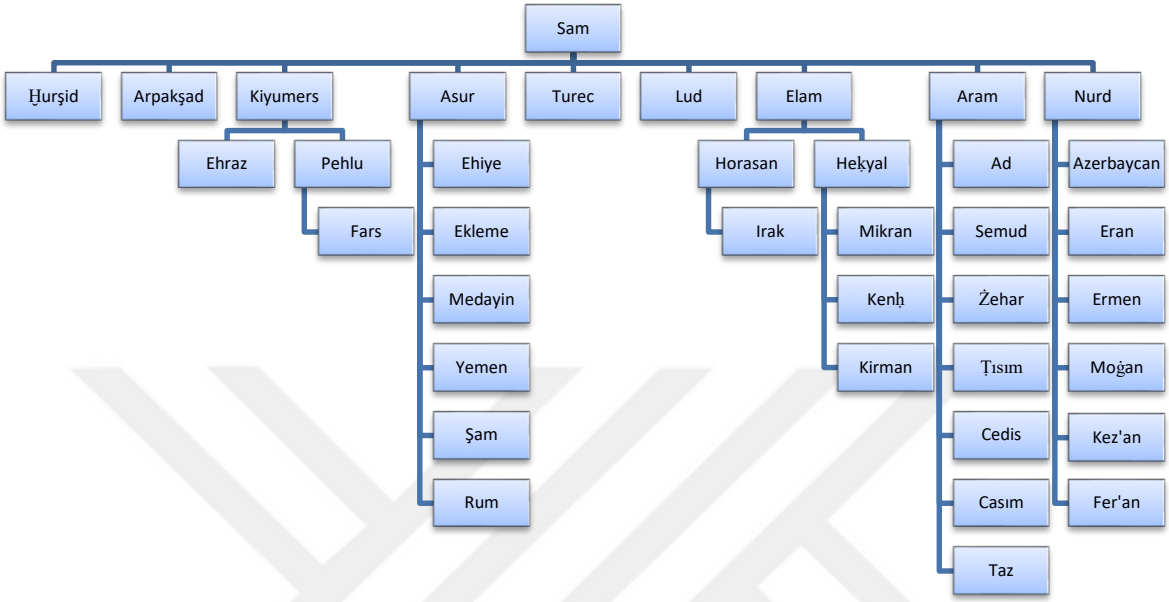

Şekil 3.2. Sam’ın soyundan devam edenler

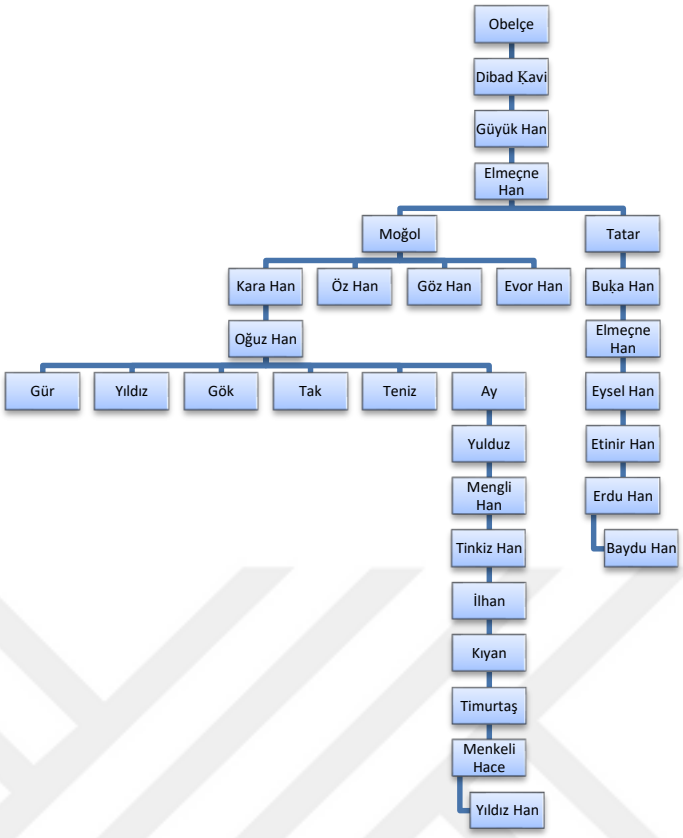

Şekil 3.3. Obelçe'nin soyundan devam edenler.

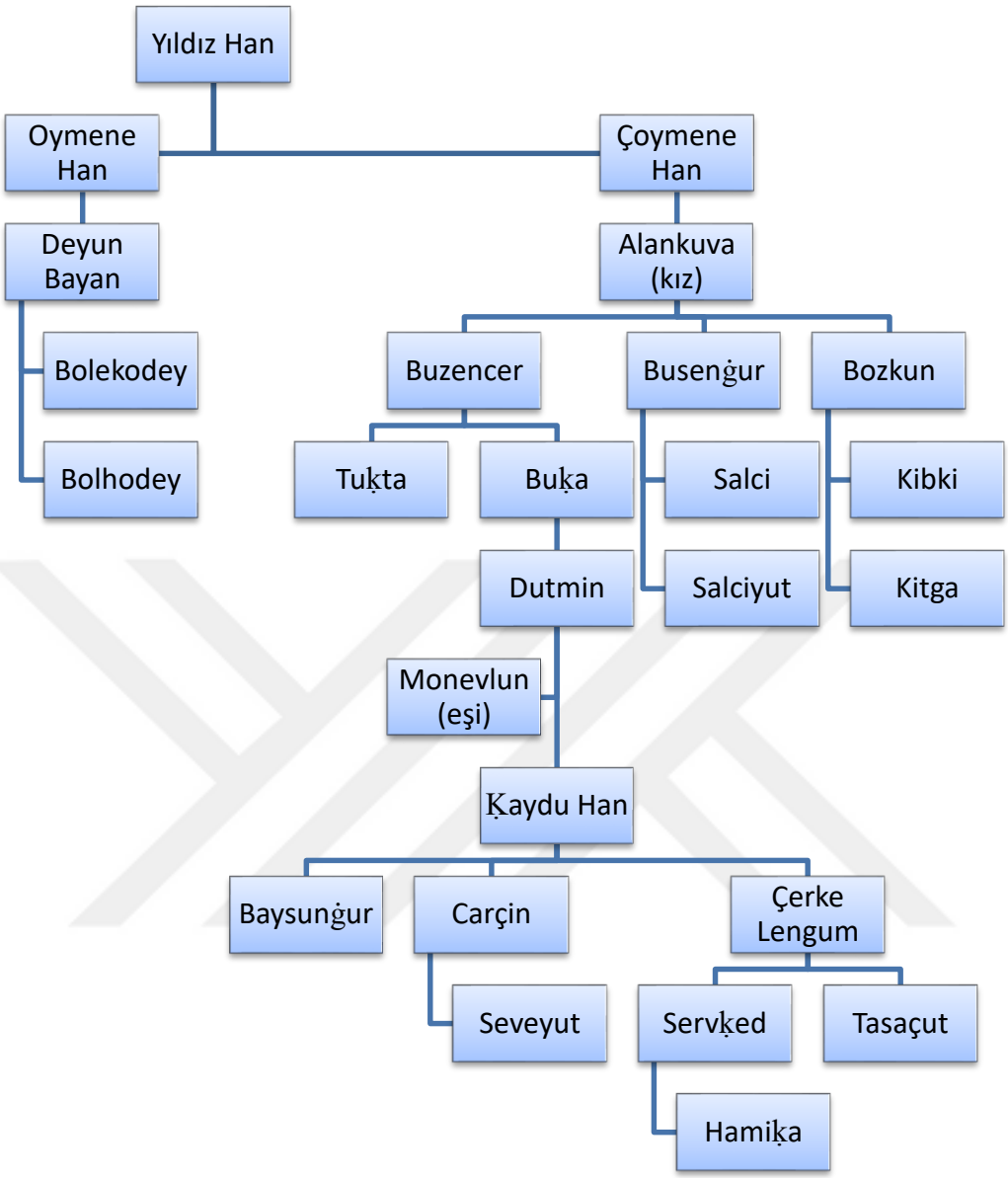

Şekil 3.4. Yıldızhan'ın soyundan devam edenler

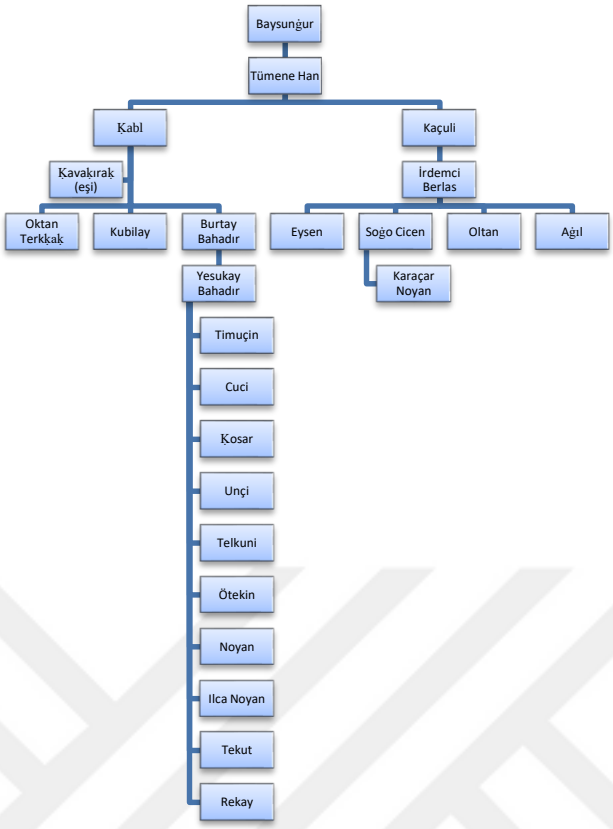

Şekil 3.5. Baysunġur'un soyundan devam edenler

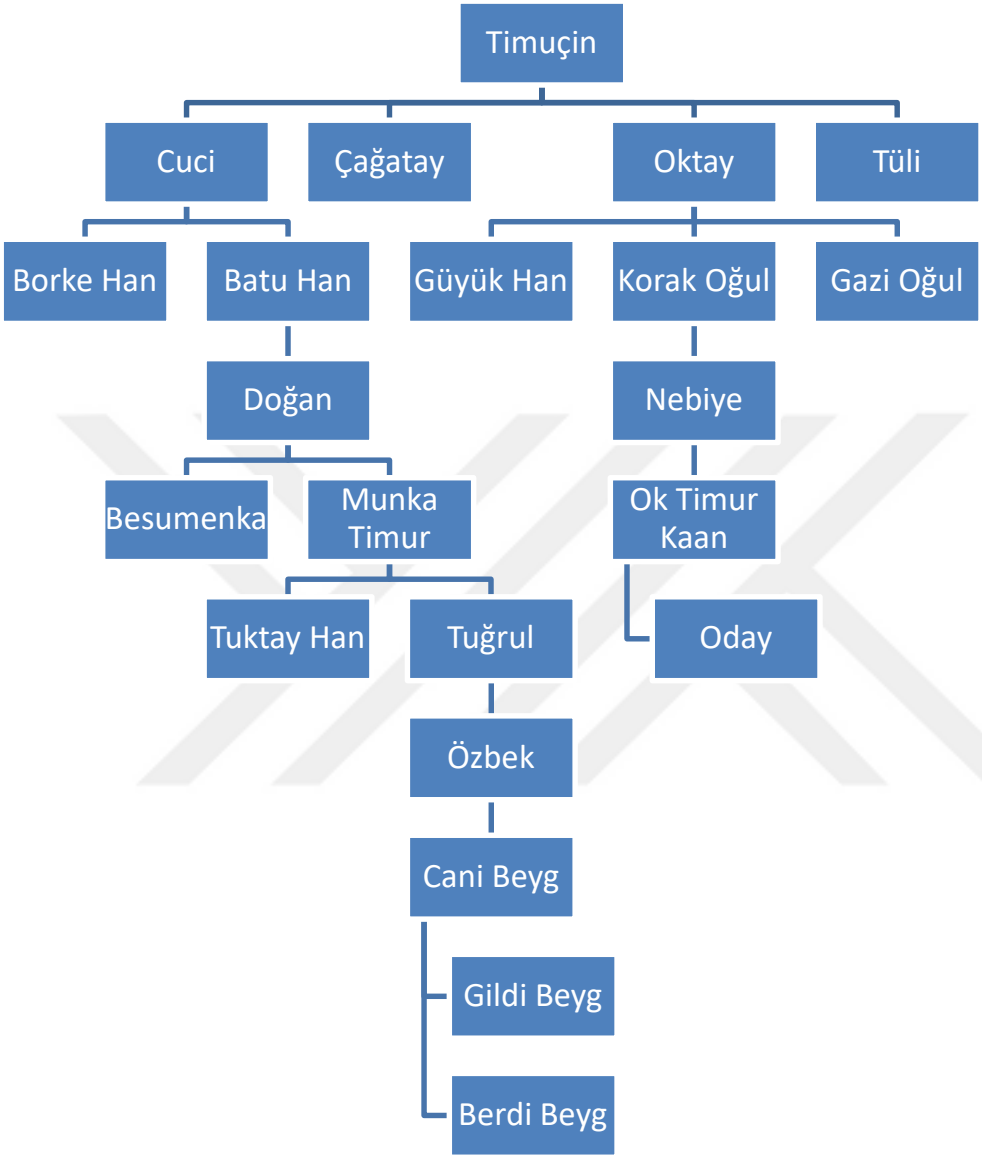

Şekil 3.6. Timuçin'in soyundan devam edenler

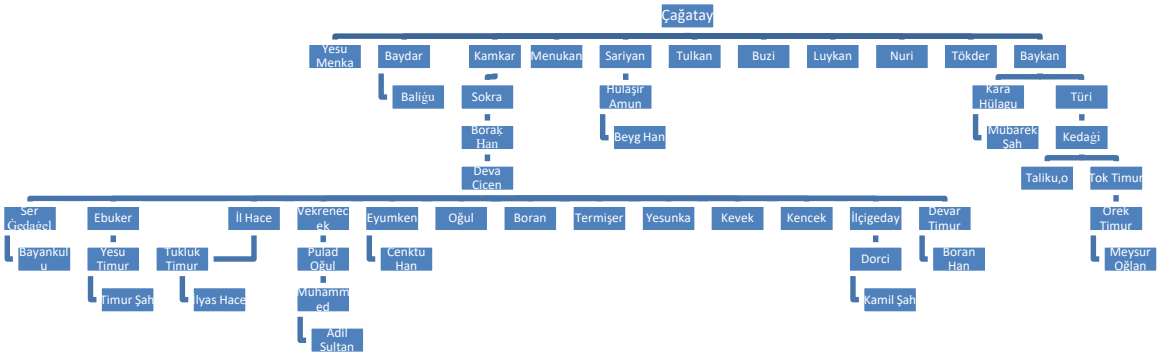

Şekil 3.7. Çağatay'ın soyundan devam edenler

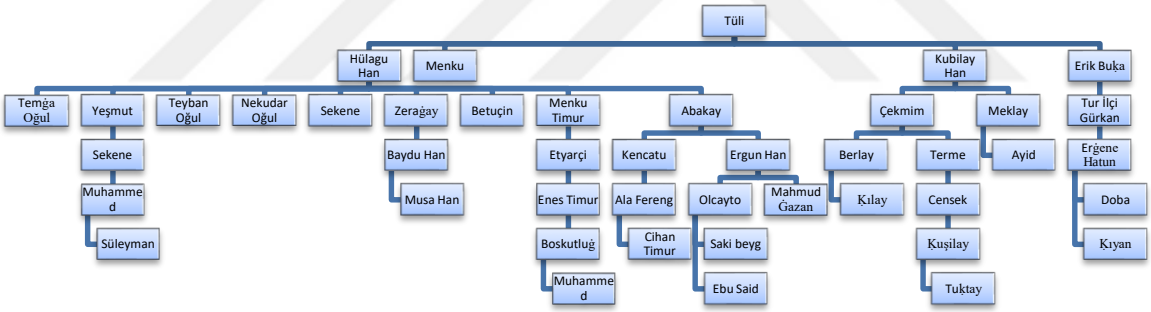

Şekil 3.8. Tüli'nin soyundan devam edenler

4. NÜSHANIN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

1

(1) Elhamdülillah elhabir ve huve ala kulli şeyin kadir ve salatü vesselam ala hayri hılkat ve resule Muhammed elmuhtar ve alal sahabe ve (2) elahyar. (Habir Allaha hamd olsun ve o her şeye kadirdir ve halkından en iyi olan ve seçilen resulu Muhammed'e salatu vesselam olsun ve alihi ve ahyar ashabine de salat ve selam olsun.) Tarihte yazılıdır ki Hazret-i Hak Celle ve 'Alâ alemi yarattıktan bir süre sonra, Hazret-i Ebu'l- Beşer, Adem Safiyyullah Salavâtullah 'Aleyh'i topraktan yaratmak istedi. Alemin yaratılış zamanı ve bunun başlangıcını Hazret-i Vacibu'l-Vucûd ve Hazret-i 'Alîmu'l-Ḫabîr'in haberdar ettiği insanlar hariç kimse bilmiyor. (5) Ona halifelik giydirmek istedi, "İnnî câilun fîl ardı halîfeten" (Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım) (6) bu sözün şahididir. İlk Hazret-i Cebrail'i, Adem Aleyhisselam'ın pak tıynetinin mayalanması için (7) ıslak yerden biraz toprak alsın diye, bugün muazzam kâbenin bulunduğu makama (yere) gönderdi. (8) Hazret-i Cebrail yeryüzüne vardığı zaman bir avuç toprak almak istedi. Yeryüzü onu felekler ve mülkleri yaratan (9) Rabbine,ondan toprak almasın diye yemin etti;ki "Benden bir yaratık yaratılacak ve ondan (10) kötülük çıkacak. Olmasın ki o sebepten Allahu Teâlâ'nın öfkesine maruz kalayım." Cebrail Aleyhisselam (11) geri döndü ve yeryüzünden duyduklarını, onun ağlamasına acıdığını, yeminini kabul ettiğini ve herşeyi (12) sorulan soruya karşı cevapladı. Ondan sonra Hazret-i Mikail Aleyhisselam'a bu emri yerine getirmesi için ferman verildi. (13) Yeryüzü, ona da ağlayıp bir avuç toprak almaması için yemin etti. O da geri döndü ve ondan sonra (14) Hazret-i Hak Celle ve 'Alâ'nın emri ile İsrafil Aleyhisselam geldi. Yeryüzü ona da yemin etti. Dördüncü kez Hazret-i

2

(1) Źü'l-celāli ve'l-ikram Azrail Aleyhisselam'ı gönderdi. Yeryüzü Azrail Aleyhisselam'a da yemin etmeye (2) tam başlarken Azrail Aleyhisselam onun yeminini kabul etmeyip, dedi: Allahu Teâlâ'nın emri senin yemininden daha üstündür. (3) Yeryüzündeki bütün toprak türlerinden, ister nemli ya da kuru, ister beyaz ya da kara,(4) kırmızı ya da sarı, ekşi, acı, tatlı, tuzlu, insanoğlunun bütün vucüt organları sayısınsa birer avuç nemli toprak aldı (5) Herkesin mezarı neresi olacaksa oradan onun toprağını almıştır öyle ki Hazret-i (6) Risalet Penahi (Hazret-i Muhammed) sallallahu aleyhi ve alih ve sahabe ve sellem'in

toprağı, şimdiki ışıklı ve pak türbesinin yeri olan (7) güzel kokulu ve kutsal olan Medine-i Sekine'den aldı. Neyse, sözkonusu bir avuç toprağı Aden Cennetine götürdüler (8) ve Tesnim suyu ile karıştırdılar ve cennetteki bütün mukarreb (Allah'a yakın) melekler ve cennettekiler (9) Hazret-i Adem'in çamuruna emanet verilmiş ve Tesnim suyuna karıştırılmış olan o Muhammed ışığını (Nur-i Muhammedi) görüp tanıdılar ve anladılar (10) ki alemin yaratılış nedeni Adem imiş. Ve Adem'in yaratılış amacı o hazretin var olma sebebidir; (11) ki mübarek başı "Levlake lema halaktül eflak" (Sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım) tacı giymiştir. Ve güçlü vücudu (boyu) (12) "Ve ma erselnake illa rahmeten lil alemin." (Biz seni alemlere ancak rahmet olarak gönderdik) şereflenmiştir. Ve Hazret-i Azrail Aleyhisselam Allah'ın emrini (13) her şey ile ilgili sunduğu zaman, Hazret-i Hak Celle ve 'Alâ, ruh teslim alma işini ona devretti. Ve Hazret-i (14) Hak Subhâne ve 'Alâ'nın emri ile kırk gece-gündüz rahmet yağmuru, ilahi güç ile Adem Aleyhi's-selâm'ın toprağına yağdı (15) ve "Hamret tinet adem beyedi erba'in sebaha" (Adem'in tinetini kendi ellerimle kırk sabahta yaptım) da söylendiği gibi, kendi gücüyle , insan suratı özelliği (16) ona verdi (giydirdi) ve onun vücuduna ruh üfledi ki "ve nefahtu fihi min ruhi" (ve onun içine ruhumdan üfledim) ondan haber veriyor. Öyle ki (17) bir çok kitapta uzun uzun yazılıdır. Bazı tarihçiler yüce Adem Aleyhisselam'ın (18) yaratıldğında, boyunun yerden göğe kadar olduğuna inanıyorlar. Ve derler ki Adem Aleyhisselam'ın künyesi Ebu'l-Beşer (insanın atası) ve onun şerif lakabı (19) Safiyyullâh'dır. Demişler ki mübarek gözünü yeryüzünün derisinden (yeryüzünün yüzeyinden) yaratmışlar (20) Bu sebepten dolayı Adem diye adlandırıldı. Ve bazılarına göre pakize teninin rengi esmer olduğu için Adem adı verdiler. (21) İlk rivayete göre Adem Edim'dendir, ki, deriye derler. Ve ayrıca kelime olarak yeryüzünün yüzey derisine (22) derler. Ve ikinci rivayete göre Adem Odemeh'ten olmuş. Odemeh, hamza'nın zamme alması ve mim'in ve dal'ın fetha alması ve ha'nın cezm alması ile (23) esmer olana denir. Ve bazıları şiirlerinde su ve toprağın karışımı sebebiyle ona Adem dediler. Her neyse (24) Hazret-i Celle ve 'Alâ'nın, Adem'i yarattığı için çok fazla hikmet ve sayısızca çeşitli sırları vardır. Ondan dolayı (25) hemen ve vasıtasız gökyüzü ilminin bütün rivayetlerini ona öğretti ki, " ve 'alleme Ademe el esmae kulleha" (ve Ademe bütün isimleri öğretti) bu olayın şahididir. (26) Ve Allah'a yakın olan bütün melekler onun ilmine ve o Hazretin fazlına itiraf ettiler. Ve Allahu Teâlâ'nin fermanı üzerine ona secde (27) ettiler. İblis dışında ki reddetti. Ve Adem'e secde etmedi. Ve

3

(1) “Min elcinne fefeseka ‘an emri rabbih fesecedu-l melaike kulluhum ecmain“ (Cinlerden idi Rabbinin emririn dışına çıktı bütün melekler secde ettiler İblis hariç) doğru şahididir. Ve ayrıca itibarlı kitaplarda (2) Adem sözcüğünün İbranice olduğu yazılıdır. Ve derler ki Adem Aleyhisselam’ın yaratılışı saat (3) 11, Cuma Muharrem’ul Haram’ın onuncu günü, Oğlak’ın ilk derecesi ve satürn orada ve Jüpiter (4) Balık’ta, ve Mars Koç’ta, Ay Yengeç’te, ve Güneş Aslan’da, ve Merkür Başak’ta, ve Venüs Terazi’de oldukları zaman (5) esmer, uzun boylu, saçı kıvırcık ve sakalı olmayan bir erkek olarak gerçekleşti. Ve Allahü Teâlâ, Hazret-i Adem’i cennete yerleştirdi. (6) Ve Havva’yı onun sol yanından uyku ile uyanıklık arası yarattı. ve çoğu bilginlerin söylediği gibi onlara buğday yemeyi yasakladı. (7) Ve Abdullah İbn Abbas Raziullahu rivayetine göre üzüm yemeyi ve bazı halkın sözüne; (8) İbn Ḥeriḥ gibi, incir yemekten me’nedildiler. Ve deniyor ki İblis Adem’e secde etmediği için (9) lanet ipini “Ve inne aleyke la’neti ela yavmiddin” (ve muhakkak ki din gününe (kıyamet gününe) kadar lanetim senin üzerindedir) boynunda gördü. Yaptığı çok sayıda ibadetin bir (10) itaatsizliğin karşısında faydası olmadı ve Adem’ e düşmanlık ediyordu. Ve Adem Aleyhisselam (11) cennette idi. İblis oraya giremiyordu, sonunda bir gün hile ile ki hikaye ve tefsir kitaplarında çok ünlüdür, (12) cennete girdi. Cennet kapısının koruyucusu olan Tavus’un yardımı ve cennet kapısının koruma vazifesi ona emanet edilen Yılan’ın desteği ile, (13) önce Havva’yı, ondan yesin diye sonra da Adem’e yedirsin diye yoldan çıkarttı. Hemen cennet çiçekleri (14) üzerlerinden döküldü ve çıplak kaldılar. Ozaman her biri incir ağacından bir kaç yaprak alıp avretlerini örttüler. (setr-i avret yaptılar). (15) Her beşi de Hazret-i Rabbu-l İzzet’in emriyle cenneten çıktılar. Derler ki Hazret-i Adem Aleyhisselam ile Havva (16) üç saatten fazla cennette değillermiş. Ayrıca derler ki, Adem Aleyhisselam Cuma günü, Nisan ayının beşi ve bir söylentiye göre Nisan’ın dokuzu, (17) gündüz vakti saat yedide Hindistan’da Serendib Dağı'na indi ve Havva (18) Radiyallahu ‘Anha Mekke-i Muazzama’nın yakınında olan Cedde’de, deniz kıyısına ve Tavus Hindistan’a ve Yılan İsfahan’a ve (19) İblis Simnan’a indiler ve derler ki, Adem Aleyhisselam dünyaya indiği zaman sakalı çıktı ve (20) Serendib Dağı’nda yüz yıl ibadet yapıp ağlıyordu ta ki fazla ağlamaktan ve mübarek gözünün suyundan, biber ve (21) biber dibi; sünbül ve cuzbua ve tarçın vesaire bitkiler bitmiş (çıkmış) ki bugün mübarek gözünün bereketinden (22) evlatları arasında baharattır. (bir çeşit baharattır). Yüz yıl sonra aşura gününde tövbesi kabul edildi. Ve bu olay hariç, Aşura günü için (23) çok fazla fazilet var, örneğin; Hazret-i İdris Aleyhisselam

ve Hazret-i İsa Aleyhisselam'ın gökyüzüne (24) çıkmaları, ve Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın gemisinin Cûdi Dağı üstüne yerleşmesi ve Hazret-i İbrahim Aleyhisselam'ın Peygamber oluşu (nübüvvet) ve doğumu ve (25) onun Nemrut ateşinden kurtulması ve Hazret-i Musa Aleyhisselam ve Hazret-i İsa Aleyhisselam'ın doğumu ve Hazret-i Davut Aleyhisselam'ın tövbesinin kabulu ve (26) Süleyman Aleyhisselam'ın kendi mülküne geri dönmesi ve Eyyûb Aleyhisselam'ın German acısından kurtulup sağlığına kavuşması, ve (27) Musa Salavatullah'ın denizden kurtulması ve Yunus Aleyhisselam'ın balık karnından çıkması ve halkı için zorlukların ortadan kalkması

4

(1) ve Yakup Aleyhisselam'ın gözünün aydınlanması ve Yusuf Aleyhisselam'ın Ken'an kuyusundan çıkması ve (2) Zekeriya Aleyhisselam'ın çocuk istemesi ve duasının Yahya Aleyhisselam ile kabul olması ve Musa (3) Aleyhisselam 'ın Firavun'un sihrini yenmesi vesaire. Bu kutsal bir gündür. Ve Adem Aleyhisselam'ın tövbesi kabul (4) olduğunda, onun alışması için Beytu'l- Ma'mûr'u cennetten dünyaya, şimdilerde Kâbe'nin olduğu yere, getirdiler. (5) Ve o evin bütünü kırmızı yakuttandı. Sonra Hazret-i Celle Celale, (Menasek-i Hac'ı) Hac ayinlerini, Adem Aleyhisselam'a öğretsin diye, Ruhul-Kudüs'a (Hazret-i Cebrail) emir verdi (6) ve Adem Aleyhisselam Hac ayinlerini yaptı. O sırada, (7) Arafat'ta Havva'yı buldu ve birbirlerini orada tanıdılar. Bu nedenle orayı Arafat adlandırdılar (8) ve bu olaya Müzdelife derler. Ve Mina'da tövbe ve dualarının kabulu için yalvardılar. (9) O yere, Arafat anlamında ve bu kelimeden alıntı olarak Mute'arrif dediler. Adem Aleyhisselam ve Havva Radiyallahu Anha (10) tavaf ettiler ve Hindistan'a doğru hareket ettiler. Havva Radiyallahu Anha'nın Adem Aleyhisselam'dan (11) her hamileliğinden bir kız bir oğlan doğdu. Adem Aleyhisselam, Hak Teâlâ'nın emriyle, farklılık olsun diye, (12) kızı diğer hamilelikten olan erkeğe verdi ve Kabil ve kız kardeşi doğduktan sonra, Kabil yüzü güzel olduğu için (13) (aynı hamilelikten olan) kendi kızkardeşi olan İklima'yı istedi ve Adem Aleyhisselam onu Habil'e verdi ve bu sebepten onların arasında (14) düşmanlık oldu. Adem Aleyhisselam onlara kurban kesmelerini söyledi, "kimin kurbanı kabul olursa (15) İklima'yı ona veririm". Böylece her biri, dağın başına bir koyun götürdü, sonra da bir ateş gelip Habil'in koyununu (16) pişirdi. Adem Aleyhisselam, İklima'yı Habil'e verdi. Kabil bu sebeple Habil'in düşmanı oldu (17) ve o uykudayken başına bir taş vurup öldürdü (18) ve derler ki bi süre Habil'in ölüsünü alıp geziyordu ve onunla ne yapacağını bilmiyordu. Bir gün bir yere vardı, orada bir karganın

başka bir karga ile savaştığını ve birinin öldüğünü gördü. (19) Hayatta kalan karga, ölü kargayı toprağın altına gizledi. Kabil o kargadan gömmeği öğrendi. (20) Ozaman Habil'i gömdü. Adem Aleyhisselam o zamana kadar hiç ölüm görmemişti ve bu olaydan (21) haberdar olduğunda ağlayıp Süryanice bir kaç beyit söyledi. Ulema onu Arapça'ya çevirmişler. (22) Tegyertol belad ve men aleyha, ve vechu-l arz mugayyer kabih, tegeyyor kulle zi lun ve team, ve kulle (23) beşaşete vechu-l melih, feva usfa ala Habil beni, katil kad zimnu-l zerih. (Ülke ve onun üstündekiler değişmiş. Yeryüzü değiştirilmiş. Çirkinmiş. Her renk ve tadın sahibi değişmiş. Her güzel yüzün gülümsemesi de değişmiş. Ne yazık Habil oğluma. Katili ve kabri onu kucaklamış.) Ozaman İblis: (24) "Ateş sana kırgındır, çünkü sen ona secde etmiyorsun. Eğer ona secde edersen, senden (25) çok memnun kalacak ve bundan sonra senin kurbanını pişirecek." Bu sözler Kabil'i tereddüte düşürdü ve İblis'in vesvesesi (26) kalbine yerleşti ve ateşe secde etti. Haksız yere öldürme geleneği ve ateşe tapma, Kabil'den geriye kaldı. (27) Bu yeni adetin temeli onun tarafından atıldı. Kıyamete kadar haksız yere öldürün ve

5

(1) Ateşe secde eden olursa, bu siyah işin cezasının aynısı, Hak Teâlâ'nın, Kabil'in Nâme - i A'mâlına yazılsın diye emri var. Öyle ki, (2) Rûz-i Ceza'da her birine ayrı ayrı ceza uygulansın diye, bu kara cezanın aynısı, bunları yapanın Nâme-i A'mâlına yazılır. (3) 'Ehd-i Elest'te, Hazret-i İzzet Celle Celale Adem Aleyhisselam'ın soyunu özünden ayırdılar ve o 'Ehd-i Misaḳ'ta "Ve iz ehaze rabbuke min beni Ademe min zuhurihim zurriyyrtehum (5) ve eşhedehum ala enfusihim e lestu birabbikum kalu bela" (Hani Rabbin Ademoğullarının sırtlarından zürriyetlerini izhar etmişti de kendilerini kendilerine tanık tutarak ben, Rabbiniz değil miyim demişti; onlar da evet demişlerdi) evlatlarının hepsinin derecelerini ona söyledi. (6) O arada birinin ağladığını gördü. Bu kim diye sordu. Dedi: "Senin çocuklarındandır, ki cezanın korkusundan (7) ağlıyor. Senin ağladığın gibi o da ağlıyor." Adem ona acıdı ve ne kadar ömrü var diye sordu. (8) Altmış yıl dediler. Adem Aleyhisselam, bu iyi evladının ömrünün kısa olduğunu anlayınca, kendi ömründen (9) ona bağışladı ve dedi: "Kendi ömrümden kırk yılını ona bağışladım." Hak Sübhane ve Teâlâ bunu kabul etti. (10) Adem Aleyhisselam kendi ömrünün ne kadar olduğunu sordu ve bin yıl olacağı malum oldu. (11) Adem Aleyhisselam'ın ömrü dokuz yüz altmışa geldiği zaman Melek'ul Mevt, Hazret-i 'İzzet Celle Celale "Vallahu (12) yed'u ila daris-selam" (Allah esenlik yurduna daveteder) halkasını "Kullu nefsin zaikatu-l mevt" (Her canlı

ölümü tadacak) kapısına vurdu. Beyit: Ey uzun zamandır bekleyen, artık yerini gençlere verme zamanı geldi (13) Adem Aleyhisselam: “Benim ömrümden daha kırk yıl var.” (14) Melek’ul Mevt: “Davut Aleyhisselam’a bağışlamıştın.” Dedi. Adem Aleyhisselam inkar edip: “Ben ne zaman (15) kendi ömrümden bağışladım, belki ubudiyet ve kulluk adabında Hazret-i İzzet’in kerem hazinesinden istedim. (16) Çünkü eğer kul kendi sahip ve efendisinden bir şey talep etmek isterse, böyle (17) söylemesi lazım: Ya Rabbi falan şeyi bana lütuf eyledi ve ben falan kuluna layık görüyorum. O kulunu (18) bu lütfundan mahrum etme ve Vahibü’l ‘Ataya’ya (bağışta bulunan Tanrı) layık ve yakışan, iki kulun da bu (19) lütuftan mahrum olmamalarıdır.” Hazret-i İzzet Celle Celale’nin emri ile Melek’ul Mevt geri döndü. Hazret-i Bari Teâlâ (20) bütün keremi ile Davut’a kırk yıl ömür verdi. Ve Adem Aleyhisselam’a da kırk yıl zaman verdi, öyle ki bin yıl (21) bitti. Ve dinde caiz olan Rucû‘-i Hibe’yı, bu olaydan alımışlar. Ve Şeys (Şit) Aleyhisselam’ın ahdından sonra ve (22) Hazret-i Hak Celle Celale ona suhufa (vahiy) gönderdi. Orada insanların birbirileriyle anlaşma (23) veya alışveriş yaptıkları zaman iki adil şahidin de orada bulunmaları ve hatırlatmaları gerektiğini hükmetti. Böylece sonradan (24) inkar edemezler. Kısacası, Hazret-i Adem Aleyhisselam’ın bin yıl ömrü bitince, Melek’ul Mevt görevini yerine getirdi (25) ve canını aldı. Adem Aleyhisselam’a önce meleklerden İsrafil ve Cebrail Aleyhümasselam secde ettiler. Sonra (26) bütün melekler, İblis hariç. Ve İblis Acemce bir kelimedir. Ve Adem Aleyhisselam’ın dini Allah’a tapma ve namaz ve oruç (27) ve Ḳerban idi. Ḳerban, Ḳ’nin kesre olmasıyla, bir kadınla ilişkiye girmek anlamındadır. İçki, şarap ve domuz etinden uzak duran ve bütün halk ve millet

6

(1) onun için aynıydı. Ünlüdür ki Hazret-i Adem Aleyhisselam’ın inişinden sonra Cebrail Aleyhisselam ilk önce, (2) ziraat ve tarım aletleri yapsın diye ona demircilik öğretti ve ziraate başladı. (3) Dokumacılık aletleri yapıp örme işini keşfetti. Kendi evlatlarından, kardeşi olmayıp anneden tek doğan Şeys’e dokumacılık (4) öğretti.Adem ve Havva Aleyhimüsselam’dan kırk bir çocuk doğdu. Yirmi (5) bir hamilelikten, yirmi bir erkek ve yirmi kız ve kırk bin torun dünyaya geldi. Hazret-i Adem Aleyhisselam’ın ömrünü Ehsenu’l- Ḳışaṣ’ın sahibine göre (6) bin kırk yıl diye yazıyorlar. Bazı tarihçilerin rivayetine göre bin yıl ve Ehl-i Seyir’in bazıları (7) dokuz yüz otuz yedi diye yazıyorlar. O efendinin hastalık süresini on bir gün veya yirmi bir gün diye yazıyorlar. (8) Adem Aleyhisselam’ın son yolculuğuna çıkma zamanı gelince, Şeys Aleyhimüsselam’ı vasisi

olarak seçti ve (9) ahvali koruma ve Adem Aleyhisselam'ın açık alnında emanet olan ve Adem Aleyhisselam'dan Şeys Aleyhisselam'a intikal eden Nur-i Muhammedi hakkında (10) bir vasiyet tamamladı. Bazı tarihçilere göre Cuma günü, Muharremu'l- Haram'ın onu ve Mekke-i Mu'azzama'da, (11) Allah'ın rahmetine kavuştu. Bazılarının söylediğine göre Ebu Ḳubeys Dağı'nda, bir rivayete göre Serendib Dağı'nda (12) ve başka rivayete göre de Murtaża Ali Keremullahi Veche'nin Necef'inde gömüldü. Hazret-i Ebu'l- beşer Aleyhisselam'ın vefatından bir veya yedi yıl geçtikten sonra, (13) Hazret-i Havva Radiyallahu Anha bu dünyadan göç etti (14) ve Cedde'de gömüldü. Büyük tarihçilere göre şerif Adem Aleyhisselam'ın yanında gömüldü, öyle ki (15) Nuh Aleyhisselam fırtına zamanında Hakk'ın emriyle onun kemiğini gemiye aldı ve fırtına bitince (16) Beytü'l Muḳaddes'te toprağa gömdüler. Yüz yirmi yıl boyunca ve bir rivayete göre altmış yıl boyunca, yirmi sekiz (17) Sahife (kitap) ve bir rivayete göre yirmi Sahife (kitap) ona vahiy oldu. Ebced suresi Hevvez, Hutti, Kelemen, Se'fes, Karaşet, Sehaz, Dazığ (18) Adem Aleyhisselam'ın sahifelerinin (kitap) Ummu'l Kitab'ıdır, ki Adem Aleyhisselam'ın o sahifelerine (kitaplarına) Adem'in Yolculuğu derler. Onu (19) Eflaṭûn-i İlahi Yunancaya tefsir etmiş. Hazret-i Emirel Müminin Ali Keremullahi Veche onu Arapça'ya çevirip tefsir (20) etmişler. Derler ki Adem Aleyhisselam, Şeys Aleyhisselam'ı kendi halef ve vasisi seçtiği zaman (21) vefat etti. Hazret-i Cebrail Aleyhisselam, Hak Teâlâ'nın emri ile gelip Hazret-i Şeys Aleyhisselam'a Hakk'ın sözünü (22) iletti. Hazret-i Adem'i yıkayıp kefene sardıktan sonra ona namaz kıldılar. Adem Aleyhisselam'ı Mekke-i Mu'azzama'da, İbrahim'in makamı, (23) Haceru'l Esved Rüknü ve Zemzem'in arasında, İmam Şafi'i'nin yanında, ki oraya Ḥeṭim deniyor, gömdüler. (24) Derler ki Kabil, Habil'i öldürdüğü zaman Hazret-i Adem Aleyhisselam'ın evlatları, Kabil'in neslinden otuz bin (25) erkek ve kadın ve Habil'in neslinden de kırık bin erkek ve kadın birbirine varmışlar. Allahu A'lem. (Allah biliyor)

(26) Şeys Aleyhisselam İbn Adem Aleyhisselam ve Aleyhim Ecma'inin zikri:

Şeys Süryani'dir. Murat, (27) Heybetu'llahtır. O tek doğdu. Hazret-i Adem Aleyhisselamın en sevilen evladı idi.

(1) Diğer erkek kardeşlerine göre huy olarak herkesten daha çok babasına benziyordu. Herkesten büyüktü (2) Habil'in katlinden beş yıl sonra, Kabil'in kız kardeşi olan İklima ile evlendi. Ömrü yüz elli olunca (3) ona vahiy geldi. O hikmet ve bilim öğrenen ilk kişidir. Bundan dolayı ona (4) İlk Ûryar (Uryar-i Evvel) derler. Ûryar Süryanice'de öğretmen demektir. Neśari'nin rivayetine göre iki yüz (5) otuz yaşındayken Kâbe evini taş ve çamur ile yaptı. Herşeyin özelliğini verdi. Bu nedenle ona (6) Ġaźinemun dediler. Bazıları o, İbn Adem'in üvey oğludur der ama bu söz doğru değildir. Şeys (7) astroloji, astronomi, matematik, kanun ile ilgilenen ilk kişidir. Ebeveyne namaz kılan (8) ve babasının vasiyet hükümlerini yapan ilk kişidir. Hattatlık, terzilik ve kerbas giymeyi (9) halk arasınsa yani Adem Aleyhisselam'ın evlatları arasında ilk o ortaya koydu. Kulluk ve hapis geleneğini ortaya (10) koyan ve Allah yolunda savaşan ilk kişidir. Çoğunlukla babalarının yolundan gidip ateşe tapan Kabil'in çocuklarıyla savaşırdı. (11) Teslim olana aman verip olmayanı da tutuklayıp köle yapıyordu. (12) Gece ve gündüz ibadet geleneği o saadet sahibindendir. Dini (13) babasının dini idi. Kırk yıl boyunca ona elli sahife (kitap) vahiy oldu. Seksen yıl halkı bu doğru ve sağlam yola çağırdı. (14) Bin on iki yaşında vefat etti. Bazılarına göre dokuz yüz on iki yıl ve bazılarına göre de dokuz yüz (15) yıl yaşadı ve ondan sonra da cennete girdi.

Enûş İbn Şeys Aleyhisselam:

Enûş'un anlamı (16) sadıktır. Şeys İbn Adem Aleyhisselam'ın oğlu ve vasisi olan Enûş, bazılarına göre peygamber değildi ama (17) vasi idi ve halkı Adem Aleyhisselam'ın dinine davet ediyordu. Padişahlık, saltanat ve (18) egemenlik kuralını koyan ilk kişi idi. Hurma ağacı dikme işi de onun buluşu idi. (19) Dokuz yüz altmış beş ve bir rivayete göre dokuz yüz elli yaşa gelince, kendi oğlu Ḳaynan İbn Şeys İbn Adem Aleyhimü (20) sselam'ı vasi ve halife yapıp vefat etti.

Ḳaynan İbn Enuş İbn Şeys (21) İbn Adem Aleyhimüsselam'ın zikri:

Ḳaynan'ın anlamı İbranice'de galib gelen, amacına ulaşandır. Yüz yıla yakın halka başkanlık (22) ettiği söyleniyor. Ömrü dokuz yüz yıl, bir rivayete dokuz yüz on yıl, başka bir rivayete göre de sekiz yüz kırk yıl idi. Değişik (23) rivayetlere göre Babil şehrini o

yapmış. Bağ, binalar ve bostanların tasarımları onun buluşudur. Oğlu (24) Mehlâil'i kendi yerine seçti.

Mehlâil İbn Ḳaynan İbn Şeys İbn (25) Adem Aleyhimüsselam'ın zikri:

Mehlâil, memduh (övülen kişi) ile aynı anlamdadır. Mehlâil babasının yerine geçtiği için (26) üç yüz yıl padişahlık yaptı. Çok çocuğu oldu. (27) Değişik söylentilere göre Sevs-i Aḳṣa şehri onun eserlerinden biridir. Ömrü sekiz yüz doksan beşe ve bir rivayete dokuz yüz yirmi altıya gelince

8

(1) Oğlu Yerd İbn Mehlâil'i vasîsi olarak kendi yerine seçti. Bazıları onun adını Barıd demişler. Yerd'in anlamı (2) kaidedir. Cûzi'nin söylediğine göre Yerd'in ömrü dokuz yüz altmış yediye geldiğinde vefat etti. Bir rivayete göre (3) dokuz yüz altmış iki yıl yaşadı. Nehirler ve ırmakları o buldu. Nefayisu'l Fünun sahibinin söylediği gibi, (4) onun çok sayıda çocuğu oldu ve torunları her yere dağıldılar. Şeytan'ın yoldan çıkarmasıyla (5) put tapmaya başladılar.

Uḫnuḫ İbn Yerd İbn Mehlâil İbn Ḳaynan İbn Enûş İbn Şeys İbn (6) Adem Aleyhimüsselam'ın zikri:

Bazıların söylediğne göre Ḫenuḫ, hamzenin düşmesiyle doğrudur. Fazla bilgili olduğu için ona İdris Aleyhu'l salavat-i (7) vesselam dediler. O hazrete "Üçüncü Ûrya" (Uryay-i S̱aliṣ), Hormosu'l Heramese, Validu'l Hükma, Musellesu'l (8) Ne'em vel-riyasete derler. Ayrıca, derler ki o, peygamber, padişah ve hekim idi. Hormos'un eş anlamlı kelimesi, 'Aṭade (merhametli, bağışlayıcı) idi. (9) Ebu'l Ma'şer-i Belḫi'nin söylediğine göre çok sayıda Heramese var, ancak faziletli olan üç kişiye derler. İlk Hormosu'l Nebi ki İdris (10) Aleyhisselam'dır. İkincisi Hormos Babeli ki Yunan peygamberlerinden biri ve lakabı Ûrya-i S̱âni'dir. Hekim Pisagor (11) onun öğrencilerindendir ve çok biligiliydi ve ilmi fırtınayı tekrar kopardı. Üçüncüsü ise Mısırlı Hormos Ustad (12) Esfilunes bütün has ilimlerde, tıpta ve kimyada bilgili biri idi. Bazılarına göre (13) Adem Aleyhisselam'ın zamanında İdris Aleyhisselam yüz veya üç yüz altmış üç yaşında idi. Bazı tarihçilere göre de (14) Ulü'l-azm ve kitap sahibi olan peygamberlerden idi. Her ne kadar ulemaya göre

Ulü’l-azm olması doğru olmasa da, kitap sahibi olmasından kimsenin şüphesi (15) yoktur, çünkü İdris Aleyhisselam’ın kitabı, Kuran’da adı geçmiş kitap sahibi olan her peygambere (16) Resûl denir. Bazıları bütün ilimleri o Aleyhisselam’a bağlıyorlar ama çoğu kişiye göre gök bilimi, (17) astronomi onun mucizelerindendir. Yazmak, eğirmek, dokumak ve dikmek işlerini (18) de ona dayandırıyorlar. Mısır piramitlerini onun inşa ettiğini ve orada bütün sanatlar ve aletlerin resimlerini ve şekillerini orada (19) gösterdiğini söylerler. Fırtınanın durumunu onun haber verdiğini söylüyorlar. Yüz yirmi yıllık peygamberlik süresinde (20) otuz sahife (kitap) o efendiye vahiy olduğunda Mısır ve civarında idi. Çoğu kişi (21) büyük Hindistan’da yaşadığını söyler ancak o hazretin ayak izleri Mısır’ın Dimyât şehrinde bir kayanın üzerinde bulunmaktadır. (22) Hazret-i Cebrail Aleyhisselam gelip onu kanadı üstünde gökyüzüne çıkardığında kısa bir zaman (23) da Hindistan’a gelmiş olabilir ve derler ki güneşin bir burçtan öbür burca geçmesini (24) ilahi nimetlerinin bir belirtisi biliyordu. Garip kutlamalar yapıp yıldızların en yüksek dereceye geldikleri zamanı değerli kılıyordu. (25) Harût ve Marût olayı da o zamanda gerçekleşti. Bir rivayete göre Hak Teâlâ, İdris’i üç yüz altmış beş yaşındayken (26) dördüncü göğe götürmüş. Bazılarına göre dördüncü gökte ruhunu teslim almış ve başka söylentiye göre (27) cennete götürmüş. En doğru rivayete göre Hak Cele ve ‘Alâ’nın fazilet ve lütfunden, onun kemali ve ilmi ve davranışı

9

(1) ile ilgili melekutta (ruhlar ve melekler alemi) gürültü ve patırtı çıktı. Meleku'l Mevt onunla konuşmak istedi. Hazret-i Rabbu'l İzzet’in izniyle (2) İdris Aleyhisselam ile konuştu. Birbirleriyle arkadaş oldular. Ömrü üç yüz altmış (3) beşe geldiğinde İdris Aleyhisselam’ın yalvarması ile Azrail Aleyhisselam, Hak’tan izin alıp ruhunu teslim aldı. (4) Cehennemin bütün bucakları ve azaplarını ona gösterdi sonra da onu cenneti görmeye götürdü. İkisinin arasında geçen konuşmaya (5) göre İdris Aleyhisselam, cenneti gördükten sonra oradan çıkacağına dair söz verdi. (6) Cenneti gezdikten sonra, oradan çıktı ve bir kez daha, ayakkabımı Ṭûba ağacının altında unuttum bahanesiyle tekrar (7) cennete girip dışarı çıkmadı. Cennette oturup oradan Azrail Aleyhisselam’ın sözlerine (8) cevap verdi.

Mettu Şelah İbn Uẖnuẖ yani İdris Aleyhisselam İbn Yerd İbn Mehlâil İbn Ḳaynan (9) İbn Enûş İbn Şeys İbn Adem Śafiullah Śalavatullahi ‘Aleyhim Ecma‘in:

Kendi halkının büyüğü oldu ve (10) babasının dinine bağlı ve sadık kaldı. Halk arasında adil ve ihsan özellikleri ile ünlü idi. Ömrü bitince de (11) hakkın rahmetine kavuştu ve oğlu

Lemek İbn Mettu Şelah İbn Uẖnuẖ İbn Yerd İbn Mehlâil İbn Ḳaynan (12) İbn Enûş İbn Şeys İbn Adem Śalavatullahi Aleyhim Ecma'in

Babasının yerine oturdu. Bazıları onun adını Lemikân, (13) bazıları Lâmesk ve Lâmes fırkası ve bazıları Lâmıẖ ve başkaları ise Lâm diyorlar. Allah biliyor. Derler ki Lemek İbn Mettu Şelah (14) muvahhit biri idi ve onun zamanında putperestlik ün yaptı. Derler ki Hazret-i İdris (15) Aleyhisselam'ın gökyüzüne çıkmasından sonra halk arasında putperestlik yaygınlaştı. Ancak onun asıl ortaya çıkışı, (16) Mehlâil İbn Ḳaynan İbn Enûş İbn Şeys Aleyhisselam'ın vefatından sonra idi. Derler ki Mehlâil'in yüzü (17) Adem Aleyhisselam'ın aynısı idi. Öyle ki o hazreti görenler ayırt edemiyorlardı. (18) Hazret-i Adem Aleyhisselam'ın vefatından sonra hazret-i Ṣafiyyullâh'ı görmeyenler, (19) Mehlâil'i ziyaret ettiklerinde çok memnunlardı. Hazret-i Adem Aleyhisselam'a getirdikleri adakları Mehlâil'e veriyorlardı. (20) Mehlâil'in zamanı gelip hakkın rahmetine kavuşunca büyük bir grup uzak yoldan ve çok fazla adak ile (21) Mehlâil'i görmeye geldiler. Mehlâil'in evlatları ve yakınları şaşırdılar. Bir kişi gelip: "Ben öyle bir hile yaparım ki, (22) size gelen bu altınlar elinizden çıkmaz ve Mehlâil'in topladığı altınlar, (23) bunun yanında hiç sayılır, ve siz herkesin gözünde muazzez ve mükerrem olacaksınız." Mehlâil'in yüzünün aynısını öyle (24) yaptı ki, onu gerçek Mehlâil'den fark etmek mümkün değildi. Sonunda bu heykeltıraş adamın onayı ile (25) ki şeytanın ta kendisi idi, (Mehlâil yüzünü ne ile örtüp oturuyorsa) o da bu adamın yüzünü onunla örttü (26) kullar ve yakınları bu yüzün yanında ayakta durup ona eşlik edip hizmet ettiler ve (27) adak olarak çok fazla altın getiren insanlar da izzet ile teslim ettiler ve ona eşlik edip hizmet ettiler. Öyle ki o insanlar

10

(1) Bu Mehlâil'in yüzü mü yoksa Mehlâil'in kendisi mi diye anlamadılar. Böylece bir süre halkın altınlarını (2) alıp kendilerine hazineler yaptılar ve gerçeği bilmeyen bir nesilden sonra, (3) Şeytan: "Sizin ecdadınız bu yüze secde edip ona taptılar. (4) Eğer siz de secde ederseniz onların gördüklerini siz de göreceksiniz" dedi. Zamanla Mehlâil'in evlatları (5) bu yüze secde ettiler ta ki Lemek İbn Mettu Şelah zamanında bu iş yaygınlaştı öyle ki,

doğudan batıya Allaha (6) tapan bir kişi yoktu. Bütün yeryüzündeki halk putperestliğe yöneldiler. Derler ki Lemek (7) İbn Mettu Şelah İbn Uẖnuẖ'un ömrü yedi yüz yetmişe geldiğinde, dünyaya veda etti. Onun yerine Sekib İbn (8) Lemek İbn Mettu Şelah İbn Uẖnuẖ geldi.

Nuh Neciullah Aleyhisselam İbn Mettu Şelah İbn Uẖnuẖ İbn (9) Yerd İbn Mehlâil İbn Ḳaynan İbn Enûş İbn Şeys İbn Adem Aleyhumu'l Śalatu Vesselam zikri:

(10) Nuh Aleyhisselam'ın adı Sekib'dir. Bazıları Mesakib, bazıları Sakib demiş ve bir grup da (11) Beşker diye yazmıştır. Her neyse kastedilen Nuh Aleyhisselam'dır ki önceki hadise göre ikinci Ulü'l-azm'dır. (12) Ona ikinci Adem derler ve Şeyẖul Enbiya ve Neciullah onun lakaplarıdır. Çok ağladığı için ona Nuh demişler. (13) Ömrünün uzun olduğundan da, Şeyẖul Enbiya dediler. Kırık yıldan sonra peygamber oldu ve bazılarına göre (14) iki yüz yıl sonra peygamberlik görevine şereflendirildi. Bazılarının rivayetine göre dört yüz seksen yaşındayken (15) ona vahiy geldi. Farklı söylentilere göre Şeri'at-i Nasiẖ'i halka sunan ilk kişi o idi. (16) Kıyametin ertesi günü Hazret-i Peygamber Śallallahu 'Aleyhi ve Śellem'den sonra başını topraktan kaldıran ilk kişi o efendi Aleyhisselam'dır. (17) Halkı, onun duasıyla ölen ilk peygamber o Śalavatullah 'Aleyhi idi. Ömrü bin (18) dört yüze geldiğinde tufan olayı gerçekleşti. Öyle ki şimdi Kûfe'de olan, (19) Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın tandırından su fokurdadı. Şeyẖu'l Enbiya Aleyhisselam yirmi Recebu'l Muracceb tarihinde, (20) dokuz yüz yıl boyunca ona inanan seksen kişi ile gemiye bindiler. Kendi elleriyle yapan geminin uzunluğu seksen źer'(104 cm.lik uzunluk ölçüsü birimi) ve (21) Cehanâra'nın sahibine göre üç yüz źer' ve eni elli źer' ve yüksekliği ise otuz źer' idi. (22) Nefayisu'l Fünun'un sahibine göre uzunluğu bin iki yüz erş (dirsektan orta parmağın ucuna kadar olan mesafeye eşit eski bir uzunluk ölçüsü birimidir) ve eni altı yüz erş idi ve başka (23) söylentiler de var. Gemiyi yaparken kafirler o efendiye, "peygamberlikten sonra marangozlukla mı uğraşıyorsun" diyerek alay ediyordu. (24) Biten gemi üç kattan oluşuyordu, bir kat hayvanlar için, bir kat (25) insanlar için ve bir kat da kuşlar için. Gemiyi üç oğlu yani, Yafes, Sam ve Ham'ın yardımlarıyla yaptı. (26) Adem Aleyhisselam'dan Nuh'a miras kalan ve Cebrail Aleyhisselam'ın (27) Adem Aleyhisselam'a getiren demir tandırdan su fokurdayan o gün,

11

(1) Yani Cuma yirmi Recebu'l Muracceb, o seksen kişi ve üç itaatli oğluyla, fırtınanın başlamasından bir gece gündüz geçtikten sonra gemiye (2) bindiler. Gökyüzünden sıcak su yağdı ve yeryüzünden ise soğuk su fokurdadı. Yüz altmış sekiz gün (3) gemideydiler. Perşembe günü on Muharremu'l Haram tarihinde gemiden dışarı çıktılar. Bu fırtınanın suyu bütün (4) Rub'i Meskun'u sarmıştı. Fırtınanın suyu dünyadaki en yüksek dağdan bile kırk kat (5) daha yüksekti. Allahu Teâlâ'nın emriyle Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın gemisinin iki kere batıdan (6) doğuya ve doğudan batıya gitti. Ondan sonra Hazret-i Subhan'ın emriyle Nuh Aleyhisselam'ın gemisi (7) Muśel adasının dağlarından olan Cûdi Dağı'nın tepesine yerleşti. Nuh Aleyhisselam Perşembe on Muharremu'l Haram tarihinde (8) evlatları ve yakınları ile gemiden inip orada Medinetu'l Semanin adında bir şehir kurdular. (9) Bazılarına göre de Sevḳu'l Semanin idi. Kaç gün sonra bütün o seksen kişi, yedi kişi hariç öldüer. (10) O yedi kişi; Hazret-i Nuh Aleyhisselam, üç oğlu Yafes, Sam ve Ham ve onların eşleri idi.(11) Derler ki bu yedi kişi hariç iki kişi daha vardı ama onlardan (12) geriye kalan bir nesil yoktur ve şimdi dünyada olan bütün insanlar Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın evlatlarıdır. O iki kişiden (13) biri 'Uḫ İbn 'Unuḳ, Adem Aleyhisselam'ın kızı ve diğeri yaşlı bir adam ki Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın arkadaşı idi. (14) Onun hikayesi şöyledir: Yaşlı adam, Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın arkadaşı ve hala kafir idi. (15) Her gün Nuh Aleyhisselam'a bir ekmek ve bir kase yoğurt getiriyordu ve "Ey Nuh! Beni (16) ve ineğimi bu ahşap evine al, çünkü ben hiç bir zaman senden yalan duymadım ve (17) senin fırtına kopacak dediğin lafın mutlaka doğrudur". Nuh Aleyhisselam onu hatırlayacak diye vaat verdi. (18) Fırtına olan günlerde Allahu Teâlâ o yaşlı adam ve Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ı birbirinin aklından (19) çıkardı (unutturdu) ve bütün kafirlerin işini bir dalga ile bitirdi. Gemiden indikleri günlerden birinde (20) o yaşlı adam eskisi gibi cömertçe bir ekemk ve bir kase dolusu yoğurt (21) Hazret-i Nuh Aleyhisselam'a getirip çok özür dileyerek: "Ey Nuh! Altı aydır ki, (22) benim ağacımın yanında olan denizin suyu kurumuştu, hiç suyu yoktu, sadece çok az bir miktarda (23) denizin bir kenarında su vardı ki bu altı ayda bana ve ineğime yetti. (24) Su yüzünden çok sıkıntı çektim ve sana hizmet edemediğim için özür diliyorum, umarım hatamı affedersin." (25) Hazret-i Nuh Aleyhisselam o yaşlı adamı görünce şaşırarak secde etti. (26) Bu olaya bir neden ve açıklık bulmaya çalıştı. Hazret-i Rabbu'l Celil'in emriyle hemen Hazret-i Cebrail inip (27): "Ey Nuh! Hazret-i Hak Teâlâ buyurdu ki: Bu yaşlı adam içtenlikle ve sana olan sevgisiyle yaşıyordu. Bir süre

12

(1) Halk içinde senden uzak idi (sana yabancı idi). Sana olan sevgisi yüzünden, biz de dostumuzun dostu, dostumuzun düşmanları ile boğulmasın istedik. (2) Ona öyle davrandık ki asla bizim ona küstüğümüzü zannetmesin ve rahat olsun." (3) Ondan sonra Hazret-i Nuh Aleyhisselam yaşlı adama gerçeği söyledi. O anda müslüman (4) olup tevhid lâ ilâhe illallah'ı söyler söylemez bir çığlık atıp öldü. Azizim Allah dostlarının sevgisini (5) gör ki bir kafirde nasıl etki yaratmış. Biz ve siz ki sadece müslümanlığın lafını ediyoruz, ve fazla bir etkimiz yok (6) ve bu, dostlukta sadık olmadığımızı gösteriyor. Eğer bizim sevgimizde bir çatlak olmazsa işler başka türlü olurdu. (7) Bâri Allahu, Hazret-i Muhammed Resûllah Śallallahu 'Aleyhi ve 'Ali 'Aleh ve Śehabe ve Sellem ile dostluğumuz için bizim ve sizin ihlasını en yüksek mertebede tutup onu bütün kusurlarıyla kabul etsin. (8) Hazret-i Nuh Aleyhisselam ve (9) üç oğlu Sam, Ḥam ve Yafes ve Adem-i Sani'in oğlanlarının eşleri kaldılar ve onun dördüncü oğlu (10) Ken'an ve annesi, Hazret-i Nuh Aleyhisselam'a inanmadılar, çaresiz (11) Hazret-i Hak Celle ve 'Ala onları dalgaların çalkınmasıyla öldürdü (boğdu) "İnnehu leyse min ehlike" (Muhakkak ki o senin ailenden değildir) ve (12) onların saadetsizliklerinden haber verdi ki bu olay dünyanın sonuna kadar camilerde, mihraplarda ve okullarda okunacak. (13) Rivayettir ki Hazret-i Nuh Aleyhisselam dünyayı yani Rub'i Meskun'u, üç oğlu arasında (14) böldü ve her birini kendi yönüne gönderdi ve bu evladı kendi yolu yapılana (15) kadar bir kaç gün daha babası yanında kalmış. Bir gün Hazret-i Nuh Aleyhisselam uykudayken (16) kıyafetinin eteği azıcık açılmış ve onun avreti görünmüş. (17) O anda Ḥam'ın gözü babasının avretine düşüp utanmadan gülmüş. Ḥam'ın edepsizliğinden (18) Sam çok utandı, tövbe ederek onu saklamaya çalışmış. Yafes, Ḥam'ın yaptığını (19) öğrenip onu uyardı (cezalandırdı). Ḥam, Yafes'e saldırdı. Hazret-i Nuh Aleyhisselam (20) onların sesine uyanıp onların kavga ettiğini ve Yafes'in Ḥam'a (21) kızıdığını gördü. Sam'a işin gerçeğini sordu. Sam utancından cevap veremedi. (22) En sonunda Hazret-i Nuh Aleyhisselam, asıl olayı ve Yafes Aleyhisselam ve Ḥam'ın kavga nedenini öğrendi. (23) Sam hakkında "Hak Teâlâ seni ve evlatlarını, salih insanlar ve evliya yapsın" diye dua etti. (24) Ḥam hakkında "Hak Sübahane ve Teâlâ senin soyundan siyahiler yaratsın" diye dua etti. Yafes için de şöyle dua etti (25): "Hak Teâlâ seni ve evlatlarını aziz ve saygıdeğer kılsın ve onun fazilet ve ihsan bereketinden (26) senin neslinde de olsun". Bazı büyük tarihçiler bu sözün gerçeklik payını zayıf kılmışlar. Ham hakkında olan bu duanın sebebi (27) başka bir şey demişler. Her neyse bu üç erkek kardeşin her biri, babalarına yaptıkları hizmete göre

13

(1) Onun duasıyla onurlandırıldılar. Derler ki Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın yüzü esmer ve çok (2) merhametli, elleri ve bacakları zayıf, gözleri büyük, uzun boylu, sakalı uzun ve son derece (3) ciddi ve sert biri idi. Derler ki fırtınanın başlaması ile (şerif hicrte) Hicret-i Şerife'in başlaması arasında üç bin dokuz yüz seksen (4) dört yıl vardı. Câm-i Cihân-Nüma Risalesi'nde, (5) Ebu Reyhân ve çoğu öğrencilerin araştırmasına göre fırtına Cuma gününden, Hicretin Perşembe gününe kadar; üç bin yedi yüz yirmi beş yıl ve üç yüz kırk sekiz gün (6) görünüyor (tahmin ediliyor). 'İlâveddin İbn-il Şaṭir-i Demeşḳi, Nezhetu'l Naẓir kitabında fırtınanın başlamasını Perşembe günü (7) yazmış. Fırtınanın başlamasının birinci günü yani Perşembe gününden, Hicretin başlangıcı olan perşembeye kadar üç bin yedi yüz (8) yirmi beş yıl var. Bu yırlların günleri on üçlük ve elli dokuz bin (9) dokuz yüz yetmiş beş gündür. Yıllardan da at yılı idi. Bazıları Adem (10) Aleyhisselam'ın gökyüzünden inişinden, Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın fırtınasına kadar iki bin iki yüz kırk iki yıl geçtiğini söylüyorlar. (11) Cihân-Âra'nın sahibi ise iki bin iki yüz yazıyor. Bazı insanlar Żehhak'ı o döneme ait (12) olduğunu yazıyorlar ki bu tamamen yanlıştır. Çünkü güvenilir kaynaklar Dehhak'ı, Merçesp İbn Tâz İbn İrem (13) İbn Sam İbn Nuh Aleyhisselam'ın oğlu olduğunu yazıyorlar.Ve bu Żehhak'ın Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın zamanında yaşadığına (14) terstir. Kısaca Hazret-i Nuh Aleyhisselam bu dünyadan gittikten sonra, daha önce söylediğimiz (15) üç oğlu dışında başka çocuğu yoktu.

Sam İbn Nuh zikri:

Bazı tarihçilere göre Sam İbn Nuh Aleyhisselam, (16) Mürsel bir peygamberdir. Çoğu peygamberler, İran, Arap ve Acem halkı onun neslindendir. Öyle ki (17) Hazret-i Nuh Aleyhisselam, Rub'i Meskûn'u böldüğü zaman, (18) Şâm, Mezopotamya, Irak, Fars, Horasan, Azerbaycan ve bayındır memleketlerinin çoğu topraklarını (19) Sam'a verip onu veliaht yaptı. Sam'ın dokuz oğlu olduğu söleniyor. İlki Ḫûrşid, (20) ikincisi Arpakşad, üçüncüsü Kiyumers, dördüncüsü Asur, beşincisi Tûrec, altıncısı Lud, yedincisi Elam, sekizincisi Aram, dokuzuncusu ise Nurd idi. (21) Bazıları Ḫûrşid'i Sam'ın çocuğunu olduğunu kabul etmeyip onun çocuklarının sayısını sekiz demişler. (22) Çoğu peygamberlerin nesli ondan olduğu için, Arpakşad İbn Sam'a, Ebu'l Enbiya dediler. (23) Onun neslinden ve dört kuşak sonra Ḳehṭan ve Ḳay'ı geliyor. 'Eberi kavmi, Ḳay'ı'nın soyundandır. (24) Arapların çoğu Ḳehṭan soyundan olup üçüncü kuşakları da Seba'ya

dayanır. Şemidi, Ṭemha, E‘ani, Ḳaża‘i, (25) Eş‘eri, Ervi ve Ṭayi Arapları, Seba neslindendir. Ona ‘Alim ve Mehlim de denilen Elam İbn Sam, ambarı tamir (26) etmiş ve Horasan ve Heḳyal onun oğullarıdır. Irak, Horasan’ın oğludur. Kirman, (27) Kenḥ ve Mikran, Heḳyal’ın oğlanlarıdır. Kiyumers İbn Sam’ın oğlanları: Ehvaz ve Pehlû. Pehlû’nun oğlu ise Fars’tır.

14

(1) Nûrd İbn Sam:

Azerbaycan, Eran, Ermen, Mûġan, Kez‘an ve Fer‘an onun oğlanlarıdır.(2) Üç yüz yıl yaşadığı söylenir.

Aram İbn Sam:

Saati icat edendir ve Semûd ve ‘Ad kavimleri (3) onun soyundandır. Niẓamu'l Tevariḫ’in sahibine göre Erem’in yedi oğlu var: ‘Ad, Semûd, Żehar, Ṭısım, Cedis, (4) Casım ve Taz. ‘Ad Yemen’e gitti ve çok çocuğu oldu ve oraya yerleşti. Onun büyüğü Ġemliḳ (5) İbn ‘Ad İbn Erem İbn Sam İbn Nuh Aleyhisselam idi. O vefat edince Şedid ve Şeddad padişah oldular. (6) Semûd, Hicaz ve Şam arasına yerleşti. Ṭısım ‘Umman ve Baḥreyn’e gitti. Cediş de Yemame’ye yerleşti. (7) Żehar, Ṭay arazisine ve Casım Harem ve Senevan’a ve Taz ise kendisine mensup olan topraklara yerleştiler.

Asur İbn Nuh (8) Aleyhisselam:

Ki Neyneva şehrinin temelini attı ve Ehiye, Ekleme, Medayin, Yemen, Şam ve Rum onun evlatlarındandır. (9) Tûrec İbn Sam ki doğar doğmaz alemden göç etti (öldü). Leved (Levod) İbn Sam ki bazıları onu Lâd ve bazıları Levaze diye söylüyorlar. Ayrıca kendisi (10) çoğu Mısır Firavunlar’ının ceddidir.

Ḥam İbn Nuh Aleyhisselam zikri:

Tarih kitaplarında Ḥam İbn Nuh Aleyhisselam’ın (11) Mürsel bir peygamber olduğu zikredilip yazılıdır. Bazıları bunu kabul etmemiş ama herkes siyahilerin onun neslinden olduğunun kanaatindedir. (12) Derler ki bayındır mülk ve yeryüzü arazisi paylaşma

(bölüşme) zamanında, Batı diyarı ve Ḥabeşistan şehirleri ve Zenec ve Cezair (13) ve Hindistan ve Hind ve Sonod ve Sudan Ḥam'a ait oldu. Hak Teâlâ ona da dokuz oğlan bağışladı. (14) İsimleri şöyledir: Hind, Sonod, Zenec, Nube, Ken'an, Kûş, Kı'ṣa, Berber ve Habeş. (15) Ve Her birinin adına bir vilayet adlandırıldı. Bazıları Ḥam'ın altı oğlu olduğunu açıklıyorlar. Sonod'u Hind'in oğlu, Nube'i Habeşin oğlu ve Ken'an'ı (16) da Berber'in oğlu diye söylüyorlar. Bazı tefsirlerde şu yazılıdır: Nuh Aleyhisselam çocukları ve diğerlerine, gemide (17) hiç kimseyi kurban etmesinler diye emir vermiş. İnsanoğullarından Ḥam, emire karşı gelip eşi ile ilişkiye girmiş ve onu örnek alarak (onun izinden giderek) vahşi (18) hayvanlardan köpek ve kedi çiftleriyle aynısını yapmışlar, öyle ki köpek ve kedinin birbirleri hakkındaki şahitlik yapma hikayesi ünlüdür. (19) Hak Teâlâ, peygamberliği Ḥam'ın neslinden aldı; iki sebepten ki biri Mürsel ve Ulü'l-azm peygamber'in sözüne karşı gelmesi ve diğeri ise babasının emrine karşı çıkması idi. (20) O olayın ardından Ḥam'ın eşinin rahmine yerleştirdiği (21) bütün dölleri siyahi yaptı ve bazıları da Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın duası üzerine böyle yapıldığını söyler. Kedi, köpeğin çiftleşmesini Hazret-i Nuh Aleyhisselam'a (22) yetiştirdiği zaman, köpek çok utanıp Hak Sübhane ve Teâlâ'ya inledi. Ta ki Hak Teâlâ (23) kedinin sırrını köpek ve gemi halkına açıkladı. Hazret-i Nuh Aleyhisselam kediye (24) "neden böyle yaptın" diye kızdı. Dedi: "senin oğlun Ham'ın izinden gittim ki ilk o böyle yaptı." Böylece Nuh Aleyhisselam, (25) bu durumu araştırıp açığa çıkardı ve ona beddua etti öyle ki daha önce söylenilen oldu ve peygamberlik onun neslinden alındı.

(26) Yafes İbn Nuh Aleyhisselam İbn Lemek İbn Muteveşliḫ İbn Uḫnuḫ İbn Yerd İbn Mehlâil İbn (27) Ḳaynan İbn Enûş İbn Şeys İbn Adem Safiullah Salavatullah Aleyh ve 'Ala Cemi'ul'enbiya ve'l Mürselin Ecma'in zikri:

15

(1)Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ı bazıları kabul etmemiş ama çoğu ulema ve büyük şeyhlerin rivayetine göre ve en doğru tabire göre Mürsel bir peygamberdir. (2) Ona da Hak Sübhane ve Teâlâ dokuz oğlan verdi. İlk Türk ikinci Hazar üçüncü Saḳlab dördüncü (3) Rûs beşinci Meşek altıncı Çin yedinci Komari sekizinci Kimal dokuzuncu Maẕoḫ. Bazılarına göre Yafes Aleyhisselam (4) sekiz oğlan babasıdır ve Kimal ve Kimari'i, iki isim ile ünlü olan bir kişi biliyorlar. Farklı rivayetlere göre (5) Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın üç oğlu, bütün evlatlarıyla, ilk başta bir kaç sene Babil şehrindelerdi (6)

ve beraber ömür geçiriyorlardı. Her yerde ve her tarafta oğlanlardan yeni nesil ve kabileler oldu ve birbirleriyle görüşüp konuşmaları (7) zor olmuştu. Sonunda Hazret-i Hak Sübhane bir gece her kabileye ayrı bir dil bağışladı. Sabah (8) kalktıklarında her kabile birbirinin dilinden ayrıydı. Mecbur her biri babasının ve ceddinin gösterdiği (9) tarafa dağıldı. Her biri kabilesine yerleşti. Mamur etmeye (bayındırmaya) çalıştılar. Bugüne kadar her birinden bir şehir (10) ve köy mevcüttür ve oranın sakinleri o evlattandı. Bir süreliğine Kadir 'Alal-itlak (hak teâlâ)'ın iradesi ve (11) halkın kısmeti ile göçebeliği bırakıp bir yere yerleştiler ve nesillerde karışma oldu. Bir başka rivayete göre: (12) bütün yeryüzü Hazret-i Nuh Aleyhisselamın olduğu zaman, cihanı üçe böldü. Öyle ki doğudan batıya, (13) ekvatorun kuzeyinde olan topraklar ve Cezair-i Memure'ye ait, Ekvator'un güneyinde ve (14) Çin denizi ve Hind denizinin arasına olan topraklar ve Rub'-i Alem'i Ḥam'a verdi ki şimdi Ḥabeş diye meşhurdur. Uzunluğu Çin Denizi'nin yanındaki bölge (15) eni üçüncü iklimin üçte birisi kadar ve uzulnuğu Fas'ın Haledat (Kanarya) Adaları'na kadar. Eni beşinci iklimin üçte ikisi kadar (16) ki dünyanın tam ortasındadır. Buraları Sam'a verdi. Çin'in doğu sahilini ve Kamerun Dağları ve Biże zirvesi, (17) ve Rus topraklarının sonuna kadar ve beşinci iklimin geriye kalan üçte birisini Mamure'nin sonuna kadar ve Kuzey'in karanlıklarını Yafes Aleyhisselam'a (18) verdi. Doğrudur ki şimdi bu kadar mahluğun dünyada var olması hepsi Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın üç evladındandır. (19) Ve derler ki Turan ve Türkistan toprakları Yafes Aleyhisselam'a ait olduğu için ona Ebu'l-Türk (20) dediler. İran, E'cam (acemler) ve Ehvaz toprakları Sam'a ait idi ve bu sebepten dolayı ona Ebul- 'Ecem dediler. (21) Hindistan bölgesi ve Sudan ülkesi Ḥam'ın idi, ona da Ebul-Hind dediler. Hazret-i Nuh Aleyhisselam'ın en büyük evladı (22) Yafes Aleyhimüsselam olduğu için, Hak Teâlâ ona risalet görevine (peygamberlik görevine) şereflendirdi. (23) Şeceretü'l Etrak adındaki bu yazıda, o iki erkek kardeşten daha fazla bahsedilmeyecek. "Ve billahi't tevfik ve aleyhi'l toklan (24) El-uhde alâ er-râvi. (Günahı ravinin boynuna) Raviler ve tarih uzmanları böyle yazıyorlar ki (25) yeryüzünün Nuh Aleyhisselam'ın evlatları ve torunlarıyla dolduğu zaman, her birinin arasında (26) iyi kurallar ve yasalar ortaya çıktı. Hazret-i Rabbul-İzzet Celle ve Celale onların gönüllerini, ilham için seçti taki (27) gelenekler ve memleketin önderlik kuralları kuruldu.

Yafes İbn Nuh Aleyhimüsselam:

Cûdi dağına indikten sonra Hazret-i

16

(1) Hak Celle ve ‘Alâ’nın emri ile doğu tarafına gitti. Yüce babasından izin aldığında, ondan, (2) Hazret-i Kadir Ale'l-iṭlâḳ’tan istediği zaman yağmur yağsın diye, bir dua öğretmesini istedi. Hazret-i Nuh Aleyhisselam, (3) ona İsm-i A‘zam öğretti. Ve o ismi bir taşın üstüne kazıyıp (işleyip) Yafes Aleyhisselam’a verdi. Yafes Aleyhisselam (4) o ism-i a‘zam’ın bereketi ve büyük Bârî Teâlâ’nın adı ile işlenmiş taşın sırları ile istediği zaman yağmur yağdırtıyordu. (5) Şimdilerde ise Türkler’de yağmur yağdıran taş bulunmaktadır. O taşa Cedde Taşı (6) ve Seng-i Yede (Yada Taşı) ve Arapça’da da “Hacerü'l Maṭar” derler. Şimdi öyle taşları hayvanların karınlarından buluyorlar. (7) Bazı hayvanlarda karında ve bazılarında ise kalp, ciğer, et, göbek ve deri altında ve bütün organlarda bulunuyor. (8) Bu olayın ne kadar gerçek olduğu belli değil. Ama insanlar arasında çok sayıda rivayet duyulmuştur. (9) Bazıları der ki, Hazret-i Yafes Aleyhisselam, yüce babasından Hazret-i Nuh Neciullah (10) ala Nebiyena ve Aleyhümasselam’dan izin aldığında “Bana emir edilen yerde (11) hayvanlarla yaşayacağım ve hayvanların hepsi ottan beslenir ve ot ise yağmurla yeşerir, (12) o yüzden, yağmura ihtiyaç olduğu zaman, Hazret-i Kadir Zulcelal yağmur göndersin diye şefkatli bir dua buyurun” diye yalvarmıştı. Hazret-i Nuh (13) Aleyhisselam dua etmiş. Hak Sübhane ve Teâlâ “Ey Nuh! Hazret-i Adem Aleyhisselam’ın yaratılışından önce, (14) diğer varlıkların yaratılışı yapılırken, yağmur (15) ve kar yağdıran, rüzgar estiren ve sis ve bulut yapma özelliklerine sahip bir taşın yaratılışı mukadder olmuştu ve onu alemin eşyalarında gizlemiştik (16) ve ondan önce de hayvanların organlarında gizlemiştik, onun ortaya çıkma zamanı senin duana bağlıydı. Şimdi o taşı (17) al ve çocuklarına ver ve yağmur ve kar istedikleri zaman, bizim a‘zam ismimizi söylesinler ve o taşa üfleyip (18) suya atsınlar. Bizim Allahlık güç hazinesinden istediklerinden yararlansınlar. Sonunda Hazret-i (19) Nuh Aleyhisselam yağmur duasını Hazret-i Yafes Aleyhisselam’a öğretti ve o taşı ona gösterdiler. (20)Tarihin büyük şeyhlerinin bir çoğunun rivayeti böyledir: “Hazret-i Yafes Aleyhisselam, Mürsel imiş ve ona inen kitapta (21) bu İlm-i Yede de söylenmiştir. Nitekim Hazret-i Adem Aleyhisselam’ın yolculuğunda (22) harfler ilmi ve Hazret-i İdris Aleyhisselam’ın kitaplarında astronomi ve Hazret-i İbrahim Aleyhisselam’ın kitaplarında rakamlar ilmi ve

(23) Hazret-i Musa Aleyhisselam'ın Turit'inde tıp ve sanat ilimleri ve Hazret-i Daniyal Aleyhisselam'ın kitaplarında remil ilminin söylendiği gibi. Bu durumda (24) İlm-i Yada konusunda bu en güçlü rivayettir. Her neyse Yafes İbn Nuh Aleyhisselam (25) doğu memleketlere gittiğinde çölde yaşayan göçebeler gibi yaşadı. İyi gelenekler ve beğenilen kurallar çocuklarına (26) bıraktı. Ölüm zamanı geldiğinde bu bela evreden gitti ve Hazret-i Hak rahmetine (27) kavuştu. Her biri bir milletin önderi ve bir grubun büyüğü olan ulu evlatları babanın emri ve vasiyeti üzere

17

(1) sahibi olan bölgelere dağılıp şimdilerde her biri o sonu iyi olan halkın adına (2)bir ülkeye bağlı, memleketlerin temellerini oluşturdular. Babanın cenazesini oğullar ve kızlar (torunlar) saygı ile toprağa verdikten sonra, (3) küçük erkek kardeşler, büyük erkek kardeşleri olan Türk İbn Yafes'in kapısına gidip taziye merasimini yaptılar ve hepsi beraber (4) karar verip Türk İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ı kendi liderleri olarak seçtiler ve Yafes Oğlan diye lakaplandırdılar.

(5) Türk İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ın saltanat zikri:

Türk'ü kendi halkı Yafes Oğlan diye hitap edip lider (6) ve önderleri seçtikleri için Türk babasının vekili oldu. İyi yasalar ve kaideler halkın arasında düzenledi ve (7) derler ki Türk İbn Yafes Aleyhisselam, Kiyumers ile aynı dönemde yaşadı, nitekim Kiyumers Fars ülkelerinin ilk sultanlarından idi. (8) Böylece Türk, doğu diyarları hakanlarının ilk Kaan'ıdır. Ve derler ki son derece akıllı, edepli ve sanatçı idi. (9) O halde babasının bütün vilayetinde gezip çok güzel ve hoş bir yer buldu ki oraya Ca'ilkan derler. (10) Orada suyu sıcak olan küçük bir deniz vardı ve orada çok sayıda güzel dağlar ve hoş (leziz) pınarlar vardı. (11) Orası Türk'ün çok hoşuna gitti ve oaraya yerleşti. Allahü Teâlâ'ya şükredip (12) Tanrı'ya ibadet etmeye çalışıyordu ve hayır ve ihsan elini mahlukata açık tutuyordu. Hanlık yasaları ve dünya kurallarını (13) ilk o, doğu ülkelerde uyguladı. Derler ki Çin sınırından ki ona Hancua derler, Rus topraklarının sonuna kadar, (14) Türkistan gibi; onun hakimiyeti altında idi. Hergah düzenlemesi onun icatlarındandır.ve (15) Türkler arasında kalan Elġam, onun Elgam'ındandır.ve derler ki adil, kamil ve cömert bir padişah idi ve (16) halkın hakkını koruyordu. Öyle ki en haklı olan idi ve Allahü Teâlâ'nın kulları onun döneminde huzur ve rahatlık içinde (17) idiler. Onun beş oğlu vardı. İlk Obelçe, ikinci

Tûnk, üçüncü Çakıl, dördüncü Boroshar, beşinci İtlak. (18) Yemeye tuz atmak geleneği Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam'ın zamanında ortaya çıktı. Nitekim derler ki bir gün av yerinde sıcak kebap (19) Tunk İbn Yafes Aleyhisselam'ın elinden düştü ve o toprak (arsa) kazara tuz madeniymiş veya (20) sıcak kebap o tuzlu arsanın tuzunu cezbetmiş. Tunk o lokmayı ağzına koyduğu zaman (21) başka bir lezzeti vardı, öylece kebabın hepsini tuza bulayıp yiyordu ve erkek kardeşleri ve babasının devlet büyüklerinin (22) hepsini o lezzetten haberdar etti. Ondan sonra herkes, yemeklerde yeteri kadar konulsun diye karar kıldı. (23) Ayrıca dört ayaklı ve yırtıcı hayvanların derisinden kıyafet dikip giymek, Türk döneminde ortaya çıktı. İki yüz kırk (24) sene ömür geçirdikten sonra atalarından ahirete göç etti.

Ama Herez İbn Yafes Aleyhisselam:

(25) yumuşak huylu ve az konuşan biri idi. Her yeri gezdikten sonra ikamet için İtil nehrinin yanına ev yaptı, ve yazlarda (26) çöle gidip gezerdi ve kışın şehirde ikamet ederdi taki ölene kadar. Evlatları o diyara (27) yerleştiler.

Ama Soḳlab İbn Yafes Aleyhisselam:

Vicdansız biri idi, ve belli bir yere yerleşmiyordu

18

(1) Onun ve Soḳlab'ın arasındaki düşmanlık yüzünden erkek kardeşlerinin yakınına yerleşmedi. Bir köşeye yerleşti. (2) Yarġu tapma geleneğini o ortaya çıkardı. Rusların adeti şöyleydi ki; eğer biri ölseydi ve oğlan (3) ve kız sahibi olsaydı, bütün malları kıza verilip oğlana kılıç dışında bir şey verilmezdi. Ve bu adet (4) evlatları arasında yaygın ve makbul oldu.

Ama Monesk İbn Yafes Aleyhisselam:

Hilekâr biri idi ve (5) Bulgar Nehri'nin yanına yerleşti. O topraklarda, Ġor ondan doğdu ki bütün Ġorlar onun neslindendir ve onlar (6) Türklerin en kötü kavimlerindendir ve derler Ġor İbn Monsek İbn Yafes Aleyhisselam, atalarından kalma, yağmur taşından dolayı (7) amcası Türk Han ile kavga etti ve öyle idi ki Yafes Aleyhisselam'ın vefatından sonra taş

Monsek'in eline (8) düşmüştü ve Monsek'ten Ġor'a kalmıştı. Ġor'un Beygur adında bir oğlu vardı ki Türk Manan (Türkmenler) kendi şecerelerini Beygur İbn Gor'a (9) bağlıyorlar ki Türk ordusu tarafından, yağmur taşını Gor'dan almak için çıkan savaşta öldürüldü. (10) Gor hile yapıp yağmur taşını vermeyip onun yerine yuvarlak başka bir taş yaptı ve (11) gönderdi ve Gor'un hilesi ortaya çıktıktan sonra, Türk, ordusunu donatıp savaşa girdi ve Beygur öldü. (12) O günden Türkmenler'in kini Türkler'e karşı devam ediyor (bakidir). Bazıları Monsek'e, Moneşec İbn Yafes Aleyhisselam demişler (13) ki Yacuc ve Macuc'un bazı serseri evlatlarının ceddidir.

Ama Çin İbn Yafes Aleyhisselam:

Sanatçı (14) anlayış sahibi ve akıllı biri idi. Bugün Çin diye ünlü olan topraklara yerleşti ve şehir kurma temelini attı ve ressamlık (15) ve ipek çıkarma ve kıyafet dikme işlerini o yaptı ve bugün Çin'de yapılan sanatların çoğu onun icadıdır ve onun (16) bir oğlu oldu. Adını Maçin koydular.

Maçin İbn Cin İbn Yafes Aleyhisselam:

Onun için çok akıllı (17) ve bilgin ve layık biri diyorlardı ve halkı çoğaldığı zaman babasına "Eğer izin verirsen, sevdiğim bir yere (18) yerleşmek için bir bina yapayım. İzin aldıktan sonra, şimdilerde Macin diye adlandırılan bir şehir yaptı. (19) Maçin'in madeninden yeşim taşı çıkardı ve onun özelliğini halka açıkladı ve Macin ahusundan misk (20) aldı. Maçin'den bir erkek doğdu, adını Kavmi Han koydular ki Nevmis Han'ın babası, yüce (21) Osman İbn Ertuğrul İbn Süleyman Han'ın ceddidir. Şimdi Rum memleketlerinde Hunkar-i Al-i Osman diye ünlüdür.

(22) Kemari İbn Yafes Aleyhisselam:

Ayyaş ve avı seven biri idi. Sincap ve samur ve kakımdan kürk (23) yapma Kemari zamanında ortaya çıktı ve yün yapan Bertas İbn Kemari'dir, ki bunlar onun icatlarındandır. (24) İki oğlu vardı, birinin adını Bertas ve birinin adını da Bulgar derler, ki Bertas ve Bulgar her ikisi İdil ve (25) Bulgar'ın yanına yerleştiler ve nesilleri de orada kaldı.

Ama Kimiyal İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam:

(26) Zarif ve latif biri idi. Hoşlanıp sevdiği yeri gezerdi. Evlatları Türk kavimleri arasında iyi (27) ve hoş yaşayanlar diye ünlüydü.

Ama Mazec İbnYafes İbn Nuh Aleyhimüsselam:

İyi huylu ve yüreği temiz biri idi ve erkek kardeşleri arasında

19

(1) insaflı diye ünlüydü. Kamerun diyarında Çin mülkünün yakınına yerleşti. Evlatları (2) oraya yayıldılar ve Allahü Teâlâ biliyor ki, onun soyları ki hepsi Ebu'l Türk Yafes Aleyhisselam'ın neslidir (3) ancak evlatları arasında çok fark var, öyle ki anlatacak gibi değil (4) ve dürüst tarihçilerin bazılarına göre Yafes Oğlan Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam, (5) Kiyumers İbn Sam İbn Nuh Aleyhimüsselam ile aynı dönemde yaşamış ki Acemlerin ilk hükümdarıdır ve Kiyumers-i Adem diye tanınıyor (6) ve Kiyumers-i Adem demenin sebebini şöyle yazıyorlar ki, Hazret-i Ebu'l Beşer Adem Halifetullah ve salavatullah (7) aleyhi'e hiç kimse Kiyumers gibi benzemiyordu. Bu yüzden ona Kiyumers-i Adem demişler. Yafes (8) Oğlan Türk Han, doğu ülkelerinde, Hanlık adetleri ve yasaları ve hükümdarlık kanunları uyguladı ve Türkistan'ın bütün şehirlerinde (9) bir süre hükümdarlık ve dünya fethi (cihangirlik) yaptığı kesinleşmiş ve ömrü iki yüz kırk'a (10) gelince büyük oğlu olan Obelçe Han'ı halka danışarak ve asıl ve teferruatın doğrultusunda tahta oturttu (11) ve kendi bütün halktan helallik isteyip yaşamına vedaetti.

Obelçe Han İbn Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam'ın zikri:

(12) Obelçe Han İbn Türk Han babasının kanun ve yasalarına müşerref olan özel bir ülkenin tahtına oturdu, (13) halkın rahatlığını arttırdı. Nitekim, ulusu sağ ve sol diye ayırdı, sağ taraftaki halka (14) Ungar ve sol taraftaki halka Çungar hitap etti ve Ungar halkının sol tarafa gelmemeleri (15) ve Çungar halkının da sağ tarafa gelmemeleri için emir vedi. Padişahın huzurunda oldukları zaman. (16) Öyle yaşadı ki onun döneminde bütün halk ve büyükler (ileri gelenler) bolluk ve rahatlık ve gönül rahatlığı içinde idiler (17) ve yaşlandığı zaman makamını bırakmayı kötü bilmeyip babası gibi saltanat tahtını büyük oğlu (18) Dibad Kavi'ye bıraktı ve kendi, dünyadan yüz çevirip ömürün geri kalanını

Tanrıyı ibadet etti. (19) Yalnızlık ve inzivaya çekildi ve Hak Sübhane ve Teâlâ ibadeti dışında bir şey yapmadı.

Dibad Kavi Han İbn Obelçe Han İbn (20) Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam'ın zikri:

Dibad Kavi Han padişahlık tahtına ve Kağanlık makamına (21) ve Türkistan saltanat tahtına oturduğu zaman adaleti artırmak için çabaladı ve iyi kanun ve gelenekler geriye bıraktı Ve (22) ömrü bittiğinde ve gitme zamanında memleket emanetini oğlu Güyük Han'a bıraktı.

Güyük Han İbn (23) Dibad Kavi Han İbn Obelçe Han İbn Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhümasselam'ın zikri:

Güyük Han saltanat tahtına (24) adım atıp padişahlık makamına geçtiğinde, babasının yolundan zerre kadar sapmadı ve adalet ve insaf yolundan (25) çıkmadı ve vafat ettiği zaman vilayeti büyük evladı Elmeçne Han'a devretti.

(26) Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obelçe Han İbn Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam'ın zikri:

(27) Elmeçne Han ülkenin tahtına oturduğu zaman, dünyayı fethetme görevini yapmaya başladı ve

(1) Onun zamanında Türklerin çok nimetleri vardı ve servet ve zenginlik gururundan inat etmeye ve nimetleri ziyan etmeye (2) başladılar ve doğru yoldan çıktılar ve din ve halka yüz çevirdiler ve yanlış yola girdiler. (3) Nitekim, hepsi kafir oldu ve bir süre böyle geçti. Elmençe Han'ın evinde bir hamilelikten iki erkek dünyaya geldi. (4) Birinin adını Tatar ve diğerinin adını da Moğol koydu. Her iki oğlan da büyüdü ve hükümet etme seviyesine geldiler. (5) Elmeçne Han yaşlanınca her iki oğlanı da saltanat etmeye layık gördüğü için miras kalan memleketleri oğlanlar arasında (6) böldü. Yarısını Tatar'a yarısını da Moğol'a verdi. Bu iki oğlan babalarının vefatından sonra karşılıklı anlaşarak halka (7) hükmediyorlardı. Ondan sonra onlar ikiye (iki kola) ayrıldılar. Biri Tatar diye adlandırıldı ve diğeri de Moğol diye hitap edildi. (8) Tatarlar'ın zikri: Tatar kolu, tarihçilerin

yazılarında sekiz kişi diye yazılmış. İlki Tatar Han: O Tatarlar'ın ilk hükümdarı (9) imiş ve ikincisi Buḳa Han: Tatar Han'ın oğlu ki babasının yerine geçti ve Tatar kavimlerinin hükümeti için ayaklandı (10) ve o, babalarının aşiret ve ulusuna hükümdarlık ediyordu. Üçüncüsü Elmeçne Han İbn Buḳa Han İbn Tatar Han İbn Elmeçne Han (11) İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn Yafes Aleyhisselam ki babadan sonra (12) eyaletin hükümdarı oldu ve Elmeçne Han İbn Buḳa Han vefat edince oğlu Eysel Han ki bazıları ona Eliyla Han diyor, yerine geçti ve (13) o dördüncüdür. Eysel Han İbn Elmeçne Han İbn Buḳa Han, hükümdarlığa geçti ve ömrü bitince (14) bu dünyadan öbür dünyaya gitti. Beşinci olarak Etinir Han İbn Eysel Han padişahlık tahtına oturdu. Altıncısı Erdu Han (15) İbn Etinir idi ki babadan sonra Tatar ulusu onun oldu. Yedincisi Baydu Han İbn Erdu Han o kabilenin hükümdarı (16) olduğunda babalarından çok fazla güç ve şevket gördüğü için, ordusunu Moğol ulusunun sınırına götürdü ve (17) aralarına tekrar düşmanlık oldu. Sekizincisi Söyünc Han İbn Baydu Han ki Tatarlar'ın son hükümdarı idi. Hükümdarlık sırası (18) ona gelince, fitne ve düşmanlık ateşi öyle alevlendi ki asla iyileşir gibi değildi. Moğollar'ın zikri: yazılıdır ki, (19) Moğol kolu dokuz kişidir. İlkleri Moğol Han ve sonuncuları İlhan idi. Dokuz sayısının değeri Moğol kabilesinde (20) bu yüzden yayılmış ve Moğollar'ın böyle değer vermeleri incelemelere göre doğrudur. Öyle ki hiç bir sayının değeri (21) sayı sıralamasında dokuzdan fazla değildir.

Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi (22) Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ın padişahlık zikri:

Moğol Han kendi payına düşen memleketlere (23) bağımsızlık ve temkin ile yerleşti ve saltanat işlerini, halkı memnun etme şeklinde uyguladı (24) ve bu fani dünyadan göçettiğinde dört oğlu vardı. İlki Ḳara Han, ikincisi Özhan (25) üçüncüsü Gözhan, dördüncüsü Evorhan idi. Babalarının vefatından sonra her dört erkek kardeş saltanat işlerine karşılıklı saygı (26) gösterdi. En sonunda üç erkek kardeş anlaşıp büyük erkek kardeşleri Ḳara Han'ı hanlık tahtına oturttular.

(27) Ḳara Han İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn Türk

21

(1) Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhimüsselam'ın padişahlık zikri:

Ḳara Han, Moğolhan'ın en büyük evladı idi (2) ve babasının yerine oturdu ve hükümdarlığa başladı ve Ḳaraḳurum'da ve Artak ve Kortak diye iki dağın arasında (3) kendi ve halkı için yazlık ve kışlık belirledi. Nazım "Ḳara Han'ın devlet erkanı, uygun bir yer ve yurt bulmak için yola düştü. (4) Halkı Ungar ve Cungar'a yönlendirip kendi de ordunun ön tarafına geçti. Her tarafı aradıktan sonra, (5) kimse bir yeri beğenmedi, Keloran şehrinin yakınlarına nakkare çalarak, hepsi Ḳaraḳurum'a vardılar, Ḳaraḳurum'u beğenip (6) Kortak ve Artak diye iki dağın arasına yerleştiler. Orayı yazlık ve kışlık yaptı." (7) Derler ki Ḳara Han'ın döneminde Moğollar kafirlik ve şirkte öyle sert idiler ki eğer bir evlat herkes gibi kafirlikte (8) sabit ve kalıcı olmasaydı, babası ona küserdi, öyle ki öldürme seviyesine kadar giderdi ve baba şevkatinin (9) hiç değer ve itibarı yoktu. Ḳara Han'ın hükümdarlığı ve padişahlığı sırasında hatunundan yüzü ve saçı güzel bir erkek dünyaya geldi, (10) ama üç gece gündüz anne sütü istemedi ve o sonu mübarek olan hatun her gece (11) rüyasında o çocuğun "Ey anne! Sen müslüman olmayıp Allahü Teâlâ'nın birliğine iman getirmeyip (12) hakka tapmayana kadar ben senin sütünden içmem" dediğini gördü ve o saadete yönelenin rüyası tekrarlayınca (13) Allah'ı tapmaya yöneldi ve tevhid şarabının dopdolu kadehini bir sabah içti ama kocasının korkusundan imanını (14) kendi içinde, dışına karşı giyiyordu ve imanını gösteremiyordu, ancak gizlice (15) Allah'a tapma yoluna girmeye çalışıyordu. Bunun üzerine o çocuk memesini emmeye başladı ve o oğlanın doğumundan bir süre (16) geçti ve bir yaşına geldi. Çok güzel yüzlü biri oldu öyle ki dış güzelliği, iç güzelliği kadar (17) yükseldi. Nazım "Güzel yüzüne kim baktıysa mihrümah onun gözünde diken gibi oldu. Ondan dolayı su ve çamur gözünde güzel görünüyordu (18) Onun için, kalbinde ve canında Allah sevgisi vardı" O devirde Moğollar'ın geleneğine göre çocuk (19) bir yaşına gelmeden ona ad konulmazdı. Kısacası, Ḳara Han oğlanın annesinin odasına girdi. Oğlanı gördü. Yüzü ay (20) parçası gibi beşikte parlıyordu ve yüzünün ışığı güneşe nur saçıyordu, güneşin aya nur saçtığı gibi. Ḳara Han çok (21) mutlu olduğu için toy (düğün) düzenledi. O mecliste devlet erkanı ve Moğol kavminin hakimlerinin orada bulunmaları (katılmaları) için emir verdi. Büyüklerin gelmesinden sonra (22) hatununa "Oğlumuz bir yaşına geldi, adını ne koyacağım?" diye sordu. O anda (23) bir yaşındaki o çocuk beşikten açık ve net bir dil ile konuşmaya başladı ve "Benim adım Oğuz'dur" dedi. Nazım "Bir yaşındaki bir çocuk konuşmaya başladı, (24)

ki adımı Oğuz koymalısınız. Onun dediklerini duyan herkes, şaşırdı, dünyada böyle bir mucizeyi (25) kim gördü, ki bir yaşındaki çocuk konuşsun ve duysun." Oradakiler bu olaya çok şaşırdılar ve ondan sonra (26) adını aynı koydular ve Oğuz reşit olunca, Ḳara Han, erkek kardeşi Özhan'ın kızını onunla (27) evlendirdi. O kızın yüzünde iman tecelli etmiyordu (görünmüyordu), güzelliği ve kemali ile onu

22

(1)Tanımıyormuş gibi yaptı. Akraba ve yakın olmalarına rağmen ondan uzak durdu. Demek istediğimiz ona ilgi göstermedi. (2) Her gün av ve gezme bahanesiyle kendini o güzel yüzlü ama manevi yönden çirkin olandan uzak tutuyordu. Asla ve kesinlikle (3) gönlünü ona kaptırmıyordu. Babası Ḳara Han, oğlu Oğuz Han'ın (4) gönlü kızda olmadığını anlayınca ve Oğuz Han'nın onda hatırı çok olduğu için, ikinci amcası olan Gözhan'ın kızını (5) isteyip Oğuz Han ile evlendirdi. Ona da İslam dininden hariç olduğu için, ilgi göstermedi (istemedi) (6) ve Ḳara Han bundan dolayı üzgün ve gamlıydı ve çok düşünüyordu. (7) Oğuz Han'ın üçüncü amcası Evurhan'ın kızını istemeyi düşündü, Oğuz Han'ın rızası olmadan cesaret edemedi. Bu esnada bir gün (8) Oğuz Han avdan dönerken, üçüncü amcası Evurhan'ın semtinden geçti ve (9) salınarak nehirde çamaşır yıkayanları izlemeye giden kızını gördü. Oğuz Han onu gördü (10) dış güzelliği pek olmayıp ama içinin saflığı ve inancının doğruluğu ehl-i şuhud gözünde belli idi. (11) O kıza bakıp işaret ile ona "Eğer sen Hak Sübhane ve Teâlâ'nın birliğine inanırsan, ben (12) seni nikahıma alırım ve seni tatlı canımdan daha fazla severim." dedi. Nazım "ferruh-dem kız bunu duyunca (13) mırıldanarak dedi ki "Senin olduğumda, seni itaat ederim, senin ahdinden caymam". Oğuz Han (14) amca kızının itaat ve bağlılık ve boyun eğmesini anlayınca, dedi "Eğer sen bana itaat edersen, bundan dolayı (15) dünya ve ahirette seni severim, gönlümü güneş gibi üzünün sevgisinden doldururum, aya benzeyen senin dudaklarını bir inci gibi görürüm. Seni onurlandırırım (16) hanımların büyüğü olman için çaba gösteririm." Oğuz Han ve amca kızının arasında ima ve işaret ile çok ahitler yapıldı (17) Oğuz Han babasının ordusunun tarafına koştu. İyi tedbirler ile üçüncü amca kızıyla nikah için izin aldı (18) O kız Oğuz Han'ın gözdesi olunca aralarında öyle bir sevgi (19) oluştu ki, Oğuz Han'ı eski hanımlarının evlerinde daha az gördüler. Bu kıza karşı duyduğu sevgi (20) yüzünden diğerlerine ilgi göstermedi. Bundan dolayı eski hanımlar, kıskançlıkları yüzünden gönülleri ateşli tandır gibi alevlendi ve (21) bu kin demiri yüzünden ikisinin gönül ateşlerinde, görülmemiş bir kalıcılık ve direnme oluştu ve onların sevgi ve uyumu (22) akrabalar ve

yabancılar arasında dillere dolaştı ve bu güneş yüzlü (23) dolunay görünümlü sevgi ışıltıdan, gönlünün güzel olmayıp gece gibi zifiri karanlık olduğundan dolayı, Ḳara Han bu (24) manevi ziyadan hiç bir ışık görmedi ve onların arasındaki uyum ve birliğini görünce daha fazla şaşırıyordu ta ki bir gün (25) Oğuz Han ava gitmişti ve Ḳara Han bir ziyafet verip Oğuz Han'ın bütün hanımlarını çağırdı. (26) Sohbet esnasında, nasıl olduklarını sordu. Hanımlar ilk önce Oğuz Han'ın nasıl olduğunu ve onun müslümanlığını (27) ve onların da bu müslümanlığa davet ettiğini ve kabul etmedikleri için onun gözünden düştüklerini ve

23

(1) Özhan'ın kızı olan üçüncü hanımı müslümanlığı kabul ettiği için itibar kazandığını (değerli olduğu), her şeyi uzun uzun ve bütün detayları ile Ḳara Han'a (2) anlattılar. Nazım "Oğuz'un kadınları Ḳara Han'ın yanında, ağlamaktan gözleri kör olmuş, ona " Ey şah, (3) uzun ömrün olsun, düşmanının boğazı kan ile dolsun (ölsün), düşmanının iyi günleri olmasın, senin uzun ömrün olsun (4) hepimiz seninle aynı ırktanız, biz senin dışında kimseyi itaat etmeyiz, dünyada senin dinin dışında din bilmeyiz, senin dinin dışında başka din istemeyiz, (5) Oğuz başka din seçmiş, bizim o din ile işimiz yok, bize o dini teklif etti (6) biz çok üzüldük, biz onun dininın takipçisi olmadık (o dini kabul etmedik) onun kininin sebebi bu, (7) onu bunun için kendine yar etmiş, çünkü onun sırdaşı, yoldaşı ve dindaşıdır" dediler , Ḳara Han bu sözleri duyunca, (8) titredi ve siyah bir yılan gibi, kızgın bir şekilde nefes alarak (9) Oğlanın babasının dininden çıkması, ve gönlünü kin kılıcı ile yarması nerde görünmüş, her ne kadar Oğuz canımdan daha değerli olsa da, onu (10) keskin kılıç ile öldürürüm, benim dinimden çıktığı için, başını kılıç ile kesmek lazım" dedi. Ordunun hazır olmasını emretti (11) milletin kinine karşı can istediler." Ḳara Han bu sözleri gelinlerinden duyunca, (12) burnundan ateş fışkırdı ve öfke ve sinirinin şiddetinden titredi ve (13) orada bulunan akraba ve devlet erkanının huzurunda oğlunu azarlamaya başladı ve ordunun toplanıp (14) nahçire (av yerine) gitmelerini emretti. Oğuz'u başkalarına ibret olsun diye cezalandırıyorum." dedi. Her tarafa (15) ordunun toplanması için her iki Dutçin'e haber gönderdiler ve çağırtkanlar bağırıp halkı atlarının peşine topladılar. O anda (16) Oğuz Han'ın müslüman karısı bu olayı öğrenince, av yerinde olan kocasını erkenden habrdar etti. (17) Oğuz Han gerçeği öğrenince bir çare bulmak istedi ki birden Ḳara Han'ın ordusu her taraftan (18) saldırdı. Oğuz Han çaresiz kalıp yanında olan çok az kişi ile tanrının pak zatına tevekkül (19) edip savaşa hazırlandı ve Ḳara Han savaş meydanına

bizzat kendisi geldi. Bu karşılaşmada (20) savaş ateşi iki ordunun demir vuranların darbelerinden alevlendi. Nazım “savaş gününde atlar zıplayıp (21) gökyüzünü kararttılar, gümüş renginde olan (keskin) Beyleman kılıçları ile, bağırarak kalplerini yırttılar, beraber (22) av çölüne vardılar, Oğuz’un savaşmaktan başka çaresi yoktu, Zücaci de onun onayıyla yayı çekti, (23) Onunla birlikte olan pehilivanlar, kin kılıcı ile gelmişler, ölümü göze alıp savaşa başladılar, (24) pehlivanların kanından kılıçlar kütleşmiş, iki ordu öyle savaştılar ki, demirden ateş alevleniyordu, Ḳara Han (25) Moğol padişahının oğlu, müfreze ile Oğuz’a saldırdı,Tengili, kin dolu eline topuz almış (26) Oğuz’un kafasına vurmak istedi, eğer gur taşı olsaydı onu öldürürdü, tesadüfen bir ok atıldı, (27) güçlü bir kemandarın elinden ve Ḳara Han’a isabet etti, o gün güneş kinini döktü”

24

(1) Ḳara Han iki ordunun arasında ölüp yere düştü ordusu kaçmaya başlayıp (2) beraber gittiler ve ulusun diğer ileri gelenleri ve eşrafı hemen Oğuz Han’ın yanına gelip yaylarını (3) kulluk küpesi yapıp hizmete hazırlandılar ve aşiret ve ulusun bütün halkı, büyükten (4) küçüğe kadar müslüman olup Oğuz Han ile biat edip onun padişahlığına şereflendirildiler.

(5) Oğuz Han İbn Ḳara Han İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han (6) İbn Türk İbn Yafes İbn Nuh Aleyhimüsselam’ın padişahlık zikri:

Oğuz Han Tanrı onayı ile padişahlık tacı (7) giydi ve imparatorluk ilmi ve fetih bayrağını kaldırdı ve ileri görüşlü ve büyük padişahlık şevketinden (8) ve kaanlığının büyüklüğünden, gizli lütufler ve iyi iltifatlar yoluyla, bütün ulus, ordu ve hizmetkarlar ve kabilenin hepsini (9) hak dinine ve müslümanlığa yönlendirdi. Ve yetmiş üç yıl boyunca amcaları, dayıları (10) ve takipçileri ile çok savaştı ve sonunda Allah’a tapma dinini kabul ettiler. (11) Onlara saygı gösterip değer verdi. Hak dininden ve itaatten geri dönüp savaş (12) çıkarıp adam öldürenlerin canını okudu ve hepsine (13) saldırdı ve onlar Türkistan’dan kaçıp Ḫıṭa (Ḫıṭay)’ya doğru gittiler ve bir çoğu ki (14) şevket ve güç sahibiydiler Ḫıṭa’dan geçip Çin’e doğru gittiler ve onlardan bir kısmı da Oğuz Han’dan kaçıp (15) Tatar mülküne sığındılar. Tatar hükümdarı onlara yardım etti ve büyük bir ordu ile Oğuz Han’a karşı isyan ettiler (16) ve Oğuz Han onların ordu kurmalarını ve Tatar hükümdarının onlara yardım ettiğini öğrendi ve (17) ordu kurmaya başladı ve ordu

düzenlemesinde doğru ve sağlam bir icat yaptı, öyle ki Oğuz Han'dan önce hiç bir padişah böyle (18) düzenli bir saldırı ve hareket ile ordusunu düzenlememişti ve merhum Elbeçe Han'ın bölüştürmesinden bütün ulus ve kabilenin yarısı (19) Ungar'a ve diğer yarısı ise Cungar'a ait olduğu kesinleşmişti ki her biri kendi Kaan'ına hizmet ediyordu.(20) Ungar'dan olanlar padişahın sağ tarafında eğer (21) büyükler oturuyorsa onlar da onların yanında otururdu ve gençler ve küçükler padişah huzurunda kendi tarafında ayakta dururdu (22) Cungar kabilesinden olan halk da padişahın sol tarafında (23) oturmaları için emir alanlar oturup ayakta kalması gerekenler de ayakta dururdu. Bu sefer sırasında (24) kaçan Moğollar, Tatar askerleriyle bir araya gelip Oğuz Han'a saldırdılar. Oğuz Han (25) da bütün ordu ve iyi halkını toplayıp hepsini yediye bölüp ilk bölümüne Bulcengar adı (26) verip ordunun öncüsü yaptı ki Türkçe'de ona Karavul derler. Ve ikinci bölüme de Burungar diye hitap (27) etti. Bulcengar'dan sonra gidip onlar ve sonuncular arasında kalsınlar (görünsünler) diye emretti, herkesin halini malum etsinler diye.

25

(1)haber versin ve bu Burungar'a Türkçe'de Heravol derler, ayrıca Menķelay diye adlandırılmış ki Arapça'da da Mukaddemtü'l Ceyş derler, (2) çünkü bu bölüme iyi çalışan ve cengaver olan aynı zamanda cesaret gösteren gençleri tayin etmişti ve üçüncü bölümde (3) merhum Obelçe Han'ın Unġar hitap ettiği gibi aynı şekilde devam etti. Ordunun sağ tarafından (4) uzağa hızlı atılan bir ok kadar kararlaştırmış ve Türkçe'de ona Önķul ve Arapça'da da Meymene derler. (5) ve Obelçe Han'ın Cunġar diye hitap ettiği dördüncü bölüme aynısını yapıp sol taraftan (6) hızlı atılan bir ok kadar uzaklaştı ve Türkçe'de Sonķul (7) derler ve Arapça'da Meysere diye biliyorlar ve ordunu gözü olan beşinci bölüm ortaya geçiyordu ona (8) Ġul adı verdi ve Ġul'un yolun ortasından ve Unġar ve Cunġar'ın da sağdan ve soldan hareket etmelerini kararlaştırdı (9) ve kendisi Ġul'un ortasında, tuğ ve sarık altına geçti ve bu ġul'a Türkçe'de Yasav ve Arapça'da Kalbu'l Ceyş (10) derler ve altıncı bölüme Öncunġar adı verdiler. Ġul'un arkasından öyle bir mesafede hareket etsinler ki, (11) ayak tozu ve gölgelerini Ġul'dakiler görsün ve onlar da Ġul'un ayak tozlarını ve (12) gölgelerini gördüler. Bu Öncunġar'a Türkçe'de, Çenged evvel ve Arapça'da Saķe derler. (13) Bazı Türkler ona Ökçe derler. Yedinci bölüme Bustenġar'ı, Öncunġar'dan sonra (14) sağ ve sol taraflarda uygun mesafede; düşman onların ayak tozu ve gölgesini farkedemeyeceği şekilde hareket etsinler diye yerleştirdi. (15) Bu Bustenġar'a Türkçe'de Boħtorme, Farsça'da Kemin-gah ve Bulçon'ar derler ve Bustenġar'ın Arapça'sı yok,

çünkü (16) Araplar askerlerinde beş bölümden fazlasına önem vermemişler. Oğuz Han askerlerini yediye böldü (17) ve her bölüme; yerine göre (uygun), itibarlı kumandanlar, cesur savaşçılar ve iyi çalışan gençler tayin edip (18) Moğol ve Tatar ordusuna karşı savaşmaya kararlı oldu (19)ordu ve askerlerin bu şekilde düzenlenmesinin haberini, (20) Moğol ve Tatar'ın büyük ve küçükleri duydu, ki daha önce böyle bir şey duymamışlar, nereden göreceklerler ki. Askerlerin komutanları (21) böyle bir düzenin icadına hayret ettiler ve tedbir almak için birbirlerine danıştılar. Her yere oturup (22) doğru yolu bulmaya çalışıyordular. Savaş korkusu bazı yeteneksiz halkın gönlünde düşmüştü. Gönülleri, (23) çam ağacı gönlü gibi pare pare olanlar bir yere oturup kendi düşüncelerine daldılar ki birden (24) Oğuz Han'ın semtinden bir fırtına kopup yerin toprağını göğe kaldırdı. Bu korku dolu vesvesede (25) Moğol ve Tatar'ın zevksiz askerlerinin gönüllerine korku düştü. Bir bölümü yenilip kaçtılar, bir diğer bölümü de (26) öbürlerini durdurmak için peşlerinden koştular ve halk olay gerçekleşmiş sandı, (27) ondan bu halk böyle saldırıyor diye düşündü. Bu yanlış tahmin yüzünden orduda büyük bir bozgun oldu. Sonunda

26

(1) Moğol ve Tatar ordusu kaçmaya karar verdiler ve bütün askerler bozguna uğrayıp kaçtılar. Moğol ve Tatar ordusunun bozguna uğrama haberi (2) Oğuz Han'a yetişti. Daha önce söylendiği şekilde, acele etmeden peşlerinden (3) atla takip edip Moğol ve Tatar ordusundan karşılarına çıkıp savaşanı öldürüp (4) savaşmayanı esir alıyorlardı. Böylece Çin'in yakınlarına vardılar ve o memleketleri de fethettiler öyle ki (5) Moğol ve Tatar ulusunun hepsi çaresizce teslim oldular. Oğuz Han bütün (6) Çin, Ḫıṭa (Türkistan'ın bir şehri) ve Türkistan ve Saḳlab (Slav) memleketlerine hükümdar ve musallat oldu ve Telatin ve Telaş (7), ve Selasi ve Sayram şehirlerinden Buhara ve Semerkand'a kadar fethetti ve bütün kafir kavimleri müslüman (8) ve Allah'a tapan yaptı ve her şehir ve bölgeye bir hükümdar ve emir gönderdi ve altın ve mücevher işlemeli büyük bir çadır (9) kurup şahane bir toy düzenledi ve bütün büyükler ve hükümdarlara şefkat gösterdi ve gönüllerini aldı (10) Nazım "Oğuz Han hükümdarlarına Yafes soyundan olan Moğol'un tacını giydirdi, altından büyük bir çadır yapılsın diye emretti, (11) ve mücevher ile süslediler, kabile ve ulusa hediye etti, altın davul çalındı, şahane bir kutlama yaptı, (12) çok kalabalık ve hareketli idi, Çin ve Doğu Türkistan'ın hurileri, kullar gibi canu gönülden hizmet peşinde, (13) ellerinde bal kaseleri, süt ve şerbeti karıştırmış, peşpeşe herkese ikram etmiş, saygıdan (14) oturup kaklkmış, büyükleri her taraftan hediyeler getirmiş, yan yana sıraya girmişler,

ordu (15) ve halk ve kabile ve ulus Us denizi gibi galeyana geldi, bütün küçük ve büyükler gelip ona koşuk söyleyip (16) hepsi diz çöktüler, büyükler ve yiğitler ve şah ve şehriyar hepsi Han'dan bir hediye bekliyordu. Oğuz Kaan-i (17) Azam'ın nimetlerinden, herkes aldı ve uzaktan ve yakından karşılamaya geldiler. Şahlara vilayet ve kabile, büyüklere ve yiğitlere (18) bölük bölük ulus verdi, orduya altın ve elbise ve kadeh verdi, perişan gönüllere huzur verdi, her şehriyara da (19) şehir verdi, herkes onun hediyelerinden faydalandı, ulusu lakaplarla yad etti, bir şekilde herkesi mutlu etti, ondan (20) geriye kabile ve ulusun lakapları kaldı, Çin'den Rus Denizi'ne kadar." Kısacası, Oğuz Han Allahın nuru mezarına (21) Çin ve Maçin topraklarından Rus denizine kadar ve Althay ve Ḳanḳay yurtlarından (22) Ceyhun denizine kadar fethedip ele geçirdi ve hepsini Allaha tapmaya ikna etmeye çalıştı ve bu toprakların halkı arasında (23) İslam'ı yaymak ve Türklerin yaşamlarını sağlamak için bir kaç yasa (24) düzenledi ve derler ki Oğuz Han Türk ülkeleri arasında, Acem ülkelerindeki Cemşid gibi idi.

(25) Oğuz Han'ın Türk kavimlerine lakap verme zikri:

Tarihte yazılıdır ki, Oğuz Han Türk boylarına (26) lakaplar vermiş ki hala o isim ve lakaplarla ünlüler. Onlardan bir kaç halkın lakapları şöylerdir: (27) Uygur, Ḳanklı, Kıpçak, Karluk, Halaç ve Çopuġan ve diğerleri. Ama Uygur'un anlamı birleşmek ve birbirleriye

27

(1)Antlaşma yapandır. Bu kabile Oğuz Han'a bir savaşta yardım ettiler, bu sebepten onlara (2) Uygur adı verdi. Ama Ḳanklı, kendi akıl ve feraseti ile bir şeyi anlamak (çıkarmak) anlamındadır. Öyle ki, Oğuz Han bir savaşta (3) çok sayıda ganimet ele geçirmişti ve çok fazla ganimet almıştı ve onu anlatmaktan acizdi (4) ve ordudan bazı düşüncesi doğru olan kişiler bir el arabası yapıp o ganimetleri kolayca taşıdılar (5) Kendi akıllarıyla el arabasını yaptıkları için onlara Ḳanıḳlı adı verdi (6) Ama Kıpçak, Ḳobuḳ'tan türemedir. Ḳobu, gövdesi kavak olan ağaca denir (7) öyle ki dış derisi dışında yeşilliği olmaz ve iç kısmı odununun hepsi donuk (katı) ve içi boşaltılmş. (8) Derler ki, Oğuz Han ordusu bir savaşta yenildi ve Oğuz Han halkının büyük bir kısmı (9) öldü ve Oğuz Han'ın dayanmaya gücü kalmadı ve çaresizce kaçtı ve (10) iki nehir arasında olan bir adaya gitti. Orduda, kocası ve babası (11) savaşta Oğuz Han'ın gözü önünde ve Oğuz Han'ın düşmanları tarafından öldürülen hamile bir kadın vardı. O kadının doğum sancısı başladı, çaresiz kalan (12) o

kadın yakınlarda olan bir ağacın kavağına girdi ve orada bir oğlan doğurdu. (13) Oğuz Han bu olaydan haberdar olunca; onların haline acıdı, onun baba ve ceddini ve öbürünün baba ve kocasını (14) bizim yüzümüzden öldürdüler ve o yetim kalmış ve o çocuğu evlatlığa kabul etti ve Ḳıpçaḳ adı verdi. Nazım "Şimdi Ḳıpçaḳ halkını (15) o oğlanın neslinden sayıyorlar". Derler, Oğuz Han'nın o savaşı İt Baraḳ (16) İran valisi ile birlikte imiş ve on yedi yıl sonra İt Baraḳ'a galip geldi ve İran'ı ele geçirdi. (17) Bir süre sonra Oğuz Han Turan'a geri döndü ve düşmanın tekrardan karşı çıkmaya başladığını duydu. (18) üvey evladı olan Kıpçak'a kendi halkına gidip Mamaḳ bölgesinde sınırı korumasını emretti (19) ve o da Oğuz Han'ın söylediği gibi gidip oraya yerleşti ve orada kaldı ama Karluk: Oğuz Han (20) Ġur sınırından Turan'a gitmek istediğinde çok soğuk bir kış vardı ve kır ve çölü kar(21) kaplamıştı. Kimse ordudan geri kalmasın diye emretti ama çok fazla kar ve soğuktan bazıları ordudan geri kaldı. (22) Oğuz Han öğrenince sorguya çekti ve sorduktan sonra geri kalanlara Ḳarlıḳ adı (23) verdi. Nazım "Şimdi Ḳarlıḳ soyundan olan her kimse, onun neslinden doğmuş" ama Halaç: Derler ki, (24) Oğuz Han ordusuyla ülkeleri fethetmek için gittiğinde, kimse ordudan geri kalmasın diye emretti. O sırada (25) karısı doğum yapan biri vardı ve açlıktan sütü yoktu. Çölde, sülün avlayan bir çakal gördü (26) Sütsüz kadının kocası olan bu şahıs bir sopa alıp sülünü (27) çakaldan almak için fırlattı. Karısının sütü gelsin, bebeği doyursun diye sülünü alıp pişirmek istedi.

28

O kadın sülün kebabını yedi ve çok sütü oldu ve bebeğini süt ile doyurdu.

(1) Oğuz Han onların durumundan haberdar olup acıdığı için o oğlanın adını Halaç (2) koydu. Nazım "bundan dolayı bir kaç adam sakinleşti, Oğuz Han onların konuşmalarını duydu, üzüldü ve karısı (3) doğum yapan neden benden geriye kalır" dedi, zamanenin padişahı onu Halaç diye hiyap etti, ki anlamı da "ey kadın (geri) kalma"dır". Ama (4) Çopuġan: Derler ki seferlerden birinde Oğuz Han gece vakti yola çıktı ve bir yere varıp orada durdu. (5) Ordudan ayrı düşüp peşpeşe sıra şeklinde gelen bir grup gördü, bu sebepten onlara (o halka) (6) Çopurgan adı verdi. Nazım "Çopurgan Türkçe'de sıra şeklinde anlamındadır, Şehriyardan onlara öyle hitap gelmiş, (7) Böylece Oğuz Han Türk soyundan olan kavimlerden her birine bir ad verdi, Türk soyundan çok doğan oldu, (8) bu sebepten farklı adları oldu."

70

Oğuz Han'ın Arap ve İran diyarlarından taht yeri olan Turan'a dönme zikri:

(9) Ġazi Oğuz Han dünyanın bir çok ülkesini fethetti ve kafir bayraklarını devirdi (10) ve Arap denizi tarafından Ḳaraḳurum ve Keloran çevresinde olan ana yurdu Kertak ve Ertak'a (11) geri döndü. Orada onun gibi hiç bir padişahın düzenlemediği tuhaf içki meclisi ve garip bir kutlama töreni düzenledi (12) Nazım "Altından öyle bir çadır yaptırdı ki eni ve boyu gökyüzü ve yerden daha fazlaydı, Orada (13) şahane bir kutlama yaptı, onun nimetlerinden halk mutlu oldu" Altından olan çadırı kurdular ve (14) kutlamanın hazırlıklarını yaptılar. Çevre ve Turan sınırları içerisinde olan ülkelerinin bütün büyükleri ve kumandanlarını çağırdılar. (15) Dokuz bin koyun ve dokuz yüz kısrak kestiler ve dokuz bin kap kımız ve lazım olan diğer malzemeleri hazırladılar (16) ve o günde daha önce kimsenin yapmadığı büyük bir şıra icat etti ve kendisi de onun başında, (17) beğendiği ve sevdiği bir kaç kişi ile oturdu ve onların içinde Oğuz Han'ın altı oğlu da vardı. Üç (18) büyüğü, ki ilki Gün, ikincisi Ay, üçüncüsü Yulduz ve üç küçüğü; ki dördüncüsü Gök, beşincisi Tak (Dağ) altıncısı Teniz (Deniz). (19) Her birine nimetler ve topraklar verdi. Nazım "Oğuz kutlamada nimetler dağıttı, bu altı oğlana (20) iltifat etti. onlar yiğitlikle, ordu hareketinde, ülkeleri fethetmede ve düşman öldürmekte babalarına yardım ettiler ve hükümet (21) işlerinde çok yardımcı oldular".

Oğuz Han'ın kendi oğullarının bölge belirlenme zikri:

Derler (22) ki bir gün Oğuz Han'ın çocukları hep beraber ava gitmişler ve av sırasında her biri (23) avın peşinden başka tarafa gitmiş, birden altı oğlanın hepsi av yerinde bir araya gelip (24) bir yay ve üç altın ok buldular ve bablarına götürdüler, hüküm versin diye. Oğuz Han büyük oğlanlara yay verdi (25) ve üç küçük oğlana da ok verdi. Büyük oğlanlar yayı üçe böldüler, bundan dolayı onların adı Bozoḳ (26) oldu. Küçük oğlanlara Üç Ok dediler. Ki Bozok'in yolu Üç Ok'tan daha çoktur. (27) çünkü ok elçi ve yay ise padişah hükmündedir. Nazım "Elçinin oku ve padişahın yayı geldi, elçi

29

(1) padişahtan daha az önemlidir. Bozoklar'a Ungar'a ve Üç Oklar'a da Cungar'a gitmelerini söyledi, Veliahtlığını (2) Bozok'a verdi ve Üç Ok'a da hükümdarlığı" Bozok'a emretti ki süvarilerde ve kur yerlerinde (3) Ungar denilen sağ taraftan gezsinler ve

otursunlar ve Üç Ok'a da emretti ki (4) süvaride ve bölgede sol taraftan ki ona Cungar derler gezsinler ve otursunlar ve ayrıca Bozok'a veliahtlık emri (5) verdi ve Üç Ok'a da hükümdarlık emri verdi ve bu kutlama ve konuşmadan kısa bir süre sonra hakkın rahmetine (6) kavuştu, rahmetüllah-i aleyh. (Allahın rahmeti üzerinde olsun)

Gün Han İbn Oğuz Han Oğuz Han İbn Ḳara Han İbn Moğol Han (7) İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn (8)Yafes Aleyhisselam İbn Nuh Aleyhisselam'ın padişahlık zikri:

Gün Han İbn Oğuz Han babasının vasiyeti ve (9) büyükler ve saltanatın erkanının onayı ile babasının yerine tahta oturdu ve saltanat ve hükümdarlığa başladı ve kendi isteği ile (10) adalet ve tebir yolunu tutu ve babasının veziri olan Erḳobol Hoca'nın tedbiri ile işleri yürütüyordu ve bir gün Erḳobol Hoca (11) Gün Han ile başbaşayken ona "Oğuz Han yüksek makamlı ve yüksek mertebeli bir padişah idi ve ülkeleri fethetmiş (12) çok sayıda ordu toplamış ve ayrıca ondan çok fazla hazineler kalmış." dedi. Nazım "Ondan çok fazla mal ve binek hayvanı (13) size kalmış, O gitti ve sahip olduğu bütün mal ve mülk, siz altı oğlana bıraktı" ve (14) Siz altı şehzadenin her biri dört çocuk sahibidir öyle ki yirmi dört şehzade var toplamda, sakın (15) mal ve mülk için aralarında düşmanlık çıkmasın. İlk olarak her biri için yol yordam belirleyelim. Nazım(16) "Onların hepsine altın ve nimet ve hayvan sürüsü verelim, her biri için ayrı bir nişan, ad ve lakab ve damga olsun, (17) Kendi paylarından haberdar olunca savaş ve cefadan vazgeçerler, onların neslinden doğan herkes, böyle adalet yolunda ilerler (18) Gün bu sözleri Erḳobol'dan duyunca, yaşlı ve tecrübeli adamın söylediklerini beğendi, bilgin adamıın emrine, padişah , böyle dedi" Ey düşüncesi aydan daha aydın (19) tedbirlerinde hata görmedim, şimdi korkmadan istediğini yap" Gün Han, babasından ona miras kalan, Erḳobol Hoca'dan (20) bu aydın tedbiri dinledi ve çok beğendi. Senin aydın düşüncene ışık saçan (21) benim öz ve iç ayna hanemi aydınlatmış. Bu tedbirin hatasız gerçekleşmesi için çaba göstermelisin ve bu önemli işi (22) bitirmeden bir an rahat etmemelisin çünkü gecikmede zarar var ve tedbirde rahatlık. Erḳobol Hoca (23) Kaan'ının oğlundan izin alınca, hizmet için hazırlandı ve gayret ile (24) önemli işleri bitirmeye gitti. Nazım "Erḳobol, Gün Han'ın emrini duyunca, canu gönülden hizmet için hazırlandı, (25) her birinin işi belli olsun diye sağ ve sol tarafa ayırdı, her şehzadeye bir bölge verdi (26) onlara lakap ve nişan belirledi, hepsi sevinip mutlu oldular, birbiri ile arkadaş olup gamsız oldular" (27) Vezir Erḳil (Irgıl/ Irkıl) Hoca, gönlü aydın Gün Han'ın emri ile şehzadelerin lakap ve nişan ve damga ve yerleşmeleri gereken yerleri

(1) belirleyince bu olayın bereketi ile aralarında dostluk ve barış kuruldu ve arkadaşlık ve dostluk (2) sağlamlaştı ve haşinlik ve konuşma yolu kapandı öyle ki bir meclis ve düğünde her biri kendi yerini (3) biliyordu ve yemek yeme zamanında her birine koyunun bir parçası aitti. (4) ve birbirlerine karşı büyüklük ve küçüklük adabına göre davranıyorlardı ve bu barışın bereketinden, saltanat bu hanedandanda (5) çok uzun yıllar devam etti ve Gün Han yetmiş yıl saltanat etti, ölmek üzereyken (6) erkek kardeşi Ay Han'ı kendi veliahtı yaptı.

Ay Han İbn Oğuz Han İbn Ḳara Han (7) İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn (8) Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ın padişahlık zikri:

Ay Han İbn Oğuz Han kerim ve mübarek yüzlü bir padişah ve (9) iyi huylu ve ahlaklı bir han idi. Erkek kardeşinin vefatından sonra saltanat ve adalet tahtına oturdu. (10) İhsan sofrasını herkes için açtı ve babası ve büyükbabalarının beğenilen yasalarını sağlamlaştırdı. (11) Halkı destekleyip iyilik yaptı ve büyükbabaları ve babasının yöntemine göre orduyu yönetti ve bir süre (12) hanlık tahtına oturup yardım ve mutluluk verdi ve eceli gelince büyük oğlu Yıldız Han'ı (13) kendi yerine seçti ve kendisi de yüzünü bütün alemin halkından (yaratıklarından), alemin yaratanına çevirdi.

(14) Yıldız Han İbn Ay Han İbn Oğuz Han İbn Ḳara Han İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han (15) İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn Yafes İbn Nuh (16) Aleyhimüsselam'ın padişahlık zikri:

Yıldız Han İbn Ay Han babasının yerine oturdu ve ona miras kalan mülklerin hükümdarlığına başladı (17) ve iyi yasa ve kanunlar düzenledi ve Moğolistan'da öyle bir padişahlık yaptı ki onun zamanında halk refahta (18) ve huzurda yaşadı ve adalet ve insaf kanunu zamanenin cennetini yarattı ve saltanat tarlasında (19) hakimlik tohumu verdi ve adaleti sağlayan oldu. En sonunda ecel onu ezletti. (20) kaza eli, kader kalemiyle onun ömür defterini de işaretledi. Oğlanlarından biri olan Menglihan babasının yerine oturdu.

(21) Mengli Han İbn Yıldız Han İbn Ay Han İbn Oğuz Han İbn Ḳara Han İbn Moğol (22) Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn (23)Yafes İbn Nuh Aleyhimüsselam'ın padişahlık zikri:

Mengli Han İbn Yıldız Han babasının yerine oturdu (24) ve öyle bir padişahlık ve hükümdarlık yaptı ki onun zamanında büyükler ve halk refah içinde (25) yaşadılar. Eceli gelince oğlu Deniz Han'ı veliahtı olarak (26) seçti.

Deniz Han İbn Mengli Han İbn Yıldız Han İbn Ay Han İbn Oğuz Han (27) İbn Ḳara Han İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi Han İbn Obleçe Han

31

(1) İbn Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhisselam'ın padişahlık zikri:

Deniz Han saltanat işlerinin sorumlusu olunca, (2) babası ve büyükbabalarının yolundan çıkmadı ve Moğolistan'da yüz on sene hanlık ve padişahlık tahtında (3) oturdu ve yaşlanıp güçsüzleşince adil ve şevket sahibi ve kamil bir padişah olan oğlu, İlhan'ı yerine (4) seçti ve kendisi de inzivaya çekilip ömrünün geri kalanını gaflet günleri için özür dilmeye ve ahiret hazırlıkları yapmak için (5) kulluk yoluna koyuldu. Ölme zmanı gelince bütün halktan iyilik ve helallik istedi ve (6) yavaş yavaş ahiret çimenine doğru yürüdü.

İlhan İbn Deniz Han İbn Mengli Han İbn Yıldız Han İbn Ay Han (7) İbn Oğuz Han İbn Ḳara Han İbn Moğol Han İbn Elmeçne Han İbn Güyük Han İbn Dibad Kavi (8) Han İbn Obleçe Han İbn Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhimüsselam'ın padişahlık zikri:

Tarih büyüklerinin kitaplarında (9) İlhan'ın halim (yumuşak huylu) ve başarılı bir padişah ve kerim ve sabırlı bir kaan olduğu söylenmiş ve yazılmış. Ve derler (10) İlhan devletinin zamanında Şah Aferidun'un ikinci oğlu olan Tur İbn Feridun'u sayısız ve ağır silahlara sahip bir ordu (11) ile Maveraünnehr ve Türkistan'a gönderdi. Tur İbn Feridun Ceyhun'dan geçti ve Maveraünnehr'e gidip (12) orada durmadan (kalmadan) Türkistan diyarına gitti. Tatarlar'ın sekizinci hükümdarı olan Siyunh bu fırsatı (13) değerlendirip Oğuz Han'a karşı olan eski kininin intikamını almak istedi. Onunla aynı durumda olan Tur İbn Feridun ile arkadaş (14) oldu. Bu sırada Tur İbn Feridun ve Moğol padişahı İlhan

arasında düşmanlık oldu. Tur İbn Feridun, (15) Tatar Siyuhhan ile birleşip Moğol İlhan'ın halkına saldırdı.

Tur İbn Feridun (16) ile Moğol İlhan İbn Deniz Han'ın savaş zikri:

Tur İbn Feridun ordusu ile İlhan'a saldırınca, Moğol kavimleri (17) İlhan'dan memnun oldukları için mertçe savaştılar ve çok sayıda Türk ve Uygur ve Tatar'ı (18) öldürdüler. Ve o esnada Tur İbn Feridun ve Tatar Seyuhhan hile yapıp kaçtılar ve geri döndüler (19) Moğollar'ın iki fersah uzaklığına gittiler. Diğer gün gaflet zamanında Moğollar'a saldırdılar. Nazım "Bir coşku oldu ve (20) yuf borusu, nefir ve büyük davulun sesi geldi, yeryüzü atların nallarından galeyana geldi, kılıçların sesi ve coşku (21) bulutlara kadar yükseldi." Kısaca, hazret-i Vacibu'l Vücud'un İlhan ve halkına taktiri ile Moğollar galip geldi ve Moğol halkı (22) helal yoldan o gün çok çabaladılar taki hepsi katledildi ve derler ki Ḳıyan İbn İlhan ve (23) teyzesinin oğlu Nököz ve kız kardeşleri olan iki kadın dışında o savaştan başka kimse sağ çıkmadı ve (24) derler ki bu olay Oğuz Han'dan bin yıl sonra oldu. Bazılarının rivayetine göre savaşın şiddetlendiği zaman (25) halktan kırk kız bir tarafa, otuz oğlan da başka tarafa kaçmışlar. Ve o kırk kızın neslinden Kıgızlar (26) ve otuz oğlanın neslinden de Otuz Oğullar ortay açıkmış. Doğruluğu raviye aittir. Ḳıyan ve Nokoz karılarıyla birlikte (27) kendilerini ölülerin arasında, güneş batana kadar saklamışlar. Gece olunca

32

(1) kalkıp işlerine yarayan bir kaç at alıp binmişler ve (2) kaçmışlar. Sabah vakti de her dördü bir yere varmışlar. Nazım "Çok fazla ve peşpeşe dağ vardı, (3) orada geliş gidiş yolu kapalıydı, dağlardan biri kale duvarı gibi yuvarlak idi, sanki felekten bir parça idi. Allah dışını (4) öyle yaratmış ki, içindeki su ve yeşillik cennet gibi, toprağı gökyüzünden daha iyi, ama yolu (5) dağdan dolayı kapalıdır." Her dördü de sabaha karşı oraya vardılar ve can korkusundan kendilerini güçlük ve zahmetle (6) içeri attılar. Orada bir çayır vardı ve çok fazla su, ot, pınar ve ağaç vardı. (7) Etrafa bakınınca kale gibi yüksek bir dağ gördüler. Dağın eteğine ulaştılar. Dağın dışı (8) Hara (granit) taşından idi. Ve o dağın içi meyve ağaçları ve sayısız avdan doluydu ve Türkler o dağa (9) "dik yamaç" anlamında olan Ergenekon derler. Kısacası çok çabayla her dördü dağın başına tırmandılar ve dağdan geçip aşağı indiler (10) ve oraya yerleştiler ve bir süre öyle geçti ve mal, çocuk, hayvan ve

eşya sahibi oldular (11) Onların neslinden bir kaç boy ortaya çıktı ve her boydan kabile oluştu. Nazım “Uzun yıllar (12) orada kaldılar, mal, çocuk ve eşya sahibi oldular, Nesillerinden çok sayıda boy oluştu, boylardan da kabileler ortaya çıktı” (13) Her kabile için bir ad belirlendi. Bu kabilelerden ve Ḳıyan neslinden olanlara Kıyat derler. (14) Nokuz neslinden olanlara da Derlekin dediler.

Rum ve Zenk memleketlerinde (15) Hünkar diye ünlü olan Al-i Osman sultanlarının büyük babalarının zikri ki Oğuz Han neslinden sayılırlar:

Tarih araştırmacıları arasında (16) Sultan Osmanhan‘ın on beşinci büyük babası olan Oğuz Han, eskilerden dir. Ve Çin (17) İbn Yafes Aleyhisselam’ın evlatlarındandır ve adı geçen Oğuz Han gelecektekilerdendir ve Türk (18) İbn Yafes Aleyhisselam’ın evlatlarındandır. Osmanhan’ın büyük babalarının isimleri Hazret-i Yafes Aleyhisselam’a kadar şöyledir: (19) Osmanhan, İbn İz Tuġrul, İbn Süleyman Han, İbn Ḳıya Alp Han, İbn Ḳızıl Buġa Han, İbn Yayend Han, (20) İbn Ay Ḳutluġ Han, İbn Turġar Han, İbn Ḳıltun Han, İbn Bay Sonḳur Han, İbn Baḳi Aġa, (21) İbn Sevurġar Han, İbn Toḳtemur Han, İbn Masuḳ Han, İbn Gök Alp Han, İbn Oğuz Han (22) İbn Bay Sub Han, İbn Yelvac Han, İbn Bay Bek Han, İbn Tuġrul Han, İbn Ay (23) Ŧoġmuş Han, İbn Gevçelek Han, İbn Artuḳ Han, İbn Ḳısari Han, İbn Bektimur Han,(24) İbn Ŧurec Han, İbn Yumaḳ Han, İbn Ḳızıl Buġa Han, İbn Yumaḳ Han, İbn Baş Buġa Han, (25) İbn Tuġrul Han, İbn Ḳay Han İbn Comum Han, İbn Nay Sur Han, İbn Tuġrul Han, İbn Sivrenc (26) Han, İbn Ḳurtulmuş Han, İbn Caresuġe Han, İbn Ḳaraçar Han, İbn Balçık Han, İbn (27) ‘Emud Han, İbn Ḳumaş Han, İbn Ḳara Oġlan Han, İbn Süleyman Han, İbn Ḳorçul Han,

33

(1) İbn Ḳurtuġan, İbn Bay Timur Han, İbn Ḳavi Han, İbn Mekri Yumeneş Han, İbn Mekri Kavi Han (2) İbn Maçin Han, İbn Çin Han, İbn Yafes Aleyhisselam, İbn Nuh Aleyhisselam. Budur (3) Al-i Osman sultanlarının büyük babalarının zikri ki elli beş kişi ile Hazret-i Nuh Aleyhisselam’a varır. El İlmu İndallah veluhde (4) ala elravi (ve ilmi Allah’a mahsustur ve doğruluğu ravisine aittir).

Ḳıyat ve Derlekin kavimlerinin, Ergenekon dağından çıkmaları:

(5) Ḳıyat ve Derlekin kabile ve halklarının sayısı arttı ve Ergenekon onlara küçük geldi. Bunu için oradan çıkmak istediler. (6) çıkmak istedikleri yolu, demir madeninden bir dağ parçası kapatmıştı (7) bütün halk toplandı ve çok fazla odun ve kömür oraya döktüler ve ceylan ve geyik bedenlerinden (8) dokuz yüz kuyruk ve her biri elli men kadar ateş yakıp kuyruklara üflüyorlardı. Nazım (9) "Üflediler, ateş öyleydi ki, çadırlar ve gökyüzü karardı, rüzgardan dolayı ateş alevlenince (10) demir de hemen su gibi aktı" Çok çaba ile dağın bir kısmını eritip yol yaptılar (11) dışarı çıktılar. Oradan göç edip babaları ve atalarının vatanı olan Moğol diyarına gittiler. (12) Onların topraklarına yerleşip ana vatanlarını alan,Tatar ve diğer kavimlerle savaştılar ve oraları (13) ellerinden aldılar. Oraya sahip oldukları zaman, dışarıda olup Ḫıṭa'a (14) gidenler geri gelip kendilerini Moğol halkına dahil ettiler. Moğol halkının bu iki neslin (15) dışında doğruluğu yok. Nazım "Bu iki kavme müntesip olan, Moğol tarafından Kabul edilirdi. (16) Tedbir ve fen ile kendilerini onlara bağlı gösterenler değil" Moğol toprakları tarih kitaplarında (17) belirlendiğine göre, doğudan Çin ve Ḫıṭa sınırına kadar, öyle ki, (18) doğu tarafının güneyinde, Çin'in kuzey batı sınırı ve doğu tarafının kuzeyinde de (19) Ḫıṭa'ın güney doğu sınırı idi Moğol topraklarını batı sınırı, Uygur topraklarına kadar, ve kuzey tarafı Kırakir ve Selengay toprakları, ve güney tarafı (20) da Tibet idi. O diyarlarda ziraat olmadığından, yemeklerinin av eti ve evcil hayvanlar dışında olmadığını söylüyorlar. (21) Çünkü o halkın hepsi mal mülk sahibi idi ve tarımsal topraklarda çok mal tutmak (22) zordu. Eğer oralarda tarım yapıldıysa bile, az olduğu için sayılmaz. (23) Kıyafetlerinin çoğu, sincap, samur ve kakım gibi dört ayaklı ve yırtıcı hayvanların derisinden idi. (24) Ayrıca her birinin değeri alemde bellidir.

Ḳıyan neslinden olan Yıldzıhan (25) İbn Mengli Hace Han İbn Timurtaş Han'ın hikayesi:

Yıldzıhan İbn Mengli Hace Han (26) İbn Timurtaş ki Ḳıyan İbn İlhan, İbn Deniz Han, İbn Mengli Han, İbn Yıldız Han (27) İbn Ay Han, İbn Oğuz Han, İbn Ḳara Han, İbn Moğol Han, İbn Elmeçne Han, Güyük han, İbn

(1) Dibad Ḳavi Han, İbn Elmeçne Han, İbn Türk Han, İbn Yafes, İbn Nuh, Aleyhimüsselam'ın neslindendir, Moğollar'ın vali ve önderi (2) oldu. İyi tedbirler ile Moğol halkı ve ulusunu bayındırdı ve her taraftan kaçanlar ve aciz olan (3) Moğollar'ı bir araya toplardı. Bundan dolayı her gün durumu daha iyi oluyordu ve Moğollar arasında

Ḳıyan'ın torunu veya soyundan olan herkese (4) değer veriyorlardı. Çünkü Ḳıyan neslinden olanların, Moğol evlatları olduğundan hiç kimsenin şüphesi (5) yoktu. Diğerlerinin görüşüdür ki doğru da olabilir yanlış da. Ve necip olan her kimse, Moğollar'da (6) Ḳıyan'ın evladıdır. Her sene, atalarının Ergenekon Dağı'nı ateşe verip (7) taşlarını eriterek demir elde edip kendileri de oradan dışarı çıktıkları mevsimde, o milletin hepsi (8) gidip yine taşları eritip demir elde ediyorlardı. Ve dağın yolunu gidiş geliş için genişletiyorlardı (9) Şimdi o diyarda olan halk her sene bir kere orada toplanıyorlar. Nazım "Demirciler aletleri; (10) körük ve ateş ve nefir ve ağır balyoz getirdiler, sıcak ve yumuşak olsun diye vurdular, ateş ile sıcak taştan demir yaptılar, (11) o gece herkes eğlenir, Allh'ı methedip ağlıyorlar, ileri gelen ve en büyük kimse, (12) demircilik kurallarını yeniliyordu, ateş ile taşı eritip, ondan demir elde ediyorlardı, (13) çok fazla demir elde edip, savaş ve av aletleri yaptılar, Moğollar'ın yol yordamları böyledir, (14) atalarının geleneklerini muhafaza etmişler"

Ḳıyan İbn İlhan'ın neslinden olan, Boz Necer Han İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han İbn Yıldız (15) Han İbn Mengli Hace Han İbn Timurtaş Han'ın devletinin ortaya çıkışı ve niteliği:

(16) Boz Necer Alankuva'nın oğludur ve Alankuva, Çoymene Han İbn Yıldız'ın kızıdır. Ḳorlas aşireti ve (17) Ḳıyat kavminden. Türklerin tarihinde Zekkiye'nin araştırmasına dayalı, zikredilmiş ve yazılıdır ki: Yıldız Han (18) öldüdüğünde ondan iki oğlan geriye kaldı. Birinin adı Oymene Han ikincisinin adı da Çoymene Han idi. Oymene Han'ın (19) Diyun Bayan adında bir oğlu oldu. Çoymene Han'ın adem mülkünden adım atan bir kızı oldu, (20) ki çok güzel idi ve çok talibi vardı ve güneş onun yüz ışığından dolayı kendine nur (21) arıyordu. Ay gibiydi ve o gökyüzünün güneşi yani Alankuva idi. Nazım "o devirde Alankuva kadar güzel olanı; (22) pervin ve ay görmemiş. Irkı, Ḳorlas aşiretindendi; yüzü, ay gibiydi; (23) iyilikte öyleydi ki; gören hayret ediyordu; çok akıllıca konuşurdu (24) sefasından dolayı ruhu yüzünde görünüyordu, iki dağınık zülfü anber gibiydi. Kapalı olan iki gözü de fitne yapan kafir gibidir. (25) iki zülfü halkalı ve kıvırcık, iki gözü fitneli ve büyülü ve uykuluydu, taraveti sünbülden almış (26) sünbülü süsünü çiçekten almış. Yüzünü gören herkes, bir Allah sanatı gördüğünden emin oldu. (27) Onun boyu yanında servi kısa kalıyordu, oturamadı yerinde kaldı. O devirde ismet konusunda örnek biriydi.

35

(1) Nevbahardaki gonca çiçeği rengindeydi ve o doğarken herkes ona saygı gösterdi ama fermanları ve yaptıkları ona karşıydı. (2) Yedi gökü yaradanın taktiri ile, Alankuva, Duyun Beyan'ın eşi oldu; Çuymene'nin gülşeninde bir çiçekti, Uymene'nin bülbülüydü. (3) Ala Nekva on dört yaşına gelince, dolunay onun yüzünün yansımasından aydınlanıyordu; (4) kırmız çiçeğin dağınık yaprakları onun ismetinden akan terden su içiyordu. (5) kumandanların kafalarında ona kavuşma rüzgarı esiyordu ve şehriyarların akılları fikirleri onun hayaliyle doluydu. Kısacası, (6) Darü'l Kazay-i Mukadder'in emriyle kaza ve kaderin şahitliği ile devrinin afifesi ve kadınların ay yüzlüsü, (7) o zamanda Moğollar'ın hükümdarı ve komutanı olan halasının oğlu, Diyun Bayan ile evlendi (8) Diyun Bayan'ın çadırı, Alankuva'ya kavuşmasının güzelliğinden ayla gibi münevver olduktan sonra, Alankuva'nın (9) Diyun Bayan'dan iki oğlu oldu, birinin adı Bolekodey ikincisinin adını da Bolhodey koydu. (10) Evliliklerinden üç yıl geçince Diyun Bayan vefat etti ve Alankuva dul kaldı. (11) Diyun Beyan'ın vefatından sonra, onun hükümetinin kurallarına sadık kalarak, Alankuva ulus ve aşiretin reisi ve Moğol kabilesinin hükümdarı oldu. (12) Saltanat sırasında çoğunlukla ve genellikle, adı geçen oğlanlarının eğitim ve terbiyeleri ile (13) uğraşmış. Diyun Bayan'ın veftından yedi sene sonra bir gece (14) Diyun Bayan'ın eski sevdası, Alankuva'nın gönlünden kaynayıp ayrılık sıcaklığı ve ateşi başına (15) vurup bedeninde ve gözlerinde uyku hali kalmamış. Diyun Bayan'ın hicran ateşinin sıcaklığıyla (16) yatağında ay gibiydi. Çadırdaki ay yüzlü yanan ayrılık ateşinde kavrulup (17) ağlıyordu. Yatağında dönüp duruyordu, göz bebeğinindeki bakışı da (18) hasta olduğunu gösteriyordu. Uyumayıp sabahlıyordu. Ara sıra evin penceresine doğru gidiyordu. (19) Bazen evin tavanına bakıyordu ve bazen de Diyun Bayan'ı hatırlayıp onun anısına ah çekiyordu. Birden çadırın deliğinden (20) ay ışığı gibi bir ışık geldi. Bütün evi aydın ve münevver etti ve Alankuva'nın yakınına gelince (21) ay yüzlü bir gence dönüştü ve onun yatağına girdi, o iffetli gelini farkedip (22) onun ismetine el uzattı, onunla ilişkiye girdi, Alankuva'nın ne kadar karşı koyup (23) kendini ondan kurtarmaya çalışsa da başaramadı. En son Alankuva gördü ki (24) o nur yüzlü genç karanlık bir kurda dönüşüp evin kapısından dışarı çıktı. Ondan sonra bir süre (25) her gece böylece gelip Alankuva ile ilişkiye giriyordu ve en sonunda Alankuva'da baş ağrısı (26) oldu, hamile kaldı ve hiçbir şekilde ondan kurtulamadı ve bu durumu gizleyemedi (27) sonunda sırrı ortaya çıktı ve bütün herkes ve akrabalar

36

(1) bu olaydan haberdar olup Alankuva'nın arkasından onu lanetleyip azarladılar (2) sonunda Alankuva Moğollar'ın büyüklerini toplamak zorunda kaldı, kendini kötülemelere ve onların söylediklerine karşı kendini aklamaya çalıştı (3) olayın gerçeğini tamamen yaşandığı gibi anlatıp (4) "Eğer bir şüpheniz varsa, bir kaç geceyi benim çadırımın etrafında geçirin ki bu gizli sırrın gerçeği, (5) karanlık gecedeki güneş ve güneşteki ay gibi size malum olsun"dedi. Moğollar'ın bazı kabile büyükleri ve eşrafı (6) Alankuva'nın anlattıklarının doğru olup olmadığını anlamak için, üç dört gece bu olayı bekliyorlardı taki (7) hepsi dolunay ışığı gibi bir ışığın her gece evin penceresinden (8) içeri girdiğini tam Alankuva'nın anlattığı gibi gördü. İnsana dönüşüp (9) Alankuva ile yattığını ve sonra giderken de bir kurt olarak kapıdan çıktığını kendi gözleriyle gördüler. Bu tür birlikteliği gördükten sonra (10) o halk korkup bir karar aldı, şöyle ki; (11) eğer eskisi gibi yine gelirse ve o civarda bekleyenlerden gören olursa, evden çıktığında (12) ellerinde bulunan hançer ve bıçak ile o nur yüzlü adamı vurup yaralasınlar. Sultan öğlen vakti (13) yatak odasına gitti, gece bekçisi meşalenin ışığını doğudaki tuğa doğru tutu. Yıldızları (14) samanyolunu her tarafında astı. Gecenin ilerleyen zamanında o söylenen ışık (15) her gece olduğu gibi çadırın penceresinden içeri girip o gerdanı gümüş rengi olan ayın geceliğine (16) girdi. Her gece gibi yine onunla uyudu. O grubun artık sabrı kalmadı ve (17) o sırada düşmanlık hançerlerini mertlik kılıfından çekip bir karanlık dumanı gibi o görülen ışığa (18) saldırdılar ve her biri elindeki bıçak ve hançer ile onu öldürmek için bedenine vurdu. (19) O sırada onun bedeninde hangi organına kılıç çektiyseler, aynı organın kendi bedenlerinde (20) yaralandığını fark ettiler. Bu durumdan çaresiz kalıp el çektiler. O grubun hepsi (21) o karanlık gecede bu tuhaf hadiseden dolayı mahv oldular ve o nurlu adam (22) o karanlıkta işi bittikten sonra bir kurt şeklinde çadırın kapısından dışarı çıktı. Aşiretin büyükleri (23) ve ulusun ileri gelenlerin hepsi kendi yaptıklarından üzüldüler. Ozaman o güzel yüzlü bayanın söylediklerinin doğru olduğu (24) aydın ve nurlu bir ışık gibi belli oldu. Ve o iftiracıların dilleri sustu (25) ve bu olayı herkes kendi aklı kadar anlayıp kendince yorumlamış (26) bu fitneli olayın gerçeği kıyamete kadar bu halk arasında meçhul kaldı. Nazım "Bu belirsiz sırrın gerçeği halka belli olunca; (27) iftiracıların dilleri sustu; ama yer yüzündeki ulusun arasında; bu olaydan fitne doğdu; ki bu sırdan

37

(1) Ulus arasında bu sır, ukulun nüfusu öldürdüğü kadar konuşuldu. Bu sır ortaya çıktığı o geceden beri; Herkes (2) telaş içinde konuyu konuşuyor; birisi eğer dev değilse, peridir dedi; insan onun bu durumundan ayrıdır; birisi dedi (3) ruhani kişilerdendir; ki cisminin görünüşüne bakılırsa oralı değil; birisi dedi melekten başka bir şey değildir; ki bu durum (4) ve tavırından dolayı şüphesiz öyledir. Birisi dedi; bu bir grubun işidir, ki sanat ve sanayide iyidir. Biri dedi (5) o pak bir nurdur, toprağa nüfüz eden su gibidir. Alçak cisimler özüne dönüp yükseğe varmak için ondan yardım istiyorlar. (6) Biri dedi o mutlak şuledir, ki yok olma derdi çekip Nur-i Hak olmuş. Meryem'in hikayelerini eğer duyduysan, Alankuva'ya (7) aynısını yapardın. Biri dedi: söyle, Alankuva, Meryem olmuş diye kim sana haber verdi? Adem zamanından, (8) Fahru'l-Enam'a (yaratılmış bütün canlıların iftiharı, Hz. Muhammed) kadar hiç bir peygambere, Ruhullah'a hamile olan, Meryem dışında bir kadın gelecek diye haber gelmedi ve duyulmadı. Alankuva'yı Meryem ile kıyaslama, (9) yapma ey oğul eğer hakşinassan. Ama bil ki bu insan veya cindir, ikisinden hangisidir bilinmiyor. (10) Bu anlatıyı bu beyit ile kısa kesip, Zülcelal'a havale edelim. Ki Hak işin sırrını biliyordu, gel de Hakk'ın sırrını (11) Hakk'a bırak. Bu uzun konuşmadan, bak da o kavim ve kabilenin ne yaptığını gör. Bu olayın sebebini anlayınca (12) ona inandılar. Kadın ve erkek, ulusun küçüğü ve büyüğü, Alankuva'nın ayağını öptüler". (13) Kısacası halkın yanlışı doğruya inanmak ile sonlanınca iftiracıların ağızları kapandı. Alankuva'nın hamileliği bitti (14) ve ondan üç oğlan dünyaya geldi. İlk oğlana Burḳun adı verdiler, ve ikinci oğlana da (15) Nusenġur ve üçüncü oğlana da Buzencer dediler. Derler ki bu üç erkek çocuğunun doğumları (16) hicri takviminin yüz on birinci senesinde oldu. O sene Ḳıran-i Elviyen imiş ve ayrıca Ebu Müslim-i Meruzi'nin isyanı da aynı sene olmuş. (17) Tarihçiler Buzencer ilk padişahı olan Buzencer'i Sahib Ḳıran diye yazıyorlar. Ve derler ki Burḳun'un (18) iki oğlu olmuş, birine Ḳıbḳı adı verdiler ki Ḳıbaḳın kavmi onun neslindendir. Diğerine de Ḳıṭġan adı verdiler (19) O da Ḳıṭġen kavminin atasıdır. Busenġur'un da iki oğlu oldu, birini Salcı adı verdiler ki bütün Moğol kavmimin atasıdır. (20) Diğerine de Salciyut adı verdiler ki Salciyut kavmi de ona mensuptur. Buzencer'in de iki oğlu oldu, biri (21) bütün Türkistan padişahlarının atası olan Buḳa'dır. Diğerinin adı da Tuḳta'dır. (22) Alankuva'nın o nurlu adamdan olan çocuklarına Neyrun derler. (23) Alankuva'nın Diyun Bayan'dan olan çocuklarına da Dolgın derler. (24) Onların atası Uymene Han olduğu için Dolgın'ın evlatlarına da Uymavut derler. Tarihçiler (25) böyle yazmışlar ki; bu üç çocuk Alankuva'dan doğdukları zaman, o devrin hükeması bir araya

gelip onların doğum zamanına (26) bakıp, bu çocukların her birinin çok sayıda evladı ve torunu olacak (27) ve çoğu aziz ve mükerrem olacak dediler. Özellikle üçüncü oğlanın kaderi ki ona Buzencer adı verdiler. Onu

38

(1) Zamanının Sahib Kıran'ı ilan edip dediler ki Buzencer kısa sürede bütün akran ve akrabalarına galip (2) gelip kendi gücüyle saltanat tahtına oturur ve bütün isyancılar onun itaat yolunda canlarını ortaya (3) koyar. Türklerin bütün Hakanları ona kulluk eder. Bir süre Hakanlık tacını (4) giyip Kağanlık sırrına vakıf oldu. Adem yoluna gittikten sonra (vefatından sonra) evlat ve torunları (5) dünyada padişahlık yapıp saltant sürdürdüler ve dünya bitine kadar Han ve Sultan (6) ve padişah olacaklar. Tarih kitaplarında yazılıdır ki; Alankuva'nın doğurduğu bu üç oğlanın (7) her birinin bir bayrağı varmış. Bozkun'un ve Busenġur'un iki kulaklarındaymış ve (8) Buzencer'inki başındaymış ve o devrin müneccimleri, bu durumu (9) saltanatına dair bir işaret olarak nitelendirmişler. Buzencer'in başka bir işareti vardı; süt içtiğinde (10) onu sırt üstü yatırdıkları zaman hemen yuvarlanıyordu ve hiç bir zaman yüz üstü uyumazdı ve bu da (11) Sahib Kıran'lığın işaretlerinden biridir. Ve bunu güçlü ve kudretli olduğunun işareti olarak saymışlar. Bazı tarih kitaplarında (12) yazılıdır ki; Buzencer'in boyun eklemleri birbirine çok yakınmış. Çok yakın olduğu için sağa ve sola (13) hareket etmeden yapamıyordu; öyle ki halk onun boyun kemiğini tek parça sanmışlar. Ve (14) Buzencer Kaan'ın kol kemikleri de bir imiş. İkisini de güçlü ve kudretli olmanın işareti olarak saymışlar.Ve ayrıca (15) o devrin müneccimleri; demişler ki Buzencer'in başındaki bayrak onun saltanatını gösteriyor. Bozkun ve Busenġur'un kulaklarında olan bayrak (16) hizmet vermeyi gösteriyor. Bu iki kardeşin evlatları, Buzencer'in evlatlarını itaat edip (17) saltanat hükümlerini uygulayacaklar. Doğruluğu anlatanın boynuna.

Ḳıyan İbn İlhan neslinden olan Buzencer Kaan İbn Alankuva (18) Bint-i Çoymene Han İbn Mengli Hace Han İbn Timurtaş Han'ın zikri:

(19) ki Timuçin Çengiz Han'ın dokuzuncu atası ve Emir Timur-i Gürkan'ın on dördüncü atasıdır. Tarih kitaplarını anlatıcıları (20) şöyle anlatıyorlar ki; Buzencer Han çocukluğunda akran ve akrabaları arasında (21) her yeri gezip ava çıkıyordu. Bütün çocuklardan; ok atmak, güreş (22) av, atcılık ve ok kesmek gibi şeylerde öndeydi. Asker ve

ordu işlerinde bütün çağdaşlarından, (23) küçük yaşına rağmen, büyüklerden öndeydi. Cesaret ve (24) yiğitlikte o diyarda zamanının en iyisi olmuştu. Kaplan ve aslan onun cihangir gözünde (25) yaşli tilkiden daha zavallıydı. Ejderha ve balina onun yaraları yüzünden solucan ve yengeç gibi (26) kaçıyorlardı. Büluğ yaşına gelince kavmin büyükleri ve ulusun ileri gelenleri ile birlikte (27) Rebiülevvel'in ilk gününde ve yirmi üçüncü senesinde saltanat tahtına oturup hükümdarı olduğu memleketlerde davul çaldı ve

39

(1) Türklerin şehirlerinde adalet ve ihsan kanunları uyguladı ve halkı teselli etti. (2) Tarihte, Buzencer Han'ın Ebu Müslim-i Meruzi ile aynı dönemde yaşadığı söylenir. Derler ki Emir Ebu Müslim'in doğumu (3) Hazret-i Nebevi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in hicretinden yüz yıl sonraymış. Ayrıca tarih kitaplarında yazılıdır ki; (4) Buzencer Han yok olan Moğol Sultanlarının Hanedan'ını ihya etti. (5) Kısa bir sürede; yıllarca hayatlarını beylik düzenine göre sürdüren Tatar halkı ve diğer kavimler ve bütün han ve (6) aşiretler ona boyun eğip itaat ettiler. Onu Kaan diye hitap ettiler. (7) ki yüksek rütbeli padişah anlamındadır. Moğollalar, lakapları çok uzun tutmayı uygun görmezler (8) ve abartma ve gösteriş yapmazlar. Hanlık tahtına outran herkese bir ad eklerler. Han ve Kaan (9) ve Hakan gibi. Moğol ordusu nimete karşı şakir ve sıkıntıya karşı da sabirler (10) ve itaatte öyleler ki eğer bir emirin yüz binlik bir ordusu varsa ve Han ile arasında çok fazla mesafe olursa; onlardan biri, bir suç işlediği an (11) onu almak için bir süvari gönderiler ve fermana göre kellesini alırlar böylece (12) başkaları da aynı hatayı yapmazlar. Hiç kimse bin yüz on senesinden başka yere gidemez. (13) Başkaları da onu aralarına almazlar. Nerede olursa olsunlar birini kumandan olarak seçip (14) kendilerine hakim ve başkomutan yaparlar ve ona saygı göstermeyi bir an bile ihmal etmezler. Onun çıkardığı her hüküm ve fermana (15) uyarlar. Kendi kumandanlarının neslinden başkasına itaat etmezler. Şah Buzencer Kaan (16) Moğolların padişahlığını yaptığı süreçte yasa ve töre ve adetleri en iyi şekilde düzenledi. Adalet ve (17) ihsanı ihya etti. Hayat tahtından ölüm yolculuğuna gittiğinde, ondan (18) iki oğlan geriye kaldı, biri Çengiz Han'ın ve Ḳaraçar Noyan'ın sekizinci atası Buḳa, diğeri de Tuḳta ki (19) Maçin adında bir oğlu vardı. Nazım "Tuḳta'tan beğenilmiş Maçin doğdu; Onun neslinden başkasını hatırlamıyoruz".

(20) Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

Buḳa Han (21) babasının vefatından sonra saltanat tahtına oturdu, padişahlık adetlerine uyarak halk ve ordudakilerin durumundan (22) haber aldı. Adalet ve ihsanda yüce babası gibi davrandı. (23) padişahlığın temel yasalarını adalet ve insaf üzerine düzenledi ve onu itaat edenleri (24) kendinden memnun bıraktı. Ölüm zamanı yaklaşınca, oğlu Dutmin Han'ı (25) saltanat tahtına veliaht olarak seçti ve tahta ve dünyaya yüz çevirdi. Nazım "Buḳa dünyadan (26) bağını kopardı; tahtına çocuğunu oturttu; oğlanın adı Dutmin Han idi; padişahlığa layıktı".

(27) Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

40

(1) Dutmin Han babasından sonra saltanat tahtına oturdu. Babası Buḳa (2) Han vefat edince, Dutmin Han babasının cenazesini olması gereken gibi toprağa verdi. Ondan sonra (3) kendisi de ataları gibi adalet sağlamaya çalıştı ve herkese iyilik yaptı (4) ta ki ecel sakisinin kadehinden şerbet içine kadar. Derler ki Dutmin Han'ın eşi güzellikte (5) kendi devrinin hatunları arasında üstündü. Akıl ve anlayış konusunda da üstündü. O akıllı (6) ve üstün hatunun adı, Monevlun idi. Monevlun, Dutmin Han'ın vefatından sonra adı Enuş Ergi olan bir dağa (7) yerleşti. Sayıları gökler kadar yani dokuz olan oğlanlarına, Moğol kabilerinin her birinden (8) bir kız istemişti. Mal, davar ve hayvan sürüsü okadar çoktu ki Enuş Ergi Dağı'ın etrafını (9) kalıp uymak için düzenlemişti. Öyle ki sürü sayısını fazlalığından onları saymak mümkün değildi. Sürülerin sayılarının doğruluğu (10) için bir kanun vardı; şöyle ki, Enuş Ergi Dağı'nın bütün iniş çıkışları dolduğu zaman (11) sürülerin orada olduğu anlaşılırdı aksi taktirde, malları aramak için çalışanlarına emir veriyordu. Nazım "Monevlun, (12) Dutmin Han'dan sonra zengin oldu. Enuş Ergi Dağı'na yerleşti; o dağda sürü çok olduğu için; (13) her zaman onları saymak zordu; o dağın her tarafı; toynakla dolduğunda; sürünün hepsinin orada olduğunu (14) gösteriyordu; saymak tarzı onlarda böyleydi; ve eğer orası hayvanlarla dolu olmasaydı; çobandan alacakları vardı; (15) Monevlun, ünlü bir kadındı; onun çok sayıda nimet ve mala sahipti."

(16) Derelkin neslinden olan Celayir kavminin Ḫıṭa halkı ile savaşı ve Dutmin Han'ın sekiz oğlunun Celayir kabilesi tarafından öldürülmesi ve (17) Ḳidu Han'ın Celayir'den intikamı:

84

O devirde Derelkin neslinden olan Celayir aşiretinin sayıları çok fazla olmuştu. (18) Kelouran Nehri'nin kıyısına yetmiş Celayir atı yerleşmişti ve her at bin ev. (19) Moğol ve Ḫıṭaylılar arasında düşmanlık vardı ve her savaş olduğunda Ḫıṭa ahalisi, Celayir'e (20) saldırıp Kelouran Nehri'nin kıyısına vardılar, su çoktu ve geçit vermiyordu. Ama zorla geçtiler. (21) Celayir pişmanlardı. Nazım "Ey aslan yürekliler dağıtın; bu tarafa gelip yağmalayın; (22) Ḫaṭay ahalisi surat astılar; ve o siteme karşı kin tuttular; nehirin üzerinde bir köprü yaptılar; (23) ki bütün herkesin kalbi kin, öfke ile doluydu; (24) gecenin karanlığında o köprüden geçtiler; Celayir aşireti ile savaşa başladılar; saldırıp öldürdüler, ruhları kuşlar gibi uçup gitti. (25) kanlar sanki bir nehir olup aktı; bir grup öldürülmekten kurtulup; vatanlarına doğru koştular; (26) Monevlun'un diyarına doğru gittiler; bahtları kötü gitti ve her şey tersine döndü". Ḫıṭa ahalisinin gece baskınından (27) Celayir aşiretinin çoğu öldü, az sayıda da vatanlarını bırakıp kaçtılar. Enuş Ergi diyarına ve Monevlun'a

41

(1) geldiler ve yiyecek bir şeyleri olmadığı için dağda yetişen bir çeşit soğan olan; Sonḳun koparıp yiyorlar. Bu zorluklarla günlerini gün (2) ediyorlar. Soğanları kopardıları için, dağ düzgün şeklinden çıkıyordu) (inişli çıkışlı oluyordu). Monevlun, onları dağda yetişen soğanları koparmaktan menetti. (3) Nazım "Celayir kabilesi yiyecek bulamıyordu; çaresizce Sonḳun koparıyordu; Sonḳunları köklerinden kopardıkları için (4) bütün yerler dağ gibi oldu; Monevlun, Dutmin ile birleşip; Celayir'i menetmeye çalıştı ve dedi; (5) benim değerli dokuz hatıram; ki benim meşhur çocuklarımlar; bu kırda oynadıkları her zaman; (6) ve ata bindiklerinde; meydanları delik dolu olduğu için; atlarının durumu nasıl olacak; (7) artık yeri bozmayın; ben de size su veririm (size suya götürürüm)". Celayir kabilesi bu sözü duyunca, kalpleri (8) Monevlun'un kini ile doldu ve gafletlerinde onların ordusuna saldırdılar. Monevlun ve sevenlerinin (9) hepsini öldürdüler ve malları ve dört ayaklı hayvanlarını yağmaladılar. Öldürmeden sonra (10) Celayir kabilesi'nden çoğu kişi korku ve endişelerinden dolayı, Dutmin Han'ın neslinden olan Monevlon'un oğlanlarının peşinden (11) av yerine gittiler, ki onlardan da sekizi ava gitmişti. O yavru aslanların her birini (12) tuzak kurup bir ceylan gibi kafalarını kesip toprağa atttılar. (13) Nazım "Şaşkın olan Celayir ulusu; Monevlun'un sözüyle perişan oldular; bir grup onu öldürmek için; (14) birbirlriyle anlaştılar; evlatlarını da öldürmek istediler; bütün mallarını da yağmalamak istediler; gafletle öyle bir fitne yaptılar ki (15) Monevlun'un kanını döktüler; mallarını

yağmaladılar; halkı bu durumdan haberi olmadı; (16) dokuz oğlan ile ilgili endişelendiler; onlar yüzünden güvende değillerdi. “Muhteşem bir iş yaptık; (17) aman oğlanları duymasın, bizimle savaşmak isterler. Geçtikleri yolda pusuya yatıp saldıralım (18) hepsinin kanını yere dökelim” dediler; hemen böyle bir oyun kurdular; her sekizinin peşinden gidip saldırdılar; (19) o grup av zamanı vardılar, dağın eteğinden bir sel gibi atları koşturdular, okları attılar. (20) Mahşer gibi bir savaş çıkardılar. O yavru kaplanlar okları bedenlerine saplıyorlar. Zücaci (21) yay kirişini kulağına kadar çekti ve onlar da bağırdılar. Parmaktaki ok ile (22) düşmanları katletsin diye antlaşma yaptılar. Yaydan oku attılar. Hadiseler gökyüzüne yakındılar. Gökyüzü dedi aferin (23) melek dedi aferin, yazgı dedi bağla ve kader dedi ver. Sağdan soldan ok attılar. Tedbirin takdiriyle işler (24) rast gitmedi. Yazgı kaderin hilesini bozdu. Ok atmak işe yaramadı. O devler yollarını kestiler. (25) isteklerine ulaştılar. O geniş ovada o dokuz oğlandan sekizi Celayir tarafından öldürüldü. (26) Biri kaldı ve sekizi öldü, ama ömrü yaver olmadı”. Celayir ulusundan bir grup (27) Dutmin Han’ın evladını yendiler ve Celayir halkı, Monevlun ve evladına galip geldiklerinde

42

(1) Ḳaydu Han, Dutmin Han’ın dokuzuncu oğluydu. O zamanda Keynut kavminin kızlarından birini istemeye gitmiş, (2) ki babasının amca oğlu olan Maçin Han’ın akrabalarındandı. Bu haber Maçin Han’ın kulağına gidip (3) Celayir kavminin öncü komutanın hareketinden haberdar olunca, Ḳaydu Han’ı himaye etti ve kendi yanında tutu ve (4) Celayir kavminin büyüklerine elçi gönderdi ve hesap sordu ve Celayir kavminin büyükleri de itiraz edip (5) “Bu hayırsız hareket bize danışmadan ve onayımız olmadan olmuş ve biz halka (6) bu haberden asla ve kesinlikle bahsetmeyiz ve biz kendimiz de Ḫıṭa savaşındaydık ve bunu yapan o cemaatin halkı ve hayvanları (7) bizden uzaktaydılar, ondan böyle bir küstahlık yapmışlar” dediler. Bu küstahlıktan dolayı, Celayir’in kumandanları (8) ceza için bir fırsat yakaladılar ve Monevlun ve evladının öldürülmesine sebep olan yetmiş kişiyi (9) cezalandırıp o aşağılıkların karılarını ve çocuklarını esir alıp Ḳaydu Han ve (10) Maçin Han’ın yanına gönderdiler ki nesilden nesile onların köle ve cariyeleriydiler. Ondan sonra Ḳaydu Han (11) ve Maçin Han Erbon nehri kenarına yerleştiler ve kafa rahatlığıyla zevk ve sefaya sürmeye başladılar.

(12) Ḳaydu Han İbn Dutmin İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bint-i (13) Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

Çengiz Han ve Ḳaraçar Noyan'ın altınıcı ceddi olan Ḳaydu Han, babasının amcası oğlu, Maçin Han'ın yardımıyla (14) kabile kumandanı ve ulusu öldürüp babasının yerine padişahlık ve hükümdarlık tahtına oturunca (15) iş ve davranışlarını, adalet ve ihsan kurallarına göre düzenledi. Nehirden bir su yolu ayırdı ve (16) ona Ceralum adı verdi ve o memleketi onunla mamur etti ve çok mal ve nimet (17) elde etti. Nazım "Nehirden küçük bir ırmak aldı; o çayıra akıttı Ḳaydu; Ḳaydu ona (18) Ceralum adı verdi; o diyarlarda başka bir cennet yarattı." Çok hanlar ve süvari ve ordu onun için toplandı ve Celayir ile (19) savaşıp hanlık ve hükmdarlık edip istiklal yaptı. Alemden gidince ondan üç oğlan kaldı. İlkin (20) adı Baysunġur ikincinin adı Çerḳe Lengum ve üçüncünün adı Carçin idi ve Carçin'den bir oğlan doğdu ki (21) adı Seceyut ki Seceyut kavminin ceddidir ve Cerḳe Lengu'nun çok çocuğu vardı ve en büyükleri Sorovḳed (22) ki babasının vekili idi ve Sorovḳed kavminin ceddidir ve ikinci oğlanın adı Tasoçut ki Tasoçut kavminin ceddidir (23) ve Sorovḳed'in tek oğlunun adı Hamiḳa idi. Gençlik günlerinde bir gün Tatar kavmi Hemiḳa'yı maruz kaldılar (24) onu alıp Altan Han-i Ḫıṭa'nın yanına götürdüler. Altan Han eskiden beri ona karşı kin duyduğundan (25) intikam için, ahşap bir eşeğin üzerinde demir mıhla diktiler. Nazım "Ahşap eşeğe öyle diktiler; ki demir mıh (26) ona acıdı; ağlayarak ve rezil olarak o eşeğin üstünde öldü; cihanın cefasından kurtulamadı." (27) Ḳaydu Han'ın devletinin günleri bittiğinde, ömrünün süvarisi, ömür azaltan alem-i fanide yolun sonuna geldi. Guy-i (top) kamrani

43

(1) Çevgen meydanda boş hayaller peşinde, vucüdü baştan aşağı yokluğun koyu toprağıyla bir oldu. (2) Büyük oğlu Baysunġur Han, savaşıp babasının yerine geçti.

Baysunġur Han (3) İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

(4) Baysunġur Han, Ḳaydu Han'ın en büyük oğlu olduğu için babasının yerine geçti ve Moğol memleketine padişah (5) oldu ve büyük bir meşhur ve yüce bir serdar idi ve bir süre

o şehirlere hükmetmek ile meşgul oldu ve (6) ölüm zamanı geldiğinde, talihli bir oğlu vardı, Tümene adında. Hükümdarlık ve devleti ona teslim etti ve kendisi (7) ahirete gittti.

Tümene Han İbn Baysunġur Han İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han (8) İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

Tümene Han, babasının saltanat tahtına (9) oturunca Kaanlık tacı başına koyup hükümdarlık yasası ve töresini tazeledi ve saltanat ve (10) bahtiyarlığının namı ve önderliğinin ve hanlığının şanı alemin uzak yerlerine yetişti. Nazım "ferhunde tahta çıkarak babasını (11) adaleti ve cömertliği ile andı; soyunu içindeki gevher ile birleştirip, babasını adını dünyaya duyurdu." Komutanlık bayrağını (12) açtığında, tasarrufu altında olmayan bazı ve diğer Türkistan şehirlerine saldırdı ve o memleketleri aldı (13) Ona miras kalan yurtlara ilave etti ve derler ki o devirde Türkistan'ın padişahı Tümene Han'dan daha şevketli (14) değildi ve iki hatunu vardı. Birinden yedi oğlu vardı ve ikinciden iki oğlan birden ve bir hamilelikten doğdu ve (15) bütün erkek kardeşlerinden daha fazla kemal sahibi ve üstün idiler ve ikizlerden birinin adını Ḳabl, birinin de Ḳaculi koydular ve Ḳabl (16) Çengiz Han'ın üçüncü ceddi ve Emir Timur-i Gürkan'nın sekizinci ceddi imiş.

Ḳaçuli'nin rüya görmesi ve Tümene Han'ın tabir etme zikri:

(17) o oğlanların doğumundan bir süre geçince ve ömürleri reşit olma yaşına geldiğinde (18) bir gece Ḳaçuli rüyasında gördü ki, Ḳabl Han'ın cebinden sırayla üç yıldız çıkıp yükseldi (19) ve battı ve dördüncü kez gayet aydın ve parlak bir yıldız Ḳabl'in yakasından doğdu ki (20) ışığın aydınlığı dünyanın memleketlerini münevver etti ve o yıldız kaç yıldıza bölündü ki her biri (21) etrafa ve cihanın bölgelerine ışık saçtı ve o büyük münevver yıldız yok olunca dünyanın etrafı (22) hala aydın idi ve uykudan uyanıp ihtiyat ettikten sonra, daha (23) gecenin üçte birisinin kaldığını farketti ve bu rüyasının tabiri için bir an bekledi ve düşünceli idi taki tekrar uykuya dalıncaya kadar (24) ve o uykuda da böyle gördü ki, yakasından yine yedi yıldız peş peşe doğup (25) kayboldular ve sekizinci kez büyük yıldız doğdup alemin çevre ve etrafını münevver etti ve ondan (26) da kaç yıldız doğdu, her biri bölgeye ışık saçtı ve büyük gezegen batınca, (27) ışıkları hala aydındı. O anda Ḳaçuli uyandı. Sadık sabahın doğma zamanıydı. Aynı gün

(1) Babası ile yalnız olunca, ilk rüyasını ve ikinci rüyasını tek tek babasına arz etti. (2) Tümene Han bu rüyaları duymaktan mutlu ve sevinçli olup Ḳabl Han'ın yanına çağırılması için emir verdi. (3) Ḳabl Han babasının önünde eğilip secde etme şerefine nail olunca, yanına çağırdı ve bu rüyaları tekrar Ḳaçuli'ye sordu. (4) Bir kez daha rüyaları gördüğü gibi erkek kardeşi ve babasının yanında söyledi ve (5) Erbabu'l Duvel-i Molhemun'un hükmü, Tümene Han'ın emriyle her iki rüyayı tabir etti ve dedi: " ilk rüyanın tabiri şöyledir ki, (6) Ḳabl'in nesilden sırayla üç şehzade peş peşe hanlık tahtına hakim olacaklar ama dördüncü sırada (7) öyledir ki bu üç kişiden sonra bir padişah görünüyor ki alemin memleketlerini işgal edip (8) Mamur Rub'i Meskun'un bir çoğunu ele geçirecek ve çocukları olacak ki her biri (9) saltanat ve padişahlığa layık olacak. Cihanın etraf ve çevresini onlara bölecek ve her birini (10) bir memleketin padişahı ve hanı yapacak ve o şanı yüce cihandan gidince saltanat bir süreliğine evlatlarına kalacak (11) ve ikinci rüyanın tabiri şöyledir ki, senin neslinden sırayla yedi çocuk gelecek ve hükümet ve önderlik (12) yapacaklar ama sekizinci kez büyük yıldız doğduğunda, öylerdir ki senin neslinden biri imparatorluk yapacak ve bir çok (13) ülkeye sahip oalcak ve çocukları olacak ve her biri, bir memleketin hanı ve bir ülkenin padişahı olacak ve ondan sonra (14) memleketin varisi ve valisi olacaklar". Tümene Han rüyanın tabirini anlattı ve (15) o iki torunun gelişleri için bu iki evladını kutladı. Ḳabl ve Ḳaçuli babalarını yanında her ikisi birbiriyle (16) biat ettiler ve antlaştılar ki hanlık tahtı Ḳabl'in olsun ve kılıç ile savaşmak Ḳaçuli'nin olsun. Öyle kararlaştırdılar ki (17) Ḳabl taht başındaki padişah ve Ḳaçuli payitahtın kahramanı olsun ve bu kanun vasiyetimiz olsun (18) evlatlara ve nesillere. Nesilden nesile evlatlarından gelen her kimse bu düzene uyacak ve bu (19) konu ile ilgili Uygurca yazısıyla yazıldı. Her şehzade kendi el yazısıyla yazdı (20) ve Tümene Han'ın damgasıyla süslediler ve hazineye verdiler ve Tümene Han'ın yaşı geçince (21) Ḳabl Han padişahlık tahtına oturdu ve Ḳaçuli birlik ve itaat makamından tasvip etti.

(22) Ḳabl Han İbn Tümene Han İbn Baysunġur Han İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han (23) İbn Buḳa Han İbn Buzencer Han İbn Alankuva Bint-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

Ḳabl Han, görkemli cihanın padişahı (24) ve çok güçlü bir hanı idi ve Çengiz Han'ın sekizinci ceddidir. Yazılan mukaddimeye göre, babasını ölümünden sonra (25) hanlık tahtına oturdu ve Ḳaçuli emirlik makamına oturdu ve Türkler, Ḳabl Han'a Alınçık Han

dediler. (26) Yani, halkını seven. Bütün Moğol ordusu ve kabilesi onunla hemfikir olup ona uyum sağladılar. Nazım "O ordunun önderi idi; (27) Hem Ḳıyan kavminin şah ve kumandanı idi." Ḫıṭai Han'ı, fetih ve zafer namından ve adalet ve şevket namından

45

(1) endişelendi ve elçi gönderdi ve onu dostça yanına çağırdı. Nazım "Öyle istedi ki sevgi ve vefa yolundan (2) aralarında dostluk ve sefa olsun." Ḳabl Han, sözünü kabul etti, erkek kardeşi Ḳaçuli ki (3) Ḳaraçar Noyan'ın üçüncü ceddidir, onu kendi yerine seçti ve kendi Ḫıṭa'a doğru gitti ve oraya varınca (4) Altan Han-i Ḫıṭa onu aziz ve muhterem kılıp kendi yanında oturttu ve kutlama yaptı ve ona şarap içirdi (5) ve Ḳabl Han endişeliydi, olmaya ki şaraba bir şey koymuş olsunlar ama tedbiri olmadığı için zaman (6) zaman meclisten kalkıyordu ve oraya yakın bir ırmağa gidiyordu ve yüzdüğü için (7) başını suya batırıyordu ve istifrağ ediyordu ve tekrar geri dönüyordu ve oturuyordu ve halk bu duruma şaşırıyordu (8) ki bir kişi nasıl bir mizaca sahip ki bu kadar şarap içecek ve sarhoş olmayacak. Ta ki bir gün Ḳabl Han sarhoştu (9) Altan ayıktı, Altan'ın sakalını tutu ve küfür ediyordu ve Altan bu duruma öfkelendi. Ḳabl Han (10) pişman oldu ve özür diledi. Altan gayet büyük ve akıllı bir adam olduğu için tahammül etti (11) ve ona çok katlandı. Nazım "Altan akıllı ve uyanık biri olduğu için; öfkesini içine attı ve tahammül etti; (12) Fazla mallarını ve kendini düşünmedi, iyilik ve insanlık yaptı; okadar altın ve gevher bağışladı; ki (13) kulu onları taşımaktan yoruldu".

Ḳabl Han'ın geri dönüşü ve Altan'ın onun peşinden elçi gönderme zikri:

Derler ki Altan (14) Han, Ḳabl Han'a murassa (altın ve cevher işlemeli) taç ve kemer verip geri dönmesine izin buyurdu. Ḳabl Han izin alıp gitti (15) ve kendi memleketine gitti. Ḫıṭa emirleri Altan Han'ın yanında onu kötülediler. Nazım (16) "Ḳabl Han gibi düşmanı vardı; hayatta olduğu için pişmandı; ki neden ben onu diri bıraktım; ejderhadan nasıl iyilik beklerim". (17) Altan Han'ın mizacı ona karşı değişti ve elçi gönderdi ki geri dön. Cevap verdi ki ben Han'ın izniyle (18) geri döndüm, tekrar dönmeyi uğursuz bilirim ve elçi döndüğünde Altan öfkelendi ve onun peşinden ordu (19) gönderdi. Ḳabl Han'ın yakınına vardıklarında, onları kandırdı ve kendisi de, (20) evi yol üzerinde olup adı Salcuḳi olan bir dostuna gitti ve geri dönmek istedi. Salcuḳi dedi: "senin geri dönmen (21) hiç uygun değil çünkü Altan'ın sana karşı bir kırgınlığı var ve senin gitmen uygun düşmez.

Eğer uygunsa (22) benim bir atım ver ki, koşmakta rüzgardan ve buluttan öne geçiyor. Nazım "Bu Uygurlu süratli giden, (23) hız konusunda rüzgarla yarışır. Çölde bir gezgin gibi, öyle ki tozuna yetişmek mümkün değil." Onu benden (24) al ve kendini bu helak tehlikeden kurtar. Ḳabl Han onun dediğini kabul etti ve derhal bindi ve (25) kaçmaya başladı ve süvariler arkasından gittiler. Eve varınca onlar da peşinden (26) geldiler. Ḳabl Han emir verdi, onları teselli edip büyük çadıra aldılar ve murassa kemeri ki Altan (27) Han'ın Ḳabl'e verdiğiydi; erkek kardeşi Ḳaçuli Bahadır'a verdi ve onunla ve emirlerlere danışıp hepsini katletti.

46

(1) ve derler ki, Ḳabl Han'ın bir karısı vermış, Ḳonḳırat kavminden ki adı Ḳovaḳıraḳ idi ve ondan üç oğlu vardı ve (2) en büyükleri Oktan Terḳaḳ, ikinci Kubilay Han ve üçüncü Burta Bahadır ve Oktan Terḳa'ın yüzü (3) gayet iyi ve güzel idi. Nazım "Yüzü güneş gibi yuvarlak idi. Gerdanı billur gibiydi." (4) Bir gün Oktan Terḳaḳ ki Terḳaḳ kavminin ceddidir, o günlerde ki ailesinde yapılan düğünden (5) bir kaç gün geçmişti, gezmek için dışarı çıkmıştı, birden kazara nazar değdi (6) ona ve Tatar kavmi ki onun hanedanının asıl düşmanıydılar, onu yakalayıp tuttular ve (7) Altan Han'ın yanına götürdüler. İntikam almak amacıyla, onu ahşap eşeğe diksinler diye buyurdu ve zelil ve kötü bir durumda öldürdüler. Nazım (8) "Zeka az kişide vardır ve onun için kötülük ve iyilik birdir. Çok sayıda padişahı ve (9) düşünürü, bu dönen dünya yoketmiş. Onun hiç kimseden korkusu ve utanması yok".

(10) Kubilay Han İbn Ḳabl Han İbn Tümene Han İbn Baysunġur Han İbn Ḳaydu Han (11) İbn Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva İbn Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

Ḳabl Han (12) alemden göçettiğinde Kubilay Han, babasının yerine oturdu ve erkek kardeşinin intikamını almak için, Moğol ordusunu toplayıp düzenlemeye başladı. (13) Nazım "ordu düzenlemesi bittiğinde; savaş açıp intikam almaya hazırlandı. Kendi ordusuna şöyle dedi; (14) ne zamana kadar bu kötü düşünceliye izin vereceğim. Tatar ve Ḫıṭa Şahları ve ordularını mahvedeceğim. Çünkü onlar (15) Terḳaḳ'ı öldürdüler, O ay yüzlü Şah-i Afaḳ'ı". Altan Han-i Ḫıṭai ve Tatar ve Ẕeryaniyan kavmimim hepsi ile (16) savaştı ve Altan Han'ın ordusunu bozguna uğrattı ve çok fazla ganimet aldı. Nazım

“Altan’ın bütün mal ve eşyaları (17) Moğol kavmi ile olan savaşta elden gitti. Birbirleriyle paylaştılar ve mutlu bir şekilde o diyardan gittiler.” Ve derler (18) Kubilay Han gayet kuvvetli ve güçlü imiş ve sesi o kadar yüksek imiş ki, onun nara sesi yedi tepeden (19) duyuluyormuş ve bedeni sesine uygun imiş ve o asrın halkı ona Kubilay Han diyorlarmış (20) ve Alp Pehlivan-i Pilten’i anlatırlar ve onun kol gücünden bahsediyorlar ki, halk arasında (21) kol gücü ve büyük vücudu ile meşhur ve ünlü ve güçlü bir erkek varsa, onu iki eli ile alırmış, eğri bir direk gibi (22) onu büküp tekrar düz yaparmış. Ve onu sallıyormuş. Öyle ki o adamın beli kırılmış. (23) Yine derler ki kış gecelerinde ateşin yanında büyük ağaçları birbirlerinin üzerine koyup onların ucunda uyurmuş. (24) O ateşten çıkan kıvılcımlar eğer onun vücuduna değseydi, bit onu ısırmış sanırdı. Bazen (25) kendini kaşırmış ve yine uyurmuş ve bu kadar güç ve kuvvet ile gayet cesur imiş öyle ki Altan Han savaşında (26) kendisi tek başına dev Altan Han’a saldırmış ve Altan Han’ın tuğunu ve sarığını kopardı ve ondan dolayı (27) Altan Han’ın ordusu yenilmiş. Onun cesareti ve erkekliği ve pehlivanlığı, Moğol aşireti ve ulusu arasında ünlü

47

(1) ve meşhur idi ve o da Darü'l Mülk-i fenayı fark edince (ölünce) erkek kardeşi Burta Bahadır saltanat tahtına (2) erkek kardeşi ve babası yerine oturdu.

Burta Bahadır İbn Ḳabl Han İbn Tümene Han İbn Baysunġur Han (3) İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bent-i Çoymene Han’ın padişahlık zikri:

(4) Burta Bahadır İbn Ḳabl Han memleketin ileri gelenlerinin müşaveresiyle hanlık tahtına oturdu ve kendi babası Ḳabl Han’ın yasalarını (5) yeniledi. Aşiret ve ulus arasında adalet ve ihsan esasını kurdu ve (6) devlet düşmanlarının canını okudu ve derler o, devlet sahibi bir han ve savletli bir padişah idi (7) ve o günlerde onun kadar mert ve çevik ve bilge ve zihni açık ve düşünce sahibi ve tedbiri birini göstermiyorlar, bunun yüzünden (8) Hanlık lakabını Bahadırlığa değiştirdiler ve o memleket tahtına yerleştiğinde, amcası Ḳaçuli Bahadır vefat (9) etti ve Burta Bahadır amcası Ḳaçuli’nin vefatından sonra ordu kumandanlığını ve ordu sevketme makamını amca oğlu (10) İrdemçi’ye verip Berlas diye hitap etti. Ondan sonra bütün halk ona İrdemçi Berlas (11) dediler ve derler Berlasan topluluğu onun neslindendir ve Burta Bahadır’ın bir kaç evladı vardı lakin, Yesukay

Bahadır cesaretin (12) ve mertliğin kemaline erdi ve zihin açıklığın ve bilgeliğin en üst düzeyine ulaştı. Nazım "Her ne kadar Burta bir kaç erkek çocuğa sahip olsa da, Birinin (13) padişahlık bahtı vardı; Yezdan-Perest (Tanrı'ya inanan) Şah Burta'dan sonra, Yesukay Bahadır padişahlık yaptı."

(14) Yesukay Bahadır İbn Burta Han Bahadır İbn Ḳabl Han İbn Tümene Han İbn Baysunġur Han (15) İbn Ḳidu (Ḳaydu) Han İbn Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Kaan İbn Alankuva Bent-i Çoymene Han'ın padişahlık zikri:

(16) Yesukay Bahadır padişahlık tahtına çıkınca, saltanat diyarını, adalet ve ihsan ile süsledi. (17) Onun devletinin zamanında, İrdemçi Yunan Berlas fani dünyadan baki dünyaya göçtü ve ondan yirmi dokuz (18) oğlan kaldı ki onlardan bir kaçı: İsen ve Aġil ve Oltan ve Soġo Cicen ve derler İrdemçi Berlas'in evlatlarının en akıllı ve mükemmeli (19) Soġo Cicen idi ve Soġo Cicen'in mertliği ve bilgeliği mahlukat arasında meşhur ve ünlü idi ve (20) Cicen'in anlamı bilgin fasihtir (hoşsohbet). Soġo Cicen kavmin arasında zihin açıklığı ve zekada erkek kardeşlerinden mümtaz (21) ve üstün olduğu için Yesukay Bahadır onu tercih etti ve saygı gösterip babası yerine onu İrdemçi Berlas (22) Bahadırlığa oturttup seraskerlik için onu tayin etti ve memleket ve işgal etme ve hanlık işlerine onun onayı ile (23) canlılık ve düzen verdi ve o diğer yirmi sekiz erkek kardeşten ve Suġunevyan'den ki Cicen'in de adı geçti; çok fazla nesil (24) ortaya çıktı ve Yesukay Bahadır ve Tatar kavminin arasında eski bir kin olduğu için, Soġo Cicen'e danışıp (25) çok sayıda ordu toplayıp Tatar kavmine saldırdılar. Nazım "Tanrının yardımı ve bahtlarının gücüyle, Tatar'a (26) çok şiddetli saldırdılar." Onların aile ve mal ve hayvanlarını yağmaladılar ve özellikle Timuçin (27) Öge ve Ḳaraboḳa ki her ikisi de Tatarlar'ın hakimi ve valisi idiler, esir alıp tutsak ettiler. Nazım "Yesukay Bahadır şah pehlivan

(1) gücü ve genç bahtıyla, Timuçin Öge, ki bu ikisi, iki erkek ejderha idiler, mertçe (2) bu iki kumandanı aldı, Tatar ikliminin altını üstüne getirdi, o kavmin büyüklerini ezdi, bütün ev ve eşyalarını (3) yağmaladılar."

Sahip Ḳıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam'in doğum zikri:

Tatar kavmine karşı zafer kazanınca (4) ve şevket ve güvenden dolayı, Yelven Boldoḳ'a gitmeye niyetlendi. Yolda bilgin Çapkunçi, (5) Mualla ordusundan gelip müjdelik talep edip dedi ki: "Olven Yenge Hatun bir erkek çocuk doğurdu ve (6) kış zamanı ve Moğol tarikatına bahar gelmiş. Nazım "Yesukay Tanrı'nın fazileti ile, Tatar ordusuna karşı zafer kazandı (7) Timuçin ki Tatar'ın Han'ı idi, Yuça yılan ordunun başıydı, Yesukay'ın at sürüsüne yakalandı , (8) Şah iki üç asker ile mat olunca, Yesukay yendiği için davul çaldı, ki ulus Tatarlar'ı yağmaladılar, (9) Av ganimeti ve konuşma zaferi, Deylun Yoldak'a doğru gitti, Deylun Yoldak yurduna (10) yakınlaştığında, mübaşir verdiği müjdeden nasibini aldı, Yesukay'ın kulağına haberi söyledi, Olven Yenge Hatun onun için bir erkek çocuk doğurdu, (11) öyle bir oğlan ki hüsrev bir şehzade idi, onun gibi cihana az gelir, Aleme ayak basınca, (12) iki kanlı yumruğu vardı, devrin bilginleri dediler, ki bu bebek sahipkıran olarak doğmuş, (13) Avucunda bir parmak bağı kadar kan pıhtısı vardı. Bu zamanede (14) ve gece gündüzde çok sayıda insanı öldürecek. Ayağının altında çok sayıda padişah ölecek, Allahtan dışında herkes onun elinde rezil olcak. (15) Evet, dedikleri oldu ve Allah dışında herkes rezil oldu." Derler ki, Zil-Hiccetül Haram'ın (16) beş yüz kırk dokuz hicri senesinde, Türkiye senelerinden domuz senesinde ve bazılarına göre yirmi Zilkade'de (17) Türkiye'nin domuz senesine denk, dokuz yüz kırk beş hicri senesi, yedinci gezegenin talihine göre (18) ve üçüncü burcun talihine göredir. Yesukay Bahadır bu haberi duyduğu (19) devlet erkanına gitti ve bu çocuğun glişini mübarek ve uğurlu sayıp (20) Moğol fırkasının büyüklerinden adlandırmak için isim talep etti. Soġo Cicen, Yesukay Bahadır'ın önünde diz çöküp (21) dedi ki, bu o yıldızdır ki onun ışığından alemin mamureleri aydınlanacak ve onun gelişini (22) tarih kitaplarının bilginleri bekliyorlar ve böyle uygundur ki alişan padişahlardan birinin adı (23) bu bebeğe konulsun; çünkü ileri gelenlerin adları büyük ve üstün dışında konulmamalı ve sultan evlatları, padişah adı dışında (24) adlandırmamalı. Soġo Cicen'in bu arzı Yesukay Bahadır'ın hoşuna gitti, devlet erkanını (25) görüşlerini almak için çağırdı. Soġo Cicen'e danıştı. Bütün devlet erkanı ve Soġo Cicen müttefik (26) olup Timuçin adlandırılsın diye karar verdiler, çünkü o devirde, Tatar padişahı olan ve yakın zamanda devleti çöken Timuçin Öge (27) daha büyük bir padişah yoktu. Bu durumda bütün halk

49

(1) küçükten büyüğe anlaşıp Yesukay Bahadır'a arz edip o çocuğa Timuçin adı koydular. (2) Nazım "O sene bu mübarek oğlan doğduğu için, Timuçin'in zamanı sona erdi, falı iyi

geldi ve bu sebepten dolayı, (3) o oğlana Timuçin lakabı verdi." Yesukay Bahadır'ın bu aynı hatundan Timuçin dışında dört oğlu daha vardı (4) Cuci, ve Ḳosar, ve Ḳaçeġun, ve Unçi ve onun nesli cihanda çoktur ve başka (5) hatundan bir oğlu var, adı Telkuni ki savaşta ve bezmde daima Timuçin'in yanındaydı ve asla ondan ayırmazdı (6) ve bir kaç oğlu daha var ki isimleri böyledir: Ötekin ve Noyan ve İlca Noyan (7) ve Tekut ve Rekay.

Yesukay Bahadır'ın vefatı ve Timuçin'in üzüntülü günlerinin başlangıç zikri:

Yesukay Bahadır (8) domuz yılında ve beş yüz altmış iki hicri senesinde vefat ettiğinde Timuçin on üç yaşındaydı ve Soġo (9) Cicen ki memlektin temel sütunu ve ordunun intizamı ona bağlıydı. O kaç gün içinde fani dünyadan baki dünyaya gitti (10) ve diğer çocukları Bivsem ve Ḳaraçar Noyan küçüklerdi ve kavim de yüz çevirdi ve (11) Yesukay Bahadır'ın ordusunun hepsi Taycut kavimlerine gittiler ve sırada Moğol ve Tatar kabileleri (12) aynı hükümdardan itaat etmiyorlardı ve her bir yada iki kabilenin ayrı hanı vardı ve her daima aralarında düşmanlık ve savaş (13) vardı ve Timuçin büyüdü. Çok zorluklar çekti ve hapislere düştü, başından belalar geçti (14) ona büyük devletler mukadder olduğu için o tehlikelerden kurtuldu ve Camuḳe yani (15) Cacerat ve Taycut ve Ḳonġorat ve Celayir ve Suci kavimlerle çok savaştı ve Berlas kavmi (16) ki İrdemçi'den idi muttafık olup karşı çıktılar. Nazım "Taycut ve Ḳonġorat kavimleri, (17) ve Berlas ve Orhan ve Cacerat, hepsi birleşip, Timuçin ile savaşmaya anlaştılar." (18) Bu sırada Timuçin, Berlas kavminden Venk Han ile yakın olduğundan onu farketti. (19) Nazım "Soġo Cicen'in iyi bir oğlu vardı, ferman veren cihangir ve iyi huylu, yeganeydi ve dokuz ve dört ile bir ilgisi vardı. (20) İkbalinden adı Ḳaraçar idi." Timuçin ile anlaştı ve Yesukay Bahadır ve (21) Venk Han'ın arasındaki dostluktan dolayı, ikisi beraber Venk Han'ı farkettiler ki Kerayet kavminin hükümdarıydı ve o (22) şevketli bir han idi ve haşmetli bir padişah idi ve Ḫıṭalı Altan Han onunla ittifak içindeydi. (23) Nazım "O devirde kimse ondan daha üstün değildi, Kimsenin öyle bir ordusu ve hazinesi yoktu." Timuçin onun yanında olmaya başladığında (24) Önek Han, onun düşünce ve fikir ve görkemini beğendi ve gittikçe onu daha üstün tutuyordu (25) öyle ki, Han hükümdarlık işlerinde ona danışırdı ve yavaş yavaş öyle bir seviyeye geldi ki onu evladı bildi. Ve (26) bütün memleket işleri ona devredildi ve Önek Han'ın yanında çok işler yaptı ve zaferler kazandı (27) ki onlardan bir kaçı şöyledir; Önek Han'ın erkek kardeşi Erkeḳara ile muhalefette idi.

50

(1) Mekrit kavminin başı olan Tuḳtay Beygi ve Urkin ile savaşıp hepsini yendi.

Kavimlerin, Önek Han'a karşı savaş antlaşmasının zikri:

Talcut (2) ve Salcut ve Ḳonkorat ve Baḥreyn ve Derman ve Cacerat ve Celayir ve Tatar ve İvrat (3) ve Burkin ve Kıkın kavimleri, Önek Han ve Timuçin'e karşı savaş açmaya birleştiler. Dinleri üzerine yemin edip (4) bir antlaşma yaptılar, at ve inek ve koç ve köpek getirdiler ve öldürdüler ve dediler ki eğer (5) antlaşmayı bozarsak böyle ölelim. Nazım "O savaşçı kavmin yakınında, bu yeminden daha zor bir şey yoktu." (6) Önek Han ve Timuçin bu durumdan haberdar oldular ve ordu ile yola koyuldular ve "Şuhur-i Naderiyan" makamında savaştılar. (7) Onları yendiler ve tasarrufları altına aldılar ve itaat ettirdiler.

Düşmanların Önek Han ve Timuçin'e yaptıkları büyüleme zikri:

(8) ve onlarla düşman olan Nayman Han'ın erkek kardeşi Buyruk, ki Nayman kavminin hakimi idi. (9) Onlara savaş açmak üzere orduyu hazırladı ve Cede yapsınlar diye Cedeçilere ferman verdi ve Türkler (10) Cede yapmaya "Yay İter" derler. Nazım "Kötü takdirden gafil idi, bütün işi tezvir ve hile idi, Öylece (11) hileler yaptılar, suya bir taş attılar, ki onun özelliği kar ve soğuk, Şahın ordusunun (12) hepsi ölsün. Hilerinden rüzgar ve kar ortaya çıktı, kardan dolayı çöl, derin bir deniz gibi oldu, Velakin (13) hilekar olan herkes, kendi kötülüğüne mecbur idi. Soğuk ve kar geri geldi (14) hile yapanlara. Ünlü Buyruḳ ile o savaşta yar olan ordu, rüzgar ve soğuk ve karın ve sisin karanlığından (15) telaşlanıp şaşırdılar. Allahın gazabı o kavme geldi, el ve ayakları soğuk yüzünden elleri ve ayakları hissizleşti ve dondu ve (16) o gruptan bir çok kişi tövbe etti, bir çok yoldan çıkmış da dağdan düştü, savaş sırasında canlarından oldular, kötü düşünenin sonu (17) böyle oldu, sağ kalan herkes eli ve ayağı donmuş şekilde gitti, kimse savaşmadı ve (18) kaçtılar ve hiç direnmediler.

Cacerat kavminin hükümdarı Camuke'nin, Önek Han'ın oğlu Şengun'a, Timuçin'i kötülemesi:

(19) Timuçin sekiz sene farklı şekillerde Önek Han'ın yanında kaldı (20) O sürede büyük işler onun tarafından yapıldı ve Önek Han'ın bir çok düşmanını kılıç (21) ve süngü ile

öldürdü ve Önek Han, Timuçin'e sevgi gösterip himaye etti. (22) maddi ve arazi ile ilgili konularda ona danışırdı ve cesareti ve ona olan yakınlığından (23) evladı gibi oldu. Önek Han onu evladı bilmişti. Ama emirler ve yakınları kıskanıp (24) onu yok etmek istediler. Onun arkasından konuşmaya başladılar. Gece vakti fırsat kollayıp hile yaptılar (25) ve onun kötü ve ihanet eden yüzünü ortaya çıkarmak istediler. En sonunda Cacerat Kavmi'nin önderi olan Camuke ki aynı zamanda Timuçin (26) ile eski bir husumeti vardı, Önek Han'ın oğlu, Şengun'un yanında onu kötüledi ve dedi ki: Timuçin güçlü olmuş (27) ve Tabank Han ile dostluk kurmuş ve ondan yardım istiyor ve memleketi sizden almak istiyor. Şengun bu sözleri

51

(1)Önek Han inanmıyordu. Bir kez daha nefsinin korkusundan aynı haberi gönderdi (2) ve dedi. Nazım "Yesuka'nın oğlundan endişeli ol, o cefakarın düşüncesinde ol, eğer onun icabına (3) hemen bakmazsan, seni yok eder. Önek Han'ın bu sözünden korktu, (4) korkudan dolayı beti benzi attı." Önek Han komutanlara danışıp Timuçin'i öldürmek için karar kıldılar (5) Komutanlardan biri bu durumu halvette hatununa anlatırken, iki çocuk sürüden süt getiriyorlardı. Birinin adı (6) Baday, ki Baday kabilesinin ceddidir ve diğerinin adı da Kışlık, ki Kışlık kavminin ceddidir. Bu iki çocuk (7) bu sözleri (konuşmaları) büyük çadırın dışından duydular, hemen Timuçin'e gidip konuşmaları ona anlattılar. (8) Nazım "İki bahtı açık ve iki mutluluk arayan, ki adları Baday ve Kışlık idi, (9) din ve gönülleri pak olduklarından günahsız birinin helak olmasını istemediler, hemen Timuçin'in yanına gittiler, duydukları sözleri söylediler (10) tekrar." Timuçin bu sözleri duyunca üzüldü ve Ḳaraçar Noyan'a danıştıktan sonra (11) o gece çadırları bırakıp hizmetçiler ve beraberindekiler ile bir dağın eteğine gitti. Nazım "Timuçin (12) bütün cihan tarafından istenilen bir padişah olduğu için, ve güzel bahtından, bütün işleri rast gidiyordu. Orduyu koruyan Timuçin, orduyu oradan başka bir yere (13) götürdü. O cemaat için, dağın eteğinde güzel bir sığınak yaptırdı." Önek Han o gece (14) büyük bir ordu ile Timuçin'in çadırlarına vardı. Yakılan büyük bir ateş gördü. Nazım "ok yağmuruna tutup (15) havayı, bahar bulutları gibi etsinler diye emir verdi." İnsanların sesini duymayınca, çadırlara gittiler. Kimseyi bulamadılar. (16) Peşlerinden gittiler ve Timuçin'in öncü askeri haber getirdi ki, Önek Han yetişti. Nazım "Timuçin (17) bundan dolayı kederlendi, çünkü kendi ordusunu az gördü, danışmanlarına şöyle dedi: bu işin (18) üstesinden nasıl geliriz, çünkü onlar çok ve biz azız." Onların karşısında yüz birden daha azız.

(19) Sahip Kıran-i Aazm Timuçin Kaan-i Muazzam'ın, Kireyit padişahı Önek Han ile savaş zikri:

Önek Han'ın ordusu geldiğinde, Ḳavildar Noyan, Timuçin'e (20) dedi ki, düşmanın arkasında bir tepe var. Yapmamız gereken, budur ki, tuğu tepenin üstüne koyalım. Böylece düşman yenilir (21) Nazım "dedi ve savaş atını ayağa kaldırdı, tuğ ile o tepeye doğru gitti, uğurlu ve ferhunde tuğu yukarı kaldırdı (22) dönen mum gibi görkemliydi, o tepeden çığlık attı, ki şimdi cihan padişahı, Timuçin." (23) Derler ki Timuçin o gün gösterdiği fazla cesaret ve çeviklikten fedailer gibiydi, (24) düşmanın çokluğundan korkmayıp (endişelenmeyip) Kolaçin bölgesinde düşmana saldırdı. Nazım "Hava ve bulut gibi birbirine (25) karıştılar, yağmur gibi tenlerinden kan aktı, öyle savaştılar ki, Pir-i gerdun böyle bir savaş hatırlamıyor." (26) Şengun, Önek Han'ın oğlu yaralandı ve Kireyit kavminin bir çoğu katledildi. Nazım (27) "Kireyit kavminden feryat yükseldi, yaşlı Şengum yoruldu, düşman ordusu rezil oldu. Önek

52

(1) Han yenildi, onlar direndiler, Timuçin onları orada bıraktı. (2) Çeşmeye koştu, orada bir gün dinlendi." Timuçin'in dağılan ordusu, her taraftan (3) o çeşmede toplandılar. O tuzlu çeşmenin az suyu vardı. Nazım "Çok zorluklarla çamurdan su elde etmeye çalışıyorlardı (4) Ne çeşmede su, ne de gözde uyku."

Timuçin Kaan'ın o savaşta olan kavmin belirleme ve onlara iltifat etmesinin zikri:

(5) ve o zaman Ḳaraçar Noyan, Timuçin'e dedi ki, büyük, küçük bu savaşta bizimle olan herkesin (6) adını deftere kaydetmek lazım ve her birine bir makam vermeliyiz. Timuçin Kaan, (7) Ḳaraçar Noyan'ın tedbirini kabul etti ve o geleneğe uydu. O savaşta onunla olan insanların adlarını (8) deftere kaydetsinler diye emir verdi ve her birine yol yoldam belirledi. Böylece Urungar ve Cungur'da on iki kur (9) oluştu ve kurda olan her birine "uruni" belirledi. İlk: Yemen ve Yesar'dan iki kur (10) ki Timuçin onlara otursunlar diye emretti. Onlar kavimlerin, vacibu'l riaayet büyükleri idiler ve ilim sahipleri (11) İkinci: Yemin ve Yesar'dan iki kavim ki Timuçin'in huzurundayken onlara ev kapısının yanında ayakta dursunlar diye emretti (12) ve insanların giriş ve çıkışlarının kaydetme işini onlara verdiler ve bu dört kur oldular. Üçüncü: (13) Timuçin kılıcı ile oturduğu büyük çadırın

dışında, Yemin ve Yesar'daki kurda rütbelerine göre (14) gelip otursunlar diye talimat verdi. Bu iki kurun hepsi savaşçı ve cesur insanlar ve (15) korkusuzluk erbabi idiler. Dört: Yemin ve Yesar'dan iki kur, bu üçüncü iki kurun arkasında (16) oturdular ve Beş: Yemin ve Yesar'dan iki kur bu dördüncü iki kurun arkasında oturdular. (17) Altı: Yemin ve Yesar'dan iki kur beşinci iki kurun arkasında oturdular ve bu sekizlik kuların her kuruna (18) muhafız tayin ettiler, ki insanları yanlış yerlere oturtmasınlar ve kurların durumundan haberdar olsunlar ve bu (19) on iki kur Ḳaraçar Noyan'ın onayı ile altısı Ungar'da altısı da Cungur'da kaldılar. Timuçin, oturmakta, süvarilikte, bezmde, savaşta bu düzene karar verip onların adlarını deftere kaydetti. Nazım "Bu (21) zorluktan şah uzaktı. Meğerse onun makamı herkesten daha yüksekti. Deftere adını yazdılar, (22) taki Şah onun isteklerini versin." ve Önek Han'ın niyetinden onları haberdar eden iki çocuğu, terḫan ettiler (dokunulmaz kıldılar) ve (23) Terḫan odur ki, bütün tehlikelerden güvende olup ve hangi orduda olursa olsun eline geçen hiç ganimeti (24) kimse ondan alamaz ve istedikleri zaman izinsiz ve destursuz bargaha girebilirler. (25) Dokuz günah işlemeyene kadar kimse ona birşey soramaz ve ayrıca buyurdu ki, onların ırkından olan dokuz nesil (26) diğer zorunluluklardan muaf olacak. Nazım "İki oğul, ki düşmanın mekrinden haber verdiler (27) böyle ferman verdi ki, dokuz ırka kadar onun neslinden doğan herkesin günahı bağışlanacak

53

(1) Ki bundan sonra bizim yerimize oturacaklar." Ve bu devirde de olan Terhaniyan onların neslindendir ve Terhan halkının çoğu (2) Badami kavmindendir ve Çağatay Terhan'ın ulusunda olanlar, Kışlık neslindendir ve ad san belirlediği herkes (3) Yerlig durumuna göre o mevziden göç edip, dağ eteğinde ve Ḫıṭa'ya yakın olup bir nehrin kenarında olan Uran'a yerleştiler. (4) Nazım "O dağ ve nehir Ḫıṭa sınırıydı, orayaı temiz gördüğü için yerleşti." (5) Ve orada orduyu arzetti. Sayı olarak dört bin altı yüz kişiydiler ve oradan göç edip Naru mevzine yerleştiler. Nazım (6) "Yolda birine rastladılar, yerleşip bir ordu hazırladı, Timuçin ona bir elçi gönderip, (7) Ey yiğit bizimle ilgili ne düşünüyorsun? İyilik yoksa kötülük peşinde misin? Bilelim diye bize söyle, başkomutan (8) Konkorat ordusu ile, kabile olup padişahtan canını kurtardı, etrafı ateş ve çayır olduğu için, o (9) yemyeşil yerde durdu.

Azam Sahipkıran TimuçinKaan-i Muazzam'ın Önek Han'a elçi göndermesi ve kendisinin de (10) elçinin peşinden gitmesi ve Önek Han'ın bozguna uğrama zikri:

Timuçin Kaan'ın ordusu kurulup güçlendiğinde (11) Avenk Han'a birisini gönderdi ve elçiler iki taraftan da bir kaç kere gidip geldiler ve muamele sulh ile sonuçlandı (12) ve üçüncü kez kendi adamını Avenk Han'ın elçisi ile gönderdi ve kendisi de ordusuyla arkadan gitti (13) Sahip Kıran Timuçin Naru'dan, Avenk Han'ın mülküne kadar gitti, ordusuna öyle saldırdı , (14) ki abat mülkü viran oldu, birçoğunu öldürdü ve birçoğunu da esir aldı, bilgin biri bu işe çok şaşırır (15) Timuçin Kaan ordusu ile Avenk Han'a saldırdı ve çok acayip bir savaş çıktı ve o savaşta (16) Ḳaraçar Noyan, Avenk Han ile viran oldu ve acayip bir savaş ile karşı karşıya geldi. Avenk Han'ın atına bir ok (17) attı, öyle ki atı öldü ve taraftarları, binip oğlu Şengun ile bozguna gitsin diye ona başka bir at verdiler (18) Nazım "Kireyit hanı çok sayıda ordusu vardı, ama kimsenin felek ile savaşma gücü yok, Tanrının emri ile (19) onun gibi bir başkanın, çok kalabalık bir ordusu vardı, Tümuçin Kaan'dan kaçtı, sen bu işi (20) Tanrıdan bil, Avenk Han'ın oğlu Şengun ve ataları, Naymen ülkesine kadar gittiler, ordusu helak oldu." (21) Karısı ve kızı esir oldular, Kireyit kavminden canını kurtrabilenler, Timuçin Kaan'ın köle gemisindekiler oldu, (22) Yenilen Avenk Han kaçtı ve beraberinde oğlu Şengun ve bir kaç kişi dışında kimse (23) yoktu ve karısı be kızı düşmana esir verip kaçarak gurbet yoluna düştü. Baba oğul (24) ikisi de Tabanek Nayman Han Naymen diyarına vardılar. Derler ki Avenk Han, Tabanek Han Nayman emirleri tarafından (25) katledildi. Nazım "Tabanek emirleri onu ordusuz, o ülkeye kaçtığını görünce, (26) kötü bir şekilde öldürdüler, ordugah onsuz kaldı. Babayı öldürdüler ama oğlan, onların elinden (27) kellesini kurtardı, geri döndü oradan Kaşgar'a doğru gitti, o kötü ülkede, meşhur biri,

54

(1) Onu esir alıp öldürdü, daha bir yudum su bile içmeden, zamane onu kötü duruma düşürdü (2) babası ölmüş ve ordusu da yıkık bir vaziyette, toprak ateşini suya götürdü. Böyledir, (3) bu alçak dünya, bazen sana süt içirir bazen de kan, eğer padişahsan eğer ordu, emin ol ki (4) ölümden kurtulamazsın." Avenk Han, Tabanek Han'ın emirleri tarafından öldürürünce, oğlu Şengun (5) oradan kaçıp Tibet diyarına gitti ve oradan da Kaşgar'a doğru gitti. O (6) diyara varınca o mülkten daha bir yudum su içmeden rezil bir şekilde, cismi (7) o ülkenin padişahının kahır ateşinde yandı ve Kireyit kavminden geriye

kalanların (8) hepsi itaat ettiler. Emrini yerine getirip (9) kaldılar ve zafer etkisi yaratan bu fethin gerçekleşmesinden sonra, her ülkeden, ordu sahibi olan Moğol kavimlerinin birçoğu onu görmeye (10) gittiler ve birkaç gün o mevzide gönlü rahat bir şekilde sefa sürmeye ve ava ve istirahata meşgul oldular (11) ve ondan sonra kendi asıl yurtlarına dönüp oraya yerleştiler. Nazım "Timuçin Kireyit'in mülkünü aldı, mertçe (12) ordu ve vilayeti aldı, savaşın zorluklarından aklı rahat edince, bir süre orada ava çıktı, (13) sonra nehire doğru salınarak yürüdü, kendi ferhunde yurduna yerleşti, bu namlı fetih ve büyük adım için, (14) büyük Tanrıya hamdetti." ve bu olay Türkiye'deki domuz yılına denk gelen, dokuz yüz doksan beş senesinin aylarında (15) gerçekleşti ve Timuçin Kaan o zaman kırk dokuz yaşındaydı.

Sahip Kıran-ı Azam Timuçin Kaan-i Muazzam'ın mükerrem saltanat tahtına oturma zikri:

(16) Sahip Kıran-i Azam, mansur ve muzaffer bir şekilde ana yurduna döndü. (17) Hak Teâlâ'nın, Sahip Kıran-i Azam'a kiramet ettiği büyük fethin azametinin ünü etrafa yayıldı. (18) O diyarlarda olan Moğol kavimleri ve ulusu ve aşiretinin birçoğu itaat ve ibadeti kulaklarına küpe ederek (19) Nayman'da olan Sahip Kıran-i Azam'ın tahtına geldiler ve Moğol'un bütün kumandarları ve hanları (20) Sahip Kıran-i Azam'ın tahtının önünde diz çöküp hanlığını kutlayıp (21) padişahlığını tebrik ettiler. Nazım "Büyük Timuçin Sahip Kıran, Türk evlatlarının padişahı, (22) tarihte fetihleriyle ün yaptı, hakimlerin katli o yıldan fazlalaştı, o yılda şahlık tahtına oturdu, (23) Allahın yardımı ile oturdu, padişahlık yapma zamanı o zamandı, elliden bir eksikti."

(24) Nayman'ın padişahı, Naymanek Han'ın, Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam ile savaş zikri:

Naymanek Han, Nayman'ın hakimi idi (25) Timuçin Kaan'ın istilasından haberdar oldu ve savaş malzemeleri ve ordu hazırlıklarına başladı ve (26) Uyrat ve Deryat ve Tatar ve Dakik ve Mekrit ve Camuke kavimleri. Nazım "Herkes Nayman ile bir oldu (27) Timuçin ile savaşmak için." ve Nayman Han, Onkot'un hanı olan Ala Kuş'a birini gönderip

55

(1) Haber verdi. Nazım “Böyle bil ki bizim ülkede bir lider, ordusu ile padişah olarak yerleşmiş, sen bilirsin ki uygun değildir (2) ki bir mülkün iki padişahı olsun, şimdi eğer Ala Ḳuş yardım ederse, Timuçin hükümdarlık edemez, (3) benden yardımını esirgememelisin, ki ben onu öldüreyim.” Ala Ḳuş zeki ve (4) işini bilen bir han idi. Bu haber ona ulaştığında, Nurbedaş adında bir komutanı, Timuçin’e göderdi ve (5) onu bu olaydan haberdar etti. Nazım “Timuçin’e olan vefasından, Alakuş, Nuridaş’ı gönderdi, (6) Nuridaş, Timuçin’e vardı, saygıyla önünde eğildi Ala Ḳuş’un yanında elçi konumundaydı ve (7) uygun bir şekilde konuşmaya başladı. Timuçin’e birebir anlattı, Nayman Han’ın bütün dediklerini, (8) Ala Ḳuş ve Sahip Kıran’ın arasındakileri, yemin ve antlaşmayı yeniledi. Ala Ḳuş, Timuçin Kaan ile ilgili, (9) gönlü rahatladı, ondan sonra Onkot ordusunu getirdi. Taymanek’e rağmen Şaha teslim oldu. (10) padişah bundan önce, Nayman Han’ın hilesinden emindi, ama onun konuşmalaraından dolayı (11) daha hızlı davrandı.” Timuçin Kaan bu konuyu çocukları ve komutanlarına danıştı. Orada yani Ḳaraçar (12) Noyan’da diz çöküp buyurdu: Nazım “Eğer padişah savaşta önde olursa, emin ol ki, düşmanın kaderi yenilgidir. (13) Yezdan-i pak sana hayat verirse, sen düşman ordusundan korkmamalısın, Tanrı kimin yanındaysa, o hiç (14) bir şeyi düşünmemeli, Ḳaraçar bunları söyledi, Kaan da duydu, beğendi ve o da katıldı.”

(15) Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam ile Nayman kavminin ikinci padişahı, Nayman Han İbn İnah Han’ın savaş zikri :

(16) Altı yüz hicri senesi, cemadi-ül sani ayının yarısında ki Türkiye’deki sıçkan (fare) yılına denk geliyordu, Sahip Kıran-i (17) Azam Timuçin Kaan-i Muazzam, Nayman’ın padişahı, Nayman Han ile savaşa girdi. Orada çok zor bir savaş (18) gerçekleşti ve o savaşta Nayman Han İbn İnanç Han, kendi ordusunun komutanlarının bir çoğu ile birlikte katledildi (19) Nazım “Timuçin-i Cihandar-i Ferruḫ Zad, Nayman Han ile savaştı, ayın başında bir yerde idiler (20) ki onun adı Kelteki Oktay idi. Orada savaş açtı, muhafızlar Ungar ve Cungar’a saldırdılar. (21) Ordunun bölünmesine emretti, her bölüme de biri kumandan oldu. Ḳılay ve Noyan’a Burungar’ı verdi. (22) Çağatay’a Ungar’ı verdi, cesur Oktay’a Cungar’ı verdi. Cuci’ye de (23) büyük ordu ve tuğ ve bayrağı verdi. Tüli’ye Bukçungari’yi ve Ḳaraçar’a da Bustungari’yi emretti. (24) Kendisi orduyla Ukçungar’a geldi, kötüler her yerde vardı. Ordu bu cesur kişilerle yola çıktı” (25) Çok güçlüydüler.

Kelteki mevziden Nayman Han İbn İnanç Han-i Neymen ile savaşmak üzere (26) yola çıktı, Sahip Kıran'ın ordusu, Ḳaraçar Noyan'ın onayı ve işini bilen yaşlılıarın uygun görmesi ile yediye (27) bölündü. Sahip Kıran-i Aazam'ın emri ile Şehzade Tüli, genç savaşçılar ve üstün bahadırlar

56

(1) Bulcungar'da görevlendirildiler. Kubilay Noyan ve Ceba Noyan ordunun burungarına ve (2) deneyimli bahadırlar ve halkın yardımıyla birlikte orduları yenip ordunun ön tarafında görevlendiler. Şehzade Cuci'yi (3) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam kendi yerine, tuğ ve sancağın altında ordunun tam ortasında tayin (4) etti ve sağ taraf olan ve Meymene adı verilen, Ungar'ın komutanlığı Şehzade Çağatay'a verildi (5) ve sol taraf olan ve Meysere adı verilen, Cungar'ın komutanlığı Şehzade Oktay'a verildi (6) ve Farsça'da Kemingah denilen Bustangar'ın komutanlığını da Ḳaraçar Noyan'a verdi ve Sahip (7) Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, kendisi de, Saḳe (ordunun devamı) adı verilen Ukçungar'ın bütün cesur ve yiğit bahadırlarıyla (8) hiç beklemeden savaşa gitti. Nazım "Bulcungarda olan Şehzade Tüli, aynadaki yüz gibi yola çıktılar. (9) Ordu, yüzünün yansımasına bakıp hepsi çeliğe bürünmüş cevher gibi. Yüksek rütbeli Şah'ın fermanı ile iftiharlı (10) Ḳılay ve Noyan Hebe, öncü komutanın her zaman yaptığı gibi, çok sayıda ordu ile iç tarafa gittiler. Çağatay Şah ungardan geldi. (11) Ay Oktay'ın yolu cungar idi. Şehzade Çuçi'nin tuğu komutansız ordudaydı. Öne ve sola baktı. (12) Bu görkem ile ordu yola çıktı. Öbür taraftan Nayman Han haberdar oldu." (13) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusunun ayak tozunu Nayman Padişahı, Nayman Han görünce, emirlerine (14) danışıp dedi: Doğru olan budur ki, biraz geri çekilelim, çünkü onların atları zayıflar. Bizi sürekli takip ettikleri için yorulurlar. Atları yolda yorulunca (16) o zaman biz onlarla savaşırız. Elbette ki mağlup olup kaçarlar. Nazım "Her ne kadar onun tedbiri doğru olsa da (17) kaderin isteği olacaktı." Nayman Han'ın Ḳori Soya Cu adında bir emiri vardı ki küçüklüğünden (18) Nayman Han'ın yanında büyümüştü. O emir Nayman Han'a dedi ki: Baban İnaç Han Nazım "Birgün savaştan dolayı (19) huzurlu değildi, kimseye galip gelmemişti. Senin gönlün hep hatuna meyillidir, senden erkek adam olmaz. (20) Duyunca sinirden ve kinden hemen kızgın bir aslan gibi savaşmaya niyetetti. Orduyu hazırladı (21) Deniz gibi sinirden köpürdü. Bugün öyle bir savaş yapacağım ki benden (22) cihanda yadigar kalsın. Ulus toplansın diye emir verdi. Savaş için davul ve ud çaldı. Bu anda (23) sol taraftan ordu geldi ve aralarında yüzü ay gibi olan Tüli vardı. Ordunun sol tarafına

(bulcungara) Neymen'in Han'ı geldi. (24) Ay yüzlü yüksek sesle konuştu ve dinledi. Gençler atları koşturdular. Hiç beklemediler. (25) Nayman ordusunun bulcungarını yendiler. Onlardan bazılarını esir aldılar. Nayman'ın bulcungarının imdadına, Ḳuzi burungarından (26) kükreyerek geldi. Birden görkemli orduya vardılar Ḳılay ve Noyan Cube. Coştular ve (27) Kılıçlar ecel gibi geldiler. Atların toynaklarından yeryüzü çatlak dolu oldu. Toprak gökyüzüne kadar yükseldi.

57

(1) İki öncü komutan birbiriyle savaştı, kimse galip gelmedi. Ḳuzi vardı ve (2) cesur ordusu. Brungarda birbiriyle savaştılar. Noyan Cube ordusunun imdadına yetişti. (3) Ünlü pehlivan Ḳuzi güçlü bir aslan gibi, iki cesur adam gibiydi. Savaşçıların taraftarları iki taraftan, (4) aşırı fedakarlık yaptılar. O savaş meydanında çok baş ve el ve ayak ve yaralı yere düştü. Bu sırada (5) ordunun ön tarafı ungar ve cungara etkili bir hamle yaptı. Çağatay ungardan atını sürdü, cungardan da Oktay (6) saldırdı. Cuci Şehriyar da ordunun ortasında ve sarığın altında yerleşti. Ordunun arka sıralarındakileri kontrol altına aldı, bu (7) onların yararına idi. Bu anda Keşluk at ile saldırdı. Şimşek gibi çok keskin bir kılıcı havaya kaldırdı. (8) Başa ve omuza ve ele ve bele ve her tarafa kılıç çekip vurdu. Başında bayrağı olmayan pehlivanın, tekrar (9) atı ile yaralıyordu. Elmas gibi kılıçları ile birden bustungar ortaya çıktı. Ḳaraçar Noyan (10) onurlu bir pehlivan, bustungardan şimşek gibi dörtnal koştu. Tesadüfen o savaş maydanına vardı, kılıcı (11) güçlü bir ejderha gibiydi. Onun kılıcını gören herkes, yaşama ümidini kaybetti. Nayman bağırdı (12) mezara saldıran kaplan gibi. O bezmde cesur adamı vurdu", ineği yaralayan aslan gibi. (13) Nayman Han böyle bir savaşmayı Noyan'dan görünce uğundu. Kalkıp atına gitti. (14) Güçlü ejderha gibi meydana geldi. Ceylan gören mızrak gibi kahrından yerinden fırladı. (15) Elinde kılıç, yeni ay gibi fitneli. Kükreyerek savaş meydanına saldırıp (16) adamların eli ve başı ve ayağını kesiyordu. Baş ve sırt ve karnı yırtıp üzülmüyordu. Bu sırada (17) Çengiz Han-i Sahip Kıran, uçkungariye gitti. Hemen atını koşturdu, o savaş denizine (18) bir balina gibi. Ḳonḳur yanında gidiyordu. Mızrağın sopaya sardı. Karınca ve yılanı öldüren ve (19) ava giden aslanın temsilcisi gibi. Herkes ona hizmet etmeye hazır, herkes onun için kılıç çekmiş (20) Bütün herkes onun yanında, Sahip Kıran için canlarını vermeye hazır. Ordunun ortasına varıp beklemeden (21) fedai gibi savaşmaya başladılar. Tuğ altında Cuci'ye şöyle dedi: sen burada kal ve ud ve davul çaldır. (22) Ben bugün ordudayım ve öyle savaşacağım ki izlemen lazım. Nayman'ın canını okuyacağım, benden (23) bugün

kurtulamayacak. Böyle dedi ve atını koşturdu, Nayman'ın gittiği her tarafa. Her iki taraftan (24) o savaş meydanında, iki ordu denizi birbiriyle savaştı. Biri mızrak atan ve biri kılıç vuran, biri kalkana (25) balyoz ve balta vuran. Biri elini açıp ok attı öyle ki taşın ortasına oturdu. Biri çelik ok att. (26) Süleyman'ın külahı gibi başına yerleştirmiş. Biri ok atmak için hazırlandı. (27) Biri davul çaldı öyle ki herkesin beğenisini aldı. Biri

58

(1) ciğeri yırtık ve hançeri kan renginde. Birinin elinde altın kılıç, gözdeki müjgan gibi (2) belliydi. Biri çok bağırdı, iyileşmesini olpakta görünce. Biri (3) zırhı yakan oktan dolayı cıva gibi canından can gitmişti. Birinin karnını mızrak yaralamış, canı kalmamış, (4) dağılan dağarcık gibi. Biririn başı teninden ayrı, toprakta can veriyordu. Biri (5) eğilmiş, biri kalem gibi parka parka olmuş. Birinden sel gibi kan akıyor, dalgalanıp başından (6) akıyor. Nayman İbn Niyah Han-i cesur, kükreyen aslan gibi her tarafa saldırdı. Savaş kıyafetinden (7) elini çıkarıp ordunun ortasına intikam ve kin atı ile saldırdı. Ok ve kılıç ve baltadan bazen yaralanıp (8) bazen yaralıyordu. O meydanda öyle bir savaş vardı ki, feleğin gözünden kan aktı. Her tarafta (9) aslan ve kaplan gibi savaşıyorlardı, o savaşta iki cesur adam. Şimşek gibi kılıcı ile (10) adamlar ve atları öldürüp küme yaptılar. Havayı tas gibi bir bulut kararttı. Yeryüzü kotas ineği gibi oldu. (11) O gün akşama kadar savaş vardı ki, ayak tozlarından gece, gündüz gibiydi. O savaşta Nayman yaralandı, (12) bedeni zaaftan ruhsuz oldu sanki. İki elini atının boynuna koydu, cisminden ruhu gidince." (13) Ordular iki taraftan sıralandılar ve kin kılıçlarını kaldırıp birbirlerine vardılar (14) ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, kendi yerine en büyük evladı olan Şehzade Cuçi'yi, ordunun kalbi (ortası) olan Ġul'da (15) tuğ ve bayrağın altında yerleştirdi. Kendisi de ordudan uzak savaş meydanına gitti. (16) İki tarafın orduları kös çaldılar ve yuf borusuna (nefir) üfleyip savaşmaya başladılar. Sanki kıyamet-i suğra (küçük kıyamet) (17) kopmuştu. Ve cesurların gürültüsü ve savaşçıların hüküm sürme bağırmaları gökyüzüne kadar yükseldi ve başlar (18) top gibi ve eller de Çevgen gibi cesurların meydanında yuvarlanıyordu. O mağlup savaşta, Nayman Han (19) çok dolaştı ve yiğitçe saldırılar yapıp ölülerden yığın yaptı. Sonunda (20) ok ve balta ve kılıç ve hançerin yaralarından, bedeninde yüz yarık olan gül gibi oldu ve çok fazla (21) kan kaybı ve zaaftan halsiz düştü. Atına sarılıp meydandan (22) yüz çevirdi. Komutanları ile dağın tepesine çıktı. Nazım "Nayman Han dağın başında bayrağını dikti. Sadece nefes alabiliyordu. (23) Komutanları konuşmaya başladılar: Ey Şah-i ferhunde ve yiğit! Dağ başındaki bulut gibi durdun. (24)

Şahlar gizlice bir şey yapmazlar. Eğer kılıç vurmak istiyorsan, neden dağ başına yerleştin? (25) Nayman Han'ın çok yaraları olduğu için cevap vermeye gücü yoktu. Ondan sonra Ḳuzi, (26) büyüklere dedi: "Ey iyilikseverler ve savaşçılar, bu padişah cefadan öldüğü için, en iyisi vefamızdan dolayı (27) biz hepimiz düşmana saldıralım, Nayman Han gibi ölelim" O dağdan beraber indiler, savaşa

59

(1) Bir aslan gibi geldiler. O savaş meydanında öldüler, Şah onları övdü. (2) Böyle savaşçıları olan herkes, güçlü ordudan korkmaz. Nayman ordusundan hayatta kalan herkes, (3) yaşamından vazgeçmişti. O karanlık gecede Moğol ordusu, tamamen yıkıldı. (4) Nayman Han ölülerden oluşan yığının arkasında dünyadan habersiz düşmüştü. Yarası kanıyordu. (5) Çok fazla yarası ve kanamasından dolayı, Nayman Han vefat etti. (6) O savaş meydanında bu dünyadan gitti. Lakin, ordu sahibi olan kötü şahlar gibi. Şahlardan kimse Nayman Şah gibi, (7) bu alemden gitmedi İlhan hariç. Her iki şah, ordu ve hizmetkarlarıyla dünyadan gittiler. (8) Nayman Han ordusu ile ölünce, Kuşluk Han savaş meydanından yollara düştü, kaçmaktan başka çaresi yoktu. (9) Amcası Buyruḳ'a gitti. Amcasına babsının ölüm haberini verdi. Üzüntüden başlarını dizlerine koydular." Nayman Han (10) o savaşta çok yara almıştı ve fazla kanamadan dolayı vefat etti. Komutanları (11) ve seraskeri olan Ḳuzi Bahadır, hepsi savaşta öldüler ve Kuşluk, Nayman Han'ın oğlu (12) bozguna uğrayıp amcası Buyruḳ'un yanına gidip olaydan ona haber verdi.

Sahip Kıran-i Azam (13) Temuçin Kaan-i Muazzam'ın, Mekrit kavminin padişahı Toḳta Bey ile savaş zikri:

Sahip Kıran-i Azam Temuçin (14) Kaan-i Muazzam Nayman Han'ın savaşından geri döndü ve Nayman'ın kabileleri ve akrabaları ve Nayman Han'a bağlı olanların (15) hepsini itaat ettirdi. O sırada Toḳta Beyi, Mekritin'in hanı isyan etti ve baş kaldırdı. (16) Muhalefet oldu. Bu yüzden Sahip Kıran-i Azam Temuçin Kaan-i Muazzam onun diyarına doğru gitti. (17) Bir saldırı ile Mekrit'in padişahı Toḳta Beyi'n ordusuna büyük bir yenilgiye uğrattı. Nazım "Savaş davulunu öyle çaldı, (18) ki Kaf Dağı'nda olan Simurġ ürktü. Savaş meydanında atını öyle koşturdu ki, ayağının tozu aya kadar gitti. (19) Pehlivanlar parmakalrını açıp, Toḳtay Beygi'nin önüne geçtiler. Kılıçların keskin uçları ve darbelerinden, (20) sürekli yaralanan oluyor. Hedeng oku şıp şıp, pehlivanların

kulaklarında duyuluyordu. (21) Kıyafetlerinin yırtılma sesleri ordudakileri üzüyordu. Kılıç ve savaş kıyafetinin sesleri (22) Pehlivanları mutlu ediyordu. Onların çevresinde halka oluşturup delve gibi pehlivanların başını kestiler. (23) Pehlivanlar baştan ayağa sarhoş. Tuḳtay Beygi'nin parmak ucu kırıldı. Gitti ve savaşmaktan ümidi kesti. Savaş (24) meydanından pişman döndü. Başını tutup bir tarafa gitti. Kimse artık onu savaşta görmedi. Timuçin bu (25) saldırı ile savaşta Tuḳtay Beygi'yi yendi, bütün Mekrit kavmini, (26) teslim ettirdi." Toḳta Beyi, Timuçin ile savaşmaktan kendini kurtarınca kaçıp kendi oğlunu alıp (27) Nayman Han'ın erkek kardeşi, Buyruḳ'a gitti ve Sahip Kıran-i Azam Temuçin Kaan-i Muazzam, oradan

60

(1) Tenket memleketlerine doğru gitti ve o memlekete "Ḳaşin" de derler. Nazım "Mekrit savaşından dönen şah, Tenket (2) bölgesine saldırdı" Yol sırasında Sahip Kıranlı askerler, kaleye sığınan "Ṭayır Osun'u alıp (3) Sahip Kıran'ın yanına getirdiler. Ḳaşin'e varınca, onun kalesini kuşatıp yerle bir etti. (4) Nazım "Ḳaşin memleketlerinin hepsini yoketti. Yağmadan çok fazla mal elde etti. Timuçin Kaan (5) teslim olan her kavmi orduya dahil ediyordu ve zorluk ve sıkıntıdan kolaylık ve nimete ulaştırıyordu ve isyan eden herkesi (6) kavmi ve yanındakileri ile öldürüyordu, taki bütün Türk ve Moğol kavimleri ve ulusunu teslim (7) ettirdi. Önek Han ile ilk savaşında ve hem bu savaşlarda olan insanlara yardım (8) edip bayze (altın nişan) ve nimetler verip onlara tümen ve binlik ve yüzlük ve onluk bağlıyordu ve hala o (9) düzen aynı kişilerin emriyle evlatları ve torunları arasında bakidir.

(10) Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam'ın kurultayı ve Çengiz Hanlık ünvanını alma zikri:

Recebu'l Muracceb ayı, altı yüz iki hicri senesi tarihinde, pars (bars) yılına denk, Cemşid-i Hurşid'in büyük ışığı (12) azametli ve görkemli bayrağına değip onu kaldırınca tabiat sultanı, yerleşme kuvvetine (13) bağ ve çayırı süslesin diye emir vermişti. Nazım "Hürrem bahar, ki diken ve taşta çiçek ve lale ve koku ve renk yaymıştı. (14) Pınar başının yanında ve çayırda, mutluluktan yarın dudak ve yüzü gibidir. Bütün dağ, çiçek ve lale doluydu. (15) Çiçek ve lalenin ağzı ilah doluydu. Yeryüzü yemyeşil idi ve zaman hürrem idi, ki Sahip Kıran-i Cihan buyurdu (16) beyaz tuğun yanında oturttular, Hakkın ikbalinden, fetih ümidindeler. Kurultay yaptılar ve (17) küçükler ve büyükler her taraftan dergaha (saraya)

geldiler. Nimetler getirip yediler. Nimetler görüp nimetler yediler. (18) Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam her tarafta kurultayın yapılmasına emir verdi ve (19) Eyvond Kabilesi ve ulusuna elçi gönderdi, ama Moğol dilinde büyük nüfus ve azim kutlamaya Kurultay derler. (20) Sahip Kıran'ın emriyle bütün evlatlar ve emirler ve Noyanlar (Moğol Emiri) ve devletinin bütün erkanı dokuz (21) rütbeli beyaz tuğu sarayda diktiler ve etraftaki mahluklar ve tümenlar ve binler (22) ve yüzler ve onlar, herkes rütbesi kadar hediye getirip hediye buldular ve (23) Sahip Kıran-i Azam'ın on iki kurunda rütbeleri kadar oturdular. O zaman Giti-Setan Hüsrev (Dünyayı Alan Hüsrev) (24) yücelik ve bahtiyar bir şekilde, hükümdarlık tahtına ayak basıp (25) Hanlık tahtına ve hakanlık tahtına oturdu ve meclistekiler, Moğol kabilesi ve ulusundan, ağa ve ini ve ata ve oğul (26) küçüklük ve büyüklük rütbelerine göre diz çöküp saygı duruşunda bulundular ve bütün ağızlar dua ve senaya açılıp (27) herkes saygıyla eğilip saygısını gösterdi. Nazım "Sahip Kıran Timuçin'in

61

(1) Büyükler ve küçükler dergahta hazır oldular. Şahın kurultayı için, ordu her tarafta sıra oluşturdu. Büyük davulun sesi ile (2) dışarı çıktı tuğçi, dokuz beyaz tuğ dikti, inciden daha parlak, parlayan (3) güneş gibi, bahtı uyanık Timuçin, ferhunde tacı ile tahtta oturmuş, her taraftan ona saygı duyanlar (4) diz çökmekteler, Moğol kabile ve ulusundan kavimler geldiler ağa ve ve ata ve oğul, Şahın sarayında (5) herkes vardı, kalabalıktan mahşer oldu (sanki), Öncü komutan halkı her tarafta (6) oturttup sıraladı. Kurultayda halk her tarafta oturdu. Ungar ve Cungar kurun ikinci ve onuncu kurdaydılar. Ordunun öncüsü (7) her grubu kuruna oturttu ve bu yüzden onu övdü. Bildiler ki bu yıldızlar Şah'tandır. (8) Alemin mehtabı gibidir. Aklının gücüne aferin deyip halk başını eğdi. O toplantıda bulunan herkes (9) ağzında sena ve dua vardı." Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam, hanlık tahtına (10) oturdu ve halk dergahta ve sarayda, on iki kurda sıraya girdiler. Mahlukat kalabalıktan dolayı (11) yanlış ve birbirlerinin yerine oturdular. Derler ki, o devirde o bölgede bir şerif şahıs vardı ki Moğollar ona Teb Tengri (12) diyordu ve Özbek ulusu Yelengaç Ata derler. Çünkü dilinden ne çıkarsa aynısı gerçekleşiyordu. (13) ve derler ki o adam dağda ve vadide yaşıyordu ve çok soğuk ve çok sıcak havadan (14) asla kaçınmıyordu ve halka hiç karışmıyordu ve değişik sözler ile konuşuyordu ve (15) halkın anlayışına yakın olan her sözü en yakın zamanda gerçekleşiyordu ve aynı anda hem ağlayıp hep gülüyordu. (16) Aniden o deli, Hazret-i Aleh Celle Şane, bağırarak raks edip

gülerek (17) o toplanma yerine varıp eski alışkanlığıyla önünden geçen herkese bir şeyler söyleyerek Sahip Kıran sarayın kapısından (18) içeri girdi. Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam'ın tahtına varıp dedi ki, Hak Sübhane ve Teâlâ (19) bu gece beni haberdar etti ki yeryüzünün bir çoğunu Timuçin ve çocuklarına ve akrabalarına verdik ve bir çok büyük padişahı (20) ona karşı küçük ve zelil yaptık ve bütün büyük mülkler ve muazzam sultanları ona baş eğdirdik. (21) ve ona şu an Cengiz Han adı koyduk. Bundan sonra sen kendine Timuçin dedirtme ve mazlumların ahını (22) zalimlerden al. Nazım "Abdal biri vardı , ki Moğol ona Teb Tengri derdi, (23) çıplak bir dağda yaşıyordu, soğuktan ve sıcaktan bedeni etkilenmiyordu. Kimse asla onun dinini bilmemiş, onun gözünde şah ve dilinci aynıymış.(24) Bazen gülüp bazen ağlardı, Değişik türlerden, iyi konuşma sanatına sahipti. Meşrebi görüntüde rızaya karşı, (25) ama nefesi kader gibiydi. Büyük Sahip Kıran, yani Timuçin ki Türklerin onuruydu (26) kurultayın onayını verdiği zaman, Moğollar hemen toplanıyordu. Herkes kendi yerinde saygıyla durdu. (27) Komutanlar da ön sıralarda oturdular . Öncü komutanlar da kapıda sıralandı hepsi saygı gösterdi.

62

(1) Bütün halk kurda sıralandıklarında Teb-i Tengri coşup geldi, önüne gelen herkes ile (2) bir şekilde konuştu, böylece raks ederek kapıdan yavaş yavaş yürüyerek şahın yanına gitti (3) dedi ki, hak dün gece haber verdi, cihanda yeni bir düzen yaptık, ki cihan mülkünü Timuçin'e vereceğim, ona (4) Çengiz Han adını vereceğim, alemdeki padişahların başında kim varsa, onun ayaklarının altına olacak. Bundan sonra (5) kurlar sıralandığında, onu Hakkın faziletinden haberdar et, ki Tanrı seni adalet için gönderdi, bundan dolayı mülklerin çoğunu (6) sana verdi, sen şimdi adalet için adım at, dünyanın ortasına bayrağını dik, zalimlerden mazlumların hakkını al. (7) ister han ister dilenci olsun, dünyayı napaklardan pak eyle, kötülerin başına toprak dök, (8) ehl-i işretin kasesine toprak koy, mağrurlara şimşek gibi çak, isyancıların başını toprağa göm, cihanı (9) bu napaklardan pak eyle, padişahların başı senin ayağının altındaki toprak olsun, Allah seni hüsrevlerin tacı yaptı. (10) Hakkın emri ile sana sırrı söyledim, sen Hakkın emrinden başka birşey yapma, senin adını Çengiz Han koyduk, bundan sonra sen kendine (11) Timuçin söyletme, bunu duyanların hepsi başlarını yere koydular, Pak Tanrıyı taparak (12) alınlarını toprağa koydular. Herkes tebrik etti. O kalabalıkta gürültü yaptılar. Herkes (13) ona böyle seslendi, o yeni adı ile seslendi, şüpheciler gibi kusur bulma, emin ol Timuçin-i (14) Sahip Kıran,

yükseklik ve alçaklık Tanrısının emrine o devirde Çengiz Han imiş, çünkü Çengiz Han'ın anlamı (15) Türk dilinde Şahların Şahı idi.

Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam'ın (16) Nayman Padişahı olan Nayman Han'ın erkek kardeşi, Buyruḳ Han'a saldırmasının zikri:

Sahip Kıran-i Azam Timuçin Kaan-i Muazzam (17) kurultayda işi bitince, Naymin Padişahı, Nayman Han'ın erkek kardeşi Buyruḳ Han'ı farkedip (18) hücum etti. Buyruḳ Han yakınları ile avda seyrederken (19) ve onlardan habersizken, Sahip Kıran-i Azam'ın ordusu o çölde ona vardı ve etrafını sardı. (20) Ecelin tuzağına düşürdüler. Nazım " O Buyruḳ idi Tanrının isteğiyle. (21) avda yakınlarıyla, ineğin peşinden dağda koşuyordu, kükreyen aslanın niyetinden habersiz, (22) aslanların pençelerine yakalandı tavşan uykusundan uyanınca, orada bir geyik gibi katledildi, canı bedeninden (23) çıktı. Buyruk Han katledilince karısı ve çocuğu ve sürüsünün hepsi yağmalandı (24) ve Kuşluk Han bu olaydan haberdar olduktan sonra, kalbi amcasının gamıyla doluyken (25) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın savaşından kaçıp gelen ve Buyruḳ Han'ın yakınında yaşayan Mekrit Kavminin Padişahı, Tuḳta Bey'in yanına gitti ve Tuḳta Beyi ile birlikte kaçtılar. O sırada Tankut halkı (27) bir kez daha karşı gelmeye başladılar. Sahip Kıran-i Azam onların haberini alıp onlara ve diyarlarına yöneldi.

63

(1) Nazım "Herkes kin kılıcını çekmiş. Tenket halkı bir kez daha muhalif oldu. Bu konuşma Sahip Kıran'a söylendi. (2) ki Tenket sana karşı geliyor. O anda Çengiz-i Sahip Kıran, çok sayıda ordu ile Tenket'e saldırdı. Kısa (3) sürede işleri rast gitti. Öyle ki onu Veli Han istedi. Tenket ikliminin hepsi ona itaat etti (4) çoban ve sürü onun emrinde oldu. Ve oradan Kırgız'a yöneldi. öfkelendi ve kan döktü. (5) Kırgız ırkının bütün namlıları Çengiz Han'ın huzuruna gittiler. Hepsi ellerinde hediyelerle (6) şahı itaat etmek için sıraya girdiler. Şah, Kırgız ve Tenket'ten dönünce ordusu çok yoruldu." (7) Sahip Kıran-i Azam Tenket'in önemli memleketlerinin üstesinden gelince, Kırgız diyarının sınırına yöneldi. Oraya (8) varınca bütün Kırgız kabile büyükleri hediye getirip sıraya girdiler ve itaat etmeye başladılar.

110

(9) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Mekrit kavminin padişahı Tuḳta Beyg'e ve (10) Nayman padişahı, Nayman Han'ın oğlu Kuşluk Han'a ilgisi ve Uyrat Kavminin ve Tarlıġ Kavminin ve Uygur Kavminin itaat etmesinin anlatımı:

(11) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam Tenkit ve Kırgız'dan döndü. Ordusu (12) çok yoruldu. Kışta aynı ordu ile fırtına gibi Tuḳta Beygi ve Kuşluk'a saldırdı. (13) Nazım " Mekrit kavminin şahı Tuḳta Beygi, çok güçlüydü. Yiğitlerin kanı şarap gibiydi. (14) Ordunun kıyafeti samur gibiydi. Çok kez fitne salmış, hile ile savaştan kaçmış. Bu kez Kuşluk (15) önde olduğu için, korkarak kaçıyordu. Şahların şahı havadaki su gibi dondu, ordusuyla geri çekilmedi. (16) Çok çabaladı ve Tuḳta Bey'in peşinden gitti. Yol boyunca önüne çıkanı (17) ok ile öldürdü. Bu saldırıda, mahşerdeymiş gibi savaşan Şah, Uyrat kavmine kılavuzluk yaptı" (18) Bu kalabalık hücumda, şah ordusunun ayak tozuyla yol boyunca Uyrat Kavmi'ne vardı, (19) bütün Uyrat Kabile reisleri itaat etmeye başladılar. Sahip Kıran'ın öfke yayından (20) sağlam bir ok gibi sıçrayıp zafer alayına katıldılar ve Sahip Kıran'ın zafer kazanan ordusuna rehber olup (21) Mekrit Kavmi'nin padişahı, Tuḳtay Beyg'in ordusuna vardılar ve ordu denizi büyük davulun sesinden coştular. (22) suyun dalgalanması ve kılıç darbeleri ve temrenlerin birbirlerinde değmesi, bu bahadırları terletip gözyaşı gibi (23) muradına ermemiş yiğit savaşçıların kirpiklerinden akıyordu. Orada kader yAy Hanesinden bir ok, Mekrit Kavmi'nin padişahı, Tuḳtay Beyg'in bedenine (24) isabet etti. Ruhu bedeninden çıktı. Nazım " iki ordu denizi akın akın, (25) yuvarlak bir dalga yapıp yükseğe çıkardılar. Pehlivanlar kaplan ve inek gibi dalgalandılar. Keskin kılıçların darbelerinden (26) kafalarından ayaklarına kadar kan oldu. O savaş gününde ẖedeng oku yaylardan çıkıp uçtu. (27) siperin arkasına geçip isabet etti. Ordunun düzeni bozdu. Cesur Tuḳta Beygi yiğitlerin arasında

64

(1) O kalabalıkta, bir adam yardıma geldi. Her tarafta ölenlerden bir yığın yaptı. Ama birisi ecele nasıl öyle davranır. (2) Kader okuna karşı siperin olursa, emin ol ki güçlüsün. Gerçi iki takas yapıyor, ama birden (3) değişiyor. Ḳonġuri kazara o savaşta küçük kürekle canlardan bir kuyu kazdı. (4) Tuḳta Beyg'e isabet etti, yayın üç tarafını birleştirdi. Ceylan görmüş kaplan gibi koştu. (5) çaçi yayın iki köşesine dokundu, parmak ucunu omzuna getirdi. Başparmağından (6) kader oku çıktı. Tuḳta Beyg öldü. Yere düştü ve kan içinde kaldı. Bütün (7) Mekrit Kavmi ağladı. Kabile ve ulusunun durumu çok kötü oldu. O

savaşta kadere boyun eğdiler. (8) Ceylan bir aslan ile savaşırsa kendini hırpalar.” (9) yılan yılına denk, elli altıncı senesinde Tuḳta Beygi, ordusunun bir çok yiğitleriyle birlikte katledildi ve (10) Mekrit Kavminin geri kalanları, Sahip Kıran-i Azam ordusuna yakalandılar. (11) Nayman Kavminin padişahı olan Nayman Han’ın oğlu Kuşluk Han, Tuḳta Beygi Han’ın kendi ulusundan olan Mekrit Kavminin bazı yiğitleriyle birlikte (12) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın savaş meydanında öldüklerini öğrenince çaresizce (13) kaçmaya karar verip Ḳara Ḫıṭa’ın padişahı, Gür Han’ın yanına gitti. Kavimden geriye kalanlar (14) da dağıldı. Nazım “ Tuḳta Beygi ölünce ordusunun bir çoğu katledildi. Bazıları (15) yarandı bazıları da kaçtı. Bir çoğu da esir düştüler, ki aralarında (16) vezir ve vekil de vardı. Mekrit Kavminin bir çoğu, Sahip Kıran’a katıldılar. Kuşluk’un bu (17) olaydan haberi oldu. Çaresizce kaçtı. Güvenli bir yer ümidi ve ayrıca can korkusuyla, Gür Han’a sığındı. (18) Gür Han eğilip saygı göstererek içeri girdi, bir çok hediye götürüp ona sığındı. Şah ona iltifat etti, (19) ikbali güneşi gibi aydınlandı. Gür Han onu kendi evladı bildi ve (20) onun makamını kendisi ile akraba yaparak yükseltti. Ay gibi kızı ile onu mutlu etti ve onu kötülüklerden korudu. (21) Damadı yaparak onu onurlandırdı. Bak neler yaptı onun için.” (22) Nayman padişahı olan Nayman Han’ın oğlu Kuşluk Han Ḳara Ḫıṭa diyarına varınca Gür Han’a eğilip saygı gösterdi (23) ve Gür Han ona saygı duyarak ordusuna aldı. Çok mutlu olduğunu söyledi ve kızını (24) onunla evlendirdi. Kuşluk Han, Gür Han’ın damadı olmakla şereflendirildi. Gür Han devleti sayesinde (25) bir süre rahat yaşadı. Nazım “Kuşluk yakınlarına kaçınca, doğru yola koyuldu. (26) Nayman halkından olan Mekritler, Çengiz Han’ın kabilesine katıldılar. O büyük baht ve ikbalden (27) Türk evlatları ve kavimleri korktu. Her taraftan kabileler ve ulus ve kavimler denize akan sel gibi geldiler. İlk

65

(1) Arslan Han-i Ḳarlıġ, Sahip Kıran sarayında kaldı. Sonra Yed Yokut, Uygur ulusunu, (2) Çengiz Han’ın huzuruna götürdü. Söylediğimiz Şahların orduları, bir bir Çengiz Han’a yöneldiler. (3) Kabilelerin diğer grupları da hepsi o şaha meyilli oldular. Ulus kumandanları hepsi ejderha (4) gibiydiler. Kaan’ın ordusuna gittiler ve altın ve hediyelerini padişaha sundular. Belki (5) Hakan’ın hoşuna gider ve güvenli bir şekilde ona sığınırlar diye. Ama ilk önce Yed Yokut (6) dürüst Han’a hizmet için hazırlandı. Kuşluk kaçtı ve Nayman’ın bütün kabile ve ulusu dağıldılar.” (7) Bazısı Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın hizmetine girdiler ve bazısı da çeşitli hileler ile (8) kaçıp

katledilmekten kurtuldular. Bu sırada Ḳarlıġ Kavminin Padişahı, ve Türk evlatlarının büyük hanlarından biri olan Arslan Han, (9) kendi kabile ve kavmi ve büyük ordusu ile toplanıp Sahip Kıran-i Azam (10) Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına geldi. Çengiz Han böyle büyük fetihler elde edince (11) ordunun kumandanlarından her birine, inayet edip haraç belirleyip hediyeler sundu. (12) ve Yed Yokut Uygur Kavminin padişahıydı ve Uygur halkı o devirde onların padişahı olana (13) Yed Yokut derlerdi ve Uygur Türkçesi'nde Yed Yokut'un anlamı "Devletin Tanrısı" idi. Yed Yokut (14) o devirde Gür Han'a mal veriyordu ve Gür Han'a itaat ediyordu. Sahip Kıran-i (15) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ününü duyunca Gür Han-i Ḳara Ḫıṭa'a düşman olup adı Şavkem olan Gür Han'ın valisini (16) Ḳara Hace bölgesinde katledip Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a katıldı. Nazım "Yed Yokut'un da tacı olmasına rağmen (padişah olmasına rağmen) (17) Gür Han ondan haraç alıyordu. Valisinin adı da Şavkem idi. (18) ki Uygur'dan sürü haracı alıp hepsini Gür Han'a götürüyordu. Yed Yokut ve kavmi çaresizce (19) Şavkem'i itaat ediyorlardı. Bu olay için bir çare bulamıyorlardı ve ömürleri böyle geçiyordu. (20) Çengiz Han-i Sahip Kıran, Nayman ordusuna galip gelince, Uyrat'tan ve Mekrit'ten ve (21) diğer uluslardan, altın davula sahip bütün padişahlar, Ḳarlıġ ordusunun altın miğferliler ki hepsinin tuğları (22) sevgi doludu. Camuḳe'den ve Salcevdet'ten ve Çoyut'tan ve Erlat'tan ve Berlas'tan ve Talçut'tan, Durman 'dan (23) ve Baḥreyn'den ve Ḳonġorat'tan, Tatar'dan ve Ḳoteġan'dan ve Cacerat'tan, Derbat'tan ve Ḳıbḳın'dan ve Burkin'den, (24) Celayir Ḳonġurkin Kavmi'nden, bütün görkemli padişahlar, Sahip Kıran ve ordusuna katıldılar. Bu (25) talihli zafer ve fetihten devlet davulunun sesi yükseldi. Büyük davulun sesi her tarafta duyuldu. Yed Yokut Uygur (26) çelik kılıcını çıkardı. Gür Han'ın kininden öfkelendi ve Sahip Kıran'ın sevgisinden heyecanlandı. İçinden (27) intikam almak geldi. Kin kılıcını çekti. Ḳara Hace sınırında öfke kılıcı ile Şavkem'in kellesini toprağa attı.

66

(1) Ḫıṭa'a karşı davul ve ney çalınsın diye emir verdi. Davul ve kornanın sesinden (2) kabile ve ulusun coştu. Koşarak Yed Yokut'un kapısına geldiler. Rica etmek için geldiler. (3) Ordu komutanları toplandılar ve Yed Yokut'tan bu sözü duydular. Benden aman istemesin, (4) Çengiz Han ile düşman olan. Şimdi ben onun yar ve yaveriyim. Yaverden öte, onun fedaisi ve hizmetçisiyim. Onunla muhalif olan herkes, (5) karşısında ben ve kılıç ve savaş meydanı bulur. Ona isyan edenlerin kellelerini toprağa gömerim. Düşmanlarının

gözlerini kör ederim. (6) Hizmet etmek için hazırlanıp düşmanın ciğerini sökerim. Beni Temuçin Kaan'ın seveniyim, ki o (7) Çengiz Han'a karşıdır. Yed Yokut, Şavkem'in kellesini aldı. Haberler peş peşe her tarafa yayıldı. Sahip Kıran bu haberi duyunca, (8) gönlündeki keder ve üzüntüyü unuttu." Uygur padişahı Yed Yokut'un (9) Sahip Kıran-i Azam'a duyduğu sevgiden dolayı, Gür Han Ḳara Ḫıṭa'a isyanı ve Gür Han'ın valisi Şavkem'i öldürme haberi Çengiz Han-i (10) Muazzam'ın kulağına gidince, Sahip Kıranlı elçilerin en kısa zamanda yolları aşıp Yed Yokut'u (11) yüce saraya getirmelerini emretti. Nazım " Hemen bir kişiyi elçi gönderdi. Uygur yurduna nimetlerle gönderdi. Haber gönderdi ki : (12) Ey onurlu insan, senin uğurlu yüzüne ihtiyacım var. Birlik olmak için lütfedip buraya gel, ben bunu çok (13) istiyorum. Şahın fermanı ile elçi yola çıkıp kısa sürede yolu katetti." Elçi Sahip Kıran-i (14) Azam'dan izin alıp Uugur Yurdu'na, Yed Yokut'un huzuruna gitti. Yol bittikten sonra (15) Sahip Kıran-i Azam'ın takdirnamesini Yed Yokut'a ulaştırdı. Nazım " Elçi mektubu Yed Yokut'a verince, aldı ve öpüp (16) başına koydu. Mektuptaki çiçek desenli mührü açtı, elyazısındaki reyhandan sevgi kokusu geldi. Açınca mektubu (17) okudu. Överek iltifat etti. Yed Yokut, Şahın sorusundan mutlu oldu. Uygur diyarından (18) o Hazrete gitti. Şah'a layık gördüğü her şeyi hazineden çıkardı. Altın süslemeli ipek giysiler (19) mücevher işlemeli külah ve taht, bin tane Arap Atı ve binek ve yük hayvanı, çok sayıda kul ve cariye, akdoğan (20) ve küçük kuşlar ve şahin ve atmaca, av yapan pars. Sayısızca (21) güneş ışığındaki zerreler gibi. Savaş kaftanı ve zırh, miğfer ve siper, çok sayıda ve hepsi altın işlemeli. Yaralıların gönlü için mücevher. (22) Amber hem de çok fazla. Sincap ve kakım ve samur. Hepsi ayrı ayrı ama beş yüz binden fazla. (23) iki tane beş binlik deve kafilesi, hepsinde Çin ipeği yükü. Küçük sandıklar Ḫıṭa miski ile dolu. (24) Ağırlığından iki katır göndermiş. Bunlar ile saygıyla eğilip Han'dan iltifat aldı. (25) Sahip Kıran'ın fermanı ile Yed Yokut'u yerinde oturttular. Urun Ġur'a yerleşince (26) değerli ulusu nimetler aldı. Şah'tan gelen nimetler ile onurlandı ve uzun yolun eziyetinden kurtuldular." (27) Sahip Kıran'ın elçisi Uygur Diyarına varıp Yed Yokut'u görünce Sahip Kıran'ın mektubunu Yed Yokut'un eline ulaştırdı.

67

(1) Yed Yokut ihlas erkanı ve muvafakat ve izzet koşullarını Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (2) Muazzam'a karşı yerine getirip çeşitli hediye ve armağan ile Sahip Kıran-i Azam'a hizmet etmek için yola çıktı. (3) Yolu katettikten sonra mualla orduya varıp Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a saygıyla eğilip onurlandı. (4) Çok hediye ve

armağanları takdim edip Sahip Kıranlının urun kurunda oturup (5) değerli ulusu nimetleri aldı ve ikinci saygıyla eğilişinde, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (6) Muazzam Yed Yokut-i Uygur'a yol eziyeti ve zamane zorluklarını sordu. Şahane nimetler ve ihsanlardan ve akranlardan imtiyaz (7) bağışladı ve dönüşü ile ilgili gerçeği hakkında soru sordu ve Gür Han'a muhalif olması ve (8) Sahip Kıran ile dostluk yapması için onu övüp merhamet gösterdi. Hüsrevi ve değerli törene (9) layık görüldü. Padişahların yanında ona özel hediye verildi. Nazım "İkinci saygı duruşuna sıra gelince (10) Yed Yokut Çin Türkleri gibi, başını saygıdan eğdi. Zaferli Padişaha saygı ile eğildi. (11) Hizmete hazır kullar gibi, ona hediyeler verdi. Sahip Kıran Çengiz'in sarayında (12) çok edepli davrandı. Türk evlatlarının baş şehriyarı, Timuçin Kaan büyük padişah, (13) hesapsız nimetler verdi. Mehtabın ışığı ve renkleri kadar çok. Onu onurlandırdı ve (14) sordu. Şahane lütfu ile ona baktı. Benden ne istiyorsan iste dedi. Ondan sonra (15) Yed Yokut yeri öptü, sena ile onu andı. Dünyanın şehriyarına dua etti. Fasih ve güzel konuştu. (16) Böyle dedi: Ey gururlu padişah! Senin uğuruna uzun yol katettim. Senin yanına geldim (17) uzaktan. Artık senin rahmetini istiyorum. Bu seveninin isteği ve umudu budur ki, Şahın beşinci oğlu olayım. (18) Kereminden beni oğlun bilesin. Beni kendinden bilesin. Pehlivanlar arasına alıp muradıma erdirirsen, (19) yanında kölen gibi koşarım. Eğer kullarının arasına alırsan onlara hizmet ederim. Şah onun ne demek (20) istediğini anladı. Enderundan ona eş buldu. Onu oğlu bildi ve ona eş verdi. Damadı yaparak (21) onu mutlu etti. Yed Yokut, Gürkan gibi cübbe giydi ve Şaha merhaba dedi. Çengiz ve Al-i Moğol geleneğine göre (22) bir kutlama yaptılar. Halk onu dünya komutanı yaptılar. Yed Yokut, Çengiz için Gürkan oldu. (23) Kırk gün kutlama yaptılar. Halk uzaktan yakından geldi. Büyük kazanlar kurup (24) hayvanlar kestiler. Orada bulunan herkes, Çengiz'in sofrasına misafirdi. (25) Halka ile kutlama yapıp iki şehzadeye nikah kıydılar." Uygur kavmi Padişahı Yed Yokut (26) çok edepli ve ihlaslı olduğundan Sahip Kıran-i Azam'ın beğenisini alınca ikinci saygı duruşunda (27) Gürkanı armağını yani Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın damatlığına layık görüldü. Akranları arasında yükseldi.

68

(1) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın, Ḫıṭa padişahı Altan Han'ın çaresizliği ile ilgilenmesi ve Ḫıṭa memleketlerinin fethetme zikri:

(2) Ḫıṭa padişahı Altan Han'ın kısaca bu olaya işaret edildi ki, devletin yıldızı olan (3) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam zuhur etmeden önce, ecdadının devlet zamanında, şehzadelerden olan Nirun Hemiḳa İbn (4) Sorvḳod İbn Ḥurḳa Lenkum İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han ve Ukin Terfaḳ İbn Ḳetil Han İbn (5) Tümene Han İbn Baysunġur Han İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han'ın katletmiş. Öyle ki (6) her birinin yerini söylemiş. Bu sırada Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın işleri iyi giymeye başladı ve ordusu (7) sayı olarak çok büyüdü. Ağır silahlı ordudan bir alayı mualla orduyu korumak için görevlendirip sayısız (8) Kahire ordusu ile Ḫıṭa memleketlerine yöneldi. Nazım "Çengiz-i Sahip Kıran fetih işini bitirdi. (9) Zafer şeref ile hep yanındaydı, ikbal ve nusret onun kulu idiler. Her taraftan bir ordu (10) yanına geldi kulluk etmek için. Bahtı zafer umudu verince o an Ḫıṭa diyarına gitti." Sahip Kıran-i (11) Azam oraya varınca kısa zamanda yetmiş tümen olan Ḥurbaḫt vilayetini fethetti ve Miskin şehrini de (12) elegeçirdi ve o memleketin muazzam şehirlerinden olan Tunkik şehrini yıkıp komutanlar ve orduyu (13) Ḫıṭa şehirlerini elegeçirsinler diye her tarafa gönderdi. Nazım "ordusu gittiği her şehri,(14) yıktı. Kaç şehrin emirlerini ve şehzadelerini yakalayıp kahırlarından şehirleri yıktılar. İki yüz kale ve şehirden (15) daha fazlaydı, ki o diyarda yokettiler." Ve oradan Ḫıṭa'ın taht yeri (başkent) olan Çengdu şehrine yöneldi. (16) Çünkü Altan Han-i Ḫıṭai orada idi. Çengiz Han'ın oraya yöneldiğinden haberdar olan Altan Han (17) komutanları olan Güyükik ve Berkik ve Tunkşah ve veziri olan Conkşanek'e danıştı. Nazım "Çengiz Han (18) ülkeyi yıktı, şimdi de bizimle savaşmak için acele ediyor. Biz napalım? Barış mı savaş mı? Bunu naıl (19) yapmalıyız?" Altan Han'ın cevabında Conkşanek dedi: Nazım "Şimdi barış, savaştan daha iyidir. (20) Bu işin sırrı gizlidir. Kim bilir ki savaş günü bu felek bize kin yüzünü mü yoksa sevgi yüzünü mü gösterecek." En iyisi (21) biz barış yapalım ki eğer geri dönerse başka bir çözüm düşünebilelim. Ḫıṭa padişahı Altan Han (22) bu fikri kabul etti. Barış için Çengiz Han'a elçi gönderdi ve kendi kızı Kencur'u Sahip Kıran (23) Çengiz Han-i Muazzam'a verdi ve Sahip Kıran-i Azam, Altan Han-i Ḫıṭai'nin kızını aldı ve oradan geri döndü ve (24) kendi memleketini sarsıntılı ve perişan gören Altan Han, kendi oğlunu Cenkdu'da ki Moğollar ona (25) Han-i Baliğ derler, büyük bir ordu ile bıraktı ve kendi de babasının yaptığı Temsek'e gitti. (26) Ona İntişay da derler. Nazım "Etrafındaki mesafe kırk fersah idi. Etrafında üç kule vardı. (27) Temelini nehrin kenarına kurdu, ağaçlar meyve doluydu." Ve o nehre Çenk Ḫu derler.

(1) ve eni öyleydi ki, gemi sabahtan akşama tamamen bir kere öbür tarafa gidip geliyor ve o (2) şehirde soğuk ve sıcak meyveleri vardı. Altan Han Temeşk'e doğru yola çıktı ve yol boyunca (3) bazıları ordudan çıkıp Çengiz Han'a katıldılar. Çengiz Han, Altan Han'ın gitmesini (4) öğrenince Minkan Menkeli ve Samuḳe adında iki tümen komutanını büyük bir ordu ve çok sayıda asker ile (5) Han-i Baliğ'i yenmek için gönderdi. Onu kuşattılar. Bir süre sonra sıkışıp zorlandılar ve güçleri (6) kalmadı. Nazım " Yiyecek okadar azaldı ki kimse yiyecek bir şey bulamıyordu." Bunun üzerine Altan Han-i Ḫıṭaı (7) bu üzüntü ve kederden zehir içip öldü ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın komutanları o şehri ele geçirdiler. (8) Nazım "O Ḫıṭa'ın taht yerini (başkentini) ele geçirdi. Cihan padişahı, kethüdanın ikbali ile vezir Cayḳunçi'yi gönderdi. (9) Sahip Kıran'a söylediler ki bu şehir mal ve altın dolu bir hazinedir. Padişah ne ferman verirse buradan alırız." (10) Han-i Baliğ'in fetih haberi Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a iletilince, Ḳonġur ve Onkur ve Hertiḳıya, üç komutanı (11) mallar ve hazineleri taşısınlar diye gönderdi ve oraya varınca Altan Han'ın haznedarı (12) bütün mallar ve zahireleri teslim etti ve üç tane çinli altın dokumalı ipek kumaş komutanlara hediye etti. Ḳonġur almadı. (13) ve diğer iki komutan aldılar ve üç komutan haznedar ile mallar ve hazineyi taşıyıp (14) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna gittiler. Nazım "Şaha olanları anlatınca, Şehinşah Ḳonġur'a (15) sordu. Ki eğer verdiyse hiç bir şekilde söyleme. İyi komutan böyle cevap verdi. Ben almadım (16) Her ne kadar bir şey verdiyse de. Metelik (mangır) kadar bile kabul etmedim." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (17) sordu. Ḳonġur dedi : Eğer şehiri sen elegeçirmiş olsaydın ve oranın malı Altan Han'a (18) ait olsaydı, ne verdiyse alırdım. Nazım "Ama Sahip Kıran'ın emriyle o zelil taht yerini(başkenti) aldılar. (19) Kandöken ve kılıcı keskin o diyarda kıyamet kopardı. Bütün şehir halkı esir oldular. Bütün mallar (20) ister istemez Şah'a aitti. Bir arpa bile alan ve veren her kimse (21) adalette suçludur. Çengiz Han duyunca aferin dedi. Kimse bundan daha iyisini söylememiş. (22) Ḳonġur'a şevkat gösterdi. Geri çevirdiklerinin iki katını verdi. Diğer iki komutan günah işlediler. (23) Yaptıkları hata için özür dilediler. Güzel yüzlü birini hediye olarak Sahip Kıran'a götürdüler. (24) Adı Cunk Şah olan torununu bıraktı ve padişahın kapısından gitti. Şah öyle hazine ve mal bağışladı ki (25) hiç üzülmedi" Çengiz Han iki sene Ḫıṭa şehirlerini elegeçirdi ve ondan sonra (26) kendi ordusuna yöneldi. Sevida Bahadır'ı, valisi Tuḳtay Beyi'nin erkek kardeşi Ḳodvi Bahadır

olan, Mekrit kavminin başına gönderdi ki aynı zamanda Nayman'nın arazisinde oturuyordu. Oraya varınca Ḳodubay savaşından sonra.

70

(1) Tuḳtay Beygi'nin üç oğlu ve Mekrit Kavminin bir çoğu öldüler. O kavmi yağmaladılar. Ve oradan dönüp (2) Sahip Kıran-i Azam'ın ordusuna katıldılar. Burġul Noyan'ı, Tumat Kavminin başına gönderdi ve (3) Noyan oraya varınca Tumat Kavmine kılıç çekti ve kendisi de savaşın sonunda öldü. Nazım (4) "Ordu, Tumat'a komutanınız Burġul Noyan'dır dedi. Burġul, Sahip Kıran'dan izin alınca (5) uzun yolu bitirdi. Tumat Kavmini kuşattı. Bir savaş ile onları rezil edip yok etti. (6) Ama savaşın sonunda öldü. Şah ona üzüldü." Ondan sonra Yaġli Guyan adında birini (7) çok sayıda ordu ile Ḫıṭa memleketlerini korusun diye gönderdi. Nazım "Şahın fermanı ile Yeġli hareket etti. (8) Ordudan çok kişi onunla gitti. Çok sayıda ordu ile gitti, öyle ki felek, korkuya kapıldı. (9) Yeġli Ḫıṭa mülküne varınca, o diyarı yıktı. O diyara ordusuyla öyle saldırdı ki (10) ayak tozlarından gündüz ve gece ortadan kayboldu. Ḫıṭa halkı yanlış yapınca Ḫıṭa'ın yüzü siyah oldu.

(11) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın hanımları ve çocuklarının zikri:

Tarihte yazılıdır ki, Sahip Kıran-i (12) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın mualla ordusunda ünlü hanımlar ve noyanlar çokmuş. Nazım " (13) ferhunde enderunda, beş yüzden fazla hanım ve cariye vardı. Hepsi hanların eşleri ve şahların kızları idi. Bir şekilde (14) dünyada ünlü olmuşlar." Ama beşi hepsinden üstündü. İlki Burte Ḳuçin, Ḳonġorat padişahının kızı (15) büyük çocuğun annesi. İkincisi Koncur, Altan Han-i Ḫıṭai'nin kızı. Üçüncüsü Kuzi Suzun, Nayman padişahı, Nayman Han'ın kızı. (16) Dördüncüsü Bislun, Çabektu'nun kızı. Beşincisi Ḳulan, Ṭayrasun'un kızı. Nazım "Bu (17) taç ve taht sahibi olan beş hatundan, makam olarak Burte Ḳuçin hepsinden üstündü. Şahtan çok çocuğu vardı. Beş kız dışında (18) dört oğlu vardı." Sahip Kıran-i Azam'ın oğlanlarından en büyüğü Cuci Han ikincisi (19) Çağatay Han, üçüncüsü Oktay Han, dördüncüsü Tüli Han idi. Bu dört oğlandan her birini bir iş (20) için seçip görevlendirmişti. Cuci'yi av bezmi için ve Çağatay'ı yasalar ve vergi (21) almak ve ordunun düzeni için. Nazım "ki onun tabiatına savaş gücü, su ve süt gibi karışmış." (22) ve devrinin ileri geleni olan Oktay'ı mülk ile ilgili tedbirler için görevlendirdi ve lakabı Baliġ Noyan olan Tüli'yi (23) asker ve

hizmetçiler ve orduyu korumak ile görevlendirdi. Bu dört oğlan dışında diğer hanımlardan beş oğlu daha vardı. (24) Ḫıṭa memleketlerini ve Ḫıṭa'ın doğusundakileri Elmaliġ'e kadar ele geçirdi ve oraların hepsini ve (25) Moğol kabilelerini ve kavimlerini, çocukları ve amcasının evlatlarından olan Ḳaraçar Noyan ve (26) diğer akrabaları arasında böldü. Her akrabayı bir çocukla görevlendirdi. Ondan sonra (27) oğlanları ve akrabaları arsındaki dostluk kurallarını kolaylaştırmak ve sağlamlaştırmak için çabalıyordu. Sürekli sevgi ve dostluk tohumunu birbirlerinin

(1) gönül tarlalarına ekiyordu. Öyle ki, bir gün Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam oğlanlarını (2) veakrabalarını topladı. Okluktan bir ok çıkarıp onu kırdı ve yine iki tane çıkardı (3) ve onları da kırdı ve bir bir her defasında oklara ekledi taki bir kaç kereden sonra okların sayısı arttı. (4) Ne kadadr zorladıysa kıramadı ve onları kime verdiyse hiç kimse kıramadı (5) Pehlivanlar aciz kaldılar. Sonra oğlanlar ve akrabalara dönüp "bu da sizin gibidir, (6) eğer siz de birlik olup destek verirseniz kimse size erişemez ve sizi yenemez. Sürekli sizden bir padişah olmalı ve herkes ona boyun eğmede ve itaat etmede tek yürek (8) ve tek kelime ve aynı yönde olmalı, taki aranızda anlaşmazlık olmasın ve düşmanlar size karşı zafer kazanmasınlar. (9) padişah ünvanı bir kişiye ait olacak ama gerçekte bütün çocuklar ve akrabalar (10) mal ve mülkte ortak olmayacaklar" dedi.

Moğol kabilelerine adet ve geleneklerinin temelini kurma ve Sahip Kıran-i (11) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın kabile ve ulus için yasalarının zikri:

Hak Sübhane ve Teâlâ Çengiz Han'a dünyevi işleri ile ilgili akıl ve (12) feraset vermişti ki bunu Al-i Türk'ün hiç bir padişahına vermemişti. Bundan dolayı yasalar koydu ve (13) kaç kural belirledi. Kendi düşüncesine göre her iş için bir kanun ve her günah için bir ceza belirledi. (14) Bunlardan, bir müslümanın katli için kısas olarak kırk altın yastık belirledi ve bir hayvan. (15) Moğol kavimlerinin okuma yazması olmadığı için çocukları Uygurlar'dan öğrensinler diye emir verdi ve o yasa ve kanunu (16) defterlere kaydettiler ve ona "Şeb Aşub" adı verdiler. Ayrıca büyük "Yasa-Name" de dediler. (17) Onu hazineye bıraktı ve onlar ona değer verdiler ve onun içeriğinden ileri gitmediler. İlk başlarda (18) kavimler ve kabileler ona uymaya başladıklarında, adetler ve gelenekler öyleydi ki,

aralarında yapılan hırsızlık ve diğer işler (19) söylenilen kurallar ile yok etti. Bazen padişah ve sultanlara hükümler ve fermanlar yazıyordu ve (20) eski sultanların adetine göre yazıyordu. Ordunun çokluğundan ve saltanata hazır olanlardan canınız güvende olur ve eğer ona karşı (22) olursanız biz ne bilelim Hüda-i Kadim bilir. Bu söz tevekkül edicidir ve ne elde ettiyse bundan dolayıdır. (23) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam hiç bir dine bağlı olmadığı için bir milletin başka bir millete üstünlük sağlamasından (24) kaçınıyordu. Her kabilenin ulema ve zahitlerini değerli kılıyordu ve onları Hzret-i İzzet'in yanında (25) bir araç biliyordu. Onun memleketleri genişleyince önemli olaylar gerçekleşiyordu, ve (26) durumları bildirmekten başka çare yoktu. Haber götüren atlar hazırladılar ve bu atlar için bir yer kurup onlar için (27) yiyecek ve diğer şeyler hazırladılar. Tümenlar için izel kurdular. Her aşamada haber götüren bir at

72

(1) bağladılar, böylece elçiler daha çabuk haberleri ulaştırırdı ve ordu ve halk zorluk çekmezdi. Ama (2) Moğol gelenekleri ve adetleri şöyledir ki Han'ın ferman ve yasaklarına (3) hiç kimse karşı gelemez ve bütün canıyla itaat edip boyun eğer. Mektup veya padişah fermanı yazılınca (4) yazıda gösteriş ve abartma olmaz. Tam tersi amaçlanan söz yazılıp fazla lakap ve sözlere (5) karşı olup av işini ciddiye alınırdı. Hatta en büyük işlerden bilinip kışın başlarında (6) büyük av yapılırdı. İlk önce avcıyı, arama ve avın az veya çokluğundan haber alsın diye gönderilirdi. Araştırdıktan sonra orduya (7) etraftan, savaşta olduğu kurallara göre sağdan ve soldan ve ortadan (8) düzenli bir şekilde ve herkes kendi yolundan gitsin diye ferman verilirdi. Yirmi gün veya bir ay yol ve çöl ve (9) dağı sarsınlar ve padişah, yanındakiler ve hanımlar ve hayvanların yiyecekleri ile ava giderdi. (10) Av hayvanlarını yavaş yavaş sürüp koruyorlardı, otlaktan dışarı çıkmasınlar diye. (11) Eğer birden bir av kaçarsa (ölürse) herkese sorarlar. Tümenın emiri ve bini ve yüzü ve (12) onu ceylan çemberden çıkmış suçundan sopa ile döverler. (13) Yasakları çiğneyen çok olur ve Cerke denen sırayı düzgün yapmasalar veya bir adım geriye atsalar (14) cezalarını abartırlar ve yakına gelince ellerini tutuşurlar ve ondan daha fazla yakınlaşırlarsa (15) omuz omuza ve diz dize gelip dururlar ve çemberin içinde çeşitli yırtıcı ve vahşi hayvan (16) hareketlenirler. İlk önce Han bir kaç seçkin kişiyle ortaya gidip bir süre ok atıp av yapardı (17) ondan sonra sırayla şehzadeler ve emirler gelirler ve her biri av yapar. Han geri dönünce (18) avları ordu ile bırakırlar. Amaçları bu abartmalardan yalnız avlamak değildir, tam tersi (19) ordu ve savaşçıların, atçılık ve okçuluğa alışmalarıdır. Savaş günü

ve savaş meydanında dikkat edip (20) gaflete kapılmayıp zeki olmalılar. Şimdiye kadar aynı yöntem Moğollar arasında kalıcı olmuş. (21) Ama ordunun sıralanması: Bilmeliyiz ki, Adem zamanından şimdiye kadar hiç bir padişahın Türkler gibi ordu sahibi (22) olmadı. Çok sabırlı ve refahta şakir ve hükümdarlarını canına hüküm veren (23) itaat eden ve makam beklentisinde olmayan ve cömert ve maddi beklentisi olmayan ve savaş zamanında büyükten küçüğe (24) hepsi okçu ve kılıç çeken. Nazım "Hepsi zırh koparan ve ok atan, hepsi yaycı ve dünyayı yakan savaşçı. (25) Rüzgar gibi saldırıp dağ gibi savaşan. Şimşek gibi bağıran ve kılıç gibi parlayan." Gerçekten (26) her yoldan gerektiği zaman karşılayan. Savaş ve barış ve yaptıkları her işte (27) önde gelenlerler. İyilik ve fesatta ve savaş düşüncesi olan veya isyan eden

73

(1) En doğru ne ise, silah ve aletlerden tutun bayrağa kadar her şey yanlarında bulundurmalı (2) ve çok olmuştur ki, aletleri sunma gününde bir kişinin bir kusuru olduğunda, (3) cezalandırırlar. Ve başka da, savaş zamanında ne lazımsa hazırlanır. (4) ve kadınları da kocaları gibi işlerin sağlam olması için çabalasınlar. Öyle ki onlardan birine kocası (5) gerektiğinden fazla geçimlik belirlemişse, onu tüketmeyip saklasınlar. Eğer bir gün erkek olmasa onu harcasınlar. (6) Kocanın verdiği kendiliğinden yeter ve ne zaman bir şey olursa ulustakiler tümenın emirine (7) devrederler. Tümenın emirleri, binlerin emirlerine ve binlerin emirleri yüzlerin emirlerine ve yüzlerin emirleri (8) onların emirlerine devreder iş bitene kadar ve herkes kendi yasasına göre davranır ve eğer bir orduya ihtiyaç duyulursa (9) bir kaç bin kişi falan zamanda falan yerde hazır olmaları için emredilir. En ufak şeyde hata yapmaları mümkün değildir. (10) Ordu ve Han arasında uzun bir mesafe olursa orada olanlar canü gönülden çalışıp fermanı (11) yerine getirirler. Eğer bir kişinin bu konularda kusuru olursa ve ya gaflete düşerse, bir süvari gönderip ferman verilen kişiyi (12) cezalandırırlar ve eğer ferman öyleyse kellesini alırlar başka budur ki, ondan ve yüzden ve binden hiç kimse (13) başka yere gidemez ve başkasına sığınamaz ve hiç kimsenin başkasını himaye etmeye cesareti olmaz (14) ve eğer bunun tersini yaparsa, başkalarına ibret olsun diye herkesin önünde öldürürler. (15) Himaye edeni de cezalandırıp azap verirler ve bu cezanın korkusundan hiç kimse başkasını (16) himaye edemez ve bundan dolayı hiç kimse büyüklere saldıramaz.

Ḳara Ḫıṭa padişahı, Gür Han ve (17) Nayman padişahı Nayan Han'ın oğlu, Kuşluk Han'ın hikayesi ve (18) aralarında geçenlerin zikri:

Derler ki, Gür Han, Ḳara Ḫıṭa sultanlarının lakabıdır. Onlar padişahlarına (19) Gür Han derler. Yani Hanların Hanı ve soyu Ḫıṭa'dandır. Orada meşhur ve (20) itibarlı kişilerdenmiş. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın doğumundan bir süre önce gerçekleşen olaydan dolayı, (21) kabileden seksen kişi ve bir rivayete göre çok sayıda kişi, Ḫıṭa'ı terkettiler. (22) Ḳırḳız sınırına varınca onlar ve oradaki kavimlerin arasında savaş çıktı ve birbirlerine saldırdılar. (23) Oradan geçip İmil'e vardılar. Orada bir şehir kurdular ve oralara Türkler ve çok sayıda kavim (24) toplandılar. Öyle ki kırk bin aile oldular. İyi şehir anlamında olan Balasaġun şehrinde, Moğolların da ona Han-i Baliġ dedikleri (25) Efrasiyab neslinden güçlü olmayan bir Han vardı. Ḳırlıġ ve Ḳankeli Türkler kabilelerinden (26) onu ziyaret edenler vardı. Hayvanlarını alırlardı. Ḳara Ḫıṭa'ın görkemi ve galibiyet haberini duyunca (27) Gür Han'a elçi gönderip acizliğini söyledi. Paytaht olan Balasaġun'a gelmesi için yalvardı.

74

(1) Memleketini ona geri vesin diye. Ayrıca Ḳarlıġ ve Ḳankeli muhaliflerinden de güvende olur. Gür Han onun yalvarması ile (2) İmil'den Belasakun'a geldi. Kolay bir şekilde hanlık tahtına oturdu. Hanlık adını Efrasiyab'ın torunundan aldı. (3) Ona Ahenk Türkan adı verdi. Gür Han, Balasaġun'u istila edince Ḳankeli kavmini (4) kendine itaat ettirdi. Kaşgar ve Ḫoten'e ordu gönderip orayı fethetti. Daha önce muhalif olan Baliġ ve Ḳırḳız'ı (5) da elegeçirdi. Maveraünnehr ve Ferġan'a ordu sevkedip onları da (6) itaat ettirip kendi kabilesi yaptı. Sultan-ül Selatin Osman'ın ecdadı olan Maveraünnehr'in sultanları (7) da ona baş eğdiler. Sultan Sancar-i Mażi ile beş yüz otuz altı senesinde, it (köpek) yılına denk (8) Semerkand'da savaştı. Sultan bozguna uğradı ve Sultan Sancar yenilip Belh'e gitti. Bu hikayelerin ayrıntıları (9) tarihlerinde zikredilmiştir. Ondan sonra Türkistan ve Maveraünnehr'in bir çok memleketini ele geçirdi. (10) Ökkeş'in ordusundan olan Börke'yi çok sayıda ordu ile savaş için Harezm'e gönderdi. O vilayeti (11) yağmalayıp çok kişiyi öldürdü. Oyser birini gönderip itaat ve bağlılığını söyledi. Mallar ve (12) hayvanlar dışında bin dinar için anlaştı ki yıldan yıla ona gönderdi. Barış yaptı ve kısa bir süre (13) sonra, Gür Han vefat etti ve hatunu, Gürnik kocasının yerine geçti. Bir süre sonra Gür Han'ın erkek kardeşi (14) onu ortadan kaldırıp kendisi hüküm sürmeye başladı ve Gür

Hanlık lakabını aldı. Bu sırada (15) İl Arslan İbn İtser Harezmşah vefat etmişti. İl Arslan'ın oğlu Sultan Şah onun yerine (16) oturup Tekeş, Sultan Şah'ın erkek kardeşi ona karşı çıkıp kaçtı ve Ḳara Ḫıṭa'a sığındı. Gür Han'ın yardımı ile (17) memleketi geri aldı ve Sultan Şah kaçtı ve Tekeş, bu tarihte yani, yevmul isneyn (pazartesi) günü, Rebiülsani'nin yirmi ikisi, (18) beş yüz altmış sekiz senesinde tahta oturdu. Şairler onun için kasideler söylediler. Onlardan biri (19) Reşidüddin Veṭvaṭ ki babasının hizmetinde yaşı sekseni geçmişti. Onu huzuruna getirdiler. (20) Bu rubaiyi söledi. Rubai "Ceddin zamane defterinden (yaprağından) zulmü yıkadı. Babanın adaleti kırılanları düzeltti. (21) Ey senin boyuna şahlık cübbesi yakışan. Napacaksın, sıra senin devletindedir (hükümdarlığındadır)" (22) Nayman padişahı, Kuşluk İbn Nayan babasının katlinden sonra Gür Han'a sığındı. Bir süre onunla kaldı. (23) Doğu tarafında Gür Han'ın emirleri artık ona itaat etmediklerini açığa çıkardı ve (24) Semerkand valisi, Sultan Osman'ın da isyanını ortaya çıkardı. Nazım "Bir gün Gür Han'a böyle dedi: Ey meşhur ve şefkatli padişah! (25) Şimdi bir süredir ki kendi kavmimden ne bir tanıdık ne de bir yabancıyı görmedim. Ordun benim için (26) aynı kıyalık gibidir. Çengiz Han'dan herkes yüz çevirip gelmiş. Komutanları olmadığı için perişanlar. (27) Çengiz Han'ın Ḫıṭa'da olduğu bu zamanda, işini bitirebiliriz. Eğer şah bana ferman verirse

(1) dağılanları toplarım. Gür Han'a hizmet için hazırlanırım babana yaptığım gibi. Nayman'ın ordusu yanımda olduğunda (2) bu ülke güvende olur. Gür Han'ın temiz yürekliliğinden ona bahsettiler. Duydu ve gitmesini uygun gördü." (3) Gür Han ona hanlık lakabı verip izin verdi. Kuşluk Han gitti ve dağılan kavmini (4) topladı ve onun şöhreti her tarafa yayıldı. Ḳara Ḫıṭa ordusunda onunla bir bağı olan (5) ona yöneldi. Nazım "Nayman'ın ordusu onun çevresinde toplandı, ki her biri bir yerde saklanmıştı." (6) İmil ve Ḳıyalıḳ sınırına vardı ve Çengiz Han'ın saldırı haberini duyup kaçan Mekrit emiri, Tuḳteġan da (7) ona katıldı. Nazım "O diyarın vilayetlerini yağmalıyordu, böyle bir cezalanma ortaya çıktı. Korkusu (8) Türk iklimini sardı ki zalim ve acımasız ve büyük idi. İşler kızışınca, "İnnel insane (9) le yatga, en raahustagna. (muhakkak ki insan gerçekten azgınlık yapar, kendisini müstağni görmesi yüzünden)". İsyan yoluna girdi ve Gür Han'a karşı gelmeye başladı ve (10) Sultan Mahmud-i Harezmşah babası Tekeş'in ölümünden sonra yirmi Şevval Perşembe günü tarihinde, beş yüz altı senesinde, maymun yılına denk (11) Harezm'e gelip tahta oturmuştu ve Öge Gür Han aracılığı ile ecdadının (12) kabul

edip verdiği haracı, onun da aynı şekilde yerine getirdiğini talep ediyordu. (13) Ona zor geliyordu. Harezmşah kimdir ki Gür Han ondan haraç alsın. Kuşluk Han'ın yanına (14) birini gönderdi dedi ki; sen ordunun o tarafından Gür Han'a saldır ben de bu taraftan ona yönelirim. Nazım (15) "Sen doğu tarafından ben batı tarafından ona saldırırız. Bizim Gür Han'a kinimiz yok (16) Kimse bizim kadar İblis olamaz." Eğer sultan öne geçerse Gür Han'ı mağlup etsin diye anlaştılar. (17) Kaşgar'dan Çin'e onun olsun ve eğer Kuşluk daha erken ona varıp Gür Han'a ulaşırsa (18) Fesâket suyana kadar onun olsun. Bu antlaşmaya göre Ḳara Ḫıṭa'a doğru yöneldiler. Kuşluk daha erken vardı ve savaş başladı. (19) Nazım "İlk Kuşluk savaştı. Gür Han'ın ordusu ile savaştı." Savaş başlayınca (20) Kuşluk'un ordusu yenildi ve bozguna uğradı.

Sultan Mahmud-i Harezmşah'ın Ḳara Ḫıṭa padişahı, Gür Han'a yönelme zikri:

(21) Sultan Mahmud-i Harezmşah, Harezm'in büyük ordusu ile Gür Han savaşına yöneldi (22) ve Harezm'den Buhara'ya vardı. Buhara halkı ona baş eğip itaat etti. Oradan Semerkand'a geldi ve (23) Semerkand'in valisi Osman idi ve ona Sultanu-l Selatin derlerdi. Buġra Han ve İlk Han'ın neslindendi. (24) ki onlar da Maveraünnehr'in hanlarından idiler. Onların istila ve terk etmesi olumludur. (25) Gür Han'ın kızını istemişti ve o da kabul etmemişti. Sultan Muhammed'in karşılaması ile (26) geldi. Kızı istedi ve sikke verdi. Sultan Muhammed kızı Ḫavend'i (27) onunla nişanladı ve Sultan Muhammed, annesinin akrabalarından olup adı Torbetur olan bir emiri Semerkand'da koydu ve

76

(1) Sultan Osman ile birlikte Gür Han'a yöneldi. Gür Han onların bu işinden haberdar olunca ordusunun komutanı (2) olan ve yeri Ṭeraz'da olan Taniku'ya savaşa hazır olsun diye birini gönderdi. Sultan Muhammed (3) Seyḥun nehrine köprü yapıp ondan geçti ve köprüyü Fırat'a kadar yapsınlar diye emir verdi. Ordu kaçmak fikrine kapılmasın diye. (4) İlaş çölüne varınca Taniku çok kalabalık bir ordu ile gururlu ve temkinli öne çıktı. (5) Cuma günü Rebiülevvel'in yedisi, altı yüz yedi senesinde ordular iki taraftan birbirine vardılar ve karşı karşıya geldiler. (6) Sultan dedi: mansur askerler, İslam'ın hatipleri minberlere çıkıp (7) Allahume Cuyuşu'l Müslimine ve Serayahum duasını okuyana kadar beklesinler sonra yan taraflardan saldırsınlar. (8) Böylece İslam hatiplerinin daveti ve müslümanların aminleri ile Hazret-i Hak onlara nusret bağışlar. Onun fermanı üzerine

emrini yaptılar. (9) Namaz vakti gelince tekbir sesleri İslam sıralarından yükseldi ve yanlardan saldırdılar ve savaş başladı. (10) Nazım "Davul ve nefirin sesleri yükseldi, yeryüzü gökyüzü gibi ayağa kalktı." (11) O yoldan çıkmış fırkanın bir çoğu kılıç ile yok oldular. Ordunun baş komutanı olan Taniku yaralandı. Onu tutup (12) Sultan'ın yanına götürdüler. Zafer esintisi "İnna Fetehna Leke: Muhakkak ki biz senin için fetih verdik." yönünden İslam bayrağına esti ve (13) İnna Minel Mucrimine Muntekimun: Muhakkak ki biz suçlulardan intikam alıcıyız." Kafirlerin halini anlatıyor. (14) Sultan, Taniku'yu fetih ile Harezm'e gönderdi. Ḳara Ḫıṭa'dan olan Buraḳ Ḥacib ki (15) zikri uzun uzun Kirman tarihinde yazılıdır, erkek kardeşi Ḥemid İbn Pûr ile bu savaşta her ikisi de esir oldular. Onu Sultan'ın yanına (16) getirdiler. Yavaş yavaş Ḥemid İbn Pûr, emirliğe ulaştı ve Buraḳ Ḥacib, Ḥecabet adını aldı. Buraḳ Ḥacib diye (17) meşhur oldu. Sultan Muhammed'i fetihten sonra İskender-i ani lakabıyla ziyaret ettiler. Sultan Muhammed (18) Otrar'a yöneldi. Oranın valisi karşı koyamayacağını anlayınca acizlik ile (19) aman istedi. Sultan Muhammed canını ve malını bağışladı, yanındakileriyle Nesa'ya gidip oraya (20) yerleşme sözüyle. Oranın valisini Nesa'ya gönderdi ve Otrar vilayetini annesinin akrabası olan Aynan Cuḳ'un (21) sorumluluğuna verdi. Oradan muzaffer ve mansur Semerkand'a yöneldi. Semerkand'dan (22) Harezm'e varıp işret ve eğlenceye başladı. Tanikur'u öldürüp Ceyhun'a atsınlar diye ferman verdi.

(23) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın Cendu'ya yönelip oradan Semerkand'a gitmesinin zikri:

Derler ki, (24) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın yokluğunda Ḳadir Han'ın yakınlarından geriye kalanlar Cendum sınırında isyan (25) etmişler. Bundan dolayı Sultan Muhammed, Harezm'de fazla beklemeyip onları uzaklaştırmak için (26) Cendum'a gitti. Sultan Osman, Harezmşah'ın kızı, Ḫaned Sultan'ın olayı bitsin diye Harezm'de (27) durdu. Sultan Muhammed o fitneci grubu perişan etti. O sırada haber geldi

77

(1) ki Ḳara Ḫıṭa'ın ordusu Semerkand'in kadar gelmiş ve Semerkand'i kuşatmış. Sultan Cendum'dan oraya yöneldi. (2) ve memleketlere elçiler gönderdi ve etrafta bulunan orduyu geri çağırdı. (3) ve Semerkand'a yöneldi ve Ḳara Ḫıṭa ordusu bir süre nehrin kenarında ordugah kurdu. Yetmiş kez (4) Semerkand'in kapısına gelip savaş yapmışlar. Semerkand

ordusunu şehre geri gönderip bir kez galip geldikleri dışında (5) altmış dokuz kez mağlup oldular ve İslam ordusu galip geldi. Ḳara Ḫıṭa ordusu (6) onlarla savaşmanın hiç bir faydası olmadığını anlayınca şehri kuşatıp orada beklediler böylece şehir sıkışıp yıkılır diye. (7) O sırada bir taraftan Sultan'ın oraya yönelmesini duydular bir taraftan da Kuşluk Han'ın kuşatmasını. (8) Hemen geri döndüler.

Sultan Muhammed-i Harezmaşah'ın Ḳara Ḫıṭa Kert ile savaş için ordu sevketmesinin zikri:

(9) Sultan Muhammed, Ḳara Ḫıṭa'a vardı ve ordu her yerden toplandı ve (10) Semerkand'dan gitti. Nazım "Sultan Muhammed, Şah Oman-i Semerkandi'ye yardım etmek için orduyu hazırladı." (11) Çoğunluğu müslüman olan Soġnaiyan şehrinin şahı, nifak için meyilliydi. Sultan Muhammed (12) ordudan büyük bir kısmını bir deniz dalgası gibi gönderdi. Oraya varınca hemen onu (13) kaleden dışarı çıkardılar ve zincirlere vurup Sultan hazretlerine getirdiler. Sultan (14) Kuşluk Han'ın galibiyet haberini ondan duyunca, daha haris oldu ve yola çıktı. Gür Han haberdar olunca (15) savaşmak istedi. İki tarafın ordusu karşı karşıya gelince Espehbod Kebud Came ve Bertene Şeḥne Semerkand birbiriyle birleşip (16) sultana karşı anlaştılar. Gizlice Gür Han'a elçi gönderdiler; şöyle ki: biz (17) bütün ordu ile savaş günü sultana yüz çevirirz. Gür Han galip gelince Harezm, (18) Bertene'nin ve Horasan Espehbod'un olacak diye kararlaştırdılar. Gür Han da onlara iki katını vaadetti. (19) Hazırlanıp karşı karşıya gelince sürekli saldırdılar. Ḳara Ḫıṭa'ın sol tarafı onun sağ tarafına galip geldi. (20) Sultan ordusun meymenesi bozguna uğradı. Her iki ordunun merkezi birbiriyle savaştı (21) galip ve mağlup ordudan kimse kimseyi tanımıyordu. Her iki taraftan da yağmalayarak kaçıyorlardı. (22) Sultan'ın savaş zamanında düşman kıyafeti giyme alışkanlığı vardı. (23) Aynı fermana uyarak kıyafetlerini değiştiren bazı yakınlar ve seçkinler Ḳara Ḫıṭa'ın ordusuna karıştılar ve Sultan'ı (24) tanımadılar ve bulamadılar. Sultan kaç gün o yabancı kavmin arasındaydı taki birden (25) kaçma fırsatı yakaladı ve geri döndü. Seyḥun Nehri'ne kadar gitti. Ordu onun gelişinden canlandı ve çok sevinçli oldu. (26) Sultan'ın haberi etrafa yayılınca herkes başka bir düşünceye kapılmıştı. Bazıları (27) yabancı orduda esir düştü diyordu. Bazıları öldü diyordu. Öğrenmek için bir yolları yoktu. Bundan

(1) Dolayı müjdeci gönderdiler ve etrafa haber saldılar. Sultan Muhammed, Harezm'e geldi ve Ḳara Ḫıṭa ordusu (2) da kendi vilayetini yağmalayarak geri döndüler. Belasaḳun'a vardılar. Oranın halkı Ḳara Ḫıṭaılar'dan (3) bıkmıştı. Sultan zafer kazandığından bu bölgeler Ḳara Ḫıṭalılar'dan kurtulacak umuduyla (4) şehir kapılarını kapatıp Gür Han'ı içeri almadılar ve savaşa başladılar. On altı gün savaştılar, (5) Sultan arka taraftan gelecek umuduyla. En sonunda Ḳara Ḫıṭa ordusu her taraftan (6) Gür Han'ın etrafına toplandı ve Sultan'dan uzak duranlar Belasaḳun şehrinin kapılarına saldırdılar. (7) Etraftan da askerler yardım edip şehre girdiler ve üç gece gündüz katliam yaptılar. Kırk yedi bin (8) itibarlı savaşçı öldü. Ordunun hazırlanması ve Gür Han yüzünden hazine yağmalandığı için, (9) Mahmud Bay kendi malını korumak için ki Ḳarun derecesine varmıştı, (10) ordunun aldığı ganimetleri, hazineden gidenler ile telafi edelim dedi. Emirler bu konuda (11) anlaşınca dağılıp yağmaladılar ve herkes bir yere gitti. Kuşluk bu konuyu (12) duyunca saldırıp habersizce Gür Han'ı yakaladı. Nazım "Doğudan ordusuyla (13) öyle geldi ki, sanki şimşek gibiydi. Kuşluk Nayman öyle bir zamanda geldi ki Gür Han'ın kapısında ordu yoktu. (14) Gökyüzünden Gür Han'ın başına bela gibi kaza geldi. Bütün altın ve mallarını aldı. Öyle ki, (15) felek şaşırıdı. Gür Han'ın ellerini bağladı. Tacını başına koyup tahtına oturdu. (16) Kuşluk aman verdi ama ailesini elinden aldı." Gür Han (17) hazine ve altın ve mallarını toplarken Kuşluk Han fırsatı değerlendirip yanındakilerle (18) Gür Han'a saldırdı. Bütün mallarını alıp canını bağışladı ama kendisi onun tahtına (19) oturdu. Gür Han bu olaydan sonra iki sene daha yaşadı ve ömrü doksan beşe (20) gelince vefat etti. Nazım "eğer ömrün bin iki yüz olsa bile, sonunda mezarda olacaksın. (21) Eğer birinin ömrü bin bile olsa (22) elbet bir gün yeter derler. Eğer padişah olsan eğer dilenci, en sonunda canın bedenden çıkar. Senin yerine (23) başkası oturur. Ama sen hasret ile ölürsün.

Nayman padişahı, Kuşluk Han İbn Taban'ın (24) Ḳara Ḫıṭa memleketlerinde, Ḳara Ḫıṭa'ın padişahı Gür Han'ın yerine padişahlık zikri ve o lanetli dinsizin zulmü:

Gür Han (25) Ḳara Ḫıṭa'ın padişahı vefat edince o diyarın padişahlığı melun Kuşluk Han'a kaldı. (26) ve o put perest idi ve karısı Nüsari dininden. Nazım "Nayman halkının baş komutanı Kuşluk İbn Taban Han idi. (27) Karısı Hristiyan ve kendisi de put perest idi. İslam dini ona yenildi.

79

(1) Din adamlarından kimini bulursa o melun, çok çabalayıp: din-i ahmedden arının, (2) hepiniz putperest ve Hristiyan olun diyordu. Sözlerini kabul etmeyenlerinin kellelerini kılıç ile kesti. (3) İçi kötü olanın, kötülüğü iktidar zamanında dışa vurdu ve belli oldu." Sürekli müslümanları kendi putperestlik dinine davet (4) ediyordu. Onun dinini kabul etmeyen herkesi öldürüyordu. Bundan dolayı bir çok müslümanı (5) şehit etti. Bu olayların sırasında Mekrit kavminin padişahı Tuḳbeġan İbn Tuḳta Bey, (6) Kuşluk Han İbn Tayan Han'dan ayrılıp Ḫem Kecik'e doğru gitti. Kuşluk Han üç dört (7) sene peşpeşe Kaşgar'a ordu gönderdi ve oranın tahıllarını yiyorlardı. Kaşgar'da öyle bir (8) kıtlık ve kuraklık oldu ki oranın halkı helal ve haramı ayırtetmediler. Nazım "Nayman ordusu yağmur gibi (9) Kaşgar diyarına vardı, at sürüsü ve uğursuz hayvan çokluğundan, o diyarda hiç bir bitki yeşermedi. O (10) mülkte öyle bir kıtlık oldu ki, tavuk ve balık çok zor yetişti." En sonunda melun Kuşluk Han çok sayıda dinsiz ordu ile (11) Kaşgar memleketine yöneldi. Oranın halkı ve kulları hepsi aciz kalıp şehri ona bıraktılar ve (12) Nayman ordusu şehre gelip evlere girdiler. Nazım "Bütün şehir halkının evlerini, (13) ordu zorla aldı. O ülke zulüm ve fesat dolu oldu. İtaat etme dışında başka çare yoktu." Kuşuk (14) Kaşgar'ı kendine karşı boyun eğdirdi. Oradan Ḫoten'e yöneldi ve orayı da elegeçirdi ve oranın halkını da (15) putperestliğe davet edip zorluyordu. Bütün bilim insanları ve imamlar dışarı çıkıp (16) dinlerin üstünlüğü ile ilgili tartışsınlar diye emir verdi. Üç binden fazla imam ve bilim insanı ve fazıl dışarı çıktılar ve Kuşluk (17) Han onlara dönüp, sizden hanginiz korkmayıp haklı sözü geri almaz dedi. Şeyh Muvafiḳ (18) 'Alau-l Din Muhammed Ḫoteni (Allahın nuru mezarına) gelip yanına oturdu ve doğruları söylemek için hazırlandı (19) ve din-i muhammedi ve millet-i ahmedinin üstünlüğü hakkında deliller ve kanıtlar söyledi. Kuşluk Han yenildi (20) sözü kesilince akılsız davranmaya başladı. Nazım "O edepsiz cevap vermekten aciz kalınca, nebiyi kötü diye hitap etmeye başladı." (21) Dindar imam mertliğinden: "Allah belanı versin ey dini bozuk melun Kuşluk Han." dedi. (22) Bu söz o büyük ve kibirli kafirin kulağına gidince imamı yakalayıp İslam'dan dönmesi için emir verdi. (23) "Heyhate heyhate lima tuadun. (Size vaadedilen şey ne kadar uzak ne kadar uzak.) Devin evine ilahi ışık girmez. Bir kaç gece gündüz (24) o din büyüğünü kendisinin kurduğu büyük medresenin kapısına çarmıha gerip azap verdiler ve o şehadet kelimesini söylüyordu (25) ve halka öğüt veriyordu ki; dünyevi azaplarına karşı uhrevi dereceleri çok olan din-i ahmedi'yi (26) kaybetmemek lazım. Aynı dinden olan Erayin onu öldürdü. Nazım "Erayin utanmaz ve (27) korkusuz oldu. O da o medresede ders veriyordu." "İnna

lillah ve inna ileyhi raciun. (Allahtan geldik, yine Allah'a döneceğiz.) Ondan sonra o vilayetten bir namaz

80

(1) kıldılar. Nazım "Ḫoten şehrinde Kuşluk Han zafer kazandı, o mülkte gitme coşkusu oldu. (2) İslam imamlarını o katletti. Kanları Nil nehri gibi aktı. Müslümanlık onun yüzünden bozuldu. (3) Putperestler onun yüzünden mutlu oldular. Onun zulmünden bir cihan mağlup oldu. Kadın erkek ondan dolayı isyan ettiler."

(4) Uraz Ḳanḳuli'nin ortaya çıkışı ve melun Kuşluk Han'ın tarafından öldürülmesinin zikri:

Derler ki (5) melun Kuşluk Han'ın Ḫoten memleketini elegeçirdiği zaman, Elmaliġ bölgesinde, (6) Ḳanḳuli kabilesinden, Uraz adında çok cesur ve dilaver ve pehlivan biri vardı, ki sürekli yolları kesip (7) sürülerden at çalıyordu ve kötü şeyler yapıyordu. Bundan dolayı çok sayıda korkusuz ve cesur insanlar (8) ona katıldılar. Böylece uraz güçlendi. Elmaliġ bölgesini yağmaladılar. Taki sonunda Elmaliġ'i (9) elegeçirdi. Oranın emiri oldu ve oradan orduyu Fulad Sem'e sevk edip oraya yöneldi. Orası o bölgenin en büyük şehirlerindendir (10) Orayı elegeçirdi. Kuşluk Han oraya çok sayıda ordu ile saldırınca ordusunu yenip (11) şehri yıkıyordu. Uraz Ḳanḳuli, Kuşluk Han-i Nayman'dan bıkınca kendi kızını (12) bir elçi ile Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına gönderip onu hizmet edeceğini söyledi ve melun Kuşluk Han'ın zulmünden (13) şikayet edip yardım istedi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ona iyi davranıp onun kızını, (14) büyük oğlu Cuci için istedi. Uraz Ḳanḳuli ona karşı olan kulluk ilişkilerini sağlamlaştırdıktan sonra, (15) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın tahtına yöneldi ve onun şahane şefkatini gördü. Dönerken (16) çeşitli şefkat ve törenle onurlandırıldı. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Uraz Ḳanḳuli'ye (17) dedi ki: av işinden uzak dur ki birden düşmanın avı olmayasın. Uraz Ḳanḳuli'ye av yerine bin koyun (18) bağışladı ve Elmaliġ'e dönme izni verdi. O dönemlerde Kuşluk Han eski alışkanlığından (19) Uraz'a saldırdı. Elamlıġ bölgesinde olan Uraz Ḳanḳuli'nin mallarını ve hayvanlarını ve akrabalarını (20) aldı. Uraz'ın halkını Elmaliġ'in kapısına kadar kovdu ve oranın halkı şehrin kapısını kapatıp savaşmaya başladılar. (21) O sırada Kuşluk Han'ın ordusuna, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın büyük bir ordu ile (22) vardığı

haberi ulaştı. Bu haber herkese yayılınca Kuşluk Han'ın ordusu tamamen (23) Elmaliġ'in kapısından geri döndüler. Uraz Ḳanḳuli ava alışmıştı ve (24) Kuşluk Han'ın ordusundan bihaberdi ve avı çok sevdiğinden Sahip Kıran-i Azam'ın nasihatını unuttu. Yol boyunca (25) az sayıda olan süvarileri büyük ordu tarafından kuşatıldı ve av yaparken katledildi. Ondan sonra Sahip Kıran-i (26) Azam Çengiz Han-i Muazzam, onun oğlu, Şıḳnaġ Tekin Han'ı babasının yerine getirtti. (27) Cuci'nin kızlarından birini ona verip Elmaliġ'a gönderdi ve o oraya yerleşti. Derler

81

(1) Arslan, Ḳırıġ kavminin hanı idi. Bu sırada Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın kulu idi ve o bir kız ile nişanlayıp (2) Ḳıyalıġ'ın hükümdarlığına gönderdi.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın (3) Müslümanların kanının kısası ve Harezmşahların intikamı için İran memleketlerine yönelmesinin zikri:

İtibarlı tarih kitaplarına yazılmış ve zikredilmiş ki (4) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın Maveraünnehr'in memleketlerini ele geçirdiğinde, İran ve Turan (5) yolları gayet güvenli ve sağlam olmuş. Öyle ki eğer yaşlı bir kör kızıl altın dolusu bir leğeni başına koyup doğudan (6) batıya gitseydi hiç bir yaratık onu rahatsız etmezdi. Nazım "Şah öyle bir şey yapmıştı ki onun korkusundan, (7) onun ikliminde hiç bir hırsız yoktu." Moğolların bölgesinde bilimde o devrin sanatkarlığında büyük olup altın işlemeleri renkli kumaş dokuyan hiç bir ünlü ve meşhur bir şehir yoktu. (8) Bundan dolayı Sultan Muhammed-i Harezmşah memleketlerinin tacirleri, (9) beğenilme ümidi ile her tür elbise ve mefruş ve kumaşı onun ordusuna götürüyorlardı. Çok kar (10) ediyorlardı ve çok faydalanıyorlardı. Bu hevesle büyük tacirlerden bir kaçı anlaşıp çok fazla kumaş (11) ve ürün ve malı Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusuna götürdüler ve Sahip Kıran-i Azam (12) onlardan birini elindeki kumaşı göstersin diye çağırdı. Ona sordukları her kumaşın fiyatını (13) on yirmi kat daha fazla dedi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu pahalılığa kızdı. Dedi: "Bu adam (14) sanıyor ki biz bu kumaştan hiç görmedik." Bununla birlikte, hazineden kumaş getirip (15) tacirlere göstersinler diye emretti. Nazım "Sahip Kıran'ın fermanı ile hazinedar, bin elbiseli sandığı getirdi. Kapağı mücevher ve (16) altın ile süslenmiş, öyle ki göz bugüne kadar çok az görmüş. O ürünlerden köşede ne kadar varsa tacirlere gösterdi (17) kendi mallarını görmeyip pahalı ürünlerini unutsun diye."

Ondan sonra Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (18) Muazzam, tacirin kumaşlarını toplasınlar diye emretti ve ondan sonra halk o kumaşların hepsini alsın diye emretti. (19) ve kumaşın sahibini tutuklayıp başka bir iş yapsın diye emretti. Tacirlerin arasında (20) Hocendi diye biri vardı ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna gitti. Nazım (21) "Ona kumaşın fiyatını sordu, kendi sırlarını açık etmediler. Dedi: "Her bir kıyafet (22) taht Tanrısı için hiçtir. İklim-gir Padişah, kabul ederse, itaat ederim. Çünkü (23) hediye için getirdik, İran'dan Şirveş (aslan gibi) şaha. Şehinşah dediğini beğendi, onun getirdiklerini önünde fiyatlandırdı. (24) O fiyat ile tacirin mallarını alıp hazineden ona altın verdi. Altın dokumalı bir elbise için, altından bir baleş (altın ve gümüş için ölçü birimi) (25) verdi Şehriyar." Her bir ipek elbise için kızıl altından bir baleş ve pamuk kumaştan iki büyük elbise için (26) beyaz gümüşten bir baleş verdi ve derler her baleş beş yüz miskaldır (4.810 gram olan bir ağırlık ölçü birimi). Tacirler için çadırlar kurulsun diye emir verdi. (27) Gidene kadar her gün onların masraflarını karşıladı ve izzet ve saygı gösterdi ve

(1) O insanların orada bulunduklarını çok kutlu kılıyordu. Nazım "O iyi huylu Şah, müslümanların (2) orada bulunduklarını iyiye yordu." Geri dönme zamanında onlara şefkat gösterip lütufta bulundu. (3) Sayısız nimetler ve ihsanlar etti. Ḳaraçar Noyan'a ve evlatlara ve akrabalara ve Noyanlara dedi ki: Sizlerden her biriniz (4) güvenilir müslümanları çok sayıda mal ve sermaye ile bu tacirlerle gönderin ki o memleketten hediyeler ve (5) bereketli ürünler getirsinler. Sahip Kıran-i Azam'ın fermanı ile beş yüz müslümanı çok fazla mal ile (6) tacirleri ticarete gönderdiler. Nazım "Bütün yükleri misk ve altın ve dirhem olan, (7) beş yüz müslüman beraber gittiler. Üç pakize-can müslüman, elçi olarak oradan yola çıktılar. İlki Muhammed, (8) ikinci Ömer, üçüncü de pak-din Yusuf idi. Üç elçi ve beş yüz tacir ki malları (9) Tatar miski idi. Elçiler ile yola çıktılar şaha gidip teslim olmak için. (10) söz ve adaletten dolu, ki Tanrı cihanı bana ve sana verdi. Bize yakışan, halkın huzurunu istemekten başka değildi. (11) Senin mülkünden bize tacirler geldi, bizden gördükleri tam onlara yakışan idi. Sana söyleyecekler, bizden götürdüklerini, (12) sana getirecekler. Buradan da tacirler malları ile oraya doğru yola çıktılar. Onlar senin mülküne (13) vardıklarında kar edecekler. Getirdiklerini satıp bizim işimize yarayanları alacaklar. (14) Sen benim için evladımdan daha yakınsın, İran'da bize hizmet eden en iyilerdensin. Tanrı cihanı ikimize verdiği için, (15) ihsan ve adaletle süslememiz lazım.

Büyük işler zamanında senin bize yardım etmen ve bizim de sana arka gelmemiz ne kadar güzel bir şeydir. Biz arkadaş olursak (16) yollar şer ve kötülükten güvende olur. Yeryüzü adalet ile dolarsa bütün halk bize aferin der." (17) Beş yüz müslüman taciri üç elçinin eşliğinde gönderdi, ki ilki Muhammed-i Harezmi, ikincisi Ömer (18) ve çüncüsü de Yusuf idi. Bu göndermenin hedefi şöyleydi ki, o tarafın tacirleri bu diyara (19) vardılar ve gördükleri saygı ve ağırlamayı söylediler ve gördükleri her şeyi (20) anlattılar ve bu taraftan da müslümanlardan bir gurup mallar ve kumaşlar ve misk ve (21) porselen hediyeler ve altın ve gümüş ve çok sayıda yün ve mücevherat ve pahalı ürünler ile o diyara yola çıktılar. (22) Bu devirde ki yer ve gökyüzünün sahibi, yeryzündeki memleketleri bize hediye etti, yakışı olan odur ki, (23) Allah'ın kulları gidip gelmekte olup bolluk içinde olsunlar. Onların devirlerinin sultanları olduğumuz için, bizim ve senin adaletinden (24) faydalanmaları lazım. Devrin halkı bizi överek ömürlerini geçirmeliler. Bu gurup (25) Otrar diyarına vardı. Otrar'da Sultan Muhammed-i Harezmşah tarafından vali olan İnalcuḳ, (26) Türkan Hatun, Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın annesi ile akrabalığı yüzünden Ġayır Han lakabını almıştı. (27) Onun huzuruna gittiler. Hintli olan tacirlerden biri eskiden arkadaşı olup onu tanıdı.

83

(1) O Hintli eski alışkanlığı ile Onu İnalcuḳ diye hitap ediyordu. Bu durum o devlet adamına ağır geldi ve (2) kızdı. Tacirlerin mallarına göz dikip onların canlarına kastetti ve o günahsızları hapse (3) attı. Nazım "Otrar'da tacirlerin yolunu kesti. Çünkü .onunla bir sırrı vardı."

(4) Kötü ve beğenilmemiş hareketlerin yapılması ki Sultan Muhammed-i Harezmşah mülkünün yıkılmasına neden oldu:

(5) Sultan Muhammed-i Harezmşah tarafından yapılan doğru olmayan hareketlerden biri budur; (6) Hazret-i Şeyh Veli-Teraş Necmu-l din-i Kübra'nın (Kuddese Sırruhuma) müridi olan Şeyh Mecdu-l din-i Bağdadi ile Sultan Muhammed-i Hrezmşah'ın annesi Türkan Hatun'a iftira atıldı. (7) Sultan'ın sarhoş olduğu bir gece ona söylediler. Sarhoş vaziyette o din büyüğünün katline izin (8) verdi. Sabah kendine gelince o hususta pişman olup mücevher dolu bir tepsi ve altın dolu bir leğen (9) dervişlere, Hazret-i Şeyh Necmu-l din-i Kübra'nın (Kuddese Sırruhu) tekkesine gönderdi. Dervişler sofra kursunlar diye. (10) ve

gayri ihtiyarı olan bu olayı affetsinler. Şeyh dedi ki: onun kan parası altın ve mücevher değildir. (11) Tam tersi kellelerdir. Yani Sultan ve kaç bin yaratık. Maveraünnehr memleketi Fesâket ve (12) Otrar'a kadar Sultan Muhammed'e aitti. Altı yüz on senesinin aylarında, payitahtta saltanat sırası (13) Emiru'l Muminin El Naṣir Billah Ebu'l Abbas Ahmed'e geldi. Onların arasında korku vardı. Biri (14) diznsiz Celaleddin Hasan ki İslam'a yönelmişti. Hicaz'a doğru bayrağını gönderdi. Onun bayrağını (15) Sultan'ın bayrağına öncelik tanıdılar. Sultan'ın sahabelerine hakaret ettiler. Ayrıca Ġazneyn'i (16) o dönemde elegeçirdi ve payitahtın veziri, Şahabeddin Ġuri mülkünün hazinesinden çıktı. (17) Ġuriyan'ın kışkırtmasıyla Harezm ve Harezmşah'a yöneldi. Ġuriyan'ın kastetmesi daha çok payitahtın kışkırtması ile (18) olmuş. Sultan bu yüzden çok gücenmişti. Bu yüzden memleketin imamlarından (19) Sadat-i Beni Fateme'nin olmasına rağmen hükümet Al-i Abbas'ın olmayacak ve onlar bunu haketmiyorlar diye fetva çıkardı. (20) Ayrıca onlar Acem memleketlerine doğru yola çıktılar ve bunları bahane yapıp halifenin adını (21) bütün memleketlerde hütbeden eliyordu. Hüseyni Sadatlar'dan, Seyed Alau'l Mülki Terendi adında bir büyüğü (22) halifelik için aday yaptı. Büyük bir ordu ile Abbasiler'i yok etmek için halifeye yöneldi. Damġan'a varınca (23) Atabek-i Saad'ın Irak'ı elegeçirme maksadıyla Şiraz'dan yola çıktığını duydu. Sultan büyük bir ordu ve aceleyle uola çıktı. (24) Sultan oraya varınca, Atabek, Fars ve Irak ordusu ile geldi. Savaş başladı. (25) İlk saldırıda Atabek ordusu yenildi. Atabek'ı yakaladılar. Sultan onu öldürmek istedi. (26) Atabek-i Saad, Nesuzen mülküne iltica edip onu gitmek için yardım etti. Sultan onu (27) her sene Fars'ın dört payını hazineye verme şartıyla bıraktı. Esteḫer Kalesi ve Eşknun'u (Şenekvan) Sultan'ın adamlarına bıraktı.

84

(1) ve kendi oğlu Atabek Ebubekir'i tutup Eşknun (Şenekvan) Kalesi'nde hapsetti. Yaptığı anlaşmaya vefalı kaldı. (2) Sultan'ın alayları Rey'den yola çıkıp Hemedan'a yaklaşınca Irak'ı elegeçirmek için (3) Tebriz'den Hemedan'a gelen Atabek Ureng bozguna uğradı. Ordu onun arkasından gitmek istedi ama Sultan dedi: (4) Bir yılda iki padişahı yenmek iyi olmaz. Ona yol verin gitsin. Atabek Ureng (5) sağlıkla Azerbaycan'a geri döndü. Sultan Muhammed, Hemedan'dan Ester Abad'a gitmek istedi. Yolunun üzerinde olan Gerive'de (6) fazla kardan ilerleyemedi. Havanın çok soğuk olduğundan ve fazla yağdığından (7) ordunun bir çok atı öldü. Mecburen Hemedan'a geri döndü. Görkemi gönüllerde azaldı. Payitahta gitmesi (8) ona mübarek olmadı. Bu sırada elçi İnalcuḳ hızlı bir şekilde gelip

haber verdi; kalabalık bir gurup çok fazla mal ve hediyelerle (9) Çengiz Han'ın ordusundan geldiler ve İran'a gitme niyetindeler, onların memlekete gelip gitmeleri (10) hoş bir olaydır. Nazım "Düşman kendi ayağıyla tuzağa düştü, bundan dolayı akılsızın kanı ve malı haramdır." Sultan (11) bu olayla ilgili hiç beklemeden onların malı ve canının yağmalanmasına izin verdi. Elçi Ġayır Han (12) ki adı İnalcuḳ idi döndü. Ġayır Han o kötü hareketi yaptı. Çengiz Han'ın elçisini (13) suçu olmadan katletti ve onlara ait ne varsa elegeçirdi. Nazım " Birinin bahtı (14) kötüye gidiyorsa, sıkıntı ve azap veren bir şeye dönüşür." Bu sebepten dolayı bir dünya yıkılıp bir cihan evsiz barksız kaldı. (15) Her kan damlası için bir Ceyhun aktı. Her saç teli için bir siyah böcek oldu. Nazım "Günahsız her saç teli için (16) binlerce baş kesildi. Her yarım gümüş arpa için, çok sayıda kuyumcunun ömrü telef oldu." (17) Bu olay gerçekleşmeden önce o guruptan bir kişi hapisten kaçmıştı. Arkadaşlarının başına gelenlerden haberdar olunca (18) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın sarayına gitti ve yanındakilerinin serüvenini anlattı. (19) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu haberi duyunca kin ateşi öyle alevlendi ki (20) onun aydınlığından deniz ve madenlerin üzerinde olan sular aktı. Nazım "Öfkesinin ateşi öyle alevlendi ki, onun ışığından (21) kuru ve yaş yandı. Üzüntüden, yemeden içmeden kesildi. Gönlü kan ve gözü yaş doluydu." (22) Derhal kalktı ve yakında olan bir tepeye çıktı ve başından kilahını çıkarıp (23) eğildi ve yüzünü toprağa sürdü. Perişan ve üzüntülü kalbinden müstağni Allah'a dua etti. (24) Acizlik içinde Ḳażiyu'l- Ḥacat ve Alem'u-l Sirri ve El Ḫalfiyat'a (Allah'ın isimleri: ihtiyaçları karşılayan ve sır ve gizli şeyleri bilen) dua etmeye başladı. (25) "Ey dillerin ilk satırları onun adı! O hep İlah deyip o Tanrı ve bu Tanrı." Kafirlik ve İslam, (26) yolunda gidip, Vahdehu La Şerike Leh diyerek. Nazım " Tepenin başına gidip külahını çıkaran (27) Sahip Kıran. Yüzünü kara toprağa sürüp ağlayarak dedi: Ey pak Tanrı! Sensin

85

(1) adaleti sağlayan. O günahsızlara rahmetinle bak. Eğer biri günahsızca ölürse, onun kin güdeni sen olmalısın. (2) Üç gece gündüz ağladı, üzüntüden gözü yaş ve dudağı kuru idi. Birden onun üstelemesi ve bağırmasından (3) gayptan yardımına geldiler. Onun konusuyla ilgili konuştular öyle ki gönlü rahatladı." (4) Allahın rahmetinden üç gece gündüzden sonra ki, onun ısrarları dünyada gürültü yaptı ve Ceberut aleminin insanları (5) ellerini duaya açtılar. Çaresizce dua oku, icabet hedefine ulaştı. (6) Gayb aleminden kulağında bir ses duydu, istediğine dair. Şüphesiz ve kuşkusuz ki hatırına (7) ve gönlüne nakşedildi. Elbette

intikam alacak ve Sultan ve (8) yanındakilere galip gelecek. Nazım “Kimse Hak kapısında ümitsiz olmadı. Gönül kırıklığı bu kilit için anahtar oldu.” (9) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam isteğinin kabul olduğuna dair gaybdan gelen sesi duyduktan sonra o (10) tepeden hürrem ve mutlu ordusuna döndü. Nazım “Adamlara ve başkaldıranlara müjde verdi, ki Tanrı (11) gam dolu gönülleri mutlu etti. Şimdi orduyu donatmalıyız. İntikam için hzırlanmalıyız. Günahsızın kısası için (12) binden fazla kelle yollara düşecek.” Ondan sonra ordunun hazrlanmasına ve donanmasına ferman verdi. Her tarafa adamlarını (13) ordu toplamak için gönderdi. Sultan Muhammed-i Harezmşah’a elçi gönderdi ki, ektiğin tohum yetişmiş (14) biç bakalım ne elde edeceksin. Nazım “Sultana haber gönderdi. Kin kılıcını kılıftan çek. (15) Sen zulüm ve savaş tohumu ektin, keskin kılıç ve gürz biç. Seni niyetimden haberdar ettim. (16) Sen de savaş aletlerini hazırla. Emin ol ki hazırlandım, gafil olduğumu sanma.” (17) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın ilgisi İran memleketine yöneldi ve tedbir için (18) Cihangüşa-i Evvel, memleketin etrafında isyan edenleri defetti. (19) Nayman padişahı, Kuşluk Han İbn Tayan Han ve Mekrit padişahı, Tuḳbeġan İbn Tuḳtay Beyi (20) hala isyan edenlerden idiler. Yol boyunca fitne ve fesat ediyorlardı. İlk önce Kuşluk Han’ı defetmek için (21) Cube Noyan’ı, o önemli işe seçti.

Kuşluk Han hikayesinin devamı:

Kuşluk Han, Ḫoten ve Kaşgar’da zulüm ve (22) adaletsizliği haddinden fazla yapıp İslam’ı yoketme ve müslümanları eziyet etmek için çabalıyordu. Nazım (23) “O alçağı defetmek için yeryüzünden gökyüzüne dua geldi. Zulmü haddinden fazla olunca, mazlumların duası (24) işe yaradı. Mevsimler biraz geçince mazlumların duası kabul oldu.” Cebe Noyan (25) Sahip Kıran’ın fermanı üzere çok sayıda ordu ile Kuşluk Han’ı yok etmek için yola çıktı. Kaşgar ülkesine yöneldi. (26) Kuşluk Han, Sahip Kıran’ın ezici ordusunun haberini alınca Kaşgar’dan kaçtı. Nazım “Bedeḫşan’a doğru (27) Neymenan Kuşluk İbn Taban gitti. Cihangir ordusunun ayak tozunu görünce, rahat ettiği yerde kalamadı.

86

(1) Ölüm korkusundan o şehirden kaçtı. Cube, Kaşgar’a ordu sevketti.” Cebe Noyan Kaşgar mülküne girdi ve şehirde, (2) kim hangi din ve millete bağlıysa aynı şekilde kalsın diye seslendi. Nazım “Noyan’ın fermanı ile (3) Kaşgar’da tellal bağırdı. Dininizden geri dönmeyin, herkes kendi dinine bağlı kalsın.” (4) Kuşluk Han’ın ordusuna bağlı olan

Nayman'dan kimi bulduysalar öldürdüler. Ordu Kuşluk Han'ın peşinden (5) her tarafa saldırıyordu. Nazım "Cube, şeytan çocuğu Kuşluk Han'ın peşinden, ordusu ile rüzgar gibi her tarafa saldırdı. Bedeḫşan'a doğru (6) gitti, onun için bir sıkıntı oluşturdu." Kuşluk han can korkusuyla dağlık bölgeye (7) Bedeḫşan sınırına gitti. Şaşkınlık ve çaresizlikten dereye kaçtı. Oradan çıkma yolu yoktu. (8) Orada, Bedeḫşan vileyetinden bir grup avcı, o dağda av yapıyordu. Moğollar onları (9) gördüler ve onlara dediler ki eğer bizden kaçanları yakalayıp bize teslim ederseniz, (10) canınınz ve başınız güvende olur. Onlar Kuşluk Han ve yanındakilerin etrafına toplandılar ve hepsini yakalayıp (11) Moğollara teslim ettiler. Moğollar da onları öldürdüler ve kellelerini alıp gittiler. O kasabada çok sayıda ganimet ve mücevher (12) Bedeḫşanlar'ın eline geçti. Nazıım "gaybı bilen Tanrı, hanedan düşmanını zelil ederek ona naptığını gördün mü? (13) Allah, İslam'ı düzene koyanı destkler." Bundan dolayı Ḫoten şehirleri Kaşgar'a kadar (14) ve Syḥun denilen Ab-i Fetaket'e kadar Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın memleketlerine dahil oldu. (15) Mekrit padişahı, Tuḳbe Han İbn Tuḳta Beyi, Kuşluk Han'ın Ḫoten ve Kaşgar'ı istila ettiği zamanda ondan (16) ayrılmıştı ve Hom Keçek'e doğru gitmişti. Cuci Oğlan'ı büyük bir ordu ile onu defetmek için gönderdi.

(17) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yönelmesinden haberdar olma zikri:

Çengiz Han'ın elçisi (18) Sultan Muhammed-i Harezmşah'a vardı ve onun yönelmesinden haberdar oldu. Oğlu Sultan Ruknu'l-din'i (19) Irak'ta bıraktı ve İmadu'l-mülk Zade'yi, malların alınması ve mülklerin tedbiri için görevlendirdi ve kendi de oradan (20) Maveraünnehr'e yöneldi. Nazım "Harezmşah bu haberi duyunca o da Şah ile savaşmak için hazırlandı. Irak mülkünden (21) Acem'e gitti. Horasan memleketine gitti." Sultan Muhammed, Neyşabur'a varınca bir ay orada (22) kaldı. Ana yoldan saptı ve tehlikeli yolda adım attı. Oradan Buhara'ya yöneldi. (23) Şaban'ın sekizinden Şevval'in onuna kadar orada kaldı. Bahar mevsimi olduğu için ona uyup (24) tekrar gençlik yaypıp kadın şarkıcıların nağmelerini dinleyip erguvan şarabı içmeye başladı. Ondan (25) sonra o bölgedeki orduları toplayıp Semerkand'a yöneldi payitaht yapmak için. O sırada (26) Gür Han'a isyan eden Sultan Osman, Sultan Harezmşah'a itaat etti. (27) Sultan Muhammed'e sikke verip hutbe okudu. Sultan Muhammed, kızı Han Sultan'ı ona verdi. Ondan sonra Sultan

(1) Osman muhalif olmaya başladı ve kötü işler yaptı. Sultan onu öldürdü. (2) Semerkand'ı kendi payitaht yaptı ve orada büyük cami yaptı. Bu vakitte Semerkand'a vardı. Bir süre (3) gururdan ve gafletten neşe ve eğlence sofrası kurdu. O sırada (4) Mekrit kabilelerinden olan Tuḳbeġan'ın yola çıkma haberi Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın kulağına gitti. Ondan dolayı Cend'e gitti. Cend'e (5) varınca Cuci'nin büyük bir ordu ile peşine düştüğünü öğrendi. Sultan Semerkand'a yöneldi ve (6) tedbir alıp Semerekand'a geri döndü. Geride kalan orduyu alıp Cend'e (7) gitti ve oradan da onlara yöneldi. Nazım "Orduyu Cend'e öyle götürdü ki, sayıları (8) hesaplanamaz. Oradan çıkıp Türk sınırına gitti, büyük bir ordu ile dağ gibi. Makamı ve ordusuna öyle ümitliydi ki, (9) güneş onun gözünde küçük bir zerre idi." İki nehir olan Ḳoboli ve Ḳemic'e varınca çok sayıda ölü gördü. (10) Yeni dökülmüş kanlar gördü. Ölülerin arasından bir yaralı bulup ona durumla ilgili soru sordular. (11) Mekrit padişahı, Tuḳbeġan İbn Tuḳta Beyi ile savaş yapan Cuci Oğlan'ın ordusu olduğu belli oldu, ki galip (12) gelmiş. Aynı gün Sultan, Cuci ordusunun peşinden gitti. Öbür gün onunla karşı karşıya geldi.

(13) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın Moğollar ile savaşma hikayesi:

Sultan Muhammed-i Harezmşah, Moğol ordusunun peşinden gelince (14) savaş için hazırlandılar. Nazım "Sultan, ordusuyla öyle saldırdı ki Moğol ordusu göründü. (15) Vardılar ve davul çaldılar. Harezmşah tuğ altında durdu. Orduyu savaş meydanına yöneltti, ama (16) Moğollar savaşmak istemedi." Sultan'ın ordusu savaş meydanına gelince, Moğol ordusu karşılık vermekten ve öldürmekten kaçındı (17) dedi: Nazım "Şehriyar etme, hata yapma! Böyle mutlu olma. Bizim kalbimizi üzme, (18) kendi canına zarar verme. Çünkü Çengiz Han bizi başka bir iş için bu diyara gönderdi. O (19) Leşker-Penah Şah'tan Harezmşah ile savaşmak için iznimiz yok. Sultan sözlerine kızdı. (20) Orduyu savaş için onlara gönderdi." Moğollar, Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın onlara saldırdığını görünce (21) mecbur savaşmaya başladılar. Nazım "Moğol ordusunun sayısı azdı ama, her iyi adamı yüz adamdan daha iyidi. (22) Dev gibi Sultan'a doğru gittiler. Saldırdılar ve feryatlar yükseldi. O gün, güçlü Sultan (23) bir saldırı ile yakalandı." Sultan Celalleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah ordunun orta bölümünün (24) karıştığını görünce saldırdı. O gün akşama kadar güçlü bir şekilde zaferler kazandılar. Nazım (25) "O gün savaşta çok direndi. Demir bir dağ gibi yerinden kıpırdamadı." Gece olunca Moğol ordusu

(26) Çengiz Han'a doğru gitti ve oraya varınca olanları anlattılar. Nazım (27) "O ordu, Şah'a Harezmşah'ın iyi ve kötü durumunu anlattı." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu

88

(1) haberi duyunca öfkesinden ateş parçası gibi alev aldı. Nazım "Keşver-Penah Şah bu sözü duydu. Ordunun toplanması için ferman verdi."

(2) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Sultan Muhammed-i Harezmşah ile savaşmak için hazırlanma zikri:

(3) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yönelme haberi kesinleşti ve Sultan Muhammed-i Harezmşah o küçük ordudan (4) öyle büyük bir zafer gördüğü için gönlüne korku düştü. Oradan döndü ve Semerkand'a (5) geldi. Müneccimler de dediler ki, saadet Otad-i Tali ve On derecesinde imkansızdır. Öyle uğursuz görünüyor (6) ki Nesr-i Tali (yıldız ismi) ve On zulüm derecelerini geçecek. Düşmanlara karşı hiç bir iş yapılamaz. (7) Bu söz onun aşırı korku ve hayretine sebep oldu. Nazım "Kötü bahtı uyanan her kimse, (8) nasıl rahat uyuyabilecek. Evet devleti ondan yüz çeviren her kimse, işi hiç bir zaman iyi olmaz. Sultan Muhammed (9) bu sözü duyunca, hayret denizine daldı. Doğru yolu bulamadı. (10) Güneş ışığını aydan ayırtetmedi. Yaptıklarından pişman oldu. Ama pişmanlığın faydası yoktu." Derler o zamanda, (11) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın çok sayıda asker ve ordusu vardı. Hesaplayanlar rakamını dört (12) yüz binden az demiyordu. Ama Moğol ordusunun yönelmesinden sonra, Ḳaraça Ḥacib'i on bin adam ile Otrar'a doğru Ġayır Han'ın imdadına (13) gönderdi. Otrar'ı korusunlar diye. Otuz bin adamı da Buhara'yı korumak için görevlendirdi. Yüz on bin adamı (14) Semerkand'da bıraktı. Onlardan altmış bini Türkler idi. Komutanları (15) Sultan'a yakın ve her biri zamanınını İsfendiyar'ı idiler. Elli bin adam, Tacikler ki her biri (16) Rüstem gibiydi. Otuz bin adama da kaleler ve hisarları yapmaları için ferman verdi. Hendeğin köşesinden suya vardılar. (17) Sultan diğer gün hareket etti ve ondan geçti ve dedi ki: Bize kasteden ordudan her biri eğer bir tane kamçı (18) bu hendeğe atarsa ancak dolar. Nazım "Onun sözüyle bir ordu ve şehir, tek yürek oldular." (19) Sultan Muhammed-i Harezmşah oradan Neḫeşb yoluna gitti. Nereye varırsa halka vasiyet (20) ediyordu ve diyordu ki: Bir çare bulup bir kaçış yolu bulun. Birini Harezm'e gönderdi. Böylece annesi Türkan (21) Hatun

ve diğer hatunlar ve küçük evlatları ve bütün zahireler ve kumaşlar ve değerli eşyalar ve mücevherleri Mazenderan'a yönlendirdiler. (22) Haber Türkan Hatun'a vardı. Etraftan torunları koruyanları ve (23) orduyu komutanları ile Harezm'i korumak için görevlendirdi ve hanedanının torunlarından olan diğer oğlanlar ve (24) Sultan'ın haremi ile Mazenderan'a doğru gitti. Nazım "Büyük bir görkem ile Mazenderan'a doğru gittiler. (25) Bu olayın çözümü nasıl olur diye Sultan devlet erkanındakilere danıştı. (26) Herkes kendi aklı kadar bir şey söyleyip uygun bir şer buluyordu. Yıllar boyunca tecrübelenen (27) ve işlerde çok düşünen bir kısım dediler ki: Maveraünnehr'in hikayesi öyle olmuş ki bu vaziyette onu korumak

(1) mümkün değildir. Horasan ve Irak'ı kaybetmemk için çabalamamız lazım. Şu an her şehre ve tarafa gönderilen bütün orduları (2) geri çağırmalıyız. Herkes çıksın. Ceyhun'un suyunu kapatıp (3) Moğol ordusunun sudan geçip bu tarafa gelmelerine izin vermemeliyiz. Bazıları, Hindistan ve (4) Ġazneyn'e gitmelerini söyledi. Sultan Muhammed-i Harezmşah bu fikri beğendi. Bu sebepten ikinci fikri uygulayıp (5) yola çıkıp Belḫ'e geldi. Bu vakitte Irak'ta olan Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın oğlu, Sultan Rukniddin, (6) İmadu'l-Mülk-i Savuci'yi çok sayıda hediye ile babasının yanına gönderdi. İmadu'l-Mülk'ün Sultan Muhammed-i (7) Hrezmşah'ın yanında çok hatırı vardı. Vatan sevgisinden dolayı Sultan Muhammed-i Harezmşah'a dedi ki, (8) bu halk bu olaya galip geldiği için buradan uzaklaşıp Irak'a (9) gitmemiz lazım. Orduları orada toplayıp sonra da işe koyulmalıyız. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın oğlu olan Sultan Celaleddin (10) ki o vakitte babası ile birlikteydi bu fikirleri reddediyordu. Doğru olan odur ki, (11) eğer Sultan Irak'a gidiyorsa Ceyhun'un suyunu koruyayım diye orduyu bana versin ve eğer o tarafta (12) suyu alırlarsa bu taraftan mani olup geçmelerine izin vermeyelim, diyordu. Nazım "Gidip Ceyhun tarafında çadır kurarım, düşmanlarla (13) savaşırım. Bu ordu ile oraya gidersem düşmanlar nehrin o tarafından gelmez. Eğer (14) sana bizden kötü bir şey gelirse, halk tarafından azarlanmayız." Sultan Muhammed-i Harezmşah ona (15) musallat olan korkudan dolayı oğlu Sultan Celaleddin'in sözünü dinlemedi. Nazım (16) O genç adamın büyük sözlerini, tecrübesiz Sultan dinlemedi. Ve dedi ki, ikbalim kötü olduğu için, (17) hiç bir şey yapmayacağım. Onun da baliğ biri olduğunu bilemedi. Oğlunun durumu da talihsizliğindendir. Tanrı kimi (18) zelil ederse, mantıklı ve doğru yolda olmaz." Sonunda Sultan Muhammed-i Harezmşah, İmadu'l-Mülk'ün fikrini (19) doğru bulup Irak'a doğru

yola çıktı. Zehir gibi acı olan bir vaziyetle Belḫ şehrinden yola çıktı. (20) Havadislerden haberdar olsun diye oradan Pencab'a mektup gönderdi. O sırada birden haber geldi (21) ki, Buhara'yı aldılar. Sultan hemen saltanatı bitti diye dört tekbir okudu. Memleketin gelinini boşayıp (22) çadırın köşesine oturttu. Geri dönseydi oturtup bağlamazdı ve yola çıktı. Ordusun bir çoğu (23) Türkmenler idi. Annesinin akrabalarından ki onlara Ḳafḳaliyan derler. Ona Niyan da (24) derler. Bu perişanlık sırasında Sultan Muhammed-i Harezmşah'ı öldürmek istediler. Sebep oydu ki, (25) Harezmşah divanından olan Bedruddin Emid, Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan korkup kaçmıştı. (26) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a sığınarak ona ihlas ve sadık olduğunu yazdı ve Sahip Kıran-i (27) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ağzından da her birinin arkasından bir dostluk mektubu yazdı ve bir casus ile gönderdi.

90

(1) ve o mektuplar Sultan'ın seçkin adamlarından birinin eline düştü be Sultan'a anlattı. Ve (2) Sultan Muhammed-i Harezmşah emirlerine karşı kötü düşünceye kapıldı. Bazı seçkin adamlarına anlattı. (3) Bu olay duyuldu. Bazı emirler de Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan korktular ve bu sebepten (4) emirler ve ordudan bir grup korkularından Sultan'ın yatak odasına gitmek istediler ve Sultan öğrenmişti ve (5) yatak odasını değiştirip büyük çadırı boş bırakmıştı. O grup o gece yarısı oklar attılar. (6) Sabah büyük çadır oklardan dolayı elek gibi delik delik görünüyordu. Sultan Muhammed-i (7) Harezmşah'ın sağ olduğu belli olunca o kötü işi yapan grup can korkusu ile (8) kaçtılar ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına gittiler. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın (9) diğer emirlere de güveni kalmadı. Bundan dolayı her emiri bir şehre gönderip kendisi de büyük bir korku ile (10) hemen Neyşabur'a doğru gitti. Seferu'l Muzaffer'in on ikincisinde, altı yüz on yedi senesinde, Türkiye'nin yılan yılına denk (11) Neyşabur'a vardı. Çok üzüntü ve gafletten eğlence ve işrete başladı.

(12) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın İran'a yönelme zikri:

İtibarlı tarih kitaplarında yazılıdır ki, (13) altı yüz on beş senesinde toskan (tavşan) yılına denk Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ülkesinin ordusunu (14) hazırlayıp İran'a doğru yola çıktı. Nazım "Cihan mülkünün Şehriyarlar'ının Şahı, Timuçin Çengiz (15) Sahip Kıran, öfekelenip Sultan ile savaşmak istedi, İran'a doğru yola çıktı." Yol

sırasında (16) etraftan ordular ona katıldılar. Nazım “Bahar vakti etraftan gelen selin (17) kaynayan denize akmak istediği gibi.” Oradan Ḳırlıġ kavminin valisi Arslan Han kabilesi ile Ḳayalıġ’dan ordugaha (18) gittiler ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın ordusuna katıldılar. Yed Yokut kavmi, Uygur ile (19) Baliġ’den katıldı. Elmaliġ’den Şıḳnaḳ Tekin ve Uraz Ḳangeli güçlü adamları ile hizmet için katıldı. (20) Nazım “Etraftan çok sayıda komutan büyük orduları ile geldiler. Hizmet için hazır oldular ve ağızlarını sena için. (21) açtılar.” Ama Kırgız ordusu karşı gelip katılmadı. Bundan dolayı Sahip Kıran-i (22) Azam Çengiz Han-i Muazzam, Cuci’yi büyük bir ordu ile onlara gönderdi. Nazım “Şah, şehzade Cuci’ye dedi ki, (23) ordu ile Kırgız’a git. O ülke ve diyarı elegeçir ve uğursuz isyancı ve itaasizleri öldür. (24) Kaan’ın fermanı ile Oğul, o büyük Moğol ordusu ile yola çıktı. Kırgız nehri donmuştu. (25) Ondan dolayı Şah’ın ordusu hemen geçti.” Cuci Han sudan geçti. O halkın yaşadığı koruya (26) varıp saldırdı. O kavmin hepsi itaat edip teslim oldular. Şehzade (27) Cuci oradan geri dönüp Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’a katıldı. Nazım “İran yolu

91

(1) Kötüden arındı. Turan’da hiç kimsenin bir korkusu olmasın. Cihan-cu (büyük padişah) her taraftan orduyu toplayıp Sultan ile savaş için (2) saldırır. Onu niyetinden haberdar etti. Ordudan birini gönderdi :Ey tacirleri günahsızca öldüren, (3) Ben onların intikamını alacağım.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Oktay Han ve Çağatay Han’ı (4) Otrar’a Ġayır Han’a gönderdi:

Büyük ordu Oktay Han ve Çağatay Han’a bağlıydılar. Herkes (5) suya girip yüzerek sudan geçti. Bütün herkes hep birlikte Otrar’a yöneldiler. Evleri (6) yıkıp oraya gittiler. Nazım “Şah’ın bahtından, saray yıkıldı.” (7) Ġayır Han ve Ḳaraçe Ḥacib, hisarın üstüne çıkıp kaleyi korumaya başladılar. İnalcuḳ, (8) ordunun eni ve boyunu (ne kadar olduğunu) gördü. Nazım “Güneş gibi parlayan bir ay yüzlü gördü, bir zerre gibi orduda (9) öylesine dolanıyordu. Korktu ve canından ümidi kesti, söğüt ağacı gibi korkudan titredi. Bildi ki ektiği o tohum (10) yetişmiştir ve biçme vaktidir.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Cuci Han ve Yed Yokut Han:

(11) Uygur kabilesinin padişahını büyük bir ordu ile Cend'e gönderdi. Ellaḳ Noyan ve Senktur ve Buḳay'ı (12) beş bin ağır silahlı ve zalim süvari ile Fesâket'e gönderdi. Nazım "Sürekli her sınır ve tarafa, bir emir gönderdi (13) atlı adamlarla.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Kubbet'ül İslam Buhara tarafına gitme zikri:

(14) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Tüli Han ve ordunun geri kalanı ile Buhara'ya yöneldiler. Derler ki Buhara kelimesi buhar kelimesinden türemiştir. (15) Ki Moġan dilinde ilim meclisi anlamındadır. Bu kelime Uygur ve Ḫıta putperestlerinin diline yakındır (16) ki, mabedleri Botan'da olduğundan Buhar diyorlar. Yol sırasında Zornuḳ'a vardılar. Oranın halkı (17) onları karşıladılar ve mal ve canları güvende oldu. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Zornuḳ'a Ḳutluġ Barlıġ (18) adı verdi. Yani Kutlu Şehir. Oranın gençlerini ayırıp Buhara'ya götürdü ve gerisini oarada bıraktı. Zornuḳ'a (19) varınca Nur halkı da vergi getirdiler ve bir yıllık vergiyi ödediler. Canları güvende oldu. Kimse (20) onlara saldırmadı. Oradan Buhara'ya yöneldi. Altı yüz on yedi hicri senesinde (21) Türkiye'nin yılan yılına denk Buhara'ya vardı. Şehre girip Şah sarayının kubbesini aya kadar yükselttiler. (22) Nazım "Hunhar deniz ve derin nehir gibi, kalenin kapısına geldi. Ondan sonra Şehriyar'ın odasını (23) hisarın yanına ovada kurdular." Gece olunca Gökhan ve Ḥemid, Buhara'nın emirleri ve Sevinç Han (24) ve Han'ın ordusu otuz bin kişi ile gece baskını yapma niyeti ile dışarı çıktılar. Sahip Kıran-i Azam Çengiz (25) Han-i Muazzam ordusunun keşif kolu ki öncüler, onlardan haberdar olup onlara saldırdılar. Gece gibi (26) onların üstüne kara gün oldular. Nazım "Buhar ordusuna gece baskını niyeti ile otuz bin kişi kaleden çıktı. (27) Keşif kolu onlardan haberdar oldu. Kendilerini davul gibi onlara svurdular. Zavallıları yere attı.

92

(1) kalbi ve pehlivanı ve karnını parçaladı. Diğer gün ordunun yıldızı olan Şah, ay gibi parlıyordu. (2) Buhara'nı etrafında gezen her kimse, bir kan leğeni ve parçalanmış bir ova gördü." Her iki ordu (3) gece baskınından görmeleri gereken şeyleri gördüler. Diğer gün Buhara'nın büyükleri ve imamları ve şehrin ulema ve eşrafı (4) dışarı çıktılar ve bağlılık ve teslim olma törenini yaparak halkı öfke fırtınasının zararından korudular. (5) ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam izlemek için şehre geldi. Büyük camiye varınca

muhteşem binayı (6) gördü. İçeri girdi ve yanında durdu ve sordu ki, Sultan'ın sarayı bu mudur? Dediler : hayır. (7) Peki bu kimindir diye sordu. Dediler: Bu gökyüzü ve yeryüzünü yaratanın evidir. Attan indi ve minberin ikinci basamağına (8) çıkıp oturdu. Orduya, atları doyurmak için çölde ot yok dedi. Orada olan sandıkları (9) tuğla yapıp arpadan doldurdurup atların ahırı yaptılar ve dizginlerini ulemaya verdiler. (10) Şarap içmeye başladılar ve Moğol şarkıları söylediler. Nazım "Öyle bil ki (11) Tanrı korkutandır. Hep müstağni olduğunu gösterir. Konuşmak zamanı değil sus. Ağzını kapat ve (12) iyi dinle." Oradan binip musallaya gitti. Menbere çıkıp oturdu ve halkı (13) topladı. Nazım "Böyle dedi: Ey kavim! Allah'ın öfkesi, bizi size gönderdi. Sizler (14) kötü şeyler yaparak Allah'ın öfkesini kendinize çektiniz." Mütercim ayaktaydı ve onun Moğolca söylediği her şeyi (15) Farsça'ya çeviriyordu. Biraz bu tarz sözler söyledikten sonra dedi ki: Şehirde (16) görünen her şeyin beyana ihtiyacı yok. Gizlediğiniz ne varsa teslim etmelisiniz. Zenginler (17) anlaşıp canlarını altın ile satın aldılar. Nazım "Bütün büyükler, Tatar ordusunun komutanları tarafından kötü durumdaydılar. (18) Han'a çok fazla mal ve altın vererek kellelerini satın aldılar. Harezmşah ve ordusunu (19) evlerinde sığındırmamak şartı ile. Onlar şehirden dışarı çıksınlar yoksa öfkeden nasiplerini alırlar." Sahip Kıran-i (20) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yasası ilan edilmişti ve ona göre Harezmşahlılar'ı şehirden kovup ve saklamayacaklardı (21) eğer Sahip Kıran yasasına karşı gelirlerse hepsi katledilir. Derler ki (22) şehir halkı o insanlardan bir çoğunu himayelerine almışlardı ve Harezmşah ordusunun bir çoğunu evlerine almışlardı. (23) Buhara'nı bir kaç Tacik halkı bazılarına karşı duydukları düşmanlık yüzünden ve tabiatlarına has huylarından dolayı (24) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ı o durumdan haberdar ettiler. Bundan dolayı şarta göre (25) katliam hükmü verildi. Nazım "Kaza ve kaderin emriyle Buhara'da, Tatarlar katliam yaptı. Zamanenin Sahip Kıran'ı ve (26) herkesin başkanı Çengiz Han Şah'ın yasasına uyarak. Halkın şart konusunda anlaşmazlığından, Kaan çok öfkelendi. (27) Şah'ın o öfkesi bir ateş oldu ki ondan bütün şehir halkı yandı. Bir günde

93

(1) kuru ve yaş yandı. Hiç bir hayvan canlı kalmadı. Şehirde ordudan hiç kimse kalmadı. Onların karanlığından başka bir şey (2) kalmadı. Şehir tamamen yandı ve etrafını küme yapıp kaleye kadar götürdüler. Kalenin hendeğini (3) buldukları ile doldurdular. Kaç gün içinde kaleyi elegeçirip ateşe verdiler. Valisi Güyük (4) Han'ı, kalede olanlar ile öldürdüler. Hisarı yerle aynı seviyeye getirdiler. Nazım (5) "Kapı ve şehirden hiç bir iz

kalmadı. O dert için hiç bir deva kalmadı. Şah, Buhara'ya gitti. (6) Şah, sürüyü geri gönderdi."

Otrar kuşatması hikayesinin devamı:

Oktay Han ve Çağatay Han (7) Otrar'ı kuşatmak için görevlendirildiler. Otrar hisarı için savaş malzemesi hazırlıkları ve ordunun düzenlenmesine başladılar. Nazım (8) "Şehzadeler Otrar'da beş ay o ordu ile savaştılar. Sonunda halk canından bezdi, çaresizlikten (9) feryat ettiler. Ḳaraça Bayeli istedi ama Ġayır korkudan ikna olmadı." Ġayır Han (10) ki adı İnal Cuḳ idi diyordu ki, eğer Sultan Muhammed'den yüz çevirip şehri bıraksaydık nankörlük olurdu. (11) Gece olunca Ḳaraçe Ḥacib ordusu ile tekkenin kapısında dışarı çıktı. (12) ve teslim oldu. Ayrıca o gecede o kapıdan Moğol ordusu geçip şehri elegeçirdiler. Sabaha kadar (13) Ḳaraça ve ordusunu öldürdüler. Nazım "Şehzadeleri kötü bir şekilde öldürdüler. Savaştan sonra teslim olmak (14) işe yaramaz." Otrar halkının hepsini çöle götürdüler ve katliam ettiler. Ġayır Han yirmi bin adam ile kaleye (15) gitti. Herkesin canını alıp öldürdü. Yaşlı ve genç hepsini öldürdü. (16) Bir ay boyunca savaştılar. Moğol ordusun bir çoğu kaleye girdiler. Nazım "Atı ve silahı ve ordusu gitti. (17) Evinin çatısı dışında sığınacak başka bir yeri kalmadı. Moğol ordusu sonunda onu yakaladı. İnal Ġol'un atına bindirdiler." Otrar'ın hisarını yer seviyesine getirdiler. Halkı ve meslek sahibi olup geriye kalan esirlerin bazılarını (19) hapse ve bazılarını da sanat yapsınlar diye gönderdiler. O vakitte Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Semerkand'a (20) gelmişti. Semerkand'a yöneldiler ve Ġayır Han'ı, Gök Saray Kas'ta çok fena yaptılar.

(21) Cend olayı ve Cuci Han'ın Cend halkına gitme hikayesinin devamı:

Cuci Han fermana uyup oraya yöneldi. (22) Yol boyunca Seḳbaḳ'a yaklaşınca o şehirden olan Hasan Caci'yi elçi olarak gönderdi. (23) O şehrin halkı teslim olsunlar diye. Çok zelil olduklarından onu katlettiler. Haber Cuci Han'a varınca o (24) kötü olaydan öfkelendi ve o şehre doğru gitti. Oraya vardı. Nazım "Seḳbaḳ'ı kuşattılar. (25) Çok kötü bir şekilde. İki gün boyunca şehir altüst oldu. Bütün halk onların öfkesinden öldüler." (26) Hasan Caci'nin o şehirde bir oğlu vardı. Adı Caci Maḳbul idi. Onu o şehrin valisi yaptı. (27) Oradan geçip Yüz Kend'e vardı. Nazım "Yüz Kend'e doğru bir ordu yola çıktı. Bir gecede aldı ve bir günde yıktılar.

(1) Ondan sonra gitmek istedikleri yer, Oşnaş'tı. Serseri ve rint dolu bir şehir idi. Onlar şakasına (2) güç gösterisi yaptılar. Hep beraber birleştiler." Bu haberler Cend'in valisi olan Emir Ḫotloḳ'a ulaştı. (3) Kalbine korku düştü. Şehri bırakıp kaçtı. Çöl yoluyla Harezm'e (4) gitti. Cuci Han, Ceymur'u görev için Cend'e gönderdi. O şehrin halkını nasihat edip teslim olmalarını sağlasın diye. (5) Ceymur oraya vardı ve orada önder yoktu ve halk üstün geldi ve onu öldürmek istediler. Ceymur aldığı iyi tedbir (6) ve yumuşak davranarak kendini onlardan kurtardı. Cuci Han'ın yanına geldi. Olanları anlattı. (7) Cuci Han yola çıkıp Cend'e vardı. Şehir halkı kapıları kapatıp hisara çıkmaktan (8) başka bir şey yapmadılar. Moğol ordusu merdivenler yapıp merdivenleri kalenin duvarına dayayıp yukarı (9) çıktılar ve şehri elegeçirdiler. Nazım "Halk Cend'de savaş yaptı. Moğollara saldırıp öldürdüler. (10) İki üç talihsiz dışında kimse ölmedi ki onlar da Ceymur ile kötü konuşmuşlardı. Çöle doğru gittiler ve fermana uyarak (11) evlerini yabancılara bıraktılar." Cend kalesini Moğollar aldı. İki hafta boyunca halk orayı yağmaladı ve (12) Kalenin duvarını yıktılar. Buhara'nın Gocdevan bölgesinden olan Ali Hace'yı oranın valisi olarak görevlendirdi. (13) Yarcin şehrini elegeçirmek için bir emiri bir Türk tümen ile gönderdi ve fethetti. Oraya vali (14) tayin etti. Oradan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusuna katıldılar.

Olaḳ (15) Noyan ve Fesâket ve Hocend olayının hikayesinin devamı:

Olaḳ Noyan, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın emri ile (16) Fesâket ve Hocend'e yönelmişti. Oraya varınca Fesâket'in dışında durdu. (17) Fesâket'in valisi, Melik Eniku, kötülerden oluşan büyük bir ordu ile o hisarda oturup sığındılar. Kalenin içinden savşmaya (18) başladılar. Nazım "Olaḳ Noyan, Fesâket'e varınca Melik Eniku kaleyi kapattı. Her iki taraf çok çabaladılar. (19) Ahiret diyarına gittiler. Kılıç çekip ok attılar. Çatışmalar her iki taraftan da göklere çıktı. (20) Ölmek yolunda ilerlediler. Diğer arkadaşlarından iki üç gün erkenden. Kalenin kapısı ve hisarın kulesini, (21) Melik Eniku cesur adamları ile korudular. Üç gün savaştılar. Dördüncü gün aman istediler. Savaş günü (22) Noyanlardan, kadın ve erkek ve çocuk ve küçük ve büyük. Fesâket şehrinden dışarı çıktılar. Hepsi kanlar içinde geldiler. (23) Ne yabancı ne tanıdık kimse kalmadı. Fesâket halkı mahvoldu. Bir kaç kişi dışında kimse sağ kalmadı, ki onları ordu için seçtiler." (24) Dördüncü gün şehir halkı savaşmaktan aciz kalınca hepsi aman isteyip dışarı çıktılar.

Moğollar (25) o halkın hepsini öldürüp şehrin mallarını yağmaladılar. Fesâket'i bitirdikten sonra, Olaḳ (26) Noyan ordu ile Hocend'e gitti. Nazım "Fesâket olayı sonuca bağlanınca Olaḳ, Hocend'e doğru gitti. (27) Ozaman Hocend şehrine yöneldi. Hoşgörü ve şefkatı bir kenara bıraktı. Hocend şehrine yaklaçınca Melik Timur nasıl olacağını düşündü.

95

(1) İsyanda Zal oğlu gibiydi. Kol ve omuz ve boyun Tanrısı. Eğer onun döneminde Sam olsaydı (2) onun adını kendi yazardın. Ama talihi uğursuz oldu. Dünyanın işine faydası olmadı. (3) Melik'in kalesinden hemen çıktı. O kale sular arasındaydı. Tatarlar'a kalenin kapısını kapattı. Bir süre (4) savaştı. Seyḥun'dan çıkıp savaşıyordu. Olaḳ ve Timur kaplan ve balina gibi. Birbiriyle (5) bir süre savaştılar. Sonunda Timur savaşmaktan yoruldu. Melik seçkin adamları ile işi bitirmek için gemileri Seyḥun'a yönlendirdiler." (6) Olaḳ Noyan, Fesâket'ten sonra Hocend şehrine geldi. Şehrin büyükleri hisarda değillerdi. (7) O mülkün valisi Melik Timur idi. Öyle cesurdu ki eğer Rustem-i Zaboli hayatta olsaydı onu itaat (8) etmekle gururlanırdı. Eğer Sam hayatta olsaydı onun kulu olurdu. (9) Ama zamanenin talih devriminden çaresiz ve aciz kalmıştı. Seyḥun adı ile tanınan Hocend suyunda bir hisarda. (10) Suyun ikiye ayrıldığı yerde muhteşem bir hisar yapmıştı. (11) Güvenilir ve yetenekli olan bin kişi ile orada oturdu ve yendikleri için hisarı koruyup savaşmaya başladılar. (12) Nazım "Düşmanlar ile savaşıyordu, şehir ve hisar kuşatılana kadar." Mancınığın gücü (13) oraya kadar yetişmediği için Hocend'in gençlerini ordu halinde oraya götürdüler. Kurtulan her vilayetten yardıma getiriyorlardi. (14) Taki elli bin ordu ve altmış bin Moğol toplandı. Hepsine onluk ve yüzlük yaptılar. (15) Her on sekiz Tacikli'nin başında bir Moğol vardı. Tacikler suya ot falan döküyordu. Timur Melik on iki (16) ḳorur ki üstü kapalı gemidir yapmışlardı. Islak keçe ve çamur ve sirke ile kapladılar. Öyle ki ok (17) ve ateşin ona etkisi yoktu. Ona pencereler yapmışlar. Her sabah her tarafa altı gemi gönderiyordu. (18) Zor savaşlar yapıyordu. İş zorlaşınca bir gece seksen üstü kapalı gemiyi ki dışları (19) ıslak keçe ve çamur ve sirke ile kaplıydı kaçmak için hazırlamıştı. Yük ve çocukları orada (20) oturtup kendileri savaşçı adamlar ile birlikte korura oturup şimşek gibi suyun üstünde (21) yola çıktılar. Moğol ordusu haberdar oldu. Savaşarak suyun kenarından gidiyorlardı. (22) Moğol ordusu her taraftan güçleniyordu ve savaşçıların bindiği korurlar o tarafa götürüyorlardı. (23) Kader gibi hata yapmayan okların yarası ile onları uzaklaştırıp gemileri suyun üstünde ilerletiyorlardı. (24) Fesâket'e vardılar. Suyun ortasında gemilerin ilerlemesini engellesin diye bağladıkları zinciri (25)

bir hareket ile kopardılar. Gitmeleri gereken toprağa çölde yürüyerek vardılar. Gemilerini (26) sahile yakınlaştırıp sudan çıktılar. Çöle doğru gittiler. Moğol ordusu (27) Melik Timur ve adamlarının peşinden gitti. Melik Timur her saat durup peşinden gelenler ile savaşıyordu.

96

(1) Arkadaşları öne çıkana kadar. Yine arkadaşlarının peşinden gidiyordu. Taki bir kaç gece gündüz sonra (2) ordusun bir çoğu öldü ve bazıları da yaralandı. Malların hepsini düşmanlar aldı. Melik Timur çok az kişi ile (3) kaçmak için acele ediyordu. Biat etmiyordu. Onunla birlikte olan o kaç kişi öldüler ve silahı (4) kalmadı. Sadece üç oku vardı ki onlardan biri kırıktı ve mızarğın başı yoktu. Üç Moğol ile savaşıyordu ve Melik (5) Timur o mızrak başı olmayan kırık ok ile bir Moğol'un gözüne vurdu ki kör oldu. Diğer ikisine dedi ki: Bu iki ok ile (6) sizin cevabınızı vereceğim. Geri dönün ki sizin için doğru olan budur. O iki Moğol, (7) Melik Timur'un neler yaptığını gördükleri için onun sözünü onaylayıp geri döndüler ve (8) Melik Timur sağlıkla Harezm'e gitti. Halk hazırlandı ve bir grup ile Keseb şehrine doğru geldiler. (9) Oradan Sultan Muhammed-i Harezm'in yanına gittiler. Nazım "Dört nala koştu Sultan'a varana kadar. (10) Moğol ordusundan gördüklerini anlattı. O büyük ordu sel gibi, istedikleri şehir ve kaleye girdiler. (11) Öyle yaptılar ki sanki hiç bir zaman yokmuş gibi. Bil ki eğer düşmanlık günü bu ordu her hangi bir ülkeye (12) böyle savaş açarsa, dünyada kimse kalmaz. İnsanoğlundan sadece Moğol kalır. Sultan bunu (13) o pehlivandan duyunca korkudan cansız oldu. Üzüntüden korkak ve tedbirsiz oldu. Bahtı gençti (14) ama yaşlı oldu." Olaḳ Noyan, Hocend'de işi bitince geri dönüp (15) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına hizmet etmeye geldi. Semerkand'in fethinden sonra Sahip Kıran'ın ordusuna katıldı.

(16) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Semerkand'a doğru yönelmesinin zikri:

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Semerkand'ın sıfatları ve sağlam olması (17) ve büyüklüğü ve mahlukat ordunun çok olduğunu duymuştu. Nazım "Sahip Kıran casustan (18) Semerkand ve özelliklerini duydu. Sağlamlık ve hürremlikte öyle bir (19) diyar yeryüzünde yok. Temeli dünyada muhteşemdir. Orası ayrı bir cennettir." (20) Ağır silahlı orduya Maveraünnehr memleketlerinin elegeçirmesi için ferman verdi. Ondan sonra

o tarafa yöneldi. Nazım “Etrafını (21) düşmandan boşalttı. Sonra o diyara doğru yöneldi. Semerkand şehrine gitmek isteyince felek kılıcını keskinleştirdi.” (22) Buhara halkı ve etrafındandakileri büyük ordu yapıp oraya getirdi. Yolda Debus kalesi ve Serpoli’yi kuşatsınlar diye bir grubu (23) orada bıraktı ve kendisi çok acele ile gitti. Nazım “Ordu karıncalar gibi aniden (24) hisara vardı.” Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Semerkand’ın dışındaki kervansarayda durdu. Bir iki (25) gün kale duvarlarını okuyarak gezdi. Semerkand hisarının kule ve duvarına dikkatle bakıyordu. (26) Taki üçüncü gün güneşin alevleri kervanın karanlık dumanından yükseldi. (27) Siyah gecenin ordusu bir köşede pusuya yattı. İmtaz Han ve Şeyh Han ve Bola Han

97

(1) ve Alp Han ve diğer komutanlar büyük ordu ile cesaret ve bilinçli bir şekilde hisardan dışarı çıktılar. (2) Acayip bir savaş çıkardılar. Nazım “Savaşçı adamlar Semerkand ovasında, savaş meydanında cesur davrandılar.” Sultan Muhammed-i Hazrezmşah’ın ordusu (3) o gün tamamen çeviklik gösterdiler. İki taraftan da çok sayıda kişi katledildi. (4) Moğollar’dan bir grubu o gün esir alıp şehre getirdiler. Nazım “Bazen sönüp bazen (5) yanan bir çırağ gibi.” Diğer gün Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Moğol ordusuna kapı hendeğinin yakınına gitmelerini emretti. (6) İçinde olan süvarilerin dışarı çıkmaya güçleri yoktu. O gün geceye kadar hisarın üstünden (7) savaştılar. Mancınık ve ok ve taş ve ok yağmurundan onların cesaret duvarı (8) yıkıldı ve kalpler korku dolu oldu. Halk iki grup oldu. Bir kısmı şehrin dışına (9) çıkıp aman istediler ve onların öfkesinden kurtuldular. Bir kısım da savaşmaya devam ettiler. Nazım “Işık saçan güneş gibi (10) görkemini gösterdi. Dünya siyah bir dağ kargası gibi başını eğdi.” Moğol ordusu cesur ve dikbaşlı ve şehir halkı çaresiz ve (11) tedbirsiz bir şekilde yeniden savaşmaya başladılar. Semerkand’in kadısı ve şeyhülislamı fıkıhçılar ile dışarı çıkıp (12) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın yanına koştular. İhsan görüp gönlünü aldılar. Ayrıca o gün (13) onun izniyle şehre girip namaz vakti mescidin kapısını açtılar, Moğol ordusu kaçsınlar diye. O gün (14) ve o gece şehri yıktılar. Kadı ve şeyhülislamın adamları hariç bütün yaratıkları ve kadın ve erkekleri şehirden (15) çöle kovdular. Ordu her zaman alışık olduğu şeyi yani yağmalamaya başladı. Mağaralarda ve köşelerde bulduklarını (16) öldürdüler. O iki büyük din adamının bereketinden elli binden fazla kişi hayatta kaldı. Nazım (17) “Saadet erbabının gölgesinde duran herkes, felek onu zulmü ile incitemez.” Moğol ordusu gece vakti şehirden dışarı (18) çıktılar ve kale halkı korku içinde ikiye bölünmüş kalplerle

ne yukarıya doğru ne de aşağıya doğru. Yarın sabah oldu (19) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın komutanlarından olan Alet Can, çeviklik yapıp canından vazgeçti (20) ve bin adam ile Moğol ordusuna saldırdı ve Sultan'a katıldı. Diğer gün Moğollar Semerkand hisarına (21) yöneldiler. Duvar ve kuleyi yıktılar. İki namaz arasında kapıyı tutup içeri girdiler. (22) Önderleri Semas Han ve Tuġay Han ve İlaç Han olan Ḳanḳoli ulusunun Türklerini ki Cihangüşay'da vardır (23) ve Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın yirmi binden fazla emirini ve orada (24) olan ordusunu katettiler. Semerkand halkından otuz bin meslek sahibi adamı ayırıp çocukları ve akrabaları arasında bölüştüler. (25) Geriye kalan insanlara iki yüz bin dinar karşılığında aman verdiler. Bu olaylar (26) altı yüz on yedi senesinin aylarında ve yılan yılına denk gerçekleşti.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın (27) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden İran'a doğru ordu göndermesinin zikri:

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Semerkand'a vardı ve ordu o onun çevresinde toplandı.

98

(1) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın Ceyhun suyundan Terend yoluyla geçtiğinin haberini duydu. Ordunun bir çoğunu (2) evlerde ve kalelerde dağıtt. Sahip Kıran-i Azam emirlere danıştı. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın (3) fazla adamı kalmamış. Bir grup toplanmadan ve etraftan ve eşraftan birileri ona katılmadan önce (4) onun işini bitirip öldürmeliyiz. Danıştıktan sonra, Tümen emirlerinden (5) Cebe Noyan ve Soyday Bahadır ve Tuḳçay Noyan gibi üç kişinin peşinden gidip onu yakalamadan (6) bırakmayacakları konusunda karar kıldılar. Onlar otuz bin adam ile gittiler. Nazım "Ordunun o kıvançlılarına, (7) Şah gitme zamanı böyle dedi: Kalbinizi Sultan'ın kini ile doldurun. Bu diyardan İran'a gidin. Başı ve komutanlarını (8) elegeçirmeden İran'da beklemeyin. Eğer o büyüklerin ve küçüklerin gözlerinin önünden kaybolursa saklanırsa (9) Siz o mülkün tamamından geçip her yerini ateşe verin. İtaat eden herkes (10) onun zulmünden güvende olmalıdır. Size isyan eden her kimseyi kaymak gibi kellesini alın. Üç yıl (11) boyunca o diyarın altüst etmelisiniz. Ben de bundan fazla bu diyarda kalmam. (12) Bilginlerin yardımı ile ben yine ferhunde orduma gideceğim. Siz de Ḳıpçan ovası yolundan eve gidip (13) dinlenin. Emirler Şah'ın sözlerini duyunca hemen yola çıktılar. (14) Üçü otuz bin

hançerli savaşçı süvariler ile gittiler. Öncü askerin kuralına göre, Cube bir kişi ile önden gidiyordu. (15) Diğer iki emir de cesur ordu ile peşinden aslan gibi gittiler." Rebiülevvel'in sonlarında, altı yüz on yedi senesinde (16) yılan yılına denk o üç uğursuz kafir kıyamet koparan otuz bin ordu ile vardıkları her şehrin halkını (17) öfkeden öldürüyorlardı. Adım attıkalrı her diyara o diyardan bir iz (18) bırakmıyorlardı. Ceyhun suyundan geçtikten sonra Belh'e vardılar. Horasan vilayetinden sonra, (19) Irak ve Azerbaycan ve Şirvan memleketlerinin bir çoğunu ayak altına alıp üzüntü ve zorluk yarattılar. Derbend yolundan geri dönüp (20) Kıpçak ovasının memleketlerinden geçip ana yurtlarında Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a katıldılar. (21) Saldırı ile ilgili anlattılar. Zikredilen komutanlar Belh'e vardılar ve kılavuz tutup (22) Herat'a gittiler. Oraya varınca Melik Herat-i Baboli önden elçi göndermişti. (23) Bundan dolayı Cebe Noyan ve Soviday Bahadır ona zarar vermediler. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden (24) gittiler. Tuḳçaz Noyan arkadan gelince savaşa başladı. Kabilesi onu dinlemedi (25) ve savaş başlattı. Nazım "Melik dedi ki: Ben de itaat ederim, orduyu kapımdan al. (26) Sözünden dönme, kaplan gibi çabala. Öfke ile orduyu elegeçir." Melik mecburen savunmaya başladı. (27) Tuḳçaz Noyan Allah'ın kaderi ile savaş sırasında bir ok ile öldü. Bir ordu onun yanındaydı.

99

(1) peşinden iki emir gidip ona katıldılar. Cebe Noyan ve Soyday Bahadır aynı hücum ile Zave'ye vardılar. Zave halkı ilgi (2) göstermediler ve şehir kapılarını kapattılar. Cebe Noyan ve Soyday Bahadır'ın ordusu Sultan Muhammed-i peşinde oldukları için (3) onlara itiraz etmediler ve geçtiler. Zave halkı cahilliklerinden kapıyı açtılar ve davul (4) çaldılar. Üzüntü ile ağlayıp figan ettiler. Nazım "Teslim olmadılar ve bir şey vermediler. Ayrıca küfür de (5) ettiler. Komutanları çok sinirlendi öyle ki geri dönüp savaşmaya başladı. Şehrin kulesi üç gün içinde yerle bir oldu. (6) Öfkeden yaşlı ve genci öldürdüler. Zave'de toprak ve rüzgar dışında bir şey kalmadı. O davul ve üzüntüye lanet olsun. O (7) davul ve o boş sözlerin uğursuzluğu Zave'de olan herkes öldü. Ondan sonra iki cesur komutan, (8) Neyşabur'a doğru gittiler. Hiç bir yerde durmadan gece gündüz gidiyorlardı. Sonbahar rüzgarı ve (9) bahar bulutu gibi o ordu yerinde duramıyordu. Neyşabur'da Sultan duydu ki ordu emirlele (10) geldi. Hiç kimse ile savaş yapmayın. Onlar sadece Harezmşah'ı istiyorlar. Korkudan söğüt ağacı gibi titredi. (11) Şahlık tahtından ümidini kesti. Padişah korkudan zaten şaşkın ve avare olmuştu. Bu haberi duyunca daha da kötü oldu. Hemen bir

yerde (12) saklanmak istedi. Tenini ve canını korumak istedi. Haremini sağlam olan Karun kaleye gönderdi. (13) Kendisi de büyük orduyu bastırmak için gitti. Denizde ve dağda (14) Turan'ın eli ona varmasın diye bir yer aradı. Herkes o bölgede denizde olan Boke adaları ve kalelerini gösterdi. Yeryüzünün derinliklerinden (15) gökyüzüne kadar hiç bir yeri padişah beğenmedi. Bana nasıl böyle derler. Türkler iyi savaşırlar. (16) Gökyüzünden bir yıldız indirip denizin derinliklerinden bir balık çıkarırlar. Harezmşah bu kouşmayı yaparken (17) ordunun ayak tozundan bir bulu görğndü. Moğol ordusu uzakta olmasına rağmen ayak tozları Neyşabur'daydı. O korkudan Sultan (18) hemen gitti. Irak'a gitmek için Horasan'dan gitti." Feḫru'l-Mulk Niẓamuddin Ebulmeali Katib-i (19) Cami ve Żiyau'l Mulk Kafi Ömer Reci'yi Neyşabur'un işleri için orada bıraktı. Kendisi de hemen gitti. Sultan Muhammed-i (20) Harezmşah çok uzaklaşınca durdu. Moğol ordusunun yakın olduğunu duydu. Irak'a gitmekten vazgeçip (21) Ḳazvin kalesine yöneldi. Oğlu Sultan Zeynuddin Irak ordusundan otuz bin adam ile (22) bekliyordu. Sultan'ın varma haberini duyunca gelip ona katıldı. Aynı gün oğlu Sultan (23) Ġıyaseddin ve annesi Türkan Hatun'u yanındakikerle Taciddin Ṭoġan'ın yannına Ḳarun Dej'e (24) gönderdi. Eski meliklerden olan Melik Neṣruddin'in yanına birini gönderdi. (25) Cebe Noyan ve Soyday Bahadır büyük ordu ile Neyşabur'a vardılar. Kimi bulurlarsa işkence ederek (26) Sultan'ın yerini soruyorlardı. Bu vakitte

100

(1) Üç kişiyi hediyeler ile dışarı gönderip itaat ettiklerini bildirdiler. Mecdu'l Mulk (2) haber gönderdi ki ben yaşlıyım, az malım var ve siz Sultan'ın peşinden gidiyorsunuz. Eğer Sultan'a galip gelirseniz mülk (3) sizin olsun ve ben de kul olurum. Ya Sultan'ın ya Noyan'ın. Bu vakitte ona şefkat (4) gösterdi Uygur yazısı ile. Nazım "O zaman Çengiz Han'ın fermanını bir süvari Neyşabur halkına verdi. (5) İran ve Tur'un büyüklerinden ve küçüklerinden, uzak olan yakın olan herkes. Doğudan batıya kadar Pak Tanrı (6) bu toprağın padişahlığını bana verdi. Benimle düşmanlık eden herkes artık dünyada güvende olmayacak. (7) Akrabaları ve yakınları mahvolur. Karısı ve çocukları ölür. Beni itaat eden başında taç olur" (8) Ondan sonra kılavuz tutup ordu hemen Harezmşah'ın peşinden Irak'a gitti. Nazım (9) "Cube Mazenderan'a gitmek istedi. Sovida aniden Tus'a geldi." Cube Mazenderan'a varınca çok aradı (10) Amol'u katliam etti. Soviday Esferayin yoluna yöneldi. O yolda (11) çok katletti. Teslim olan herkesi sağ bıraktı. İsyan edeni perişan etti. (12) Düşmanların mallarına da aynı şeyi uyguluyordu. (13) Sultan Muhammed-i

Harezmşah'ın annesi ve haremi İlal kalesinde idiler. Oradan çok sayıda kişi gelip Cube Noyan'a katıldılar. Rey'i (14) yerle bir edip oranın bütün halkını katletti. Nazım "Hala o vakitte Harezmşah (15) saklanmak için yer arıyordu." O sırada Mulk Neṣruddin'in alması gereken bin at Kürdistan'dan (16) geldi. Nazım "Yeryüzü hizmet için yedi yeri öptü. Sonra da duaya başladı." Sultan (17) toplantıya teşrifetti. Busaḳ dönünce İmadul Mulk ve iki Han'ı (18) zor işlerde ve olaylarda danışmak için onun yanına gönderdi. Melik cevap verdi: Doğrusu budur ki bu saatte (19) göç edelim. Lor ve Fars arasında sağlam bir dağ var ki ona Benk Suk derler. Ondan (20) geçildiğinde nimet dolu bir vilayet var. Oraya sığınırız. Lor'dan ve Fars'ın etrafından yüz bin asker toplarız.(21) Dağın içinde savaşçı yerleştiririz. Moğol ordusu geldiğinde güçlü bir şekilde karşısına çıkarız. (22) Çok iyi savaşırız. Bu sözler Sultan'a gidince, dedi ki: Onun amacı bu fikirden (23) Etabek-i Fars ile savaşıp onun istilasına son vermektir. Oradan Ḳazvin hisarının sonuna gitti. (24) Söylenen mülk için en iyisini düşünüyordu. O sırada Cube Noyan'ın Rey'i elegeçirip orayı yıktığını duydu. (25) Nazım "Bunları düşünürken Rey'den bir haberci çok acele ile geldi. Sultan Muhammed'e bu haberi getirdi. Ki, (26) Cube, Rey'i yıktı. Sultan bu korkunç haberi duyunca çok utandı. (27) Ḳazvin'den Ḳarun Dej'e gitti. Kalbi gam doluydu ve dili inliyordu. Ama yol sırasında bir grup

101

(1) onlardan ayrıldı. Bu kavmin hepsi geleceklerini görmediler. Nedimeler ve ona yakın olan seçkin adamlar. (2) Yedikleri nimetleri hiçe saydılar. Köpekten daha kötü olan bu kavim ayrıldılar." Sultan Muhammed-i Harezmşah (3) bu korkunç haberi duyup oğlanları ile korkudan kaçtılar. Ḳarun Dej'e doğru hareket ettiler. (4) Yol sırasında bazıları ki bir çoğu Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın yanındakileri ve nedimeleri idiler ayrıldılar. Ayrıca, (5) yol sırasında Türkmen ordusundan bir grup Sultan ile karşılaşıp onunla savaştılar. Sultan'ın atına ok değdi. (6) Sultan'ı tanıyınca uzak durdular. Sultan oradan bir kaç kişi ile gitti. (7) Ḳarun Dej'e varınca orada durmayıp Gilan'a doğru gitti. Moğol ordusu Sultan'ın peşinden (8) Ḳarun Dej'e vardılar. Çok zor bir savaş yaptılar. Sulatn'ın Ḳarun Dej'de durmadığı anlaşılınca (9) bir grubu Ḳarun Dej'i kuşatmak için orada bıraktılar ve diğerlerini Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden yola çıktılar. (10) Nazım "Sultan nereden yola çıktıysa, Türkler'in ordusu oraya vardı. Bin bir hile ile canlarını (11) kurtardılar. Yoksa peşlerinden geliyorlardı. Hile ile Gilan'a vardı. Yedi (12) gün enderunda dinlendi. Ester Abad'a doğru yola çıktı. Kabilesinin bölgesi olan yere.

Orada da (13) duramadı. Abgun adasına sığındı.” Sultan Muhammed-i Harezmşah Gilan’a varınca (14) Gilan emirlerinden olan Ṭolġuk onu karşıladı. Sultan’ı Gilan’da kalması için teşvik etti. (15) Sultan talihsiz olayların gerçekleşmesinden korktuğu için orada da duramadı. Yedi gün sonra (16) Ester Abad’a doğru gitti. Oraya varınca beraberinde olan hazine bitti. Oradan (17) Amol bölgesinde kalesi olan bir dağın eteğine gitti. Oradan büyük Mazenderan denizinde Toslun adalarından bir adaya gitti. (18) Sultan Muhammed-i Harezmşah’ın o adada ikamet ettiği haberi yayılınca tedbir amaçlı (19) Abgun adasına geçti. Onun geçmesi bir grup Moğol’un oraya varması ile aynı zamanda oldu. Ki onları Cebe Noyan (20) Rey’den Sultan Muhammed-i Harezmşah’ın peşine takmıştı. O grup Sultan’ı o zannedilen yerde (21) bulamadılar. Geri dönüp Ḳarun Dej kalesine gittiler. Sultan Muhammed-i Harezmşah’ın bazı hatunları ve çocukları (22) o kaledeydiler. Kalenin halkı savaşmaya başladılar. İki taraftan da çok sayıda kişi öldü. Sonunda (23) Dej kalesini Moğollar zorla elegeçirip yerle bir ettiler. Nazım “Kaleyi yerle bir ettiler. (24) Şehzadelerden bağırma sesleri yükseldi.” Sultan Muhammed-i Harezmşah’ın karısı ve küçük çocuğu hazine (25) ve kalede olan her şeyi aldılar. Ve Sonra (26) Sultan Muhammed’in haremini orada bıraktılar. Moğol askerleri İlal kalesini kuşatmaya başladılar. (27) Cebbaru’l İntikam’ın yazgısı ile Türkan Hatun’un İlal kalesinde ikamet ettiği vakitte

102

(1) yağmur suyu dindi. Her ne kadar hiç kimse hiç bir dönemde o kalenin suya (2) ihtiyacı olduğunu göstermese de, o kadar göl vardı ki yıllarca yağmur suyunda dolu idi. Hiç (3) bir zaman suya ihtiyaç yoktu. Ordu kuşatınca yağmur şiddetlendi. Yardım (4) kesilince on beş gün su yoktu. Türkan Hatun ve Vezir Naṣıreddin ve orada olan herkes, hemen (5) geldi. Onlar kaleden çıkıp kalenin sonuna geldiklerinde büyük bir yağmur (6) yağmaya başladı. Öyle ki, kalenin kapısından su akıyordu. Türkan Hatun ve Naṣıreddin Vezirin yanında olan hazine ve mücevherat ve kumaşlar (7) ki kaledeydi tamamen Moğollar’ın eline düştü. (8) Mücevherat dışında on bin mıskal kızıl altın ve bin hervar (300kilo) ipek kumaş ve diğer süs eşyaları da vardı. (9) Hepsini aldılar. Sultan Muhammed-i Harezmşah’ın annesi ve yanındakileri ve çocukları ve onu itaat edenleri ve (10) Naṣıreddin Veziri, Semerkand’a doğru Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın yanına (11) gönderdiler. Onları Sahip Kıran-i Azam’ın huzuruna götürdüklerinde Naṣıreddin’i cezalandırın diye ferman verdi. (12) ve erkek çocukları yaşları küçük olmasına rağmen katlettiler. Sultan

Muhammed-i Harezmşah (13) Ḳarun Dej ve İlal kalelerinin fethinden ve annesi ve çocuklarının sıkıntısından haberdar olunca dayanamadı (14) ve bayıldı. Nazım "Bu ağır ve kötü durumdan haberdar olan gnlü perişan Sultan, (15) bağırdı ve düştü ve bayıldı. Kendine gelince saçlarını koparıp tenine zarar verdi. (16) Gam eli öyle boğazını sıktı ki o dermanı olmayan dertten öldü." İnna Lillah ve İnna İleyhi Raciun (Şüphesiz biz Allah'tan geldik ve şüphesiz dönüşümüz O'nadır.) (17) Sultan Muhammed-i Harezmşah'a hizmette vefalı olanlar yanındaydılar. Ne kadar (18) uğraşsalar da kefen bulamadılar. Onun için Sultan Muhammed-i Harezmşah'ı giydiği kıyafet ile gömdüler. (19) Bu olay altı yüz on yedi senesinin aylarında yılan yılına denk ve Abgun adasında gerçekleşti. (20) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın saltanat süresini altmış bir yıl derler. Tarih-i Güzide'nin sahibi Ḥamdullah Mostofi'ye göre (21) Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan yedi oğlan geriye kaldı. Bunlardan Sultan Celaleddin ve Sultan (22) Ġıyaseddin ve Sultan Rukniddin tarihçiler arasında meşhurlar.

Sahip Kıran-i Azam (23) Çengiz Han-i Muazzam'ın Cuci Han ve Çağatay Han ve Oktay Han yani birinci ve ikinci ve üçüncü oğlanlarının (24) Harezmşahlar'ı perişan etmek için Harezm'e gönderme zikri:

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (25) Semerkand'in istilasını bitirdi. Maveraünnehr memleketlerinin hepsi onun oldu. Cuci Han ve Çağatay Han ve Oktay Han'ı (26) birlikte ve büyük ordu ile hazırlanıp Harezm'i (27) Sultan Muhammed-i Harezmşah ordusunun büyüklerinin elinden almaları için görevlendirdi. O diyar için mukadder olanı yapsınlar dedi.

103

(1) Şehzadeler büyük bir ordu ile Buhara yolundan Harezm'e doğru yola çıktılar. Harezm'i (2) Sultan Muhammed-i Harezmşah ordusunun büyüklerinden almak için. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın annesi Türkan Hatun'un akrabalarından olan Ḫumar Tekin (3) vali idi. Harezm'e aslında Corcaniye derlerdi. Oranın büyüklerine Erkenc derler. (4) Harezm o bölgededir. Derler Ḫumar Tekin, Harezm'in valisi olduğu zamanda, Harezmşah'ın emirlerinden (5) Ḳanḳoli Ḥacib ve diğer komutanlardan Pehlivan Ali Derġemi idiler. Şehrin bilginleri ve fazılların (6) sayısı her nekadar sayması zor olsa da, şehrin sakinlerinin sayıları kumlardan fazlaydı. O büyük şehirde ve (7) insan topluluğunda,

olaylarda ve doğru olanı bulmakta (8) ve önemli işlerde yanına gidilerek onun vasıtasıyla halk gaflete düşmesin diye hiç bir şehzade yoktu. (9) Ḫumar Tekin'i naip olarak saltanata tayin ettiler. Zamanenin olaylarından gafilken birden (10) bir kaç süvari şehrin kapısına geldiler. Hayvanlarını sürdüler. Bir kaç dar görüşlü sandılar ki (11) sadece bu kaç kişi gelmiş ve bilemediler ki onların peşinden belalar ve azaplar gelecek. (12) Halk çok sayıda piyade ve süvariyi farketti. Bazen av gibi koşuyorlardı bazen de arkadan bakıyorlardı. (13) Taki şehirden bir fersah uzakta olan yemyeşil bir bağa vardılar. Burungarda görevli olan Moğol askerleri öne gelmişlerdi. (14) Birden çakan şimşek gibi ve gök gürültüsü gibi pusudan çıktılar. Önlerini ve arkalarını (15) sardılar. Ölünceye kadar savaştılar ve katlettiler. Ok ve kılıç darbeleri ile yüz bin kişiyi (16) Harezm halkından ve Harezmşahlılar'ı ketlettiler. O kalabalıkta Emanilan kapısından (17) peşlerinden gidip şehre girdiler. Şure denilen yere ateş gibi vardılar. (18) Güneş batınca Moğol ordusu geri dönüp şehirden çıktı. Bir diğer gün (19) kılıç vuran Türk saklandığı ufuktan çıktı. Kılıç vuran Türkler, at nallarının şimşek gibi parlayan ışığıyla (20) meydana çıkıp katliam yaptılar ve şehre yöneldiler. Harezmşah ordusunun komutanlarından olan Fereydun Udi (21) beş yüz savaşçıyı şehrin kapısında bekletiyordu. Moğol ordusu o gün geceye kadar şehrin karşısında durdular. (22) Diğer gün Cuci Han ve Çağatay Han ve Oktay Han sel gibi ordu ile vardılar. (23) Şehrin etrafında gezdiler. Şehrin halkına ve büyüklerine teslim olup itaat etsinler diye birini gönderdiler. (24) Ordunun tamamı şehrin merkezinde toplandılar. Ecel gibi şehrin her yerine gittiler. Savaş için (25) mancınık tahtası ve taş hazıladılar. O bölgede taş olmadığı için uzun ağaçlardan (26) yuvarlak kütükler kesiyorlardı. Öyle biliniyor ki, her gün vaatler ve ümitler vererek ve tehdit ederek (27) şehir halkını oyalıyorlardı. Bazen birbirleine ok atıyorlardı. Savaş malzemeleri ve

(1) savaş aletleri ile uğraştıkları için şehrin etrafından savaşa ve katletmeye başladılar ve kuşattılar. Yedi ay boyunca

(2) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Medinetu'l Rical Terend'e yönelme zikri:

(3) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Maveraünnehr memleketlerini fethetti ve çocukları Harezm'e doğru gönderdi. (4) Yılın bahar aylarını Semerkand'da durdu ve ondan

sonra Neḫşeb'e geldi. Suyun kenarındaki çayırlar (5) atları şişmanladı. Yaz bitince oradan Terend'e yönelip teslim olup muhalif olmayın diye elçi gönderdi. (6) Nazım "Yoksa başınız ve teniniz ile veda edin. Bugün herkes ağlasın. (7) Çünkü yarın Terend'de kimse kalmayacak. Evinize barkınıza ağlayacak. Çelik kılıcın kalbi acır, bizimle aynı düşünmeyen herkese. (8) Şehrin ve hisarın kulesinde, ki Ceyhun onun etrafında akıyordu. Kimse itaat etmedi (9) Şah ile savaş yaptılar." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Medinetu'l Rical Terend'e (10) vardı ve Debdebe bölgesinde durdu. Ordudakiler her gün (11) öncesinden daha fazla savaş yapıyorlardı. Kuşatmaya başladılar ve mancınıklar yaptılar. Terend halkı (12) da savaştan geri kalmadılar ve on gün boyunca savaş ateşi iki taraftan da (13) yükseldi. Terend halkı sığınmalarına rağmen dışarı çıkıp savaştılar. On günden sonra Sahip Kıran-i (14) Azam Çengiz Han-i Muazzam, Didbeh bölgesinden Debdebe'ye at koşturarak gitti. Halkı Terend kalesine koşsunlar diye zorladı. (15) Sultan'ın emri ve Sahip Kıranlık ferman ile Moğol ordusunun savaşçıları koştular. (16) Yere düşenler kalkamadılar ve sağ kalanlar kendilerini Terend kalelerine yetiştirdiler. Bir hamlede (17) Terend kalesini aldılar. Kalenin kulesi ve duvarını Ceyhun'un suyuna attılar. Derler ki öyle büyük ordu (18) Terend kalesini on gün içinde yıktılar. Nazım "On günde Terend'i yıktılar. Duvarını suya düşürdüler. (19) On günde Tatar'ın Terend'i yıkmasını kolay sanma. Terend'de yapılan o kaleyi İskender (20) elegeçiremedi. Bin bir hile ve tedbir yaptı Terend'i almak için. Allah vermedi. O kalenin yedi (21) kapısı vardı, ki İskender orada kalmıştı. Hak-Perest İskender altı yıl içinde (22) şehri aldı. Kaleyi gözden geçirince hendekten geçmek için pek ümidi yoktu. O toprakta nereye ayağını basacak. (23) O toprakta yeşillik gibi keskin kılıçlar vardı. Her kulesi için bir hile yaptı. Yenmek için. Kaleyi (24) gördü kurşundandı. Kerpiçtler taş gibi görünüyordu. Saman dolu çuvalı ve kumları birleştirip (25) kerpiçle yanyana koyulmuş. Kulenin temeli suda ve dışı topraktadır. Kısa duvarları (26) Bilgin İskender barışa razı olup (27) ondan vazgeçti. Cebbar Allah'ın kahrı tuttu ve bu kale Tatar tarafından ayaklar altında kaldı. O kaleyi aldılar.

105

(1) çok kolay. Ama çok savaştılar. Duvarını tamamen yıktılar ve orada ikamet edenleri katliam ettiler. (2) Terend'in kadın erkek bütün halkı ferman ile çölde toplandılar. Küçük be büyük ve zengin ve fakir, (3) hepsini kılıç ve ok ile öldürdüler." Terend'in halkı ve büyükleri ve küçükleri ve celil ve hakiri (4) alıştıkları gibi işkence için adamları arasında

böldüler ve hepsini keskin kılıç ile öldürdüler. Hunhar askerleri (5) savaşçı adamları. Nazım "Şehirde insanları öyle öldürdüler ki, kandan başka bir nehir aktı. (6) O kavimden yaşlı bir kadın, beni öldürmeyin diye bağırıp ben size bir gevher veririm ki (7) gökyüzünde bir yıldız gibi parlar, dedi. Aradıklarında dedi sudadır. Sedef gibi onu yuttu. Onlar sedefi (8) yardıklarında onda paha biçilmez inci buldular. Ondan dolayı ölülerin karınlarını inci ümidi ile yardılar." (9) Terend'in katliamından sonra Lengert ve Samane bölgesine gitti. O kışı orada geçirdi. O bölgede de (10) öldürdü ve saldırdı ve yaktı ve yıktı.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Ceyhun'dan geçmesi ve (11) dördüncü şehzade Tüli Han'ı Merv'e doğru gönderme zikri:

Kış bitti. Zilhicce, altı yüz on yedi senesinde (12) yılan yılına denk Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam Terend yolundan Ceyhun'dan geçip Belh'e (13) geldi. Nazım "Belh'in büyükleri karşılamaya geldiler. Çok hediyeler getirdiler." O İhtişamlı Behram ve (14) Keyvan koruyucu padişahın fermanı ile hunhar ve ağır silahlı ordu Terend'den geçip Belh'e vardılar. (15) Büyükler ve eşraf karşılamaya gelip teslim olduklarını ve itaat ettiklerini dile getirmelerine rağmen (16) bir sonucu olmadı. Çünkü Sultan Muhammed-i Harezmşah hayatta idi ve isyan ederdi. (17) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam inat edip (18) onların teslim olmalarına gövenmedi. Ecelleri geldiklerinde teslim olmak onlara faydası olmadı. Nazım (19) "Cihandar, sayıları ile saklandıklar yerden dışarı çıkmalarını emretti. Çengiz-i Sahip Kıran'ın fermanı ile (20) Belhliler dışarı çıktılar. Şehirden çıkanlar kan revan içindeydiler. Büyüklerini ve küçüklerini katlettiler. (21) Kadınları ve kızları esir aldılar. Yafes'in soyundan olan Moğol ordusu cellat gibi (22) bütün Belh'i avuç içi gibi düm düz etti. Büyük binalarını yerle bir etti." Belh'in halkını ve büyüklerini (23) katlettiler. Bazıları kılıçtan kurtulanlar Tacik idiler. (24) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın adamları ona, Sultan Muhammed-i Harezmşah şehrinin büyükleri ve zenginlerinin (25) evlerinde yer altınsa altın saklayıp öylece sizi karşılamaya geldiler, dediler. Hilelerini saklayarak birleştiklerini söylediler. (26) Yaptıklarının sonucunu gördüler. Bu sözden sonra büyüklere danıştılar. Hulagu Han'ı Moğol ordusun bir kısmı ile (27) engellerin yıkılması için fermanı verdi. Büyük cesaretli kullarına da o engellerin bir kısmının yıkması için ferman verdi.

106

(1) Barajların arasında olanları toplayıp Belh şehrine doğru yola çıktılar. O duvarlardan bir kısmı (2) hala duruyor. Büyük barajdan sonra ki Hazret-i Emir El Muminin Barajı'na mensuptur. (3) Kerremallahü Vechu (Allah yüzünü mükerrem kılsın). Derler Belh vilayetinin hepsi ve ona bağlı olan bazı bölgeler altı ay suyun altında kalmış. (4) Ki şimdelerde o suyun izi Hazret-i Hace Kebu'l Eḫbar Rażiullah Anhu'ya (Allah ondan razı olsun) mensup olan camide (5) görünüyor. Yerin altında evler yapan o halk, o özleri ateş olanlar (6) su fazlalığından toprağın altında kalıp öldüler. Bu olayların sırasında bu haber Sahip Kıran-i (7) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın kulağına gitti ki, Sultan Rukniddin Sultan Muhammed-i Harezmşah, İsfahan tarafından (8) geri dönüp Rey yolundan Horasan'ın Firuzkuh kalesine gelip oraya sığınarak hazırıklar (9) yapmakta. Bundan dolayı Hulagu Han İbn Tüli Han'a büyük bir ordu ile birlikte Pesakuh (10) ve Cu Ḫeçran yolundan Horasan'ın Firuzkuh kalesine gitmesi için emir verdi.

Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Sahip Kıran-i (11) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Sultan Rukniddin Sultan Muhammed-i Harezmşah'a gitme zikri:

Tarihte şöyle yazılıdır (12) ki Sültan Rukneddin Ġur Sanci, babası Abgun adasına gittikten sonra hemen Kirman'a (13) gitti, Melik Zevzen hazinelerini elde etti oradan İsfahan'a doğru gitmek istedi. O şehrin insanları (14) karşı çıktılar ve Sultan Rukneddin Ġur Sanci ile İsfahanlılar arasında savaş (15) ve katliam çıktı. Her iki taraftan yaklaşık bin kişi öldürüldükten sonra, Sultan (16) Rukneddin çaresiz kalıp geri dönüp Rey yolundan Horasan'ın Firuzkuh kalesine gidip (17) o kaleye yerleşti. Orada bir kaç gün kaldıktan sonra, Pesakuh (18) ve Serhekuh ve Lişan yolundan, Cülkay Cu Ḫeçran yoluna, Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (19) Muazzam'ın sayısız orduyla vardı diye haber geldi. Sultan Rukneddin Sultan Muhammed-i Harezmşah, Firuzkuh hisarına (20) sığınıp altı ay boyunca her gün iki kere Moğol ve Tatarlar ile savaşıyordu. (21) o büyük ordu Firuzkuh hisarını kuşattı. Ayrıca şöyle derler ki Hulagu Han İbn Tüli Han (22) İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam değerli dedesinden izin alınca Pesakuh yolundan Horasan'a doğru yola (23) çıkmıştı. Yol boyunca, taşlar ve zorluklar nedeniyle çoğu atların (24) ayakları yaralandı ve artık adım atmaya güçleri kalmadı. Bu yüzden atları o ülkede bırakmak zorunda kaldılar (25) ve her gruptan bir kaç kişiyi atların başına koyup dönene kadar oradan (26) başka bir yere ayrılmamalarını söyledi. Altı ay

sonra Firuzkuh kalesini fethedip Sultan Rukneddin (27) Sultan Muhammed-i Harezmşah ordusunu yendiler. O vakitte Tüli Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam

(1) Horasan'a gelmişti. Hulagu Han ise Çeşet ve Evbe ve Şaklan yolundan Horasan'a gidip (2) babasının ordusuna katıldı ve o halkı hatırlamadı. Bu yüzden onlar emrin tersini yapmayıp (3) Oraya yerleştiler. Etraftaki köylerden kadınlar ve kızlar getirip esir tuttular. (4) Kısa bir sürede onların çok sayıda evlatları oldu. O ülke şu an Morey Seterkay diye (5) ünlüdür. Moğolca'da ata Morey denir ve Satarkay da topal anlamına gelir. Çünkü aslında (6) o insanlar atların topal olmaları nedeniyle orada kaldılar. Bu nedenle o bölgeye bu ismi verildi. (7) Hulagu Han İbn Tüli Han'ın ordusu Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın oğlu Sultan Rukneddin Ġursanci'nin ordusuna (8) galip geldi ve Sultan Rukneddin'i yakalayıp Horasan mülküne gidip Tüli Han ordusuna katıldılar. (9) Sultan Rukneddin'i Tüli Han'ın yanına getirdiler ve ordu komutanı olan Tüli Han'ın önünde (10) diz çöküp başını eğsin diye çok uğraştılar ama yapmadı ve bunu söyleyenlerin çabaları bir sonuca varmadı. (11) Çünkü Sultan Rukneddin nasıl olsa öldürüleceğini biliyordu. Bu yüzden düşmanının önünde başını (12) eğmedi ve hem altı yüz on dokuz senesinin aylarına kadar ki Türkiye'nin koyun yılına denk idi hapiste kaldı. (13) Sonra bütün çevresi ile birlikte şehit oldu.

Sahip Kıran-i Azam (14) Çengiz Han-i Muazzam'ın Tüli Han ve Toġaçar Noyan Gürkan'ı Horasan memleketlerini ele geçirmek için gönderme zikri:

Sahip Kıran-i (15) Azam Çengiz Han-i Muazzam Belh halkı olayını bitirdi. Tüli Han'ı ve Toġaçar Noyan Gürkan ile birlikte Horasan'ı almaya (16) gönderdi ve yanındaki ordudan her on kişiden birini gönderdi. Toplam seksen (17) bin savaşçı vardı. Hep beraber Horasan'a doğru gittiler. Oraya varınca (18) Noḳrekuh (gümüş dağ) adlı bir dağın çevresine yerleşti. Savaş aletleri yaptılar ve mancınıklar kurdular. (19) Her iki taraf çok çaba harcadı ve gündüz gece savaşmayı bırakmadılar. O kale çok (20) dayanıklıydı bu yüzden onu fethetmek için yedi ay çabaladılar.

Cuci Han ve Çağatay Han ve Oktay Han hikayelerinin devamı:

(21) Bu sürede Cuci Han ve Çağatay Han ve Oktay Han da Harezm'de kuşatmayla meşguldüler. (22) Cuci Han ile Çağatay Han arasında yaşanan anlaşmazlıktan dolayı Harezm fethi yedi ay sürdü. (23) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a duyurdular ki, şehzadeler arasında yani Cuci Han (24) ve Çağatay Han anlaşmazlık olmuş ve hala devam ediyor, biri birşey yaptığında diğeri bozuyor, (25) bu yüzden Harezm işi sonuca ulaşmıyor. Nazım "Zamanenin Sahip Kıran'ının fermanı ile ordu Harezm'e doğru (26) yola çıktı. Ordunun komutanları Cuci ve Çağatay idiler ve üçüncüsü de Oktay idi. Harezm'e varıp (27) savaşa başladılar. At üstünde ve balta ile. Her iki taraftan da savaşçılar geldiler. Birbirlerine mızraklar attılar.

108

(1) Moğollar'ın saldırıları çok fazla oldu, Harezm'in cesur savaşçıları yenildiler, hisarın kapılarını kapattılar, (2) hisarı yıkmak için oraya oturdular. Çağatay ve Cuci arasında hiç zikredilemeyen bir anlaşmazlık çıktı, iki şehzade öyle inatlaştı ki, (3) her biri diğerini mağlup etmeye çalışırdı. Öfke ateşi alevlendi, bu yüzden kalenin kapıları fethedilmedi (açılmadı), (4) iki şehzadenin inadı, ordunun işini yedi ay erteledi, bu zaralı tartışmadan, (5) Çengiz-i Sahip Kıran'ın haberi oldu. Harezm'in işi bunun ve onun tartışması yüzünden böyle kaldı, Moğol ordusunun bir çoğu (6) öldürüldü, sanki ordu kan içinde kalmış. Dünyanın padişahı bunu duyunca, Cuci ve (7) Çağatay'a göcendi. Şah öfkesinden orduya hemen bir emir gönderilsin diye ferman verdi: Bundan böyle küçük oğlum Oktay Şah, (8) ordunun komutanı olacak, söylediklerini yerine getirin, emriyle savaşmaya başlayın. (9) Elçiyi gönderip fermanı ona verdi, hemen Harezm'e doğru git, dedi. Emrimi küçükten büyüğe herkese bildir. (10) Düşmanlığı bıraksınlar, benim sözümü dinlesinler. Cuci ve Oktay daha büyük olduklarına rağmen, (11) Oktay onların başı olacak, kimse onun emrinden çıkmasın, canından vazgeçmemişse. Onunla muhalif olursa (12) canını alırım. Cuci ve Çağatay'ın sözünü dinleyen (13) cezalandırılacak. Padişahtan orduya elçi gelince, tüm savaşçılar sözünü dinlediler. Yay gibi yuvarlak bir şekilde toplandılar, (14) hemen Oktay'a koştular, saygılarını göstermek için Oktay'ın önüne başlarını eğdiler, yüzlerini ayağına sürdüler. (15) Padişahlığa yakışan Oktay elçinin sözlerini dinledi ve Sahip Kıran'ın emrini duyunca, (16) ağabeylerinin yanına gitti. Babasının söylediklerini ondan büyük olan erkek kardeşlerine aktardı. (17) Bazen buna bazen ise ona gidiyordu temiz

160

kalpli Oktay. İki kardeşine ayrı ayrı baş eğip saygısını gösterdi. (18) Oktay: Şehzadeliğe ancak cömertlik ve delikanlılık yakışır, düşmanlık ve kıskançlık erkeklere yakışmaz, bu cömert insanlara (19) yakışmaz, akıllı olan inat ve kıskançlıktan kaçar. (20) kötü niyetlilerin sözlerini dinlemeyin, birbirlerinize şefkatlı davranın. Baba be acdadımız gibi olun, birbirinizi kandırmayın. (21) Padişah akılsız değil, kimse evladına sevgisizlik yapmaz, Padişah'ın kalbinde huzur yok, siz (22) düşmanların sözünü dinlemeyin. Bu konuşmadan sonra kalkıp, padişahın emrini yerine getirin. Padişahtan emir (23) gelmiş, bize ve size çok can korkusu gelmiş. Düşmanlığı bırakın, birleşin. (24) Hepimiz birleşip savaşalım, kaleyi fethedelim. İki oğlan emri duyunca, (25) babalarının sözünden perişan oldular. Oktay'ın sözünden göğüslerindeki yangınlar buza döndü. Düşmanlığı gönüllerinden attılar, (26) göğüslerini aynaya çevirdiler. Çağatay ve Cuci barıştılar, (27) savaş meydanına doğru gittiler. Bayrağı zaferli olan Kaan'ın emriyle Oktay bayrağın altına geçti. Ordudakiler birleşti,

109

(1) düşmanlığı bir kenara bıraktılar, kılıçlar ve baltalarını alıp savaşçılar meydana koştular. (2) ordu komutanları o gün baştan aşağa savaşa meşguldular. iki taraftan da insanlar öldürülürdü. Yalnız (3) Harezmliler'den daha çok." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu haberi duyunca çok kızdı, (4) hemen birini elçi olarak seçti ve ona şöyle dedi: Hemen Harezmliler'in memleketine git (5) ve benim emrimi bütün orduya bildir, herkes Oktay'ın emirlerini yerine getirsin ve Cuci ve Çağatay'ı dinlemesin. (6) Oktay'ın emrinden çıkan olursa emin ol ki kelleleri bedenlerinde olmayacak. Cuci Çağatay baş komutan olmalarına rağmen (7) Oktay'ı kaan komutan kabul edip hemen birleştiler. Harezm fethini gerçekleştirdiler. (8) Elçi, Kahire ordusuna varınca Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın emrini herkese bildirdi. Ordunun bütün cesurları (9) ve askerlerin önde gelenleri Oktay'ın çadırında toplandılar. Onu itaat için hazırlandılar. Oktay Kaan, (10) ağabeylerine gidip aralarındaki düşmanlığı yumuşak sözleriyle ortadan kaldırdı. (11) Herkesi birleştirip kavga ve düşmanlığı yok etti. Sonra askerleri barıştırdı. Herkes birleşip savaşmaya ve öldürmeye başladı. (12) Kurdukları mancınıkları açıp ateş ettiler. Oktay Kaan (13) orduya, su dolu hendeği toprakla doldursunlar diye emretti. Moğol ordusunun cesurları Harezm'in hisarına (14) koşup kalenin üst kısımlarına ip atıp merdivenler koydular, duvarlara çıktılar ve kendi komutanlarının bayraklarını (15) diktiler ve bağırmalarıyla yeryüzünü de bağırttılar. Nazım (16) "savaşmaya başlayınca Harezm'in

kalesini yıktılar, Tatar ordusu kaleye girdi, Harezm'in yüksek makamları çaresiz kaldılar." (17) Şehir halkı mahallelerde isyan etmeye devam ettikleri için her kapıda yine saldırmaya ve mızrak ve ok ile insanları (18) öldürmeye başladılar ve celal güçleri ile onları yakıyorlardı. Peşpeşe bir kaç gün böyle savaştılar. (19) Öyle ki, ölülerin sayısı hisardan daha fazla oldu. Sanatkarlar ve esnaflardan yüz bin kişiyi (20) ayırdılar. Kadınlar ve çocukları esir ettiler ve kalanları ise çöle gönderip savaşçılar arasında böldüler. (21) Derler ki, her katile yirmi dört maktul yetişti. Derler ki katillerin sayısı yüz binden fazlaydı. (22) Nazım "Bir hafta boyunca her yer kan denizi gibi oldu, insanları şehirden çıkardılar. Kadın ve çocuk ve esnafı, (23) yüz bin kişiyi kendileri ile götürdüler. Kalanların boğazlarını kestiler, kanları akarsu gibi her tarafa aktı. Muhasebeci (24) ölüleri saydı, her savaşçı yirmi dört Harezmli'yi öldürmüştü. Ordu yüz binden daha fazlaydı, (25) ki Harezm'i yerle bir etti." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam sipahını Harezm'e ordu gönderdiği zaman, (26) Hazret-i Şeyh Necmeddin-i Kübra'ya haber göndermişti: Benim ordum oraraya doğru geliyor, (27) belki Harezm'in işi katliam ve yağma ile biter, en iyisi oradan çıksın,

110

(1) ta ki onun dervişlerine bir zarar gelmesin ve Hazret-i Şeyh Veli Teraş (ruhu pak ve mutahhar olsun) şöyle cevap vermiş: (2) Yetmiş senedir bu insanlarla Harezm'de yaşıyorum, şimdi Allah'ın yazgısında (3) bela varsa, kendimi onlardan ayırıp kurtarmam yiğitlikten sayılmaz. (4) İyi günlerde sevinçle beraber olduğumuz gibi kötü günlerde de onlarla kalmam lazım. Nazım "O yaşlı adamın ömrünün sonuydu, (5) bu yüzden sözünü dinlemedi, şöyle cevap verdi: yetmiş senedir Harezm'de (6) rahatça yaşıyorum, yiğitlik, bela vaktinde de kadere uymamı gerektirir, orada kanımı dökmek isterlerse, (7) Allah'ın emrinden kaçmam. Düşmanlık ateşi alevlendiği zaman Erkenc kuru ile yaşı beraber yaktı. (8) Şah ordusu akıllıyı da akılısızı da kılıç ve mızrakla vurur. Moğol hiç bir zaman "zahitleri (9) öldürmeyin" sözünü dinlemez. Kaza oku kaderden gelince şeyhin (yaşlı) de gencin de başını keser. Neyse, (10) Harezm fethinden sonra esirleri çöle götürüp katlettiler. Hazret-i Şeyh Necmeddin Kübra Rahmetullah Aleyhi (11) o şehitlerden biriydi. Şöyle diyorlar ki Hazret-i Şeyh'i öldürdükleri zaman kendisi (12) katilinin bayrağının ucunu bir eliyle tutmuştu, kimse o kafirin bayrağını (13) elinden ayıramadı. En son o kafirin bayrağını kestiler, ve bayrağın ucu Hazret-i (14) Şeyh'in elinde kaldı. Bu, Hazret-i Şeyh'in binlerce mucizeleinden biriydi. (15) Bayrak elindeyken gizlice söyledi ki vafat tarihidir ve

onun sayısının toplamı altı yüz on sekiz oldu. (16) Değerli Hazret-i Şeyh'in katli Harezm katliamında gerçekleşti. Altı yüz on sekiz senesinin aylarında, (17) Türkiye'nin yund (at) yılına denk idi. Öyle ki Şeyh Veli Teraş Şeyh Necmeddin-i Kübra (ruhu pak ve mutahhar olsun) (18) tarihte demiş. Nazım "Mürşid-i Azam ve Şeyh Kübra Necmeddin, Harezm'de Allah'ın ermine boyun eğdi. (19) O İklim Şah-i Ḫüda ölüm sırasında katilinin bayrağının ucunu sıkı tutu. Bayrağın ucunu (20) on güçlü adam o yaşlı adamın elinden alamadılar. Akıl hayret etti ki, (21) kafirin bayrağı Şayh'in elinde ne işi var diye. Şeyh bayrağın ucunu eline alıp gizlice söyle dedi: ölüm tarihimin "Şahi Şüheda" oldu." (22) Allah onu ve bütün müslümanları rahmet eylesin. Derler ki Hazret-i Mevlana Celaleddin-i Rumi (ruhu pak ve mutahhar olsun) de (23) değerli Hazret-i Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın bayrak tutmasına değinmiştir. (24) Nazım "Biz, eline mücevher tutan muhteşem insanlarız, o zayıf keçi tutan zavallılardan değil. Bir ele iman sakisiden şarap, (25) diğer ele kaifirin bayrağının ucu.

Tüli Han ve Tuġaçar Gürkan'ın Horasan'a giden bazı emirlerile hikayelerinin devamı:

(26)Tüli Han, Horasan'a gitmek istediğinde Tuġaçar Gürkan, bazı (27) büyük emirler ve on bin savaşçı ile birlikte Neyşabur'a doğru gitti. Orada Mecdülmülk-i Kafi ve Ömer Recei ve

111

(1) başkaları vardı, savaş hazırlıkları yaptılar. Kulede üç bin sert ok ve üç yüz balista ve mancınık (2) kurdular. Çarşamba günü Ramazan ayında, gökyüzü padişahı batı meydandan doğu meydana çıkınca (3) ve kılıcının darbesi ile siyah yanardağı bozguna uğrattı. Savaş davulunu çaldılar (4) ve üç gün peşpeşe savaştılar. Cuma namazı sırasında gök yazgısı (5) Ḳaraḳuş kulesinden sert bir ok Tuġaçar Gürkan'a isabet etti ve o darbe ile öldü. Büyük Emir (6) Hocendi'nin eserinde yazılıdır ki, Tuġaçar Gürkan, Ḳaraçar Noyan'ın küçük erkek kardeşi ve Sahip Kıran-i (7) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın damadı imiş. Tuġaçar Gürkan ölünce ordunun yarısı kuşatmayı bıraktılar. (8) Nurkar Noyan orduyu ikiye böldü ve yarısını alıp Sebzevar'a doğru gitti. Üç gece gündüz (9) savaştıktan sonra katliam yaptı ve yetmiş bin kişi öldü. (10) Diğer yarısı ise Tus'a gittiler. Oralardaki bir kaç hisarı ele geçirip içindeki insanları öldürdüler. (11) Tüli Han, Merv'e gittiği zaman Sereḫs ve Ebiverd gibi teslim olmuş şehirlerden çok sayıda savaşçı (12) topladı. Öyle ki, yetmiş bin yaylı savaşçı toplandı. Çevredeki bir kaç kaleyi yıktıktan sonra (13) yolun etrafında

Merv'e yakın bir yere vardılar ve aynı anda dört yüz Moğol savaşçı (14) ile karşılaştılar. Selçuklu Türkler'den on iki bin savaşçı ailelerinden ayrı (15) kalmıştı. Sabah şehrin kapılarından girip kurt çalıyorlardı. Akın akın geldiler. (16) Birbirlerini tanmadıkları için Moğollar onları öldürüyordu. (17) Güçleri azaldığı için kurdun koyun sürüsüne saldırır gibi onların evlerine saldırdı. Yetmiş binden fazla (18) Türkmen bir kaç kişi tarafından öldürüldü. Diğer esirler kendilerini Merv nehrine (19) atıp boğuldular. Çok sayıda topladıkları koyunlar ve başka hayvanlar da Moğollara kaldı. (20) Gene Muharremu'l Haram'ın yeni ayında, altı yüz on sekiz senesinde. Nazım "Güneş ipliğini yukarıya atınca, zamane (21) gökyüzüne çıktı. (sabah oldu ve güneş doğdu)" Tüli Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bei yüz süvari ile Firuzi kapısına (22) doğru gitti ve şehrin merkezini gezerek hendek ve kale duvarları ve kule ve kapıyı inceledi. (23) Altı gün böyle geçti ve kendini tehlikeye atmadı. (24) Mazenderan'ın Ḳolzom adalarında Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan ayrılan Faḫrülmülük Merv'e gelip orada hükümdar olmuştu. Annesi suçlu olduğundan, (25) ve Sultan'ın hareminden çıkıp babasını şereflendirdiği zaman hamile olduğu için kendisini (26) vezirlik makamından daha üstün görürdü ve beyinsiz kafasında daha yüksek makamlar elde edeceği ve üstünlük merdivenlerine çıkacağını (27) hayal ederdi. Yedinci gün, Nazım "parlak güneş gökyüzünden, kemendini atmak istediğinde." Ordu

112

(1) toplanıp şehrin kapısına indiler ve savaşa başladılar. Şehrin kapısından iki yüz savaşçı (2) çıkıp saldırdılar. Tüli Han'ın kendisi attan inip savaş meydanına adım attı. (3) Nazım "Sarhoş kızgın bir fil gibi bağırarak siperini kaldırıp kılıcını ele aldı." Moğollar arkadan (4) saldırdılar ve oklar ile kılıç darbeleri ile herkesi şehrin içine götürdüler. Diğerleri şehrin kapısından (5) çıktılar ve karşıdan gelen savaşçılar onlara saldırdılar. Hiç bir taraftan (6) hiç bir şey yapamadılar. Kimsenin şehir kapılardan dışarı çıkama gücü yoktu. Nazım (7) "Kader Rumli siperini atınca, gökyüzü Hintli kılıcını çekti. Ufuk gibi şafak kanı içinde kaldı, (8) sıcak nefesiyle bir çadır kurdu. Hava güzel kokulu çadırın ayaklarını, gökyüzü sütunları gibi yere bağladı. O sırada (9) Tatar ordusunun tamamı hisarın çevresinde toplandı." Parlayan güneş batının ufuğundan battı. (10) ve ay doğudan görününce, Moğol ordusu hisarın çevresinde kaç sıra (11) oldular ve bütün gece sabaha kadar kaleyi koruyordular. Öyle ki, hiç bir varlık kaçamazdı. (12) Başka bir gün ki sabahın kılıcı geceyi yardı (sabah oldu) ve Habaş ordusu (gece) (13) Rum ordusuna (gün) yenildi

Faḫrülmülük'ün boyun eğmekten başka çaresi kalmadı. Merv'in büyüklerinden olan İmam Celaleddin'i (14) dışarı gönderdi ve canlarını bağışlamalarını istedi. Onları yumuşatabildiği ve affettirebildiğinden ve (15) tehdit ve korkuların bittiğinden emin olunca, çok sayıda para ve ürün ve at ve kadın, köle ve bunlar gibilerini (16) hazırlayıp huzuruna gitti. Tüli Han şehrin durumunu sordu ona, zenginler tanıtmasını (17) istedi. Faḫrülmülük iki yüz kişinin bilgilerini verdi. Muhlislerin fermanı üzerine malları (18) aldılar. Herkesi çöle gönderdiler. Dört gün boyunca herkesi şehirden dışarı çıkardılar. (19) Sonra fırın ve kale ve kule duvarların yıkılmasına emir verildi. Esir ettikleri dört yüz usta ve sanatkar hariç, (20) kalan çocuk, kadın ve kızları öldürmek üzere orduya dağıttılar (21) ve hiç bir varlığı yaşatmadılar. Derler ki, o ordudan her bir kişi (22) üç yüz veya dört yüz kişiyi öldürdü. İzzeddin Nisali ile diğer yazarlar on üç gün ölülerin sayısını (23) yazıyordu. Şehrin içinde sayılanlar bir milyon üç yüzden fazladır. (24) Ömer Hayyam'ın bu rubaisi bu hayreti gösteriyor: "Bir kadehi (25) bir el kırmaya kıyamaz, böyle güzel başlar, ayaklar, elleri kim şefkatle birleştirdi ve kim öfke ile kırdı? (canını aldı)" (26) Ordu katliamı bitirdi. Tüli Han ferman verdi. Merv'in büyüklerinden olan kendi köşesine çekildiği yüzünden yaşamasına izin verilen Emir Żiyauddin'in orada kalıp

(1) Etraftan gelip toplanan insanlara hükümdar olmasına emir verildi. Barmas'ı bekçibaşı olarak seçti (2) ve oradan gitti. Moğollar ordusu Merv'den gidince kurtulanlar delikler ve sığınaklardan (3) çıktılar ve yine beş bin kişi toplandı. Arkadan gelen başka Moğollar Merv'e gelince kendi payını almak (4) istediler ve kendi adına katliam etmek istediler. Geçen saldırıdan (5) kurtulan insanları yendikten sonra herkesi bela kuyusuna attılar. (öldürdüler) ve oradan Neyşabur'a doğru gittiler. Yolda gördükleri herkesi (6) öldürdüler. Onlardan sonra, Cebe Noyan tarafından gelen birisi döndü ve o da (7) yine bulduğu herkesi öldürdü. Bu sırada Şemseddin Muhammed'in oğlu Pehlivan Ebubekir-i Divane'nin (8) Sereḫs'ta isyan ettiğine dair haber geldi. Emir Żiyauddin bir kaç savaşçı ile onunla savaşmaya gitti. (9) Barmas, Merv'in meslek sahibi olanlar ve diğer insanların bir kısmı ile Buhara'ya gitmek üzere şehir dışına çıktılar. Kalanlar, (10) Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan Barmas'a bir haber gelmiş (11) ve Barmas kaçmıştır diye düşündüler. Davul çalıp isyan ettiler. Baramas şehrin kapısına (12) geldi ve birileri şehrin ünlüleri ve zenginlerini çağırmaya gönderdi. Kimse karşılık vermedi ve umursamadı. Barmas (13) bunun intikamını almak için şehir dışında bulduğu çoğu insanı öldürdü ve yanındakiler ile

(14) Buhara'ya doğru gitti. Emir Żiyauddin, Merv'e dönünce kale ve kuleyi tekrar yaptırdı (15) ve insanlar çevresinde toplandı. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın görevlisi olan Köstekin büyük bir grup ile (16) gelip kuşatmaya başladılar. Emir Żiyauddin kalmayı uygun görmeyip yanındaki (17) Moğollar ile Meraġe Kalesi'ne doğru gitti. Köstekin şehre girdi ve tarım (18) ve inşaata başladı. Şehirdekilerin bir kısmı Emir Żiyauddin'e bir mektup yazıp geri dönmesini (19) istediler. O da bunların yalvarmaları üzerine şehre doğru geldi. Köstekin onun gelişinden haberdar olunca (20) onu yakalamak için birilerini gönderdi. Kendi hayatını onun ölümünde görüyordu ve onun ölümünü (21) kendi mülkünün bekasında gördüğü için öldürülmesine emir verdi ve sonra rahatça tarım ve inşaatla uğraştı. (22) Üç dört gün boyunca iki yüz atlı savaşçı Ḳiḳu ya doğru gidiyordu, onlar çıktı ve diğerleri kaldı. Hemen (23) Neḫeşeb'e Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın emirleri olan Tormay ve Ḳobay'a birini gönderdiler ve onlara (24) yeniden toplandığını bildirdiler. Bir kaç gün sonra Toryay ve Ak Melik beş bin savaşçı ile gelip (25) hemen şehri aldılar ve yüz binden fazla insanı öldürdüler. Mahalleleri de yıkmak için savaşçılar arasında dağıttılar. (26) Tormay döndü ve Aḳ Melik'i bir grup ile bıraktı. Ama kargaların gagasından kaçanları (27) arayıp şahine yem edecekti. Her türlü arayışı yaptılar

114

(1) Yapmadıkalrı hile kalmadı. Neḫeşb'den birisi onlarla birlikteydi. (2) Hile amacıyla namaz için bağırdı ve salat verdi. Halk o sesi duyunca deliklerden (3) ve sığındıkları yerlerden dışarı çıktılar. Onları öldürdüler. O kadar çok öldürdüler ki Merv'de dört (4) kişiden fazla kimse kalmadı. Neyşabur'a yönelen Tüli Han, önden çok sayıda savaş aleti be mancınık Neyşabur'a göndermişti. (5) Neyşabur'un taşlık bölgede olmasına rağmen başka yerlerden taş yükleyip getirdiler. Harman misalı döktüler. (6) Ama pek işe yaramadı. Şehir halkı durumun kötü olduğunu görüp o kavmin daha önce gördüklerinin olmadığını farkettiler. (7) Üç dört bin tekerlek kalenin duvarına kurdular. Üç yüz mancınık ve balista. (8) Bu olaya uygun silah ve aletler hazırladılar. Neyşabur halkının hepsinin eli ayağı çözüldü ve korktular. (9) Hiç hayır yüzü görmediler. Korunan memleketlerinin kadısı Rukneddin Ali İbn İbrahimu'l Mana'yı (10) Tüli Han'ın huzuruna gönderdiler. Onun huzuruna vardıkları zaman Neyşabur halkı aman isteyip mal verdiler. Fayda (11) etmedi. Ona da geri dönmek için izin verildi. Çarşamba günü, Sefer ayının on ikisinde sabah vakti davul çalıp (12) savaşa başladılar. Cuma günü öğlene kadar savaştılar. Bir kaç hendeğe su dökmüşlerdi. Duvarı (13) delip çok coşkulu ve heyecanla savaşıyorlardı. Savaşçılar kılıç

gibi bayrakları (14) omuzlarına alıp duvarın başına koyup yiğitlikle savaştılar. Kulenin başında görevli olan gençler (15) çok ciddi bir şekilde savaşıyorlardı. Patan şehrinin kapısından da ordu gelmişti. (16) O gün, geceye kadar ordu kalenin duvarına gelip halkı duvarın başından uzaklaştırıyorlardı. (17) Cumartesi gece olunca şehrin duvarı ve kulesi Moğollar ile doluydu. Cumartesi günü Tüli Han, Bockuk'un üç fersahlık mesafesine geldiğinde (18) ordu şehir kapısından girip katletmeye başladılar. Halkı dağıtıp köşelerde (19) katlediyorlardı. Faḫrülmülük'ü talep ediyorlardı hemen öldürmek için. En son bir dehlizde buldular. (20) Kaba sözler söylüyordu. İşin sonunda çok kötü bir şekilde öldürdüler. Kalan halkı, (21) kadın ve erkek hepsini çöle götürdüler. Ḳaraçar Noyan'ın erkek kardeşi olan Tuġarçar'ın intikamı için (22) hepsini öldürme fermanı almışlardı. Neyşabur şehrinin yıkımlarını bilip (23) Neyşabur'un arazisinde ziraat yaptılar. Derler ki Neyşabur'da köpek ve kediyi bile öldürme fermanı verildi. (24) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın kızları olan Tuġaçar Noyan'un kız kardeşleri süvariler ve hizmetçileri ile (25) Neyşabur şehrine gelip bulduklarını öldürdüler. Dışarı çıkardıkları meslek sahibi olan kırk kişiyi (26) Türkistan'a götürdüler. Geriye kalanları katliam yaptılar. Hiç bir canlıyı o diyarda sağ bırakmadılar. (27) O şehrin kulesi ve kalesi ve diğer muhteşem binalarını yerle bir ettiler. Yedi gece gündüz sulayıp

115

(1) arpa ektiler. Horasan tarihinde yazılıdır ki, Neyşabur'da ölenleri on iki gün boyunca saydılar. (2) Harem ve çocuklar hariç bin bin ve bin bin ve yedi yüz kırk yedi bin kaydedildi.

Tüli Han'ın (3) Daru'l Saltant Herat'a doğru gitme zikri:

Neyşabur katliamını bitirince Tüli Han, Herat'a doğru gitti. (4) Bulunan canlıları öldürmek için bir emir ve dört Tacik orada bıraktı. (5) Herat'ın yakınlarında bir çayırda durdular. Zenbur adında bir elçiyi Herat'a gönderdi. (6) Dedi ki: Herat'ın meliki ve emiri ve kadısı ve hatibi ve meşhurları bizim hümayun bayrakların karşısında (7) dışarı çıkmalılar. Böylece bizim dünyayı yakan zehirli kahrımızdan güvende olurlar. O vakitte Sultan (8) Celaleddin Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan önce Melik Şemseddin Muhammed-i Curcani hükümdar idi. Şehzade (9) Tüli Han'ın oraya geliş haberini duyunca savaş için hazırlık yaptı. Etraftan şehri korudu. Böyle diyorlar (10) ki, o zaman Herat'ta yüz doksan

bine yakın savaşçı vardı. Elçiler Herat'a varınca (11) şehzadenin sözünü Melik'e söylediler. Hemen onları öldürdü ve dedi: kafirler tarafından fethedildiğim gün gelmesim. (12) Diğer gün haber Tüli Han'a ulaştı. Kızdı ve ordunun şehrin etrafına gidip gördükleri her Tacik'i (13) öldürmelerini emretti. Melik Şemseddin savaşıyordu ve şehzade de dışarıdan saldırıyordu. (14) O kaç gün boyunca bin adam cennet ve cehenneme gittiler. Yedi gün boyunca (15) o büyük savaş sırasında şehzadenin değerlilerinden bin yedi yüz bahadır savaşçı katledildiler. Melik (16) Şemseddin'e bir ok isabet etti ve o onun yarası yüzünden vefat etti. Bundan dolayı Herat halkı ikiye bölündüler. (17) Bazı kadılar ve şehrin büyükleri barış istediler. O sırada şehzade Tüli Han, (18) Firuz Abad kapısının önünde bekliyordu. O gün Melik Şemseddin okun yarasından cennete gitti. (19) Sekizinci gün Şehzade Tüli Han iki yüz savaşçı ile ilerleyip şehir kapısına yakın hendeğin ucuna (20) gelip durdu. Attan yere inip dedi: Ey halk bilin ki, ben Tüli Han (21) İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ım. Canınızı kurtartarıp karınız ve çocuklarınızın (22) Moğollar'ın eline düşmesini istemiyorsanız savaşı bırakınız. İtaat edip (23) boyunn eğin. Her sene bu vilayetin malından Sultan Celaleddin'inin adamlarına verdiğinizin yarısını (24) bizim naiplere verin. Böylece şahın himayesi ve padişahın cömertliğinden faydalanın. Bu (25) söyledikleri için söz verip yeminler etti. Şehir halkı bu sözü Tüli Han'dan duyunca teslim (26) olup şehir kapılarını açtılar. İlk önce, Sultan Celaleddin'in emri ile kumaş dokumacıların başı olan Emir İzeddin-i Muḳaddem-i Herevi (27) yüz kumaş dokumacı ile ki her birinin elinde dokuz pahalı giysi vardı Şehzade Tüli Han'ın huzuruna

116

(1) gittiler. Ondan sonra bütün zenginler ve büyükler ve eşraf ve halk ve komutanlar ve işçiler (2) şehirden çıktılar. Merhamet gördüler. Şehzade Tüli Han'ın fermanı uygulandı. (3) Sultan Celaledin'in adamları olan bütün on iki bin kişiyi öldürdüler. Diğer (4) halka zarar vermediler. Hiç üzülmediler. Melik Ebubekir Murşefi'yi Herat'ta hükümdar olarak seçtiler. (5) Saraya yakın biri olan Menkıtay'ı vali olarak seçti. Çok fazla ganimetleri aldıktan sonra (6) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusuna doğru yönelip geri döndü. (7) Melik Ebubekir hükümet tahtında ve Menkıtay vali olarak adaletli davranıp halkı korudu. (8) Halk ziraat ve inşaata başladı. Kaderin kalemi o diyarın yıkılmasını (9) yazmıştı. Melik Ebubekir'in hükümdarlığı ve Menkıtay'ın valiliğinden bir kaç gün geçtikten sonra Horasan'a haber geldi ki, (10) Sultan Celaleddin, Bamiyan ve Ġaznin'in

arasında olan Pervan'da Sahip Kıran-i (11) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusunu yenmiş ve bazı Moğol emirleri kaçmış. Bu haber (12) Horasan'a varınca daha önceden Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın meliki ve valise olan her şehirlerde hepsini (13) öldürdüler, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın bir daha Sultan Celaleddin ile (14) savaş yapamaz ümidi ile. Herat halkının bir kısmı birleşip vali Menkıtay ve hükümdar Ebubekir'i öldürdüler. Onların (15) adamlarından kimi bulduysalar öldürdüler. Firuzkuh Dağı'ndan hisara gelen Melik Mübarizddin-i Sebzevari'yi (16) şehrin meliki olarak seçtiler. Vilayetin hükümdarlığını da tecrübeli bir adam olan Hace Feḫruddin Abdulrahman-i Iraḳi'ye (17) verdiler. Bütün herkes tek yürek ve tek ağız olup Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a muhalif oldular. (18) Haber Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a varınca kızdı. Şehzade Tüli Han'a (19) dedi ki: "Onları öldürmediğin için bu fitne gerçekleşti. Eğer sen oranın halkını öldürseydin (20) böyle bir fesat olmazdı." O azarlamalar ve konuşmalardan sonra İlçekday diye meşhur olan İlcoday Noyan'ı (21) seksen bin adam ile Herat'a doğru gönderdi ve dedi ki: "Hiç bir canlıyı sağ bırakmayacaksın. (22) Kedi ve köpeği bile sağ bırakmayacaksın." İlçekday Noyan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı üzerine (23) Altı yüz on sekiz senesinin Şevval ayında yola çıkıp oraya vardı. Herat nehrinde durdu. (24) Bütün ordu bir ay boyunca savaş aletleri yapıp Çengiz Han'ın arazisi olan bölgelerde (25) kullansınlar diye emir verdi. Kısa sürede Horasan'ın çevresinden elli bine yakın piyade ve süvari savaşçı (26) toplandı. Herat şehrinde Melik Mübarezeddin ve Hace Feḫruddin Abdulrahman ve diğer büyükler (27) savaş için hazırlandılar. Herkes küçükten büyüğe yemin etti. Küçük ve

(1) Büyük bedenlerinde canları olduğu sürece çabalayıp ilk seferki gibi iki yüzlülük ve aptallık etmesin diye tembihlendi. (2) İlçekday Noyan bir ay boyunca savaş aletleri ve sazları hazırladıktan sonra (3) emirler arasında dağıttığı şehir kapılarını Moğol komutanlar arasında dağıttı. Her tarafa otuz bin savaşçı gönderdi. (4) Dedi ki: "Savaşta bir kusuru olan herkes ölür. Çabalayan da iltifat alır." Dört taraftan savaş başladı. (5) Şehir halkı aksi taktirde öleceklerini düşünerek çok iyi savaştılar ve öldürmek için çabaladılar. (6) Dışarıdan intikam peşinde olan ordu mıncınık taşı ile büyük ve küçük binaları yıkıyordu. (7) Peşpeşe sert ve küçük oklar ile kale duvarlarının başındaki çıkıntıları yıkıyorlardı. (8) Peşpeşe yağmur gibi ateş yağıyordu. Yaş ve kuru hepsini yakıyordu. Şehrin sağında ve solunda ve arkasında ve (9) önünde savaş vardı. Bu şekilde altı yedi ay sürdü. Altı yüz on

dokuz senesinin aylarında (10) İlçekday Noyan büyük bir savaş yaptı. Kaç gün peşpeşe savaş yaptı. Öyle ki her savaşta (11) askerlerinden beş bin kişi katledildi. Çok sayıda mıncınıkları ve balistaları vardı. Birden (12) atılan elli tüysüz ok ile duvar çöktü. Dört yüz ünlü Moğol onun altında kaldı. Bu olaydan üç gün sonra (13) şehirde ikilik oluştu. Halk bu fazlalıktan bıktı ve İlçekday'ın yardımı her gün daha (14) da arttı. Cuma sabahı altı yüz on dokuz senesinin Cemadiu'l Evvel ayında feleğin kaderi ile (15) kül burcundan, İlçekday Noyan şehri aldı ve erkek ve kadın ve yaşlı ve genç ve küçük (16) ve büyüğü öldürsünler diye emir verdi. Kan nehirleri akıttılar. Binaları yıktılar. Kule ve kaleyi (17) yıkıp hendeği doldurdular. Yedi gün boyunca öldürmekten ve yakmaktan ve koparmaktan ve kan (18) dökmekten başka bir şey yapmadılar. Herat'ın bin bin ve altı yüz binden daha fazla halkı şehit oldu. İlçekday (19) Noyan Herat'ı temizledi. Öyle ki hiç bir canlı kalmadı. Sekiz gün sonra Kamġeri'ye doğru (20) yola çıktı. Ganimetlerden iyi olanları Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a gönderdi. Ube kasabasına vardılar (21) ve bin süvariyi Herat'a kaçanları bulup öldürsünler diye geri gönderdi. (22) Diğer Moğollar oraya koştular ve orada olan üç bin kişiye yakın adamı katlettiler. (23) Çaġartan'ın hatibi olan Mevlana Şerefuddin ve başka on beş kişi dışında kimse hayatta kalmadı. Ondan sonra (24) yirmi dört kişi başka kabilelerden bu on altı kişiye katıldılar. On beş yıl boyunca (25) o cennetlik şehirde onlardan başka kimse yoktu. Merv ve Neyşabur ve Herat ve diğer vilayetler ve (26) Tus ve Sebzevar ve Cacerm ve Nesa ve Ebiverd ve Sereḫs ve Ḳaf ve Horasan'ın diğer şehirleri (27) bu memleketleri almak için gelen büyük Moğol ordusun atlarının toynakları altında ezildi. Üç ay boyunca bütün

118

(1) Horasan ülkesini, Sistan mülküne kadar kara toprak ile bir etti. Nazım "Üç ay içinde dünyayı alan Tüli, (2) Sistan kapısına kadar aldı. Kopardı ve öldürdü ve gitti ve götürdü. Kimse kalmadı ne büyük ve (3) ne küçük. Her şehre savaşçı ile gitti. Kimse şehri ovadan ayırt edemedi. Tüli o diyarı öyle yaptı (4) ki bazen sakin bazen de tersi oldu." Şehzade Tüli Han Horasan memleketlerini fethedip yıktıktan sonra (5) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı üzerine Ṭaleḳan Bedeḫşan vilayetine doğru yönelip (6) babasının ordusuna katıldı. Nazım "Tüli Sahip Kıran-i ordusuna gitti. Cesaret gösterdi. (7) Oğlan oraya gidince babası onu karşıladı." O kaç gün içinde Şehzade Tüli Han (8) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusu ile Ṭaleḳan kalesini aldılar ve o şehir ve kale ve halkına da (9) diğer şehirlerdeki yapıldı.

170

Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın (10) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusu ile durumunun zikri:

Sultan Muhammed-i Harezmşah fani dünyadan baki dünyaya (11) gidince Sultan Celaleddin ve diğer erkek kardeşleri bir kaç kişi ile Teskun adasından (12) geri döndüler. Sultanuddin savaş meydanında cesaretini göstermek istiyordu. Zamanın geçmesi ile (13) muhalif olduğunu göstermek istiyordu. Babası gibi halkın azarlanma okuna maruz kalmak istemedi ve insanoğlunun dili ile yaralanmak istemedi. (14) Harezm'e gelip orayı düzene sokmak istedi. O sırada Moğol ordusu daha oraya gitmemişti. (15) Ḳobḳoliyan'dan olan doksan bin savaşçı Harezm'de ikamet ediyorlardı. Sultan Celaleddin'in varmasından sonra (16) bazıları itaat ettiler ve bazıları da ayrı düştüler. Bundan dolayı Sultan Celaleddin (17) o ve bedbaht ikiyüzlü kavim ile görüşmek için endişeliydi. Bu sırada Moğollar'ın Irak'a yöneldiğini duydu. (18) Birini eşek ile Harezm ovasına Erzelak Sultan'ın erkek kardeşleri ve Gu Han ve Ḫumar Tekin ve Timur mülkünün hükümdarı Oğul'un (19) yanına gönderdi. Ki doksan bin savaşçı adam oradaydı. Kendisi Nesa yolundan Şadmaġ'a doğru yola çıktı. Masetva'ya varınca (20) bir grup Moğol ordusu ile karşılaştı. Akşama kadar savaştılar. Gece olunca (21) Sultan Celaleddin hemen Şadmaġ'a doğru koştu. Nazım "Güneş (22) dünyadan kaybolunca kara gece gündüzü kapattı. Sultan acele ile gitti. (23) Yaydan çıkan ok gibi." Sultan Celaleddin gece vakti Moğol ordusunun arasından (24) bir dev gibi geçip gitti. Erzelak Sultan ve erkek kardeşi Moğol ordusnun kendilerine doğru gittiğinin haberini duydular. (25) Beklemediler ve Sultan'ın arkasından gittiler. Yol sırasında Sultan ile karşılaşan orduya (26) denk geldiler. Savaş çıkınca dayanma gücünü kendilerinde görmeyince bir hamle ile kaçtılar. (27) Moğollar peşlerinden gittiler. Hepsini yakalayıp öldürdüler. Sultan Celaleddin

119

(1) Şadmaġ'a vardı. Üç gün orada durup hazırlık yaptı. Birden gece yarısı Nazım (2) "Dünya yerinde durdu. Güneşin eli ayağı çözüldü." Sultan Celaleddin (3) tevekkül edip ata bindi. Altı yüz on yedi senesinde, Zilhicce ayının on birinde Pervan yolundan (4) babasının aday ettiği Ġaznin tarafına doğru yola çıktı. Biraz geçtikten sonra ordu Şadmaġ'a vardı. (5) Sultan Celaleddin'in orada durmadığını öğrenince peşinden gittiler. Beş gün Herat'ın etrafından (6) gittiler ama varamadılar ve geri döndüler. Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah (7) Ġaznin'e vardı. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın dağılan

ordusu tekrar toplandı. Nazım “Her taraftan (8) ordu toplandı. Onun gibi önder İran’da yoktu.” Herat’ın meliki Şehzade Tüli Han’ın yönelmesinden (9) korkmuştu. Kavmi ve ordusu ile Ġuriyan Sultan’a katıldılar. Kobkoliyan kavminden kırk bin savaşçı (10) kaçıp Harezm tarafından geldiler. Nazım “Orduyu mağlup eden on bin savaşçı, her taraftan Sultan’ın etrafında toplandılar.” (11) Bahar mevsimi gelince Sultan Celeleddin Ġaznin’den çıktı. Aynı yere geri (12) döndü. Oraya varınca Pikçek ve Tomḳur’un büyük Moğol ordusu ile Valiyan kalesini kuşattıkları haberi geldi. (13) Valiyan kalesinin ele geçirmesi yakındır. Cesur Sultan (14) bu haberi duyduktan sonra Bone ve Eskal’i orada bırakıp kendisi büyük bir ordu ile o kötü kavme (15) saldırdı. Vaadedilen günde saldırıp savaştı. Dokuz bine yakın savaşçıyı (16) Moğol Tatar ordusundan cehenneme gönderdi. Sultan Celaleddin Muhammed-i Harezmşah’ın ordu sayısı çok olduğu için (17) sudan geçip geldiler. Valiyan kalesini kuşatmakta olan Moğol ordusnun bir kısmını dağıttılar. (18) Gece olunca Moğol ordusu mağlup olup dağıldı. Sultan Celaleddin çok ganimet (19) alıp geri döndü. Bazan’a geldi. Ṭaliḳan’da olan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’a haber gitti ki, Sultan (20) Celaleddin tamamen Moğol ordusunu yendi ve Pikçek ve Tomḳur ve beraberinde olan ordu (21) yenilmiş. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu haberi duyunca Ḳoyḳur Noyan ve bir başka emir ve (22) otuz bin savaşçıyı Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah’ı defetmek için gönderdi. Kendisi de peşlerinde (23) yola çıktı. Ḳoyḳur Noyan, kıyamet koparan ordu ile Bazan bölgesinde Sultan Celaleddin’e (24) vardı. Sultan Celaleddin savaşa hazırlanıp cesaret bayrağını erkek aslanın kuyruğu gibi başında şemsiye (25) yaptı. Nazım “Ordu cesurlar ile savaş yaptı. Kaplanın savaşına giden aslan gibi. Sol tarafı ve (26) sağ tarafı hazırlayp kendi yerini de ortada hazırladı. Kükreyen aslan gibi indi. (27) İntikam için savaştı. Pehlivanlar iki tarafta intikam yaylarını ellerine almışlar. Yayı çekip

120

(1) ellerini açtı. Yiğitlikle kendi güçlerini düşmana gösterdiler. Her gün akşama kadar savaştılar. Çin ve Ḥabeş ve Rum (2) orduları gibi. O savaş meydanında ordunun ayak tozu halkın gözüne girince hava kararadı. Parlayan güneş (3) kayboldu, kara gece dünyayı kaplayınca.” O gün akşama kadar bütün gün cesurlar savaş meydanında (4) aslan ve kaplan gibi birbirleri ile savaştılar. Hiç bir taraftan zafer kazanılmadı. Herkes öfke dolu kalple savaş meydanından geri (5) dönüp toplandılar. Ḳoyḳur Noyan Sultan, Celaleddin’in çok sert savaşmasından (6) bıktı. Tedbir alıp dedi ki her süvari kendi atlarına (7) keçe ve

ahşaptan bir heykel assın. Nazım “Çin Hakan’ı güney şahı, doğudan (8) güneye doğru yola çıktı. Ḥabeş ordusu Tatarlar’a mağlup oldu, Rum ordusu gibi. Her iki taraftan feryatlar yükseldi, (9) savaşçılar iki tarafta sıra kurup hazırlandılar.” Sabah olunca iki taraftan iki sıra kurdular. Sultan (10) Celaleddin’in ordusu, Moğol sırasının arkasında hazırlanmış başka bir sıra gördüler. Onlara yardım için geldiklerini sandılar. (11) Korktular ve yenildiklerini kesin gördüler. Sultan Celaleddin ordu savaşçılarını (12) bu yanlış düşünceden menetti. Bir kez daha inip savaş yaptılar. Sultan Celaleddin’in ordusu (13) o tedbirden haberi olunca hepsi atlarına binip Moğol ordusuna saldırdılar. (14) Moğol ordusu çok kötü bir şekilde yenildi. O ordudan bir çoğu ketledildiler. Sultan Celaleddin’in ordusu çok ganimetler (15) aldılar. Her iki Noyan da çok az kişiler ile Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın huzuruna gittiler. O zaman (16) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam kendisi Ṭaleḳan Bedeḫşan vilayetinden (17) Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah’ı defetmek için yola çıktı. Bu olayların sırasında (18) ganimetten olan bir at yüzünden Harezmşah’ın itibarlı emirlerinden olan Seyfuddin-i İġraḳ ve Melik Hizare arasında (19) tartışma çıktı ve kavgaya dönüştü. Melik Hizare, Seyfuddin’in atına kırbaç ile vurdu. Sultan (20) Celaleddin müdahale etmedi. Seyfuddin üzülüp alındı. Gece olunca Seyfuddin-i İġraḳ (21) otuz bin kişi ile Sonḳoran Dağlarına gitti. Türkmen Ḳobḳoli ve Ḫalec orduları tamamen (22) geri döndüler. Bundan dolayı yüce makamlı Sultan güçsüz oldu. (23) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın Sultan Celalddin tarafına yönelmesi gerçekleşti. Yol boyunca (24) Enderab Bedeḫşan’a vardı. O diyarın halkı onunla muhlif oldular. Bir ay orada (25) durdular. O kaleyi elgeçirdikten sonra Bamiyan kalesine vardılar. Onlar ile de savaştılar. (26) Her iki taraf da ok ve mıncınık kullandı. Mamekan İbn Çağatay Han ki Sahip Kıran-i Azam (27) Çengiz Han-i Muazzam onu çok severdi, Bamiyan Kalesinden gelen bir ok hedefi olup öldü.

121

(1) Nazım “O seçkin torunu öldüğü için Şah’ın kalbi gam ile doldu. Onun öfekesi ile (2) öyle savaştı ki, sert taş bile eridi. Ejderha Türkler bir saldırı ile (3) o kaleyi aldılar.” Kaleyi alınca Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, o kalenin bütün halkını, (4) erkek ve kadın ve küçük ve büyük herkesi öldürsünler diye emir verdi. Nefes alan hiç bir canlıyı sağ bırakmadılar. (5) O bölgede olan bütün hayvanlar ve kuşları bile öldürdüler. Nazım (6) “Biri kalbindeki dumandan ateş yaktı. Kale bütün halkı ile yandı.” Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (7) Muazzam o kaleye Mav Baliġ dedi. Yani “Kötü Şehir”. Şimdiye kadar

kimse o kalede ikamet etmemiş. Bu (8) olay altı yüz on sekiz senesinde Türkler'in köpek yılına denk gerçekleşti.

(9) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Sultan Celaleddin Sultan Muhammed-i Harezmşah ile savaşı:

Sahip Kıran-i Azam (10) Çengiz Han-i Muazzam, Ḳoyḳur Noyan ve beraberindeki ordunu yenilgisinden haberdar oldu. (11) Harezm memleketlerine giden ordu Harezm memleketlerini elegeçirip yıkma işini ve o diyarın katliamını bitirdi. (12) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı üzerine Sahip Kıran'ın en büyük evladı olan Cuci Han (13) onun için tahsis edilen Kıpçak Ovası'na gitti. Çağatay Han ve Oktay Han (14) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ikinci ve üçüncü oğlanları Ceyhun suyunun üst tarafına sayısız bir ordu ile (15) gittiler. Harezm memleketinin şehirlerini tamamen elegeçirdiler. Kat ve Ḥayvat şehirlerini yıktılar. (16) Oranın halkına şehadet şerbeti içirdiler. Harezmli'ler onu içince sarhoş olup (17) uyudular. Oradan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna gitmek için (18) yola çıktılar. Yol boyunca vardıkları her şehir ve kasabada eğer halkı itaat edip Sultan Muhammed-i (19) Harezmşah'ı tutup verseydi canlarını bağışlıyorlardı. Bunun tersi olsaydı (20) savaş yapıyorlardı. O şehir ve kasabayı yıkıp o diyarın halkını katliam ediyorlardı. (21) Bu yöntem ile ilerliyorlardı. Bamiyan bölgesinde Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın büyük ordusuna (22) katılıp her iki oülan babalarının huzuruna varıp diz çöktüler. Çok sayıda hediyeler verdiler. Sahip Kıran-i (23) Azam Çengiz Han-i Muazzam, Mamekan İbn Çağatay Han'ın ölüm haberini Çağatay Han'a verilmesin diye ferman vermişti. (24) Bu emrin üzerine kimsenin bu olayı anlatma gücü yoktu. Bi kaç gün sonra Sahip Kıran-i Azam (25) Çengiz Han-i Muazzam, Nazım "Çin öfkesi gibi sinirlendi ve öfkeden Çağatay'a baktı. (26) Neden fermana uymadınız? Neden isyan ettiniz? Çağatay korkudan diz çöktü: Ey (27) Şehinşah-i Yezdan Şenas! (Allah'ı bilen ve tanıyan) Sen cihan padişahısın ve biz kul. Ya ölürüz ya itaat ederiz. Senin köleniz ve

122

(1) sen Şehriyar'sın. Yetkimiz yok. Senin rızan bizim kalbimizin isteğidir. Yoksa hayat bize zordur. (2) Sen ne ferman verirsen onu uygularız. Eğer lütuf eğer canımıza kıysan da. Söyle ki biz küçük kulların senin yolunda (3) canımızı veririz. Şehinşah büyük Sahip

Kıran, Çağatay'ı teselli etti. Şehriyar böyle dedi ki, (4) senin oğlun savaşta öldü. Sen onun ölümüne hiç ağlama. Sakin ol ve (5) beni dinle. Çağatay bunları duyunca şaşırdı ve hemen korkudan sessiz kaldı. Artık Zühre değil padişahın fermanı alınyazsını değiştirir. (6) Ağlatarakrak üzer. Ne de sabret çünkü kalp dumanından feryat yükselmez. (7) Uzun bir süre bekle yiğitçe ve mertçe. Eğer Mamekan savaş meydanında öldüyse emin ol ki bu Şehriyar'ın sadakası olmuştur. (8) Padişah için bir şey yapan bir kul, cesurların sırasında yer alır. Canından ve bedeninden vazgeçerdi. (9) Sahip Kıran'ın ömrü baki olsun diye. Biraz böyle sözler söyledi. Sonra o onurlu adamın yanından çıktı. (10) Tenha bir köşeye gitti. İki gözü Ceyhun ve Seyḥun gibi oldu (ağladı)." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (11) Muazzam ikinci oğlu olan Çağatay Han'ı, abisi Cuci Han ile Harezm'de yaptığı tartışma için (12) ve o tartışma yüzünden Harezm kalesinin fethi ertelendiği için azarladı ve (13) kızdı. Çağatay Han korkudan dolayı Moğol özel selam ve saygısı gösterek diz çöktü. (14) İtaat ederek cevap verip kusurları için özür diledi. Boyun eğip ayağa kalktı. (15) Ondan sonra Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Çağatay Han'a merhamet edip (16) Çağatay Han'ın oğlu Mamekan öldüğü için başsağlığı diledi. Ağlayıp inlemeyi engelledi. Çağatay Han (17) bu haberi duyunca şaşırdı ama görünüşte kendini iyi gösterdi ve Sahip Kıran-i Azam ile aynı fikirde olan cevaplar (18) verdi. Sonra dışarı çıkıp odasında çok ağladı. Evlat acısının ateşini söndürmeye çalıştı. Tekrar (19) babasının huzuruna geldi. Öyle ki hiç hüzün belirtileri yoktu. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam büyük bir ordu ile (20) Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın veliahtı olan Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'a (21) doğru çok acele ile Kabil yoluyla Ġaznin'e gitti. Nazım "Çengiz Han ordusu ile saldırdı, (22) Harezmşah'ın veliahtına doğru." Çok hızlı gidiyordu, öyle ki yemek pişirme imkanları olmadı. (23) Ġaznin Şehri'ne varana kadar. Orada, Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın on beş gün önce (24) Çengiz Han'ın oraya gelme haberini duyup Hindistan'a gittiğini öğrendi. (25) Ġaznin'de Banilvac Noyan'ı vali olarak seçti ve durmadan Sultan Celaleddin (26) İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden gitti. Naızım "Sahip Kıran acele ile Sultan'ın peşinden gitti." (27) Sabah ışığı güeşin yüzünden saçıp sabahın sütü ufuğun göğüsünden kaynayıp

123

(1) su yoluna varınca, Sultan Celaleddin İbn Muhammed-i Sultan Harezmşah'ın peşinden yetişip beklemedem (2) savaş için hazırlandı. Nazım " Orduyu öyle hazırladı ki, nehir yay

ve ordu ok idi. (3) Ordusu onun ordusunun peşinden gitti. İranlılar'ın yolunu kapattı." Sultan Celaleddin İbn Muhammed-i (4) Harezmşah ateş ve su arasında kaldı öyle ki, bir taraftan etkili ateşli kılıcı gördü ve diğer (5) taraftan da hunhar denizi. Hiç bir taraftan çıkma yolu bulamadı. Mecbur savaşmaya başladı. (6) Savaş meydanında çok cesur ve yiğitçe savaştı ve bir çok kafir Tatar'ı öldürdü. Şüphesiz ki (7) o gün aslan yürekli Sultan öyle savaştı ki eğer Rüstem-i Destan hayatta olsaydı onu itaat ederdi ve (8) eğer güçlü İsfendiyar o eşsiz ve muhteşem savaşı izleseydi hemen kulluk yapmayı (9) kabul ederdi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusu Sultan Celaleddin ordusunun meymenesine ki Serdar Menmeniye (10) Sultan Han komutanı idi saldırdılar ve onu yendiler. Ordunun bir çoğunu öldürdüler. (11) Sultan Celaleddin ordusunun meyseresine de saldırdılar. Mahvedip yendiler. Sultan Celaleddin (12) ordunun ortasında yedi yüz savaşçı ile yiğitlik yapıp sabahtan gün oertasına kadar direndiler. Soldan sağa ve (13) sağdan sola koşturuyorlardı. Önden ortaya saldırıyorlardı. Saldırılarda kaç kişiyi öldürdüler. (14) Nazım "Yıktıkları her tarafta toprak kana karışmıştı. Pur-i Zal eğer o savaşı görseydi (15) Sultan Celal'in elini öperdi." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusu çok büyük olduğu için saatler (16) geçince çoğalıyorlardı. Zaman zaman Sultan Celaleddin için durum zorlaşıyordu. (17) Sultan Celaleddin'in Moğollar tarafından yakalanması yakın olunca Eḫas Melik, (18) Han Sultan'ın oğlu, Sultan Celaleddin'i geri getirdi. Sultan hüzünlü kalbi ve (19) yaşlı gözüyle evşatları ve büyükleri bin dert ile bırakıp vedalaştı. Binip bir kez daha (20) büyük Moğol ordusuna saldırdı. Onları geri çektirdi ve hızla gidip savaş kaftanını arkadan yırttı. (21) Kendi şemsiyesini çıkarıp sopasını çekip ata vurdu ve Send suyunun kenarından (22) nehre kadar on kezden fazla at ile geçti. Diğer savaşçılar peşinden gidip (23) bir çoğu Moğollar'ın okları ile denizde boğuldular. O savaş denizinin balinası, Hak Sübhane ve Teâlâ'nın lütfu ile (24) atı yüzdü. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam suyun kenarından kimse ok atmasın diye emir verdi. (25) Derler ki, ölülerin çoğu suda ölmüşlerdi ve atılan okların hepsi (26) ölülerin kanına boyanıp kızıl olmuştu. Sultan Celaleddin sudan geçti. (27) O denizde boğulmaktan kurtldu. Suyun kenarından gidiyordu. Düşman karşısındaki ordugahına vardı

124

(1) ordusunu nasıl yağmaladıklarını gördü. Hazineler ve evleri ve barklarını nasıl yağmalıyorlar. (2) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam hala suyun kenarında duruyordu ki Sultan Celaleddin (3) karşısına varıp suyun o tarafında attan indi ve eyeri

yerinden aldı (4) cübbesi ve oklarını kurusunları diye güneşte bıraktı. Şemsiyesini mızrağın başına geçirip kendi (5) onun gölgesinde o gün oturdu namaza kadar. Yakın diğer yedi kişi de sudan çıkıp Sultan (6) Celaleddin'e katıldılar. Güneş batınca bu yedi kişi ile yola çıktı. Çol Çereḳ'e gidip oradan yola devam etti. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Sultan Celaleddin İbn Sultan (8) Muhammed-i Harezmşah'ın bu durumunu görünce çok şaşırdı. Nazım (9) "Yüce Sultan'ın bu halini Sahip Kıran gördü. Ona aferin dedi ve böyle bir oğlan babasından doğmadı. (10) Çölde aslan gibi savaşın galibidir ve denizde balina gibi cesurdur. Ne yazık ki kimse (11) kader ile hiç bir olayda yarışamamış. Ama adalet bunu ona verdi. Kadere gücünü gösterdi. (12) Pesedip geri çekilmedi." Sultan'ın durumundan (13) Sahip Kıran'ın haberi oldu. Onu övüp oğlanlarına, o babadan böyle oğlan olur (14) ki ateş ve sudan kurtuldu dedi. O olaydan çok işler ve hikayeler ortaya çıktı. (15) Akıllı olan nasıl o onun işnden gafil olur. Kısacası Sultan Celaleddin ordusundan suda boğulmayanlar (16) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı ile öldürüldüler. Sultan Celaleddin'in haremi ve çocuklarını (17) hazırlayıp küçük bebeklere kadar öldürüp kargalara yemettiler. (18) Sultan Celaleddin beraberindeki hazineleri Send suyuna dökmüştü. (19) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bunu öğrenince dalgıçlar yapabildikleri kadar sudan çıkardılar. Nazım "O (20) sakin ve sedefsiz denizden bir süre değerli şey çıktı. Nehre yağmalamak için gittiler. Şah'ın fermanı üzerine (21) ordu oraya geldi." Kaç gün orada durdu. Orada yazlık ev yapılsın diye emir verdi. Bu olay (22) altı yüz on sekiz senesinin Receb ayında yund (at) yılına denk gerçekleşti.

(23) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Dozmen Bahşi ve Bela Noyan adlarında iki hunhar emirinin (24) Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden Hint ve Send memleketlerine gönderme zikri:

(25) Tarih büyükleri şöyle yazıyorlar ki, Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah (26) Büyük bir yenilgi yaşadı ve Send denizinin yanında bütün eşyaları ve hazineleri ve (27) ordusundaki malları Moğol tarafından yağmalandı. Beraberindeki bütün çocuklar ve yanındakilerin

(1) bazısı katedildi ve bazısı da esir oldu. Kendisi de bir kaç kişi ile birlikte Send Denizi'nden at ile (2) yüzerek kaçmaya karar verdiler öyle ki onları övdüler. Sultan

Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i (3) Harezmşah mağlubiyetten sonra Send suyundan geçip kendi ordusunun karşısına geldi ve kensi şemsiyesinin altına (4) geldi. Bür süre yalnız oturdu. Biraz geçtikten sonra yakınlarından ve ordusundan yedi kişi ona katıldılar ve ondan sonra (5) akşam namazına kadar orada oturup kaldılar. Her taraftan birer birer ve ikişer ikişer Sultan'ın halkından ve kullarından gelip Sultan'ın atrafında (6) elli kişi toplandılar. Akşam namazı ve uyuduktan sonra bütün her yer karanlıkken Sultan (7) ona katılan bir kaç kişi ile bir tarafa doğru gittiler. Büyük ormanların arasından gittiler. (8) Kimse hangi tarafa gittiklerini bilmedi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam sabah olunca (9) Sultan Celaleddin'in durumunu öğrenmek için Dozmen Baḫşi ve Bela Tümen'ı gönderdi. Ki ikisi de (10) Türk Kabileri'nin komutanları ve büyük emirlerden sayılırdı. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın saltanatında bu iki (11) emir de büyük ordu ile Sultan Celaleddin'in gidişinden bir gün sonra, Hindistan'a mı gitti şüphesi ile (12) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı ile Send suyundan geçip Hindistan memleketlerine gittiler. (13) Sultan Celaleddin ve Harezmşahiyan halkından nerede bir iz bulurlarsa yok edeceklerdi. Dormen Baḫşi ve Bela Tümen (14) ani bela gibi Send'den geçip Hindistan memleketlerine gittiler. (15) Vardıkları şehirler eğer itaat etseydi ve orada Harezmşah halkı olmasaydı o diyarın halkı (16) öldürülmekten kurtulurdu ama mallarından yere ektikleri tohum dışında hiç bir şey onlara (17) kalmazdı. Eğer itaat etmeselerdi. Eğer itaat etselerdi ve Harezmşah halkı görünseydi bu iki durumda (18) katliam yaparlardı ve kaleler ve hisarlarıını yerle bir ederlerdi. (19) Multan memleketinden ve Lehaver'den tuzlu denize yakın olan Hindistan sınırına kadar (20) vardılar. Bu sırada gördükleri erkekler ve hükümdarlarını (21) katlettiler. Kadın ve çocuklarını esir alıp bütün mallarını hayvanlarına (22) yükleyip Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'tan hiç bir iz bulmadan geri döndüler. Nazım (23) "Şah'ın fermanı ile emirler gittiler. Moltan ordusunu sudan geçirdiler. Lahur'dan Fur memleketine kadar, (24) tuzlu denizin yakınlarına kadar. Tatarlar öfke ile aradılar. Bütün halkı ve mallarını ve hisarları öldürdüler ve götürdüler ve (25) yerle bir ettiler. O diyar Sultan'ı bulamadılar. O diyardan döndüler. Han'a (26) geri döndüler." Dormen Baḫşi ve Bela Tümen Melkapur şehrine varınca ordunun ön kısmı (27) tuz denizine kadar her tarafa gidip aradılar. Sultan Celaleddin'den bir haber bulamadılar.

(1) Çaresizce geri döndüler. Derler ki, Belh vileyetinin yanında Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusuna varıp (2) eşlik ettiler.

Sultan Celaleddin'in ordunun mağlubiyeti ve memleketin elegeçirildiğinden sonraki olayları ve (3) Irak'a doğru hareket etmesi ve diğer durumlarının zikri:

Tarih kitaplarında yazılıdır ki, Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah (4) Send suyundan geçti ve yedi adam ile akşama kadar orada oturdu ve gece (5) yakınlarda olan bir ovada durdu. Ordudan elli kişi ona katıldı. Sonra o ormandan odunlar keserek kendine (6) silah yaptı. Tete ve Bekir'e doğru yola çıktılar. Bir kaç gün sonra (7) o bölgede fitne ve kötülük yapan bir grup Hindu ve kafire gece baskını yapıp bir çoğunu öldürdüler. (8) Onların atlarını ve silahlarını kendi adamları arasında böldüler. Günden güne ordusunun sayısı çoğalıyordu. (9) İki seneye yakın o cesur Şehriyar o mülkte kafirleri öldürüp yağmalamak ile meşguldu. O (10) sırada bir kaç itibarlı şehri elegeçirdi. Bir çok kafiri cehenneme gönderdi. O zaman Irak'ı elegeçirme (11) sevdası Ciahngir Sultan'ın kafasında oluştu. Oraya gitmek istedi. Keç ve Mekren yolunda gitmeye niyetlendi. (12) Altı yüz yirmi bir senesinin başlarında Kirman'ın yakınlarına vardı. Buraḳ Ḥacib (13) hediyeler vermek ve hizmet etmek için geldi. Sultan Celaleddin, Buraḳ Ḥacib'in kızını (14) nikahına aldı. Kirman Kalesinde gerdeğe girdiler. İki gün sonra Sultan (15) Celaleddin av yapmak için çöle ve çayıra gitti. Buraḳ Ḥacib ayağının ağrıdığı bahanesiyle gitmeyip (16) şehirde kaldı. Sultan onun yalandan yaptığı ve isyan edeceğini bilemedi. Bunun için yakın adamlarından birini (17) Buraḳ Ḥacib'e gönderip Irak'a gitmek istediğini ve o tecrübeli biri olduğundan (18) bu konuda ona danışması gerektiği için buraya gelmesi lazım diye haber gönderdi. Buraḳ Ḥacib (19) en iyisi Sultan acilen o tarafa gitsin çünkü bu vilayet onun (20) öfkesine dayanamaz ve eğer bir kez daha kaleye gitmek istese bir daha bu fırsatı yakalayamaz diye cevap verdi. Sultan'ın elçisi geri döndü. (21) Buraḳ Ḥacib, Ḫüdam Sultan'ı Kirman'dan kovdu ve şehir kapılarını kapattı ve Sultan (22) Celaleddin'in intikam gücü olmadığı için Şiraz yolundan Irak'a gitmek istedi. Etabek Saad İbn (23) Zengi, o zaman Fars'ın valisiydi. Evlatlarından birini ona layık hediyelerle onun huzuruna gönderdi. (24) Etabekli afife kadınlardan birini Sultan ile evlendirdi. Sultan Celaleddin (25) Fars'tan İsfahan'a gitti ve o şehirden Rey'e doğru gitti. Erkek kardeşi Sultan Ġıyaseddin (26) isteyerek saltanat işini ona bıraktı. Sultan Celaleddin memleket işlerini

düzenlemek ve (27) ordu ve halkı rahat ettirmek ile uğraştı. Ondan sonra ilerleyip kışlak yaptı. Oradan

127

(1) Darul-İslam Bağdat'a doğru yola çıktı. Halife Naṣır, çok eskisen Hazrezmşahlılar'a karşı duyduğu kinden dolayı (2) Ḳereştemur'u yirmi bin savaşçı ile seçip Sultan'ı Bağdat'ın yakınlarından kovsunlar diye emir verdi. Sultan Celaleddin (3) Ḳereştemur'un niyetinden haberdar oldu. Cesaret gösterip az sayıda kişi ile o büyük orduyu (4) mağlup etti. Sonra Tebriz'e doğru yola çıktı. O dönemde o diyarın hükümdarı, Cihan Pehlivan Muhammed'in oğlu Etabek Ureng (5) şehri, Al-i Selçuk'tan olan karısı Melkiye'ye bırakarak kaçtı. Sultan (6) Celal altı yüz yirmi iki senesinde Tebriz'e vardı. Kuşatmaya başladı. O sıralarda (7) bir gün Melkiye kaleye çıktı ve birden gözü Sultan Celaleddin'e değdi. Ona aşık olup kocam beni boşadı diye iddada bulundu. (8) Sonra Kadı İzzeddin-i Ḳazvini tarafından aralarında nikah (9) kıyıldı. Etabek Ureng bu haberi duyunca hemen malları bırakıp diğer aleme gitti. (10) Bu olaylardan sonra Şehriyar cesaretlerini yazdı. Ordu ile Gürcistan'a gidip kafir (11) ve imansız Gürcüler'in canını okudu. Tiflis'teyken Buraḳ Ḥacib'in Irak'ı elegeçirmeye niyetlendiğini duydu. (12) Sultan Celaleddin çaresizce çok hızlı yola çıktı ve on yedi günde (13) Tiflis'ten Kirman'ın yakınlarına gitti. Buraḳ Ḥacib yüce süvarinin gelmesinden haberdar oldu (14) Padişaha layık hediyeler gönderdi. Özür dileyip afdiledi. Yüce Şehriyar, Daru'l-Mülk (15) İsfahan'a gitti. Günde kaç yerde duruyordu. O sırada Celal'ın kulağına (16) geldi ki, Melik Eşref-i Şami, Hacı Ali Nami'yi Ehlaṭ'a gönderdi. O da bir kaç gün (17) memleketin bazı hatunlarına taarruz ediyor. Melkiye de Tebriz'den Ehlaṭ'a gidip Hacı ile evlendi. Sultan Celaleddin (18) bu sözleri duyunca üzüldü. İntikam için yola çıktı. (19) Ehlaṭ bölgesinde katledip yağmaladı. Şehrin kapısına varınca Moğol ordusunun (20) Irak'a yöneldiğinin haberi geldi. Mecbur geri döndü. Onun ve Moğol arasında savaş çıktı. Sultan mağluo olup (21) İsfahan'a gitti. Savaş için güçsüz olan herkese başörtüsü giydirip reziletti. (22) Bazı cesurları da emir yaptı. Altı yüz yirmi beş senesinin aylarında, ud (öküz) yılına denk. (23) Sultan Celaleddin bir kez daha muzaffer ordu ile Gürcistan'a gidip çok sayıda (24) dinsiz kafirleri katletti. Selamet ve ganimetle Ehlaṭ'a gidip o şehri kuşatmakla meşgul oldu. Bir kaç gün sonra (25) zulüm ile Ehlaṭ şehrini fethetti. Çok öfke ile dedi: "Mansur ordu güneşin doğuşundan (26) ki muhalif devletlerinin zeval vaktidir, akşama kadar katledip yağmalasın." (27) Sonra diğer esirleri affedip herkese merhamet gösterdi. Haremin gelinleri

(1) yüzlerindeki örtüyü kaldırdılar. Saygıdeğer Sultan Melkiye'nin intikamı için Hacı Ali'nin zevcesi ile halvete (2) girdi. Bu namdar fethin ardından Cihan Sultan'ın büyüklük ve görkemi tekrar (3) küçükler ve büyüklere malum oldu. Hala Ehlaṭ, padişahın ordugahıyken Celali ordugahına haber geldi ki, (4) Rum padişahı ve Şam meliki birbirleri ile anlaşıp muhalif ve düşman olacaklar. Sultan (5) Celaleddin hasta olmasına rağmen, muhalifler ile savaşmak için yola çıktı. Mus çölünde altı bin (6) Şamlı ile karşılaştı ve hiç kimse cihangir ordusunun kılıç darbelerinden sağ kalmadı. (7) Sultan ve Rum padişahı arasında savaş çıktı. Savaş zamanı Sultan Celaleddin (8) mahfeden dışarı çıkıp eyer bölümüne geçti. Güçsüz ve halsiz olduğu için dizginin kontrolünü kaybetti. (9) Bir kaç nefes aldı. Yakınları dediler ki, en iyisi Sultan biraz dinlensin. (10) Sultan yakınlarının tavsiyesei ile köşeye çekildi. Bazıları (11) yüce Şehriyar kaçıyor sandılar. Bundan dolayı muhaliflere arkalarını dönüp kaçmaya başladılar. Sultan (12) da mecburen Ehlat'a doğru yola çıktı. Ama Rumlar sandılar ki, Sultan hile yapıp (13) onları tuzağa düşürecek. Mecburen bulundukları yerden ilerlemediler. Sultan Celaleddin (14) Ehlaṭ'a varınca duydu ki, Oktay Han'ın emri ile Çermaġun cesur bir ordu ile Emevi suyundan (15) geçip Irak'a yönelmiş. Bundan dolayı Azerbaycan'a yönelip (16) konuşmak için büyüklerden birini önden gönderdi. O şahıs Tebriz'e gidip haberi ulaştırmadan geri döndü ve dedi ki: (17) "Azerbaycan ve Irak memleketlerinde Moğollar'dan hiç bir haber ve iz yoktur." Sultan bu haberden (18) mutlu olup işret ve eğlence meclisi kurdu. Devlet büyüklerinin bir çoğu (19) aynı şeyi yapıp sürekli içtiler. O sırada büyük şairlerden biri (20) bu rubaiyi nazım olarak söyledi. Nazım "Ey şah pahalı meyin ne sonucu olacak. Fazla sarhoşluğun ne sonucu olacak. (21) Şah sarhoştur ve cihan yıkılmış ve önümüzde ve arkamızda düşman var. Ne olacağı bellidir. (22) O tayfanın sarhoşluk ve gaflet uykusundan bir kaç gün sonra, (23) altı yüz yirmi sekiz senesinin aylarında ve Türkiye'nin luy (balık) yılına denk, Çermaġun büyük Tatar ordusu ile ki sayısı (24) yağmur ve damlalarından bile fazlaydı yetişti. Azer Han'ın önderliğinde olan Sultan Celaleddin'in yakınları (25) bu olaydan haberdar olup Sultan Celaleddin'in yanına gelip çok çaba ile onu uyandırdılar. (26) Durumu anlattılar. Sultan Celaleddin çok sarhoş olduğundan biraz soğuk su (27) başına döküp kaçmaya başladı. Azer Han fermana uyarak bir kaç saat bekledi ve

129

(1) Sultan ve düşmanlar arasında mesafe oluşsun diye çok çabaladı. Sonra o da kaçtı. Moğol cesurları (2) Aẕer Han'ı Sultan Celaleddin sandıları ve onu yakalamak istediler. (3) Durumu anladıkatan sonra Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ı öldürmek için gittiler. (4) Harezmşahlılar'ın adamlarından karşılaştıklarını öldürdüler. Sonunda (5) Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın peşinden yetiştiler. Onu da adamları gibi, Sultan Muhammed-i (6) Harezmşah'ın yanına gönderdiler. Harezmşahlaılar'ın devlet ve ikbal güneşi battı. (7) Moğollar'ın haşmet ve iclal ayı izzet ve istiklal ufkundan en güzel şekli ile doğdu. Yani, (8) Harezmşahlılar'ın neslini kabuklarına çekilmekten zelillik toprağının altına gömdüler. Tarih büyükleri (9) Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın akibeti ile ilgili farklı düşünceler içindeler. Bazıları diyor ki, (10) Moğollar tarafından öldürüldü daha önce zikredildiği gibi ve bazılarına göre Sultan (11) Celaleddin, Moğol ordusundan kaçıp dağlık bölgeye gitti ve çok uzun mesafe atı ilerledi ve (12) çaresiz kaldığı için dağların arasında attan inip uyumuş. Derler (13) onun atı ve kıyafetlerine göz dikip uykudayken kılıç darbesi ile öldürmüşler. Bazı demiş ki, (14) ehl-i tasavvuf kıyafeti giyip gezip kurtarmakla meşgul olmuş. (15) Allah biliyor. Derler bu olay altı yüz yirmi sekiz senesinin aylarında, Türkiye'nin tavışgan (tavşan) (16) yılına denk gerçekleşmiş. Doğrusunu Allah biliyor.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın (17) Türkistan memleketine geri dönmek ile ilgili danışma zikri:

Tarihte yazılıdır ki, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (18) Harezmşahlılar'ın devletini yıkıp onları yerle bir etti. Sultan Muhammed-i (19) Harezmşah'ın saltanat günleri sona erdi. Diğerleri de onun ölümünden sonra ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın görkeminden dolayı avare (20) oldular. Nazım "Baba çaresizlikten ölmüş ve oğlu avare olmuş. İran ülkesi tamamen elegeçirilmiş. (21) Cihan şahları kul olmuş." Sultan Muhammed-i Hazrezmşah'ın davranışından aklında kalan eziyetler hiç dinmedi (22) öfkesinin ateşi intikam alevini yakıyordu. Onun alevinden yeryüzünün bir çoğu yanıyordu. (23) Ḳaraçar Noyan, İran'a gitme zamanında verdiği müjdeyi ve (24) birbirlerine söyledikleri o sırrı hatırlattı. (24) Nazım "Tanrı muradımızı verdi. Vefa yolundan vaatettiğini verdi. (25) Nusret ikbali bize bayrağını gönderdi. Bizim bu düşünce ve tedbirimiz bizi güçlendirdi. Temiz kalpli arkadaşlarımızın imdadı ile (26) ki hepsi bizimle

aynı fikirdeydi. Sevgilinin saçının telini avuçladık, Çin'i aldık sırada Hint var." (27) O sırada doğudan bir haber gelmişti ki, mağluplar Han Nihal'in sürekli olmamasından dolayı

(1) baş kaldırıp isyan düşüncesinde olup, bedbahtlık peşindeler. (2) Devlet büyükleri ve saltanat arkadaşları bir grubu (3) Sultan Celaleddin'in durumunu araştırmak için Mekran ve Hindistan sınırlarına kadar gönderdiler. (4) Bir grubu Ġaznin'e geri gönderip Turan'a yönlendirdiler. Sultan Celaleddin'in (5) bu sırada sağ kalması önemliydi. Bazıları şüpheliydi. Eğer bir gün gelirse çoğu kişi etrafında toplanır. İleri görüşlülük ve (6) ve tedbirden dolayı olacaktır. Kış bitince büyük ordu Turan memleketine doğru yönelir. (7) Bu düşünce doğru olduğu için Çağatay Han büyük bir ordu ile Surt ve Mekran ve (8) Hindistan memleketlerine doğru yönelmek için aday oldu ve gitti. Oktay Kaan Send suyundan (9) büyük intikamcı bir ordu ile yola çıktı ve Ġaznin'e geri döndü. Nazım "Gitti ve (10) o vilayetleri aldı. Bayrakları Ġaznin'e götürdü." Oranın halkı ve sevenleri mecbur kaldıkları için (11) itaat edip teslim oldular. Sultan Celaleddin'in fitne yapma olasılığı şehri (12) yerle bir edip yıktılar. Esnaf ve meslek sahibi olanlar dışında hiç bir canlıyı sağ bırakmadılar. Nazım (13) Genç ve yaşlı meslek sahibi olanlar dışında kimseyi o şehirden esir olarak götürmediler. Canlı olanı öldürdüler. Kalan ne varsa yağmaladılar." (14) Oktay Han, Send memleketlerini yıktıktan sonra Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın fermanı üzerine Ġaznin'e kadar (15) sıcak Herat yolundan Maveraünnehre yöneldi. Nazım "Saadet ikbala müjde vermiş, bütün işler (16) düzelecek." Çağatay Han büyük bir ordu ile Mekran'a yöneldi. O diyar ve bölgeyi (17) Kec memleketlerine kadar tamamen elegeçirip kışı bir vilayet olan Lenocer'de Send suyunun yanında geçirdiler. (18) Oranı hükümdarı Salar Ahmed itaat edip ordu atlarının yemlerini üstlendi. (19) Ama havanın temiz olmadığından dolayı ki Türkler'e uygun değildi, Moğol ordusunun bir çoğu hastalandı. (20) O bölgede yakaladıkları bir çok Hintli, ordu atlarının yemlerinin düzenlenmesi ile uğraşıyorlardı. Bundan dolayı (21) Padişahın öfkesinden bu yasa ilan edildi: Her esir acilen ordu için dört yüz men (3 kilogramlık ölçüm birimi) pirinç ayıklasın. Bir hafta sonra (22) o gün kimseyi öldürmediler. Bir gece bütün esirler öldürülsün diye yasa çıktı. Gündüz olunca onlardan (23) iz kalmamıştı. Çağatay o bölgede olan her vilayete elçi gönderdi. Mekran ve Sir Kec ve Keç ve Surt (24) limanını, hepsini kendine teslim ettirdi. Daha önce itaat edip teslim olduklarını söyleyenler yaptıklarını inkar edip (25) muhalif oldular. Ordunun bir kısmı onları defetmek için gitti ve canlarını okudu. (26) Ordu iyileşip

güçlendi. Sultan Celaleddin'den o bölgede bir iz yoktu. (27) Geri dönmeye karar verip Turan'a yöneldiler. Genç bahtve ikbal gücü ile saadet ve

131

(1) zafer buldular.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Turan'a geri dönmesi:

Bahar vakti, gezegenlerin padişahı (2) kış ordusunu mağlup edip değerli evine dönmek için yola çıktı. (3) Çiçeklerin Sultanı, reyhan ordusu ile asıl memleketi olan Satin'e gitti. Sahip Kıran-i (4) Azam Çengiz Han-i Muazzam danıştığı zaman geri dönmeye karar verdip imzalattı ve geldiği yoldan (5) geri döndüler. Nazım "İran'da istediğini alınca sağlam ve mutlu Turan'a gitti." (6) Beḳlan şehrinde Ġoruḳ bölgesinde bıraktıkları ona katıldı ve yazı o bölgenin çayırlarında durdu. (7) İran şehirlerini denetlemek için her birine bir vali görevlendirdi. Sonbahar mevsiminin başında oradan (8) ayaklanıp Ceyhun'dan geçip Semerkand'a yöneldi ve o huzur vereni ikamet yeri olarak seçti. Nazım (9) "Şah Semerkand'ı beğendiği için, bir kışı orada ikamet etti. Oradan vatan havasını solup (10) bütün cihanı kendisi ile beraber götürdü." Oradan Cuci Han'a yöneldi. Elçi gönderdi. O da (11) Kıpçak ovasından hareket etsin diye. Büyük orduyu Ḳumreġe'ye doğru gönderdi. Büyük bir grup ile bütün çölü alıp (12) av yapıp orada olan bütün hayvan ve kuşları toplayıp getirsinler diye emir verdi. O kış (13) Çağatay Han ve Oktay Han, Buhara'ya doğru gittiler. O mevsimi orada av yaparak ve kuş avlayarak (14) geçirdiler. Her hafta Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a bin ḫervar (300 kilogramlık ağırlık birimi) kuş gönderiyorlardı. (15) Kış bitti ve baharın uğuru ile yeşillikler ve laleler gümüş bir çizgi gibi çıktılar. Sahip Kıran-i (16) Azam Çengiz Han-i Muazzam büyük bir ordu ile Semerkand'dan yola çıktı. Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın annesi Türkan Hatun ve (17) haremine dedi ki ordunun önünden gidip yüksek sesle: Nazım "İran ve sultan ve taç ve taht'a, şarkı (18) söylesinler. Sultan'ın haremi ve Türkan birlikte. Bütün yol bir sürü Türk ile beraber. Şikayet etmediler. (19) İran ve Sultan'a bağırarak." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam yolu bitirip (20) asıl yurduna döndü. Seyḥun suyunun yanında Çağatay Han ve Oktay Han Sahip Kıran-i Azam (21) Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusuna katıldılar. Seyḥun yolundan geçince Ḳelan Yazı'ya vardılar. Cuci Han sayısız askerle (22) Kıpçak Ovası'ndan ordu öncüsü olarak geldi. Bu taraftan da Sahip Kıran saygı duyan

184

evlatları ve (23) büyük emirler ve ordu ile toplandılar ve bir süre sonra etraftan Ufa'da ordu öncüleri birbirlerine (24) vardılar. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam neşe ile ava başlayıp bir sürü av yaptı. (25) Ondan sonra devlet büyüklerine ve diğer savaşçılara izin verdi, her biri yapabildiği (26) kadarıyla o av yerinde av yaptı. Canlı kalanları dağlayıp bıraktılar. (27) Cuci Han gelip Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna geldi ve dokuz kere diz çöküp saygı gösterdi.

132

(1) Saygı duruşunda bulundu. O gün sayısız hediyeler verdi. Onlardan, yüz bin Erġemaḳ atı (2) vardı ki yirmi bini tek renk beyaz tüylü idi. Bunlardan başka eşyalar da vardı. Sahip Kıran-i (3) Azam Çengiz Han-i Muazzam, Cuci Han'ı diğer erkek kardeşlerinden seçip padişahane lütuflar ve merhmet ile (4) onurlandırdı. O yazı orada geçirdiler. Her gün ilk günden daha fazla (5) Cuci Han'a şefkat gösteriyordu. Bütün evlatları ve emirler orada toplandıklarında (6) büyük bir kurultay yaptılar. Bazı Uygur emirlerini cezalandırdılar. Cuci Han'a çok izzet ve şefkat ile (7) Kıpçak Ovası'na geri dönsün diye izin verdi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (8) Muazzam kendisi devlet büyükler ile ana yurduna geri dönmek için yola çıktı. Zilhiccetu'l Haram ayında (9) altı yüz yirmi bir hicri senesinde, Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk, (10) payitahtına Han Baloġ ordusuna vardı. Nazım "İran ve Turan'ın padişahı, ki (11) cihangir oldu. Parlayan bir güneş gibi cihanı sarmış. Hümayun günde ve bahtiyar vakitte. Ferhunde orduya (12) geldi. Dünya onun istediği gibi hareket ediyor. Turan Hanları ve iş bilir emirler ve ordu çevresinde toplanmışlar. (13) Her tarafta sefa ve neşe ile oturdular. Çin ve Çekol ve Ḫıṭa'nın iyileri. Toset Han'dan dolayı her birinin eli dopdoluydu. (14) Kaan ile eğlenme ümidi ile. Ṭeraz ve Ḫoten'in peri gibi kızları, ki her biri eşkiyalıktan dine girdiler. (15) Çok şarap içtiler. Böyle bir eğlenceyi Cemşid bile yapmadı. Turan ve İran'ın hepsini, her tarafan (16) Çin ve Maçin sarmışlar. Eşsiz bir işret ve eğlence yapıp naz ve iyilik kadehinden içmiş. (17) Sakinin Şah'a yaptığı naz, ay ve güneş gibi olmuş. Hepsi dürüst Şahın gönlünü çalan (18) Hindistan'ın güzelleri gibi. Şehriyar'ın gönül yarasına tuz basan, bahar sabahı işret vakti. Böylece Çengiz Han, bir süre (19) Güler Han ile eğlence yaptılar."

Cebe Noyan ve Soviday Bahadır'ın Sultan Muhammed-i (20) Harezmşah'ın peşinden İran'ın memleketlerine gitme hikayesinin devamı:

Tarih büyükleri yazıyorlar ki, Cebe Noyan ve Soviday (21) Bahadır İran'ın memleketlerine gidip Ḳarun Dej kalesine vardılar. Orada Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın annesi (22) bazı adamları ile o kaleye sığınmışlar. Daha önce de zikredildiği gibi. Orayı elegeçirdiler ve oradan (23) Ḳum'a doğru gittiler. Bu beyitte söylendiği gibi. Nazım "Cube ve Soviday öfke dolu (24) İran'ın iki fitnesi, zülum ile Ḳarun Dej'i aldılar. Halkını da (25) öldürdüler. Türkan ve beraberindekiler esir düştüler. Türkler o savaşta orayı yağmaladılar. Türkan (26) Sultan o kalede adamları ve yanındakiler ile kalıyordu. Oğlanın uğursuzluğundan anneye noldu oğlanın başına ne geldi. (27) Dünyanın mükafatı böyledir ki, bir şehir bir adamın uğursuzluğu yüzünden yanar. Öldürüp alıp esir aldılar,

133

(1) Davul çaldılar. Oradan hemen Ḳum'a doğru gittiler. Onlar yüzünden Ḳum halkı azaldı. (2) Hemedan şehrinde ve Secas şehridne ve Ḳazvin'de ve Negan'da korku düştü." Ḳarun Dej kalesini fethettikten sonra (3) Cebe Noyan Hemedan'a ve Soviday Bahadır da Ḳazvin'e doğru gittiler. Cebe Noyan (4) Hemedan'a varınca Alaeddin-i Hemedani teslim oldu ve bir sürü hediye gönderdi ve vali oldu. Haber (5) geldi ki, Çaş'ta önderleri Beyg Tekin ve Koc Buḳa Han olan Sultan Muhammed-i Harezmşah'ın ordusundan bir grup (6) toplanıp onlara yönelmişler. Varınca onları dağıtıp (7) yokettiler. Oradan on bir mil (1482 metreye denk) gidip kuşatıp öldürdüler. (8) Kış mevsimi olduğu için Moġan'a gittiler. O kışı orada geçirdiler. Cemaleddin Ebiye ve (9) bir başka bir grup yine Irak'ta fitne çıkarıp isyan ettiler. Orada olan (10) valiyi de öldürdüler. Alaeddin'i teslim olduğu için yakaladılar. Kerempest kalesinde hapsettiler. (11) Bahar olunca Cebe Noyan katledilen valilerin intikamını almak için Irak'a geldi. Cemaeddin Ebiye ne kadar (12) itaat ettiyse de fayda etmedi. Meraġe ve Nahçıvan ve bütün Azerbaycan memleketlerini sağlam kalan Tebriz hariç (13) yıktılar. Nazım "İran'da o ordunun karşısında dayanabilen hiç bir hanedan kalmadı. (14) Hiç bir tümen emiri üç ülkenin de insandan boşaldığına inanmadı." Etabek Ureng'e Al Tamġa ile emir verdi. (15) Oradan da İran'a gittiler. Bilḳan'ı da yıktılar. Gence ve Berde' halkına da aynı şerbeti içirdiler. (16) Oradan Şervan'a geldiler. Şemaḫi Ecreḫi'den Derbend yolundan ve Kıpçak ovasından Han ordusuna katılmasını istediler. (17) Şervan valisi on Ecreḫi adamı ona gönderdi. Nazım "O on adamdan birini hemen öldürdüler (18) bizi çöle attılar. Şervanlılar kendi yollarını gittiler. Can korkusundan diğerlerine de haber verdiler." (19) Derbend'den geçince Alaniyan, Kıpçaklar'ın yardımı ile yolu onlara kapattılar. Nazım "Sovida (20) Kıpçak'a haber

gönderdi ki, biz ve siz aynı soydanız. Siz bizim akrabamızsınız. Ama Alanlar (21) bizimle kötüler. Neden kendinizi perişan edip akrabalarınızın düşmanlarına yardım edeseniz. Bundan sonra (22) savaşmayıp Alanlar ile dost olmayın. Bu haber ile bir çok hediye ve selam gönderdiler. (23) Kıpçaklar'ı bu hile yoldan çıkardı ve gidip bu korkudan kurtuldular. Alanlar'ın hiç bir (24) yardımcıları olmadığı için Moğol ordusu hepsini öldürdü. Sonra o kin güden savaşçı ordu Kıpçaklar ile savaştılar. (25) Çok sayıda Kıpçak'ı öldürdüler. Yaptıkları anlaşmayı unuttular. Moğol onlara hediyeler göndermişti. (26) Kendilerine bir faydası olsun diye göndermişti . Kıpçaklar'a verdikleri o hediyelerin yüz kat fazlasını aldılar. (27) Kıpçak'ı avare edip kışlakta durdular." Kıpçak kavmi ölümden kaçıp

134

(1) Rusya'ya doğru gittiler. Ruslar'dan yardım istediler. Büyk bir ordu hazırladılar ve Moğol'a saldırdılar. (2) Onlar da savaşa hazırlandılar. Herkes savaşa katıldı. Her iki ordu birbirlerine yakınlaşınca (3) Moğollar hile yapıp kısa süren bir savaş yaptılar. Nazım " O dönemde Kıpçak ve Rus sandılar ki, (4) Moğollar onlardan korkuyor. On gün peşlerinden gittiler. O kavim bu orduyu görünce (5) onları küçümseyip savaştı. Feryatları göğe kadar yülseldi. O kavimde savaş bir hafta sürdü, Moğol (6) sonunda galip geldi. Kıpçaklar ve Ruslar'ı öyle öldürdüler ki, kandan, yeryüzü horuz gözü gibi oldu. (7) Oradan mutlu ve mesut Çengiz Han'ın sarayına gittiler." Sahip Kıran-i Azam (8) Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna varıp aldıkları ganimetleri takdim ettiler. Nazım "Üç yıl gidip (9) sonra geri döndüler. Gururlu Sultan'ın fermanı ile. Çengiz Han'ın söylediği gibi. Sanki alınyazısı öyleydi."

(10) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Tenket Kavminin hükümdarı Şoydorkun'un muhalifetinden haberdar olmasını zikri:

Kış mevsimi (11) geldi ve bir kez daha Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a haber geldi ki, Ġaşin hükümdarı Şoydorkun muhalif olmaya başlamış (12) ve isyan edip büyük bir ordu toplamış. Nazım "O aslan Şah'ı bezme götürdü. (13) Orduyu savaş için gönderdi. Orduda ünlü Şoydurkun vardı. Sayısı beş yüzü aşmış. (14) Her iki taraftan da ordu geldi. Hava yeryüzüznün altında saklandı. Bütün ova ve çöl ve dağ ve dere (15) doldu. Kin ve intikam denizinin dalgalarından, yeryüzü alındaki kırışklar gibi oldu. İki (16)

ordu varmış. Bir ordu dağın iki tarafında. Moğollar ve Tenket hazırlandılar. Her iki taraftan da feryatlar yükseldi. (17) İki taraf için de yer dar geldi. Çünkü enleri yirmi fersah idi. (18) Şah'ın fermanı ile denizde yaylardan oklar atıldı. Buz üstünde keskin oklardan, ordu helak oldu (19) karınca ve çekirge gibi. Cesur savaşçılar birbiriyle savaşıyorlardı. Kaf dağının cengaver devleri gibi. Pehlivanlar (20) intikam kılıçlarını çıkarmış. Alındaki kırışık gibi karşı karşıya geldiler. Türkler'in ok atanları okları ile zırhları parçaladılar. (21) Güçlü pehlivanlar ağır gürzleri ile öfkeliydiler. Çelik kılıç zırhı ve savaşçının parmaklarından ciğerine kadar (22) aslan gibi yırtmış. Hançerler boğazları kesti. Çin memleketinden Gong Deji'ne kan aktı. Mızraklardan askerlerin karınları delinmişti. Askerlerin karınları mızrakları için kılıf olmuştu. (23) Kılıçlar kan yalayan diller idiler. Ki Çengiz'in yardımcıları idiler. (24) O orduda ölüler düşmüştü. Başından yaralanan üç ölü vardı. On tümenler gibi can vermişlerdi. (25) Ama onların yerine şüphesiz başkası gelirdi. Moğol'un böyle bir düşüncesi vardı. Bu konuşmaya güveniyorlar. (26) Ünlü Şoydorkun'un ordusundan, Moğol ordusu üç yüz binini öldürdü. Ondan Şoydorkun'a yenilgi düştü. (27) Başından yüzüne balta indi. Bütün ordusu kaçtı. Şoydorkun'u ülkesinden götürdüler.

135

(1) Ḳaşin'in başkomutanı kaçtı. Moğol ordusu ondan ganimet aldı. Şoydorku, Şah'tan kaçtı ve (2) Urtaḳıya'dan sığınacak yer istedi. O yiğit ve galip ordudan, bütün Kaşin vilayetleri yıkıldı. (3) Tenkut Ḳaşin, Türk atlarının ayaklarının altında kaldı. Ḳaşin'den sonra diğer şehirler de (4) savaştan yıkıldılar. O mülk de Horasan gibi yıkıldı. Her taraf yerle bir oldu. (5) Şah, Tenket'ten Ḫıṭa'ya geldi. Kalbi Ḫıṭa'yı istiyordu." Kısaca iki taraf savaşınca (6) büyük bir katliam yaşandı. Yenilgi Şoydorku tarafına nasip oldu. Tenket ve Ḳaşin memleketleri ve (7) o bölgede olan diğer şehirlerin hepsi Horasan'a bağlı oldu. Şoydorkun ordusunda ölülerden bir yığın oluşmuştu. (8) Kimse ölenlerin sayısını tam olarak bilmiyordu. Ama bazılarına göre (9) yüz bin kişi öldüğü her memlekette hemen bir ölüyü ters bir şekilde ayağa dikiyorlar. Derler savaş zamanında (10) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Tenket ve Kaşin padişahı Şoydorkun ile yaptığı savaşta böyle olan üç maktul vardı (11) ve ayakta duruyorlardı. (üç yüz bin kişi ölmüş anlamına geliyor.) Doğrusunu Allah biliyor.

188

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (12) Muazzam, Şoydorkun'u yendikten sonra Ḫurce ve Yektas'a gitmesi ve Şoydorkun'un elçisinin itaat etme ve teslim olmak için gelmesinin hikayesi:

(13) Bahar mevsimi ve lale çıkmanın zamanı olunca Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Ḫurce ve Yektas'a gitmek istedi. (14) O tarafa yöneldi. Ḫurce Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordugahı oldu. (15) Oranın valisi bu olaydan haberdar olup itaat etti. Yalvarma ve ihtiyaç yoluyla yakınlaştı. Farklı hediyeler (16) ve nadir şeyler ve şahane armağanlar gönderdi. Nazım "Nadir hediyelerden, dolu küçük bir sandık (17) göndermişti, geceyi aydınlatan inciler vardı. Cihandar o paha biçilmez gevherlerden bütün komutanlara dağıttı." (18) Ḫurce'nin valisi itaat için Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i (19) Muazzam'ın huzuruna geldiği zaman hediyeler ve armağanlar sunarak hediyelerin ikbalinden Türk Hanlar'ı arasında büyük bir onur (20) kazandı. Bu sırada Ertakıya'ya sığınan Şordorkun da bir sürü hediye ve armağanı bir elçi ile (21) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a gönderdi. Ahit talep edip antlaşmak için yalvardı. (22) Ki Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bana aman verip bunun için söz versin. Nazım "Bir ay (23) hediye ve armağan ile mutlu bir şekilde hemen gelip hizmet için hazırlanayım. Başımı Şah'ın yolunda veririm. (24) Cihancuy çok yeminler etti ve kötü düşüncelileri mutlu etti. Tenket elçisi kapıdan uzaklaştı. (25) Şahın ateşli gözleri hastalandı.

Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın evlatlarına ve (26) Ḳaraçar Noyan'a işler ile ilgili vasiyetinin zikri:

İtibarlı tarihlerde yazılıdır ki, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Tenket elçisine (27) merhamet edip onu söz verip gitmesi için izin verdi. Ateşi olan bir hasta gibi düştü. Kısa bir zamanda

136

(1) Hastalığın şiddetlenmesi ve halsizlikten çok zayıf düştü. Ölümünü (2) yakın gördü. Saltanat güneşinin ikbal doruğundan batışından korktu. (3) Geleceği düşünerek vasiyet için evlatlar ve erkek kardeşlerşler ve Ḳaraçar Noyan'ın çağırılması için (4) ferman verdi ve dedi: "Hastalık şiddetlenmiş ve ölüm yakındır. Size soruyorum, (5) benim yerime kimi uygun görüyorsunuz?" Cuci Han, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın

vefatından (6) altı ay önce Kıpçak Ovası'nda vefat etmişti. Orada bulunan diğer evlatları; Çağatay Han ve Oktay Han ve Tüli Han (7) diz çöküp dediler: Nazım "Babamız şehriyar ve biz kuluyuz. Onun fermanı ve düşüncesine boyun eğeriz." (8) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam dedi: "Ben her konuda Ḳaraçar Noyan'ın bilgeliğine güveniyorum. (9) Çünkü bizim ebedi devletimiz, bütün akrabalarımızdan Ḳaraçar Noyan'ın hakkıdır. (10) Eğer benim hoşnutluğumu istiyorsanız onun düşüncesinden çıkmayın ve onun söylediği her fikirden asla ve (11) katiyen çıkmayınız". Nazım "Doğruyu gören hükümdardan hiç bir konuda itaasizlik etmeyin. (12) Çünkü o ecdadımızdan bir iz taşıyor. Can dostumuzdur." Ḳabel Han ve Ḳaçuli Bahadır'ın arasındaki ahtnameyi ki (13) Tümene Han'ın al damgası da üstündedir ve bizim babalarımızın da sırayla onu onaylamışlar, hazineden (14) getirin dedi. Emir üzerine getirdiler. Oğlanlara dedi: "Ben ve Ḳaraçar ve babalarımız böyle (15) anlaşmıştık. Şimdi ben Oktay'ı kendi yerime seçtim ve saltanat tahtımı ona bıraktım. (16) Siz de birbirinize bu düzen ile davranın. Oktay Han'ın fermanından çıkmayıp onun kurultayında hazır bulunun diye anlaşma yapınız. (17) Oğlanlar buna dair anlaşma yazıp Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın al damgası ile süslediler. (18) Eskiden Maveraünnehr memleketleri ve ona bağlı diğer vilayetleri Çağatay Han'a vermişti. (19) İranlı ve Turanlı arasında eskiden düşmanlık olduğundan ve ayrıca Sultan Celaleddin ve erkek kardeşlerinin (20) hala hayatta olma sebebinden Çağatay Han'ı, Ḳaraçar Noyan'a ısmarladı ve dedi: "Ben (21) hayattayken nasıl memleket ve ordu işlerini düzenlediysen benden sonra Çağatay Han'a da aynı şekilde (22) yardım edeceksin." Aralarında baba oğul ahdi bağladı ve etrafındakiler onu imzaladılar. (23) Baba ahitnamesini Çağatay Han'a verdi ve oğlanların ahitnamesini Oktay Han'a verdi. Ondan sonra Noyanlı evlatlarına dönüp (24) onları da tekrar tembihledi. Ondan sonra bütün evlatlar ve akrabalara döndü. Nazım (25) "Zamanenin Sahip Kıran'ının fermanına göre evlatları ve Noyanlar toplandı ve onlra dedi: "Bu dertten dolayı yaşamaktan ümitsizim. Eminim (26) bundan sonra yaşamam. Siz her şeyin iyi olması için benim lafıma güvenin. Yaşamımdan çok fazla (27) kalmadı. Benim ölümümü saklamalısınız. Kimseden feryat yükselmeyecek. Herkesin sessiz olması daha iyidir.

137

(1) Şoydorḳun şehirden çıkınca hemen o an onu öldürsünler. Ordusunu yokedin ki (2) mülk sizin olsun. Bunu dedi ve iki gözünü kapattı. Sanki Çengiz Han hiç doğmamış gibi. Bir çok padişah ve büyük ordu (3) ki Çengiz Han padişahlığı için öldürdü. Adem oğlundan

kimse kalmadı. Ama en sonunda o da kalmadı. (4) Şah'ın bütün çocukları ve yakınları mutlu bir şekilde ordudakilerin yanında oturdular. Vefatını hiç bir yerde söylemediler, (5) vasiyeti üzere. Yaralı kalplerinde sakladılar. Her gün yaptıklarını yaptılar. Ölümünden dilleri (6) sessizdi ama kalplerindeki ateş alevleniyordu." Bu olay Ramazanu'l Mübarek'in dördüncü gününde, (7) altı yüz yirmi dört hicri senesinde, Türkiye'nin tavuk yılına denk gerçekleşti, ki aynı zamanda hem doğum ve hem (8) saltanat tahtına oturmasının yıl dönümü idi. İtibarlı tarih kitaplarında yazılıdır ki, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (9) yetmiş üç sene yaşadı ve kırk dokuz yaşındayken tahta oturup yirmi beş sene padişahlık (10) yaptı. Söylendiği tarihte de vefat etti. Oğullarından dördü meşhur ve ünlü idiler. (11) Onlardan Cuci Han altı ay önce Kıpçak Ovası vilayetinde vefat etmişti. Sahip Kıran-i Azam (12) Çengiz Han-i Muazzam'ın huzurunda Çağatay Han ve Oktay Han ve Tüli Han ve Ḳaraçar Noyan ve bütün büyük oyanlar, (13) hizmet için giden bazı Noyanlar hariç diğer herkes vardı. Sahip Kıran-i Azam (14) Çengiz Han-i Muazzam'ın vefatından sonra vasiyeti gibi davrandılar taki Şoydurḳun Sahip Kıran-i Azam (15) Çengiz Han-i Muazzam'a saygı duruşunda bulunmadığı zamana kadar. Yas ve matemlerinden asla hiç bir şey belli etmediler. Nazım (16) "Tenket Şah'ı şehirden dışarı çıkınca, öfke ile onu ve ordusunu öldürdüler. Onlardan hiç kimse hayatta kalmadı. (17) Hepsine ölüm şerbeti içirdiler. Onlardan hiç birini bırakmadılar çünkü Şah bir çok kez böyle demişti. Şah ve ordusu ölünce (18) şahlık Çengizliler'e kaldı. Onları katletme işleri bitince o şehrin mallarını yağmaladılar. Ondan sonra (19) kendi ana yurtlarına ordu ve süvari ve hatunları ile geri döndüler. Aferin onun gibi ölen padişah böyle memleket alır. (20) Böyle ölü bir padişah kan alıyorsa bak gör ki hayattayken neler yapardı." Şoydorḳun, Ortaḳıya (21) şehrinden vaatlerin ümidi ile dışarı çıktı. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ile görüşmek için bütün emirler ve Noyanlar'ı değerli kılıp onlara (22) bir sürü hediye alıp yola çıktı. Mualla orduya varınca, (23) Şodurḳun'un katli için görevlendirilen grup vardı. Orada hemen Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın peşinden (24) saygı gösterdiler. Bütün ordusunu çok kısa bir zamanda Şoydorḳun'dan sonra (25) öldürdüler. Ortakıya şehrinin halkının neleri varsa hepsini yağmaladılar. Sonra (26) da ana yurtlarına geri döndüler. Ondan sonra Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın cesedini (27) bir gün av zamanında orada oturup belirlediği ağacın altında gömdüler. Orayı belirleyip: "Burası

138

(1) benim mezarım için uygundur. Zamanım gelince burada mıknatıs taşından bir kubbe yapın ve benim cesedimi (2) saf çeliktan yapılmış tabuta koyun." Çocukları ve yakınları dediklerini (3) yaptılar. Demir tabutu altı yönden mıknatıs taşları kendilerine çektiler ve o tabut (4) kubbede asılı kaldı. Etrafını sarıp girişi yasakladılar. Şimdi o kubbe (5) bulunduğu ovada bulunmuş ve şimdi derler ki dar bir yol kubbenin kapısından bulunmuş, (6) ki bazı kafirler oraya yerleşmişler. Şeytanlardan biri tabuta içine girip sesler çıkarıp konuşuyormuş. (7) Öyle ki çok duyan olmuş. Anlamını bulmaya çalışıyorlar. Yanındaki kafirler onu şbadet eden kafirlere (8) onun konuşmalarından, emirler verip şeytani bir şekilde yoldan çıkarmaya çabalıyorlar. (9) O kafirler o kubbeyi kendi kabeleri biliyor ve o dar yoldan başka hiç bir taraftan o kubbeye gidilmiyor. (10) Çünkü yolun her tarafı orman olmuş ve kimsenin gelme imkanı yok. Bazı eski tarihçiler (11) demişler ki: Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın doğum talihi terazi burcu idi ve terazi burcu hava burcudur. (12) Bundan dolayı din ulemaları Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın cesedini havada asılı olsun diye hüküm verdiler. Şehzadeler (13) babalarının cesedinin havada asılı durmasını istemediler. Bundan dolayı ulemalar kubbeyi (14) altı taraftan mıknatıs taşı ile yapıp Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın cesedini demir tabuta koyup (15) kubbenin ortasında yerleştirmeye çalıştılar. Bu durum bütün şehzadeler ve Noyanlar tarafında kabul edildi. (16) Herkes düşündü ki bu durum daha önce o devirde kimse için olmamıştı. (17) Zaman geçtikçe tabuttan çıkan bir cin, şeytani yöntem ile sesler çıkartarak (18) o kubbeye giden bir çok insanı yoldan çıktılar. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın asılı mezarını (19) bütün çocuklar ve akrabalar be torunlar ve emirler ve hatunlar geleneklerine uygun bir şekilde ziyart edip (20) yas tuttular. Nazım "Hatunlar ve oğlanların hepsi Şehriyar'a ağladılar. (21) Yas töreninin geleneğine göre birbirileri ile konuştular" Yas törenini yaptıktan sonra (22) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ruhuna yemek verdiler. Şehzadeler ve Noyanlar saltanat işleri ile ilgili hiç konuşmadan (23) herkes kendi yurduna geri döndü. Nazım "Yas ve cenaze töreninden sonra ki kıyamet gününün bir alametidir, (24) ikbal ve muzaffer bir şekilde kimse saltanattan konuşmadı. Şehzadeler ve Noyanlar herkes, kendi yurduna (25) doğru yola çıktı." Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam vefatından önce veliaht emrini verip (26) üçüncü oğlu Oktay Han'ı seçmişti. Bundan dolayı o büyük erkek kardeşinden önce geldi.

(27) Uluğ Yurt'ta hanlık ve cihandarlık tahtına oturan padişahların isimleri:

İtibarlı tarihlerde yazılmıştır

139

(1) ve zikredilmiştir: Keloran ve Ḳaraḳurum'dan ibaret olan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Baliġ Yurdu'nda (2) ki Baliġ Ordu diye ünlüdür, yirmi bir kişi padişahlık yapmıştır. Onlardan ilki Oktay (3) Kaan İbn Çengiz Han ki Sahip Kıran-i Azam'dır.

Oktay Kaan İbn Çengiz Han'ın (4) Keloran ve Ḳaraḳurum'dan ibaret olan Uluğ Yurdu'n payitahtı olan Ordu-i Baliġ'de padişahlık zikri:

Sahip Kıran-i (5)Azam Çengiz Han-i Muazzam fani dünyadan baki dünyaya gidince yas törenini yapıldıktan sonra, bütün (6) şehzadeler ve emirler ve Noyanlar, herkes Sahip Kıran-i (7) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın hayattayken belirlediği yurduna ve makamına geri döndü. Memleketlerini düzenledikten sonra ki iki sene sürdü (8) baharın başında, Nazım " Yeryüzü yeşil ipekten cübbe giydi. Hava Saba'nın güzel çiçek kokusundan mest oldu. Ateş çiçeği (9) renklendi. Bahar bulutu bekledi. Yeryüzü doğal bir şekilde yeşerdi. Her diken gül goncasına (10) sarıldı." Bütün şehzadeler ve emirler ve Noyanlar kurultay için kendi yurtlarından (11) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusun yeri olan Ordu-i Baliġ'e gittiler. Kıpçak Ovası'ndan (12) Cuci Han İbn Çengiz Han'ın oğlanları; Manuy İbn Cuci ve Şiban İbn Cuci ve Cimpay İbn Cuci ve Tanġut İbn Cuci (13) ve Berke İbn Cuci ve Borekeçay İbn Cuci ve Tuma Oğul İbn Cuci ve Urede İbn Cuci ve Seḳnaḳ İbn Cuci ve (14) Ordu-i Baliġ'in doğusundan Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın erkek kardeşleri; Ötekin İbn Yesukay ve Rokay İbn (15) Yesukay ve Telkuti İbn Yesukay ve Noyan İbn Yesukay ve İbn Yesukay Noyan (16) ve Baliġ'in ön tarafından Çağatay Han ve kendi ordusundan Ḳaraçar Noyan İbn Soġo Cicen İbn İrdemçi (17) Berlas İbn Ḳaçuli Bahadır İbn Tümene Han ve her taraftan emirler ve Noyanlar ve Uluğ Noyan ki (18) Şehzade Tüli'den ibarettir, küçük erkek kardeşleri ile ki Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusu idiler, (19) bir bir hepsi vardılar. Her biri belirlendiği oruna yerleştiler. O toplantıda kutlamaya başladılar. (20) İşrete ve eğlenceye başladılar. O sırada melik ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın vasiyeti (21)

ile ilgili konuştular ve oğlanlara verilen yazıların içeriğini bütün orduya söylediler ve bütün (22) halk yazıların içeriğini öğrenip saltanatı Oktay Han'a verdiler. Oktay Han'a dediler ki: (23) "Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın vasiyeti üzerine padişahlık tahtı ve alicenaplık tahtına oturmalısın." (24) Oktay Han bahaneler sunup benden daha büyük olup her biri hanlığa (25) ve cihandarlığa layık olanlar da var. Onlar varken benim tahta oturmam uygun olmaz. Benim rızamı istiyorsanız eğer, (26) değerli amcam Ötekin Bahadır veya Telkuti Bahadır veya büyük abim Çağatay Han tahta otursunlar ve ben (27) onlara itaat edip hizmet ederim, dedi. Böylece her gün

140

(1) aynı şeyler söylendiğinde Oktay Han bu cevabı verirdi. Kırk güne kadar her gün yeni bir eğlence (2) düzenleyip şarap dolu kadehlerden içiyorlardı. Kendilerine geldikleri zaman bu konu ile ilgili konuşuyorlardı. (3) Oktay Han bahaneler söylüyordu. En sonunda kırk birinci günde, Nazım "Sabah olunca (4) can ve ruhundan güzel kokular geldi. Ḥabeş ordusuna Çin ordusu saldırdı. (5) Tavuk gibi yüzleri soldu. Kafurun misk ile savaşı vardı. Fildişi kesildi. Kötüler ortadan kaldırıldı. (6) Cihan fildişi that ile süslendi. Çinli, zenciden vergi aldı." Alemin güneşi (7) bağışlayıcı feleğin emri ile penceresinden başını çıkardı. Şehzadeler ve Noyanlar ve bütün yüksek makamlı hatunlar gelip (8) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, ekerk kardeşleri ve çocukları arasında (9) seni layık görüp bu iş için seni görevlendirmiş. Onun vasiyetini nasıl değiştirebiliriz? Onun emrinin aksine (10) bir iş yapmak doğru değildir. Onun isteğine uygun yol almalıyız dediler. Nazım "Eğer senin kaderin ise, (11) Sahip Kıran'ın emrinin aksini yapar." Ondan sonra herkes müttefik olup Moğol adeti gibi kaseleri alıp (12) durdular ve Çağatay Han sağ elini ve Ötekin Bahadır sol elini tutup müneccimler (13) Nazım "İkbal ile padişahlık tahtına oturdu. Çağatay ve Ötekin ellerini tutup onu (14) Ferhunde Han dediler. Başına altın ve gevher döktüler." Tüli Han, Oktay Han'ın kadehine şarap döktü ve bütün (15) şehzadeler ve bahtiyarlar ve hatunlar ve Noyan-i Azam Ḳaraçar ve ünlü emirler her biri dokuz kez diz (16) çöktüler. Nazım "Şah'ın yanında ve ya sarayın dışında olan şehzadelerin hepsi dokuz kez diz çöktüler. (17) Kötü düşünenler surat astılar". Oktay Han babasının ölümünden iki sene sonra (18) altı yüz yirmi altı senesinde ud (öküz) yılına denk saltanat tahtına oturdu. Amcaları ve erkek kardeşleri ve Noyanlar ve (19) emirler ile birlikte küçükten büyüğe cihandarlık tahtına oturdu. O devrin bütün halkı ona Kaan dediler. Yani (20) doğru padişah ve padişahların en saygıdeğeri idi. Onun saltanatını başında hiç kimsenin (21) muhalefet

194

etme gücü yoktu. Bundan dolayı Kaanlık lakabı aldı. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın oğlu olmasına rağmen (22) akıllı ve kamil ve işini bilen bir adamdı. Cömertlik ve yiğitlik sıfatlarına sahipti. (23) Bütün halka ve özellikle islam halkına çok iyi davranıyordu, İslam'a itaat etmediğine rağmen. (24) Babası gibi müslümanlık dinini diğer dinlere tercih ediyordu. Öyle ki, Moğol halkından olmayan ve (25) Moğolca bilmeyen ve İsalam dini olmayan bir şahıs bir gün Oktay Han'ın yanına geldi ve dedi: "Sahip Kıran-i (26) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ı gece rüyamda gördüm. Bana dedi ki oğlum Oktay Han'a söyle (27) müslümanları katletmediği sürece ben ondan memnun olmayacağım. Çünkü onlar kötü ve ölümleri vacip olan bir kavimler.

141

(1) Onun devlet erkanından bazı kişiler belki bu söz doğrudur diye düşündüler. Yüksek dereceli Kaan (2) düşündü ve dedi: "Bu söz asla doğru değildir. Bu söz yalandır. (3) Bu söz ile ilgili emin olmamın sebebi Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Moğolca (4) dışında başka bir dil bilmemesidir. Ayrıca bu adam Moğolca'dan uzaktır (bilmiyor). Şüphesiz bu söz (5) doğru değildir. O an adamı öldürsünler diye emretti. Saltanat döneminde müslümanları (6) hoş tutuyordu. Derler Oktay Kaan çok kerimdi. (7) Cömertlik ve adalette diğer erkek kardeşlerinden üstündü. Bundan dolayı babası vefat ederken (8) onu kendi veliahtı seçti. Derler Moğolca'da Oktay'ın anlamı yükseliştir. Tarihte (9) yazılıdır ki, defter üzerinden onun hediyelerini topladılar. Altmış bin bin (10) tümendan fazla oldu. Moğol tümenı. Bilmeliyiz ki, tümen kelimesinin iki anlamı var. Birincisi on sekiz bine (11) bir tümen derler ki Moğol tümenıdır. Türkçe'de ona Sepan derler. İkincisi de her elli bine (12) bir tümen derler. Bu tümena Kızılbaşlı derler. Tarih büyüklerine göre (13) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın vefatından sonra memleketin etrafında oluşan küçük fesatların hepsini Oktay (14) Kaan iyi bir şekilde düzeltti. Nazım "Kıpçak ve Seḳsin ve Bulġar ve Çin ve Ḫıṭa ve Ḫoten'e (15) her yere bütün ordu gönderdi deneyimli padişah." Onlardan Çermaġun'u üç (16) tümen ordu ile babasının veliahti olan Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah'ı defetmek için gönderdi. (17) Çermaġun ile giden emirlerden biri olan Taymas'a dönüp "Bunların arasında Sultan Celaleddin'in işini sen (18) bitirirsin" dedi. Dediği gibi de oldu. Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah (19) o sırada Hindistan tarafından Keç ve Mekran ve Kirman ve Şiraz yolundan Azerbaycan'a gitmişti. Tebriz'i (20) Etabek'in elinden almıştı. Daha önce kısaca anlatıldığı gibi. Açıklaması (21) onların tarihlerinde

yazılıdır. Çermaġun, İsfahan'a varınca Taymas'ı bir grup Moğol ile önden (22) gönderdi. Sultan Celaleddin İbn Sultan Muhammed-i Harezmşah ve onlar arasında savaş çıktı ve yenildi (23) ve Diyar Bakır ve Kürdistan civarına gidip ortadan kayboldu. Nazım "Dünyada Sultan'dan bir iz kalmadı. Durumundan (24) kimsenin haberi olmadı. İki ünlü kardeş idiler. Hazine ve gevher sahibi iki sultan. Biri Ġıyas (25) ve diğeri Zindin. O da bu da taht ve taç sahibi idiler. Birini Kirman'da ay ve güneşin yaratıcısı (26) ikincisini beraberindekiler ile Firuzkuh çölünde Moğol ordusu öldürdü. Turan ordusu Harezmşah soyundan bir çocuk bile İran'da bırakmadı." Derler ki, Sultan Celaleddin'i Moğol ordusundan kaçtıktan sonra vardığı çölde bir grup

142

(1) onu giydiği padişah kıyafetleri için öldürdüler ve bazıları demişler ki, dervişlik yoluna girdi. (2) Bazı halk aynı savaşta Taymas tarafından öldürüldüğünü düşünüyor. Allah her işin doğrusunu biliyor. Nazım (3) "Bu hikayenin amacını sadece bu savaş bilme. Belki bil ki Harezmşah gibi bir şah (4) vardı ki bütün dünya güvende idi. Güç ve makamı dünya oldu. Ordusu gezegenden daha fazla oldu. (5) Her ülkeye ferman gönderdi. Her tarafa büyük ordu gönderdi. En sonunda ondan bir şey kalmadı. Dünyada adından (6) en ufak bir şey kalmadı. O kadar emir ve birbirinin padişahı olan üç ferruh oğlandan ve onların neslinden bir kişi bile kalmadı. (7) Çok fazla hazinelerinden de bir şey kalmadı. Durumu böyle olunca bütün canlılar öldü. (8) İmdada yetişen Pak Yezdan'dan başka böyle cavidan kimse kalmadı. Bu sırdan haberi olan Şah'ın (9) şahlık tahtına övünmemeliydi. Harezmşah'tan bir hikaye kalmadığı için Şah Oktay'dan hikaye söyleyeceğiz.

(10) Oktay Kaan ve Çağatay Kaan ve Çağatay Han ve Tüli Han'ın Ḫıṭa memleketlerine ordu sevketmesi ve (11) o diyarın elegeçirmesi ve geri dönerkenn Tüli Han'ın vefatı zikri:

Oktay Kaan cihandarlık tahtına oturdu ve (12) tehlike ve isyanda olan babasının memleketlerinin her tarafına ordu görevlendirip bir komutan ile gönderdi. Kendi, (13) Çağatay Han ve Tüli Han ile birlikte büyük bir ordu ile Ḫıṭa mülküne doğru yöneldi. Bisnay şehrini elegeçirdiler. (14) Altay Han, Moğol ordusunun saldırısından kaçıp ortadan kayboldu. Öyle ki, hiç bir yaratık ondan haberi yoktu. (15) Bazılar derler ki, bir ateş yakıp kendisini eşi ve çocukları ile birlikte yaktı. Oktay Kaan, Ozeyir Belvac'ı (16) orayı düzenlesin diye orada bıraktı ve kendisi geri döndü. Yol sırasında altı yüz yirmi yedi

senesinin aylarında (17) Türkiye'nin pars yılına denk, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın dördüncü oğlu Tüli Han (18) ki Baliġ Noyan diye ünlüydü vefat etti. Derler Tüli Han çok cesur ve (19) doğru düşünen biri olduğundan ordu sevketme ve fethetme ve süvarilerin ve hazinenin güvenliği görevi (20) babası ve erkek kardeşi zamanında ona aitti. Bu kadar yoğunluk ve mülk ve maddi ve askerler ile ilgili işlere rağmen (21) matematik ilimlerini öğrenmeye çok fazla isteği vardı. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (22) Tüli Han'ın yurt ve memleketini Oktay Han'ın yurdu civarında belirlemişti. Derler Tüli Han'dan yirmi (23) oğlan kaldı. Mengu Kaan ve Kubilay Kaan ve Erik̟ Nuka Han ve Hulagu Han bir anneden doğmuş. (24) Muka ve Tuçek ve Şeker ve Mereyoltay diğer hatunlardan doğmuşlar. Oktay Kaan kendi ordusuna geri dönünce (25) Ḳaraḳurum'da bir saray yaptırdı, ki ona Türkan Ḳerşi derler. Batu İbn Cuci ve Mengu İbn Tüli Han ve (26) Tulkan İbn Çağatay ve Buẕeri İbn Çağatay ve Paydar İbn Çağatay'ı kendi oğlu Güyük ile büyük bir orduyla (27) Eres ve Çerkes ve Bulġar ve Başkar ve o vilayetleri elegeçirmek için gönderdi. Onlar yedi yıl boyunca

143

(1) çok savaş yaptıktan sonra o memleketleri elegeçirdiler. Altı yüz otuz üç hicri senesinde (2) Türkiye'nin maymun yılına denk idi. Uyrat kavminden olan Emir Erġuvan, bir şeyler öğrendikten sonra (3) Betekçiyan yoluna girdi. Padişahın durumu öğrenmek için Horasan'a gönderdi. Oranın hükümetini ona bıraktı. (4) Herat mülkünün yıkılma haberini duyduktan sonra Tüli Han'ın (5) yüz kişi ile birlikte Türkistan'a göçettiren kumaş ören Emir İzeddin-i Herevi Muḳaddem'i o değerli şehri yeniden yapmak için gönderdi. Ḳerik̟ (6) adında birini vali olarak onunla gönderdi. Emir İzeddin-i Muḳaddem-i Herevi vali ve Herat'ın esirleri ile (7) altı yüz otuz altı hicri senesinde Türkiye'nin tonguz (domuz) yılına denk alışılmış vatanına, (8) ayetlerin cenneti Herat'a vardı. Ziraat ve kalkınma işinde çok çabaladı. Cemadiu'l Evvel ayında (9) altı yüz otuz dokuz hicri senesinde Türkiye'nin bars (pars) yılına denk sürekli ve fazla şarap içmekten (10) Oktay Kaan vefat etti. Saltanat süresi on dört yıldı. (11) Ondan kalan diğer haberler ve eserler uzun uzun tarih kitaplarında yazılıdır. İkincisi, Güyük İbn Oktay İbn (12) Çengiz'dir.

Güyük Han İbn Oktay Kaan İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

İtibarlı tarihlerde ünlüdür ki, (13) Çengizi Uluğ Yurd'un ikinci sultanlarından Güyük Han İbn Oktay Kaan'dır. Derler ki, Nur Eksan Hatun (14) Güyük Han'ın annesi, Oktay Han'ın vefatından sonra oğlu Güyük Han'a karşı hamiyetinden dolayı ve babasının (15) vefatında yanına olduğu için, o memleket işleri ve ordunun komutanlığını ve halkın hükümdarlığını yaptı. (16) Güyük Han babsının ordusuna vardığında büyük kurultay geçekleşti. Bütün şehzadeler ve emirler ve Noyanlar (17) etraftan kurultayda toplandılar. Nazım "Ferman üzerine her ülkenin büyüğü bir ordu ile geldi. (18) Ama Batu Cuci ova tarafından kurultaya gelmedi. Erkek kardeşlerini gönderdi. (19) Kendisi gelmedi." Tarihlerde yazılıdır ki, bütün Buzenceri şehzadeler (20) Güyük Han'ın kurultayında toplandılar. Batu Han-i İbn Cuci Han, Kıpçak ovası tarafından erkek kardeşlerini gönderdi. (21) Kendisi de bahane olarak Güyük Han'ın padişahlığını istemediğini söylemiştir. Çünkü Oktay (22) Kaan vasiyetinde veliahtını torunu Şiramon İbn Kucuy'a vermişti. Ama o küçük olduğundan (23) Güyük Han'ın annesi Nur Eksan Hatun ve onun tarafını tutan diğer şehzadeler birleşip (24) altı yüz dört bir senesinin Rebiülevvel'de Türkiye'nin köpek yılına denk Güyük Han'ı hanlık tahtına (25) ve cihandarlık tahtına oturttular. Derler Güyük Han İbn Oktay Kaan babası gibi kerim ve (26) cömert bir padişah idi. Bu kışı o payitahtta geçirdiler ve bahar mevsiminde (27) sayıları çok olduğundan yeryüzü onlara dar gelen büyük bir ordu ile İran'a doğru yola çıktı. Ḫıṭa ve Kıpçak Ovası gibi etarftaki memleketlere

144

(1) birini gönderdi ve ordu talepetti ve bütün şehzadelerin gelmesini emretti. Semerkand'a yaklaşınca (2) ecel eli ömrünü aldı. Bir adım daha atmasına izin vermedi. Batu İbn (3) Cuci Han ve şehzadeler her biri vardıkları yerden geri döndüler. Saltanat süresi bir yıldı. (4) Üçüncü padişah Mengu İbn Tüli Han'dır.

Mengu Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

(5) Güyük Han'dan üç yıl sonra ciahandarlık makamına oturdu. Hikayesi uzundurç (6) Güyük Han, Semerkand civarında vefat ettiği için mülkün işleri sarsıldı. Şehzadelerin her biri hayal (7) kurup her taraftan fitne yaptılar. Mengu İbn Tüli Han erkek kardeşleri ile Batu İbn Cuci'nin yanına (8) Kıpçak ovasına gittiler. O dönemde Sahip Kıran-i Azam

Çengiz Han-i Muazzam'ın torunları arasında ondan daha büyük olanı yoktu. (9) Batu Han, Mengu Han'ı orada han yaptı ve tahta oturtup diz çöktü ve saygı gösterdi. (10) Erkek kardeşi Börke İbn Cuci'yi Mengu Han ile birlikte Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın payitahtı Uluğ Yurd'a (11) gönderdi. Bütün şehzadeler onun hanlığını Oktay Kaan'ın neslinden olmadığı için istemediler. (12) Her biri bir bahane söyleyerek Mengu Kaan'ın kurultayında hazır bulunmadılar. Tahta oturması dört yıl gecikti. (13) Börke Oğul İbn Cuci Han, erkek kardeşi Batu Han İbn Cuci Han'a beş seneden sonra haber gönderdi. (14) Batu Han birini gönderdi ki eğer halk hazır bulunsa da bulunmasa da Mengu İbn Tüli'yi hanlık ve kaanlık tahtına (15) oturt. Batu Han İbn Cuci Han (16) İbn Çengiz Han'ın fermanı üzerine Börke Oğul İbn Cuci Han altı yüz kırk beş hicri senesinin Rebiülevvel'inde (17) Türkiye'nin toskan yılına denk Ḳaraḳurum çölünde Türkiye'nin üçüncü ayında ki bahar mevsimiydi Mengu Kaan'ı (18) saltanat tahtına oturtup kendi de diz çöküp saygı gösterdi. Nazım "Börke diz çöküp saygı gösterdi. (19) felek şaşırdı." Mengu Kaan'ın hanlığnı istemeyn şehzadeler Yesu Menkay İbn Çağatay (20) Han ve Şiramon İbn Kukucuy İbn Oktay Kaan ve Batu Oğul İbn Güyük Han İbn Oktay Kaan (21) idiler. Mengu Kaan padişahlık tahtına oturdu ve bahaneler söyleyen muhalifler (22) ortaya çıktılar. Mengu Kaan şehzadeleri affetti. Ama şehzadeleri buna dahil eden emirleri (23) Güyük Han'ın büyük emiri olan Ḳodaḳ'ı diğer emirlerle cezalandırdı. Mülk, Mengu (24) Kaan'ın olunca küçük erkek kardeşi Hulagu Oğul'u İran'ın hanı olarak seçti.

Hulagu (25) Han'ın abisi Mengu Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın emri ile İran memleketlerinin zaptı için oraya gitmesinin zikri:

(26) Tarihin büyükleri belirtmişler ki, Mengu Kaan İbn Tüli Han Baliġ Ordu'ya (27) gidip bazı mulifleri cezalandırdı ve bazısını da affetti. Tekrar lütuf ve iyilik

(1) yaptı. Küçük erkek kardeşi olan Hulagu Oğul'a İran memleketinin hanlığını verdi. (2) Her on kişiden iki kişi Hulagu Han ile İran'a götürsünler diye emir verdi. Kaanlık emre göre yüz (3) yirmi bin savaşçı toplandı ve onlara dahil en küçük erkek kardeşi İsa Oğul İbn Tüli Han (4) Cuci ulusundan ve Batu Han İbn Cuci Han tarafından Seḳnaḳ İbn Cuci Han'ın oğlu Bulġay ve Tuma Oğul İbn Cuci (5) Han kendi ordusuyla ve Cicekay Beygi tarafından Tuġay Timur büyük Türk ordusu ile ve hanın diğer büyük Noyanları (6) Hulagu

Han ile birlikte İran'a yöneldiler. Orayı elegeçirdiler ve Azerbaycan'ı (7) saltanat tahtının yeri seçtiler. Bu olayın açıkamasını Hace Şemsuddin-i Cuveyni'nin erkek kardeşi Eṭa Mülk uzun uzun (8) Tarih-i Cihan Güşay'da yazmış. Onun özeti bu nüshada yerinde anlatılacaktır. (9) Mengu Kaan'ın saltanat döneminde Uygur hakimi Yed Yokut, Cuma namazı zamanında ve Baliġ'de müslümanları katliam etmeyi düşündü. (10) İslam'ın gücü galip geldi ve onlardan biri müslüman oldu. Mengu Kaan büyük bir ordu gönderdi. (11) Bütün gaddarları yakaldı ve onu da yakaladı. Namaz vakti Baliġ'de diğerleri hariç öldürdü. (12) İslam dini onun zamanında çok yaygınlaştı. Küçük erkek kardeşi Eriḳ Tuka İbn Tüli Han'ı Uluğ Yurt'ta kendi (13) vekili seçti. Kendisi de erkek kardeşi Kubilay Han ve altı yüz savaşçı ile Teknas'a gitti. Ki (14) Maçin'e bağlıdır. Orayı tamamen elegeçirdi. Orada havadaki mikroptan dolayı hastalandı. (15) Altı yüz elli sekiz senesinin aylarında Türkiye'nin yılan yılına denk vefat etti. Saltanat süresi on dört yıldı. (16) Ondan Şereki adında bir oğlan kaldı. Dördüncü Kubilay İbn Tüli Han'dır.

Kubilay Kaan İbn Tüli Han (17) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Tarihlerde yazılıdır ki, Kubilay Kaan öyle uygun görüldüğü için Tenknas saldırısından (18) geri döndü. Ḫıṭa memleketinin payitahtı olan Ḫebekdu'ya varınca erkek kardeşinin ölüm haberini aldı. Ḫebekdu hanlık tahtına (19) altı yüz elli sekiz senesinde Türkiye'nin yılan yılına denk oturdu. (20) Tenknas'a saldırı zamanında Mengu Kaan'ın Kara kurum'un tahtına oturttuğu kardşi Ertiḳ Puka İbn Tüli Han (21) muhalif oldu ve büyük orduda hanlık tahtına oturdu. (22) Aralarında bir kaç kez savaş çıktı. En sonunda Eriḳ Buka perişan ve kötü bir duruma düşüp erkek kardeşinin yanına gidip (23) itaat etti. Kubilay Han emirler ve Noyanlara danıştıktan sonra Eriḳ Buka'yı (24) deve dikeninden olan bir odaya hapsetti. Bütün herkesi ona bekçilik yapsın diye tembihledi. (25) Eriḳ Buka o korkunç yerde kalıp oradan (26) taş mezara göçetti. Oktay Kaan'ın torunu olan Ḳaydu TeBörke, Kubilay Kaan ile muhalif (27) oldu. Çok kez savaş yaptı. Ḳaydu, Oktay Kaan'ın emirlerinden olan Erlat Eġak ile

146

(1) ve Uluğ Yurt'tan olan diğer kavimler ve kabileler ile Çengiz Han'ın çobanları olan ve (2) Çağatay Han'ın ulusunun yakınlarında olan Curas ulusunun yakınına gelip orada ikamet ettiler. Kubilay Kaan kaç kere (3) sayısız asker ve ordu gönderdi. Her seferinde

Ḳaydu zafer kazandı. Bir kez daha (4) Çin ve Maçin halkının muhalefeti ile Kubilay Kaan sekiz yüz bin savaşçıyı, Ḫıṭa'ın Ḫebekdu'sundan Tenknas'a (5) gönderdi ve yine orayı elegeçirdi. Kendisi de Ḫıṭa memleketinin eski payitahtı olan Ḫebekdu yakınında (6) bir şehir inşaetti. Nazım " Cihandar Kubilay, Altan şehrinde kalmak istemiyordu. (7) Temeli Ḫebekdu'nun yakınında attı. O bölgenin adını Didu koydu. Orada padişahın tahtı için bir saray yaptı. (8) Tavanı gökyüzüne kadardı. O taht yerine Ḳerşi adı verdi. Kubilay Şah onun içinde çarh ve ay gibiydi. (9) O mübarek makam cennet gibi oldu. Sütunları yeşimden ve yeri mermerden. O ünlü Şehriyar'ın fermanı ile (10) çevresine dört duvar yaptılar. Ki her birinden bir diğerine bir ok atma kadardı. (11) İlk hisara Keryas dedi. İkincisi hançerli emirlerin yeri. Üçüncüsü Şah'ın korumaları için. Dördüncüsü de (12) o padişahın yeri." Moğollar o şehre Han Baliġ dediler. Onun diğer eserlerinden (13) ulaşması kırk gün süren Hindistan limanından, Zeytin Denizi'nden gelen büyük bir nehir (14) Han Baliġ şehrinin ortasından geçer. Nehri eni okadar ki halk gemi ile ondan geçiyor. Tacirler gemi ile (15) o nehirin iki tarafında ticaret yapıyorlar. Derler ki derinliği dört fersahtır. Bazılarına göre de (16) şehrin eni dört fersahtır. Allah biliyor. Kubilay Kaan otuz beş sene büyüklük ve (17) ikbal ile yaşadı. Altı yüz doksan üç senesinin aylarında yılan yılına denk ölüm ejderhasından (18) kendini kurtaramadı. Ömrünün süresi yetmiş üç yıldı. Beşinci Timur İbn Cemkim (19) İbn Kubilay İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'dır.

Timur Kaan İbn Cemkim İbn Kubilay (20) Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Kubilay Kaan saltanat tahtından kalkınca torunu Timur (21) Kaan Cemkim İbn Kubilay Kaan dedesinin yerine oturdu. (22) Padişahlık tahtına oturunca halk ona Olcayto Han dediler. Olcayto Kaan on iki yıl boyunca (23) Uluġ Yurt'ta padişahlık yaptı. Saltanat işlerinde en küçük şeyi bile esirgemedi. (24) Padişahlığın en gereken şeylerinden olan adalet ve ihsanı doğru yolda uyguladı. Onları kendine (25) gerekli biliyordu. Tahta oturduktan on iki yıl sonra saltanat tahtını (26) tabut ilr değiştirdi. Altıncı Olcayto Han'ın amca oğlu, Ayid İbn Meklay İbn Kubilay Kaan İbn Tüli Han'dır.

(27) Ayid İbn Meklay İbn Kubilay Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

147

(1) Olcayto Timur Kaan'ın ömrü bitince amcasının oğlu Ayid İbn Meklay saltanat tahtına oturdu. Ciahndarlığı ve (2) müslümanlığı yaygınlaştırdı. Moğol tarikatlarının bir çoğu onun zamanında İslam'a müşerref oldular. (3) Saltanatının zamanı bitince yedinci han olan Ḳılay Kaan İbn Berlay İbn Çekmim (4) yerine oturdu.

Ḳılay Kaan İbn Berlay İbn Çekmim İbn Kubilay Kaan İbn Tüli Han (5) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Derler ki, Ḳılay Kaan İbn Berlay saltanat makamına geçti. (6) Saltanat tahtına oturdu. Yüksek makamlı Han ve hüsrev idi. Ama saltanat tahtını bir diğerine bırakana kadar dini Hristiyan idi. (7) Sekizinci han, Ḳuşilay İbn Censek İbn Terme İbn Çekmim İbn Kubilay Kaan'dır.

(8) Ḳuşilay Kaan İbn Censek İbn Terme İbn Çekmim İbn Kubilay Kaan İbn Tüli Han (9) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Tarihlerde yazılıdır ki, Ḳılay İbn Berlay'ın saltanat süresi bitince Ḳuşilay (10) Kaan İbn Censek yerini başkasına verene kadar cihandarlık tahtına oturdu. Dokuzuncu Tuḳtay (11) İbn Ḳuşilay Kaan'dır.

Tuḳtay Kaan İbn Ḳuşilay Kaan İbn Censek (12) Terme İbn Çekmim İbn Kubilay Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Yeryüzünün dönmesi (13) Ḳuşilay Kaan'ın devrini bitirince Tuḳtay Kaan babasının saltanat tahtına oturdu. Cihandarlık ve adalet (14) ve hanlık kanunlarını dedeleri gibi uyguladı taki saltanat sırasını kadere uyarak (15) bitirip memleketi başkasına bırakana kadar. Onuncu Beray İbn Tulek'tir.

Beray Kaan (16) İbn Tulek'in padişahlık zikri:

Tuḳtay Kaan'ın ömrü bitince Beray Kaan İbn Tulek padişahlık makamına (17) adım attı. Halk Beray Kaan'ın saltanatı sırasında ona Pelkono Kaan diyordu. (18) Pilkutu Kaan'ın

devletinin günleri bitince on birinci han yani Enuşirvan İbn Dara Kaan'ın saltanat güneşi (19) talih ufkundan doğdu.

Enuşirvan İbn Dara Kaan'ın padişahlık zikri:

Beğenilmiş ve güzel ahlaka (20) sahip değildi. Bundan dolayı hanlıkta durgunluk ve zaaf onun zamanında ortaya çıktı. Zamanın geçmesi Enuşirvan (21) İbn Dara Kaan'nın devletinin devrini bitirdi. Yerine on ikinci padişah Voḳu Timur saltanat tahtına (22) oturdu.

Voḳu Timur Kaan'ın padişahlık zikri:

Ona TukTimur da derler. (23) Enuşirvan Kaan'dan sonra saltanat tahtına oturdu. Devletinin süresi bitince on üçüncü han (24) şahlık tahtına oturdu.

Yesudar Kaan'ın padişahlık zikri:

Yesudar Kaan, TuḳTimur Kaan'dan sonra (25) saltanat tahtına oturdu. Devletinin süresi bitince dünya kaanlık makamının kapısını yüzüne (26) kapattı. Oğlu İnke Kaan babasını yerine geçti ki on dördüncü handır.

İnke (27) Kaan İbn Yesudar Kaan'ın padişahlık zikri:

Yesudar Kaan'ın saltanat süresi bitince oğlu İnke Kaan'ı

148

(1) padişahlıkta kendi veliahtı ilanetti. Devleti bitince on beşinci padişah Elnek Han (2) saltanat tahtına oturdu.

Elnek Kaan'ın padişahlık zikri:

Elnek Kaan'ın padişahlık süresi (3) bitti. Saltanat süresinin bitişinden sonra on altıncı han Turan Timur Kaan (4) saltanat tahtına doğru adım attı.

Turan Timur Kaan'ın padişahlık zikri:

Turan Timur Kaan'ın saltanat süresi bitince (5) on yedinci han, Ek? TimurKaan onun yerine oturdu.

Ek? Timur Kaan İbn Nebiye İbn (6) Korak Oğul İbn Oktay Kaan İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Ek? Timur Kaan, Timur Kaan'dan sonra hile ile (7) kaanlık tahtına adım attı. Devletinin süresi bitince on sekizinci han olan Elçi Timur Kaan (8) yerine oturdu.

Elçi Timur Kaan'ın padişahlık zikri:

Ek? Timur Kaan vefat edince ondan (9) sonra Elçi Timur Kaan saltanat bayrağını açtı. Derler ki, Elçi Timur Kaan ilk başta daha saltanat tahtına (10) adım atmadan Hazret-i Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gür Han-i Muzaffer'in huzuruna gitmişti. (11) Sahip Kıran-i Ekber'ın vefatından sonra, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Uluğ Yurdu'na gidip kaanlık tahtına (12) oturdu. Saltanat süresi bitinceye kadar. On dokuzuncu han olan Tabozey kaanlık kıyafeti ile (13) saltanat tahtına oturdu.

Tabozey Kaan'ın padişahlık zikri:

Onun Erik Buka İbn Tüli Han (14) İbn Çengiz Han'ın neslinden biliyorlar. Elçi Timur Kaan'dan sonra tahta oturdu. Derler ki, Hazret-i Sahip Kıran (15) Gür Han-i Muzaffer'in saltanat zamanında Uluğ Yurd'un sultanlarından kaçıp o Hazret'in huzuruna gelmiş. Şerif İslam'a müşerref (16) olup Hazret-i Sahip Kıran Ekber Emir Timur-i Gür Han-i Muzaffer'in vefatından sonra gidip hanlık makamına oturmuş. (17) Bir kaç gün sonra onu öldürdüler. Çünkü daha önce Tabozey Kaan Tenġut'un saltanatından çıkıp (18) Ḫıṭa'ın tahtını Elçi Timur Kaan'ın elinden geri almıştı. Bu ana yurt yani Keloran ve (19) Ḳaraḳurum ona kaldı. Oranın halkı Tabozey Kaan'ı öldürdüler. (20) Yirminci han olan Orday Kaan'ı komutanlık tahtına oturttular.

Orday Kaan İbn Melik Timur Han'ın padişahlık zikri:

(21) Tabozey Kaan'ı öldürdüler. Oyrat emirlerinin düşündüğü hileye göre, (22) Erik̟ Buka İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın neslinden olan Orday Kaan İbn Melik Timur Han'ı han olarak (23) tahta oturttular. Onun saltan at zamanında tedbirli ve gaddar emirlere sahip olan Oyrat kavmi (24) isyan edip baş kaldırdılar ve muhalif oldular. Takdir-i İlahiden Orday (25) İbn Melik Timur'un saltanat süresi bitti. Yerine yirmi birinci han olan Oday Kaan İbn Erk Timur geçti.

(26) Oday Kaan İbn Erk Timur Kaan İbn Nebiye İbn K̟oraḳ Oğul İbn Oktay (27) Kaan İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Orday Kaan'ın saltanatı bitti ve Oday

(1) Kaan İbn Ek Timur Kaan ki Oktay Kaan'ın neslindi şahlık tahtına oturdu. O devirde (2) Oyrat emirleri güçlendiler. Onların elinde olan ana yurt yani Keloran ve K̟araḳurum'u (3) öfke ve zorlukla elegeçirdiler. Bir süre o diyarı elegeçirmek için niyetlendiler. Allah biliyor. Allah dışında kimse hakikatı bilmiyor.

(4) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslinden Kıpçak Ovası'nda padişahlık yapan hanların isimlerinin zikri:

(5) İtibarlı tarihlerde yazılıdır ki, Sahip Kıran-i Azam (6) Çengiz Han-i Muazzam'ın neslinden olup Kıpçak Ovası'nda saltanat eden padişahların sayısı otuz dokuz kişidir. Onların ilki Cuci Han (7) İbn Çengiz Han'dır.

Cuci Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikrinin özeti:

(8) Tarihin büyükleri yazmışlar ki, bir kere Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın olmadığında ve (9) bir kaç yakınından başka orduda kimsenin olmadığı zamanda Börte K̟uçin, K̟onkorat padişahının kızı ve (10) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın büyük hatunu ve değerli evladının annesi oradaydı. (11) Mekrit kavmi bu fırsatı değerlendirip çok bir şekilde saldırıp cesur halkı ve namuslarını katlettiler. (12) Sahip

Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ordusunu koruyan bazıları antlaşma yapıp (13) Sahip Kıran'ın ordusunu göç ettirip uzaklaştırdılar. O sırada Cuci Han Börte Ḳuçin'in karnında (14) altı aylıktı. Mekrit kavmi Börte Ḳuçin'i yolda götürürken, Kerayet'in padişahı Önek Han (15) ki önceden onun ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın arasında baba oğul ilişkisi vardı (16) bu haberi duydu ve büyük bir ordu ile Mekrit kavminin yolunu kesti ve Börte Ḳuçin'i yanındakiler ile (17) alıp Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına gönderdi. Bu sırada yoldayken (18) Börte Ḳuçin bir oğlan doğurdu. Onu getirenler, yaşlıların böyle uygun görmesi ile (19) hile yapıp kendileri ile getirdiler. Böylece yolculuğun ve yolun yorgunluğundan etkilenmemiştir. (20) Bu tedbir ile Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın huzuruna gittiler. O adamlara Nayrun (21) lakabı verip sadık ve vefalı bildi. Oğluna yoldan gelen misafir anlamına gelen Cuci adı verdi. (22) Başta söyelenen olaylardan dolayı Cuci'yi kınıyorlardı. Çağatay ve Oktay sürekli Cuci'nin (23) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ile bağı hakkında iftira atıyorlardı. Bu büyük iftiranın açıklaması (24) Çağataylı ulemanın tarihlerinde söylenmiştir. Ama doğru ve adil ve insaflı tarih büyüklerinin çoğu böyle düşünüyorlar ki (25) Börte Ḳuçin'in Mekrit ve Kerayet kavminin yanında geçirdiği esirlik dönemi, Mabus Çengeri'nin gelmesine kadar dört ay bile olmadı. (26) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Cuci Han'a gösterdiği sevgi çoktu ki anlatması uzun sürer. Bundan dolayı (27) yalan iftira olduğu belli oluyor. Ne kadar da kan bağı olan evladı olsa da, gerçek baba ve üvey babanın şefkatinin farkı

150

(1) yerden göğe kadar olur. Hiç bir akıllı adam başkasının oğlunu kendi oğlanlarından (2) daha fazla sevmez. Özellikle saltanat konusunda. Doğru tarih halkı derler ki, (3) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Cuci Han'a karşı duyduğu sevgi ve şefkat mükemmeldi ve sevgisi (4) normalden daha fazla idi. Çağatay ve Oktay hasetten ona büyük iftiralar atıyorlardı. (5) Bu mukaddime ile Cuci ve kardeşleri Çağatay ve Oktay'ın arasında samimiyet yoktu. (6) Bu olay doğrulanmıştır ki, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Cuci Han'ı diğer çocuklarından (7) kızlar ve erkeklerden daha fazla seviyordu. Hiç kimse Sahip Kıran'ın yanında (8) Cuci Han'ın adını iyilik dışında söyleyemezdi. Cuci Han'ın ölüm haberi orduya gelince kimsenin (9) bunu Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'a söyleme gücü yoktu. En sonunda bütün emirler birleşip (10) büyük emirlerden ve hizmet edenlerden olan Uluğ Cerci'nin hizmet zamanında Gürcüce söylemesine karar

verdiler. Sahip Kıran-i Azam (11) Çengiz Han-i Muazzam emir verince o sırada Oleġ Cerci zaman bulup dedi: (Gürcüce) Türkçe: “Tingiz baştin (12) Bulġandi kim tundurura ḫanım tirak yubten çığıldı kim turġuzura ḫanım. Cerci’nin cevabında (13) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam dedi: (Gürcüce) Türkçe: Tingiz baştin bulġansa tundrura (14) velum cuci dor. Tizak tubten çoġolsa turġuzura ulum cuci. Cerci dedi: “Deniz (15) baştan kirlenmiştir. Onu kim temizleyecek Ey padişahım. Akkavak tahttan düşmüş. (16) Onu kim yerden kaldıracak Ey padişahım.” Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam cevapta Cerci’ye dedi: (17) “Eğer deniz baştan kirlenmişse evladım Cuci onu temizler. Eğer akkavak tahttan düşerse (18) kaldıracak olan Cuci’dir.” Uluġ Cerci tekrarlayınca gözlerinden yaşlar aktı. (19) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam dedi: (Gürcüce) Türkçe: Gözünün yaşin çukurtur gönlünün (20) tuldi bulġi mi. Cerenk gönül okurtur cuci oldu bulġi mi. Sahip Kıran-i Azam (21) Çengiz Han-i Muazzam’ın cevabında Uluġ Cerci dedi: (Gürcüce) Türkçe: Söylemak ka irkom poḳsin soylad nika ḫanım (22) ozir liġink özka cub uy uyladinin a ḫanım. Cerci Gürcüce tekrarlıyordu. O (23) durumda gözlerinden yaşlar döküldü. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam dedi: “ Gözyaşların (24) kendiliğinden akıyor. Senin canın sıkkın. Söylediklerin insanın kalbini acıtıyor. Sanki Cuci ölmüş.” (25) O sıralarda Sahip Kıranlık bir emir vardı ki ona göre Cuci’nin ölümünden söz eden herkes (26) Sahip Kıranlık bir ceza alırdı. Onun için Cerci Sahip Kıran-i Azam (27) Çengiz Han-i Muazzam’ın cevabında dedi: “Şu an konuşmak için gücüm yok. Ey padişahım sen kendin dedin ki,

151

(1) Sözün doğrudur, doğru düşündün Ey padişahım. Öyledir. O an Sahip Kıran-i (2) Azam Çengiz Han-i Muazzam dedi: Türkçe: “Ḳulan elġan ḳulandı ḳulunumdan ayrıldım irilşınḳan (3) enḳudi iravlumdan ayrıldım.” Yani, Avlamnmak için av yerinde koşturulan ve (4) kaçmayı başaran ancak yavrusu orada kalan zebra gibiyim. Ben de onun gibi çocuğumdan ayrı düştüm. (5) Yanındakilerden ayrılan ve saflığından düşmanların arasındayken onları dost bilen bir saf adam gibi çocuğumdan ayrı düştüm. (6) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam bu sözleri söylediği için bütün emirler ve Noyanlar (7) ayağa kalkıp taziye törenini yapıp gezdiler. Cuci Han’ın vefatından altı ay sonra (8) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam da vefat etti. İtibarlı tarih kitaplarında yazılırdır ki, Cuci (9) Han Harezm’i fethettikten sonra Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam’ın emri ile Kıpçak Ovası’na doğru gitti. (10) Çünkü Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i

Muazzam'ın hükmü ile Harezm vilayeti ve Kıpçak Ovası, Ḳıyalıḳ'tan (11) Seḳsin'e kadar ve ayrıca Cezir ve Ṭuġar ve Alan ve Başḳer ve Urus ve Çerkes, Tatarlar atlarının gittiği yere kadar (12) Cuci Han'a aitti. O diyarda hanlık tahtına ve cihandarlık makamına oturdu. (13) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın vefatından altı ay önce Kıpçak Ovası'nda vefat etti. Evlatları ve torunlarından (14) Kıpçak Ovası'nda hükümdarlık tahtına oturdular. Kıpçak Ovası'nın sultanları Cuci İbn Çengiz Han'ın neslindendir. (15) Onlardan otuz dokuzunu bu nüshada anlatılacak. İlki Batu İbn Cuci'dir.

(16) Batu İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Batu Han İbn Cuci Han (17) babasının vefatından sonra büyük ceddi Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın hükmü ile Kıpçak Ovası'nın saltanat tahtına oturdu. (18) Alan ve Urus ve Rus ve Bulġar ve Çerkes ve Ḳırım ve Erdaḳ şehirleri babasının tasarrufu altında idi (19) ama Cuci Han ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın vefatı nedeniyle isyan ettiler. (20) Amcası Oktay Han'ın yardımı ile elegeçirdi. O olayın kısaca anlatmak istersek; Oktay Kaan (21) Uluğ Yurdu'nun tahtına oturunca duydu ki Kıpçak Ovası vilayeti ve Cuci (22) Han'ın hakimiyeti altında olan diğer memleketlerin halkı isyan edip Batu Han İbn Cuci'ye itaat etmiyorlar. Onun için oğlu Güyük ve Mengu (23) İbn Tüli Han ve Buka İbn Çağatay Han ve Nuri İbn Çağatay Han ve Paydar İbn Çağatay Han'ı (24) büyük bir ordu ile gönderdi ki, Cuci Han'ın hakimiyeti altında olan bütün vilayetleri Batu Han İbn (25) Cuci Han'ın hakimiyeti altına alınsın. Çok savaşlar yaptıktan sonra galip geldiler ve (26) çok ormanlık bir yer olduğu için orada geçiş zor olan Moks şehri vardı. Şehzadeler her taraftan ağaçları kesip (27) dört faytonun geçebildiği kadar yol yaptılar. Şehri kuşattılar. Elegeçirdikten sonra katliam

152

(1) fermanı verdi. Ölülerin sağ kulaklarını kesip ona götürsünler diye emir verdi. İki yüz (2) yetmiş bin oldu. Bahar olunca şehzadeler Rus ve Kıpçak ve Alan'ın fethini bitirdiler. (3) Yabancı ülkeye bağlı olduğundan halkı hristiyan olan Başḳor ve Kelah'ı fethetmek için (4) Batu Han, şehzadeler ve büyük ordu ile yöneldi. O halk adaletin çokluğu ve ihtişamlarına (5) övünüyorlardı. Batu Han İbn Cuci Han ordusunun yola çıkmasından haberdar oldular. Onlar da ordu hazırlıklarına (6) başladılar. Kaçmayı bir utanç bilen dört yüz güçlü savaş süvarisi gelip (7) savaşa çıktılar. Batu Han erkek kardeşi Seḳnaḳ İbn Cuci

Han'i on bin savaşçı ile Yolḫebġar geleneğine göre (8) sayılarını ve durumlarını görüp anlatsınlar diye önden göndermişti. Bir hafta sonra (9) geri dönüp haber verdi ki, onlar Moğol ordusunun iki katılar. Savaş meydanının bütün savaşçıları karşı karşıya gelince (10) Batu Han müslümanlara toplanıp dua etsinler diye emir verdi. Kendisi de tepenin üstüne çıkıp (11) bir gece gündüz kimse ile konuşmayıp yüzünü toprağa koyup ağladı ve zafer talepetti. (12) Diğer gün herkes savaşa başladı. Derler büyük bir su aralarında idi. Seḳnaḳ İbn Cuci Han'ı (13) geceleyin sudan geçsinler diye büyük bir ordu ile gönderdi. Gündüz olunca Batu Han kendisi (14) savaş meydanına çıktı. Peşpeşe saldırdı. Düşman ordusu güçlü olduğu için yerinden kıpırdamadı. Sudan geçen o ordu (15) onların arkasından çıktı. Soḳnaḳ İbn Cuci Han bütün ordusu ile birden saldırdı. (16) Çadırlarına doğru gidip kılıç ile iplerini kesip attılar. Düşman ordusuna (17) bunu yaparak üzüp mağlup ettiler. Batu Han'ın ordusu onların hepsini öldürdü. (18) O vilayetleri de elegeçirdi. Ondan sonra Batu Han'ı Kıpçak Ovası'nda (19) Oktay Han'ın fermanı ile tekrar tahta oturttular. Seray şehrini Batu Han İbn Cuci Han yaptı. (20) Derler ki, Batu Han hiç bir din ve mezhebe bağlı değildi. Tanrıya tapma dışında hiç bir şeyi kabul etmiyordu. (21) Ama müslümanlara değer veriyordu. Adalet ve insaf konusunda mükemmeldi. Derler ki, cömertliğinin (22) sonu yoktu. Altı yüz elli beş senesinin aylarına Türkiyenin luy (ejderha) yılına denk vefat etti. İkincisi (23) Börke İbn Cuci Han'dır.

Börke Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Tarihlerde yazılıdır (24) ki, Batu Han vefat edince onun yerine erkek kardeşi Börke Han İbn Cuci Han oturdu. (25) Derle Börke Han müslümandı. Bazı tarihlerde yazılıdır ki, Börke Han müslüman bir anneden dünyaya gelmiş. (26) Öyle ki, doğduktan sonra emzirmeye çalışırken asla annesinin sütünü içmedi taki (27) müslüman bir kadın onu emzirene kadar. Büyüyünce bazen erkek kardeşinin fermanı

(1) ile her tarafı geziyordu. Tesadüfen yolu Kubbetu'l İslam Buhara'ya düştü. Dönemin şeyhlerinden birinin huzuruna gitti. (2) O hazretten telkine şereflendi. Derler o değerli şeyh, Hazret-i Şeyh (3) Seyfuddin Baherzin idi ki, Hazret-i Şeyh Necmuddin-i Kübra'nın değerli halifelerinden biriydi. Allah onları rahmet eylesin. (4) Bir süre onun hizmetinde idi. Değerli Hazret-i Şeyh'in emri ile Kıpçak Ovası'na doğru yola çıktı. Yolda (5) Hacı Terḫan

ile karşılaştı. Az bir ordu ile İdel Denizi'n yanında Hulagu Han İbn Tüli Han (6) İbn Çengiz Han'ın büyük ordusu ile karşılaştılar. Aralarına büyük bir savaş çıktı. Yüce makamlı dervişlerin gaybi yardımları ile (7) Hulagu Han ordusu yenildi. Kıpçak Ovası'na gütmek isteyen Hulagu Han (8) bu kararından vazgeçti. Geri dönüp Azerbaycan'a doğru gitti. Çok zor durumda kaldığından hastalanıp Tebriz'de (9) vefat etti. Bazıları derler ki, o savaşta öldü. Bu söz doğru değildir. Börke Han İbn Cuci (10) Han muzaffer ve mansur nur dolu kalbi ve kadir yaratanın emri ile Kıpçak Ovası'nın tahtına hakederek oturdu. (11) Halkı İslam dinine davet edip Allahın kullarına doğru yolu göstermeye çalıştı. Sekiz yıl (12) padişahlık yaptı. Ondan sonra altı yüz elli dört hicri senesinin aylarında Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk (13) Kulunc hastalığından (mide ve bağırsak hastalığı) Nida-i Erceii'yi (ölüm zamanında duyulan çağırı) kabul etti. İnna lillah ve inna ileyhi raciun: Allahtan geldik, yine Allah'a döneceğiz. Üçüncü han Sayın'dır.

(14) Sayın Han'ın padişahlık zikri:

İtibarlı tarihlerde onun soyunun Cuci Han'a bağlı olduğu meşhur ve ünlüdür. (15) Ama Şeceretu'l Etrak'a bağlı olan bu nüshada bir yanlış görüldü. Bundan doalyı onun durumundan bir şey (16) yazılmadı. Ama o kadarı akılda kalmış ki, Yüce makamlı bir padişah ve çok nimet bağışlayan biriydi. Allah biliyor. Dördüncü han (17) Munka Timur İbn Ṭoġan İbn Batu İbn Cuci İbn Çengiz Han'dır.

Munka Timur Han (18) İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

İtibarlı tarihlerde yazılır ki, (19) Sayın Han devletinin süresi Seray-i Hak da denilen Seray şehrinde bitince yerine Munka Timur Han İbn Ṭoġan (20) İbn Batu Han ki Cuci Han İbn Çengiz Han'ın oğludur oturdu. Padişahlığı sırasında (21) Gelek Han lakabı aldı. Gelek Han adil ve akıllı ve cömert bir padişah idi. Saltanatı zamanında hanlık ve (22) cihandarlık kanunlarını adlet ve insafa dayalı uyguladı. Öyle ki onun zamanında bütün mazlumlar (23) onun varlığı için şükrediyorlardı ve zalimler şikayetçi idiler. Beşinci han, Besu Menkan İbn Ṭoġan idi.

Besu Menka (24) Han İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Öengiz Han'ın padişahlık zikri:

Tarihin büyükleri (25) yazmışlar ki, Munka Timur İbn Ṭoġan'ın saltanat zamanı geçince Besu Menka Han ki bazı halk (26) ona Tuḳe Beyi diyordu erkek kardeşinin yerine saltanat tahtına oturdu. Hanlık hükümlerini ve (27) cihandarlık emirlerini devletinin süresi bitene kadar uyguladı. Altıncı han, Tuḳtay İbn Gelek'tir.

154

(1) Tuḳtay Han İbn Munka Timur Gelek İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın (2) padişahlık zikri:

Olayları anlatanlar haber vermişler ki, Besu Menka İbn Ṭoġan'ın saltanatı bitince Tuḳtay (3) Han İbn Gelek Han ki, Munka Timur'dandır hakederek amcasının yerine (4) Kıpçak Ovası'nın memleketlerinin saltanat tahtına yerleşti. Şahlık davullar çaldı. Hanlık ve cihandarlık kanunlarını (5) yeniledi. Saltanat tahtından değerli ayağını çekene kadar. Yedinci han, Ureng İbn (6) Ṭoġrol İbn Gelek İbn Ṭoġan'dır.

Ureng Han İbn Ṭoġrol İbn Gelek İbn Ṭoġan (7) İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

İlim büyükleri ve basiretli insanlar tarafından yazılmıştır ki, (8) Tuḳtay Han'ın devleti bitti. Hazret-i Sultan Muhammed-i Ureng Han (9) İbn Ṭoġrol İbn Gelek Han İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han ki Ureng Ulusu'nu (10) onun soyundan biliyorlar, Hak Sübhane ve Teâlâ onu hanlı mertebesine ve (11) cihandarlığa şereflendirdi. Yedi yüz yirmi iki hicri senesinin aylarında ut (öküz) yılına denk (12) saltanat tahtına oturdu. Derler hanlık makamına oturduktan sonra sekiz yıl boyunca Erḳa (13) Kıpçak Ovası'nın memleketlerinde hava ve suyunun beğenmesi nedeni ile ve av çokluğundan ulusu ile (14) orada yaşadı. Saltanatının başlangıcından sekiz yıl geçtikten sonra Hazret-i Şeyḫu'l Meşayıḫ velmüslimin (15) Ḳutbu'l Evliya, Hazret-i Zengi ki mezarına nur yağsın, büyük ve Hadi'ul Mezlin'in yol göstermesi (16) ve Reb'ul Alemin Mürşidu'l Salikin ve Mehdi'ul Talibin Hazret-i Seyyideta (ruhu pak ve mutahhar olsun) (17) yedi yüz yirmi hicri senesinin aylarında Türkiye'nin tavuk yılına denk (18) İslam'a müşerref oldu. Hazret-i Seyyideta Aleyhi Rahmet vel Rıza, Ureng (19) Han adını ki babası ve annesinden almıştı, Sultan Muhammed-i Özbek Han yaptılar. (20) O diyarda olan ulusun çoğu İslam saadetine müşerref oldular. Bunun açıklaması (21) Hazret-i Seyyideta Aleyhi Rahmet vel Rıza'nın

Makamat'ında yazılıdır. Sultan Muhammed-i Özbek Han (22) ulusu ile birlikte ilahi fazilet ve saadete ulaştılar. (23) Hazret-i Seyyideta'nın gaybi işareti ile onların hepsi Maveraünnehr memleketlerine getirdi. (24) Hazret-i Seyyideta Aleyhi Rahmet vel Rıza'nın saadetinden yüz çevirenler orada kalıp Ḳalmaḳ adı aldılar. (25) Anlamı kalandır. Hazret-i Seyyideta Aleyhi Rahmet vel Rıza ve Sultan Muhammed-i Özbek ile dostluk yapanlar (26) yola çıkıp geliyorlardı. Onlara bu gelen kimdir diye soranlara (27) komutan ve padişahları olan Özbek diyorlardı. O sebepten dolayı o zamandan gelen halka Özbek

155

(1) ve kalanlar Ḳelmaḳ oldular. Türkistan diyarına vardılar. (2) Zaman geçtikçe o diyarlarda olan Türk soylu halk onlara yakın olduklarından (3) Özbek Ulusu'na girdiler. Özbek Han ile birlikte Erka'dan Hazret-i Seyyideta Aleyhi Rahmet (4) vel Rıza'nın dostluğu ile gelenlerin göstergesi odur ki, Seyyideta Aleyhi Rahmet'in müridiler. Seyyideta (5) Aleyhi Rahmet'in müridi olmayanlar da ya daha önce gelmişler veya daha sonra katılmışlar. Sultan Muhammed-i Özbek Han'ın saltanat süresi (6) İslam'dan önce sekiz yıl ve İslam'dan sonra otuz yıldır. Vefatı yedi yüz elli senesinin aylarında (7) ve Türkiye'nin bars yılına denk olmuş. Allah Teâlâ onu rahmet eylesin. Sekizinci han, Cani Beyg İbn (8) Özbek Han'dır.

Cani Beyg Han İbn Sultan Muhammed-i Özbek Han İbn (9) Tuğrul İbn Tuḳtay Han İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Hazret-i (10) Sultan Muhammed-i Özbek Han'ın devletinin zamanı bitince Nida-i Erceii'yi (ölüm zamanında duyulan çağırı) duydu. Yerine değeri evladı (11) Cani Beyg hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Ulusun durumunu düzenledikten sonra kendisi büyük bir ordu ile (12) Derbend yolundan Tebriz'e gitti. O sırada Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslinden İran tahtında (13) bir padişah yoktu. Tebriz tahtında Eşref İbn Timur Taş İbn Çoban Solduz ki Solduz hanlarının neslindi (14) oturuyordu. Halka çok zulüm ediyordu. Cani Beyg Han Tebriz'e vardı. (15) Eşref Melik'in Özbek Ulusu'na karşı savunma gücü yoktu. Kaçıp Nahçıvan'a doğru gitti. Azerbaycan'a kadar (16) Melik Eşref'i takip edip yakalayıp getirdiler. Cani Beyg adil ve müslüman bir padişah olduğu için (17) Melik Eşref'i yaptığı zulümlerin kısası olarak öldürdü ve Tebriz halkını (18) Eşref-i Ḫer'in zulüm yapan ordusundan kurtardı. Ama beraberindeki büyük ordunun asla (19) Tebriz

halkına en ufak zararı ve zahmeti olmadı. Eşref Melik'in ömrü boyunca topladığı hazinelerinin hepsini (20) Cani Beyg Han kendisine aldı. Fazıllardan biri bu konuyla ilgili böyle demiş: (21) "Eşref-i Ḫer'in ne yaptığını gördün mü? O zulüm yaptı ve Cani Beyg altın aldı." Hace Ali Şah camisinde Cuma günü namaz için hazır bulundu. (22) Azerbaycan memleketini Cani Beyg elegeçirdi ve adalet ve ihsan (23) yaptı Allahın kulları için. Çok sayıda fazıl ve kemal sahibi insanlar yetiştirdi. Mevlana Saduddin (24) Teftazani, yedi yüz elli altı senesinde özeti onun adına yazdı. Derler (25) ki Cani Beyg Han Allahtan korkan ve fazilet seven idi. Saltanat düzenini Tebriz'de (26) iyice sağlayıp oğlu Beruy Beyg Sultan'ı Tebriz tahtına oturttup kendisi Kıpçak Ovası memleketlerine doğru (27) gitti. Kıpçak Ovası'nın payitahtı Seray'ı adımları ile onurlandırdı.

156

(1) Bir süre sonra onurlu olduğundan taht ve taçtan vazgeçip onursuzlara bıraktı. (2) Dokuzuncu han, Berdi Beyg Han İbn Cani Beyg Han'dır.

Birdi Beyg Han İbn Cani Beyg Han (3) İbn Sultan Muhammed-i Özbek Han İbn Ṭoġrol İbn Tuḳtay İbn Ṭoġan İbn Batu Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

(4) Cani Beyg Han saltanat tahtından vazgeçip ölünce Berdi Beyg Han (5) o sırada Tebriz saltanat tahtında işret ve eğlenceye meşguldu. Babasının ölümünden haberdar oldu. Tebriz memleketini (6) terkedip Kıpçak Ovası memleketlerine doğru gitti. Hanlık tahtına oturdu. Padişahlık işlerini (7) yaptı bu dünyadan gidene kadar. Onuncu han, Gildi Beyg Han'dır.

(8) Gildi Beyg Han'ın padişahlık zikri:

Birdi Beyg Han bu fani dünyadan baki dünyaya gidince (9) Gildi Beyg Han onun yerine geçti. Saltanat ülkesinde adalet ve ihsanı yaygınlaştırdı. (10) Bütün Allah kullarına, onlara yakışır bir şekilde davrandı. Nimetler verdi. Herkes gibi(11) ecel sakisinden içti. On birinci han, Noruz Han'dır.

Noruz Han'ın padişahlık zikri:,

(12) Tarih büyükleri yazmışları ki, Gildi Beyg Han İbn Cani Beyg Han bu alemden gidince (13) Noruz Han hile ile kendini Cani Beyg Han'ın evladı diye tanıttı. Kıpçak Ovası

memleketinin saltanat tahtına oturdu. (14) Baki olmayan zamane onu da yokedene kadar. On ikinci han, Çerkes Han'dır.

(15) Çerkes Han'ın padişahlık zikri:

Noruz Han'ın devleti bahar ikbalinden sonbahar zevaline dönüşünce (16) Çerkes Han'ın saltanat güneşi talihinin en yüskesk noktasına geldi. Kıpçak Ovası saltanat tahtına adım atıp (17) hanlık ve cihandarlık etti Derler ki, büyük emirler öyle uygun gördükleri için (18) ve dönemin şartlarından yalandan onu Cani Beyg Han'ın evladı ilan ettiler. Taki o da (19) ölene kadar. On üçüncü han, Ḫızır Han'dı.

Ḫızır Han'ın padişahlık zikri:

(20) Bütün tarih ulemasına göre, Çerkes Han devletinin sonunu gördü ve saltanat defterini (21) kapatınca hanlık tuğrasında Ḫızır Han'ın adını yazdılar. Ḫızır Han şehriyarlık tahtına (22) oturup cihandarlık kanunlarını yeniledi. Saray kapılarını halka adalet ve ihsan ile (23) açtı. Taki baki olmayan zamane onun varlığını aldı. On dördüncü han, Merdu İbn Ḫızır (24) Han'dır.

Merdu İbn Hızır Han'ın padişahlık zikri:

Ḫızır Han'ın devleti bitti ve cihandarlık tahtından (25) fani alemin tahtına geçti. Yerine değerli evladı Merdu İbn Ḫızır Han hanlık tahtını süsledi. (26) Ona da aynı şeyler oldu ve saltanat tahtından ayağını çekti. On beşinci han, (27) Bazarçi Han'dır.

Bazarçi Han'ın padişahlık zikri:

Fani zamane sonunda Merdu İbn Ḫızır Han'ın saltanatına da

157

(1) izin vermedi. Bazarçi Han revaçta olan hanlık pazarında dükkan açtı. Devletinin (2) durumu iyi olduğu sürece yaptığı kar adalet ve ihsanını artırıyor. Ömür pazarının sonu gelince (3) Pazar işleri kötüye gitti. On altıncı han, Tuḳay İbn Şahi'dir.

Tuḳay İbn Şahi'nin padişahlık zikri:

(4) Ecel Bazar Han'ın devlet dükkanını kapattı. Saltanat tahtına (5) onun yerine Tuḳay İbn Şahi oturdu. Memleketi adalet ile süsledi. Cihandarlık (6) işlerinden bir dakika bile gafil olmadı. O da hayat tahtından indi. On yedinci han, Tuğluk Timur (7) Tuḳay'ın yeğenidir.

Tuḳay Han'ın yeğeni, Tuğluk Timur Han'ın padişahlık zikri:

(8) İtibarlı tarihlerde yazılıdır ki, Tuḳay Han İbn Şahi'nin devleti bitince yeğeni, Tuğluk Timur Han (9) amcasının yerine hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Tarih büyüklerine göre, (10) Tuğluk Timur Han devleti sırasında iki kez Maveraünnehr'i elegeçirmek için niyetlendi. (11) Saltanat süresi bitince ecel hayatını kolayca çaldı. On sekizinci han, (12) Murad Hace, Tuğluk Timur Han'ın erkek kardeşidir.

Tuğluk Timur Han'ın erkek kardeşi, Murad Hace Han'ın padişahlık zikri:

(13) Türk hanlarının olaylarını anlatanlara göre, Tuğluk Timur Han'ın hayatı bitince (14) Kıpçak Ovası'ndaki saltanat sarığını Tuğluk Timur Han'ın erkek kardeşi, Murad Hace Han başına koydu. Hanlık (15) ve cihandarlık tahtına oturdu. Saltanat işlerinin en önemlisi olan adalet ve ihsanı da (16) Allahın kullarına gösterdi. Devletinin süresi bitince fani taşradan baki ülkeye (17) gitti. On dokuzuncu han, Ḳutluḳ Hace İbn Şahi'dir.

Tukan Han'ın erkek kardeşi, Ḳutluḳ Hace Han İbn Şahi'nin padişahlık zikri:

(18) Tarihçilerin çoğu hemfikirler ki, Murad Hace Han'ın zamanı bitince Ḳutluḳ Hace Han (19) İbn Şahi onun yerine saltanat tahtına oturdu. Adalet ve ihsan yapmaya ve adının iyilikle anılması için çabaladı. (20) Ecel sakisi ona da aman vermedi. En sonunda saltanat tahtını başkasına bıraktı. (21) Yirminci han, Urus Han'dır.

Urus Han'ın padişahlık zikri:

Güvenilir tarih kitaplarında yazılırdır ki, (22) Ḳutluḳ Han hanlık ve cihandarlık tahtından kalkınca Kıpçak Ovası memleketinin hanlık tahtına (23) Urus Han oturdu. Dönemindeki halka adalet ile davranıp onları memnun etti. (24) Sonunda herkesin içtiğini o da içti. Yirmi birinci han, Tuḳtay Bay İbn Urus Han'dır.

(25) Toktay Bay Han İbn Urus Han'ın padişahlık zikri:

Türkiye'nin olaylarını anlatanlara göre, (26) Urus Han'ın saltanatı ve hanlığı bitince Urus Han'ın oğlu, Tuḳta Bay Han (27) hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Önceki hanların kanunlarını yeniledi. İyi

158

(1) ahlaklı idi ve Hazret-i yaratanın bütün halkına çok şefkatli davranıyordu ve Herkese merhamet ediyordu. (2) En sonunda o da ecel sakisinden kadehi alıp içti. Yirmi ikincisi, Timur Telek (3) İbn Urus Han'dır.

Timur Telek Han İbn Urus Han'ın padişahlık zikri:

Bütün tarih adamlarına (4) göre Tuḳta Bay Han İbn Urus Han'ın saltanatı bittikten sonra Timur Telek (5) Han ki, Urus Han'ın oğludur hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Saltanatı sırasında (6) dönemindeki halkı çok memnun etti ama ecel sakisi onu da ölüm kadehinden içirip sarhoş etti. (7) Hırs şarabından sarhoş etmedi. Yirmi üçüncü han, Toḳtamış Han'dır.

(8) Toḳtamış Han'ın padişahlık zikri:

Tarih büyükleri ve onu anlatılanların hepsine göre; Timur Telek Han'ın devleti (9) bitince Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in yardımı ile Toḳtamış Han (10) atalarını mevkiine gelip hanlık tahtına oturdu. Sahip Kıran-i Ekber (11) Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in Toḳtamış Han'a yaptığı iltifatlar haddinden çok fazlaydı. Ayrıca (12) kötülerin söylemesine göre araları bozuldu ve öyle bir yere geldi ki Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i (13) Gürkan-i Muzaffer'in şefkati ve Toḳtamış Han'ın hizmeti düşmanlık ile bitti. Kaç kere savaş bile (14) yaptılar. Derler ki, her savaş yaptıklarında kaybeden Toḳtamış Han oldu. Özellikle (15) yapılan son savaşta. Çok güc kaybetmişler öyle ki, kaç gün savaş meydanına (16) kimse savaşmamış. Derler ki, Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer ordusunun ungarı her gün (17) Toḳtamış Han ordusunun cungarına galip geliyormuş. Ayrıca Toḳtamış Han ordusunun sağ tarafı (18) Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer ordusun sol tarafına fazla geliyordu. Böyle (19) bir kaç savaş çıktı. Toḳtamış Han devlet erkanına danıştı. (20) Ordu saflarına değişiklik

yapma fikrini verdi. Sol tarafta olanların hepsi yaralı ve üzgündüler. (21) Bundan dolayı sağ taraftan, Baḥreyni ulusunun komutanı olan Yeġli Bay Bahadır-i Baḥreyni (22) ve Aġuz Han döneminden Eṣhab-i Yemin olan bu tayfaya sol tarafı emretti. Yarın savaşa giderken (23) Baḥreyni tayfası sol taraftan savaş meydanına gitsinler. Bütün alemi aydınlatan güneş (24) bağışlayıcı tanrının emri ile pencereden doğdu. Hanlık hükmüne göre Yeġli Bay Bahadır-i Baḥreyni (25) bütün ulusu ile birlikte sol tarafa geçip savaşa başladılar. Her gün gibi (26) Toḳtamış Han ordusunun sol tarafı ki Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in askerlerinin cesaretinden (27) üzülmüşlerdi ilk saldırıda kaçtılar. Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in sağ taraf komutanının

159

(1) adı Emir Osman'dı. Beş nesil önesi Ḳaraçar Noyan'dı. (2) Kendisi meydandan at koşturdu. Toḳtamış Han'ın sol tarafında Yeġli Bay Bahadır Baḥreyni (3) ve ulusu dışında kimse kalmadı. Derler ki, o gün Yeġli Bay Bahadır evlat ve akrabaları ile vedalaşıp gelmişti. (4) Elinde mızrak bayrak ve tuğun altında, atın üstünde durup atın ayağını (5) zincirlemelerini söylemiş. Tesadüfen Emir Osman, Yeġli Bay Bahadır Baḥreyni'ye saldırdı. Acayip bir savaş oldu. (6) İki taraftan da çok kişi öldü. Emir Osman, Yeġli Bay Bahdaır Baḥreyn'in yanına gidip (7) mızrak ve kılıç ile vurdu. Yeġli Bay Bahadır Baḥreyn'in atının ayağında zincir vardı. (8) O küçük kıyamette Yeġli Bay Bahadır Baḥreyn'in zinciri çıkmış. Her iki pehlivan o sırada (9) birbirleri ile savaşıyorlardı. Atını hareketlerinden ve silahların ve darbelerin çokluğundan her iki bahadır (10) atların üstünden yere düştüler. Allahın kaderinden öyle oldu ki, Emir Osman Yeġli, Bay Bahadır Baḥreyn'in (11) üstüne düştü. O sırada Emir Osman fırsatı değerlendirip Yeġli Bay Bahadır Baḥreyn'in (12) kellesini bedeninden ayırdı. O an iki ordu denizinden coşku yükseldi. O kellenin başında bütün komutanlar (13) çok çabaladılar. Yeġli Bay Bahadır'ın bütün ulusu ve sevenleri Yeġli Bay Bahadır'ın kellesini elde etmeye çalıştılar. (14) Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in askeleri vermemek için mücadele ettiler. Derler ki o gün, (15) ölülerden tepe oluştu. Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in halkından (16) az sayıda kişi öldüler. Toḳtamış Han tarafından ölenlerinin sayısını Tanrı dışında (17) kimse bilmiyordu. Derler ki, Yeġli Bay Bahadır Baḥreyn'in ölüsünü sadece Baḥreyn ulusundan (18) hızlı at üstünde ve üzerlerinde siyah savaş kıyafeti olan yedi yüz genç adam bir tibet sığırına bindirerek dışarı çıkardılar. (19) Bu sözün farklı şekiller ve renklerini bu kıyastan hesaplamadılar. (20) Renklerin diğer adetlerinin Allahu

Teâlâ biliyor. Güvenilir tarihlerde yazılıdır ki, o gün küçük kıyamet kopmuştur. (21) O günden sonra yine Baḥreyn ulusu Özbek sultanlarının kurlarının sol tarafında (22) ki Moğolca'da Cungar ve Türkçe'de de Siyul Ġul derler, yerleştiler. Eskisi gibi (23) yakınları olan Ḳonkorat ve Neymen ve Celayir ve Olşiyun da sağ tarafta (24) ki Moğolca'da Unġar ve Türkçe'de Unḳul deler oturuyorlardı. Ulus sayısını az olması o (25) zamanda budur. Yoksa bu tayfa Ḳonkorat ve Neymen kabilelerinin iki katıydılar. İtibarlı Çağatayca tarih kitaplarında (26) yazılıdır ki, Yeġli Bay Bahadır Baḥreyn'in katlinden sonra Hazret-i Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer, (27) Emir Osman'a "Bahadır" kelimesini adına ekleyip Neheng-Gir (balina tutan) lakabı ile onurlandırdı.

160

(1) Derler ondan sonra Toḳtamış Han asla savaşa hazırlanamadı. Bazı anlatıcılara göre (2) Toḳtamış Han'a karşı bu yenilgi, Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'in büyük emirlerinin başarıları yüzünden olmuş. (3) Allah biliyor. Yirmi dördüncü han, Timur Kutlu İbn Timur Beyg Oğlan'dır.

(4) Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg Oğlan'ın padişahlık zikri:

Bütün tarih adamlarına göre Toḳtamış Han'ın hanlık sırası (5) bitince Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg ki o da Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Muzaffer'e hizmet etmişti, (6) hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Taki o da saltanat ülkesinden gitti. Yirmi beşinci han, (7) Şadi Beyg'tir.

Şadi Beyg Han'ın padişahlık zikri:

Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg (8) hanlık tahtından inince Şadi Beyg Han saltanatın en yüksek noktasına çıktı. Halka insaf ve adalet ve ihsan (9) yaparak onları memnun etti. Döneminin en iyi adamı oldu. Taki ona da baki dünyanın kapısı açılana kadar. (10) Yirmi altıncı han, Pulad İbn Şadi Beyg Han'dır. Allah bililyor.

Pulad Han İvb-i Şadi Beyg Han'ın padişahlık zikri:

(11) Şadi Beyg Han devletinin süresi bitince yerine değerli evladı Pulad Han, (12) değerli hanlık ve muhteşem cihandarlık tahtına oturdu. Devletinin zamanında halkına çok iyi ve

(13) hakettikleri gibi davrandı. Taki zamanın geçmesi onun dönemini de bitirdi. (14) Yirmi yedinci han, Timur İbn Timur Kutlu Han'dır.

Timur Han İbn Timur Kutlu Han (15) İbn Timur Beyg Oğlan'ın padişahlık zikri:

Pulad Han İbn Şadi Beyg Han devleti bittikten sonra (16) Kıpçak Ovası memleketinin tahtına oturdu. Çok kerim bir padişahtı. Onun devrinde kötü insanların kötülük yapma gücü azaldı. (17) O da önceki akrabalarının yolundan gitti. Yirmi sekizinci han, Celaleddin-i İbn Toḳtamış Han'dır.

(18) Celaleddin İbn Toḳtamış Han'ın padişahlık zikri:

Timur Han İbn Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg'in saltanatı bitince (19) İkinci Efrasiyab Toḳtamış Han'ın değerli oğlu, Celaleddin Kıpçak Ovası saltanat tahtına adım attı. (20) Halkı adalet ve ihsan yaparak mutulu etti. O da babası ve akrabaları gibi (21) gitti. Yirmi dokuzuncu han, Kerim birdi İbn Toḳtamış Han'dır.

Kerim Birdi Han'ın padişahlık zikri:

(22) Türkiye'nin güvenilir tarih kitaplarında yazılıdır ki, Celaleddin Han İbn (23) Toḳtamış Han'ın saltanatı bittikten sonra erkek kardeşi Kerim Birdi Han, Toḳamış Han'ın evladı hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. (24) Padişahlık gelenekleri ve saltanat kanunlarını uyguladı. Süresi bitince o da öncekiler gibi (25) terketti. Otuzuncu han, Koyk İbn Toḳtamış Han'dır.

Koyk Han İbn Toḳtamış Han'ın padişahlık zikri:

(26) Kerim Birdi Han devrim yapınca, erkek kardeşi Koyk Han İbn Toḳtamış Han yerine oturup (27) hanlık ve ciahandarlık tahtını süsledi. Halk arasında olduğu sürece adalet ve ihsan

(1) yaptı. Zamane diğerlerine yaptığını ona da yaptı. Otuz birinci han, Çeker İbn Toḳtamış Han'dır. (2) Ona Cekre de derler.

Çeker Han İbn Toḳtamış Han'ın padişahlık zikri:

Koyk Han (3) İbn Toḳtamış Han'ın saltanat dönemi bitince erkek kardeşi Çeker Han İbn Toḳtamış onun yerine saltanat tahtına oturdu. (4) Halka olması gerektiği gibi davrandı. Onu da zamane saltanat işlerini yapmasına (5) izin vermedi. Otuz ikinci han, Cebbar Birdi İbn Toḳtamış Han'dı.

Cebbar Birdi Han İbn (6) Toḳtamış Han'ın padişahlık zikri:

Çeker Han İbn Toḳtamış Han'ın devleti bitince erkek kardeşi Cebbar Birdi Han İbn (7) Toḳtamış Han saltanat tahtına oturup kendi hanlık sırası için davul çaldı. Halka gerektiği gibi (8) davrandı taki, onun sırası da bitti. Saltanat makamından azledildi. (9) Otuz üçüncü han, Seyid Ahmed Han'dı.

Seyid Ahmed Han'ın padişahlık zikri:

Cebbar Birdi Han İİbn (10) Toḳtamış Han'ın saltanat zamanı bitince Seyid Ahmed Han saltanat tahtı ve hanlık makamına oturdu. O da dönemini (11) eski hanlar gibi geçirdi. Otuz dördüncü han, Derviş İbn İlahi Oğlan'dı.

Derviş Han (12) İbn İlahi Oğlan'ın padişahlık zikri:

Geçici zamane Seyid Ahmed Han'ın saltanat dönemini bitirip hanlık tahtına (13) Derviş Han İbn İlahi Oğlan'ı oturttu. Halkı refah içinde yaşattı. Kısa zamanda onu da (14) makamından alıp öldürdü. Otuz beşinci han, Muhammed Han'dı.

Muhammed Han'ın padişahlık zikri:

(15) Derviş Han İbn İlahi Oğlan'ın saltanat zamanı bitince Muhammed Han tahta oturdu. Cuci (16) soyundan olanların saltanatının başlangıcından ki tarihi altı yüz yirmi bir hicri senesi, Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denkti, Muhammed Han'ın tahta oturuşuna kadar (17) ki, sekiz yüz otuz bir senesi ki, ud (öküz) yılına denktir, iki yüz on yıldır. O da (18) dedeleri yolundan gitmişti ve zamane onu da dedelerinin peşinden gönderdi. Otuz altıncı han, Devlet Birdi (19) İbn Taş Timur'du.

Devlet Birdi İbn Taş Timur'un padişahlık zikri:

Muhammed Han'ın devleti bittikten sonra (20) hanlık tahtına Devlet Birdi Han İbn Taş Timur oturdu. Cihandarlık geleneklerini uyguladı. Onu da zamanenin (21) değirmeni götürdü. Otuz yedinci han, Borak İbn Kırçık'tı.

Borak Han İbn Kırçık'ın (22) padişahlık zikri:

Devlet Birdi'nin cihandarlık zamanı bitince yerine Borak Han İbn Kırçık oturup hanlık yaptı. (23) Onu da zamane yerinde oturttmadı. Saltanattan hemen aldı. Otuz sekizinci (24) han, Ġıyaseddin İbn Şadi Beyg Han'dır.

Ġıyaseddin Han İbn Şadi Beyg Han'ın padişahlık zikri:

(25) Güvenilir tarih büyüklerine göre Borak Han İbn Kırçık'ın saltanatından sonra (26) Ġıyaseddin Han İbn Şadi Beyg Han hanlık ve cihandarlık tahtını süsledi. Kısa zaman için (27) halka hükümdarlık yaptı. Onu da girdabın dönüşü aldı. Otuz dokuzuncu han, Muhammed Han İbn Timur Han'dır.

(1) Muhammed Han İbn Timur Han İbn Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg Oğlan'ın padişahlık zikri:

(2) Ġıyaseddin Han'ın saltanat ve devleti bitti. Muhammed Han İbn Timur Han İbn (3) Timur Kutlu Han İbn Timur Beyg Oğlan'ın hanlık devletinin güneşi saltanat ufkundan doğdu. İzzet tahtına geldi. Derler (4) ki, Cuci Han İbn Çengiz Han'ın evladının devletinin başlangıcından Muhammed Han İbn Timur Han'ın tahta oturmasına kadar (5) yaklaşık iki yüz kırık sene ki bir kıran-i uset ile aynıdır. Satürn ve Jüpiter'in birleşmesinden. Allah biliyor. Allah dışında kimse gerçekleri bilmiyor.

(6) Sayıları on altı kişi olan, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslinden, İran memleketlerinde saltanat tahtına oturan padişahların (7) zikri:

Rivayet çimlerinin bülbülleri ve hikayet gülşeninin nağme söyleyenleri (8) büyüklerin kulaklarına böyle duyurmuşlar ki, Mengu Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Han (9) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın Uluğ yurdu'na dahil olan payitaht Ḳaraḳurum ve Keloran'da şahlık tacı (10) başına koyup saltanat ve hanlık tahtına oturup vali oldu. Tayçu Noyan'ı büyük bir ordu ile (11) İran vilayetini elegeçirmek için gönderdi. Tayçu Noyan oraya vardı. Bir süre sonra şikayetini söyledi. (12) kafir İsmailiye fırkası ve halifesini yüce kaanlık tahtına gönderdi. Bundan dolayı Mengu Kaan erkek kardeşi, (13) Hulagu Han'ı, Uluğ Yurt'ta ikamet eden Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ordusunun beşte biri ile görevlendirdi.

(14) Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlığı ve saltanatının zikri. O (15) bu hanedanın ilk hanıdır ve lakabı İlhan'dır:

Tarih büyükleri yazıyor ki, (16) Tayçu Noyan'ın söylediklerini Mengu Kaan dinledi. Ondan dolayı küçük erkek kardeşi Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ı (17) İran memleketini koruması için görevlendirdi. Her on evden iki adam Hulagu Han ile (18) İran'a gitsin diye emretti. Mengu Kaan ve diğer şehzadeler ayrı ayrı toylar yaptılar. Nazım "Sırayla sarayda (19) her gün bir başka tören vardı. Kaan Şah'ın sarayına çölden gizli hazine getirdiler. Çok fazla altın ve inci ve gevheri, (20) gevheri tanıyan hazinedar getirdi. Han'ın yanına götürmedi. Hulagu Han'ın adamlarına verdi. (21) Hatuna ve her oğlana ayrı ayrı sayısız hediyeler verdi. Emirlerine de hediyeler verdi. (22) Bağışlarla herkesi mutlu etti. Şah, Hulagu'ya sarıldı. Herkes sevgisinden şaşırdı. Ayrılmak (23) ondan zordu çünkü o taç ve tahtın ziveriydi. Hulagu'nun gözünden iki nehir akmaya başladı. Cihan Şahı'na (24) vedalaşırken. Sanki kulağına bird aha onu görmeyecek diye sesler geliyordu." Hulagu Rebiülevvel'in ikisinde (25) altı yüz elli bir senesinde, Türkiye'nin it (köpek) yılına denk Kaan ile vedalaşıp kendi ordusuna doğru gitti. (26) İran'a saldırmaya başladı. Halktan bin aile mancınık getirdiler. (27) Diğer aletleri de böyle taşıdı . Aynı yılın yirmi dört Şaban'ında

163

(1) İran'a doğru yola çıktı. Oraya gitme bayrağını kaldırdı. Tamġa Oğul İbn Hulagu Han İbn Tüli Han (2) İbn Çengiz Han'ı kendi yerine seçti ki o anne tarafından en büyük çocuktu. Onu ana yurtta (3) bıraktı ve kendisi yola çıktı. Semerkand'a varınca tarih altı yüz

elli üç (4) Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk idi. Çayıra gitti ve orada Mesud Beyg toy (5) yaptı. Kırk gün boyunca orada işret ve eğlence yaptılar. Yasa Oğul İbn Tüli Han İbn Çengiz Han (6) ki erkek kardeşi idi orada vefat etti. Söylenilen tarihin Zilhiccetu'l Haram'ında orada ata binip Keş Delkeş'e (7) doğru yöneldi.Keş Delkeş'e varınca Arġun Aġay-i Uyran Erṭus ve Melik Şemsuddin-i Korat (8) Herat'tan ona layık hedşyeler ile geldiler. Nazım "Ondan sonra nehir kenarı istedi. Bütün şehir ve diyarını (9) terketti." Şevval altı yüz elli beşte büyük ordusu ile Ceyhun'dan köprü yaparak gemi ile geçtiler. (10) O kışı Şerġan'a kışlık yaparak geçirdiler. Oradan yola çıkıp Tun ve etrafında olan Ḳahistan'a (11) ki kafirlerin merkeziydi gittiler. Orası için katliam fermanı verdi. Oradan Irak'a doğru gitti. Şevval'ın son gününde (12) altı yüz elli dört senesinde Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk kafirlerin hükümetini bitirdi. (13) Meymun Dej Derbend kalesinde olan Harezmşah'ı alıp Mengu Kaan'a götürdü. Sonra doğru olmadığını (14) düşünerek geri göndersinler diye emretti. Diğer kalelerden de geçtiler. Yol boyunca onu öldürdüler. (15) Derler ki, Meymun Dej Derbend kalesini kuşattıklarında şehzadeyi almadan bir gün önce (16) itibarlı tarih kitaplarında yazılan bir sebepten dolayı Allame Tusi Hace Naṣireddin-i Ṭusi, ki (17) Meumun Dej kalesinde kalıyordu, kaleden çıkıp İlhan-i Sani yani Hulagu Han (18) İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın huzuruna gidip inayet ve merhamet gördü. Hace Naṣireddin-i Ṭusi'nin (19) çıkışından bir gün sonra kaleyi fethedip Harezm şehzadesini aldılar. Ayrıca anlatılmış ki, söylenilen kalenin fethinden sonra (20) Hulagu Han İbn Tüli Han oradan Daru'l Ḫilafet Bağdat'a gitmek istedi. Bağdat'a vardı. Allah'a sığınanı yakaladıktan sonra (21) ki Abbas'ın son halifesi idi, dört oğlan ile altı yüz elli altı senesinin aylarında Türkiye'nin tavşan yılına denk (22) şehit oldu. Bağdat'ta katliam yaptı. O katliamda iki bin sekiz yüz adamı (23) öldürdüler. Ramazn-i Mübarek ayında altı yüz elli yedi senesinde, luy (ejderha) yılına denk (24) Şam diyarına gitti. Yol boyunca oğlu Yeşmut'u Miya Ḳarḳin'i kuşatmak için gönderdi. Kendisi de (25) Nusaybin'e gitti. Orayı elegeçirip katliam ve yağmaladıktan sonra Halep'e gitti. O diyarda (26) da kimseyi bırakmadı. Halep'in yıkılması Demeşḳ halkının kulağına gidince İlhan'ın sarayına elçiler (27) gönderip itaat ettiklerini söylediler. Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han onları sınamak için

164

(1) Kenuḳa Noyan'ı o vilayete gönderdi. Demeşḳ'in (Şam) büyükleri ve eşrafı hemen karşıladılar. (2) Ona saygı göstererek şehre getirdiler. Bu olayların sırasında Mengu Kaan

İbn Tüli Han İbn (3) Çengiz Han'ın ölüm haberi Hulagu Han'ın kulağına gitti. Çok perişan oldu ve Şam memleketinin idaresini (4) Kenu Kaan'a verdi. Geri dönmek için bayrağını kaldırdı. Kenuḳa Noyan o bölgede hükümdarlığa başladı. (5) Kısa bir süre sonra Mısır padişahı olan Seyfuddin Ḳorduz sayısız asker ile Belbek civarında (6) ona saldırdı. Kenuḳa Noyan'ı esir aldı. Orada bulunan çok sayıda Moğol ile hayatına (7) son verdi. İlhan bu olaydan haberdar olunca intikam için (8) gitmek istedi. Bazı yakınlarının karşı çıkması ile bu gitmek ertelendi.

Şehzade Yeşmut (9) İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han:

Babasının emri ile Miya Ḳarḳin'ne gitmişti. (10) İki yıl sonra o kaleyi kuşatarak elegeçirip (11) çok savaştan sonra hükümdarı Melik Kamil'i yüce orduya gönderdi. Öldürme ve yağmalamaya başladı. (12) Melik Kamil, Hulagu Han'ın sarayına vardıktan sonra kötü bir şekilde öldürüldü. Şehzade Yeşmut (13) Miya Ḳarḳin'den Mardin'e gitti. O diyarın hükümdarı olan Melik Seyid, Şehzade Yeşmut (14) İbn Hulagu Han'ı karşılayp hizmet etti. Şehzade Yeşmut onu öbür dünyaya gönderdi. Oğlu Melik Muzaffer'i (15) yerine seçti. Sonra babasına hizmet etmek için gitti. İlhan-i Sani'nin yanına gitti. (16) İlhan-i Sani olan Hulaku Han İbn Tüli Han devletinin son günlerinde (17) büyük evladı Aḳay Han'da olgunluk ve necabet izleri görüp Irak ve Mazenderan ve Horasan vilayetlerini (18) onun hükümdarlığına bıraktı. Diyar Bakır ve Rabia vilayetlerini Pudan Noyan'a verdi. Rum ülkelerini Muinuddin-i (19) Pervane'ye verdi. Vezir olan Seyfuddin-i Tebkeci'yi şehit etti. Hace Şemsuddin Muhammed-i (20) Cuveyni'yi Seyfuddin'in yerine oturttu. Bağdat hükümetini küçük erkek kardeşi Şemsuddin Muhammed-i Cuveyni yani Alauddin (21) Ata Melik, Tarih-i Cihan Güşa'nın sahibine verdi. Hulagu Han'ın zamanında Yerliġ ünvanı (22) Uluğ Yurt'ta tahta outran Mengu Kaan İbn Tüli Han'a aitti. Vergi işleri (23) Uyrat kavminden, İran hükümdarı olan Emir Arġun Aġa'ya aitti. Hulagu Han (24) İbn Tüli Han'ın payitahtı Tebriz'di. Kışın yine kışlığa gittiler. Durumları Tarih-i Cihan Güşa'da (25) yazılmıştır. Hulagu Kaan İbn Tüli Han İbn Çengiz Hanı'ın vefatı pazar gecesi Rebiülahir'in on dokuzunda (26) altı yüz altmış üç senesinde Türkiye'nin it (köpek) yılına denk Tebriz'in Cefiḳer'inde gerçekleşti. (27) Onu Tebriz'in kuzeyinde bir dağın başında gömdüler. Ömrü

(1) kırk sekiz şemsi yıldı. Saltanat süresi sekiz yıldan fazla ve dokuz yıldan azdı. (2) Onun on bir oğlu vardı. İlk oğlu, Abaḳa Han'dı. Tamġa Oğul ve Yeşmut ve Mengu Timur ve Teyben Oğul (3) ve Nekudar Oğul ve Sekene ve Ẓeraġay ve Betuçin. Abaḳa Han Hulagu Han'ın en büyük evladıydı. (4) Babasından sonra amcası Kubilay Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın emriyle altı yüz altmış üç senesinin Ramazan'ında (5) Türkiye'nin it (köpek) yılına denk padişah oldu. Adını hükümlerin başlığında yazdılar. (6) Derler ki, Hulagu Han İbn Tüli Han hep puthanelerin tamiri ve muhteşem sarayların yapılması için çalıştı. (7) İlim ve hikmet adamların konuşmalarına çok istekliydi. Öyle ki, Tebriz'in Meraġe rasathanesi onun eserlerindendir. Onun fermanı üzerine (8) Hace Naṣireddin-i Ṭusi orayı hazırladı. O rasathaneden çıkan zic'in (eski astronomide güneşin doğuşu ve batışı ve ay ve diğer gezegenlerin yerleri ve bilgileri yazılan defter) İlhanlı diye ünlüdür. (9) İlginç ve garip açıklamaları tarih kitaplarında yazılıdır.

Abaḳa Han (10) İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Haber anlatanları ve rivayetleri nakledenler böyle demişler ki, Abaḳa (11) Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han babasının vefatından sonra Noyan ile birlikte amcası Kubilay Kaan (12) İbn Tüli Han'ın emri ile altı yüz altmış üç senesinin Ramazan ayında, Türkiye'nin it (köpek) yılına denk (13) Ḳum'un Ḫefan'ında hanlık ve cihandarlık tahtını kendisi ile süsledi. Medaru'l Meliki, Soġçaḳ (14) idi. O zamanda Börke Han İbn Cuci Han İbn Çengiz Han, Kıpçak Ovası'nın padişahı olmuştu. (15) Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han, Çağatay ulusunun padişahı olmuştu. (16) Abaḳa Han İbn Hulagu Han, İran padişahı oldu ve Derbend-i Ahenin-i Şirvan'ı erkek kardeşi, (17) Yeşmut İbn Hulagu Han'a verdi. Diğer erkek kardeşi olan Tesbin Oğul İbn Hulagu Han'ı Horasan'a gönderdi. Soġçaḳ'a (18) veliahtlık ve İran memeleketlerinin hükümdarlığını verdi. Vezirlik makamını da eskisi gibi (19) adalet ve insaflı olan Hace Şemseddin Muhammed-i Cuveyni'ye verdi. Ayrıca Hace (20) Alaeddin Aṭa Melik'i Bağdat Daru'l İslam'ın hükümdarı olarak seçti. Derler ki Hace (21) Şemseddin Muhammed-i Cuveyni insaf ve adalet sıfatları ve sevgi ve cömertlik sıfatlarına sahipti. (22) Hep din ve devlet işlerinin düzenli olması ve ülkenin ve milletin önemli işlerinin iyi olması için uğraştı. (23) Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han'ın zamanında şeyhler ve seyitler nimetlerinden ve ihsanlarından (24) mutlu olup yeni hayatları oldu. Ulema ve fazıllar onun zamanında

zulümün karanlığından ve haksızlıktan (25) kurtuldular. Rahatlık ve refah pınarına koştular. Hace Alaeddin Aṭa Melik-i Cuveyni de (26) Bağdat Daru'l İslam'ın bayındırlaştırması için çok uğraştı. Kısa zamanda Daru'l İslam (27) Bağdat'ı abat etti. Orada yaşayanlara farklı nimetler ve hayırlar

166

(1) sundu. Ama Hace Bahareddin Muhammed, İsfahan'da çok fazla zulüm yapmaya başladı ve çok sayıda (2) günahsız ve isyancıları öldürdü. Her ne kadar Hace Şemseddin Muhammed evladına mektuplar (3) gönderip onu kan dökmekten menetsede fayda etmedi. Mazlumların dua oku (4) icabet hedefine değdi ve kazara gençlik yaşlarında Hace Bahareddin (5) İbn Hace Şemseddin Muhammed'in ömür defterini kapattılar. Derler ki, Abaḳa Han padişahlığının başlarında, Börke Han (6) İbn Cuci Han İbn Çengiz Han, Şehzade Buḳa'yı sayısız bir ordu ile Derbend-i Ahenin Şirvan'ın yolundan (7) Azerbaycan'a doğru gönderdi. Şehzade Yeşmut İbn Hulagu Han erkek kardeşinin fermanı ile (8) muhalifleri geri çevirmek için gitti. Yirmi Sefer, altı yüz altmış dört senesinde savaş gerçekleşti. (9) Kıpçak Ovası ordusu yenildi. Bu haber Börke Han'a varınca kendisi üç yüz bin (10) süvari ile İran'ı elegeçirmek için gitti. Derbend'den geçip suyun yanına gitmedi. Abaḳa Han da (11) sayısız bir ordu ile suyun bu tarafında geldi. Kaç gün sonra Börke Han, Tiflis'e doğru (12) gitti köprüden geçmek için. Birden ecel avcısı beklediği yerden çıkıp onun ruh kuşunu zahmetle (13) avladı. Ordusu yenilip kendi yurtlarına döndüler. Altı yüz altmış senesinin aylarında (14) Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk tarihinde. Boraḳ Han İbn Senoḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han (15) o sırada Çağatay Han ulusunun padişahı idi. Buhara'dan olan Mesud Beyg İbn Mahmud Beyg Beluç'u (16) Çağatay ulusundan Abaḳa Han'ın hizmetine gönderdi. Muhalefet ve dostluğunu söyleyip (17) ayrıca ordunun durumunu inceleyip yolu belirlesin. Mesud Beyg, Abaḳa Han'ın ordusuna (18) yakınlaştı. Hazinedar Hace Şemseddin Muhammed onu karşıladı. Görüşme sırasında (19) insanlığından attan indi ve Mesud Beyg kibrinden hala atın üstündeydi. Hace'yi bir kenara çekti. (20) Bu olay gerçi hazinedarın hoşuna gitmedi ama orası hesap sormak için uygun bir yer olmadığından (21) katlandı. Mesud Beyg, Tebriz'de İlhan yani Abaḳa Han İbn Hulagu Han'ın huzuruna gidip elini öptükten sonra (22) bütün emirlerlerin önünde oturup iyi cümlelerle görevini (23) yaptı. İki üç gün sonra hakkında kötü şüpheler duydu. İnce tedbirler ile gitmek için (24) izin istedi. Hızlı giden atına binip Maveraünnehr diyarına gitti. Mesud Beyg geri (25) dönünce Abaḳa Han'a "Mesud Beyg'in gelişi hile ile

olmuş ki, (26) Çağatay ulusundan gizlice Gürcistan'da olan Tökzer Senoḳra İbn Kamkar İbn Çağatay'a haber getirmiş. Beraber (27) seninle savaşmaya geliyorlar."dediler. Bundan dolayı Abaḳa Han onun peşinden birini gönderdi, nerede bulursa Mesud Beyg'i Hace gibi

167

(1) geri getirsinler. Gönderilen kişi hemen Mesud Beyg'in peşinden gitti ama ayak tozuna bile yetişemediler. Çünkü Mesud Beyg (2) Azerbaycan'a giderken rahat olması için her evde bir at bulundurmuştu. (3) Zamanında işe yarasın diye. Kısaca Mesud Beyg Boraḳ Han İbn Soḳran Kamkar İbn Çağatay Han (4) İbn Çengiz Han'ın huzuruna gidince gördüklerini ve duyduklarını anlattı. Boraḳ Han savaş aletleri hazırlayıp (5) İran'a gitmeyi düşündü. Mesud Beyg'in peşinden gidenler daha varmadan geri döndüler. (6) Abaḳa Han İbn Hulagu Han, Şiramun emirini Gürcistan'a Şehzade Tökzer İbn Çağatay Han ila savaşmaya (7) gönderdi. Altı yüz altmış yedi senesinin Şevval'inde Türkiye'nin pars (bars) yılına denk. Gaflet zamanında (8) Tökzer Oğul İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han'a saldırdılar ve Tökzer İbn Çağatay Han'ı yakaladılar. (9) Bundan dolayı Çağatay ulusunun şehzadeleri ve Abaḳa Han İbn Hulagu Han arasında muhalefet oldu. (10) Ondan sonra Boraḳ Han yüz bin süvari ile Abaḳa Han ile savaşmak için altı yüz altmış yedi senesinin aylarında (11) Türkiye'nin pars (bars) yılına denk tarihinde Ceyhun nehrinden geçip yöneldi. Bütün Horasan memleketini (12) Azerbaycan sınırlarına kadar kargaşa ve fitne yaptı. Abaḳa Han İbn Hulaku Han oradan büyük bir ordu ile (13) Horasan'a doğru gitti. Yirmi Zilhicce, altı yüz altmış sekiz senesinde Türkiye'nin tavşan (14) yılına denk, Herat'ın altı fersahlığında iki taraf karşılaştı ve savaş ve katil gerçekleşti. Boraḳ Han İbn Soḳra (15) İbn Kamkar İbn Çağatay, Irak halkının kılıcından korkup savaşa sırtını döndü. Abaḳa Han, (16) Boraḳ Han'ın bütün savaş aletlerini elegeçirdi. Sonra önceki emre göre erkek kardeşi Tesbin Oğul İbn Hulagu Han'ı (17) Horasan'da bıraktı. Azerbaycan tarafına gitmek için bayrağını kaldırdı. Gizli kalmasın ki, (18) bu olaylardan sonra Mısır Melikleri ve Abaḳa Han arasında olaylar gerçekleşti. Ondan dolayı, (19) ilk önce o diyar ile ilgili bir özet söylememiz daha uygun olur. Bu özetin basiret büyükleri tarafından beğenilir ümidi ile.

(20) Mısır meliklerinin zikri:

Büyük görüş sahiplerine gizli ve saklı kalmasın, daha önce de söylendiği gibi, (21) Altı yüz altmış beş senesinin aylarında, Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk, Selaheddin Yusuf (22) İbn Elub, Sahip Şam Nureddin Mahmud'un özel adamlarındandı ve Mısır memleketini elegeçirmişti. (23) Muharremu'l Haram'ın ilk cumasında, altı yüz altmış altı hicri senesinde, ud (öküz) yılına denk, Ażıd Alevi adını (24) hutbeden çıkarıp Mustekżа Abbasi'nin adını ekledi. Mısır vilayetinin hükümeti onun oldu. (25) Ṣelaheddin Yusuf'un vefatından sonra evlatları sırayla tahta oturdular. Taki, (26) Melik Ṣalih ki evlatlarından biriydi padişahlık bayrağını kaldırdı. Devletinin (27) zamanı bitince Ḳodoz adında kullarından biri hükümdarlık tahtına yaslanıp hükümdar

168

(1) oldu. Melik Muẓaffer lakabı aldı. Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han, Kenuḳa Noyan (2) onun tarafından öldürüldü. Kenuḳa Noyan'ı öldürme olayından sonra Melik Ṣalih'in meliklerinden olan Bonod Ḳondara (3) Melik Muẓaffer'e saldırıp Melik Muẓaffer'i katletti ve Mısır diyarını elegeçirdi. Nakledilmiştir ki, Bonod Ḳondara (4) devletinin döneminde özel adamlarından iki ya da üç kişi ile casusluk yoluyla Roma'ya gitti. (5) Tedbirli davranıp o memleketlerinin yollarını gördükten sonra Mısır'a doğru geri döndü. Sonra Abaḳa Han'a elçi gönderdi. (6) "Biz gezmek ve görmek için Roma'ya gittik. Falan aşçının dükkanında yüzüğümüzü bir miktar yemek karşılığında bıraktık. (7) İsteğimiz odur ki padişah onun göndermesi için ferman versin." Diye haber gönderdi. Abaḳa Han, Bonod Ḳondora'nın cesareti ve yiğitliğine (8) şaşırdı. Roma'ya elçi gönderdi. Muinuddin-i Pervane iyi niyetli mektupları Bonod Ḳondara'ya götürsün diye. (9) Mısır'ın meliki Roma'nın melikine gitti. Pervane vahimden dolayı memleketi bırakup kaçtı. (10) Bonod Ḳondara bir kaç gün o diyarda geçirdikten sonra öbür dünyaya gitti. Oğlunun adı Melik Sa'îd'di. (11) İki yıl padişahlık yaptı. Ömrü bittikten sonra Seyfeddin Ḳalavun ki Elfi diye ünlüydü (12) padişah oldu. Yirmi Zilhicce altı yüz yetmiş üç senesinde, Türkiye'nin maymun yılına denk, (13) otuz sene İran'ın hükümdarlığını yapan Emir Arġun Aḳa, Tus şehrinde vefat etti. Altı yüz yetmiş sekiz senesinin Zilhiccetu'l Haram'ında (14) Türkiye'nin pars (bars) yılına denk Abaḳa Han İbn Hulagu Han erkek kardeşi Mengu Timur Oğul (15) İbn Hulagu Han'ı büyük bir ordu ile Şam ve Mısır'a doğru gönderdi. Elfi, zafer bayrağını muhalifleri defetmek için (16) kaldırdı. Ḥamaṣ şehrinde her iki ordu

karşılaştılar. Fetih ve zafer esintisi İslam'ın bayrağına esti. Kafirlerin ve zalimlerin büyükleri (17) mağlup oldular. Mısırlılar galip olup Moğol ordusundan bir çok kişiyi kılıç ile öldürdüler. Bu (18) savaş altı yüz seksen senesinin Recebu'l Muracceb ayında, Türkiye'nin tavşan yılına denk gerçekleşti. (19) Mısır ve Şam ordularının galibiyetinden Şehzade Mengu Timur İbn Hulagu Han büyük bir yenilgi yaşayıp Bağdat'a gitti. Bazıları derler (20) ki Şehzade Mengu Timur da o savaşta öldü. O zaman Bağdat'ta olan Abaḳa Han İbn Hulagu Han (21) intikam almak için Şam diyarına gitmek istedi. Gerçekleşen bazı olaylardan dolayı uygun görmeyip (22) Hemedan'a gitti.

Hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'in ikbalinin geri dönmesi ve Abaḳa Han İbn Hulagu (23) Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın vefat zikri:

Demişler ki, Abaḳa Han devletinin son zamanlarında Mecdul'l Melik-i Yezdi (24) bazı Moğol emirleri ve eşrafın yardımı ile divana gitme şerefi bulup İlhan'ın düşüncesini hazinedar Hace (25) Şemseddin Muhammed'e karşı değiştirmişler. Yüce makamlı Hace'yi itibarsız etmişler. (26) Bağdat hükümdarı olan kardeşi Alaeddin Aṭa Melik Cuveyni, Tarih-i Cihangüşa'nın sahibi Mecdu'l Melik-i (27) Yezdi'nin yoldan çıkarması ile hesap sorup hakkını almak için geldi. Daha onun olayı bitmeden veziri

169

(1) hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'in yaptığı toy sırasında Çarşamba, yirmi Zilhiccetu'l Haram'da, altı yüz seksen senesinde (2) Türkiye'nin tavşan yılına denk fazla şarap içmekten bu su dünyada serap gibi (3) toprak altına gitti. Hemedan'da bu dünyadan gitti. Saltanat süresi yedi (4) yıl ve üç aydı. Bazı tarihlerde on yedi yıl yazmışlar. Memleketi Roma ve (5) Diyar Bakır ve Diyar-i Rabia ve Gürcistan ve Bend-i Şirvan ve Şemahi memleketlerinin sınırlarından, Şam memleketi ve (6) Şiraz ve İsfahan ve Fars'ın Esteḫr'i ve Yezd ve Sistan ve Mazenderan ve Horasan, (7) Ceyhun nehrine kadar bazı Al-i Acem vilayetlerine kadardı. Üçüncü han, Nekudar İbn Hulagu Han'dır.

Nekudar Han İbn (8) Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri ki Sultan Ahmed Han lakabı aldı:

İtibarlı tarih büyükleri (9) yazmışlar ki, Sultan Ahmed Han İslam saadetine varmadan adı Nekudar Oğul'du. (10) Erkek kardeşinin vefatından sonra büyükler ve eşraf ile beraber, Erġu İbn Abaḳa (11) Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han'a karşı ki babası Abaḳa Han hayatında Horasan vilayetini ona (12) vermişti, hile yapıp babasının yanına getirmeyi uygun gördüler. (13) Uygun gördükleri gibi, Erġu Han'ı Abaḳa'ın taziyesi için hazır bulundurdular. Hanlık ile ilgili (14) konuştular. Erġu Han, büyük amcası Mengu Timur'un vefatından haberi yoktu. Onun yanına geri döndü. Nekudar Oğul, (15) Mengu Timur'un ahdinin kendi üzerine aldı. Arġun çaresizce razı geldi. On üç Rebiülevvel, Pazar günü, (16) altı yüz seksen bir hicri senesinde, Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk Alataḳ'ta izzetle (17) padişahlık tahtına adım attı. Adalet kapılarını İran vilayetlerine özellikle (18) Azerbaycan ve Irak'a açtı. Bellidir ki, bu Nekudar Han bu eşraf sınıfından (19) İslam'a müşerref olan ilk kişidir. Ahmed-i Muhtar Sallallahü Aleyhi ve Sellem'in feleklere kadar metin dinine bağlı olduğu için (20) kader ona Sultan Ahmed Han lakabı verdi. İslam halkı bu uğurlu tahta geçmeden (21) çok mutlu oldular. Sultan Ahmed Han, vezirlik makamını kararlaştırıldığı gibi (22) hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'e verdi. Alaeddin Aṭa Melik'e de (23) sevgi ve inayet gösterdi. Mecdu'l Melik-i Yezdi'yi şerif şeriate göre alıp (24) öldürsün diye ona teslimetti. Hace Alaeddin Ata Melik de dört Zilhiccetu'l Haram, (25) altı yüz seksen bir hicri senesinde, Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk dünyadan ahirete gitti. (26) Dünyanın korkunç üzüntülerinden kurtulup huzur buldu. Kısacası, o dönemde (27) hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'in çabası ve İslam padişahı Sultan Ahmed Han'ın devletinin uğuru ile

170

(1) Nebevi Sallallahü Teâlâ Aleyhisselam ve Aleh ve Sahabe'nin halkı güçlendi. Kin ve haset ateşi (2) bazı imansız şehzadelerin kafasında alevlendi. Onlardan, Erḳun Han İbn Abaḳa (3) Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han, Horasan vilayetine gidip saltanat (4) ve muhalefet ve savaş hazırlıklarına başladı. Altı yüz seksen üç hicri senesinin Sefer ayında (5) Türkiye'nin yunt (at) yılına denk Damġan tarafına gitti. Sultan Ahmed (6) Han tarafından Ali İnbaḳ ki, Elniyaḳ diye ünlenmişti, bu haberi duyup muhaliflere Horasan'a gitmek için niyetlendi. (7) Damġan'a varıp katliam yapıp yağmaladı. Feḥvace çölünde savaş gerçekleşti. Şehzade Arġun (8) mağlup oldu ve ondan sonra Sultan Ahmed Han Horasan'a doğru gitti. Elniyaḳ (9) Arġun Han'ın ordusunu yenince Sultan Ahmed Han'ın gidişinin haberini aldı ve Şehzade (10) Arġun Han'ın peşinden gitti. Şehzade

230

Arġun, Elniyaḳ'a karşı dayanma gücü olmadığından (11) Kelat kalesine gidip sığındı. O sırada Sultan Ahmed Han da Ḫucan'a vardı. (12) Sultan Ahmed Han damadı olan Elniyaḳ'a emir verip onu Arġun Han'ın (13) gönlünü alıp dışarı çıkarıp Sultan Ahmed'in yanına götürsün diye gönderdi. Elniyaḳ, Sultan Ahmed'in fermanı üzerine (14) Kelat kalesinin içine girip Şehzade Arġun'u aldatıcı sözler ile ona güven verdi. (15) Ḫucan'da kendini Sultan Ahmed Han'ı nordusuna yetiştirdi. Elniyaḳ gizlice Ahmed Han ile Arġun'un öldürmesi için (16) çok çabaladı. Ahmed Han dinlemedi. Şehzade Arġun'u büyük bir çadırda hapsetti. Oruk, (17) Emir Yuka'nin erekek kardeşini diğer dört kişi ile onu korumak için görevlendirip Elniyaḳ'a bıraktı. Sonra (18) öfkeden ve akılsızca, gidişinden bir hafta sonra Şehzade Arġun'u öldürsünler diye ferman verdi. (19) Kendisi de işret ve eğlence için orduya doğru yönelip Irak'a gitmek istedi. (20) Gidişinden sonra saltanatının süvarileri, Emir Yuġa ve Cenkşanek Ḫıṭa ve diğer (21) emirler ki İslam Sultan onları sevmiyordu, Şehzade Arġun'un adamları ile (22) birleşip bir gece yarısı Şehzade Arġun'u hapisten çıkardılar. Ani bir bela gibi (23) Elniyaḳ'a saldırıp gece baskını yaptılar. O gece baskınında Elniyaḳ ve Sultan Ahmed Han'ın yakınlarının çoğunu (24) öldürdüler. Diğer gün Emir Yuġa hızlı giden bir deve gönderip Ḳara Obaşlılar'a haber gönderdi ki, (25) Sultan Ahmed Han ile birlikte olan ordunun yolunu kapatsınlar. Bir kaç gün sonra Arġun Han da (26) peşinden gidip Sultan'a yöneldi. Sultan Ahmed Han, Esferayen tarafında Arġun'un kurtulmasından ve (27) alçak dünyanın ona yaptığından haberdar oldu. Çaresizce annesi Ḳuti Hatun'un ordusuna doğru

171

(1) ki Herat'ın Serab'ında idi gitti. Ḳazvin'e varınca Emir Tilay Timur ki (2) Şehzade Arġun'un büyük emirlerindendi karşılaştı. Onu oğlanları ile öldürdü. Oradan (3) Herat'a kadar hiç durmadan gitti. Onu itaat edenler de yol sırasında (4) her biri, bir tarafa kaçtılar. Sultan Ahmed Han Herat'ın Serab'ına vardı. İki üç gün sonra (5) Kara Obaş kavmi Sultan'ın ordusuna saldırıp yağmaladılar. Bu olay ile aynı zamanda (6) Şehzade Arġun, o bölgeye varmak için peşinden geldi. O sırada Buḳay ve (7) Şengur ki Sultan'ın annesinin adamlarından idiler anlaşıp hileyle Sultan Ahmed Han'ı (8) tutup Şehzade Arġun'a götürdüler. Kendileri de hizmet ettiklerini idaa ettiler. Bundan dolayı bazı tarihçiler (9) yazmışlar ki, Sultan Ahmed Han Herat'a vardığında Şehzade Arġun'un ordusu onu (10) tanıyıp tutuklayarak Şehzade Arġun'un yanına götürdüler. Arġun onu öldürdü. (11) Sultan'ın katlinin gerçeği böyleydi ki, Buḳay ve Şengur, Sultan'ı Arġun'un yanına

götürdüler. Şehzade Arġun (12) hemen Sultan Ahmed Han'ı Ḳonḳor Bay'ın oğlanlarına ki Sultan Ahmed Han tarafından (13) öldürülmüştü, bıraktı. Babalarının kısası olarak onun sırtını da İslam halkının kalbi gibi kırsınlar. Nazım "Böyledir (14) büyük dünyanın kanunu, bazen atın üstünde bazen altında. Böyledir hüzünlü dünyanın kanunu, bazen (15) sana mutluluk verir bazen gam. Böyledir dünyanın kanunu, bazen dünyan bir can olur, bazen canın bir dünya. (16) Üç beş günlük dünyanın kanunu böyledir, bazen sana huzur verir bazen dert. Böyledir mağrur dünyanın kanunu, bazen taç (17) ve taht bazen mezarın köşesi. Budur Kaf ve Nun'dan doğan ki, insanın gözünden kan akıtır. Budur (18) bu geçici dünya ki, Havva, Adem'in ölümünden üzüldü. Budur bu firuze renginde olan dünya ki, insanın ölümü (19) için beklemiyor. Bu toprak koyu renklidir ki, pak ve napakı ayırmıyor. Aynı evdir (20) bu yıkılmış dünya ki, Adem'in toprağından su kaynar. Aynı dünyadır ki, şah ve dilencisi (21) kalıcı değildir. Eğer padişah olsa eğer dilenci, ölümün pençesinden kurtulmaz." Sultan Ahmed Han'ın (nur içinde yatsın) saltanat dönemi (22) iki yıl üç aydı. Biraz az. Dördüncü Han Arġun İbn Abaḳa Han'dır.

(23) Arġun Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

(24) Arġun Han İbn Abaḳa Han amcasından sonra saltanat tahtına yedi Cemadiu'l Ahir, (25) altı yüz seksen hicri senesinde, Türkiye'nin yuny (at) yılına denk hatunlar ve şehzadeler ve bütün emirler (26) ve devlet erkanı ile birlikte padişahlık tacını başına koyup oturdu. Mülkler ve malların bütün büyük ve küçük işlerini (27) Emir Buġa'ya verdi. Hazinedar Hace Şemseddin Muhammed, Sultan Ahmed

172

(1) Han'ın vefalı olduğundan hayatını kurtarmak için kaçmaya karar verip İsfahan'a gitmişti. (2) Oradan deniz yoluyla Hindistan'a gitmek istiyordu. Bu sırada Arġun Han'ın gönül alma mektubu eline ulaştı. (3) Bazı arkadaşlarının uygun görmesi ile tevekkül edip İlhan ordusuna doğru gitti. (4) O sırada padişahın inayet-nâmesi yolda ona katılıp hemen gittiler. (5) Söylenilen senenin Recebu'l Muracceb ayında Arġun Han'ın saygı meclisine girdi. Emir Buġa, (6) hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'in Arġun ile görüşmesinde ikbal ve istiklal işaretleri (7) hazinedarın yüzünde gördü. Arġun Han'ın yanında Hace Şemseddin Muhammed'e (8) Abaḳa Han'a zehir verdi diye iftira attı. Arġun Han kötülerin

idaalarına göre (9) hazinedarın efendinin hayatına son verdi. O dönemin fazilet sahibi insanlarından biri o efendinin hakkında bu rubaiyi (10) söyledi. Rubai: "Şems'in gidişinden felekten kan aktı. Ay yüzünü parçaladı ve zühre saçlarını yoldu. Gece siyah (11) giyindi o matemde. Sabah selvinin nefesini kesti ve çok üzüldü." Derler ki, hazinedar (12) celladı geldiğinde gusül yapıp Kuran-i Mecid'i açtığında bu ayet gelmiş: İnnellezine (13) Kalu Rabbuna Allahu Summe Estekamu Tetenezzelu Aleyhimul Melaiketu Ella Tehafu ve La Tahzenu (14) ve Ebşiru Bil Cennetilleti Kuntum Tuadun. (Muhakkak ki Rabbimiz Allah'tır deyip sonra istikamet üzere olanlara melekler inerler: Korkmayın ve mahzun olmayın ve size vaad edilen cennetle sevinin, derler.) Hazinedar Hace Şemseddin Muhammed'in şehadetinden sonra (15) derler ki, Emir Yuga çok itibarlı bir şekilde hayatına devam ediyordu taki (16) tarihlerde yazıldığı bir sebepten dolayı isyan edip öldürüldü. Altı yüz seksen altı hicri senesi tarihinde, (17) Türkiye'nin tavuk yılına denk. Tabip olan Sadu'l Dule (18) Arġun Han'ın padişahlık meclisine gidip konuştu. İlhan'ın inayet ve sevgisi yüzüne (19) yansıdı. Günden güne itibarı artıyordu. Saatten saate (20) o mütevazi insanın devlet yıldızı ve ikbali yükseliyordu. Öyle ki, istiklalinden (21) mülk ve mal konularına girişiyordu. Bütün emirler ve büyükleri işlerden uzak tuttu. O saadetsizin hükümeti zamanında (22) dinsiz ve devletsiz Yahudiler izzet makamına ayak basıp halkın büyüklerine ve (23) şeriat adamlarını kınadılar. Arġun Han o müslüman olmayanın hilesi ile (24) hiç bir müslümanın divan işlerine karışmamasına ferman verdi. Müslümanları Ala orduya gidip gelmeleri yasaklandı. (25) O kötü insan bedbaht padişaha bunu da yaptırdı ki, Kabe-i Muazzam'ı Allaha tapmak yerine putların mabedi (26) yaptırdı. Halkı Allah'ı tapmaktan putları tapmaya değiştirdi. O (27) sıralarda Emir Buḳay ve Emir Türktay, Kıpçak Ovası memleketlerinden büyük bir ordu ile İran ile savaşmaya

173

(1) geldi. Arġun Han, Emir Ṭeġeçar ve bazı emirleri onlarla savaşmak için Ḳarabaġ'a gönderdi. (2) Emir Çoban Solduz'u onların arkasından büyük bir ordu ile gönderdi. Rebiülahir ayında (3) altı yüz seksen sekiz senesinde Türkiye'nin tonguz (domuz) yılına denk iki ordu denizi savaş dalgasına (4) geldiler. Emir Çoban Solduz orada yiğitlik yaptı. Her iki ordudan görenler övdüler. (5) Cuçuy ordusu yenildi. Kıpçak Ovası askerleri yenilip kaçtılar. Bu fetih ve nusretten sonra (6) Sadu'l Dule Bidule, Arġun Han'a putları tapma dininin uygulanması için emir verdirtti. (7) Halkı putları tapmaya teşviketti. Birden Hazret-i risalet penah (8) Sallallahu Aleyhi ve sehabe ve sellem'in dininin mucizesi gerçekleşti.

İslam büyüklerinin dua oku icabet hedefine vardı. Bu (9) olayın özeti şöyle ki, altı yüz seksen dokuz senesinin sonlarında, Türkiye'nin sıçkan (sıçan) yılına denk (10) Arġun Han ölümcül bir hastalığa yakalandı. Pehlivanı güçsüzleştirdi. (11) Saltanat emirlerinden her biri ve devlet erkanı o durumun zorluğunu gördüler. Namaz ve sadakaya (12) başladılar. Yahud Sadu'l Dule herkesten daha fazla perişandı. Yaptığı kötü ve yanlış düşüncelerden ve (13) işlerden pişmandı. Bundan dolayı her vilayetete adalet ve gönül almaya (14) başladı. Bir günde yetmiş fitne nişanı dünyanın her tarafına gönderdi. (15) Halkı kafir ve köksüz dine teşvik etmekten menedip (16) İslam'ın temelini kaybolmaktan kurtardı. Mazlumların dua oku yanan kalplerinin yayından (17) çıkıp icabet hedefine varmıştı. İza Cae Eceluhum La (18) Yestehırune Saaten ve La Yatakdimun (Onların ecelleri geldiği zaman ne bir saat ileri ne bir saat geri alınmaz.) O kadar sadaka ve adalet ve insafın faydası (19) olmadı ve günden güne Arġun Han'ın hastalığı daha kötü oldu. Emir Ṭoġaçar ve bazı emirler (20) Arġun Han'ın hayatına ümitleri yoktu ve Yehud Sadu'l Dule'ye karşı eskiden kinleri vardı. (21) Altı yüz doksan senesinin Sefer ayında, Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk Sadu'l Dule'yi alıp bedeninden (22) canının C'sinden derinsini kopardılar. Sadu'l Dule'nin ölümünden Arġun Han'ın (23) çekişme sırasında haberi oldu. O gün söylenilen yılın üç Rebiülevvel'iydi ki Sadu'l Dule'nin peşinden (24) diğer dünyaya gitti. Muhammedi Sallallahu Aleyhi ve sehabe ve sellemin itaat eden halkının yüzü bahar mevsimindeki çiçekler gibi (25) açtı. Ahmedi Aleyhi Elselatu Vesselam şeriatının düşmanlarının gönülleri gam ve hasret ateşinden (26) yandı. Arġun Han, İran'ın Ḳarabaġ'ında vefat ettiği için onu (27) Zebir Dağı'nda, Ḳıdar Peygamber Ali Nebiyena ve Aleyhi Selatu Velsselam'ın mezarının yakınlarında onun için

174

(1) hazırlanan bir mezarda gömdüler. Etrafını sardılar. Şimdilerde orası Teferuḳ-i Arġun diye biliniyor. (2) Saltanat süresi yedi yıldı. Beşinci han, Kencatu İbn Abaḳa Han'dır.

Kencatu (3) Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'nın padişahlık zikri:

İtibarlı tarihlerde yazılıdır ki, Knecatu (4) Han erkek kardeşi Arġun Han'ın saltanatı sırasında Roma vilayetinde yaşıyordu. (5) Arġun'un olayını duyduğunda birbirleriyle anlaşan büyük emirlerin isteği ile orduya doğru gitti. (6) Altı yüz doksan senesinin Receb

ayında, Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk oraya vardı. Bazı emirler (7) ve hanlar ile gittiler ve bazı evlet erkanı da ikrah ve bazıları da isteyerek (8) itaat dairesine adım attılar. Ellerinde hediyeler ve dillerini dua ve senaya açtılar. Kencatu Han (9) da o sırada Roma tarafından kötü haberler duydu. Emir Mengu Timur İbn Lekay Noyan (10) ki, büyük emirlerdendi, büyük bir orduyu bazı hanlar ve diğer emirlerle İran'a gönderdi (11) ve kendisi de isyancıları defetmek için Roma tarafına gidip kışı orada geçirdi. Orası ile yetinip (12) geri dönüp Tebriz'e geldi. Altı yüz doksan bir senesinin Cemadiu'l Ahir'de, (13) Türkiye'nin pars (bars) yılına denkti. Memleketin düzeni ve ordudan ve halktan gönül almaya başladı. Emiru'l Umera'lık makamını (14) Eḳyurḳa'ya verdi. Vezirlik işlerini Ṣadreddin Ḫalid Zencani'ye verdi. (15) Erġu Han'ın vefat zamanında Etabek Efrasiyab haddini aşarak Lorestan'dan çıkıp İsfahan'ı (16) elegeçirdi. Emir Mengu Timur İbn Lekay Noyan, Kencatu Han'ın emri ile büyük bir ordu ile İran'ın Tebriz'ine doğru (17) yola çıktı. Kencatu Han, Roma'ya gittiği zaman söylenilen emir gelip adı geçen Etabek'i (18) oradan kovup İsfahan'ı elegeçirmişti. Kencatu Han cömertliği abartıyordu. (19) Öyle ki memleketin ürünleri ona yetmiyordu. Çok cömertliğine rağmen (20) dostluk ve iletişimi abartıyordu. Erkek kadın hiç fark etmiyordu. (21) Kencatu Han'ın devlet döneminde, altı yüz doksan üç senesinde, Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk, Cad (her iki tarafında padişahın imzası ve ya işareti olan bir kağıt parçası) durumu İran'da (22) ve iptalı gerçekleşti. Öyle ki, tarih kitaplarında yazılıdır ki, İzeddin Muẓaffer'in sözü ve hilesiyle (23) Cad'ı uyguladılar ki, altın yerine onunla alım satım yapıyorlardı. O kağıt parçası dik dörtgen şeklindeydi (24) her iki tarafında kelime-i şehadet ve ortasında Ḫıṭa Kaan'ı olan "Nokta Ebrencin Nur Çin" sözleri (25) (padişah öyle hitap edilirdi) Ḫıṭa yazısıyla yazılıydı. Cad geldi ve ticaret kolaylaştı. (26) Yemek ve kıyafet kayboldu. Devlet erkanı hepsi birleşip söylediler. Kencatu (27) Han'ın fermanı ile hallettiler. Derler ki, Kencatu Han çoğu zaman çok fazla içip gümüş tenli kadınlarla muhabbet

175

(1) ediyordu. Eşraf ve büyüklerin kızlarının ismetlerine el uzatıyordu. Bundan dolayı (2) Emir Ṭoġaçar Noyan ve Emir Ṭulavay ve diğer emirler padişahı bırakıp Irak hükümdarı olan Baydu İbn (3) Ṭerġay'ın saltanatı için anlaştılar. Şehzade Baydu gitmek istedi. Emirler ve (4) Kencatu Han'ın devlet erkanı ki o diyardaydılar onun kötü davranışlarından dolayı (5) onunla kötü davranıyorlardı. Herkes Şehzade Baydu'nun tarafını tuttu. Şehzade Baydu güçlendi ve (6) Bağdat'ta her şeyin sorumlusu olan Muhammed Şekerçi'yi öldürdü.

Muhalif olduğunu açıkça söyledi. (7) Kencatu Han bundan haberdar olup Emir Keçu Komal'i ve Emir Ṭulavay'i muhalif olan diğer emirlerle (8) yakalayıp Tebriz kalesinde hapsetti. Bu olay gerçekleşince Emir Ṭoġaçar (9) gizlice Bağdat'a elçi gönderip Şehzade Baydu'ya acilen buraya gelmen gerekiyor (10) Kencatu Han'a istediğimiz yapmak için, diye haber gönderdi. Şehzade Baydu (11) büyük bir ordu ile Bağdat't Azerbaycan'a doğru yola çıktı. Bu taraftan Kencatu Han, Emir Aḳyuḳa ve (12) Emir Ṭoġaçar'ı önden gönderdi. Kendisi de Cumartesi günü Cemadiu'l Evvel'de, (13) altı yüz doksan dört senesinde, Türkiye'nin yılan yılına denk düşmana saldırdı ve Tebriz Kalesinde mahpus olan emirler (14) Şehzade Baydu'nun bazı sevenlerinin yardımı ile kaçıp İran'a doğru gittiler. (15) Yol sırasında Emir Akyka ve Emir Ṭoġaçar Noyan arasında muhalifet oldu. Emir Aḳyuḳa çaresiz kalıp (16) hemen geri döndü. Tebriz'in yakınlarında Temer Hatun'da Kencatu Han'ın ordusuna varıp (17) Emir Ṭoġaçar Noyan'ın muhalifeti ve ordunun ona katılması ve Şehzade Baydu'nun büyük bir ordu ile gitmesini anlattı. (18) Kencatu Han onun özrü ile ilgili düşündü. Hüzünlü bir kalp ve beraberindeki ordu ile İran'a doğru (19) gitti. Kencatu Han, Çoġan Kalesi'ne vardı. Hapisten kaçıp İran'a giden emirler (20) İran memleketlerinde olan emirlerle birlikte ani bir bela gibi Çoġan Kalesi'ne varıp Kencatu Han'ı (21) bulup yakaladılar ve hemen öldürdüler. Altı yüz doksan beş senesinin aylarında (22) Türkiye'nin yılan yılına denk dünyayı onun varlığından temizlediler. Derler ki, Kencatu Han, Hulagu Han'ın en cömert evladıydı. (23) Onun devleti süresince hiç bir günahsız katledilmedi. Suçlulara da adalet ve (24) insaf ile hükümetti. Ulus-i Erbaa'da bu zikredilmiş ki, Kencatu'nun adı, 'Enḳatu idi. (25) Moğolca'da anlamı "şaşırtan" dır. Derler ki, Kencatu Han üç yıl yedi ay saltanat (26) etti. Perşembe günü altı Cemadiu'l Evvel, altı yüz doksan dört senesinde, Türkiye'nin yılan yılına denk (27) katledildi. Baydu Han'ın fermanına göre Ḳarabaġ'da gömüldü. Altıncı han, Baydu İbn Ṭeraġi

176

(1) İbn Hulagu'dır.

Baydu Han İbn Ṭeraġay İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çemgiz Han'ın padişahlık zikri:

Baydu Han (2) Kencatu Han'ın ölümünden haberdar olunca Tebriz'e doğru geldi. Orada muhalefet peşinde olan bazı emirleri (3) katletti. Sekiz Cemadiu'l Evvel, altı yüz doksan

dört senesinde yılan yılına denk (4) Uçan'da tahta oturdu. Büyükler ve eşraf ile birlikte hanlık tahtını hümayun oturuşu ile süsledi. (5) Tebrik ve kutlama sesleri soldan ve sağdan yükseldi. Emirul Umera makamını (6) saltanatın güçlerinden olan Ṭoġaçar'a verdi. Vezirlik makamını da (7) Cemaledddin Vesencervani'ye verdi. Kencatu Han'ın ölümü ve Baydu Han'ın padişahlık haberleri (8) yayıldı. Şehzade Ġazan İbn Arġun Han İbn Ataḳay Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han (9) İbn çengiz Han ki, babası Arġun Han'ın zamanından o tarihe kadar Horasan hükümdarıydı bu haberi duydu. Muhalifet olup (10) büyük bir ordu ile Baydu Han ile savaşmaya gitti. Şehzade Ġazan'ın yola çıkma haberi duyan (11) Baydu Han da büyük bir ordu toplayıp karşısına geçti. Büyük bir savaş oldu. Ondan sonra (12) iki tarafın büyük emirlerinin uygun görmesi ile her biri on süvari ile ortada iki sıra şeklinde karşı karşıya geldiler. (13) Barış için konuştular. Arap Irak ve Diyar Bakır ve Azerbaycan (14) ve İran ve Ermenistan ve Gürcistan ve Roma vilayetleri Baydu Han'ın ve Acem Irak ve Fars ve Horasan ve (15) Ḫuzestan ve Lorestan vilayetleri de Şehzade Ġazan'ın olsun diye hepsi anlaştılar. Şehzade Ġazan geri dönüp (16) Avend Dağın'a vardığında yaptığı anlaşmadan pişman oldu. Daru'ıl Mülk Horasan'a (17) doğru gitti. Hemen intikam için hazırlanıp Şehzade Ġazan'ın seraskeri olan Emir Nevruz Ġazi'ye (18) danıştı. Bu Emir Nevruz Ġazi, Emir Arġun Aġay Uyrat'ın değerli evladıydı, (19) ki Çengiz Han zamanında otuz küsür sene Horasan'ın hükümdarıydı. (20) Babasının vefatından sonra Arġun Han İbn Abaḳa Han'a hizme etti. Arġun Han (21) isyan etme şüphesiyle iyi ve iktidarlı bir emir olan Emir Buḳa'yı öldürdüğünde Emir (22) Nevruz Emir Arġun Aġay Uyrat kaçıp doğu diyarı tarafına gitti. Emir (23) Nevruz müslümandı. Parlayan kılıcını çekip nusret bayrağını cihat için kaldırdı. (24) Bir çok kafirin hayatına son verdi. Uzun bir süre Emir Nevruz Ġazi ve Şehzade Ġazan arasında (25) savaş vardı. En sonunda, altı yüz doksan dört senesinde Türkiye'nin yılan yılına denk (26) barış olayı gerçekleşti. Emir Nevruz Ġazi, Şehzade Ġazan'ın huzuruna gitti. (27) Yakınlık ve samimiyet ile onurlandırıldı. Serasker makamına yükseldi. Kısacası

177

(1) Şehzade Ġazan, Baydu Han ile barış yaptığı için pişman oldu. Arap Irak ve Azerbaycan'ı elegeçirmek istedi. (2) Bu konu ile ilgili Emir Nevruz Ġazi'ye danıştı. Emir Nevruz Ġazi cevap verdi: "Ben (3) Şehzade'yi hanlık ve cihandarlık tahtına oturttmaya ve Baydu Han'a yaptıklarının cezasını vermeye kefil olurum. (4) Cihan Şehzadesi bütün dinleri bozan Ahiru'l Zaman Peygamberi Aleyhi Selat Vesselam'ın dinine (5) iman getirip

rezillik dolu putperestlikten vazgeçmesi şartıyla." Şehzade Ġazan'a (6) yol gösterip Hazret-i Rahman Celle ve Celale kafirlik ve yoldan çıkma kilidini kalbinde açtı. İtaat edip isteyerek (7) başının hareketi ile onayladı. Obeh ve Ġerçestan arasında olan Firuzkuh'ta mübarek dili ile (8) Hazret-i Sübhan'ın tevhid kelimesinin söyledi. Derler ki, o gün İlahi faziletin imayetinden (9) kaç bin kişi kafirlikten İslam saadetine müşerref olup müslüman oldular. Şehzade Ġazan (10) o diyarda yıkılan İslam'ın hanesine güçlü ve ayakta bir sütun oldu. Bundan dolayı Emir Nevruz Ġazi (11) bu olay için dikey şeklinde beyaz bir taş yonttu. Gerçestan'dan Obeh'e gelen yola (12) dikti. Şimdi o taş "Seng-i Mir Noruz" (Mir Nevruz Taşı) diye ünlüdür. Şehzade Ġazan, İslam'a (13) müşerref olduktan sonra, büyük bir ordu ile Azerbaycan'a doğru yola çıktı. Rey yakınlarnda durdu. Edip bir elçi (14) Baydu Han'a gönderdi. Amcası Kencatu Han'ın kanını talepetti. Elçi istediği gibi (15) dönmedi. Şehzade Ġazan, Emir Nevruz Ġazi ile birlikte muhalifet bayrağını kaldırdı. O taraftan (16) da ordu hareketlendi. Farsça'da "Yezek" dedikleri her iki tarafın ordu öncüleri de karşılaştılar. (17) Yakınlaşıp savaşı başlattılar. Şehzade Ġazan'ın ordu öncüleri Baydu Han'ın yezek ordusunu yendiler. (18) Sonra Şehzade Ġazan, tekrar Baydu Han'a elçi gönderip sevgi dolu sözler (19) gönderdi. Dedi: "Yezeklerin savaşı bizim bilgimiz dışında gerçekleşmiş. (20) Kencatu Han'ın kanını istemem muhalefet için değil belki insaf içindir. Padişahlar (21) velinimetleri hakkında edepsiz ve bahane üreterek düşünmemeliler. Eğer onlarla aynı dine inanıyorlarsa. (22) Elbette ki başkalarına ibret olsun diye onlara cezalarını vermesi lazım. Kencatu Han bizim amcamız olsa da (23) sizin amca oğlunuzdur." Baydu Han karşılığında sevgi dolu sözler söyledi. (24) Birbirleri ile görüşüp vasıtasız birbirlerine sözlerini söylesinler diye anlaştılar. (25) Ondan sonra belirlenen günde o iki padişah orduları ile görüşme yerine geldiler. Her biri bir kaç kişi ile gelip (26) birbirini izzet ve saygı ile karşıladılar. Şehzade Ġazan, Arġun Han'a ait olan Fars ve Irak'ın (27) maliki oldu. Baydu Han bu talebi hoş bir şekilde kabul etti.

178

(1) Diğer gün toy yapılıp her iki padişah ordularına geri dönsün diye karar verildi. Ama Baydu Han (2) ve emirleri ertesi gün yemek yenildiği sırada Şehzade Ġazan'ın hayatına son verirler diye düşündüler. (3) Her iki padişah evlerine döndüklerinde bu olay Şehzade Ġazan'ın parlayan fikrini aydınlattı. (4) Her yer kafirlerin kalbi gibi karanlık oldu. İlahi tevfik meşalesi ile bayrağı kaldırıp (5) Horasan tarafına gitti. Diğer gün Baydu Han bu durumdan haberdar olup çok eseflendi. (6) Şehzade Ġazan tekrar elçi gönderip dedi ki:

“Büyük Ağa ile gönlüm birdi. (7) Ama emirlerde bölgesinde isyan gördüm. Bundan dolayı izinsiz geri (8) döndüm.” Baydu Han görünüşte dalkavukluk yapmaya başlayıp ferman verdi ki, Melik İslam, Cemaleddin’e karşılık (9) Fars’ın ürünlerini Şehzade Ġazan’ın adamlarına teslim etsinler. (10) Şehzade Ġazan’ın adamları o nişanı Fars’a ulaştırdıktan sonra Cemaleddin o anlaşmaya karşı çıktı. (11) Şehzade Ġazan’ın adamları ümitsiz ve şaşkın geri döndüler. Bu olayların sırasında Emir Nevruz (12) Ġazi Azerbaycan ve Arap Irak emirlerinin durumları haber vermek için görevi gereği Baydu Han’ın yanına (13) gitti. Gizlice Emir Ṭoġaçar ile yardımlaşarak Baydu Han’ın saltanatını bitirmek için anlaştılar. (14) Şehzade Ġazan’ı cihandarlık tahtına oturttmak istediler. Baydu Han, Emir Nevruz Ġazi’yi (15) bir kaç gün misafir etti. Sonunda Emir Nevruz Ġazi yeminler edip eğer Han izin verirse (16) Horasan’a gidip Ḳazan’da ikamet edeyim. Baydu Han bu esef ve hileye dayanamayıp (17) Emir Nevruz Ġazi’ye izin verdi. Emir Nevruz Ġazi, Horasan’da (18) Şehzade Ġazan’ın huzuruna gitti. Ḳazan’ın anlamı “Dig”dir. Onu tutup Baydu Han’ın yanına gönderdi. Emirler ve (19) padişah, hepsi bu hileye şaşırdılar. Emir Nevruz Ġazi’yi seçtikleri için çok (20) pişman oldular. Şehzade Azerbaycan’a gitmek istediği zaman ile aynı zamanda Hace (21) Ṣadreddin Zencani, Sebzevar vilayetinde Şehzade Ġazan’ın yüce ordusuna katıldı. (22) Baydu Han’ın sevenleri ve devlet erkanı Şehzade Ġazan’a katıldılar. Sonra Şehzade (23) Ġazan, Zilkade ayında altı yüz doksan dört senesinde, Türkiye’nin yılan yılına denk (24) hazır ordu ile geri döndü. Emir Nevruz Ġazi’yi dünyanın dünyanın padşahı yapıp Hace Ahmed Ḫaledi ve (25) muzaffer adamlarını Menkılay’a ki Moğolca’da Brunġar derler gönderdi. Kendisi de Azerbaycan’a doğru (26) gitti. Emir Nevruz Ġazi saldırıp bir gece yarısı, Baydu Han’ın ordusu ile iki hane uzaklığında olan bir yerde (27) durdu. Emir Ṭoġaçar ve Emir Çoban Solduz bazı Irak emirleri ile

179

(1) Emir Nevruz Ġazi’nin varışından haberdar olup Baydu Han’ın bir kaç emiri ile Şehzade Ġazan’ın huzuruna gittiler. (2) Derler ki, Şehzade Ġazan’ın ordusuna katılan ilk kişi Emir Çoban Solduz’du. (3) Baydu Han bu olaydan haberdar olunca kötü bir halde ve perişan bir şekilde Daru’l Firar vadisine gitti. (4) Ġazan Han, Baydu Han’ın kaçışından haberdar olunca Emir Nevruz Ġazi’yi büyük bir ordu ile (5) gönderdi. Emir Nevruz Ġazi, Baydu Han’ı peşinden gidip Nahcivan yakınlarında Baydu Han’ı yakalayıp (6) Tebriz’e getirdi. Orada öldürdüler. Derler hükümet süresi sekiz aydı. Yedinci han, Ġazan İbn Arġun’dur.

(7) Sultan Ġazan Han İbn Arġun Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu (8) Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Ġazan Mahmud Han Zilhiccetu'l Haram'ın son gününde, (9) altı yüz doksan dört senesinde, Türkiye'nin yılan yılına denk yirmi beş yaşında Azerbaycan Daru'l Mülk'te (10) halka dünyayı süsleyen bir hediye verdi. Tebriz tahtına oturarak, hanlık ve cihandarlık makamını varlığı ile süsledi. (11) Hak Sübhane ve Teâlâ onu İslam'a müşerref etmişti. (12) Adalet ve büyüklük ve kerem ve şevketinden dolayı aynı gün ferman verdi ki, Moğollar şerif dine beyan etsinler ve (13) kafirlik ve bedbahtlığın temelini zulüm ve isyan gibi dünyadan silsinler. Onun fermanın etkisinden (14) İran memleketlerinde olan bütün Moğollar müslüman oldular. İslam halkının hepsi onu seviyorlardı. (15) Onun döneminde İran Divanının ona göre hesap yaptığı hanlık tarihi, yedi yüz bir senesinde (16) sıçkan (fare) yılına denk icatedildi. Kullanılan sikkenin üzerinde pak La İlahe İllallah Muhammed Resulullah sözünü (17) kararlaştırdı. Abbasiye halifeleri döneminde şehadetinden sonra hutbede (18) ferman verildiği gibi halifelik mertibelerini okuyan dindar halifelerin adlarını aynı şekilde söyledi. Din-i Muhammedi'nin yayılması ve (19) Ahmedi sünnetin yaşatması için çok çabaladı. Memleket tahtına oturduğunda Emir Ṭoġaçar'ı (20) Roma hükümdarlığı için gönderdi ve memleketin önemli ögesi olan Emir Nevruz'u Ab-i Emeviler'den geçen bazı akrabaların fitnesini defetmek için (21) Horasan'a gönderdi. Emir Nevruz Ġazi gitme bayrağını kaldırıp (22) muhaliflerin işini istediği gibi halledip geri döndü. Ondan sonra bir kaç kez daha (23) şeriat-perver padişahın fermanı üzerine Horasan vilayetinin muhaliflerini defetmek için Horasan'a gitti. O sırada (24) Şehzade Sukay ve Arslan, Sultan Mahmud Ġazan Han'a karşı isyan edip isyancı oldular. (25) Sultan Mahmud Ġazan Han onlarla savaşmak için yola çıktı. Şehzade Arslan'ı (26) yakalayıp öldürdü. Ġazan Han onların muhalefetini Emir Ṭoġaçar'ın hilesinden kaynaklandığını biliyordu. (27) Şehzade Sukay ve Şehzade Arslan'ın işini bitirdikten sonra Emir Cermçi'yi Roma için görevlendirdi.

180

(1) Roma emirlerine Ṭoġaçar'ı cezalandırsınlar diye ferman gönderdi. Bu olaydan bir süre sonra, (2) Roma'da olan emirler Sultan Mahmud Ġazan Han ile muhalif oldular. Sultan Mahmud Ġazan Han, (3) Emir Ḳutluḳ Şah'ı altı yüz doksan altı senesinde Türkiye'nin koy (koyun) yılına denk (4) onalrı itaat ettirsin diye büyük bir ordu ile gönderdi. Aynı yıl

vezirliği Hace (5) Şemseddin Descerdi'nin ölümünden sonra tekrar "Sadr-i Cihan" lakabı alan Hace Ṣadreddin Ahmed Ḫaledi Zencani'ye (6) verip divanlık makamı ile onurlandırdı. Hace Ahmed Ḫaledi, vilayetteki geleneği değiştirdi. (7) Tamġa'nin geleneğini uyguladı. Hace Ṣadreddin Ahmed Ḫaledi Zencani, Emir Nevruz Ġazi ve (8) erkek kardeşinin orada bulunup herşeye karıştıkları için hiç bir yetkisi yoktu. (9) Bazı emirlerle o mücahit Emir Ġazi'i Ġazan Han'a muhalif olması ve (10) Mısır padişahı Melik Naṣreddin ile müttefik olması için ikna fırsatı buldular. Emir Nevruz Ġazi'yi kötülemeye başladılar, Sultan'a muhalif olup (11) Mısır meliki ile müttefik olup İran'a karşı olmak istiyor diye. Hile ile bunları Sultan'a (12) kabulettirdiler. Sultan, Emir Nevruz Ġazi'nin erkek kardeşini çağırıp sorguya çekti. Ama günahı olmadığı (13) anlaşıldı. Hace Ṣadreddin Ahmed Ḫaledi Zencani, hazinedardı. Emir Nevruz Ġazi'nin bazı (14) yersiz hükümlerinden bıktığı için hile yapıp kardeşi Emir Nevruz Ġazi'nin dilinden (15) Sultan Mahmud Ġazan Han'a bir özür mektubu yazıp sarhoşken kıyafetine koyup "onu iyice arayın" dedi. (16) Onu aradıklarında o mektubu buldular. Bundan dolayı onu beraberindekilerle Bağdat yolunda (17) cezalandırdılar. Sultan Mahmud Ġazan Han bunları duydu ama (18) Emir Nevruz Ġazi'nin kerdeşi hakkında hiç bir araştırma ve inceleme yapmadı. Bahar mevsiminde altı yüz doksan altı senesinde (19) Türkiye'nin koy (koyun) yılına denk ömrünün hazanı geldi. Hemedan yazlığından Emir Ḳutluḳ Şah'ı (20) ve Emir Sutbay Nevin'i ve Emir Sereḳdaḳ'ı büyük bir ordu ile Horasan memleketlerine gönderdi. (21) Emir Nevruz Ġazi'nin canını almadan dönmeme şartıyla. (22) Üç emir Horasan'a gittiler. Emir Nevruz Ġazi bu olaydan haberdar oldu ve kendini (23) onların karşısında direnme gücü görmediği için Melik Faḫreddin İbn Melik Şemseddin Kehin İbn Melik Şemseddin Kerot'a (24) ki hocasının damadıydı sığındı. Melik hayatta olduğu sürece onu bırakmayacağına dair söz verdi. Emir Ḳutluḳ Şah (25) beraberindekiler ile Herat'a vardı. Namert Melik vefayı bırakıp insaniyet dışı (26) davranıp Emir Nevruz Ġazi'ye ihanet edip onu bağlayıp düşmanlarına teslim etti. Emir Ḳutluḳ Şah (27) söylenilen yılın Şevval ayının yirmi ikisinde Emir Nevruz Ġazi'nin hayatının baharını Herat'ta hazana

181

(1) çevirdi. Kellesini de hümayun Ġazan Han ordusuna gönderdi. (2) Altı yüz yedi senesinin aylarında Türkiye'nin maymun yılına denk. Sultan Mahmud Ġazan Han erkek kardeşi (3) Olcayto İbn Arġun Han pazaretsi günü, on iki Zilhiccetu'l Haram altı yüz seksen senesinde, (4) Türkiye'nin tavşan yılına denk, Merv ve Sereḫs arasında sususz bir

çölde doğdu (5) ve doğumundan sonra peşpeşe yedi gündüz gece yağmur yağdı. Bundan dolayı ona "gelişi (doğumu) mübarek" anlamında olan "Olcayto" adı verdiler. (6) İslam'dan sonra ona Ḫuda Bende (kul) Oğul dediler ki Sani Sultan Mahmud Ḫuda Bende diye ünlü oldu. (7) Onu Horasan hükümeti için gönderdi. Şehzade Olcayto ve Melik Faḫreddin İbn Melik Şemseddin (8) Kehin İbn Şemseddin Korot arasında kaç kez çekişme oldu. Sonunda Şeyhul İslam Hace (9) Şahabeddin İsmail Cami'nin çabasıyla barıştılar. Altı yüz doksan dokuz senesinin aylarında (10) Türkiye'nin it (köpek) yılına denk Ṣadr-i Cihan lakabı alan Hace Ṣadreddin Ahmed Ḫaledi Zencani (11) hazinenin mallarından aldığı için kınanıp öldürüldü. Sultan Mahmud Ġazan Han, tabip Hace Reşideddin (12) ve Hace Saduddin'i vezir yaptı.

Mısır melikleri ve Sultan Mahmud Ġazan (13) Han ve Mısır padişahı Melik Naṣıruddin arasında geçenlerin zikri:

Anlatanlar böyle demişler ki, (14) Elfi diye bilinen Seyfeddin Ḳalavun on sekiz yıl Mısır'da padişahlık yaptı. Altı yüz doksan senesinin aylarında (15) Türkiye'nin koyun yılına denk vefat etti. Oğlu Melik Eşref yerine geçti. (16) Halka hükümdarlığa başladıktan bin gün sonra, devletinin yüksek makamlı biri olan Bidere, bazı nankör kölelerle (17) birleşip o Mısır'ın aziz cömertini öldürdüler. Sonra erkek kardeşi Melik Naṣer (18) İbn Elfi'yi padişah yapıp kendisi de Emirul Umera'lık bayrağını aldı. Bir sene (19) böyle geçti. Kinuḳa, Laçin ve Melik Eşrefi'nin kulları ile birlikte isyan ettiler. Bidere'yi öldürüp (20) Cihandarlık bayrağını alıp Laçin'i ordunun komutanı yaptı. Bu olaydan iki sene sonra (21) Mısır emirleri hükümetin gelinini Laçin ile nikahladılar. Kinuḳa devletinin temelini vefasızlıkla (22) bozdular. Altı yüz doksan yedi senesinde Türkiye'nin maymun yılına denk Mısır'ın büyükleri (23) Laçin'e karşı isyan edip onu öldürdüler. Mülkün hükümetini bir kez daha (24) Melik Naṣer İbn Elfi'ye verdiler. Melik Naṣer devletinin zamanında dört bin kişiyi (25) hükümdarları Sultan Mahmud Ġazan Han'a vergi veren Mardin ve Resu'l Ulġa (26) yağmalasınlar diye gönderdi. Bir çok müslümanı öldürdüler. Sultan (27) Mahmud Ġazan Han, Mısır ve Şam'ın fethini düşündü. Seferu'l Muzaffer ayının yirmi altısında

(1) altı yüz doksan dokuz senesinde Türkiye'nin it (köpek) yılına denk, doksan bin kılıç çeken savaşçı ile oraya gitti. (2) Melik Naṣer de büyük bir ordu ile savaş için yola çıktı. Ḥumuṣ etrafında Şam'a yakın (3) Rebiülevvel ayının yirmi üçünde, altı yüz doksan dokuz senesinde, Türkiye'nin it (köpek) yılına denk (4) savaştılar. Çok ölen oldu. Zafer İranlılar'ın oldu. Mısırlılar savaş meydanına sırtlarını çevirip (5) savaştan kaçtılar. İlhanlı Ġazan Han'ın ordusu onların bir çoğunu (6) öldürdü. Mısır Sultanı kaçarken okadar acele etti ki, giderken yedi kişiden fazla (7) yanında süvari yoktu. Sultan Mahmud Ġazan Han iki gün Ḥamaṣ'ta kaldı. (8) Sonra Şam'a gitme bayrağını kaldırdı. O cennet izleri taşıyan şehre varınca orada yaşayanlara (9) güven ve aman şerbetinden içirdi. Şam kalesi'nin fethini Ḳutluḳ Şah'a bıraktı. Şam'ın her şehrine (10) güvenilir birini bırakıp geri döndü. Fırat suyundan geçtikten sonra Şam'ın kalelerinin sakinleri (11) kan dökme ve fitne yapmaya başladılar. Geceler hisarlardan dışarı çıkıp Moğollar'ın atlarını çaldılar. Buldukları (12) herkesi öldürdüler. Bundan dolayı emirler geri dönmeyi uygun görüp birleşip Fırat nehrinden (13) geçtiler. Hümayun Ġazan Han'ın ordusuna katıldılar. Başka bir sene bir kez daha, deniz ve yeryüzünün padişahı (14) Şam'ı elegeçirmek için niyetlendi. Yavaş yavaş ilerliyordu. Yedi yüz iki senesinin aylarında (15) Türkiye'nin udi (öküz) yılına denk Şam'ın Haleb'ine vardı. Kaç günü işret ve av yaparak geçirdi. (16) O vilayeti elegeçirme ümidi ile Emir Ḳutluḳ Şah ve Emir Çoban Solduz'u çok sayıda ünlü emirle bırakıp (17) geri döndü. Onlar da hiç bir şey yapamadıkları için geri dönüp hümayuni orduya vardılar. (18) Bir kez daha yedi yüz iki senesinin sonlarında Mahmud Ġazan Han, Emir Ḳutluḳ Şah ve Emir Çoban (19) Solduz'u büyük emirler ve büyük bir ordu ile tekrar gönderdi. O taraftan da Melik Naṣer büyük bir ordu ile (20) Şam'ın yakınlarına gelip Ġazi Han'ın bekledi. Emir Ḳutluḳ Şah ve Emir Çoban (21) Solduz ve cesur emirler Fırat suyundan geçip Ḥamaṣ kalesini kuşatmaya başladılar. (22) Şam'ın etrafından biri gelip "Melik Naṣer daha Şam'a gelmemiş" sözünü yaydı. Ama Şamlılar (23) çok sayıda malları ile Mısır'a doğru gittiler. Bundan dolayı Ġazaniler Şam'a doğru yola çıktılar. (24) Çayıra geldiklerinde tepeye çıkıp bütün çöl ve ovayı ordu dolu gördüler. Çünkü Melik (25) Naṣer Ġazan Han ordusunun geri gitmesini duyup daha fazla kişi ile gelmişti. Kısacası, diğer gün sıralanıp (26) savaş bayrağını kaldırdılar. Her iki ordunun cesurları kılıçlarını çekip (27) bir çok kişinin hayatını bitirdiler. O gün, Emir Çoban Solduz öyle savaştı ki, Rüstem ve Esfendiyar'ın izlerini sildi.

183

(1) Ama sonunda Melik Naṣır zafer ve nusret kazandı. Emir Ḳutluḳ Şah ve Emir Çoban Solduz (2) ve diğer emirler ve büyükler kaçtılar. Mısırlılar, Moğollara kılıç ile saldırıp yaklaşık iki bin (3) kişiyi öldürdüler. Emir Çoban Solduz çok yiğitlik uaptı. Eğer o Emir'in direnmeleri (4) olmasaydı o ordudan bir kişi bile kurtulmazdı. Emirler yedi yüz üç senesinin Sefer ayında, (5) Ucan bölgesinde Sultan Mahmud Ġazan Han'ın ordusuna vardılar. İslam Padişahı, Sultan mahmud Ġazan (6) Han onları vergilerin alındığı yerde durdurup her birini günahı kadar ağaç gövdesi ile dövdü. Emir Çoban (7) Solduz'a seçkin külah ve kemer verdi.

Ġazan Han'ın dünyadan gitmesinin zikri:

(8) Derler, emirler ve Sultan Mahmud Ġazan Han ordusunun yenilip kaçışından sonra, kendinde direnme ve dayanma gücü görmediği için (9) üzüntüden hastalandı. Bu üzüntüden Ḳazvin'in yakınlarında olan Nube Saray'da (10) adil padişah hastalandı. Hümayuni süvariler oradan yola çıkıp (11) kışlak bölgeye doğru gittiler. Yol sırasında sağlığını tamamen kaybetti. Çok güçsüz oldu. (12) Artık tedavi mümkün değildi. Sultan Mahmud Ġazan Han anladı ki ölüm zamanı geldi. (13) Ölürken memleketin bütün emirler ve büyüklerini çağırıp vasiyetini söyledi. Horasan'da olan erkek kardeşi, (14) Olcayto Sultan'ı veliahti seçti. Sonra yüzünü fani dünyanın saçmalıklarından çevirdi. (15) Pazar günü, on Şevval yedi yüz üç senesinde, Türkiye'nin bars (pars) yılına denk cennetin bahçesine gitti. (16) Haşmetli hatunlar ve ağırbaşlı ve temkinli emirler sabır ve dayanma güçlerini kaybedip (17) ağladılar. Yas tutmaya başladılar. O İslam Padişahını naşını oradan Tebriz'e götürdüler. (18) Şib-e Ġazan diye bilinen ve kendisinin yaptığı kubbede gömdüler. Moğol Padişahların (19) ondan önce mezarları belli değildi. Sultan Mahmud Ġazan Han'ın saltanat dönemi sekiz yıl (20) dokuz aydı. Ömrü de otuz üçtü. Allah rahmet eylesin. Sekizinci han, Olcayto İbn Arġun Han'dır.

(21) Olcayto Sultan İbn Arġun Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han (22) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Olcayto Sultan, erkek kardeşi Sultan Mahmud Ġazan Han'ın döneminde (23) İslam'a müşerref olduğu için Sultan Muhammed-i Ḫuda Bende lakabı almıştı. Erkek kardeşinin

fermenı üzerine Horasan valisi (24) olmuştu. Erkek kardeşinin ölüm haberini duyunca Horasan'dan Azerbaycan'a gitti. Beş Zilhicce (25) yedi yüz üç senesinde Horasan memleketinden Ucan bölgesine vardı. Yas töreninin açılışını (26) Moğol sultanlarının geleneğine göre yaptı. Yas töreninin kapanışını Tebriz'de yaptı. Zilhicce ayının on beşinde, yedi yüz üç senesinde (27) Türkiye'nin pars (bars) yılına denk. Yirmi üç yaşında hanlı ve cihandarlık tahtını

184

(1) varlığı ile süsledi. Emiru'l Ulema makamını da Emir Ḳutluḳ Şah'a verdi. Vezirliği de (2) Tabip Hace Reşideddin'e ve Hace Sadeddin'e verdi. Ama bir süre sonra Hace Sadeddin (3) hazine mallarını çalmakla suşlanıp cezalandırdılar. Hace Taceddin Ali Şah Ceylan, (4) Hace Reşideddin ile ortak oldu. Çarşamba günü, sekiz Zilkade yedi yüz dört senesinde (5) Türkiye'nin tavşan yılına denk, bahar mevsiminde aziz ve değerli yavrusu Sultan Ebu Sa'îd (6) Ṭarem etrafında olan Nayin yaylasında doğdu. Sulṭaniye Kale şehrini onun adına yaptı. (7) Kısa bir zamanda yapılışını bitirip kendi Daru'l Mülk'ü yaptı. (8) Olcayto Sultan'ın devleti zamanında Cemaleddin Oḳrum ve Ḳara Sonġur gibi bazı Mısır ve Şam emirleri Melik Naṣır'den (9) yüz çevirip Olcayto İlhan Sultan'a sığındılar. (10) Sultan Muhammed Bende Ḫuda yani Olcayto Sultan'ın sevgi ve inayetini kazandılar. Melik Naṣır'ın zulmünün bir kısmını anlattılar. (11) Bundan dolayı Sultan Muhammed Ḫuda Bende o memleketi elegeçirme sevdası kafasında oluştu. (12) Darbe ve savaş aletlerinin hazırlanmasından sonra zafer kazanan askerleri ile Melik Naṣır'ın memleketlerini elegeçirmek için (13) gitti. Pazar günü Ramazanu'l Mübarek ayının başında yedi yüz on iki senesinde Türkiye'nin tonguz (domuz) yılına denk (14) Fırat suyundan geçip pazar günü aynı yılın altı Şevval'inde Şam'a (15) vardı. Dönemin cesurları o kaleyi kuşattılar. İki taraftan (16) savaşmaya başladılar. Çok çabadan sonra Hace Reşideddin Ṭabip'in çabasıyla barış uaptılar. (17) Perşembe günü söylenilen ayın yirmi dördünde Alem-Penah ve mansur Padişah (18) cömertlik tahtına geri döndü. Bu olayların sırasında haber geldi ki, Köpek Han İbn Duvacicen Han İbn (19) Boraḳ Han İbn Soḳra Han İbn Kamkar Han İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han ve Meysur Oğlan (20) İbn Örek Timur Han İbn Toḳ Timur Han İbn Ḳedaġi Han İbn Turi Han İbn Baykan Han İbn (21) Çağatay Han İbn Çengiz Han büyük bir ordu ile Emevi suyundan geçip ciddi bir çabayla (22) Horasan vilayetlerini elegeçirmek için yola çıkmışlar. İlhanlı emirler: Horasan memleketlerinin Emir'ul Umerası Emir Yesavol (23) ve Emir Ali Ḳuşci ve Emir Bucay İbn Emir Danişmend Bahadır ve

Emir Muhammed Veleday ve o (24) memlekette olan diğer emirler Maveraünnehr askerlerinin karşısına geçip yenişdiler. Bu haberler Sultan (25) Muhammed Ḫuda Bende yani İlhanlı Olcayto Sultan'ın kulağına gitti. Horasan'a saldırmak istedi. Muhalifler (26) bu haberi duyunca geri dönüp yurtlarına gittiler. Sonra İlhanlı Olcayto Sultan (27) olgun evladı Sultan Ebu Sa'îd'i çok görkemli bir şekilde Horasan hükümdarı olarak seçti. Emir

185

(1) Sivenc'i Emir'ul Ulema ve Etabek olarak seçti. Emirler ve devlet erkanının her biri oğlu veya erkek kardeşini (2) Sultan Ebu Sa'îd'in yanına hizmet için gönderdiler. Şehzade Ebu Sa'îd yedi yüz on üç senesinde (3) Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk Horasan'a doğru yola çıktı. Silaḳ Köşk Murad'da (4) Kebek Han'dan kaçan Emir Yesavol ve Emir Ali Ḳuşci yüce orduya katıldılar. Sultan Ebu Sa'îd (5) Horasan'a varınca adaleti yaydı ve o diyarın halkına sevgi ve merhamet ile (6) davrandı. Şehzade'nin gelişi ile fitneler bitti. Köpek Han İbn Duvacicen Han (7) ve Bisur Oğlan İbn Örek Timur Han arasında muhalifet oldu. Bisur Oğlan, İlhan'ın onayı ile (8) Horasan'a gitti. Yedi yüz on altı senesinde Türkiye'nin toskan (tavşan) yılına denk (9) Olcayto Sultan ölümcül bir hastalığa yakalandı ve söylenilenn yılın Ramazan Bayramı'nda Cuma gecesi kader eli (10) hayatının sonunu yazdı. Nazım "Bayram hürrem olmak içindir ama bu bayramda İran halkı hüzünlendi. Ama (11) mecit Allah faziletinden sünnet halkına iki bayram verdi. Biri oruçlularıın Ramazan Bayramı, biri (12) kötü kulun ölümü. Dinden dönen adamın kaderin sahibine canını veren gün bayramdır. Olcayto, İslam'ın (13) kulu olunca lakabı dünyada Ḫuda Bende oldu. Sultan Muhammed diye hitap ettiler (14) halk arasında. Doğru dini vardı. Lakabı Ḫuda Bende idi. Şii dışında (15) birine uyan olsaydı, Ḫer (eşek) Bende lakabı alırdı. Ondan dolayı İslam için Ḫer Bende'dir. Ravafeż'e (Sünniler arasında Şiiler'e verilen lakap) göre (16) Ḫuda Bende'dir. Olcayto Sultan'ın saltanat dönemi on iki yıl dokuz aydı ve ömrü (17) otuz altı yıldı. Mezarı Ebvab'ul Bork'nin kubbesinde kaledeydi. Derler ki, Olcayto (18) Sultan bir çok Çengizi sultandan daha adil davranıp şeriat kanunlarını uygulamak için çok uğraştı. (19) Devletinin döneminde Seyitler ve ulema ve ders ve fetva büyüklerine çok değer verdi. (20) Alevi Ehl-i Beyt sevgisini çok fazla gösteriyordu. Yedi yüz doksan senesinde bazı İmamiye halkının çabasıyla (21) Şeyḫ Cemaleddin Ḥasan'ı ve İmamiye mezhebinin yayılması için çabalayan Seyit Bedreddin Muṭahhar Ḥalebi'yi ortaya çıkardılar. (22) Sultan Muhammed Ḫuda Bende, "Ali veliullah" sözünü (23) Sultan Muhammed Ġazan Han zamanında kararlaştırılan "La İlahe İllallah

Muhammed Resulullah" sözü ike aynı değeri verdi. Üç halifenin ünlü isimlerini (24) hutbeden çıkarıp dördüncü halife Ali İbn Ebi Ṭalib Keremullah Vechi, Hazret-i Emiru'l Muminin'in adından sonra (25) Hasan ve Hüseyin adlarını, Muhammed Mehdi'ye (Raziullah Enhum Ecmain) kadar okuttu. Ayrıca sikkede on iki imamın adlarını (26) yazdırdı. Bundan dolayı Sünniler ona Sultan Muhammed Ḫer Bende diyordu. (27) Şii büyükleri ona Sultan Muhammed Ḫuda Bende diyordu. Ayrıca Sultan Muhammed

186

(1) Olcayto Han'ın vefat ettiği yılın Muharrem ayında ki, yedi yüz on altı senesi ve (2) Türkiye'nin tavşan yılına denkti. Şeyh Cemaleddin Hasan İbn Seyid Bedreddin Mutahhar Ḫalebi (3) ki, İmamiye mezhebinin uygulanması için çok çabalıyordu, Olcayto Sultan döneminde Soḳra'ya gitti. Dokuzuncu han, (4) Sultan Ebu Sa'îd İbn Olcayto Han'dır.

Sultan Ebu Sa'îd Han İbn Olcayto Sultan (5) İbn Arġun Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Sultan (6) Ebu Sa'îd Han İbn Olcayto Sultan babsının hastalığının kötüye gitmesinin haberini alınca Horasan'dan Emir Sivenc ile (7) Sulṭaniye'yi elegeçirmek için Irak tarafına gitti. Ama varmadan önce kader işini yapıp (8) Olcayto Sultan'ı fani dünyadan götürdü. Sultan Ebu Sa'îd, Irak'a vardı. (9) Yedi yüz on yedi senesinin başlarında, Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk hanlık ve cihandarlık tahtını (10) babsı Olcayto Sultan'ın yaptırdığı Sulṭaniye şehrinde hümayun varlığı ile şereflendirdi. (11) Mülk ve milletin işlerini yapıp adalet ve insaf bayrağını kaldırdı. Emir'ul Umera makamını (12) Emir Çoban Solduz'a verdi. Vezirlik makamını da eskisi gibi Hace Reşideddin (13) Ṭabib ve Hace Taceddin Ḫalebi Şah Ceylan'a verdi. O sırada Sultan Ebu Sa'îd Han (14) hala on iki yaşındaydı ve on yaşına adım atacaktı. Bundan dolayı Emir (15) Çoban Solduz mülk ve malın sahibi olup bütün işlere karışıyordu. (16) Yedi yüz on sekiz senesinde Türkiye'nin yılan yılına denk divan üyeleri arasında çıkan tartışma ve muhalifetten dolayı (17) Hace Taceddin Ali Şah Ceylani, emirler ve devlet erkanına özellikle Emir Çoban Solduz'a (18) rüşvetler verip onlardan Sultan Ebu Sa'îd'in düşüncesini Hace Reşideddin Ṭabib hakıında kötülemelerini istedi. (19) O fazıl ve iyi veziri şehit ettiler. Mevlana Aşki o (20) olay için demiş: "Din milletinin Reşid'i öbür dünyaya gidince, tarih yazıcısı onunla ilgili Tabe Serah yazdı. (Toprağı pak olsun)." (21) Aynı senede Şehzade Meysur Oğlan İbn Örek Timur Han İbn

ToḳTimur Han İbn Ḳedaġi Han (22) İbn Turi Han İbn Bamkan Han İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han, Horasan'da isyan (23) etmeye başladı. Mazenderan'a kadar gitti. Kıpçak Ovası tarafından yüce makamlı padişah, Sultan Muhammed (24) Oreng Han İbn Çengiz Han İbn Ṭoġrol Han İbn Tuḳtay Han İbn Ṭoġan Han İbn Batu Han İbn Cuci (25) Han İbn Çengiz Han da Derbend yolundan Azerbaycan'a gitti. Sultan Ebu Sa'îd Han İbn Olcayto (26) Sultan Emir Hüseyin Gürkan İbn Aḳtuḳa İbn İlkan Celayir'i ki, Sultan'ın halasının eşiydi ve (27) halası Olcayto Sultan 'ın kız kardeşiydi, Mesur Oğlan'ı defetmek için seçti. Kendisi Ḳarabaġ kışlığına

187

(1) gitti. Emir Çoban Solduz da Emir Hüseyin Gürkan'ın arkasından gitti. Bu sırada (2) yüce makamlı padişah, Sultan Muhammed-i Özbek Han'ın Derbend'e varış haberi yayıldı. Sultan Ebu Sa'îd Han (3) mecburen beraberindeki az sayıda ordu ile Ker suyunun yanına gitti. O anda suyun diğer tarafında (4) muhalif ordu yağmalamaya meşguldu. Emir Çoban Solduz Horasan'a doğru (5) gitmişti. Beylekan'a vardı ve Özbek Han ordusunun saldırı haberini duydu. Gitmekten vazgeçip (6) dutman ordu ile deniz ve yeryüzü padişahı, Sultan Ebu Sa'îd Han-i Muzaffer'e katıldı. Bu sırada (7) Özbek Han'n ordusuna bir korku düşüp kendi vilayetlerine doğru gittiler. Emir Çoban Solduz bu olaydan (8) haberdar olup rüzgar gibi (çok hızlı) sudan geçti. Bir çok muhalifin hayat harmanına ateşe verip dünyanın (9) çöplüğüne gönderdi. Emir Çoban Solduz geri döndükten sonra Ḳormeşi İbn Elinaḳ Kerayet ve bazı diğer emirleri (10) onun Sultani hümayun ordusuna katılmadan önce Özbek Han ile savaştıkları için (11) padişah hükmünden haberdar olarak hemen durdurup cezalandırdı. Emirler, Emir Çoban Solduz'un bu hareketine (12) kırıldılar. Emir Ekrenci Kerayet ve Emir Teṭmaḳ ve Emir İşbenuḳa ve Emir Buḳa İldurçi (13) ve Emir Çoban Ḳara Obaş, Emir Kormeşi İbn Elinak Kerayet ile birleşip (14) fırsat bulduklarında saldırı kararı aldılar. Bu sırada Sultan Ebu Sa'îd Han, Sulṭaniye'ye doğru (15) gitti. Emir Çoban Solduz Gürcistan'a doğru yola çıktı. Vefasız emirler fırsatı (16) değerlendirip kurt gibi Emir Çoban'ın arkasından gittiler. Ona yakınken Emir Çoban Solduz haberdar olup (17) yurdu boş bırakıp başka tarafa doğru gitti. Muhalifler Çobani ordusunu yağmalayıp (18) peşinden gittiler. Ona vardıktan sonra zor bir savaş çıktı. Yenilgi (19) Emir Çoban Solduz'un tarafına düştü. Perişan bir halde ve bir sürü hile ve zorlukla Sulṭaniye'ye vardı. (20) Sonra Ḳormeşi İbn Elinaḳ Kerayet ve Ekruçi Kerayet ve Teġmaḳ ve İşbenuka ve Buḳa İldurçi ve (21) Çoban Ḳara Obaş diğer emirlerle büyük bir ordu ile Nahcivan'dan savaşmak için

Çoban Solduz'un peşinden (22) Sulṭaniye'ye geldiler. Sefidrud'dan geçip Delkan'da Sultan Ebu Sa'îd Han'ın ordusuyla (23) karşılaşıp savaşa başladılar. Sultan Ebu Sa'îd Han düşmanın gücü ve cesaretini görüncü (24) beraberindeki emirler ve orduya onları karşılasınlar diye ferman verdi. (25) İki ordu birbirine varınca yeşil deniz gibi coşup birbirinin boğazına kılıç (26) çektiler. O savaşta Emir İrencin ve zevcesi Şehzade Kencek ve oğlu Emir Şeyḫ Ali, (27) Sultan Ebu Sa'îd Han ordusundan biri tarafından öldürüldüler. Abdulrahman, Emir Ḳormeşi Kerayet'in oğluna

(1) ve ona cesurluk ve bahadırlık verdiler. Padişah ordusuna nazar değdirmek istediler. (2) O sırada küçük yaşına rağmen Sultan Ebu Sa'îd İlahi kader ve inayeti ile (3) pehlivanlık kılıcını çıkarıp öne çıkıp herkesten fazla meydanda at koşturdu. Zafere yakın olan ordu (4) bunu görüp birden düşmana saldırdılar. Öyle çabalayıp (5) savaştılar ki, kan kılıçlarından yağmur gibi akıyordu. Fetih ve zafer esintisi (6) adil Şehriyarın bayrağına esti. Emir Ekrençi Kerayet ve Emir İrencin ve Emir Teġmaḳ ve Emir İşenbuḳa (7) yakalanıp öldürüldüler. Emir Ḳormeşi İbn Elinaḳ Kerayet ve oülu Emirzade Abdulrahman (8) ve Emir Buḳa İldurçi ve Emir Çoban Ḳara Obaş kaçtılar. Sonunda Sultan (9) Ebu Sa'îd Han'ın adamları onları da yakalayıp öldürdüler. İran Şehriyarı bu savaşta (10) kendisinden çok cesaret ve yiğitlik gösterdiği için yirmi Recebu'l (11) Merceb, yedi yüz on dokuz senesinde Türkiye'nin yund (at) yılına denk herkesin kararı ile Bahadırlık sözünü (12) Sultanın hümayun lakaplarına eklediler.

Ama Şehzade Meysur Oğlan İbn (13) Örek Timur Han İbn Toḳ Timur Han İbn Ḳedai İbn Turi İbn Bamkan İbn Çağatay Han'ın durumu:

(14) Şehzade Meysur Oğlan, Mazenderan'dayken Emir Hüseyin Gürkan İbn Aḳbuḳa İbn Çengu Tur (15) İbn İlkan Celayir'in yola çıktığının haberini duydu. Çok yıkımlar yapıp geri döndü. Emir Hüseyin Gürkan (16) arkadan gitti. Meysur Oğlan, Neyşabur tarafına gitti. Şehir halkını vergi için zorladı. Bu sırada (17) Emir Hüseyin Gürkan'ın Neyşabur'un iki fersahlık mesafesinde olduğunu duydu. Birşey (18) olmadan Tus yolundan geldi. Oradan Mübarek Şah İbn Bucay ve mektubu (19) peşpeşe Herat'a Melik Ġıyaseddin Keret'i kuşatsınlar diye gönderdi. Onlar (20) Herat şehrinin yakınlarına vardılar. Melik onların ilerlemelerini engelledi. O savaş bir kaç gün daha devam etti. (21) Bu olayların

sırasında Şehzade Meysur Oğlan, Emir Hüseyin Gürkan'ın ordu ile Irak'a gittiğini duydu. (22) Elçi gönderip Mübarek Şah ve mektubu geri istedi. Onların varışından sonra (23) o haberin yalan olduğu ve Emir Hüseyin Gürkan'ın iki aya kadar (24) yola çıkmayacağı anlaşıldı. Sonra Şehzade Mesur Oğlan gidip gitmemk hakkında danıştı. (25) Herat'a gelip o şehrin kuşması için çabalasın diye karar alındı. (26) Gidiş bayrağını kaldırıp yirmi üç Rebiülevvel ayında, yedi yüz on dokuz senesinde (27) Türkiye'nin yund (at) yılına denk Şuran çayırına yerleştiler. Bir ay boyunca kuşatıp savaşarak

189

(1) Melik Ġıyaseddin Keret'i zor durumda bıraıp kargaşaya neden oldular. İlerlemediklerini görünce (2) Germsir'e doğru gittiler. O sırada Emir Hüseyin Gürkan, Herat'a vardı. (3) Melik Ġıyaseddin Keret ile birlikte Meysur Oğlan'ın peşinden Zerrin meydanına kadar gitti. Orada bazı (4) muhalifleri yakalayıp öldürüp geri döndüler. Derler ki, Şehzade Meysur Oğlan oradan (5) Maveraünnehr memleketlerine gidip Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın evlatlarından biri tarafından uakalanıp öldürüldü. (6) Bazı derler ki, bir kaç gün Kıpçak Ovası hanlık tahtına oturdu. Allah olayların gerçeklerini biliyor.

(7) Ebu Sa'îd Bahadır Han devleti döneminde bazı olayların zikri ve Emir Çoban Solduz'un durumu ve (8) Emir Çoban Solduz'un ölümü ve evlatlarının durumu:

Dünya olaylarını anlatanlar diyor ki, (9) Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han devletinin başlarında Sultan küçük yaşından dolayı Medaru'l Mülk makamı (10) Emir Çoban Solduz'a ve saltanat ve cihandarlık Sultan'a verildi. (11) Yedi yüz yirmi bir senesinde Türkiye'nin maymun yılına denk Emir Çoban Solduz, Şehzade Saḳi Beyg Bent-i Olcayto (12) Sultan, Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın kız kardeşi ile evlendi. İşret ve eğlence (13) ve behçet ve sevinç sesleri yıldızlara kadar yükseldi. Yedi yüz yirmi iki senesinde (14) Türkiye'nin tavuk yılına denk Roma vilayetinin yapılışı ona ait olan Emir Timur Taş İbn Emir Çoban Solduz (15) muhalifete başladı. Kendi adına hutbe okudu. Emir Çoban Solduz (16) kışın ortasında oğlunun fitnesini bastırmaya gitti. Timur Taş babasının huzuruna gitti. Emir Çoban (17) Solduz oğlu Emir Taş Timur'u yakalayıp hümayun orduya götürdü. Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han, (18) Emir Çoban Solduz hatırı için Timur Taş'ın suçunu affetti. Bir kez daha (19) onu Roma hükümdarı yaparak onurlandırdı. Yedi yüz yirmi üç senesinde Türkiye'nin tavuk (20) yılına denk Hace Ali Şah Ceylan, Ucan'da vefatetti.

250

Hace Rukneddin Sayın ki, (21) Emir Çoban Solduz'un veliahti idi, Hace Ali Şah'ın yerine vezir oldu. Ayrıca aynı senede Emir Çoban (22) Solduz güzellikte dünyada tek olan kızı Bağdat Hatun'u Emir Şeyh Hasan İbn (23) Emir Hüseyin Gürkan İbn Aḳyuḳa İbn Şengu Turin İlkan Celayır ile ki, Sultan Ebu Sa'îd Han'ın halasının oğlu (24) ve Olcayto Sultan'ın yeğeniydi, evlendirdi. Şeyh Hasan İlkani ve Büyük Şeyh onun evlatlarıdır. (25) Yedi yüz yirmi beş senesinde Türkler'in domuz yılına denk (26) Emir Çoban Solduz büyük bir ordu ile Gürcistan yolundan Kıpçak Ovası memleketlerine gidip (27) Sultan Muhammed Özbek Han'ın memleketlerine saldırıp çok yağmalayıp hemen geri döndü. Ayrıca bu senede Sultan

190

(1) Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın Bağdat Hatun'a aşık oldu. Sabrı kalmadı. (2) Bu beyit o dönemde söylediği gazeldendir: (3) " Canın Şam'ını görmek için, kalbimin Mısır'ına gel, ki kalbimin arzusu Bağdat'tadır." (4) Çengiz Han'ın yasasına göre Han'ın istediği her hatun, kocasından boşanıp (5) padişahın haremine gönderirmelidir. Bundan dolayı Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han, Emir Çoban Solduz'un yanına mahrem birini (6) gönderip aklındakini ona söylemiş. Emir Çoban Solduz bu sözü duyunca (7) sinirlenip uygunsuz bie cevap verdi. Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han bu konuyla ilgili konuşmadı. (8) Ama bu kırgınlık aklının köşesinde kaldı. Ondan sonra Emir Çoban Solduz (9) sonradan seven ve sevilen arasında sevgi olur diye ve aşklarının ateşinin söndürmek için Emir Şeyh Hasan İlkani'yi (10) zevcesi Bağdat Hatun Bent-i Emir Çoban Solduz ile Ḳarabaġ'a gönderdi. Sultan Ebu Sa'îd (11) Bahadır Han'ı ister istemez Bağdat kışlağına götürdü. Yüce makamlı Şehriyar Daru'l İslam Bağdat şehrine (12) varınca Bağdat Hatun aşkı eskisinden daha çok kalbine yerleşti. "Aşkın ilacı yolculuktur derler, (13) nerden bilecekler ki, o ayın sevgisi her yerde daha fazla olacaktır." Bu olayların sırasında (14) Adil Melik Nuṣretuddin lakabı alan vezir Rukneddin Sayın fırsat bulup (15) Emir Çoban Solduz ve evladının yaptıklarını söyledi. O sözler taşın üstündeki nakış gibi (16) Adil Sultan'ın gönül sayfasında çizildi. Demeşḳ Hace İbn Emir Çoban Solduz ki, (17) yakın insanların safındaydı, Padişah'ın düşüncesinin değiştiğinden ve vezirin kötülemesinden haberdar oldu. (18) Babasına söyledi. Emir Çoban Solduz uzak bir vilayete gitmeyi uygun gördü. (19) Vezir Rukneddin Sayın'ı beraberinde götürdü. Zamanı geldiğinde nankörlüğnün cezasını verdi. (20) Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han bahar mevsiminde Bağdat'tan Sulṭaniye'ye gitti. Oğlu Demeşḳ Hace'yi (21) payitahtta Sultan'ın yanında bıraktı. Kendisi de Horasan vilayetini düzenleme

bahanesiyle gitti. (22) Oraya varınca büyük oğlu Emir Hüseyin'i büyük bir ordu ile Ġazneyn'e gönderdi. Emir Hüseyin o (23) vilayeti yıkıp yağmalayıp katliam yaptı. Sultan Mahmud Ġazi İbn Sebk Tekin'in mezarında (24) kötü davranışlarda bulundu. Hak Teâlâ ona yaptıklarını cezasını verdi. Yakında (25) anlatılacaktır. Kısaca, Emir Çoban Solduz, Demeşḳ Hace'yi sultani payitahtta (26) bırakıp kendisi Horasan'a doğru gitti. Emir Demeşḳ Hace saltanatın bütün küçük ve büyük işlerinde (27) karışma izni aldı. Öyle ki, Sultan'ın padişahlıktan sadece adı kaldı. Bu durum

191

(1) padişahın hoşuna gitmedi. Bunu bazı yakınları ile yaptığı görüşmede söyledi. O (2) toplantıdakilerden biri Emir Demeşḳ Hace'nin Sulṭaniye kalesinde olan Olcayto Sultan'ın kadınlarından birine aşık olduğunun haberini verdi. (3) Sultan dedi: Demeşḳ Hace sevgilisinin evine gittiği zaman (4) bana haber verin. O sırada Perşembe gecesi Şevval ayında, yedi yüz on yedi senesinde (5) Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk Emir Demeşḳ Hace, Sulṭaniye kalesinde sevgilisinin evine gitti. Sultan (6) Ali Şah'a haber verdiler. Sultani hüküm katline karar verdi. Ama hiç kimsenin bunu yapmaya gücü yoktu. (7) Tesadüfen o gece bir kaç Kürdistan eşkiyasının kellesini getirdiler. (8) Emir Ṭoġan ve Emir Taş Timur'un uygun görmesi ile Sultan bu haberin yayılmasını emretti: "Bu Emir Çoban Solduz'un kellesidir (9) ki, Horasan'da Sultan'ın fermanı üzerine cezalandırıldı ve kellesini kesip buraya (10) gönderdiler." Emir Demeşḳ Hace bu haberi duyduğunda huzursuz oldu. On kişi ile birlikte kendini (11) hisarın duvarında attı. Evinin kuşatıldığını görünce kaçtı. Sultan Ebu Sa'îd (12) Bahadır Han, Emir Mısır Hace ve Emir Ağa Lolo'yu Demeşḳ Hace'yi yakalasınlar diye gönderdi. Onlar (13) arkasından yetişip Emir Mısır Hace kendi eliyle Demeşḳ Hace İbn Emir Çoban Solduz'un kellesini (14) teninden kopardı. Sonra büyük padişah Horasan emirlerine gönderdi ki, (15) Emir Çoban Solduz ve adamlarının yakalanıp öldürmesi için çok çabaladılar. Üstelik (16) etraftaki diğer vilayetlere de Çobanlılar'dan iz kalmasın diye kesin hüküm gönderdi. (17) Demeşḳ Hace'nin kellesini Sulṭaniye'nin şehir kapısına assınlar diye emir verdi. Sultan'ın fermanı Horasan'a vardı. (18) Sultan'ın fermanını onun yanına gönderdiler. Bazı emirler Horasan'da Emir Çoban Solduz ile müttefik oldular. (19) Emir Çoban Solduz'un büyük oğlu Hasan, düşündü ki, "Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın burada olan emirlerinin (20) hepsi öldürüp kellelerini Sultan'a göndermek lazım. (21) Ayrıca, memleketi elegeçirip bize yardmcı olsunlar diye Çağatay ulusunun Şehzadeleri ile birleşmeliyiz. (22) Yavaş yavaş

İran'ın padişahlığı bizim olacak." Emir Çoban Solduz oğlu Hasan'ın sözüne önem vermedi. (23) Devletinin gücü ve görkemi ile övünüyordu. Bazı emirler ile birlikte büyük bir ordu toplayıp Irak'a doğru (24) gitti. O sırada Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han da Sulṭaniye'den yola çıkıp Ḳazvin'de (25) durdu. Hace Ġıyaseddin Muhammed İbn Hace Reşideddin'i ki Şerh-i (26) Şemsiye ve Meznu Selman Kasidesi onun adı ile süslenmiş vezir yaptı. (27) Sultan'ın elçileri Horasan'a vardılar ve nişanları emirlere verdiler.

192

(1) O zaman onların muhalif olma güçleri yoktu. Hemen olayın niteliğini Emir Çoban Solduz ile paylaştılar. (2) Emir Çoban oğlunun vefatından haberdar olunca çok sabırsızlanıp ağladı. Vezir Rukneddin Ṣayın'ı (3) öldürdü. Vezir Rukneddin'i öldürünce yetmiş bin (4) süvari ile intikam için Irak'a gitti. Olanlar oldu. Emir Çoban Solduz (5) Semnan'a vardr. Hazret-i Kutbu'l Kutab Evliya Rebbani Şeyh Rukneddin Alauldule (6) Semnani'nin huzuruna gitti. O hazretin huzurunda emirlere ondan yüz çevirmesinler diye yemin ettirdi. Sonra Hazret-i (7) Şeyh'e Sultan ordusuna gidip Emir Demeşḳ'in intikamını talep etsin diye yalvardı. (8) Anlaşma için çabalasınlar. Hazret-i Şeyh öyle icap ettiği için oraya gitti. Sultan Ebu Sa'îd (9) Bahadır Han o büyük ve yüce makamlı karşısında eğilip saygı duydu. Edebinden diz çökerek oturdu. Ama (10) Demeşḳ Hace İbn Emir Çoban Solduz'un intikamı ve Emir Çoban ile barışma sözleri hoşuna gitmedi. (11) Hazret-i Şeyh'in geri dönüşünden sonra Emir Çoban gurula yüce makamlı padişahın ordusuna doğru (12) gitti. Ḳuha'ya vardığında sadece bir gün daha yolu varken Emir Muhammed Ḫaçek (13) Noyan Uyrat ve Emir Nikruz ve diğer büyük emirler otuz bin süvari ile yiğitçe (14) Emir Çoban Solduz'un ahit defterini unutup sultani orduya girip yüce makamlı padişahın (15) huzuruna vardılar. Emir Çoban Solduz kalan emirler ve ordudan korkup çöl yolundan Horasan vileyetine (16) doğru gitti. Beraberindekilerin bir çoğu perişan olup dağıldılar. Emir Çoban Solduz Türkistan'a gitmek için (17) Merġab suyuna kadar hiç durmadı. Orada o fikirden pişman olup hocası olan Melik Ġıyaseddin (18) Keret'e sığındı. Emir Çoban Solduz'un Herat'a varmasıyla aynı zamanda Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın fermanı da (19) Melik Ġıyaseddin'e bu içerikle ulaştı: "Emir Çoban Solduz bulunduğu yerde öldürülsün. Bunu yapan (20) Gerdunçin ile evlendirilip Etabek-i Fars'ın mülklerinin sahibi olur." Melik Ġıyaseddin Keret (21) fermanın içeriğini öğrendikten sonra terbiye hukukunu hiçe sayıp celladı (22) yanına gönderdi. Emir Çoban perişan olup vefalı Melik ile (23) görüşmek için ne kadar yalvarsa da bir yere varamadı. "Yiğitli ve vefa yok oldu.

Bu ikisinden (24) Simurġ ve Kimiya gibi sadece adları kaldı.” Sonra Emir Çoban Solduz Melik’e haber gönderdi ki, benim üç (25) vasiyetimi yerine getir. İlk olarak kellesi teninden ayırsın. İkincisi, cesedini Resullullah Sallallahu Aleyhi Vesellm’in şehrine (26) gönderip o bereketli yerde olan binaya gömsün. Üçüncüsü, oğlu Celad Han’ı ki, (27) Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’ın kız kardeşi Şehzade Saḳi Beyg Bent-i Olcayto Sultan’dan doğmuş

193

(1) canlı olarak Sultan’ın ordusuna göndersin. Melik merhamet yapıp bu yalvarışlarını kabuletti. (2) Cellat, Emir Çoban Solduz’un boğazını kesip parmağını Sultan’ın ordusuna (3) gönderdi. O nişan yedi yüz yirmi sekiz senesinin Muharrem ayında, Türkiye’nin pars (bars) yılına denk (4) Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’ın Darul’l Serir’ine vardı. Ferman üzerine pazarı kapısına astılar. Aynı yılın kışında (5) Melik Ġıyaseddin Keret, görkemli Sultan ile görüşmek istedi. Yol sırasında Bağdat (6) Hatun Bent-i Emir Çoban Solduz’u kocası olan büyük Emir Şeyh Hüseyin boşamış (7) ve Hatun boşanma süresi bittikten sonra Padişahın haremine gitmiş ve artık özgürdür diye duydu. (8) Namert Melik bu haberi duyunca çok şaşırdı. Horasan’a birini, (9) o sıralarda melahatta benzeri olmayan Celad Han İbn Emir Çoban Solduz’u (10) öldürsün diye gönderdi. Kendisi de Ḳarabaġ’a gidip Sultan Ebu Sa’îd Han’ın huzuruna gitti. (11) Ama Bağdat Hatun’un itibarı yüzünden yanına gitmedi. Belki Melik’i hümayun orduda alıkoydular. (12) Birileri gidip Horasan’dan Emir Çoban Solduz ve oğlu Celad Han’ın tabutlarını Han’ın ordusuna getirdiler. (13) Sonra Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han kırk bin dinar, devecilere verdi. Onlar da tabutları (14) kendileri ile Mekke-i Muazzame’ye götürüp oradan da Medine’yi Münevvere’ye ulaştırıp gömdüler. Emir Çoban Solduz’un (15) ölümünden sonra bazı evlatları ve akrabaları öldürülüp bazıları da avare oldular. Onlardan biri Emir (16) Timur Taş İbn Emir Çoban Solduz’du. Roma memleketi hükümetinde görevliydi. Roma’dan kaçıp Mısır’a (17) gitti. Orada öldürüldü. O olayıın açıklaması tarih kitaplarında yazıldır. Derler ki, Emir Çoban (18) Solduz, hayır sever ve adil biriydi ve İslam dininin güçlenmesi için çok çabalıyordu. Allah rahmet eylesin.

(19) Bağdat Hatun Bent-i Emir Çoban Solduz’un Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han İbn (20) Olcayto Sultan ile nikahı ve o yüce makamlı padişahın ilahi takdir ile vefatı:

Olayları anlatanlar (21) böyle diyorlar ki, Emir Çoban Solduz'un ölümünden sonra bahtiyar Şehriyar Sultan Ebu Sa'îd Bahadır (22) Han, Kadı Mübarek Şah'ı çağırıp büyük Emir Şeyh Hasan'ın yanına gidip bir hileyle onu (23) Bağdat Hatun'dan vazgeçirsin dedi. Kadı, Sultan'ın fermanı üzerine Büyük Şeyh Hasan İlkani'nin yanına gidip (24) bildiği ve söyleyebildiği sözlerle bu hikayeyi büyük Emir Şeyh Hasan'a anlattı ve Şeyh Hasan (25) can korkusundan cananından ayrılıp Bağdat Hatun'u Kadı Mübarek Şah'ın yanında boşadı. (26) Boşanma sonrası süre bittikten sonra yüce makamlı padişah, Bağdat Hatun'u nikahına aldı. Bağdat Hatun (27) saltanatı onurlandırıp memleket ve maddi konulara karışıyordu. Yedi yüz otuz iki senesinin aylarında

194

(1) Türkiye'nin yunt (at) yılına denk, bazı kıskançlar Sultan'a, Büyük Emir Şeyh Hasan (2) ve Bağdat Hatun'un sürekli gizlice mektuplaştığını söylediler. Sultan bu kötülemeden dolay üzüldü ve (3) Büyük Şeyh Hasan'ı öldürmek istedi. Ama annesi Olcayto Sultan'ın kız kardeşi (4) aynı anda halası olduğu için, halasının hatırına Büyük Şeyh Hüseyin'in katlinden vazgeçti. Onu Komac kalesine gönderdi. (5) Bağdat Hatun'a da artık değer vermedi. Bu sözün doğru olup oladığını araştırdıktan sonra (6) kötülerin yalan söylediği anlaşıldı. Bir kez daha Bağdat Hatun' merhamet gösterdi. Büyük Emir Şeyh Hasan (7) İlkanlı, Emir Çoban Solduz'un ölümünden sonra Emiru'l Umera olup kıskançların iftirasıyla (8) gazaba uğramıştı. Sultan merhamet ve şefkatten onu Roma hükümdarı yaptı. Derler Sultan Ebu Sa'îd Bahadır (9) Han, bahar ve sonbahar Sulṭaniye'de ve yaz ve kış Bağdat'ta veya İran'ın Ḳarabaġ'ında yaylak ve (10) kışlak yapardı. O fazilet ve sanat ve şiir ve hat sanatlar sahiplerini severdi. Çok güzel hat sanatı (11) yapardı. Hocası Hace Abdullah Şeyrefi idi. Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han, (12) yedi yüz otuz beş senesinin sonlarında Türkiye'nin tavuk yılına denk Bağdat'a doğru gitti. Yol sırasında duydu ki, Sultan Muhammed (13) Özbek Han Kıpçak Ovası memleketlerinde İran'a ve Azerbaycan'a gitmek istiyor ve Derbend'dedir. Bundan dolayı (14) yedi yüz otuz altı senesinin başlarında Türkiye'nin köpek yılına denk geri dönüp (15) İtan'a doğru yöneldi. Şirvan yakınlarında üç aya yakın durdu. Ama (16) havadaki mikrop ve sıcaklıktan dolayı Sultan Ebu Sa'îd Bahadır Han hastalandı. (17) On beş gün sonra bela geldi. Hastalık hamama giden yüce makamlı padişaha geri döndü. On üç (18) Rebiülahir yedi yüz otuz altı senesinde Türkiye'nin köpek tılına denk Beylekan'da Allahın rahmetine (19) kavuştu. Bazı sevenleri demişler: "Eğer taç ve taht ağlarsa ki sanmıyoruz, (20) Sultan Ebu Sa'îd

devletinin zevaline.” Günahları bağışlanan o Sultan’ın naaşını Sulṭaniye’ye götürdüler. (21) Kendi yaptığı ve Şehr-i Nazok diye meşhur olan bir binada gömdüler. Ömrü otuz iki yıldı. (22) Saltanat süresi on dokuz yıldı. Derler ki, Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han ömrünün sonlarında (23) halası Bağdat Hatun Bent-i Emir Çoban Solduz’un yanında olan, Dilşad Hatun Bent-i Demeşḳ Hace İbn Emir Çoban Solduz’u (24) gördü ve Bağdat Hatun’da fazla Dilşad Hatun’u beğendi. (25) Bundan dolayı Dişad Hatun’u nikahına aldı ve ona çok merhametli davranıyordu. (26) Bağdat Hatun ile çok ilgilenmiyordu. Bağdat Hatun, Sultan’ın ona karşı ilgisizliğinden ve (27) Dilşad Hatun’a karşı aşırı sevgisinden dolayı kıskançlık yapıp Sultan Ebu Sa’îd’e zehir içirdi. Allah Teâlâ olayların gerçeklerini biliyor.

195

(1) Onuncu han, Arpe Han İbn Suse’dir.

Beş vasıtayla Barik (2) Bukan Tüli Han İbn Çengiz Han’a varan, Arpe Han İbn Suse’nin padişahlık zikri:

Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’ın neslinde kimse kalmadı. (3) Arpe Han , Erik Buka İbn Tüli Han neslindendi. Sultan Ebu Sa’îd Han, Horasan’dayken (4) Turan’dan Sultan Ebu Sa’îd’in yanına gelip hüzmet etmişti. Vezir Hace Ġıyaseddin Muhammed’in çabasıyla (5) emirler birleşip onu han yaptılar. Arpe Han saltanat tahtına oturunca (6) bunu hakettiğini düşünen Bağdat hatun’u Sultan Muhammed-i Özbek Han ile dostuluğu için ve Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’a zihir içirdiği için (7) suçlayıp öldürdü. Ondan sonra Ker suyuna ordu gönerdi. (8) Sultan Muhammed-i Özbek ordusu ile savaşıp onları yendi. Emir Ali Padişah İbn Çiçek ouyan (9) Uyrat ki, Ṭuġay Sultan Ebu Sa’îd Han, Diyar Bakır hükümdarı idi. O sırada (10) Derbend Taşi tarafından Bağdat Hatun idi. Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’ın vefatı ve (11) Arpe Han İbn Suse’nin tahta oturuş haberini duyunca çok şaşırdı. Uyrat Kavmine danışıp dedi: “Bilin (12) ki, Arpe Han her nekadar Tüli Han neslinden olsa da Uyrat ve Ulaşku Noyan kabileleri ile düşmanlığı (13) olduğu için Arpe Han ’ın padişah olması bizim işimize gelmez. Bundan dolayı muhalifet bayrağını kaldırıp Musa (14) Han İbn Ali İbn Baydu Han İbn Ṭeraġi İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han’ı Bağdat’ta padişah yapıp (15) hanlık tahtına oturtunuz.” Yurtları o bölgede olan Moğol binlerini (16) toplayıp büyük bir ordu oluşturdular. Arpe Han ’a doğru gittiler. Arpe Han

bu fitneden haberdar olunca (17) vezir Hace Ġıyaseddin Muhammed'ın çabasıyla büyük bir ordu hazırlayıp muhaliflere doğru gitti. (18) Çarşamba günü on yedi Ramazanu'l Mübarek, yedi yüz otuz altı senesinde Türkiye'nin köpek yılına denk (19) Yeğtu da denilen Çoġatu çölünde iki ordu karşı karşıya geldiler. Her iki ordunun cesurları kılıçları çekip (20) savaşa başladılar. Arpe Han 'ın bir çok emiri ona yüz çevirip Musa Han ordusuna (21) katıldılar. Halkın isteği Hulagu Han'ın nesline daha fazlaydı. Emirlerin bu bahanesinden dolayı bela rüzgarı (22) Arpe Han ordusuna esip Arpe Han ordusu yenildi. Vezir Hace Ġıyaseddin (23) Muhammed ısrarcı olup işleri düzene sokmaya çalıştı. İş işten geçtiğini görünce (24) o da kaçtı. Emir Ali Padişah İbn Çiçek Noyan Uyrat birilerini (25) padişah nişanı olan veziri alıp hümayun orduya götürsünler diye gönderdi. Yrimi bir Ramazanu'l (26) Mübarek yedi yüz otuz altı senesinde Türkiye'nin köpek yılına denk o fazilet sahibi Hace'ye şehadet şerbeti (27) içirdiler. Ayrıca o sırada Arpe Han İbn Suse'yi de Emir Ali Padişah İbn Çiçek Noyan Uyrat ordusun halkı

196

(1) tutup onu da öldürdüler. Sultan Ebu Sied Bahadır Han'ın vefatından (2) rahmetli Arpe Han 'ın saltanatının sonuna kadar yetmiş küsür yıldı. On birinci han, Musa Han (3) İbn Ali'dir.

Musa Han İbn Ali Baydu Han İbn Ṭeraġi İbn Hulagu Han İn-i Tüli Ha (4) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Arpe Han İbn Suse ölünce Musa Han İbn Ali İbn Baydu Han (5) İbn Ṭeraġi İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han, Şevval'da yedi yüz otuz altı senesinde (6) Türkiye'nin köpek yılına denk Uçan'da hanlık tacını başına koydu. Mülk ve malın hükümdarlığını (7) Emir Ali Padişah İbn Çiçek Noyan Uyrat'a verdi. Şeyh Hasan İbn Emir Hüseyin Gürkan (8) İbn Aḳbuḳa İbn Şengtur İbn İlkan Celayir, Sultan Ebu Sied Bahadır Han'ın halasını oğluydu ve o sırada (9) Sultan'ın emriyle Kemaḫ'taydı. Oradan Roma hükümdarlığı ile onurlandırılıp oraya gitti. Sultan Ebu Sa'îd'in vefatı (10) ve Arpe Han İbn Suse Han'ın tahta oturuşu ve Musa Han'ın Arpe Han ile savaşı ve Musa Han'ın (11) saltanat tahtına oturuşu haberlerini duydu. Muhammed İbn BolḲutluḳ İbn Enis Timur İbn Etiyarçi İbn Munkar Timur İbn Hulagu (12) Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ı padişahlığa seçip Roma ve Kerec ordularıyla (13) Tebriz'e gitme bayrağını kaldırdı. Musa Han İbn Ali İbn

Baydu Han ve Emir Ali Padişah İbn (14) Çiçek Noyan Uyrat katliam için gittiler. Söylenilen yılın on dört Zilhiccet'ul (15) Haram'ında iki taraf Noşehr'de karşı karşıya geldiler. Emir Ali Padişah İbn Çiçek Noyan (16) Uyrat, Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani Celayir'e birini gönderip dedi: "Bizim Emir ile aramızda eskiden beri (17) dostluk ve sevgi var. İki padişah mülkün tahtı için kavga ediyorlar. (18) Bizim ve senin ortada olmamızın ne gereği var. Şimdi uygun olan şey budur ki, biz adamlarımızla tepeden (19) geçip onları orada bırakalım." Nazım "Bakalım bu ikisinden hangisi daha cesurdur. Eğer kader ve bahtı onunla yaver gitse." (20) Büyük Emir Şeyh Hasan bu sözü kabul edip iki bin güçlü savaşçı ile (21) savaş meydanının karşısında olan tepenin arkasına gittiler. Ordu kafirlerin harmanından yararlanıp savaşın ateşini alevlendirdiler. (22) Kerec ve Roma orduları dağıldı ve Uyrat ordusu onların peşinden gitti. Bu sırada Muhammed Han (23) yenildi ve Musa Han galip geldi. Emir Ali Padişah İbn Çiçek Noyan Uyrat dinlenmek (24) için suyun kenarına gitti. Abdestini tazeledi. Onunla birlikte olan herkes (25) Ali Padişahın peşinden silahlarını bırakıp abdest aldılar. Büyük Emir Şeyh Hasan (26) bu olayı görünce süvarileri ile birlikte rahat bir şekilde o tepeden indi. Emir Ali Padişah (27) İbn Çiçek Noyan Uyrat'ın kanını toprak ile birleştirdi. Musa Han bu olayı duyunca

197

(1) kaçtı ve kaçan Muhammed Han geri dönüp Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani Celayir'e katıldı. (2) Büyük Emir Şeyh Hasan, onun naibi olan Ḳara Hasan'ı Uygur kavminden olan Emir Kerenc ile birlikte (3) peşlerinden gönderdi. Kendisi de Tebriz'e doğru gitti. On ikinci han, Muhammed İbn (4) Bosḳutluġ'dur.

Muhammed Han Boskutlug İbn Enes Timur İbn Etyarçi İbn Munka Timur (5) İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Bazı tarihlerde Muhammed Han'ın ecdadını böyle yazoyorlar (6) ki, Muhammed İbn Tacu İbn Benuçin İbn Hulagu Han. Her ne olursa olsun Muhammed Han, Hulagu Han'ın neslindendir. (7) Muhammed Han, Uyrat Padişahı Emir Ali'nin ölümünden sonra (8) yedi yüz otuz altı senesinin sonlarında Türkiye'nin köpek yılına denk Uçan'da Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani (9) Celayir ile birlikte hanlık ve cihandarlık tahtına oturdu. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan memleket işlerinin düzenlemesi ve (10) ordu ve halkın gönlünü alması ile uğraştı. Emir Çoban Solduz'un torunu Emir Besir Hüseyin'i (11) Sulṭaniye'ye

gönderdi. Sultan Ebu Sied Bahadır Han'ın hareminde olan Dilşad Hatun Bent-i Demeşḳ Hace'yi (12) getirip nikahına aldı. Vezir Hace Ġıyaseddin (13) Muhammed İbn Hace Reşideddin'den kalanlar ve vezirin evladına şefkat gösterdi. (14) Nazım "Cihan süslenmiş saray alanıdır. Halkın yaptıkları onun içinde ses gibidir. Sarayda (15) eğer birisi olursa cevabını eşeğe söyleyip kendisi duymaz. Dünya yaptıklarımızın tarlasıdır. Ektiklerinin dışında (16) başka bir şey alamazsın. Halka karşı ne yeptıysan, aynısını halktan bekle. İyiliğin ve (17) kötülüğün cezası aynısından başka olmaz eğer düşünürsen. Yaptığının cezası şüphesiz haktır, eğer dilenci ve eğer (18) padişah olursan. Güçlü çiftçi çok güzel söyledi, ektiğinin dışında biçmezsin." Derler ki, (19) Uḥedi diye meşhur olan şair Uḥdeddin İsfahani, Muhammed Han İbn Bosḳutluġ devleti döneminde yaşamaış. Kendi eceliyle öldü. (20) Tebriz'in Meraġe şehrinde gömüldü. On üçüncü han, Ṭuġay Timur İbn Suri'dir.

(21) Ṭuġay İbn Timur Han İbn Suri İbn Baba Bahadır İbn Obukan İbn Ebukan İbn Epikan İbn Turi İbn Cuci (22) İbn Keykobad İbn Besukay Bahadır'ın padişahlık zikri:

Ṭuġay Timur Han, Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın erkek kardeşi, Keyḳobad İbn Yesukay Bahadır'ın neslindendir. (23) Derler ki, Ṭuġar Timur Han Mazenderan'daydı ve Emir Ekrenç Uygur (24) Musa Han'ın peşinden gitmişti. Ḳara Hasan ile aralarında oluşan muhalifetten dolayı Sulṭaniye'ye gitti, (25) Emir Çoban Solduz'un torunu Emir Pir Hüseyin'in yanına. Oğlan Hatun, Emir Ekrenç Uygur'un yeğeni (erkek kardeşinin kızı) Oğlan Hatun (26) Emir Pir Hüseyin'in nikahındaydı. Oraya varınca olayı anlattı. Sonunda (27) birlikte Horasan'a doğru gittier. Horasan emirleri ile birlikte ve bazı Horasan vilayetlerinin hükümdarı olan Emir Şeyh Ali Kuşçi'nin çabasıyla

198

(1) ve Emir Ali Cafer ve Emir Arġun Şah (2) İbn Emir Noruz Ġazi İbn Emir Arġun Büyük Ağa'nı tahriki ve Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan'dan kaçanlar ile (3) birleşip Ṭuġay Timur'u Mazenderan'dan getirtip Horasan'da han (4) yaptılar. Adına hutbe okuyup ismine sikke yaptırdılar. Yedi yüz otuz yedi senesinin aylarında (5) Türkiye'nin tonguz (domuz) yılına denk Horasan'da toplanan Moğol kavimlerini Tebriz'e doğru getirttiler. (6) Azerbaycan yakınlarına vardıklarında Uyrat Kavmileri ile birlikte olan Musa Han onlara katıldı. (7) Zafer kazandıkları durumunda Horasan memleketi Ṭuġay Timur'un olur ve Irak

(8) ve Azerbaycan Musa Han'ın olur diye hep birlikte anlaştılar. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani ve Muhammed Han bu olaydan haberdar olunca (9) orduyu hazırlayıp muhaliflerle savaşmaya gitti. Altı Zilhicce, yedi yüz otuz yedi senesinde (10) Türkiye'nin tonguz (domuz) yılına denk Germ Rud çölünde karşı karşıya geldiler. Savaş orada gerçekleşti. (11) Ṭuġay Timur Han savaş başlamadan önce bağını koparıp (12) Horasan'a doğru gitti. Musa Han orada kalıp savaşa başladı. Sonnunda o da yenildi. (13) Musa Han, Muhammed Han ordusu fethettikten bir kaç gün sonra Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani'nin ordusuya savaştı. (14) Aynı senenin on Zilhiccetu'l Haram'ında öldürüldü.

(15) Emir Şeyh Hasan İbn Timur Taş İbn Emir Çoban Solduz'un zikri:

Şey Hasan onun evladıdır. (16) Derler ki, Küçük Şeyh Hasan Roma vilayetinde yaşıyordu. Yedi yüz otuz sekiz senesinin aylarında (17) Türkiye'nin sıçkan (fare) yılına denk hükümet hevesiyle hile düşünüp babası Timur Taş'a benzeyen Ḳara Çeri adında Türk soylu bir kulu (18) yanına çağırdı. (19) Emir Çoban Solduz katlinden sonra Mısır'a kaçan babam Timur Taş geri döndü sözünü halk inansın diye her yere yaydı. (20) Annesini Ḳara Çeri'ye verip yanında yürüyerek gitti. Bundan dolayı büyük bit ordu (21) ona hizmet etmek için hazırlandı. Küçük Şeyh Hasan savaş ve darp aletleri hazırladıktan sonra (22) Azerbaycan'a doğru gitti. Muhammed Han ve Büyük Emir Şayh Hasan Noyan haberdar olup (23) muhalifleri bastırmak için Nahcivan yolundan gittiler. Aynı senenin yirmi Zilhiccetu'l Haram'ında Elataḳ yakınlarında (24) Roma ve Irak orduları karşı karşıya geldiler. Zorlu bir savaş gerçekleşti. Küçük Şeyh Hasan zafer kazandı. Muhammed Han (25) düşmana yakalanıp küçük yaşta öldü. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan (26) İlkani Celayir Tebriz'e doğru gitti. Bu sırada Timur Taş kılığına giren Ḳara Çeri, bağımsızlık hevesiyle (27) Küçük Şeyh Hasan'a aniden bıçak sapladı. Ama işe yaramadı. Küçük Şeyh Hasan Gürcistan'a doğru

199

(1) kaçtı. Hilekar babsının olayını anlatıp. Şehzade Saḳi Beygom Bent-i Olcayto Sultan'ın hus-zuruna (2) gitti. Ama hilekar Timur Taş kanlı kaçışından sonra Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani (3) Celayir ile savaşmak için Tebriz'e doğru gitti. Ama iki tarafın karşılaşmasından sonra hilekar Timur Taş yenildi. Kaçıp (4) Uyrat kavmi ile birlikte

Bağdat'a doğru gitti. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani de Tebriz'den (5) Sulṭaniye'ye doğru gitti. On dördüncü han, Saḳi Beyg Bent-i Olcayto Sultan'dır.

(6) Şehzade Saḳi Beyg Bent-i Olcayto Sultan İbn Arġun Han İbn Abaḳa Han (7) İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Küçük Emir Şeyh Hasan (8) Gürcistan tarafından Tebriz'e geldi. Çobanlılar'dan on altı kişi yanına gelip ona danıştılar. (9) Bizim padişahımız Hulagu Han neslinden olmalıdır. Emirler dediler ki, Saḳi Beyg Bent-i Olcayto Sultan, (10) Sultan Ebu Sa'îd Han'ın kız kardeşi oturmuş. Hulagu Han neslinden hiç bir erkek kalmadığı için (11) taht ve miras onundur. Şehzade Saḳi Beyg, yedi yüz otuz dokuz senesinde Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk (12) Küçük Emir Şeyh Hasan İbn Timur Taş İbn Emir Çoban Solduz'u fermanı ile hanlık thtına oturdu. (13) Büyük bir ordu hazırlayıp Sulṭaniye'ye doğru gitti. Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani Celayir (14) bu haberi duyup Ḳazvin'e gitti. Oradan intikam amacıyla çıktı. Savaş gerçekleşmeden barış (15) sağlandı. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan, Şehzade Saḳi Beyg'in yanına gelip onun hanlığını (16) kabuletti. Küçük Emir Şeyh Hasan ve Büyük Emir Şeyh Hasan birbirleri ile barıştılar. (17) Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan bu kış Sulṭaniye'de kalıp Şehzade (18) Saḳi Beygom Ḳarabaġ'a gitsin ve baharın başlarına kurultay düzenleyip herkesin yolu belli olsun diye karar aldılar. Bu karadan dolayı (19) Şehzade Saḳi Beyg ve Küçük Emir Şeyh Hasan Aran ve Azerbaycan'a gittiler. Büyük Emir Şeyh Hasan (20) Noyan Sulṭaniye'de ikamet etti. Aynı senenin Recebu'l Muracceb ayında bahar vakti, (21) Ṭuġay Timur bir kez daha ordu toplayıp Irak ve Azerbaycan'ı elegeçirmek için (22) Tebriz'e yöneldi. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani Celayir haberdar olunca onun yanına (23) geri döndü. Save'de karşılaştılar. Küçük Emir Şeyh Hasan ve Emir Siyurġan, Şehzade (24) Saḳi Beygom ile birlikte Aran'dan Ucan'a geldiler. Bu sırada Uyrat kavmi Ḳara Çeri'yi yakalayıp (25) Şehzade'nin ordusuna getirdiler. O anda Şehzade Saḳi Beygom'un fermanı ile kellesini teninden (26) ayırdılar. Ondan sonra Ṭuġay Han, Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan'a danışmadan Sultan Ebu Sa'îd Han'ın dadısı olan Ekrenç'i (27) Küçük Şeyh Hasan'ın yanına gönderdi. Bizim babmız ve ceddiniz Emir Çoban Solduz arasında

200

(1) eski bir dostluk var. Babam Suri Gün'ün ölüm fermanı gittiğinde (2) Emir Çoban Solduz o olayı engelledi. Biz onu unutmayız. Bugün (3) bundan dolayı Çobanlılar'ın evlerine saldırmayı reva görmüyorum. Uygun olan, muhalifin ortadan kalkmasıdır. (4) Küçük Emir Şeyh Hasan bunu duyunca çok sevindi. Kafasında bir hile düşünerek (5) "Cihan padişahı ne derse din ve devletin yayılması ve ordu ve halkın iyiliği içindir." Dedi. Ekrenç Beygi'yi (6) ve beraberindekilerine merhamet etti. Kıymetli kıyafetler giydirdi. Gizlice Ekrenç'e dedi: (7) "Padişaha benim busemi götürüp de ki, benim bu memlekette bir görevim yoktur. (8) Damadımız Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan tarafından. Bir şey yapamayacak ama güvende değilim. Uygun olan budur ki, (9) dünya padişahı Ṭuġay Timur Han onu öldürmemize izin versin. (10) İşini bitirdiğimizde Saḳi Beygom ve Dilşad Hatun'u Şah'a veririz ve biz hepimiz hizmet için hazır oluruz. (11) Yüce saraya hizmet ederiz." Ekrenç Beygi oradan döndi ve Küçük Emir Şeyh Hasan'ın söylediklerini (12) Ṭuġay Timur Han'a ulaştırdı. Saf Padişah Olcayto Sultan'ın kızı Şehzade Beygom ile bir gece geçirmek istedi. (13) Ona iyi vaatler verip istediği cevabı gönderdi. (14) Bu olaydan dolayı antlaşma yaptı. Küçük Emir Şeyh Hasan: "Bu uygun görülen karara ısrarcıyız. (15) Görevimiz budur ki, bu antlaşmanın sağlamlığı için kendi şerif yazınızla yazın ki, Çobanlılar (16) Ureġ İlkan'a gidip Şeyh Hasan'ı kavmi ile birlikte ortadan kaldırsınlar ve ulusun hükümdarlığı ve (17) saltanat naipliği Al-i Çoban'a versinler."dedi. Elçi görevini yapmaya gitti. Ṭuġay Timur (18) iki gül yüzlü yasemin kokulu siyah saçlı hatun'un sevdasına düşüyor. Saḳi Beygom Bent-i Olcayto Sultan ve Dilşad (19) Hatun Bent-i Demeşḳ Hace Bent-i Emir Çoban Solduz. Sonunu düşünmeden (20) kendi yazısıyla Küçük Emir Şeyh 'in dediği gibi yazdı. Sonuna da kendi adını yazdı. (21) Ṭuġay Timur Suri Gün'ün yazısıyla güvenilir virine verip Küçük Emir Şeyh Hasan'a gönderdi. (22) Küçük Şeyh Hasan o mektubu alıp Pir Hüseyin Çobani ve Emir Ali Tibilin ile birlikte binip (23) Büyük Şayh Hasan İlkani Celayir'in ordusuna gittiler. Emir Şeyh Hasan Celayi'in özel adamlarından birini çağırıp (24) mektubu ona verip dedi: "Git ve de ki, Şeyh Hasan Timur Taş bekliyor. Yeri öpüp (25) diyor ki, Şeyh Hasan Ağa bizi sevmiyor ve bu memlekette hakkı olmayan ve (26) Hulagu Han hanedanına düşman olan yabancıları ulusa alıp ordusuna bin tüman harcayıp onun yolunda mal ve canını (27) vermeye hazırdır ve bugün onun yaptığı iyilikler için bu mektubu yazmış ve

201

(1) Emir'in böyle kötü niyetleri vardır. Yanındayken dostluktan konuşuyor. Emir bizi düşmanı (2) biliyor. Ama bu bahaneyi onun hakkında doğru bulmuyorum ve ona zarar gelsin istemiyorum. Ona söyledik (3) yaptığından haberdar olsun diye." Sonra yeri öpüp geri döndü. (4) Yol boyunca mutlu bir şekilde ve gülümseyerek kendi ordusuna kadar geldi. Savaş sialhlarını hazırladı. Adamlarına (5) dedi: "Allaha şükür savaş işi halloldu ve Ṭuġay Timur'un fitnesi söndü." Ordudakiler dediler: (6) Bugün dört aydır ki bu ordu ile savaşıyoruz. Sabah erkenden dağılacağız. Nasıl olur da (7) fitne ve kargaşa birden kesilir." Küçük Şeyh Hasan dedi: "Bu gece bunun nedenini öğrenirsiniz." (8) Büyük Şeyh Hasan'a haber ve mektup ulaştı. Onları duyup görünce (9) şaşkınlık ateşi başında alevlendi. Üzüntüden suyun tarafına gitti. (10) Dün geceki uykudan uyanınca yatağından fırlayıp hemen orduya silahlansın diye ferman verdi. Onlar da kararlı ve haberdar (11) oldular. Birini gönderip Ṭuġay Timur Han'ın naibi olan Arġun Şah İbn Emir Noruz Ġazi İbn Emir Arġun Aġa'yı (12) çağırdı. O mektubu önüne att. Arġun Şah onu okudu. Büyük Emir Şeyh Hasan (13) Padişahın yazısı mıdır diye sordu. Evet dedi. Dedi: Ben onun hakkında ne kötü şey yaptım ki bu (14) insafsız gaddar benim ile iligili kötü düşünüp benim hanedanıma kasdediyor. Arġun Şah'ın (15) bu olaydan haberdar etmedikleri için diz çöküp Büyük Emir Şeyh Hasan'ı övmeye başladı ve dedi: (16) "Zinhar benim bundan haberim yok. Bu Şeyh Hasan Timur Taş'a mensup Ferzin-bendlerden (veziri koruyup kollayan biri) birinin oyunudur. (17) Ṭuġay Timur padişah olmasına rağmen saf bir Moğol'dur. Hala Çobanlılar'ın hile ve oyunlarını (18) bilmiyor. Eğer Emir izin verirse bütün Horasan ordusuyla canımızı veririz ve bütün (19) Çobanlılar'ı ortadan kaldırmaya çalışırız." Büyük Şeyh Hasan bu akıllı ve yiğitçe sözleri Arġun Şah'tan duyunca (20) dedi: "Senin soyuna rahmet olsun." Ve ona sarılıp dedi: Sen büyük Arġun'un torunusun ve Menky Kaan'ın hükmü (21) Hulagu Han'ın bütün ulusunun hükmüdür. Hulagu Han'ın yasasında Şehzade Hulagu'nun çoğu zaman (22) Emir Arġun'un tedbiri ile işleri yürütsün diye zikredilmişti. Senden böyle bir vefa ve yiğitlik gördüm. Sen bu mektubu al ve o gaddarın yanına (23) git ve de ki: "Daha önce hiç düşmanlığımız olmadan benim hakkımda böyle bir iey düşündün." Arġun Şah, Ṭuġay Timur'un yanına (24) geldi ve onu bu durumdan haberdar etti. Mektubu ona verdi. Ṭuġay Timur, Küçük Emir Şeyh Hasan (25) Çobani'nin hilesine şaşırıp düşünmeye başladı. Dedi: "Çobanlılar'a bu kadar inanmazdım. (26) Ama hakkımda yaptıklarını gördüm. Şimdi bu durumdayken ikamet etmemiz (burada kalmamız) (27) uygun değildir. Gece vakti atları hazırlayıp utanarak Horasan'a doğru gitti. Derler ki,

202

(1) Irak'ta hiç bir han yanına gitmediği için Horasan'ın bazı memleketlerinin hükümdarlığı ile yetindi. (2) Yedi yüz elli üç senesinin aylarında Türkiye'nin pars (bars) yılına denk Ester Abad'da Hace Yahya Serabod (3) Alan vasıtasıyla ki, Sultan Ebu Sa'îd'in ölümünden sonra isyan etmişti, onları itaat etmeye davet etti. (4) Onlar görünüşte kabul edip ona hizmet ettiler. Sarayın enderununa gelince şilan için balta ile (5) kellesine vurdular ve Ṭuġay Timur Han'ı öldürdüler. Bütün ordusunu ve Mazenderan memleketini (6) yağmaladılar. Kısacası, Ṭuġay Timur Han, Meraġe'nin dışında çadır kurdukları yerden utanarak gece vakti kaçıp (7) Horasan'a gitti. Sabah, Büyük Şeyh Hasan Noyan emirleri ile Çobanlılar'ın ordugahında Saḳi Beygom'un yanına (8) gittiler. Şehzade Saḳi Beygom'un elini öpüp özür diledi. Beraber Ucan'a (9) doğru gittiler. Orduya da izin verdiler. Bindiklerinde Şehzade Saḳi Beygom ve Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan (10) yan yana gidiyorlardı. Küçük Emir Şayh Hasan önden ve yandan yasavullar gibi (11) ilerliyordu. Ucan'a vardıklarında Şehzade Saḳi Beygom durdu. Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan (12) Ucan'a iki fersahlik mesefede durdu. Bazı emirler Tebriz'e doğru gittiler. Bu sırada Küçük Emir Şeyh Hasan (13) muhalif olup Şehzade Saḳi Beygom'un ordusundan çıkıp ordusunu yağmalayıp (14) onu padişahlıktan indirip Hulagu Han evlatlarından ve adı Süleyman olan kişiyi (15) hanlık tahtına oturttu. Bu haberi duyduktan sonra Büyük Emir Şeyh Hasan, Cihan Timur İbn Ala Fereng'i (16) han olarak seçti. On beşinci han, Cihan Timur İbn Ala Fereng'dir.

(17) Cihan Timur Han İbn Ala Fereng İbn Kencatu Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han (18) İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Ṭuġay Timur Han'ın geri dönüşünden sonra Büyük Emir Şeyh Hasan, Şehzade (19) Saḳi Beygom'a itaat edip izzet ve itibar kazandı. Küçük Emir Şeyh Hasan huzursuz olup bir fırsatını bulup (20) Şehzade Saḳi Beygom'u hanlıktan azletti. Süleyman adınıda birini padişah olarak seçti. (21) Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani Celayır, Emir Çobani'nin oyunana uyarak Cihan Timur Han'ı (22) han olarak seçip Bağdat'a doğru gitti. Arap Irak'ın bir çok memleketini elegeçirip (23) Cihan Timur Han'ın adına hutbe ve sikke yaptırdı. On altıncı han, Süleyman Han'dır.

Sileyman Han İbn Muhammed İbn Sekene (24) İbn Yeşmut İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han:

Bazıları Yeşmut İbn Hulagu Han'ın evlatlarını (25) yazmıyorlar. Küçük Emir Şeyh Hasan Çobani, onu han olarak seçti. (26) Yedi yüz otuz dokuz senesinin sonlarında Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk Küçük Emir Şeyh Hasan Çobani, Şehzade Saḳi Beygom'u (27) istila hükmü ile nikahına aldı ve cihandarlık tahtına oturttu. Ucan'dan Tebriz'e doğru gittiler.

203

(1) Büyük Şeyh Hasan Celayır, Bağdat'a gidip oraya yerleşti. Yedi yüz kırk senesinin Şevval ayında (2) Türkiye'nin pars (bars) yılına denk Küçük Şeyh Hasan Çobani ile birlikte Tebriz'den Ucan'a gitti. Orada (3) çok sayıda halk bayrağının gölgesinde toplandı. Bu sırada Büyük Şeyh Hasan İlkani (4) Cihan Timur Han ile, Azerbaycan'a gitmek istedi. Süleyman Han ve Küçük Emir Şeyh Hasan Çobani (5) onlara doğru gittiler. Naito da denilen Çoġatu bölgesinde savaş çıktı. Bağdat ordusu yenildi. (6) Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani Daru'l İslam Bağdat'a varınca (7) çok yeteneksiz ve iktisarsız olan Cihan Timur'u öldürdü. Hülak Han neslinden Süleyman (8) Han dışında kimse kalmadı.

Ebu Şeyh Ali Kavun İbn Suri İbn Baba Bahadır İbn Bukan İbn İlkay İbn (9) Turi İbn Cuci İbn Keykobad İbn Yesukay Bahadır'ın zikri:

Çengiz Han'ın babası ve Emir Şeyh Ali (10) Kavun ve Ṭuġay Timur Han'ın ceddi olan Baba Bahadır, yedi yüz beş senesinde Türkiye'nin tavşan yılına denk on bin (11) aile ile Kidu Han İbn Ġazi Oğul İbn Oktay Kaan İbn Çengiz Han'a yüzlerini çevirip (12) Harezm ve yakınlarında yaşıyorlardı. İtaat etme geleneğine göre Sultan Muhammed Olcayto Han'ın yanına geldi (13) ki, Ḫuda Bende ve Ḫer Bende diye meşhurdu. Öldürüldü. Evlatları Corcan yakınlarında yaşıyordu. Ṭuġay (14) Timur Han kendini geliştirmişti. Emir Şeyh Hasan Noyan İlkani Celayir'den korkan Irak ve Horasan emirleri (15) Ṭuġay Timur Han'ı saltanat için seçip Irak'a doğru gittiler. (16) İşlerinde bir ilerleme görmediler. Öylesine geçti. Ama yedi yüz kırk bir senesinde (17) Türkiye'nin tavşan yılına denk Emir Şeyh Ali Kavun İbn Suri İbn Baba Bahadır erkek kardeşi Ṭuġay Timur Han'ın fermanı ile (18) Irak ve Azerbaycan'ı elegeçirmek için yola çıktı. Bu taraftan da Melik Eşref İbn Timur Taş İbn Emir (19) Çoban Solduz erkek kardeşi Küçük Emir Şeyh Hasan

Çobani'nin fermanı ile savaşa başladı. (20) Emir Şeyh Kavun yenildi. Erkek kardeşi Ṭuġay Timur Han'a döndükten sonra (21) Sorabod Alan kabilesiyle savaşıp öldürüldü. Yedi yüz elli üç senesinde Türkiye'nin pars (bars) yılına denk (22) Ṭuġay Timur Han, Hace Yehya Sorabod tarafından öldürüldü. Bu olayın özeti anlatıldı. (23) Kısacası, Küçük Emir Şeyh Hasan Çobani, Emir Şeyh Ali Kavun'un yenilmesinden sonra Diyar Bakır (24) ve Roma memleketlerinde doğru saldırdı. Öldürmekten ve yağmalamaktan bir an bile durmadılar. Sıhhatli (25) ve sağlamken geri döndü. Yedi yüz kırk dört senesinin aylarında Türkiye'nin tavşan yılına denk Süleyman Han, (26) Yakup Şah'ı bir çok emirle Roma'ya gönderdi ve onlar yenilip geri döndüler. Küçük Emir Şeyh Hasan (27) Çobani, Yakup Şah'ı Romalılar ile yapılan savaşta yaptığı kusurdan dolayı hapse attı ve

204

(1) adı Arap Melik olan Küçük Emir Şeyh Hasan'ın hatununu da. (2) Yakup Şah'ı bu sebepten dolayı yakalayıp korkudan üç iki kadın ile müttefik olup Salı gecesi (3) aynı senenin yirmi yedi Recebu'l Muracceb'inde Küçük Şeyh Hassan'ı (4) öldürdü. Hace Selman Savoci bu konuyla ilgili demiş ki, Kıta: "Nebevi hicretten (5) yedi yüz kırk dört yıl geçmiş. Receb'in sonunda iyi olay gerçekleşti. Cesur ve hayır sever bir kadın, (6) kendi gücüyle Şeyh Hasan'ın er bezlerini sıkı bir şekilde o ölene kadar tuttu. Çok cesaretli bir kadındı." (7) O alçak kahpe diğer gün arkadaş ve adamlarıyla gizlice saltanat sarayından kaçıp (8) bu garip olayın gününe kadar saklandı. Üçüncü gün, emirler ve büyükler olaydan haberdar oldular. (9) Çok aradıktan sonra Arap Melik ve kabiledeki diğerlerini bulup öldürdüler.

(10) Melik Eşref İbn Timur Taş İbn Emir Çoban Solduz'un zikri:

Derler ki, erkek kardeşi (11) Küçük Şeyh Hasan'ın ölüm zamanında, Melik Eşref İbn Timur Taş amcası Emir Yaġi Basti İbn Emir Çoban Solduz ile (12) Şiraz'ın yakınlarındaydı. Bu haberi duyunca Tebriz'e geldiler. Bu sırada Roma Ḳara Ḥiṣar'da mahpus olan Emir Siyurġan (13) isyan etti. Kukoval Kale'yi öldürüp Melik Eşref ve Emir Yaġi Basti'ye katıldı. (14) Süleyman Han kalabalık olan emirleri görünce Diyar Bakır'a gitti. Bir kaç gün geçti. (15) Sonunda tersi gerçekleşti. Emir Yaġi Basti ve Emir Siyurgan bir gece (16) Tebriz'den çıkıp Cuy'a doğru gittiler. Melik Eşref de onların peşinden yola çıktı. (17) Eġbaba çölünde iki taraf karşı karşıya geldi. Emir Siyurġan ve Yaġi Basti

yenildiler. (18) Sonra Melik Eşref Babol yakınlarında durdu. Nuşirvan adında birini hanlık tahtına oturttu.

(19) Nuşirvan Han'ın padişahlık zikri:

Melik Eşref Timur Taş, Nuşirvan'ı hanlık ve saltanat tahtına (20) oturttu ve herkes ona Adil Nuşirvan desin diye ferman verdi. Ondan sonra Gence'ye gitti. Muhalifleri bastırmak için tereddüdü vardı. (21) Ġazi Muḥyeddin, barış için Yaġi Basti ve Siyurġan tarafından (22) geldi. Melik barışı kabuletti. Ama Siyurgan ona güvenmedi. Sonunda (23) Büyük Şeyh Hasan İlkani Celayır'ın oğlu Emir İlkan tarafından öldürüldü. Yaġi Basti yeğeninin yanına gelip birlikte (24) Tebriz'e doğru gittiler. Gitmek istedikleri yere vardıklarında durdular. Melik Eşref değerli amcasını (25) öldürdü. Hiç kimse onun nasıl öldürüldüğünü asla bilmedi. Sonra (25) hükümet bayrağı kaldırıp zulüm ateşini yaktı. Öyle ki, gücü olan hekes (26) Aran ve Azerbaycan'dan kaçıp güvenli bir yere gitti.

205

(1) Yedi yüz kırk sekiz senesinde Türkiye'nin it (köpek) yılına denk Melik Eşref Çobani Solduz, (2) Büyük Şeyh Emir Hasan Noyan İlkani Celayır ile savaşmak için Bağdat'a doğru gitti. Büyük Emir Şeyh Hasan şehre (3) sığındı. Kuşatmayla meşgul olan Melik kaç gün sonra perişan olup Tebriz'e geri döndü. (4) Yedi yüz elli bir senesinin Muharrem'inde Türkiye'nin sıçan yılına denk ordusuyla İsfahan'a saldırdı. (5) Şehir halkını zor durumda bıraktı. İsfahanlılar elli gün savaştılar. Sonunda çaresiz (6) kalıp hutbe ve sikkeyi Adil Nuşirvan adına yaptırdılar. Bin bin dinar kızıl altın (7) ve yüz bin dinar ürün Melik Eşref'e gönderdi geri dönsün diye. Yedi yüz elli sekiz senesinin aylarında (8) Türkiye'nin koy (koyun) yılına denk Müslüman ve adil bir padişah olan Hazret-i Sultan Muhammed Özbek Han'ın oğlu Hazret-i Cani Beyg Han, (9) çok kere Melik Eşref'in zulüm yaptığını duymuştu. (10) Kıpçak Ovası memleketinden Derbend yolundan Azerbaycan'a doğru gitti. Vardıktan sonra Melik Eşref'i yenip (11) onu öldürdü. Oğlu Berdi Beyg Sultan'ı Tebriz'de bırakıp (12) geri dönme bayrağını kaldırdı ve kısa bir süre sonra haber Şehzade Berdi Beyg'e ulaştı (13) ki, babası ölümcül bir hastalığa yakalanmış. Çaresizce Azerbaycan'ı terk edip Kıpçak Ovası'na doğru gitti. (14) Ecicek̟ adında bir adam o vileyeti elegeçirip Her Melik Eşref'in kara geleneklerini yaşatmaya başladı.

(15) Büyük Şeyh Hasan İlkani'nin ölümü ve oğlu Şeyh Üveys Han'ın cihandarlık tahtına oturma zikri:

(16) Yedi yüz elli yedi senesinin aylarında Türkiye'nin yond (at) yılına denk Büyük Şeyh Hasan İlkani (17) Celayır Bağdat'ta vefat etti. Oğlu Sultan Üveys babasının yerine oturdu.

(18) Şeyh Üveys İbn Büyük Şeyh Hasan İbn Emir Hüseyin Gürkan İbn Ebuḳa İbn Şenktu Tur İbn (19) İlkan Celayır'ın padişahlık zikri:

Büyük Emir Şeyh Hasan İlkani Celayır vefat edince Sultan Şeyh (20) Üveys Bahadır Han saltanat ve cihandarlık makamına adım attı. Yedi yüz elli dokuz senesinin aylarında (21) Türkiye'nin maymun yılına denk Sultan Üveys Azerbaycan'ı elegeçirmek istedi. Eciceḳ (22) ona karşıladı. Yenilip Tebriz'e geri döndü. Sultan Üveys onun peşinden (23) o şehre vardı. Eciceḳ Nahçıvan'a kaçtı. Sultan, Reşidi binasını onun şerif gelişi için (24) süsledi. Aynı yılın Ramazanu'l Mübarek ayında muhalif olan kırk yedi Eşrefi emiri (25) öldürdüler. Bundan dolayı bazı eşraf ve büyükler Eciceḳ'a katılıp (26) hizmet için Ḳarabaġ'a geldiler. Sultan Üveys, Emir Telpin'i onu bastırması için görevlendirdi. Emir Ali, (27) Sultan'a karşı kalbindeki eski kini yüzünden namussuzluk yapıp bilerek Eciceḳ'a

206

(1) yenildi. Bundan dolayı bütün şehir halkı yenilip kaçtılar. Sultan bile Bağdat'a doğru gitti. (2) Yedi yüz altmış senesinin baharında Türkiye'nin tavuk yılına denk Emir Muhammed Muzaffer Azerbaycan'a saldırıp Eciceḳ'ı (3) yendi. Bir kaç gün Tebriz'de ikamet etti. Sultan Üveys'in ününü (4) duyup geri dönme bayrağını kaldırdı. Sultan oraya varıp Eciceḳ'ı yakalayıp (5) boynunu başının ağırlığından kurtardı. Yedi yüz altmış beş senesinde Türkiye'nin pars (bars) yılına denk (6) Sultan Üveys'ten önce Bağdat hükümdarı olan Hace Mercan muhalifet ve isyana başladı. Sultan (7) Daru'l İslam Bağdat'a doğru gitti. Hace Mercan savaştan sonra yenildi. Aciz bir şekilde ihlas (8) ve ihtiyaç ile geldip Bağdat şehrinin kapılarını açtı. Sultan Üveys suçlarını affetti. (9) O ferah bölgede işret ve neşe nağmeleri yükseldi. On bir ay durduktan sonra (10) Diyar Bakır yolundan Musul'a gidip o şehri fethetti. Nusret bayrağını Mardin'e doğru (11) kaldırdı. Oradan Muş Çölü ve Ḳara Kilise yolundan Tebriz'e gitti. Kış mevsimini o diyarda (12) geçirdi. Tir (21 Haziran-21 Temmuz) ayında tekrar Bağdat'a geldi. Bahar başlarında bir kez daha Tebriz'e gitti.

Yedi yüz yetmiş iki senesinde (13) Türkiye'nin tavuk yılına denk Sultan Üveys, Emir Veli ile savaşmaya gitti. Emir Veli, Ṭuġay Timur Han'ın ölümünden sonra (14) Mazenderan vilayetini elegeçirmişti. Rey yakınlarında iki taraf karşı karşıya geldi. (15) Emir Veli ordusu yenildi. Sultan Simnan'a kadar düşmanın peşinden gidip geri döndü. (16) Yedi yüz yetmiş altı senesinin sonlarında Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk Sultan Üveys zor bir hastalığa yakalandı. (17) Emirler ve devlet erkanı ve Kadı Şeyh Ali Kemhani o adil padişahın baş ucuna gelip (18) vasiyet istediler. Cevap verdi: "Veliahtlık Hüseyin'a aittir. Bağdat hükümeti (19) Şeyh Hasan'ındır." Onlar dediler ki, Şeyh Hasan bürük kardeştir, bunu kabul etmez. Sultan (20) siz bilirsiniz diye cevap verdi. Emirler bu sözü izin diye yorumlayıp Şeyh Hasan'a görevi verdiler. Ondan sonra Sultan (21) Üveys Celayır'ın konuşmaya zamanı kalmadı. Cemadiu'l Evvel'in ikinci gecesi, yedi yüz yetmiş altı senesinde Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk (22) gafur Allahın rahmetine kavuştu. Aynı gece, Şey Hasan binada toprağa verdiler. (23) Sultan Üveys'i de Şirvan'a götürüp gömdüler. Allah onları rahmet eylesin.

Sultan Hüseyin İbn (24) Sultan Üveys İbn Şeyh Hasan İbn Emir Hüseyin Gürkan İbn Aḳbuḳa İbn Şengtur Tur İbn İlkan Celayır'ın padişahlık zikri:

(25) Sultan Hüseyin İbn Sultan Üveys Celayır, on iki Cemadiu'l Evvel, yedi yüz yetmiş altı senesinde (26) Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk bütün emirler ile birlikte saltanat tahtını ay yüzü ve görkemi ile süsledi. (27) Sevinç ve neşe ve tebrik sesleri sağdan ve soldan yükseldi. Yedi yüz doksan senesinde baharın başlarında

207

(1) Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk, Sultan Hüseyin, Ḳara Muhammed Türkeman'ın elinde olan Erçenes kalesine (2) saldırdı. Olay barış ile sonlandı. Ḳara Muhammed Sultan'ın geri dönmesinden sonra itaat etti. (3) İnayet ve iltifat gördü. Yedi yüz sekiz senesinde Türkiye'nin yılan yılına denk Sultan Hüseyin'in emirlerinden (4) İsrayil ve Abdulkadir ve Rahman Şah, Adil Ağa'nın istilası vasıtasıyla itaat etmeyi (5) bırakıp Bağdat'a doğru gittiler. Adil Ağa, ferman üzerine Sulṭaniye'den muhalifleri bastırmak için gitti. (6) Gürgan suyuna yakın onlara vardı. İsyancıların çoğunu öldürdü. Geri döndü. (7) Aynı sene Bağdat'ta, Sultan Hüseyin'den önce oranın hükümdarı olan Emir İsmail İbn Emir Ẕekeriya'nın bazı emirlerini (8) öldürüp Şeyh Ali İbn Şeyh Hasan İbn Sultan Üveys

Celayır'ı hükümdarlık tahtına oturttular. (9) Bu haber Sultan Hüseyin'e ulaştı. Gönül almak için mektup gönderip o memleketi ona teslim etti. (10) Şehzade Şeyh Ali'nin yanında memleket ve ordu ve halk işlerini yapmak için kimse yoktu. (11) O sırada babasının kullarından olan Pir Ali Baduk, cesur Şah'ın yerine Şebester'de hükümdarlık yapıyordu. (12) Onu çağırdı. Pir Ali Baduk Bağdat'a geldi. İstiklalinden dolayı mülk ve mal konularına karıştı. (13) Arap Irak vilayetlerinin çoğunu elegeçirdi. Sultan Hüseyin Celayır ve Adil Ağa, (14) Pir Ali Baduk'un istilasından haberdar oldular. Büyük bir orduyla Daru'l İslam Bağdat'a gittiler. Şehzade Şeyh Ali Celayır (15) ve Pir Ali Baduk'un dayanma güçleri olmadığı için şehri bırakıp Toster'e doğru gittiler. Sultan (16) Hüseyin Celayır, Bağdat'a gidip işret ve eğlenceye başladı. Adil Ağa (17) muhaliflerin peşinden gidip Toster kalesini kuşattı. Şehzade Şeyh Ali Celayır ile Toster'e yetinip bir daha Daru'l İslam Bağdat'a saldırmama şartyla barış yaptı. (18) Sonra Adil Ağa Bağdat'a geri döndü. Oradan ordunun bir çoğuyla (19) Sulṭaniye'ye gitti. Kışın ortasında Şehzade Şeyh Ali ve Pir Ali Baduk bazı Bağdat halkının isteği ile (20) o şehre doğru gittiler. Sultan Hüseyin Celayır Mahmud ve Oki ve Ömer Kıpçak'ı (21) onların karşısına gönderdi. O iki cesur emir kargaşada Pir Ali Baduk tarafından esir oldular. Ordunun bir çoğu (22) öldürüldü. Sultan Hüseyin Celayır bu haberi duyunca Tebriz'e doğru gitti. (23) Yolda çok zorluk çekti. Bin hileyle o şehre vardı. Yedi yüz seksen dört senesinin başlarında (24) Türkiye'nin tavuk yılına denk Adil Ağa, Rey kalelerinin fethi ile uğraşıyordu. Sultan Hüseyin Celayır da (25) ordunun çoğunu yardım için öne göndermişti ve galiba yanında kimse yoktu. Sultan Ahmed İbn Sultan Üveys Celayır, (26) Sultan Hüseyin'in erkek kardeşiydi. O dönemde dünyada onun gibi kan dökücü biri yoktu. Erkek kardeşinin muhalif olma (27) fikriyle Tebriz'den Erdebil'e gitti. Sultan Hüseyin Celayır her ne kadar geri dönsün diye yalvarıp birini gönderse de

208

(1) faydası olmadı. Sultan Ahmed Celayır orduyu toplayıp on bir Seferu'l Muzaffer, yedi yüz doksan dört senesinde (2) Türkiye'nin tavuk yılına denk ani bir bela gibi Tebriz' geldi. Sakınmadan şehre girdi. (3) Sultan Hüseyin Celayır şaşkın ve perişan olup bir köşese saklandı. O gece erkek kardeşine yakalanıp öldürüldü. (4) Derler ki, Sultan Hüseyin Celayır genç ve güzel yüzlü ve işreti seven biriydi. Öyle ki (5) fazla işret ve eğlenceden bazen saltanat makamına ve erkekliğe yakışmayan hareketler yapıyordu. (6) Allahu Teâlâ biliyor.

Sultan Ahmed İbn Sultan Üveys İbn Büyük Emir Şeyh Hasan İbn Emir (7) Hüseyin Gürkan İbn Akbuka İbn Senktur İbn İlkan Celayır'ın saltanat zikri:

Sultan Ahmed İbn Sultan Üveys Celayır (8) erkek kardeşi Sultan Hüseyin Celayır'ın ölümünden sonra saltanat ve hükümet tahtına oturdu. Diğer erkek kardeşi (9) Sultan Bayezid kaçıp Adil Ağa'ya katıldı. Adil Ağa onu padişah olarak seçti. Sultan Ahmed (10) Celayır daha yerleşmeden kaçtı. Mezid'e doğru gitti. Sonra Adil (11) Ağa, Tebriz'e gitti. Oradan Sultan Ahmed Celayır'a hizmet etmek için gitti. Yol sırasında (12) bazı emirler Adil Ağa'nın tarafını tutup muhalif olmaya başladılar. Bundan dolayı Sulṭaniye'ye geri döndüler. Sultan (13) Ahmed Celayır bir kez daha Tebriz'e doğru gitti. Yol sırasında haberdar oldu ki, Şehzade Şeyh Ali Celayır İbn Şeyh Hasan (14) İbn Sultan Üveys ve Pir Ali Baduk savaş amacıyla Tebriz'e doğru gidiyorlar. Sultan Ahmed (15) Celayır muhalifleri karşılamaya gitti. Heft Rud yakınlarında iki ordu karşılaştı. (16) Sultan Ahmed Celayır'ın cungarında olan Ömer Kıpçaki, safını değiştirip Şehzade Şeyh Ali Celayır'a katıldı. (17) Ondan dolayı Sultan Ahmed Celayır savaşa sırtını dönüp Ḫoy yolundan Nahçıvan'a gidip Ḳara Muhammed Türkeman'a (18) katıldı. Ḳara Muhammed Türkeman, Sultan Ahmed Celayır'ın yardımı ile beş bin savaşçı ile Şehzade (19) Şeyh Ali Celayır ve Pir Ali Baduk'a doğru yola çıktı. Bu kez nusret ve zafer esintisi Sultan (20) Ahmed Celayır'ın baryrağına esti. Şehzade Şeyh Ali Celayır ve Pir Ali Baduk öldürüldüler. Türkmenler çok fazla mal ile (21) yurtlarına geri döndüler. Sultan Ahmed Celayır, Tebriz'e gitti. Ondan sonra Sultan Ahmed (22) Celayır ve Adil Ağa arasında çok fazla olay oldu. Daha kavganın ateşi alevlenirken cesur Sahip Kıran-i (23) Ekber Emir Timur Gürkan, Irak ve Azerbaycan'a doğru gitti. İstedeiği oldu. (24) Hulagu Han'ın soyu Süleyman Han İbn Muhammed İbn Sekene İbn Yeşmut İbn Hulagu Han'da bitiyor. (25) Büyük Emir Şeyh Hasan Gürkan İbn Aḳbuḳa İbn Sengu Tur İbn İlkan Celayır'ı anlatma sebebi budur ki, (26) Büyük Emir Şeyh Hasan Noyan İbn Emir Hüseyin Gürkan'ın soyu anne tarafından Hulagu Han'a varıyor. (27) Çünkü Emir Şeyh'in annesi Olcayto Sultan İbn Arġun Han İbn Abaḳa Han İbn Hulagu'nun kız kardeşidir.

209

(1) Emir Hüseyin'e Gürkan demelerinin sebebi budur ki, Moğolca'da damat kelimesine "Gürkan" derler. (2) Bundan dolayı onu biraz anlatacağız. Şimdi zamanı geldi ki, sihir yapan kalem kuşu (3) İran'dan Turan'a uçsun ve Şehzade Çağatay Han ve evlatlarının saltanatını (4) anlatsın. Allahın yardımı ile ki o yardım edendir.

Çağatay Han İbn Sahip (5) Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın saltanatı ve padişahlığı ve onun evlatları ve akrabalarının (6) Turan memleketlerindeki padişahlık ve şehriyarlıklarının zikri:

Tarihi anlatanları haber vermişler ki, Çengiz soylu hanlar, Şehzade Çağatay ulusundan (7) hanlık tahtına ve cihandarlık makamına oturmuşlar. Sayıları bu nüsha yazılana kadar (8) yirmi sekiz kişiydi. İlk han, Çağatay Han İbn Çengiz Han'dır.

(9) Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Fetih haberlerini anlatanlar ve (10) Sahip Kıranlık olaylarını aktaranlar böyle söylemişler: Nazım "Turan padişahlarının başına, pehlivan Çağatay Şah var. (11) Çengiz Han'ın ikinci oğluydu. Babasının gözü onun yüzünden ışık doludu. Felek rütbeli ve (12) güneş gibi muktedir ve cihandar ve cesur ve bahtiyardı. Bazen cömertliği gereğinden fazla, bazen de savaşan kükreyen aslanı (13) yenik." Derler ki, Çağatay Han şevket sahibi ve azimli ve yüce makamlı ve görkemli bir padişahtı. (14) Heybetli ve siyaseti ve saltanat işlerini iyi bilen ve (15) yasak ve törede diğer erkek kardeşlerinden öndeydi. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam (16) memleketi bölme zamanında Turan memleketinin hükümdarlığını Kaşgar'dan Uygur memleketine kadar ve (17) Turan ve İran arasında olan Ceyhun nehri artı, Belh ve Bedeẖşan ve Kabil ve Ġaznin ve (18) Send denizine kadar bu değerli evladına verdi. Onu verdiği memleket ve orduyla (19) Ḳaraçar Noyan İbn Soġo Cicen İbn İrdemçi Berlas İbn Kaçuyi Bahadır İbn Tümene (20) Han'a ki, amcasının torunlarındandı, gönderdi. Nazım "Ḳaraçar ve Çengiz amca oğullarlar. Fetihte dost ve yakınlar." (21) Çok tembihledi. Çünkü Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam tekrar huzur bulup (22) her işte bu bahtiyar ve başarılı Noyan'ın yardımını alıyordu. Nazım (23) "Şah o iyi insanıa göveniyordu. Çünkü hem işini bilen ve hem iyilik sever biriydi." Çağatay'ı koruyup kollasın diye (24) Ḳaraçar Noyan'ı tembihlemişti. Ḳaraçar Noyan'ın

değerini bilsin diye de Çağatay Han'a söylemişti. Bundan dolayı (25) Çağatay Han babasının vasiyetine uyarak hiç bir işi ona danışıp onayını alamdan yapmıyordu. (26) Muradının yıldızları o ünlü padişahın isteği dışında doğmadılar. Naızm "Çağatay (27) Han, Çengiz Han'ın fermanı ile Ḳaraçar Noyan'dan her iş için yardım istedi. Barış için de

(1) ordu toplamak için de." Sonunda, o işini bilen ve aydın Noyan'ın bereketinden Çağatay Han (2) çok akıllı ve bilgin ve yiğitilikle o dönemin yeganesi ve o diyarın en önde gelen sultanı oldu. (3) Nazım "Öğretmeni feridun olduğu için, o hünerlinin yanında hünersizdi." Çağatay Han'ın saltanat tahtının yeri (4) Piş Baliġ'di. Baliġ, Moğolca'da şehir demektir. Nazım "Ceylan diyarından Nayman'a kadar, (5) Çengiz Han'a ona vermişti. Ama taht yeri Piş Baliġ'di. Orada hazine ve ordusu vardı." (6) Yasa ve kanunları uygulamak için çok çabalıyordu. Çok dakik bir şekilde uygulanması için de abartmayı gerekli biliyordu. (7) Hiç bir detayı ihmal etmiyordu. Öyle ki, bahar ve yaz mevsimlerinde kimse suda oturmasın ve elini (8) nehirde yıkamasın ve altın ve gümüş kaplarla nehirden su almasın ve kıyafet yıkayıp çölde bırakmasınlar diye ferman vermişti. (9) Bu işler şimşeğin fazla olmasına sebep olur. Dışarıda ve evlerinde (10) baharın başından yazın sonuna kadar bir çok zaman yağmur yağar ve şimşek okadar çok olur ki, (11) sesinin şiddetinden "Yecalune Esabiahum Fi Azanihim Minessavaiki Hazaral Mevt" (Yıldırımların ölüm korkusuyla kulaklarını parmaklarıyla tıkarlar.) Şimşek o kadar peşpeşeydi ki, (12) "Yekadul Berku Yahtafu Ebsarehum Kullema Edae Lehum Meşev Fihi" (Şimşek neredeyse onların gözlerini kamaştırır. Onları her aydınlatmasında onun ışığına yürürler.) Siyaset ve korku kurallarını (13) abartıyordu. Diyarında ve güçlü ordusunun yanında hiç kimsenin öncü komutana ihtiyacı yoktu. (14) Sürekli Emir Ḳaraçar Noyan'ın tedbirli kararlarından dolayı Oktay Kaan ile iyi geçiniyordu. (15) Öyle ki kardeşlik ve adalet sevgisi birliğe ulaştı. Kardeşler daha çok beraberlerdi ve (16) mutlu ve neşe dolu bir hayat yaşıyorlardı. Mutluluk ve bahtiyarlık sazından güzel bir nağme duyuyorlardı. (17) Nazım "Gel gamsızlık kapısından çıkıp yar olalaım. Dünyada birbirimize iyi davranalım. (18) Kötü gün dostu olalım saadette." Bu olayın bereketinden devlet ve memleket işleri (19) düzene girdi. Hanlık ve cihandarlık kanunları sağlamlılık ve süreklilik kazandı. (20) Nazım "Kaan ve Han birlik olunca, nifak ortadan kalktı. Bu olayın bereketinden (21) kaanlık ve hanlık kanunları sağlamlaştı." Derler ki, Çağatay Han işret ve eğlenceye çok düşkündü. (22) Zamanının çoğunu öyle geçiriyordu. Emir Ḳaraçar Noyan saltanat ve memleket işleriyle (23) ki,

cihandarlık ve padişahlığın temelidir, uğraşıyordu. Halk ve ordu için uygun olanı (24) en iyi şekilde yapıyordu. Nazım "Çağatay işret ve eğlence ve av ile uğlaşırdı. Ḳaraçar da adalet sağlardı. (25) O işini bilen önderin adaletinden halk gani ve ordu mutlu oldu." (26) O dönemde gerçekleşen garip olaylardan biri; Mahmud Tarabi'nin isyan etmesiydi. Altı yüz üç senesinin aylarında (27) Türkiye'nin tavşan yılına denk, kıymetli şehir Buhara'nın köylerinden olan Tarab'da başladı ve hile yaptı.

211

(1) Nazım "Sufi olup hile ve ikiyüzlülüğün temelini yıktı. Hile ile (2) tuzak kurdu. Onlara namaz ve oruçtan selam olsun." Hile ve riya ile ibadet yoluna girdi. (3) Cinler benim yanıma gelip benim sözümden çıkmazlar diye iddaada bulundu. Bu söz halkın (4) ağzına düşünce sara gibi zor bir hastalığı olan herkes ona gitti. Tesadüfen (5) bir iki kişiyi Allahu Teâlâ şifa verdi ki bu durum onun daha fazla meşhur olmasına neden oldu. Bundan dolayı çok sayıda halk (6) onun yanına gittiler. Etraftan gelen çok sayıda halk onun çevresinde toplanıp ona hizmet etmeye başladılar. Günden (7) güne halkın sayısı artıyordu. Öyle ki, o bölgede olan vali ve emirler ve hükümdarlar ondan korktular. (8) Mahmud Beyg İbn Sahip Yelvac'a haber gönderdiler. Kendileri de ihlastan (9) Şeyh Mahmud Tarabi'yi görmeye gittiler. Şeyh'in bereketli adımları şehre atılsın ve aciz halk da (10) Şeyh'in gelişi bereketinden nasiplensin diye yalvardılar. Bu bahaneyle onu Tarab'dan çıkarıp (11) Buhara'ya doğru yönlendirdiler, yolda olan köprüye varıp orada işini bitirmek amacıyla. (12) Böylece kafaları rahat eder. Tarabi bu durumu sezdi. Yakınlaşınca (13) valiye dedi ki, kötü düşünceni aklından at, yoksa insan olduğunu aldırmadan (14) gözlerini başından çıkarırlar. Vali ve emirler akıllarındaki niyeti kimseye söylemedikleri için (15) o sözden korktular ve o fikirlerini uygulamadılar. Şeyh Mahmud Tarabi sağlam bir şekilde şehre girip (16) evine döndü. Halk kalabalık bir şekilde evine gittiler. Öyle ki kimse eve (17) girip çıkamadı. İzdiham fazla oldu ve halk istediğini almadan geri dönmüyorlardı. Şeyh (18) sevenlerini teselli etmek için zaman zaman çatıya çıkıp ağzına biraz su alıp halkın başına döküyordu. (19) Bir damla alan herkes mutlu ve sevinçli geri dönüyordu. Vali ve emirler (20) işini bitirmek için ne kadar fırsat kollasalar da kalabalıktan ve (21) etraftan gelip orada onun çevresinde toplanan halkın izdihamından yapamadılar. (22) Şeyh Tarabi, emirlerin ona kasıtları olduğunu öğrenince tek başına gizlice bir kapıdan dışarı (23) çıktı. O kapıda duran ata binip hızlı bir şekilde gitti. (24) Tepenin üstünde durdu. Halk, Şeyh'in orada olmadığını öğrenince, Şeyh (25) uçarak evden dışarı çıkmış diye bağırdılar. Halk

inanmadı. Bütün (26) şehir halkı dışarı çıkıp yanında toplandılar. Akşam vakti halka dedi: “Ey hak talep edenler ve (27) bekeleyenler, yeryüzünü cesurdan arındırmamız lazım. Herkes yapabildiği kadarıyla silah

(1) ve sopa ve ok hazırlasın. Mümkün oldukça çok çabalamanız lazım. Bir tek cesur bile kalmayacak.” (2) Halk silahlandı ve Şeyh’i şehre getirdiler. Vali ve emirler kaçtılar. Diğer gün Cuma günü, (3) Şeyh Mahmud Tarabi adına hutbe okudular. Buhara’nın imamları ve büyükleri hepsi orada hazır bulundurdular. Bazılarını (4) öldürüp bazılarına hakaret etti. Bütün rint ve obaşın gönlünü alıp dedi ki, sizin için (5) gayptan silah geldi. O sırada Şiraz’dan bir kervan gelip dört hervar (300kg.lık ağırlık birimi) kılıç getirdi. (6) O da halkın daha fazla inanmasına sebep oldu. Emirlerin çadırlarından ve saraydan oradaki eşyalar ve (7) aletleri getirmelerini söyledi. Saltanatın bütün eşyalarını ve görkemini onun yanına götürdüler. Onu bütün haşmeti ile (8) ona oturttular. Orduyu düzenledi. Obaşlar ve sefiller, zenginlerin evlerine gidip (9) istediklerini alıp Şeyh Mahmud Tarabi’nin yanına götürüyorlardı. O da orduya dağıtıyordu. (10) Oradan giden vali ve emirler etraftan ve Moğol fırkalarından büyük bir ordu (11) toplayıp şehre doğru gittiler. Şeyh Mahmud Tarabi takipçileri ve adamları ile savaşmaya niyetlenip (12) dışarı çıktı. İki ordu iki taraftan sıralandılar ve savaş başladı. Moğol ordusu, (13) Şeyh Mahmud Tarabi’nin baştan aşağı iki yüzlü ve hile olan kerametlerinden dolayı ciddi bir şekilde savaşmıyordu. Ama birden (14) kader okçusunun parmağından bir ok atılıp hilekar Şeyh Mahmud Tarabi’nin ölümüne sebep oldu. Yere düşüp hemen (15) can verdi. Kimse onun ölümünden haberdar olmadı. O an şiddetli bir rüzgar esti ve toz (16) kalktı. Öyle ki, halk birbirini göremiyordu. Moğol ordusu bu durumu iki yüzlü Şeyh’in kerametine yordu (17) ve savaşmayı bıraktılar. Tarabi’nin adamları peşlerinden gittiler. On bine yakın (18) kişi onun halkından öldürüldü. İki yüzü Şeyh’in halkı öldürme ve yağmalamayı bırakınca Şeyh’lerinden bir iz (19) bulamadılar. Dediler ki, bizim Şeyh’imiz görünmez olmuş. Halkın gözünden kaybolmuş. Şeyh’in geri gelmesine kadar (20) Muhammed ve Ali adındaki erkek kardeşlerini iki yüzli Şeyh’in yerine seçip onları vekil yaptılar. (21) Bütün halk ve obaş onlara itaat edip hizmet etmeye hazırlandılar ve (22) istediklerini yapıp söylüyorlardı. Buhara emirleri bu haberi Hocend’de olan Mahmud Beyg İbn Sahip (23) Yelvac-i Buhari’ye gönderdiler. Haber Hocend’e vardı. Mahmud Beyg İbn Sahip Yelvac-i Buhari (24) olayı Emir Ḳaraçar Noyan’a anlattı. Onun fermanı üzerine İldor Noyan ve Çekin (25) Ḳorçi büyük bir ordu ile

bu fitneyi bastırmak için yola çıktılar. O kötülerin musallat olup (26) fesat yaptıktan bir hafta sonra, Moğol ordusu Buhara'nın dışına vardı. Şeyh Tarabi'nin kardeşleri bütün (27) admları ile eski düzen gibi dışarı çıkıp savaş için sıralandılar. Yiğitçe savaştılar.

213

(1) Traflardan yirmi bir bine yakın kişi öldü. Tarabi kardeşler ortadan kayboldular. (2) Diğer napaklar da her biri bir köşeye kaçtılar. O kargaşa bitti. Ama Moğol ordusu (3) Buhara halkının mallarına göz diktiler. Buhara halkını tekrar yağmalamak istediler. (4) İlahi lütuf yetişti. Buhara'nın bazı büyükleri hizmet ve hediyler ile öne gelip (5) ordunun komutanları olan İldor Noyan ve Çekin Torçi yanına gidip (6) biraz da olsa öldürmeyi ve yağmalamayı durdurma talebinde bulundular. Böylece arzuhali Emir Ḳaraçar Noyan'a verdiler. (7) Ne ferman verirse ordudakiler onu uygulayacaklar. Bütün emirler bunu kabul ettiler. Olayı (8) Yelavçi ile bildirdiler. Emirler ve ordudakiler cevap töreye uygun olur ümidi ile (9) yıkma işini durdurdular. Arzuhal o merhametli Noyan'ın eline varınca (10) Buhara halkının suçunu affetti. Çağatay Han'ın kanununu ordu geri dönsün diye gönderdi. (11) Asla hiç bir şekilde Buhara halkını öldürmeyip orayı talan etmesinler. Kan dökmeyi ve yağmalamayı durdursunlar. (12) O ünlü Noyan'ın himayesinin bereketinden Buhara ve etraftaki halkı ve önderleri ve sefilleri ve büyükleri (13) hem yapılan fesattan ve hem Moğol ordusun tarafından öldürülmekten ve talan edilmekten kurtuldular. Nazım (14) "Memlekette her kötüye karşı sığınaktı. Şah'ın iyilik isteyeni ve ordunun kararlığıydı. Ḳaraçar Noyan ve Soġo Cicen babalarının zamanından pehlivendılar." (15) Şehzade Çağatay Han'ın saltanat süresi bitti ve yüce makamlı Kaan'ın (16) ömrü sona geldi. Vücudu, sıhhat ve gücünü kaybetti ve bedeni (17) ölüm döşeğinde yattı. Yaşama ümidini kaybedince Emir Ḳaraçar (18) Noyan'a vasiyet etti. Bütün evlatlarını ona emanet etti. Dünyevi muratlarından ümidini kesip (19) öldü. Derler ki, Zilkade altı yüz otuz sekiz senesinde, Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk (20) Oktay Han'ın vefatından yedi ay önce Çağatay Han vefat etti. Nazım "Ecelin ölümden başka bir çaresi yok. (21) Onun için dilenci ve kaan birdir. Cihan hayatının kanunu böyledir. Canlılar ecel gelince ölürler. (22) O an geldiğinde kimsenin evet veya hayır deme şansı yok." Ondan sonra otuza yakın o yüce makamlı Han'ın evlatlarından ve torunlarından (23) ve akrabalarından Turan memleketlerinde saltanat ve kaanlık ve cihandarlık tahtına oturdular. (24) On bir oğlu vardı. Ama vefat zamanında onu hayattaydı. Ölenin (25) adı Baykan idi. Diğerleri, Yesu

Menka ve Menukan ve Baydar ve Sariyan ve Tulkan ve Buẕi ve Luykan (26) ve Nuri ve Kamkar ve Tökder. İkinci han, Ḳara Hulagu Han İbn Baykan İbn Çağatay Han'dır.

(27) Ḳara Hulagu Han İbn Baykan İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Bazı nüshalarda yazıyor ki, yüce makamlı Çağatay Han Noyan'ın vefatından sonra

(1) Ḳaraçar Noyan kararlaştırıldığı gibi memleket ve saltanat işlerini halledip (2) kulları ve ordu dahil bütün halkın iyi ve kaliteli bir şekilde yaşamaları için çok çabalıyordu. Öyle ki ondan fazlasını düşünmek mümkün değildi. Nazım (3) "İyi Çağatay Han'dan sonra Soġo oğlu Ḳaraçar Noyan, orduya da halka da adalet ve insaf ile davrandı. (4) Mazlumun hakkını verdi. Zalim şüphesiz kendini feda etti. (5) Kötülük ve zulmün temelini yıktı. İyiliğin bayrağını kaldırdı. Halka ve orduya iyi baktı. Onun hizmetinden her yer sevgi dolu oldu. (6) Bereketinden zaman aman aldı. Fitne Zinhar! Diye bağırdı. Cananın zülfü dışından herkes huzur buldu. (7) Kimse iyilerin nazarı dışında bir fitne görmedi." Çağatay Han'ın vefatından bir kaç sene geçti. Ḳaraçar Noyan (8) dönemin şartlarına göre Ḳara Hulagu Han İbn Baykan İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ı han olarak seçip (9) saltanat tahtını onunla süsledi. Naızm "Ḳara Hulagu'nun tahta oturduğu zaman bu duayı etti. (10) Hanlık tahtı senin yüzünden yüceldi. Ey değerli ve ferzane Şah! Güçlü ve yürekli cihandar.(11) Deniz bulut yüzünden utanmış. Cihan var olduğuna kadar ömrün baki olsun. Alemin iyi adamı ve mutlu ol." Üçüncü han, (12) Yesu Menka İbn Çağatay Han'dır.

Yesu Menka Han İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

(13) Ḳara Hulagu Han'ın tahta geçmesinden bir süre geçti. Onun saltanat haberi her tarafa yayıldı. (14) Güyük Han İbn Oktay Kaan İbn Çengiz Han dedi: Nazım "Oğlu varken torun taç giyinip (15) tahta oturmaz. Cihanın kanunu böyledir ey oğul. Her zaman babanın yerini amca tutar. Baba yaşayana kadar (16) oğul nasıl yerinde dursun. Dünyadan sırası ve nasibi gelirse, o an makamını (17) süsler." Ḳaraçar Noyan, Ḳara Hulagu Han'ı azletti. (18) Altı yüz kırk üç senesinde Türkiye'nin yund (at) yılına denk Yesu Menka Han İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ı (19) saltanat ve cihandarlık tahtına oturttu. Dünya ömrü bitince devletinin dönemini (20) de bitirdi. Yesu Menka Han İbn Çağatay Han ecdadının

peşinden dünyadan gitti. (21) Bedenindeki hastalık yüzünden vefat etti. Ḳaraçar Noyan zikredilen Ḳara Hulagu Han'ı padişah (22) olarak seçti. Doğru karar da buydu. Nazım "İyi Noyan'ın yardımı ile, bir keze daha (23) nehrinin suyu aktı. Hulagu Ḳara ikbalinden taht ve sarayı süsledi."

(24) Ḳara Hulagu Han İbn Bamkan İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın ikinci padişahlık zikri:

Yesu Menka (25) Han, vefat edince Ḳaraçar Noyan ikinci kez Ḳara Hulagu Han'ı onun yerine hanlık tahtına oturttu. (26) Devletinin sırasında, altı yüz elli iki senesinde Türkiye'nin tavşan yılına denk Ḳaraçar (27) Noyan İbn Soġo Cicen İbn İrdemçi Berlas İbn Ḳaçuli Bahadır İbn Tümene Han İbn Baysonġor Han

215

(1) İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han İbn Buḳa Han İbn Buzencer Han İbn Alankuva Bent-i Çoymene Han (2) İbn Yıldız Han İbn Menkeli Hace Han İbn Timur Taş Han, Ḳıyan İbn İlhan'ın neslinden ve (3) Al-i Türk İbn Yafes Aleyhisselam'dan olan Moğol Han'ın evladı, beden kafesini kırıp bu vahşi dünyadan (4) cennet bağına uçup gitti. Nazım "Halkı koruyan o padişah, onurlu Ḳaraçar Noyan, (5) Dünya onun gibi bir güneşi bir daha kazanması çok zor ve uzaktır." Ömrü seksen dokuz seneydi (6) bu baki olmayan dünyadan gidince. Ondan on oğlan geride kaldı. Onlardan ilk altı oğlan: İçel ve (7) İlduz ve Yesute ve Delala ve Şere ve Yesu Menka. Beşinci han, Erġene Hatun Bent-i Tur İlçi Gürkan Menguḥe (8) Ḳara Hulagu Han'dır.

Erġene Hatun Bent-i Tur İlçi Gürkan İbn Eriḳ Buḳa Han İbn (9) Tüli Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Ḳara Hulagu Han'ın nikahlısıydı. Ondan Müberk Şah adında bir oğlu vardı. (10) Kocasının vefatından sonra oğlunun yaşının küçük olması nedeniyle, oğlunun ölümünden dolayı, saltanat etmeye başladı. O (11) gayet ağırbaşlı ve iyilik sever bir hatundu. Müslümanlarını işlerinin görülmesi için çok çabalıyordu. (12) Müslümanların mal ve canlarının korunması için bir dakika bile boş durmadı. Altıncı han, Baliġu İbn Paydar idi.

(13) Baliġu Han İbn Paydar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Baliġu İbn Paydar dönemin tarihçileri arasında Alḳu diye (14) ünlüydü. Baliġu ordusunun korgenerali ve emiru'l umerası Emir Elçel Noyan İbn Ḳaraçar (15) Noyan İbn Soġo Cicen İbn İrdemçi Berlas İbn Ḳaçuli Bahadır İbn Tümene Han idi. Baliġu Han (16) güzel yüzlü ve iyi huylu ve yüce gönüllü bir padişahtı. Talatının ışığı ay ve güneş gibi ve (17) saltanatının görkemi Feridun ve Cemşid gibiydi. Nazım "Sonu ferruh ve bahtlı padişah. (18) Tahtı yüce ve bayrağı muzaffer. Başında tacı ve ayağında tahtı. Elinden ve kalbinden deniz ve yeryüzü feryatta." İlk (19) başlarda Baliġu Han ve Eriḳ Buḳa Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han arasında uyum ve sadakat vardı. (20) Ḳaraḳurum hanlık tahtı Eriḳ Buḳa Han'da olan dönemde. Nazım (21) "Paydar Çağatay'dan olan Alḳu'ya dedi, hemen büyük ordu ile gitsin. Yiğitçe Türk iklimini korusun." (22) Alḳu İbn Paydar İbn Çağatay Han, Çağatay ulusuna geldi.Ordu her taraftan ona doğru gitti. (23) Kısa bir sürede etrafında büyük bir ordu toplandı. Çok şevket ve güç kazandı. (24) İran'dan büyük orduya gönderilenleri elegeçiriyorlardı. O ve Eriḳ (25) Buḳa Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han arasında muhalifet oldu ve savaşla sonlandı. İlk önce Eriḳ Buḳa Han (26) Baliġu Han ile savaşmak için saldırdı ve savaş çıktı. Baliġu Han yenildi. (27) Eriḳ Buḳa Han geri döndü. Baliġu Han ordu hazırlamaya başladı. Emir Elçel Noyan

216

(1) İbn Emir Ḳaraçar Noyan Berlas orduyu toplayıp Alḳu İbn Paydar'a katıldı. Bütün Çağtay ulusu (2) onun için toplanıp Eriḳ Nuka Han'a gittiler. Eriḳ Buḳa Han da tam orduyla (3) Baliġu Han ile savaşmaya gitti. Ordular iki taraftan karşı karşıya gelip sıralandılar. Baligu Han bu kez (4) kendisi saldırdı. Öyle bir hamle yaptı ki, muhalifler dağıldı. Eriḳ Buḳa Han, (5) Baligu Han'dan yiğitçe saldırılar görünce ordusuyla dayanma gücünü kaybetti ve (6) arkalarını dönüp kaçtılar. Mahmud Beyg Sahip Yelvac Buḫari'nin evladı Mesud Beyg (7) Eriḳ Buka'nın veziri idi. Baliġu Han'ın yanına gitti hemen. Onun huzurna gitme şerefi buldu. (8) Padişah ona inayette bulundu. Şöhreti iktidar tevseninden (9) öne geçti. Muzaffer ve başarılı Baliġu Han, Çağatay ulusuna geri geldi. Altı yüz elli sekiz senesinin aylarında (10) Türkiye'nin tavuk yılına denk Balig'nin yanında hanlı ve cihandarlık tahtına oturdu. (11) Ergene Hatun Bent-i Erik Buḳa Han ki Ḳara Hulagu Han İbn Babekan İbn Çağatay Han'ın nikahlısıydı kendi nikahına aldı. (12) Dört yıl saltanat etti. Ondan iki oğlan kaldı. Birinin adı Doba ve diğerinin de (13) Ḳıyan'dı. Ondan sonra

hayatını ruhlara emanet etti. Nazım "Baliğu İbn Pehlivan Paydar, (14) Padişah Alku pehlivan lakaplı. Bu sabit olamayan dünyadan baki olan saraya gitti. (15) Han mum yaktı. Sert rüzgar estirdi." Yedinci han, Mübarek Şah İbn Ḳara Hulagu Han'dır.

(16) Mübarek Şah Han İbn Ḳara Hulagu Han İbn Babekan İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

(17) Mübarek Şah İbn Ḳara Hulagu Han ayırdetme yaşına gelince Emir Elçel İbn Emir Ḳaraçar Noyan (18) Berlas'ın yardımı ile altı yüz altı iki senesinin aylarında Türkiye'nin ud (öküz) yılına denk, Baligu Han'ı ortadan kaldırarak (19) tek başına hanlık tahtına oturdu. Derler ki Mübarek Şah iyi inançlı ve zulüm yapmayan bir padişahtı. (20) Çok adaletli ve bilgili ve ağırbaşlı bir sultandı. Nazım "Mübarek Şah İbn Hulagu Ḳara, cihanın gözünde ak ve karaydı. (21) Öyle sabırlı ve zararsız ve iyi huylu bir han anneden doğmadı. Onun döneminde fitne olmadı. Kimse zulümden üzülmedi. (22) Yüce makamlı Çağatay'ın neslinden onun gibi bir padişah dünyaya gelmedi." Çağatay Han ulusu Mübarek Şah Han saltanatı döneminde (23) Emir Elçel Noyan Berlas'ın yiğitliği bereketinden gayet mutluydu. Memleket tamamen (24) onun döneminde abat idi ve halk onu himayesinde refahta ve mutlu yaşıyordu. (25) Nazım "Halk mutlu ve ordu sevinçli. Devletinin gücünden fitne uyumuş. Halk (26) huzurda ve zulüm olmadan, bayrak altın süslemeli ve nusretli. Birden dünyanın kötü nazarı padişahın devletine değdi. (27) Dünya tersine döndü ve her şey yıkıldı. Bu yaşlı dünyanın kanunu böyledir,

217

(1) her an başka türlü kargaşa yapar." Sekizinci han, Boraḳ İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz (2) Han'dır.

Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağtay Han İbn Sahip Kıran-i Azam (3) Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Mübarek Şah Han'ın devleti bitti ve Boraḳ Han saltanatının güneşi (4) doğdu. Nazaım "Madenden böyle bir gevher, hanlar ve padişahlardan böyle bir önder, her dönemde (5) dünyaya gelmez. Kin kapısına onun hançeri anahtar olur." Altı yüz altmış üç senesinin başlarında (6) Türkiye'nin pars (bars) yılına denk şehzadeler ve emirler ve hatunlar ile

birlikte saltanat Borak̦ Han İbn Soḳra'nın (7) oldu ve hanlık ve cihandarlık tahtına oturup padişahlık tacını başına koydu. Emir Elçek Noyan (8) İbn Ḳaraçar Noyan Berlas itaat edip hizmet etti. Çağatay ulusunun bütün emirler ve şehzadeleri diz çöktiler. (9) Bütün halk ve ordu ona hizmet etmek için hazırlandı. Onun döneminde Emir Elçel Noyan Berlas (10) Azerbaycan'a doğru Tökzer Oğul İbn Çağatay Han'ın yanına gitti. Borak̦ Han hanlık tahtına (11) oturunca onun ve Ḳaydu Han İbn Ġazi Oğul İbn Oktay Kaan arasında muhalifet oldu. (12) Çok kez savaştan sonra iki taraf barıştı ve anlaşma yaptılar: Nazım "Ḳaydu'nun yardımı ile (13) Borak̦'ın ordusu Horasan ve Irak'ı alır. İran iyi bir payitahttır. Onun kışlak ve (14) yaylağı için layıktır." Ondan sonra Borak̦ Han, altı yüz altmış altı senesinin aylarında Türkiye'nin yılan yılına denk (15) Mesud Beyg İbn Mahmud Beyg İbn Sahip Yelvac Buhari'yi geleneğe göre (16) o dönemde İran padişahı olan Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han'ın yanına (17) gönderdi, sadakat ve dostluk temeli kursun diye. Amacı (18) o memleketlerinin ne durumda olduklarını öğrenmekti. Borak̦ Han'ın erkek kardeşi, Tökzer Oğul, Gürcistan'dadır. (19) Emir Elçel Noyan, Çağatay ordusunun yola çıkmasından haberdar olmak için yanına gitti. Mesud Beyg İbn Mahmud Beyg İbn Sahip (20) Yelvac Buhari, Borak̦ Han'ın fermanı ile görevini yapmak için yola çıktı. Vardığı her bölgeye emin olmak için (21) bir kaç güvenilir kişi ile hızlı giden bir at bırakıp gidiyordu. Mesud Beyg'in yola çıkma haberi (22) Tebriz'e vardı. Hazinedar Hace Şemseddin Muhammed onu karşılamaya gitti. Onun yanında (23) attan indi. Mesud Beyg attan inmedi. Alay edip hakir görerek "hazinedar (24) sen misin ey adı güzel" diye sordu. Hazinedar öne geldi ama cevap vermedi. Mesud (25) Beyg payitahta vardı. Bütün İran emirlerinden daha yüksek bir yere oturdu. Devlet erkanından (26) kendi hakkında kötü şeyler sezdi. Üçüncü gün Abaḳa Han'dan geri dönmek için izin istedi. (27) Sarayın iç avlusundan çıkıp hiç durmadan yola çıktı. Her bölgede bıraktığı ordu ile

(1) öyle at koşturdu ki, dört gece gündüzden sonra Ceyhun'un yanına varıp sudan geçti. (2) Tebriz emirleri Mesud Beyg'in yola çıkmasını görünce Han'a o hileyle gelmişti (3) geri dönmesine izin vermemeliyiz dediler. Hemen Mesud Beyg'in arkasından birilerini (4) gördükleri yerde geri getirsinler diye gönderildi. O öyle gitmişti ki, kimse ona yetişemedi. Mesud Beyg (5) Abaḳa Han'nın yanından döndü ve oranın durumunu öğrendiği kadar tam olarak (6) Borak̦ Han'a anlattı. Borak̦ Han'ın niyet şimşeği buluttan çaktı ve hızlı giden bir ata binip yağmur damlalarından daha fazla olan bir ordu ile (7) çakan bir şimşek ve sel gibi

gitti. Altı yüz altmış yedi senesinin aylarında (8) Türkiye'nin yund (at) yılına denk yola çıktı. Nazım "Kızgın Borak̟ şimşek gibi, büyük bir ordu ve baştan aşağı çelikte (9) İran padişahlığı ümidi ve kin dolu kalbiyle Ceyhun'dan geçti. Aceleyle Horasan'a doğru gitti. (10) Zor işi kolay sandı." Ceyhun'un suyundan geçince Melik Şemseddin Kort (11) teslim olma geleneğine uyarak karşılamaya geldi. Borak̟ Han'ın huzuruna çıkma şerefi buldu. Ağzını (12) hizmet etme ve sena için açıp dedi: Nazım "Bundan sonra Şahlık tahtı senindir. (13) Bu memlekette ne istersen senindir." Derler o dönemde Horasan valisi Şehzade Tebin (14) Oğul İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han ve Uyrat'ın emiri, Emir Arġun idi. (15) Borak̟ Han'ın ordusu Neyşabur'a doğru gitti. Nazım "Ordunun bulcungarları vardılar, uzaktan (16) birbirlerine baktılar. Birbirinin durumunu öğrendiler baştan ayağa demir olan cesurlar. Sorulup cevap verilen soru, (17) yaydan çıkan oklar çoktu. Savaşı başlayınca ordu önderi bulcungurdan burungarlarına saldırdı. (18) Bulcungurlar atları devirdiler. Bulcungur cesurları güçlü at gibiydiler. Kılıçları kılıftan çektiler. Savaş günü kuralları belli oldu. (19) Her iki tarafın orduları başları ve kanları ile çabalıyordu. Savaşçı cesurların coşkusundan (20) feleğin kulağı sağır oldu. Bu sırada öndeki ordunun ungarı ve cungarından Moğollar saldırmaya başladılar. (21) Kan döke döke İranlılar'a vardılar ve çelik kılıçlarını çıkardılar. Kılıç çekip ok attılar, (22) ki baş ve göğüslerde yer aldı. Horasan mülkünün pehlivanları kinlerinden dolayı yere vuruyorlardı. (23) Savaş günü pehlivanlar pençeleriyle ciğerlerini çıkardılar. O pehlivanların gücünü ölçen geniş ovada, pehlivanların kanından toprak (24) şarap tortusu gibi oldu. Horasanlılar'a Moğol tarafından brungar ve ungar ve cungar ve gul geldi. Herkes o (25) savaş günü oradaydı. Kaplanın yanında olan Çin ceykanı gibi. Ama kaderden dolayı kimse Moğollar'a galip gelemedi. (26) Birden okçungar çıktı, o ovayı kan denizi gördüler. Yıldızlara kadar kaldırılan kılıçlar, (27) gökyüzünü topraktan ayırmış. Hızlı bir şekilde atlarını koşturdular. Irak emirinin ordusunun kalbine.

219

(1) Bu sırada bustangar bir taraftan dışarı çıkıp hazır durdular. İki grup da iki taraftan geldiler. (2) Horasan ordusu bezdi. Ungarları gidip cungar oldu. İlk nulcungar, brungar oldu. (3) Birden bir Moğol şahsüvarı ordunun ortasından atı ile geldi. Şehzade Tesbin Oğul ile karşılaştı. Ordusunu (4) tahmin etti. İki ordu iki taraftan atlarını koşturdular. Her iki şahın sevenleri geldiler. Çağatay ve (5) Tüli orduları karşılaşıp birbirlerini budadılar. Ok yağmurundan, Horasan ordusu (6) yenildi. Arġun ve Tesbin, Borak̟'tan kaçıp Irak'a doğru

gittiler.” Bulcungar, (7) Farsça’da Yezek ve Uygur Türkçe’sinde Ḳeravol olur. Boraḳ Han’ın bulcungarı, Şehzade Tesbin Oğul’un oedusunun bulcungarına vardılar. (8) Birbirini gördükleri an aralarındaki soru cevab ok dilindeydi. Her iki (9) yezek öldürmek için ilerlediklerinde Brungarın pehlivanları vardılar. Brungar Arapça’da Mukeddemetu’l Ceyş ve Uygur Türkçe’sinde (10) İravol ve Menkılay olur. Ḳeravolun yardımı ile kılıçlarla atları mahmuzladılar. Biraz dinlendiler. (11) Menkılay bahadırları öldürmeye başladılar ve pehilivanların sesleri bu dönen (12) dünyada yankılandı. Her iki taraftan, ungardan ve cungardan ki ordunun meymenesi ve meyseresi olur geldiler. Arapça’da (13) Gordan (tabur) derler. İranlı ve Turanlı Moğol pehlivanları birbirleriyle çatışmaya başladılar. Ölülerden tepeler oluştu. (14) Küçük bir kıyamet koptu. Horasan ordusu kolayca Moğollar’ın kellelerini bedenlerinden ayırıyordu. (15) Bundan korkuyorlardı. Moğollar, Horasan halkından korkuyordu. Birden Moğol ordusunun Okçungarı (16) ki ona Saḳe derler, arkadan yetiştiler. Mızrakları çıkarıp atlarla koşturdular. Bu sırada (17) adları Cenaya ve Kemin olup çok güçlü olan Boraḳ Han’ın Busengar grubu yetişip yardım ettiler. (18) Boraḳ Han kendisi Telġar meydanında savaşıp Şehzade Tesbin’e ulaştı. Yiğitçe saldırılar yaptı. (19) Öyle ki, Boraḳ Han ordusu zafer kazandı. Horasan askerleri perişan olup yenildiler. (20) Şehzade Tesbin Oğul ve Arġun Ağa Uyrat ordunun yenilgisini görüp çaresizce atlarıyla (21) Irak tarafına doğru atlarını koşturdular. Horasan ordusu yenildi. Şehzade Tesbin (22) Oğul ve Arġun Ağa Uyrat başlarını alıp Irak tarafına gittiler. Boraḳ Han ordusu (23) o bölgeyi elegeçirip fethettiler. Her zaman yaptıkları gibi güçleri yüzünden (24) Horasan mülkünün hükümdarlığını bir sene boyunca Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn (25) Çağatay Han İbn Çengiz Han’a verdiler. Abaḳa Han İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han (26) o sırada İran ve Irak ve Azerbaycan ve Horasan padişahıydı ve (27) Boraḳ Han’ın Horasan’ı elegeçirme haberini duydu ve kendisi ordusu ile birlikte Boraḳ Han ile savaşmak

(1) ve bu fitneyi bastırmak için Horasan’a doğru gitti. Nazım “Tesbin, Boraḳ’a yenilince (2) Arġun onu Irak’a doğru götürdü. Boraḳ’ın Horasan’a gitmesi iyi oldu. Kolay bir şekilde (3) Horasan sınırına doğru gitti. O diyarda bir sene padişahlık yaptı. Saltanat kapısını kendine açtı. Abaka onun (4) yaptığından haberdar olunca orduyu savaş için hazırladı. Hemen Rey şehrine geldi. Tesbin ve Arġun ona yetişriler. (5) Oradan orduyla birlikte Herat tarafına gitti.” Irak ve Azerbaycan’ın bütük ordusuyla (6) Rey yolundan

Herat'a doğru gittiler. Şehzade Tesbin ve Arġun Ağa (7) Uyrat başka yoldan Tebriz'e gidip Abaḳa Han'ı Tebriz'de bulamayınca (8) Han'ın peşinden Rey şehrinde gelip ona katıldılar. Orada orduyu düzenleyip Herat tarafına (9) doğru gittiler. Herat'ın Celka'sında, biraz mesafe katettikten sonra Boraḳ Han ordusunun da durduğu bölgeye vardılar. (10) Abaḳa Han'ın Eşkivan ordusu ve militan Boraḳ Han birbirleriyle karşılaştılar. (11) Her iki taraftan sıralanıp savaş davullarını çaldılar. (12) Savaş neyleri Ḳazaḳlar'ın ağlama sesi ile çaldılar. Cesur savaşçılar saldırarak (13) savaş ateşini yaktılar. Boraḳ Han meymene olan ordusun ungarından çıkıp (14) saldıran ve meysere olan Abaḳa Han ordusunun cungarını yendi. Abaḳa Han ordusunun cungarı (15) sırtını Abaḳa Han ordusunun ungarına dayayıp yaklaştı. Abaḳa Han ordusunun hepsi yenilip (16) kaçtılar. Bu sırada Uygur Setbay Noyan, Abaḳa Han ordusunun cungarında attan inip (17) sandalyeye oturdu. Dedi: "Bugün direnmeyene ben bir şey diyemem.Yeryüzü ve (18) gökyüzünün Tanrısı bilir. Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın ruhuna yemin ederim ki ben burada canımı verceğim." (19) Bu sözü duyan Sebtay Noyan ordusu bunu iyiye yordu ve o kaçan halk geri dönüp saldırdılar. (20) Orada Abaḳa Han kendisi savaş meydanında hızlıca at koşturup yiğitçe ve bir padişaha yakışan şekilde saldırdı. (21) Serdarlar ve cesurlar her taraftan cesaret gösteriyorlardı. Boraḳ Han'ın ünlü bahadırlarından olan Merġavol Bahadır (22) öldürüldü. Onun ölüsü

(23) öyle bir savaş görmemişti. (24) Derler ki, o gün akşama kadar bahadırlar savaşmayı bırakmadılar. Gece ordular (25) çadırlarında dinlendiler. Boraḳ Han ordusuyla Maveraünnehr'e gitmek istedi. Buhara'ya varınca (26) İslam getirdi. Müslüman olduktan sonra Boraḳ Han'a Sultan Ġıyaseddin (27) lakabı verdiler. Bir kaç gün sonra felç oldu. Öyle ki, yataklara düştü.

221

(1) Altı yüz altmış sekiz senesinin sonlarında Türkiye'nin ḳoy (koyun) yılına denk Ḳaydu Han İbn Ġazi Oğul İbn Oktay (2) Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın yanına gitti. Ḳaydu Han'ın hileli elinden içtiği şerbetten dolayı (3) vefat etti. Padişahlık süresi altı yıldı. Nazım "Bu mavi kubbenin dönmesinde ne binalar (4) yıkılmadı ki. Bu gökyüzünde ne kanlı ahitler olmadı ki. Bu devrin muhtaç günlerinde, (5) herkese bu dünya ve zamanenin zorluklarını tattırırlar. Saḳi kaza ve kadeh kaderdir. Ecel de onun saf gül rengi meyidir. Sabır dolduğu zaman mey iç, (6) bu zulüm değildir kaderdir. Kaza

Boraḳ'a kaderden verdi. Ḳaydu'nun şarap kadehinden (7) iz kalmadı. Hayır ve şeri kader yapıyor. Yaratıklar başkalarını suçluyor." Boraḳ Han'dan olanlar; Duvacicen İbn Boraḳ Han ve (8) Borya İbn Boraḳ Han ve Hulagu İbn Boraḳ Han'dır. Dokuzuncu Beyg Han İbn Hülaşir Amun'dur.

(9) Beyg Han İbn Hüla Şir Amun İbn Sariyan İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

(10) Beyg Han İbn Hülaşiramun ki felek onun çadırlarının etrafından edeple döndü ve güneş (11) saltanataının sarayından hürmetle geçti. Nazım "Beygi İbn Hüla Şir Amun saltanat etmeye başladı. (12) Ahlakı güzel bir padişahtı. Komutanlıkta tekti. Cihan onun gibisini sadece rüyasında görmüş. (13) Onurlu ve cesur ve bahtiyar. Olduğu sürece devlet davulunu çaldı ve şahlık meydanında (14) hızlı bir at gibi koştu. Dönemini hızlı bir şekilde geçirip sonra da başkasına devretti." Onuncu han, Toḳ Timur (15) İbn Kedagi İbn Turi'dir.

Toḳ Timur Han İbn Ḳeẕaġi İbn Turi Babekan İbn (16) Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Derler ki, Toḳ Timur Han adil ve insafli bir padişahtı (17) ve hanlık makamına layık ve iyi sıfatlar sahibi biriydi. Nazım "Komutanlık tahtı onun oldu (18) doğru dışında bir şey düşünmedi. Onun adaletinden bütün ülke yararlandı. Zulüm, düşmanın ömrü gibi azaldı." On birinci han, (19) Duvacicen İbn Boraḳ Han'dır.

Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn (20) Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Duvacicen Han İbn Boraḳ Han (21) yüce gönüllü ve bahtiyar bir padişahtı. Hanlık tahtı ve cihandarlık tacına layık ve uygun biriydi. (22) Nazım "Felek mertebeli ve taç ve tahta layık biriydi. Kararlı ve bahtiyar bir padişahtı. Şahlık döneminde adaletli davrandı. (23) Adalet ile ülkeyi abat etti." Duvacicen Han döneminde emirlik ve medaru'l mülklük makamı (24) Emir Elenkiz Noyan İbn Elçel Noyan İbn Emir Ḳaraçar Noyan İbn Soġo Cicen İbn İrdemçi Berlas (25) İbn Ḳaculi Bahadır İbn Tümene Han'a verildi. Duvacicen Han, Emir Elçel Noyan (26) İbn Emir Ḳaraçar Noyan Berlas ile birlikte Ḳaraçar Noyan ve Sahip

Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ve (27) Ḳaçuli Bahadır ve Kebel Han'ın ahitnamesinedeki fermana göre Tuemene Han'ın al damgasıyla mektup yazıp biat edip

222

(1) Babalarının peymanını yenilediler. Otuz yıl komutanlık ve saadet ile yaşadılar. (2) Elinkez Noyan'ın iyi tedbirleri yüzünden Çağatay Han ulusu iyi yaşadı ve kimin ne muradı varsa erdiriyordu. Nazım (3) "Duvacicen İbn Bahadır Boraḳ, Çağatay ulusunda tekti. Komutanlıkta bahtiyar bir padişahtı. Kimse ondan (4) iyilik dışında bir şey görmemiş. Ondan, kim ne isterse hemen işi görülürdü. (5) Bir süre yaşadı sonra da vefat etti. Felek, o da sonunda vefat etti diye gülümsedi." Sonunda, ömrü bitince Duvacicen (6) Han'dan on iki oğlan kaldı. İsimleri: 1.Ser Ġedaġel 2. Ebuker 3. İl Ḫace 4. Vekrencek 5. Eyumken (7) 6. Oġul 7. Boran 8. Termişer 9. Yesunḳa 10. Kevek 11. Kencek 12. İlçigeday. Duvacicen İbn Boraḳ Han'in üçüncü oğlu (8) Çağatay Han'ın on ikinci oğlundan torunudur. On ikinci oğlu Hace İlçegedar. Vekrencek Eyumeken (9) Oğul Boran Termişer Yesunka Kebek. On ikinci han, Kencek Han İbn Duvacicen'dir.

(10) Kencek Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip (11) Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Tarih büyükleri yazmışlar ki, Kencek Han İbn Duvacicen Han'ın (12) ikabl nihali hanlık bahar mevsiminde ve behçet ve sevinçte açan bir padişahtı. Herkese (13) uzağa ve yakına emel ve güven meyvesi verdi. Nazım "Çağatay'ın tahtına Kencek oturdu. Kubbenin kapısını halka (14) kapattı. Döneminde halk refah ve huzurda yaşadı. Ama düşmanın başı ayak altında ezildi. Bilgin ve aydın bir padişah. (15) Sevgi saçan, tahtı gökyüzü olan biri. Alnının nurundan güneş utanan. Elinin avucundaki terden güneş utanıp kan revan içinde. (16) Akıllı ve kültürlü ve tedbirli biri. Adaletli ve ihsan yapan biri. Kencek Han, Çağatay Han memleketinin tahtına oturdu. (17) Gördü ki, Ḳaydu Han İbn Ġazi Oğul İbn Oktay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam (18) Çengiz Han-i Muazzam'ın evlatları saltanat işi ve memleketi koruma işinin üstesinden gelemiyorlar. Çağatay ulusuna iltifat edip (19) vilayetlerinde isyan ve karışıklık çıkarttı. Mmeleketlerinin çoğunu (20) elegeçirip Çağatay ulusuna dahil etti. Naızm "Onun ikbali şahin gibi kanat (21) açıp deniz ve yeryüzünü kanatlarının gölgesine aldı." On üçüncü han, Taliḳo İbn Ḳedaġi İbn Turi İbn Babekan İbn (22) Çağatay'dır.

286

Taliḳo Han İbn Ḳedaġi Han İbn Turi İbn Babekan İbn Çağatay (23) Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Taliḳo Han İbn Ḳedaġi Han İbn Turi (24) padişahlık ışığı, saltanatlı alnında parlıyordu ve şehriyarlık nuru devletinin ufkundan doğan bir padişahtı. (25) Naızm "Padişah Taliḳo Şah İbn Ḳedaġi, devletinin döneminde parlayan bir pehlivandı. Büyüklük gökyüzü ve sevgi dolu, (26) komtunlığa layık biri. Kaderinin eyvanını felek manzaralı, makam sarayında mülk onun kulu." Bir süre (27) hanlık ve cihandarlık tahtında adil davrandı. Güç ve ihtiyaç gökyüzünden zulüm ayağını kesti ve kerem elini açtı.

223

(1) Onun adaleti sayesinde halk zulümden kurtuldular. Ellerini ve dillerini (2) duaya ve senaya ve hizmete açtılar. Nazım "Cihan halkı hizmet için (3) ellerini ve övgü için de ağızlarını açtılar. Bütün halk ellerinin avuçlarını dua için gökyüzüne açtılar. Devletinin zamanı bitince (4) gökyüzü barak (deve veya keçi yününden yapılan bir tür kumaş) kumaşından olan savaş zırhı giydi." On dördüncü han, İsenbuka İbn Duvacicen'dir.

(5) İsenbuḳa Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn (6) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

İsenbuḳa İbn Duvacicen Han öyle yüca makamlı bir padişahtı ki, adalet şemsiyesi (7) Temmuz'un zulüm sıcağından bulananlara sığınaktı. Devlet sarayının avlusu dünyanın zulmünden kaçan mazlumların (8) sığınağıydı. Nazım "Felek onun heybetinden güçlendi. Devletinin kapısı halkın sığınağı oldu. (9) Onun döneminde fitne bitti. Onun kılıcından zulüm toprağa gömüldü." On beşinci han, Kebek Han İbn Duvacicen Han'dır.

(10) Kebek Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay (11) Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Kebek Han İbn Duvacicen Han, adil ve güzel huylu ve iyi hasletli bir sultandı. (12) Onun padişahlık döneminde cihandarlık kanunları kemal mertebesine ve fetih kanunları (13) azametli ve celil zirvesine ulaştı. Saltanat işleri onun tedbirleri ve görkeminden dolayı iyiye gidip düşük seviyeden (14) en yüksek zirveye ulaştı. Adalet ve ihsanı her yerde duyuldu. (15) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın döneminden yıkılıp sazlık

olan Kubbetu'l İslam Belh'i tekrar abat etti. (16) Nazım "Cesur Kebk Han İbn Duva, İskender görkemli ve Süleyman bayraklı biriydi. Gücü gökyüzü kadar, (17) Düşmanı esir eden ve fetih yapan bir padişahtı. Elinin terinden bulut ağladı. Aslanın kalbi onun korkusundan kül oldu. (18) Onun yaptıklarından, yıkılanlar abat oldular. Hüzünlü olanlar onun nefesinden şad oldular." O övülen Han'ın çok az (19) nakledilen olaylarından biri budur ki, bir gün gezmek için bazı has kulları ile birlikte ata binip (20) çölde gidiyordu. Bir kuyuya dökülen bir kaç insan kemiği gördüp durdu. (21) Biraz düşündü. Yanındakilere; bu kemiklerin bana neler söylediğini biliyor musunuz? Diye sordu. (22) Haslar şaşırıp cevap veremediler. Benden adalet isteyen bir kaç mazlum, diye cevap verdi. (23) Padişahane bir araştırma yapıp o diyarın hükümdarı olan Emir Hezare'yi çağırıp (24) orası ona ait olduğu için kemiklerin olayını sordu. (25) Onların yurdunun serdarına sordu ve araştırdı. O tarihten üç yıl önce (26) Horasan'dan oraya varan bir kervan olup onlar tarafından öldürüldüğü belli oldu. Mallarını (27) almışlar. O malların bazısı hala onların elindeymiş. Bu olayın ortaya çıkmasından sonra kahraman ve adaletli

224

(1) Han, malların toplanması ve katil savaşçıların yakalnmasına ferman verdi. Horasan valisine birine gönderdi. Araştırıp o (2) ölülerin varislerini bulup durumdan haberdar etti. Adalet sarayına geldiklerinde malları (3) katileller ile birlikte onlara teslim etti. Nazım "İnsaf ve adaletin kanununu gör. O kemik olan için de (4) adalet sağladı." Ömrü geçince tahttan tabut tahtına attılar. Naaşını (5) Ḳerşi vilayetinde gömdüler. Mezarının başına muhteşem bir kubbe yaptılar. On altıncı han, İlçekday (6) İbn Duvacicen Han'dır.

İlçekday Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra (7) İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

İlçekday Han İbn Duvacicen Han, (8) cihandarlık kaftanı, hakeden vücuduna yakışan ve kolunda (9) şevket olan ve devlet ve memleketin din evliyasına iltifat gösteren ve düşmanlarını eriten bir padişahtı. Nazım "İlçekday Çağatay'ın nesli (10) Duvacicen'in bayrağını taşıdı. Felek mertebeli, güneşi batıran biriydi. Cihan ve dünya onun kul ve kölesiydi. (11) Kin ve sevgide zehir ve panzehir gibi olan biriydi. Görüştüğü zaman gökyüzü kadar sevgi doluydu. Büyük taht ve tacın süsü oldu. Hurma ağacından olan (12)

hanlık tahtı daha da güzel oldu. Sonu iyilikle bitti. Döneminden tarihe sadece adı kaldı." On yedinci han, (13) Devar Timur İbn Duvacicen Han'dır.

Devar Timur Han İbn Ḫeçen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra (14) İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Devar Timur Han İbn Duvacicen Han, öyle bir padişahtı ki, (15) savaş için hazırlandığında hisarı açardı. İhtiyaç sahiplerinin kapılarını kapatıp ihsan elini (16) açardı. Nazım "Yiğit Devar Timur İbn Duva Han, layık ve insaflı ve adil bir cihandardı. (17) Gökyüzü kadar yüce ve alem-penah bir şahtı. Tacı Feridun gibi görkemli olan bir padişahtı. Bütün felek onun sevgi dolu tahtıydı. Yüzü tedbirli kararları gibi aydın ve parlaktı. (18) Düşmanların kalbi onun kahrından korku doluydu. Sevenleri onun lütfune ümitliydi. İktidar feleğin tahtını süsledi. (19) Ama zamana bir çaresi yoktu. Sonunda o da öncekiler gibi gökyüzü döngüsünden ayrıldı. (20) On sekizinci han, Terme Şir İbn Duvacicen'dir.

Terme Şir Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han (21) İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Terme Şir Han İbn Duvacicen Han (22) geleneği adalet olan ve ağırbaşlı bir padişahtı. Çok değerli ve kamil biriydi. Adil ve saadetli bir cihandardı. (23) Hanlık devletinin yüzünü, müslümanlık saadeti ile gül rengi ile renklendirdi. Şirk ve bedbahtlığı iman marifeti nuru ile (24) yaktı. Çağatay ulusu onun sonu mübarek devletinin döneminde İslam (25) getirdiler. Çok fazla dünyevi ve uhrevi sevaplar kazandılar. Muhammedi dininin (26) kurallarını düzeltmek için ve Ahmedi milletin peymanlarını sağlamlaştırmak için çok çabalıyordu. Onun döneminde Allahu Teâlânın kulları (27) refahta yaşadılar. Nazım "Şahlık tacı Terme Şir'in başında kaldı. Tahtı adımları ile süsledi.

225

(1) Duva Han'ın hanedanı çoğaldı. Hak iman sevgisini kalbine yerleştirdi. Kalp nurundan din mumu yandı. O diyarda zulüm temeli yandı kül oldu. Ulusun hepsi dine yöneldiler. Bundan dolayı (3) ona aferin demeliyim. Allahın fazlinden mağfur olsun. Cennet bağında şad ve mutlu olsun." (4) O kamil Han'ın zamanında gerçekleşen olaylardan biri budur ki,

Hindistan memleketlerine gitti. (5) Delhi kapılarına kadar durmadan gitti. Onun etrafında ne bulduysa çaldı. (6) Delhi'nin dışı onun muzaffer askerleri ile doldu. Delhi valisi büyükler ve eşraf ile birlikte hediyeler (7) gönderip itaat edip teslim olacaklarını bildirdi. Oradan Gucerat ve Somnat ve (8) Surat'e kadar gitti. Sağ salim ve ganimetler alarak kendi ulusuna döndü. Yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) Puran İbn Devar Timur (9) Han ki, İslam Ġazi'nin yakınlarındandı, şirk ve karanlıkta olan halk ile Cebbe'den saldırdı. (10) Yedi yüz yirmi sekiz senesinin aylarına Türkiye'nin luy (ejderha) yılına denk Keş Delkeş yakınlarında Kuzi (11) Mendaḳ'ta Terme Şir Han'ı şehit etti. Onu Semerkand'in köylerinden birinde gömdüler. Allah rahmet (12) eylesin. On dokuzuncu han, Varceġam İbn Öncayto Han Sultan, Al-i Tüli Han İbn Çengiz Han'dan idi ve Puran İbn (13) Devar Timur Han çok çabaladı. Boran Han İbn Devar Timur Han İbn Duvacicen Han İbn Boraḳ Han (14) İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han, komutanlıkta çok güçlü olamadı ama (15) Çağatay ulusunun bir çok padişahı ve şehzadesini ve Dorçi Han (16) İbn İlçekday ve Etabek Emir Cad ve ulusun diğer büyük emirlerine ihanet ederek kılıcı ile öldürdü. (17) Yirminci han, Cenktu İbn Eyumeken İbn Duvacicen'dir.

Cenktu Han İbn Eyumeken İbn (18) Duvacicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Meḫen Han İbn Sahip Kıran-i Azam (19) Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Cenktu Han İbn Eyumeken zalimlerden mazlumların hakkını alan (20) ve mahrumların ve muhtaçların muradını lütuf ile veren bir cihandar idi. Bazen de büyüklüğünün ve siyasetinden dolayı alnında oluşan kırışıklar (21) Behram hunharlarını korkutuyordu. Nazım "Eyumeken, yiğit Cenktu Han'ın babası, (22) Çağatay ve Çengiz'in torunlarındandı. İçindeki savaşta zehir ve panzehir gibi. İçindeki bezmde dünyayı aydınlatan ay gibi. (23) Aydın günde gecenin temsilcisi. Ümit hazinesini açan kişi. Dünyada ömrü bitince erkek kardeşi onu öldürdü. (24) Yirmi birinci han, Meysu Timur İbn Eyumeken'dir.

Meysu Timur Han İbn Eyumeken İbn Duvacicen (25) Han İbn Sultan Ġıyaseddin Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han (26) İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Meysu Timur Han İbn Eyumeken Han, devletin yüzü ve (27) saltanatın bayrağını kaldıran ve saltanat için yanan bir padişahtı. Zulmü cezalandıran ve mazlumların işini

(1) adalet ile yapan biriydi. Nazım “Meysu Timur İbn Eyumeken Padişah, ülkenin işlerini düzenledi (2) bir pehlivan gibi. Taht ve tac ondan onurlu. Şahlık işler onun yüzünden iyi durumda. (3) Devletin gücüyle memeleketler fethetti. Halk bu duruma şaşırdı. Belirlenen zamanı bitince (4) ondan dünyada adı dışında bir şey kalmadı.” Tarihlerde yazılıdır ki, Meysu Timur Han İbn Eyumeken kardeşi Cenktu (5) Han İbn Eyumeken’e isyan edip onu öldürdü ve saltanat tahtına adım atıp şahlık tacını başına (6) koydu. Gücü olmayan ve deli olan bir padişah olduğu için (7) annesinin her iki göğüsünü “Benim isyan edeceğimi, sen kardeşim Cenktu Han’a haber verdin ve senin çabanla ben (8) bu kötü işi yaptım” bahanesiyle kesti. Yirmi ikinci han, Ali Sultan, Oktay Han Kaan’ın neslindedir. (9) Oktay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam (10) Çengiz Han-i Muazzam’ın neslinden olan Ali Sultan Beman’ın padişahlık zikri:

Ali Sultan, Oktay Kaan’ın neslindendi. Hile yaparak Meysu Timur Han İbn Eyumeken’e (11) isyan etti. Haksızca hanlık tahtına adım bastı. Cihandarlık tacını haksızca başına koydu. (12) Sultanlardan Meysu Timur Han’a kalan hazineleri talan etti. O sırada Ḳebel Han ve (13) Ḳaçuli Bahadır’ın yaptığı ve Tümene Han’ın al damgası ile imzaladığı anlaşmayı ve yeniden yapılan ve Sahip Kıran-i Azam Çengiz (14) Han-i Muazzam ve Emir Ḳaraçar Noyan’ın imzaladığı anlaşmayı ve Duvacicen Han’ın (15) Emir Elinkez Noyan ile babalarının femanı üzerine yaptıkları anlaşmayı bozdu. Nazım (16) Oktay Kaan’ın neslinden olan Ali, o büyük hanlık yazıyla Meysu Timur’a hile yaptı. Melik Çağatay ondan (17) kaçırdı. Hazineleri talan etti. Halka zulüm etti. O anlaşmayı bozdu. (18) Ḳebel Han ve Ḳaçuli’nin yaptığı anlaşmayı. Kemal sahibi olan adamların anlaşması Tümene Han’ın damgası ile al oldu. (19) Ḳaraçar ve Çengiz’in çok çabasıyla yeni anlaşma yapıldı. Üçüncü anlaşma (20) Elinkez ve Duvacicen arasında yapıldı. Bütün o anlaşmaları bozdu. Hazineleri talan etti. Bekçiler o ahitname yüzünden (21) yükseldiler. Diğerlerine karşı birleştiler. Ondan daha iyi bir istekte bulundular. Büyükler gibi (22) büyüklük yapmak istediler. Ondan dolayı orduda kargaşa oldu. Devlet kanunu bozuldu. Zalim, ordunun kahramanı oldu. (23) Devletin işini tamamen bozdu. Böylece bir kaç fırsatı oldu. Dünya

ona da (24) kalmadı. Onun devri kapandı ve onun fesadı kimseye etkisi olmadı.” Yirmi üçüncü han, Muhammed (25) İbn Pulad Oğul’dur.

Muhammed Han İbn Pulad Oğul Gercek Han İbn Duvacicen Han İbn (26) Ġıyaseddin Borak̟ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran Çengiz Han’ın padişahlık zikri:

(27) Muhammed Han İbn Pulad Oğul İbn Gercek Han, padişahlığı hakeden bir handı. Döneminin sultanlarından

227

(1) daha üstündü ve onun hümayun döneminde zulüm kapısı sürekli kapalı ve adalet kapısı sürekli açıktı. Nazım “Muhammed Şah, Pulad Oğul’un oğlu, (2) Moğol kabilesi padişahlarının başı. Taç ve şemsiye (şahlık ve büyüklük işareti) ve tahta layık. Zalimler onun döneminde münzevi oldular. Adil bir cihandar ki (3) onun döneminde nehirler tekrar devlet suyundan dolsu. Önceki hata ve kötülükleri düzeltti. Onun döneminde fitne gecesi gündüzdü. (4) Onun güneşi ufuktan doğunca onun adalet ışığı cihanda belirlendi. Onun dönemi bitince dünyada (5) adından başka bir şey kalmadı.” Yirmi dördüncü han, Ḳazan Sultan İbn Yesor Oğlan’dır.

Ḳazan (6) Sultan Han İbn Yesor Oğlan’ın padişahlık zikri:

Örek Timur Han İbn Toḳ Timur Han İbn Ḳedaġi İbn Mamekan İbn (7) Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam, Ḳazan Sultan Han İbn Yesor Oğlan’ı (8) yedi yüz altmış üç senesinin aylarında Türkiye’nin koy (koyun) yılına denk Maveraünnehr’de hanlık makamına oturttu. O (9) dönemde İran memleketlerinin saltanat tahtına Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han İbn Olcayto (10) Sultan İbn Arġun Han İbn Abaḳa Kaan İbn Hulagu Han İbn Tüli Han İbn Çengiz Han oturuyordu. (11) Sultan Ebu Sa’îd Bahadır Han’ın toprak tahtına oturduktan (ölümünden) üç seneye kadar Çengiz soyundan olan diğer hanlar (12) İran saltanat tahtına padişahlık yaptılar. Bunlardan, Arpe Han İbn Suse ve Musa Han İbn Ali İbn Baydu Han (13) ve Hulagu Han’ın neslinden Muhammed Han Ebulḳutluġ ve Al-i Ḳibad İbn Yesukay Bahadır’dan olan Ṭuġay Timur Han İbn Suri (14) ve Saḳi Beyg Bent-i Olcayto Sultan ve Hulagu Han neslinden olan Cihan Timur Han

İbn Ala Ferenk ve Süleyman (15) Han İbn Muhammed İbn Sekene Yeşmut İbn Hulagu Han ve Nuşirvan Han ki hepsi onunla aynı dönemdeydiler. (16) Emir Ḳerġen'in Çağatay ulusuna istilası Ḳazan Sultan Han döneminde gerçekleşti. (17) Cesur Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan'ın padişah fermanı ve tuğrasını getirmesi de Ḳazan Sultan Han'ın dönemindeydi. (18) "İkbal tahta dedi ki, tahta yakışan hakikaten budur. Hak yar ve yaveri olan herkes için, (19) sert demir gibi olan işler mum gibi olur." Saltanat tuğrası saadet ve uğurlu bir şekilde (20) belirlendi. Devlet fermanı, o saadet ışığı saçan yıldızın doğmasından sonra saltanat alemine (21) arzuların gerçekleşmesi ve güvenin sağlanmasının müjdesini verdi. Şiir "Müjde. Umudun söz verdiği haberi verdi. Kazanan yıldız yüksek ufuğa çıkmış." (22) Ḳazan Sultan Han ve ondan sonra Çağatay ulusunda olan diğer hanlar (23) sırayla söylendiği gibiydi ve Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın ve evlatlarının ve torunlarının saltanatının başlangıcından (24) Ḳazan Sultan Han'ın dönemine kadar yüz dokuz yıldı.

Emir Ḳerġen'in (25) Çağatay ulusuna istilası:

Ḳazan Sultan Han İbn Yesor Oğlan, saltanat bayrağını kaldırdı. (26) Gururlu ve kibirli tevsen süvarileri durmadan akın ettiler. Gurur sarayının temelini (27) attı. Bir çok büyük emiri ve Noyan büyüklerini öldürdü. Bundan dolayı

228

(1) Çağatay Han ulusunun diğer eşrafı ve büyükleri Ḳazan Sultan Han'a muhalif olup Emir Ḳerġen'e (2) katıldılar. Emir Ḳerġen, Sali Saray'da güçlü bir ordu hazırlayıp (3) muhalif oldu. Ḳazan Sultan Han bu olaydan haberdar olunca o tarafa doğru yola çıktı. (4) Emir Ḳerġen haberdar olup onu karşılamak için Derre Zengi ovasına gitti. Yedi yüz kırk altı senesinin aylarında (5) Türkiye'nin meçin (maymun) yılına denk iki ordu karşı karşıya geldi. O savaşta (6) Emir Ḳerġen'in gözüne bir ok değdi ve gözü yaralandı. Ḳazan Sultan muzaffer ve mansur bir şekilde Ḳerşi'ye gitti. Ama o (7) kış çok soğuk olduğundan dolayı Ḳazan Sultan Han halkının çok sayıda eşeği Nesef'te öldü. Emir (8) Ḳerġen düşmanın zayıf noktasından haberdar olup bir kez daha çeviklik ve güçlülük bayrağını kaldırıp Ḳazan Sultan (9) Han'a saldırdı. Savaştan sonra Ḳazan Sultan Han savaş meydanında öldürüldü. Emir Ḳerġen (10) orduyu yağmalamaktan ve saldırmaktan ve talan etmektan

menetti. Maktul padişahın geriye kalanlara (11) merhamet ve sevgi gösterdi. Yirmi beşinci han, Oktay Kaan'ın neslinden olan Danişmend Çe Han'dır.

(12) Oktay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslinden olan Danişmend Çe Han'ın padişahlık zikri:

(13) Danişmend Çe Han'ın nesli Oktay Kaan'a varıyordu. Emir Ḳerġen, Ḳazan Sultan (14) Han'ın ölümünden sonra onu hanlığa seçti. Nesli Çağatay Han'a varmadığı için iki sene geçtikten sonra bir sebepten dolayı (15) onu öldürdü. Nazım "Kazanın hükmü ve kaderin emri ile, içte böyle görünüşte öyle. Dünyadan gitti. (16) Diyarın komutanlarının fermanı ile." Yirmi altıncı han, Bayanḳulu İbn Serged Oğul'dur.

Bayankulu (17) Han İbn Serġed Oğul İbn Cicen Han İbn Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i (18) Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Emir Ḳerġen, Danişmend Çe Han'ı öldürdükten sonra dönüp Bayankulu Han İbn (19) Serġed Oğul'u padişah yaptı. Sonra ülkenin ve halkın durumunu düzenlemek için uğraştı. Adaleti (20) her tarafa yaydı. Nimet ve ihsan yemi ile küçük ve büyük ve gani ve fakir kuşunun kalbine huzur verdi. (21) Yedi yüz altmış senesinin aylarında Türkiye'nin tavuk yılına denk, Emir Ḳerġen'in kız kardeşi ile evli olan Ḳutluḳ Timur adında biri (22) ona karşı duyduğu kinden dolayı onları sevindirip (23) av yerinde o memleketi iyi yöneten ve herkesin sıüınağı olan o Emir'e şehadet şerbeti içirip Ḳunduz'a doğru yola çıktı. (24) Şehit Emir'in bazı yakınları peşinden gidip onu Ḳunduz'da buldular ve kötü bir şekilde öldürdüler. (25) Emir Ḳerġen'in şehadetinden sonra, Emir Zade Abdullah İbn Emir Ḳerġen babasının yerine oturdu. Cennet gibi olan Semerkand'i Daru'l Mülk'ü (26) yaptı. Bayanḳulu Han İbn Serġed Oğul'un hatununa gözü olduğu için o muradına ermeyen Moğol'u öldürüp (27) hatununu aldı. Yirmi yedinci han, Timur Şah İbn Yesu Timur Han'dır.

(1) Temur Şah İbn Yesu Timur Han İbn Eyuker İbn Duvacicen Han İbn Ġıyaseddin İbn Borak Han İbn Soḳra (2) İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın padişahlık zikri:

Bayanḳulu Han'ın ölümünden sonra (3) Emir Zade Abdullah İbn Emir Ḳerġen, Timur Şah İbn Yesu Timur Han'ı padişahlığa seçmişti. Onu itaat ederek yoldan çıkan Emir Bayan (4) Solduz, Yesu Menka İbn Ḳaraçar Noyan'ın evlatlarından olan Emir Hacı Berlas ile birlikte (5) Emir Zade Abdullah İbn Emir Ḳerġen'e doğru gittiler. İki taraf arasında (6) ölümler gerçekleşti ve Emir Bayan Solduz zafer kazanıp Timur Şah Han İbn Yesu Timur Han ve Emir Zade (7) Abdullah İbn Emir Ḳerġen'i öldürüp Maveraünnehr diyarında padişahlık bayrağını kaldırıdı. Emir Bayan (8) Solduz yumuşak ve zararsız birydi. Ama zamanının çoğunu şarap işiyordu. Bundan dolayı (9) Turan ülkesinde kargaşa oldu. Her şehirde ulusun bir komutanı bağımsızlık bayrağını (10) kaldırdı ve gurur kalemi ile gönül sayfasına önderlik ve celal yazdı. Onlardan (11) Yesu Menka İbn Ḳaraçar Noyan Derkeş Dilkeş neslinden olan Emir Hacı Berlas ve Emir Bayezid Celayır, Hocend'de ve Emir Olcayto (12) Ağay Solduz Belh'te ve Emir Muhammed Hace Ebruy Şebreġan'da hükümet iddaasında bulunup saltanat etmek istediler. (13) Emir Hasan İbn Emir Mila İbn Emir Ḳerġen bir ordu toplayıp her an başka bir tarafa saldırıyordu. Emir Ḫıżır (14) Mepuri adamları ile bir yerde durup başkasını itaat etmedi. Nazım "Eğer Şah yumaşak olursa, (15) emirler kendilerine han adı verirler. Eğer Hace yumaşak davranırsa, kulu açgözlülük yapar. (16) Hançerini hazırlayıp sahibini öldürmek ister. Dünya malı çok olan herkesin (17) huyu değişir. Dünya her hatanın sormlusudur. Şah da yapsa dilenci de." Yirmi (18) sekizinci han, Tugluk Timur İbn İl Hace İbn Duvacicen'dir.

Tuġluḳ Timur Han İbn İl (19) Hace İbn Duvacicen Han İbn Sultan Ġıyaseddin Borak Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn (20) Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Tuġluḳ Timur Han İbn İl Hace İbn Duvacicen Han, (21) Emir Ḳerġen'ın şehadetinden sonra cennet ulusunda hükümdar oldu. Maveraünnehr halkının perişan olduğu haberini duyunca, (22) yedi yüz altmış bir senesinin aylarında Türkiye'nin it (köpek) yılına denk oraya gitti. Zikredilen emirlerin bir çoğunu (23) baş eğdirip itaat ettirdi. Tekrar cennete geri döndü. Tuġluḳ Timur Han'ın dönüşünden sonra (24) Maveraünnehr emirleri arasından

düşmanlık ve çekişme oldu. Fitne ateşi ve kavha dumanı yükseldi. Bundan dolayı Tuġluḳ Timur Han (25) yedi yüz altmış üç senesinin aylarında Türkiye'nin sıçḳan (fare) yılına denk bir kez daha o diyara saldırdı. (26) Emir Bayezid Celayır ve Emir Bayan Solduz'u öldürdü ve kendi oğlu İlyas Hace'yi Maveraünnehr'de bıraktı. (27) Kendisi de eski ordusuna doğru yola çıktı. Orada İslam'a müşerref oldu.

230

(1) Onun müslüman olduğundan dolayı çok kişi müslüman oldu. Açıklaması kitapta uzun uzun zikredilmiştir. (2) Ölümünden sonra daha önce onun fermanı ile yapılan Elmaliġ'deki kubbede defnedildi. O kubbe (3) Altuḳ diye meşhur oldu. Yirmi dokuzuncu han, İlyas Hace İbn Tuġluḳ Timur Han'dır.

(4) İlyas Hace Han İbn Tuġluḳ Timur Han İbn İl Hace İbn Duvacicen Han İbn Sultan Ġıyaseddin (5) Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlıh zikri:

İlyas Hace Han İbn (6) Tugluk Timur Han babasının geri dönmesinden sonra Maveraünnehr'de padişahlık yapıyordu. İki sene böyle geçti. (7) Yedi yüz altmış beş senesinin aylarında, Türkiye'nin pars (bars) yılına denk Emir Hüseyin İbn Emir Milan İbn (8) Emir Ḳerġen'a ve Ḳıyan İbn İlahan'ın neslinden olan Emir Timur Gürkan İbn Emir Teragi İbn Emir Pergeli İbn Emir Elengiz Noyan İbn Emir Elçel (9) Noyan İbn Emir Ḳaraçar Noyan İbn Emir Soġu Cicen İbn İrdemçi Berlas İbn Ḳaçuli Bahadır İbn Tümene (10) Han İbn Baysonġur Han İbn Ḳaydu Han İbn Dutmin Han İbn Buḳan Han İbn Buzencer Han İbn (11) Alanḳova Bent-i Çoymene Han İbn Yolduz Han İbn Menkeli Hace Han İbn Timur Taş Han'a Ḳıyaḳın'da (12) savaşarak yenildi. Kaçıp Cete'ye doğru gitti. O (13) bölgede Ḳamereddin Doġlat tarafından öldürüldü. Elmaliġ'de babası Tuġluḳ Timur Han (14) İbn İl Hace İbn Duvacicen Han'ın mezarının yanında gömüldü. O diyarın geleneğine göre sultanların mezarına Elto derler. (15) Otuzuncu han, Adil Sultan İbn Muhammed'dir.

Adil Sultan Han İbn (16) Duvacicen İbn Muhammed Han İbn Pulad Han İbn Geriçek İbn Duvacicen Han İbn Sultan Ġıyaseddin (17) Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam Adil (18) Sultan Han İbn

Muhammed Han'ı Emir Hüseyin İbn Emir Mesla İbn Emir Ḳereġen han olarak seçip cihandarlık tahtına (19) oturttu. Belh ve Bedeḫşan memleketlerini elegeçirmişti. Bir kaç gün geçtikten sonra (20) muhalif olduğu için onu Çeşkan suyuna attılar. Otuz birinci han, Kamil Şah İbn Dorci'dir.

(21) Kamil Şah Han İbn Dorci İbn İlçekday Han İbn Duvacicen Han İbn Sultan (22) Ġıyaseddin Boraḳ Han İbn Soḳra İbn Kamkar İbn Çağatay Han İbn Çengiz Han'ın padişahlık zikri:

Emir Hüseyin İbn (23) Emir Mila İbn Emir Ḳerġen, Adil Sultan Han İbn Muhammed Han'ı muhalif olduğundan suda boğdu. Ondan sonra (24) Kubbetu'l İslam, Ummu'l Bilad hürrem bahar, Belh şehrinde Kamil Şah Han İbn Dorci İbn İlçekday Han'ı (25) hanlık ve cihandarlık tahtına oturttu. O sırada Emir Timur Gürkan İbn Emir Ṭeraġi İbn Emir Elinkez Noyan (26) İbn Emir Elçel Noyan İbn Emir Ḳaraçar Noyan Berlas, Belh'in dışında ordugah kurmuştu. Otuz ikinci han, (27) Soyurġetmeş İbn Danişmend Han'dır.

Soyurġetmeş Han İbn Danişmend Han'ın padişahlık zikri:

231

(1) Çağatay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslindendir. İbn Emir Timur Sahip Kıran-i Ekber'in doğumu sırasında (2) Jüpiter ve Satürn gezegenleri, her dört üçlüyü on iki kez ve her defasında olduğu yere geri dönen bir üçlüyü aynı burçta birleştirmiş. Bundan dolayı (3) hükümdarlar ona Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder adı verdiler. Kubbetu'l İslam Belh'te (4) ecdadının geleneğine göre ve kerime ayetin içeriğine göre: Evfu Bi Ahdi (Ahdime vefa edin) (5) ilk kez Ḳaçuli Bahadır ve Ḳebel Han arasında olan ahitte Tümene Han'ın al damgası vardı. Kaç saniye içinde (6) Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam ve yüce makamlı Emir Ḳaraçar Noyan arasında gerçekleşmişti. (7) Üçüncü kez Duvacicen ve Emir Elinkez Noyan arasında yenilenmişti. O üçlü ahde göre (8) Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder ve Emir Hüseyin İbn Emir Mila İbn Emir Ḳerġen arasında savaş çıkmıştı. (9) Emir Hüseyin, Belh'in içinde Kamil Şah Han İbn Dorçi İbn İlçekday Han'ı padişahlık (10) tahtına oturtmuştu. Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder de Soyurġetmeş Han İbn Danişmend Çe Han'ı (11) ki Oktay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i

Muazzam'ın neslindendi, hanlık tahtına oturtup ona (12) cihandarlık makamını verdi. Belh'in dışını askerler doldurdu. Emir Hüseyin, Belh'in içindeyken savaş ve kavga ve (13) harp ve öldürma bayrağını kaldırdı. O savaşlarda Emir Zade Ömer Şeyh Bahadır (14) Mirza İbn Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder'in ayağına değdi. Mirzay Bahadır'ın yaralanmasından (15) üç gün sonra talihsizlik ve uğursuzluk izleri Emir Hüseyin İbn Emir Milan Emir Ḳerġen'in yüzüne (16) toz püskürtüp Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder'in ordusu tarafından esir oldu. Emir Key Hüsrev (17) Ḫetlafi öldürüldü. Soyurġetmeş Han'ın ömrü bitince bu fani dünyadan baki dünyaya gitti. (18) Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder hala hayattaydı. Otuz üçüncü han, Sultan Mahmud (19) İbn Soyurġetmeş Han'dır.

Sultan Mahmud Han İbn Soyurġetmeş İbn Danişmend Çe Han'ın padişahlık zikri ki, (20) Oktay Kaan İbn Sahip Kıran-i Azam Çengiz Han-i Muazzam'ın neslindendir:

Soyurġetmeş Han (21) vafat edince, Sahip Kıran-i Ekber Emir Timur-i Gürkan-i Sefder, Sultan Mahmud İbn Soyurġetmeş Han'ı han olarak (22) seçti. Onun adını padişah ₹rmanlarının başında yazdılar. Emir Sahip Kıran-i Ekber Timur-i Gürkan-i Sefder hayatı sürece (23) hanlık makamındaydı. Sahip Kıran-i Ekber Timur-i Gürkan-i Sefder, (24) Ḫıṭa seferinde Otrar'da bu gaddar dünyadan gitti. O zamana kadar Mahmud Sultan (25) İbn Soyurġetmeş Han'ın hanlığı bağımsızdı. Sahip Kıran-i Ekber Timur-i Gürkan-i Sefder'in saldırı olayları (26) ayrı ayrı defterlerde yzzılmıştır. Bu nüsha Ulus-i Erbaa-i Çengiz'dir. (27) Türk Han İbn Yafes İbn Nuh Aleyhümasselam'ın padişah evlatlarının isimleri ve Türkistan hakanlarının adları

232

(1) bu risalededir. Sultanu'l Sa'îd Uluġ Beyg Mirzay-i Şehit (2) Nurullah tarafından Ulus-i Erbaa'nın hanlarını zikretmek için yazılmıştır.

5. SONUÇ

Günümüzde el yazma nüshalarını değeri ve önemi gün geçtikçe artıyor. Bu nüshalar bizi geçmişte yaşanan olaylardan haberdar edip o zamanlarda yaşayan halk ve onların yaşam tarzları, gelenekleri, görenekleri, adetleri, yemekleri ve buna benzerleri hakkında bize bilgi veriyor. Bir nüshayı elimize aldığımızda yazılan hat biçimine göre o devrin sanat özelliklerini de anlayabiliyoruz. Bu sebeplerden dolayı biz bu nüshalara önem verip bir an önce onları çözüp günümüz diline çevirip o devirdeki olayları bilmek istiyoruz.

Şeceretü'l Etrak, Türk ve Moğol tarihi açısından Türkiye için ve Farsça yazıldığı sebebiyle İran için ve olayların daha çok Ortadoğu bölgesinde yaşandığından her iki ülke için önem taşımaktadır.

Buna benzer eserlerde yazar metnin içinde eserin telif sebebini açıklarken bu eserin yazarı bu konuya değinmemiş ve kendinden de çok az bahsetmiştir. Yazar eserin son satırlarında isminden sonra Şehit kelimesini kullanmıştır.

Bu eserde bazı olağanüstü olaylardan da bahsedilmiştir. Örneğin, Alankuva'nın evine bir ışığın girip sonra da kurda dönüp Alankuva'nın hamile kalması. Eserin içinde ve pek çok yerinde ifade edildiği gibi Türklerin soy ağacı dünyanın yaratılışı, ilk insanın yaratılışı, Nuh Tufanı ve sürecin devamı olağanüstü olayalr ile birlikte anlatılmıştır. Bu eseere göre genel olarak Cengiz Han'ın Türk kavimlerine verdiği lakap ve isimlerden bahsetmektedir. Bunlar: Uygur, Kanklı, Kıpçak, Karluk, Halaç ve Çopugan'dır. Cengiz Han kavmin belli bir özelliğini göz önünde bulundurarak o ismi o kavime vermiştir. Mesela Uygur'un anlamı birleşmek ve birbirleriye Antlaşma yapandır. Bu kabile Oğuz Han'a bir savaşta yardım ettiler, bu sebepten onlara Uygur adı verdi. Ama Kanklı, kendi akıl ve feraseti ile bir şeyi anlamak (çıkarmak) anlamındadır. Öyle ki, Oğuz Han bir savaşta çok sayıda ganimet ele geçirmişti ve çok fazla ganimet almıştı, ordudan bazı düşüncesi doğru olan kişiler bir el arabası yapıp o ganimetleri kolayca taşıdılar. Kendi akıllarıyla el arabasını yaptıkları için onlara Ḳanḳlı adı verdi. Ama Kıpçak, Ḳobuḳ'tan türemedir. Ḳobu, gövdesi kavak olan ağaca denir öyle ki dış derisi dışında yeşilliği olmaz ve iç kısmının hepsi donuk (katı) ve içi boşaltılmıştır. Oğuz Han ordusu bir savaşta yenildi ve Oğuz Han halkının büyük bir kısmı öldü ve Oğuz Han'ın dayanmaya gücü kalmadı ve çaresizce kaçtı ve iki nehir arasında olan bir adaya gitti. Orduda, kocası ve babası savaşta Oğuz Han'ın gözü

önünde ve Oğuz Han'ın düşmanları tarafından öldürülen hamile bir kadın vardı. O kadının doğum sancısı başladı, çaresiz kalan o kadın yakınlarda olan bir ağacın kavağına girdi ve orada bir oğlan doğurdu. Oğuz Han bu olaydan haberdar olunca; onların haline acıdı, onun baba ve ceddini ve öbürünün baba ve kocasını bizim yüzümüzden öldürdüler ve o yetim kalmış ve o çocuğu evlatlığa kabul etti ve Kıpçak adı verdi. Böylece Türk kavimleri belirlenmiş oldu.

Eserde ağacın kutsal olduğu hatta Cengiznamelerde ağacın önemli bir yeri olduğu dile getirilmektedir. Bu eserde Cengiz Han'ın mezarının bir ağacın altında olduğu sefer sırasında Cengiz Han'ın bu ağacın altında dinlendiği ve vefatından sonra da aynı ağacın altında defnedilmesini istediği dile getirlmektedir.

Eserde bazı meslekler, bilimler ve sanatların adı da geçmektedir. Örneğin, dokumacılık, dikiş, ziraat, yıldız bilimi, matematik, demircilik ve madencilik. Yazar Ergenekon olayını anlatırken, Türklerin oradan çıkarken nasıl demirleri eritip kendilerine yol yapıp oradan çıkmalarını anlatıryor. Genel olarak mitolojik metinler ve halk anlatıalrı ile büyük oranda benzeşen bilgilerin bu esr vasıtası ile de bir kez daha teyit edilmiş olması ve taşıdığı halk bilim unsurları bakımından eserin Türkiye Türkçesine çevrilerek dizin çalışmasının yapılması alan katkı sağlayacak çalışmalara kaynaklık etmesi bakımından oldukça önemli olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

Azmun, Y. (1964), İranda Yaşayan Türkmenler Hakkında Küçük Bir Not, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, S. 25–32, Ankara.

Baker, V., (1975) Clouds in The East, London,. Barthold, V., Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bayat, F. (2005)Türk Boy Adları Etimolojisi, Ankara.

Behar, Büşra E.,(1994) Bağımsızlığın İlk Yılları, Ankara.

Cahen, C. (1979), Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, yy.

Canan, İ. (1988) Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Ankara.

Dehkhoda Farsça Sözlük, (1931), Tehran, Tehran University

Dodangeh, A. (2017), Ulus-u Erbe'a Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme, Toroslardan Tanrı Dağlarına Genel Türk Tarihi Araştırmaların Adanmış Bir Ömür, Prof.Dr. Gülçin Çandarlıoğlu 75. Yaş Armağanı, s. 511- 524, İstanbul

Duymaz, A. (1997), Bir Destan Kahramanı Salur Kazan, İstanbul.

Ebu'l-Gazi, Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü), Çev. Muharrem Ergin, ty. Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Editör.

Erşahin, S. (1999), Türkistan'da İslam ve Müslümanlar: Sovyet Dönemi, Ankara.

Gömeç, S. (2003), Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Ankara.

Gömeç, S. (2001), "Türkmenistan Türk Cumhuriyeti", Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültür Araştırmalar Enstitüsü Yay., Ankara.

Gumiliyev, Lev. N., (2001), Kavimlerin Türeyişi ve Yeryüzü Üzerindeki Yaşam Bölgeleri, Çev. Nuri Eyüpoğlu, İstanbul.

Gülensoy, T. (1979), *"24 Oğuz Boyunun Anadolu'daki İzleri",* Türk Halkbilim Araştırmaları Yıllığı 1977, Ankara.

Gülensoy, T. "Kazakistan'da ve Türkistan'da (Özbekistan'da) Türk Yer Adları ve Anadolu'daki İzleri", (1996), Türk Kültürü Araştırmaları, Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, S.XXXII/1-2,1994, Ankara.

Gündüz, T. (1997), Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Bozulus Türkmenleri 1540-1640, Ankara.

Güneş, K. (1998), Alfabetik Türkçe Arapça – Arapça Türkçe Sözlük. Mektep Yayınevi

Günşen, A. (1997), Anadolu'nun Türkleşmesi Sürecinde, Türk Soy, Boy, Oymak ve Cemaatleri ile Kırşehir, İstanbul.

Hakkı. D. Erşahin, S. (1992), Kırgızlar ve İslamiyet, İstanbul.

Halaçoğlu, Y. (2009), Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), Ankara.

Hayit, B. (1967), Esir Türkler, Ankara

Kafesoğlu, İ. (1958), "Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti", Jean Deny Armağanı, Ankara.

Kanar, M. (2000), Farsça-Türkçe Sözlük. İstanbul.Deniz Kitabevi

Karasoy, Y. Toker, M. (2005), Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim ŞibanîName, Konya.

Köprülüzâde, M. F. (1925), "Oğuz Etnolojisine Dair Tarihi Notlar (Salurlar)" Türkiyat Mecmuası, S. I, İstanbul

Kur'ân-ı Kerim Meâli, (2006) Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

Maanayev, E. ve U. Asanbayev, (1966), Tarihi Terminderdin Oruçsa-Kırgızça Sözlüğü, Frunze.

Metin, E. Sertkaya, O. (1995), "Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülahazalar", TDAYBelleten, Ankara

Moin Farsça Sözlük, (1971), Tehran, Amirkabir,

Müderrisoğlu, A. , Seferoğlu Ş. (1986), Türk Devletleri Tarihi, Ankara

Necef, E. Annaberdiyev, A.(2003), Hazar Ötesi Türkmenleri, İstanbul.

Ölmez, Z. (1996), Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü), Ankara

Özkan, N. Türk Dünyası Nüfus Sosyal Yapı Dil Edebiyat, İstanbul.

Reichl, K. Türk Boylarının Destanları, Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı, Çev.

Sevim, A. Anadolu'nun Fethi, (1999), "Selçuklular Dönemi", Türk Tarih Kurumu,

Sümer, F. (1988), Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul.

Sümer, F. (1992), "Osmanlı Devletinin Kurucusu Osman Gazi ve Devri İle İlgili Bazı Meseleler Hakkında Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S.80, İstanbul.

Şeşen, R. (1978), Onuncu Asırda Türkistanda Bir İslam Seyyahi, İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi, İstanbul

Taşagıl, A. (2004), Çin Kaynaklarına Göre Türk Boyları, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Togan, Z.V. (1942– 1947), Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi, İstanbul,.

Togan, Togan, Z.V. (1981), Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul.

Togan, Z. V. (1982), Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme ve Tahlili), İstanbul.

Tokluoğlu, C. Arıcı, B. (2000), Türklerde Yönetim Kültürü, Ankara.

Turan, O. (1965), Selçuklular Tarihi ve Türk- İslâm Medeniyeti, Ankara.

Türkay, C.O.(1979), Aşîret ve Cemaatlar, İstanbul.

EKLER

EK-1. Eserin Görüntüleri

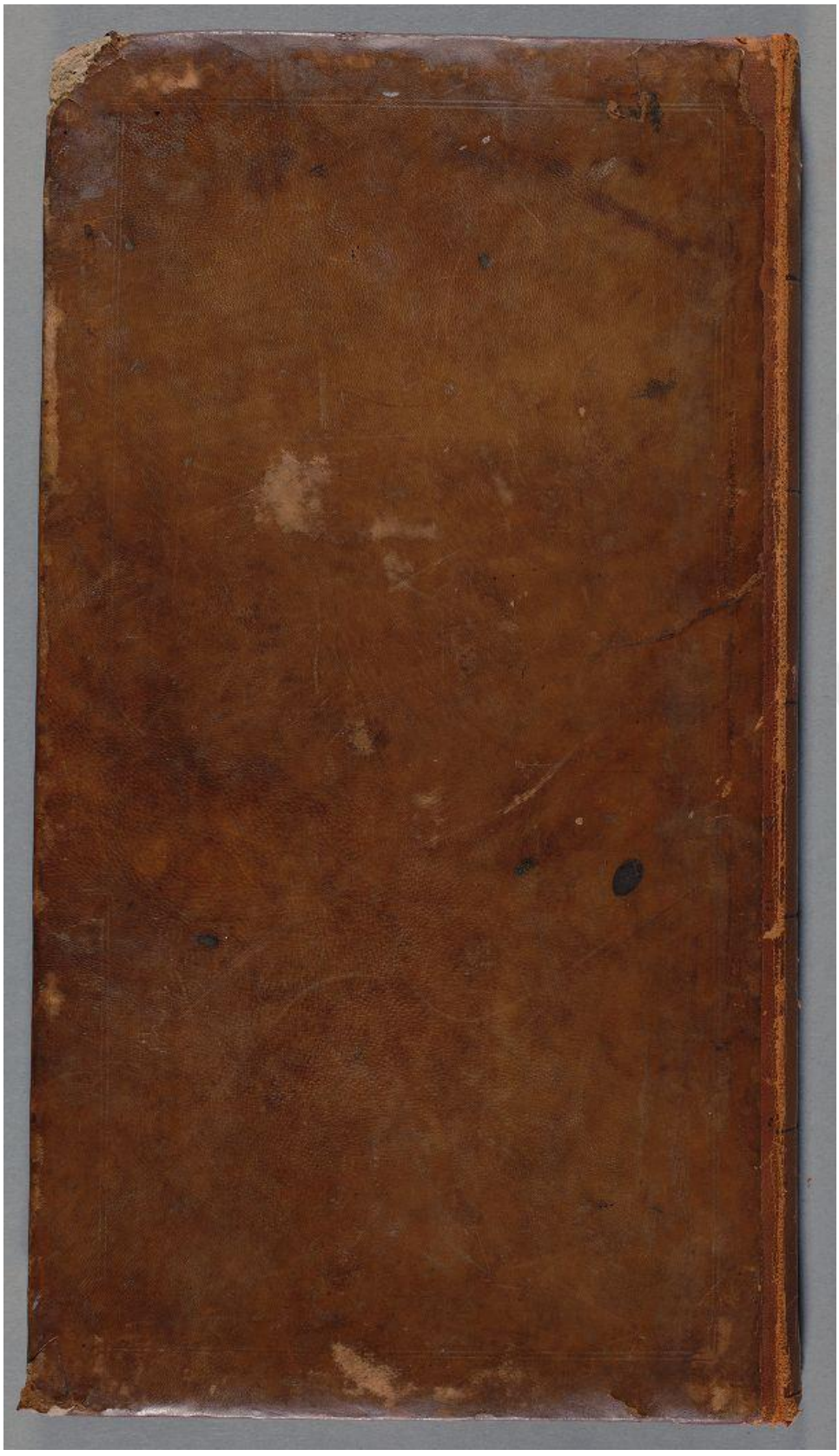

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

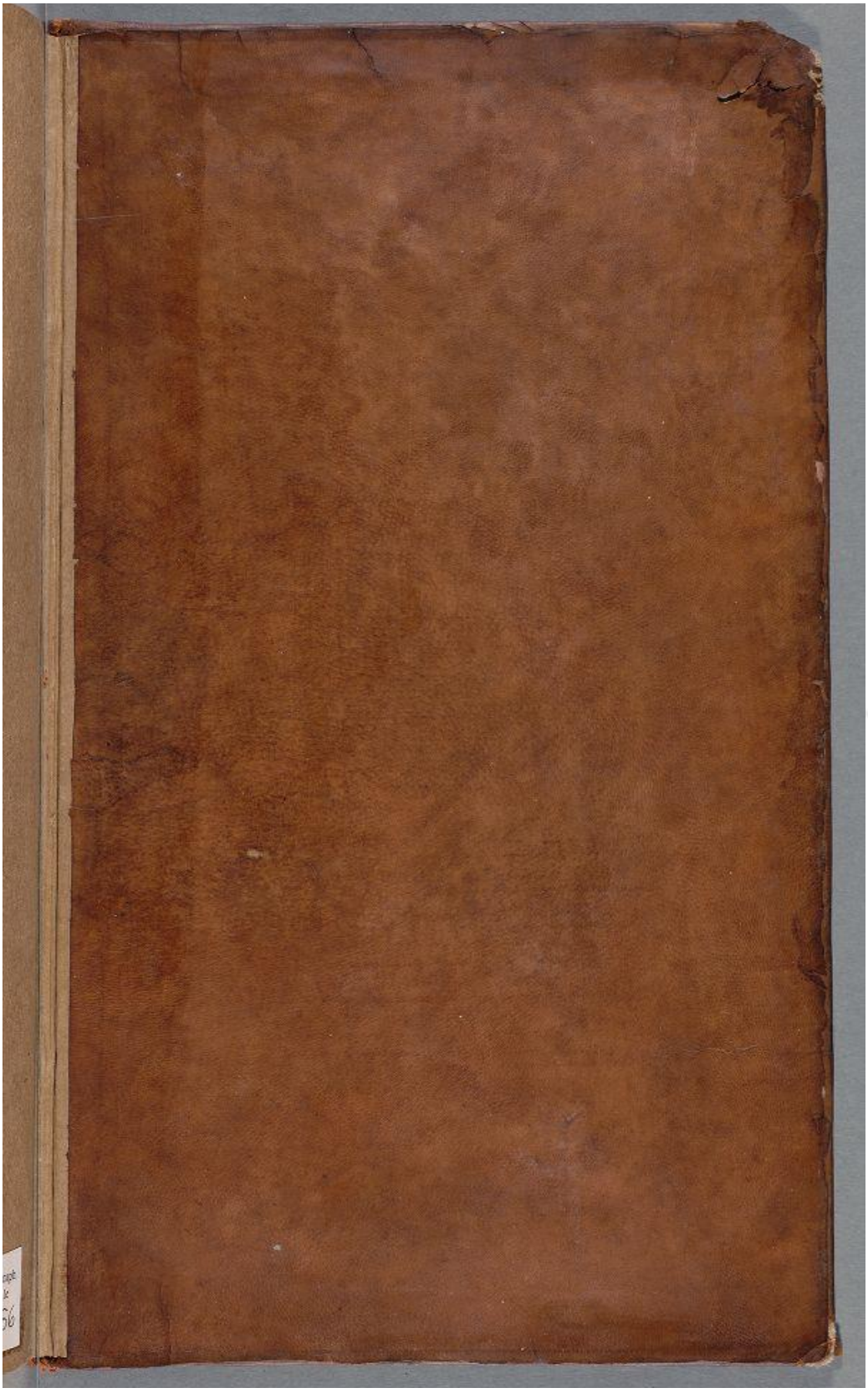

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

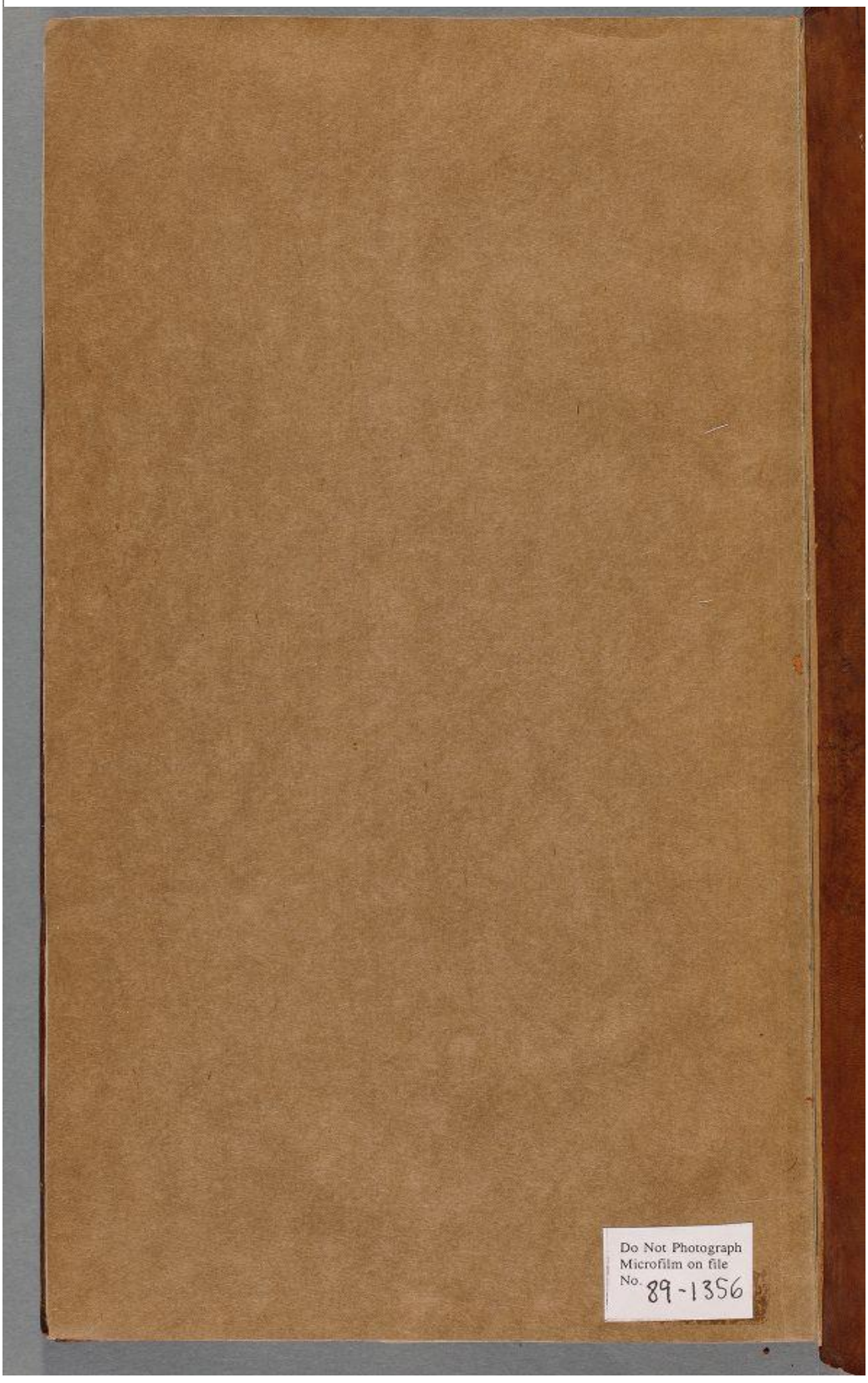

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

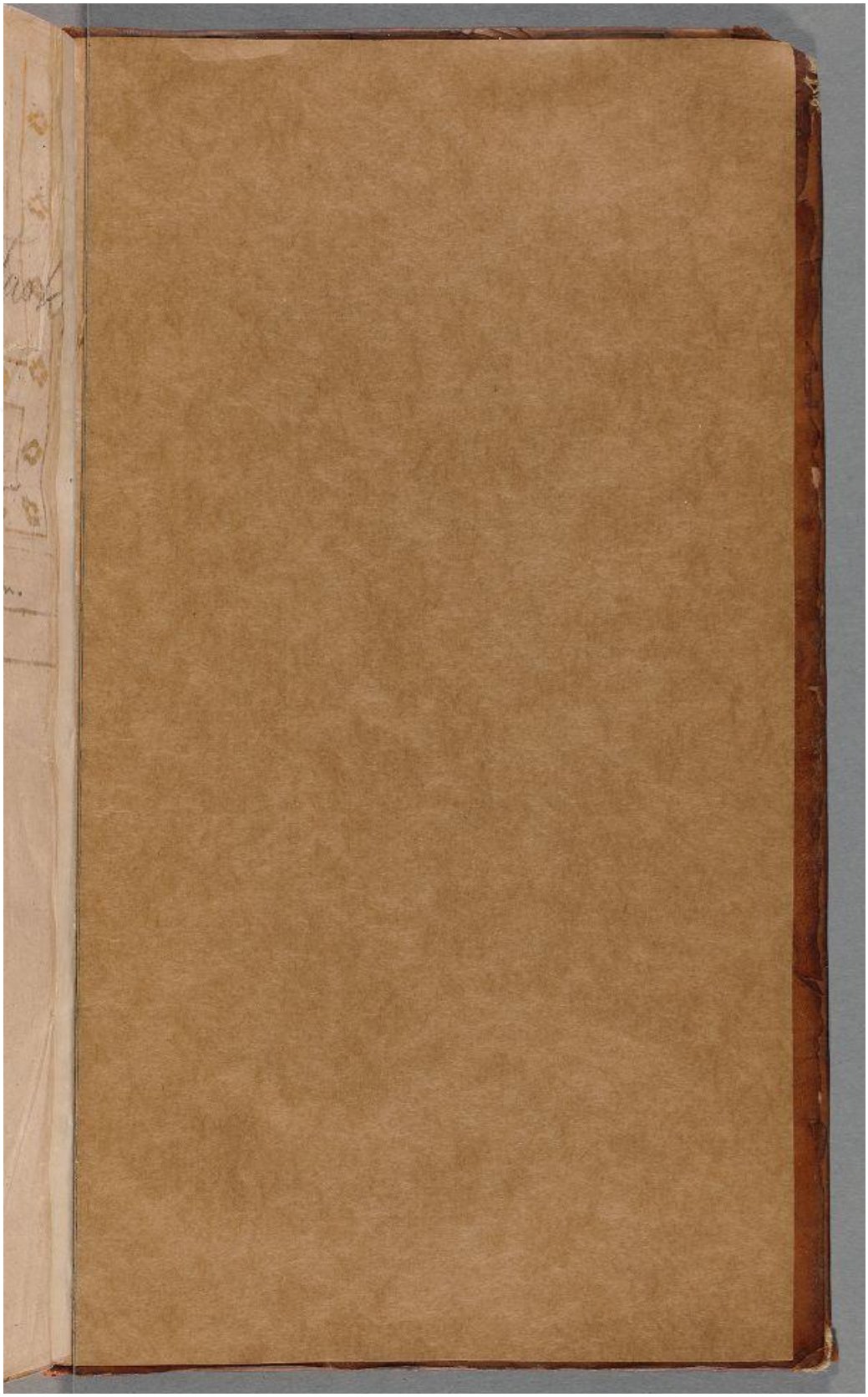

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

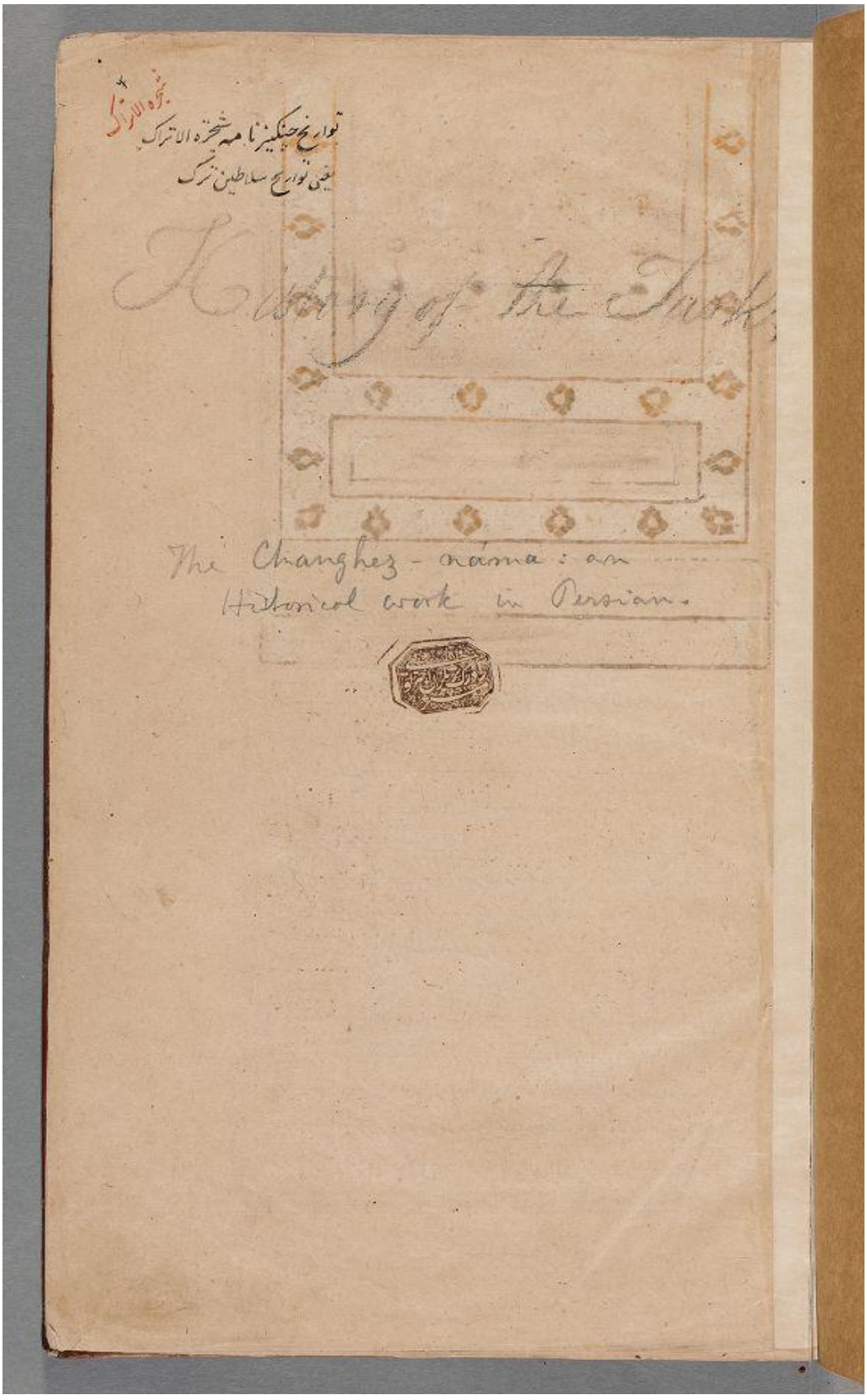

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

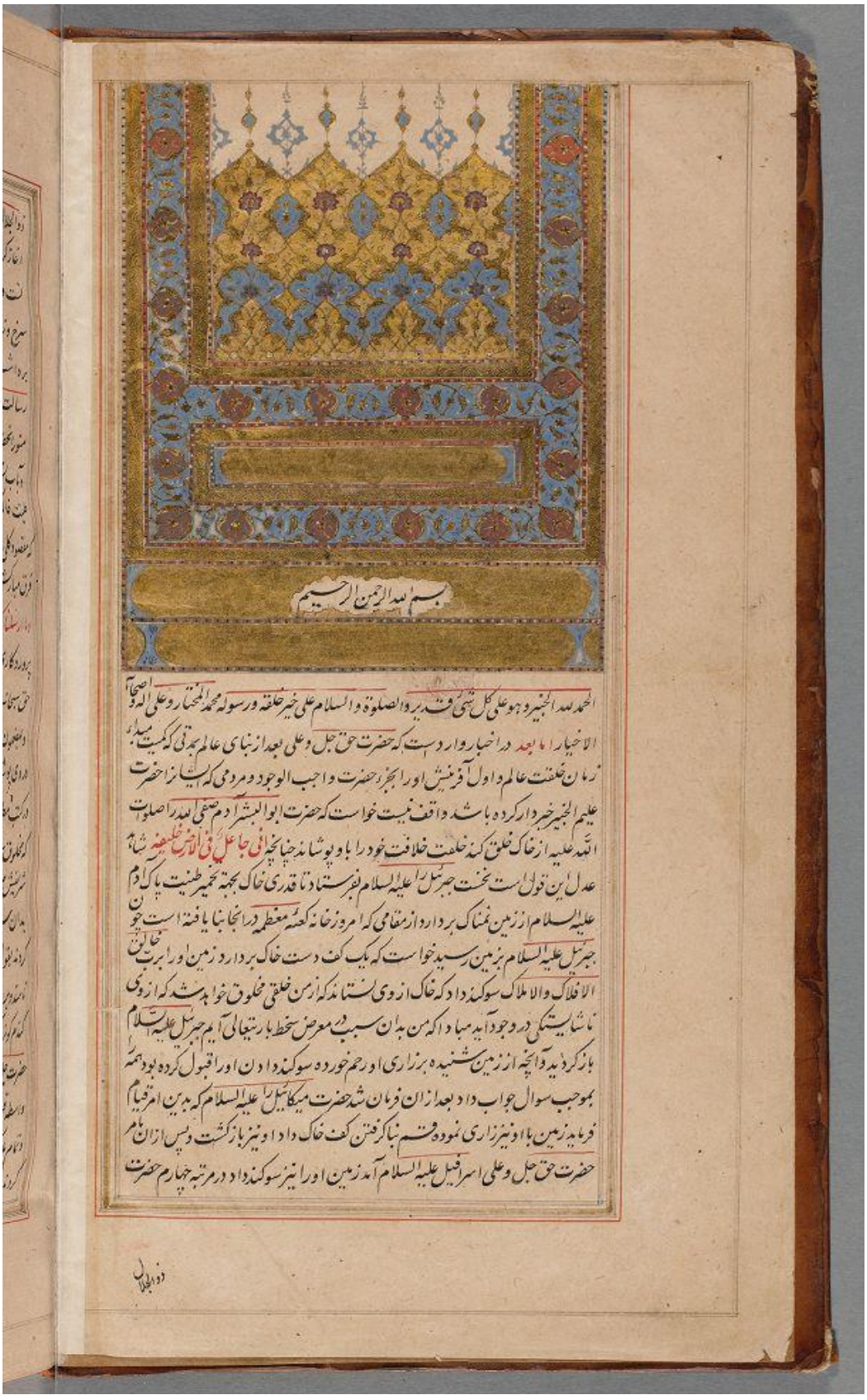

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

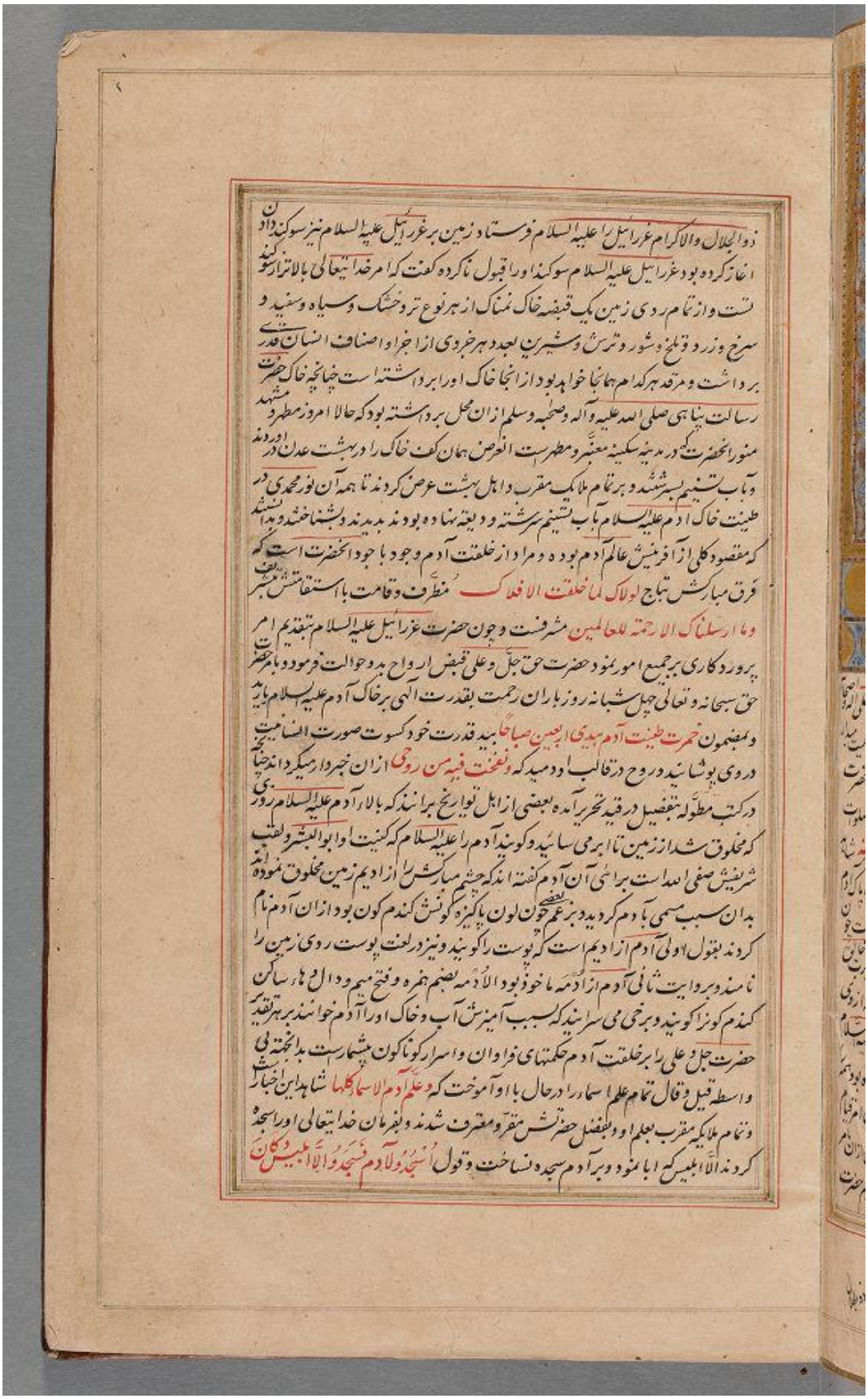

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

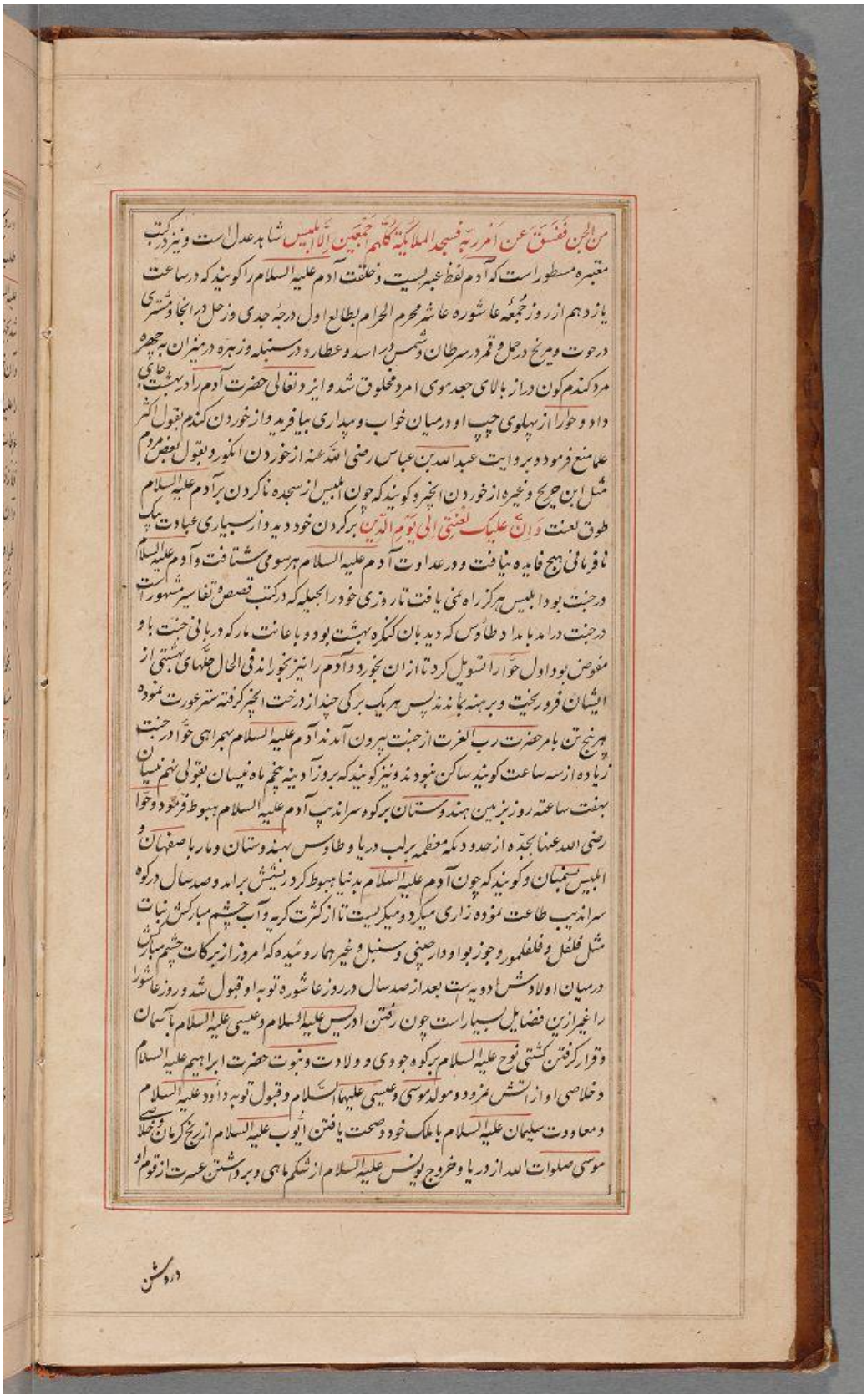

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

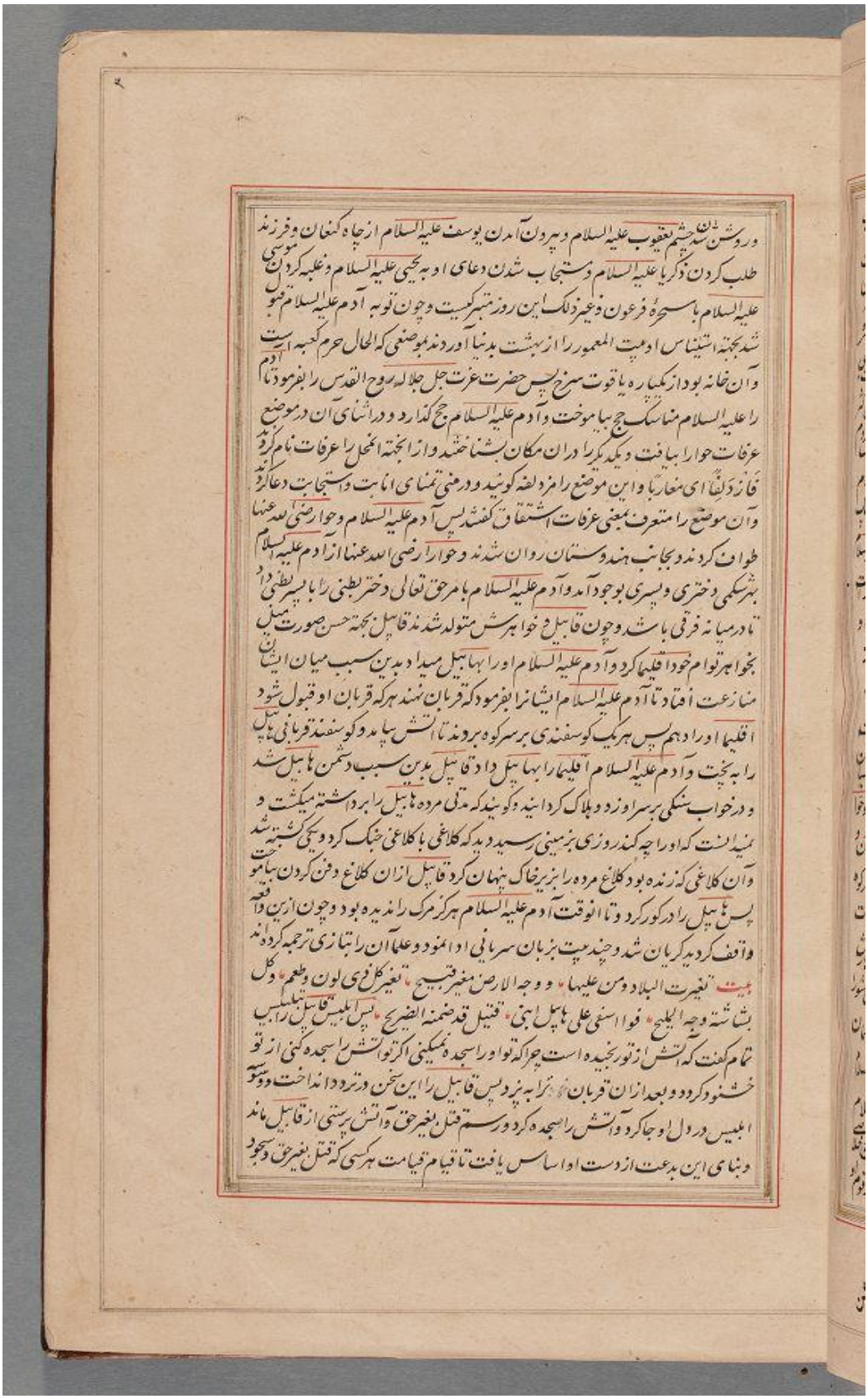

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

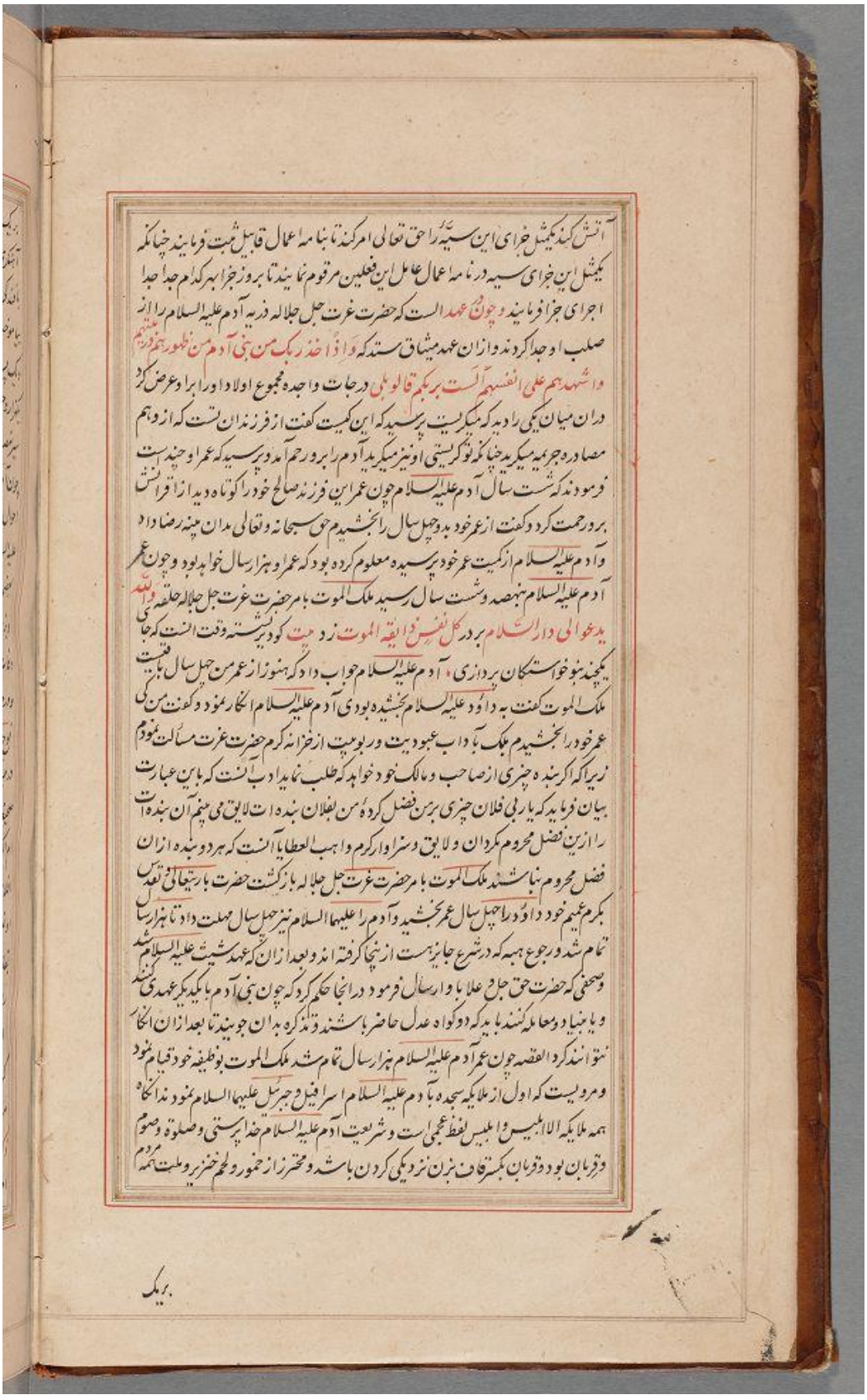

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

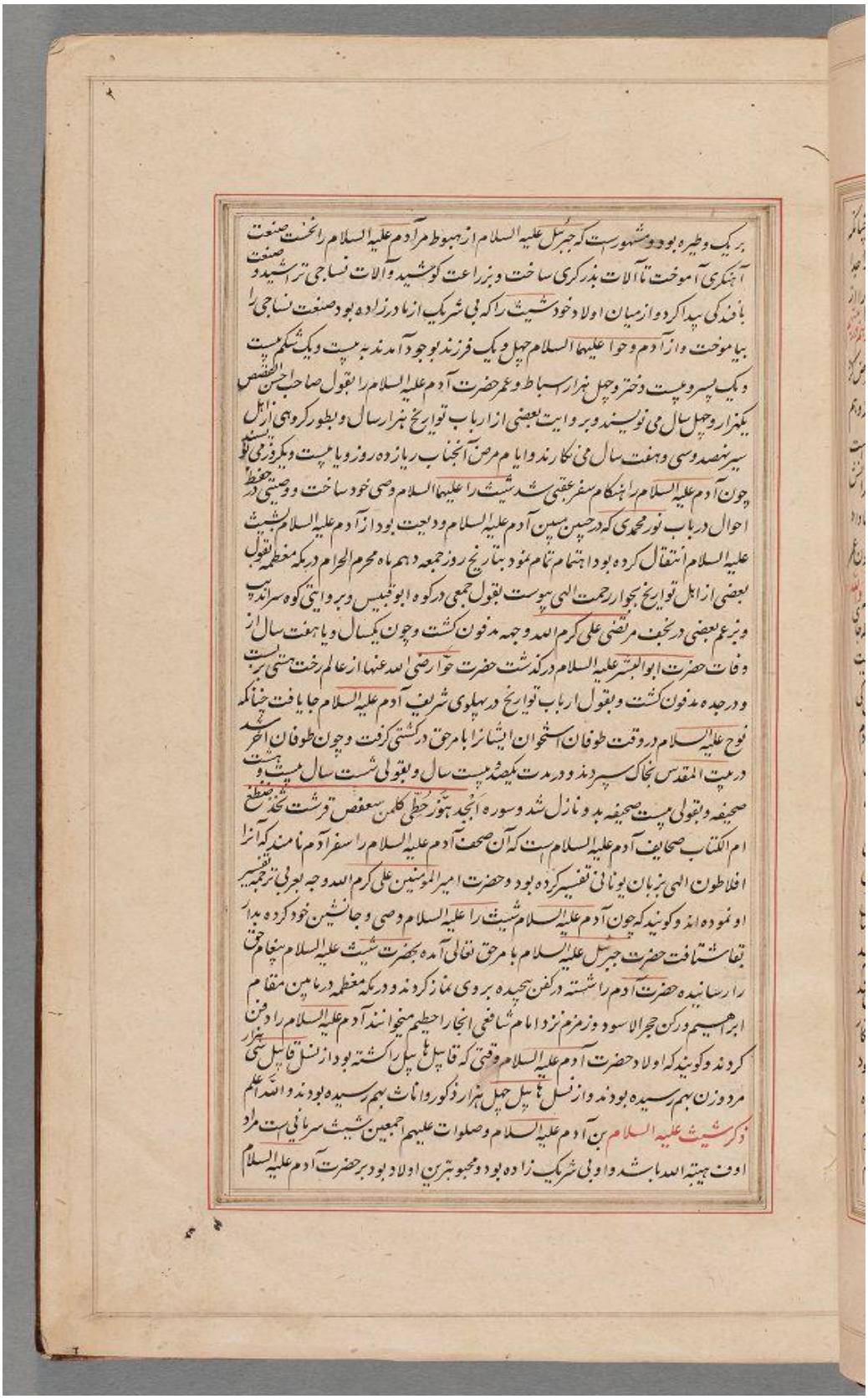

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

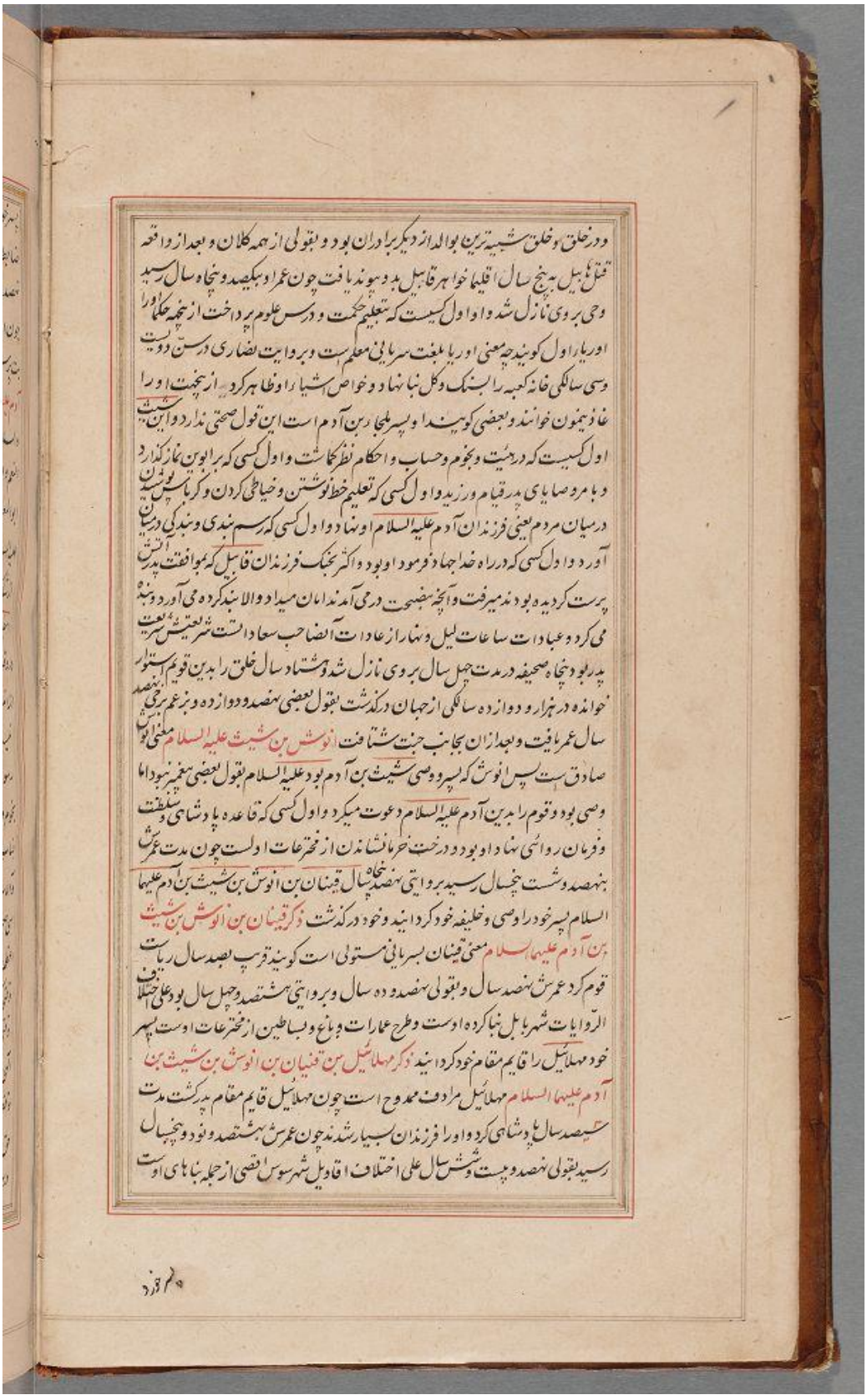

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

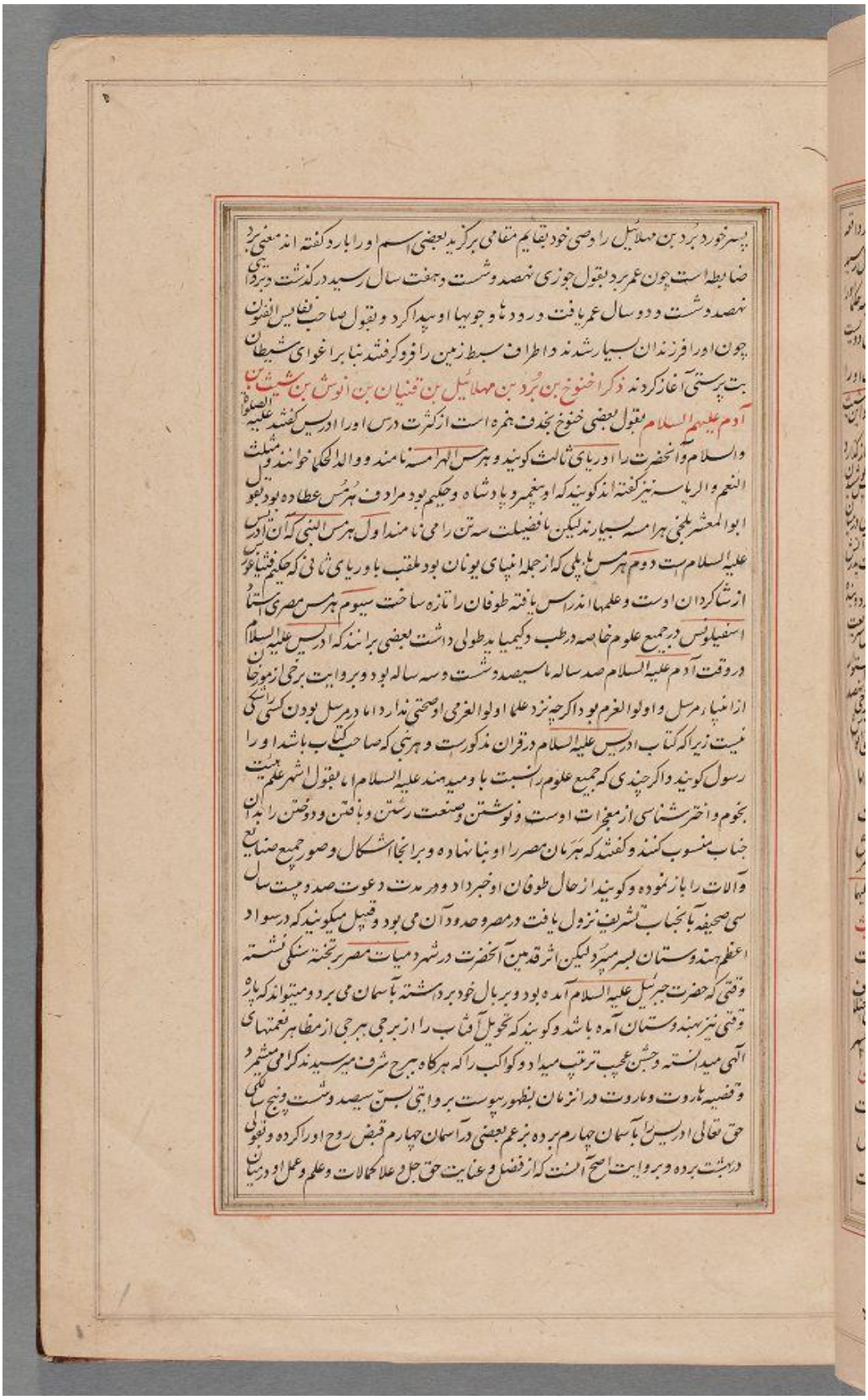

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

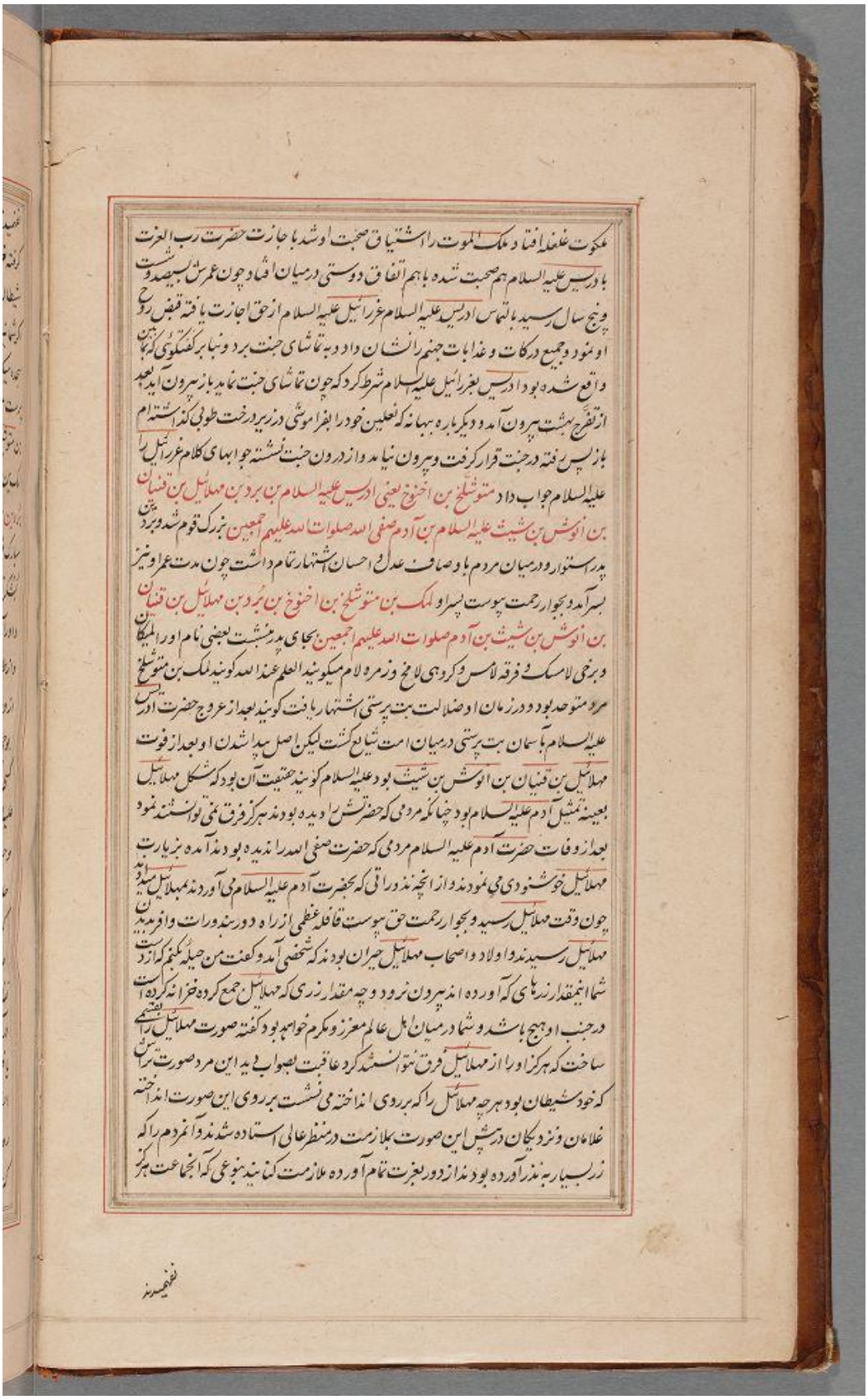

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

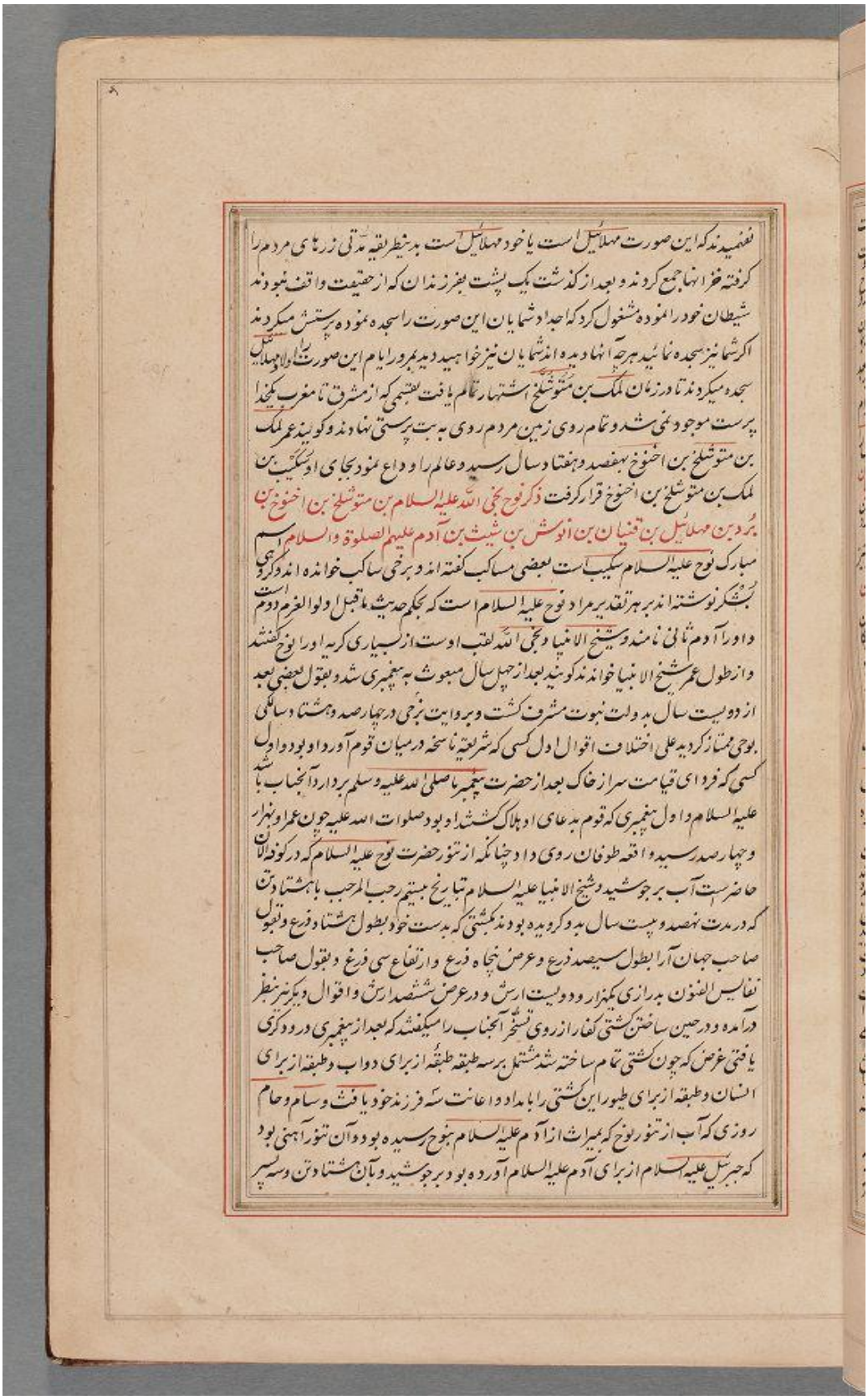

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

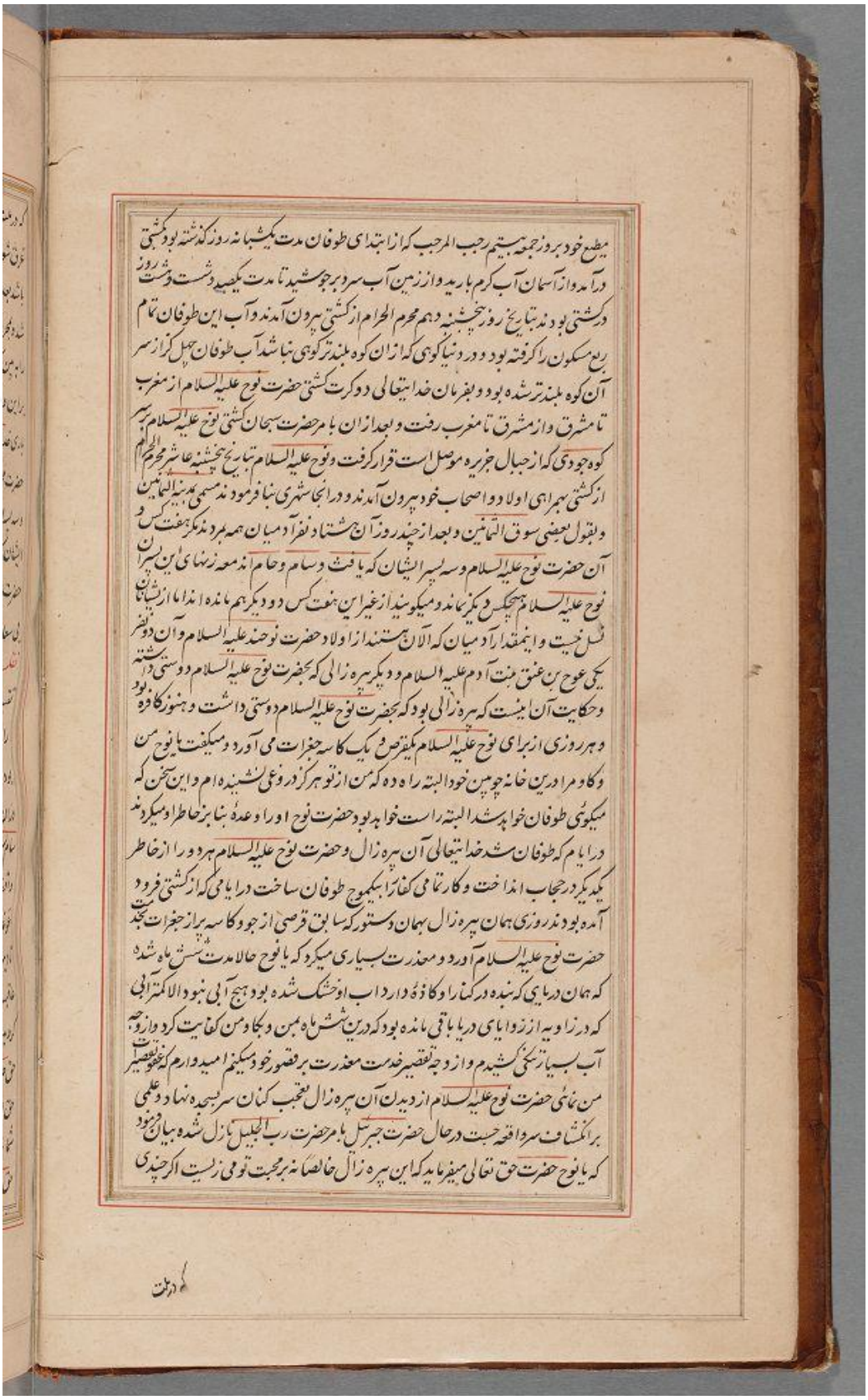

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

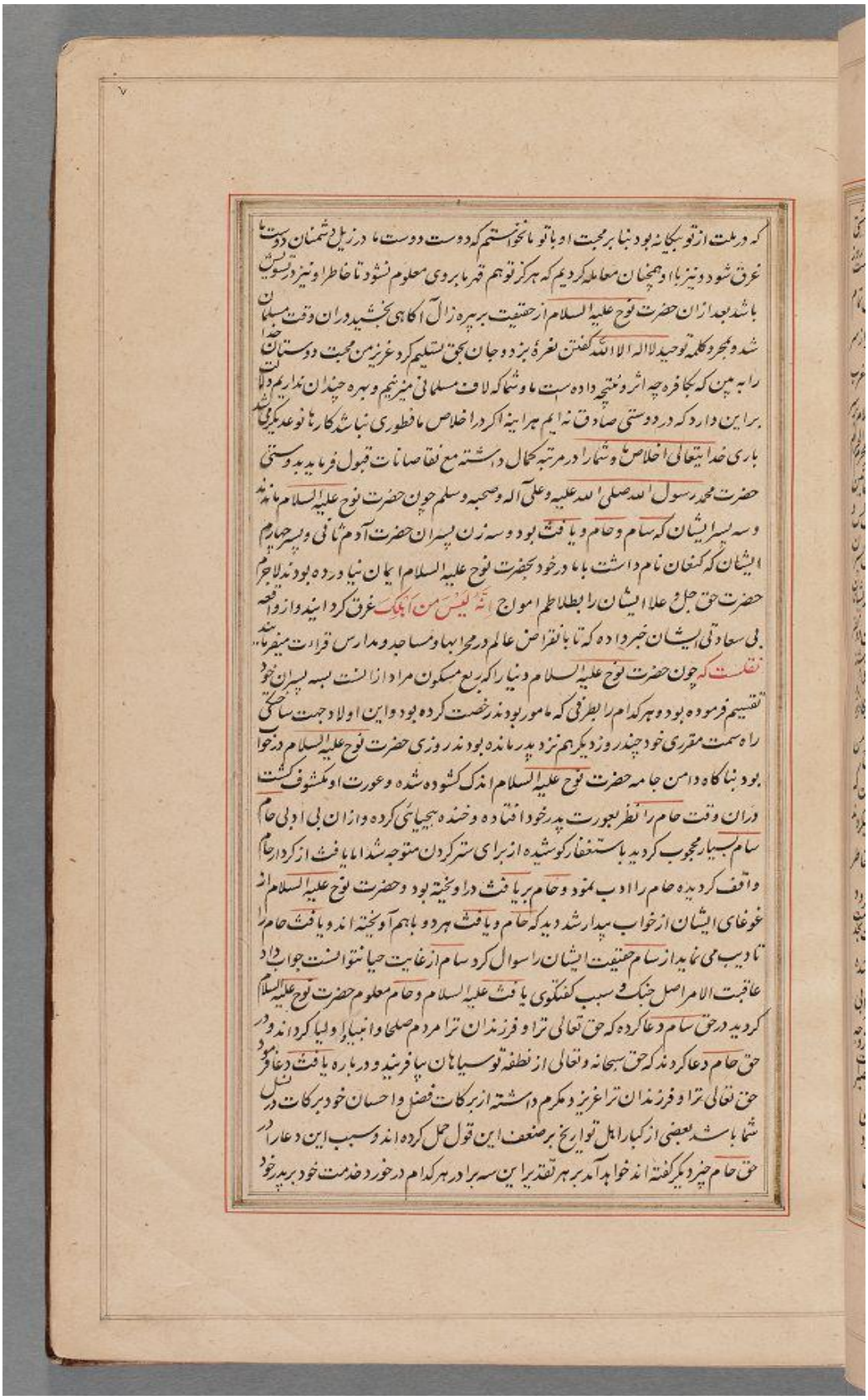

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

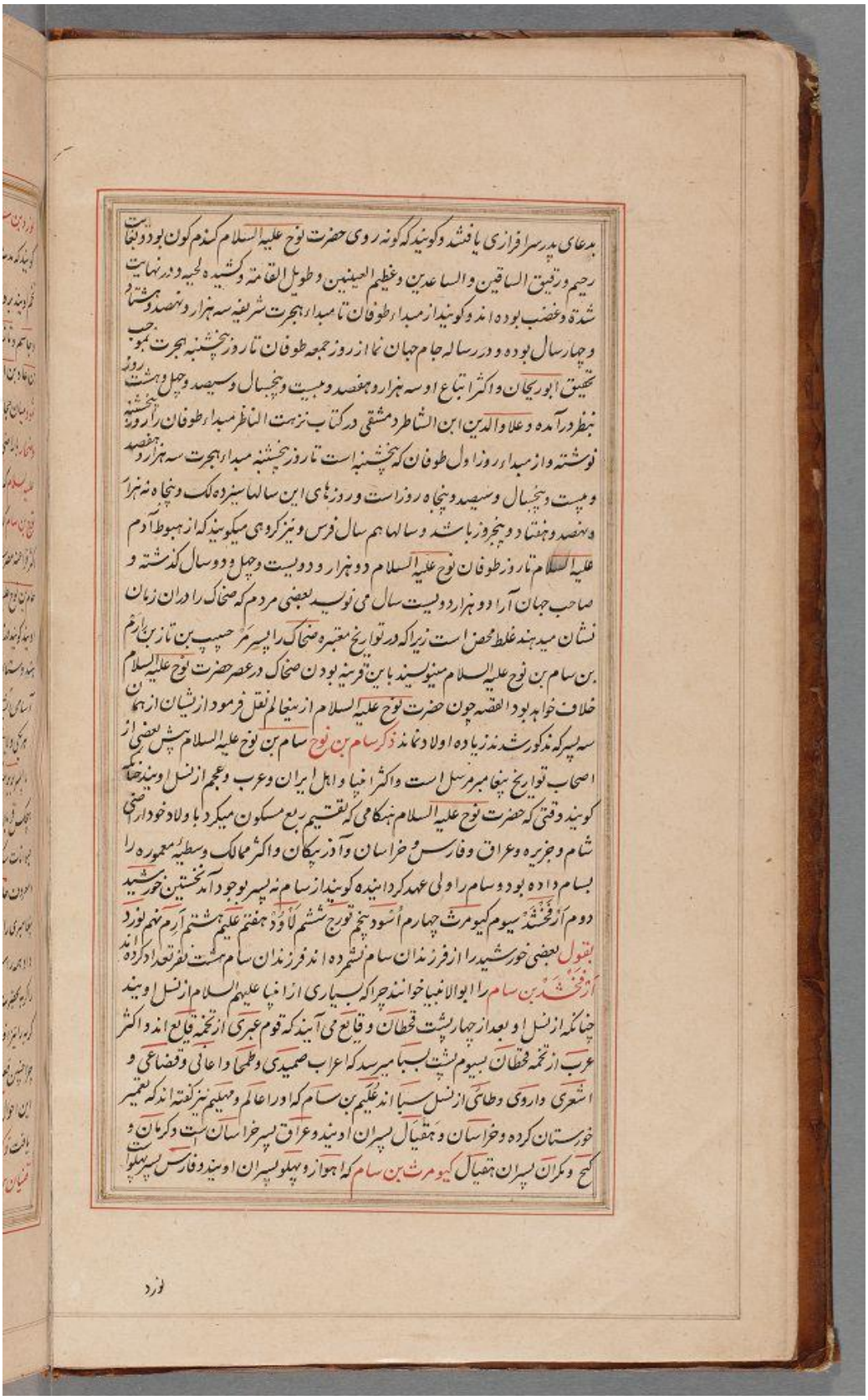

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

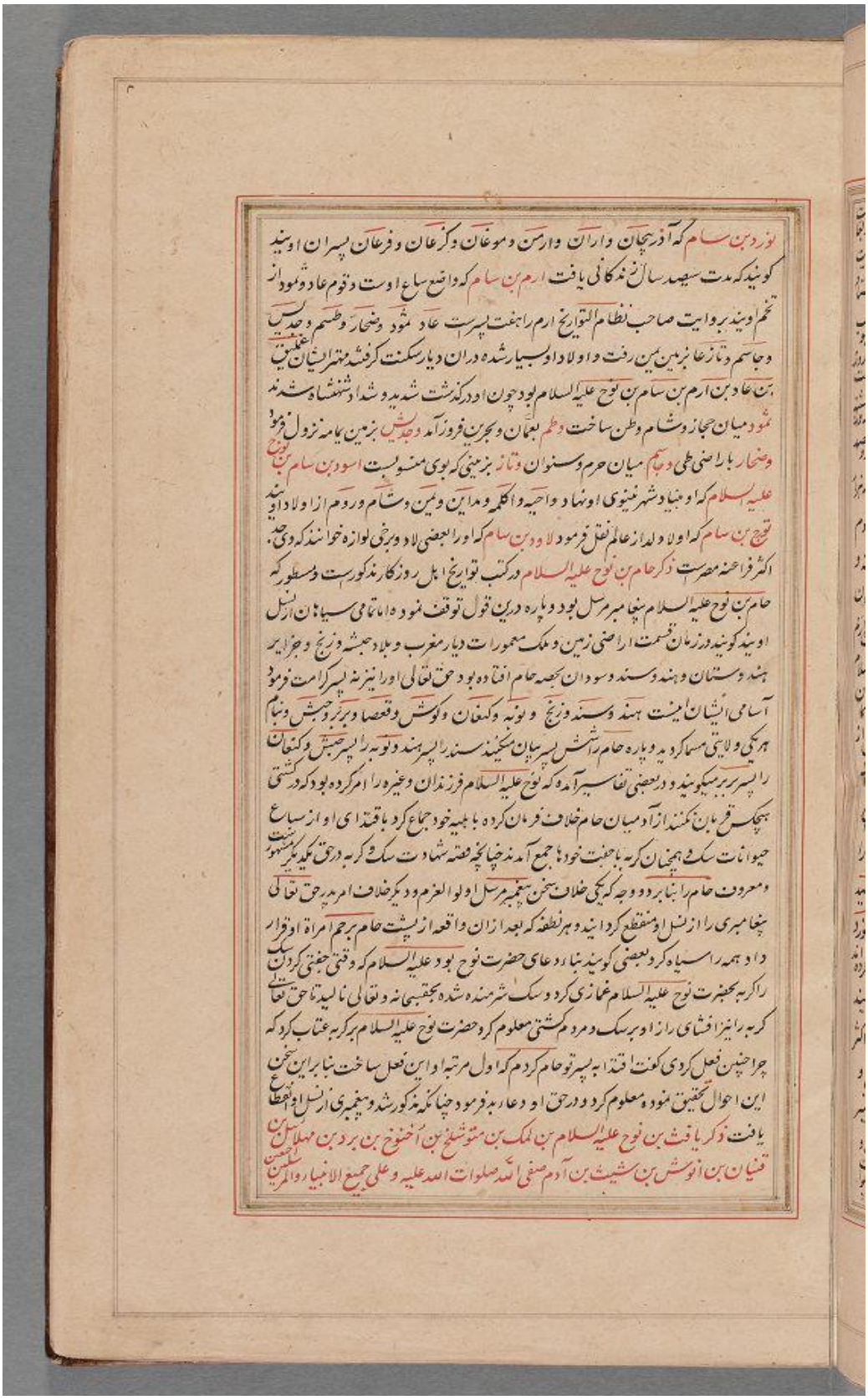

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

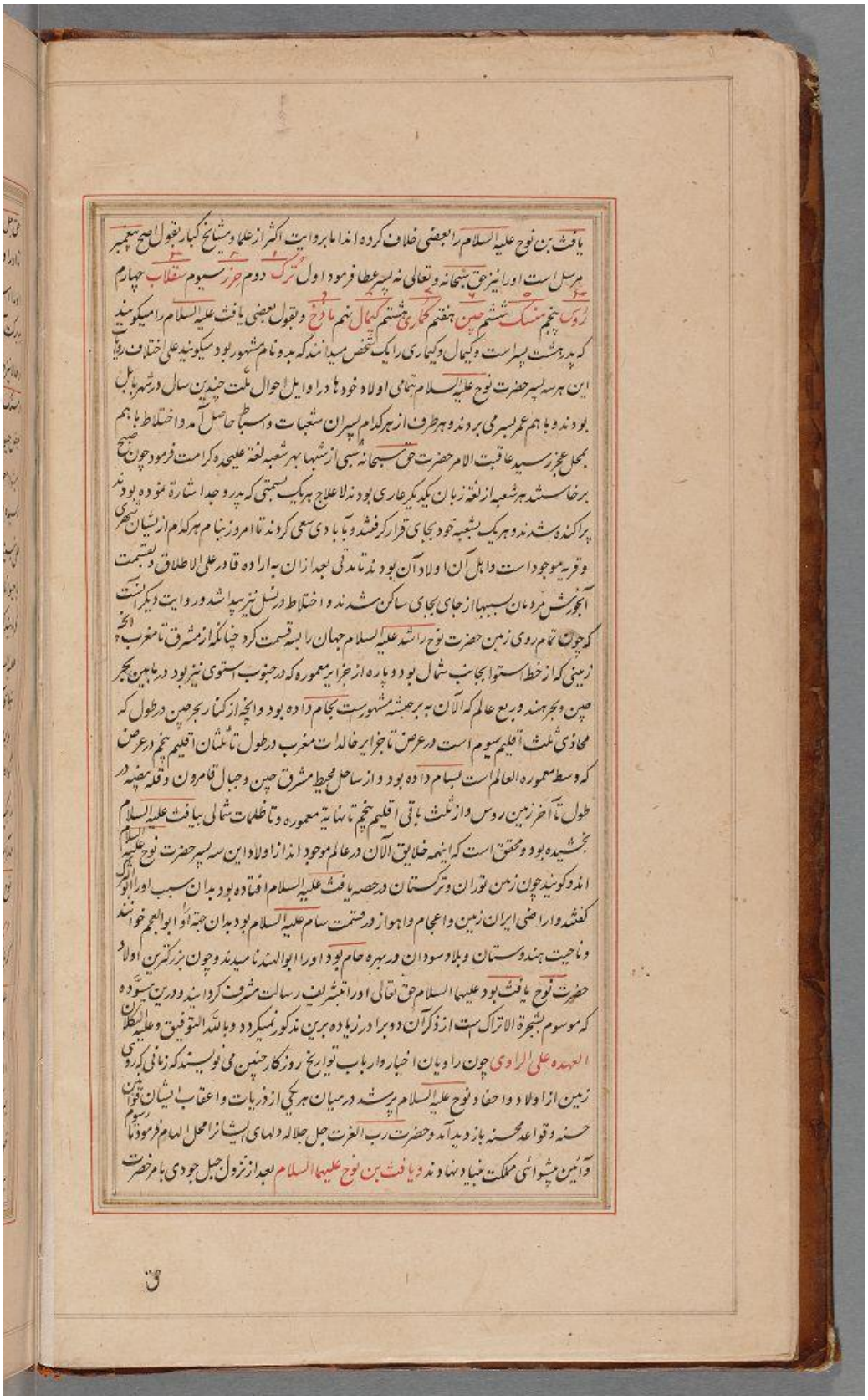

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

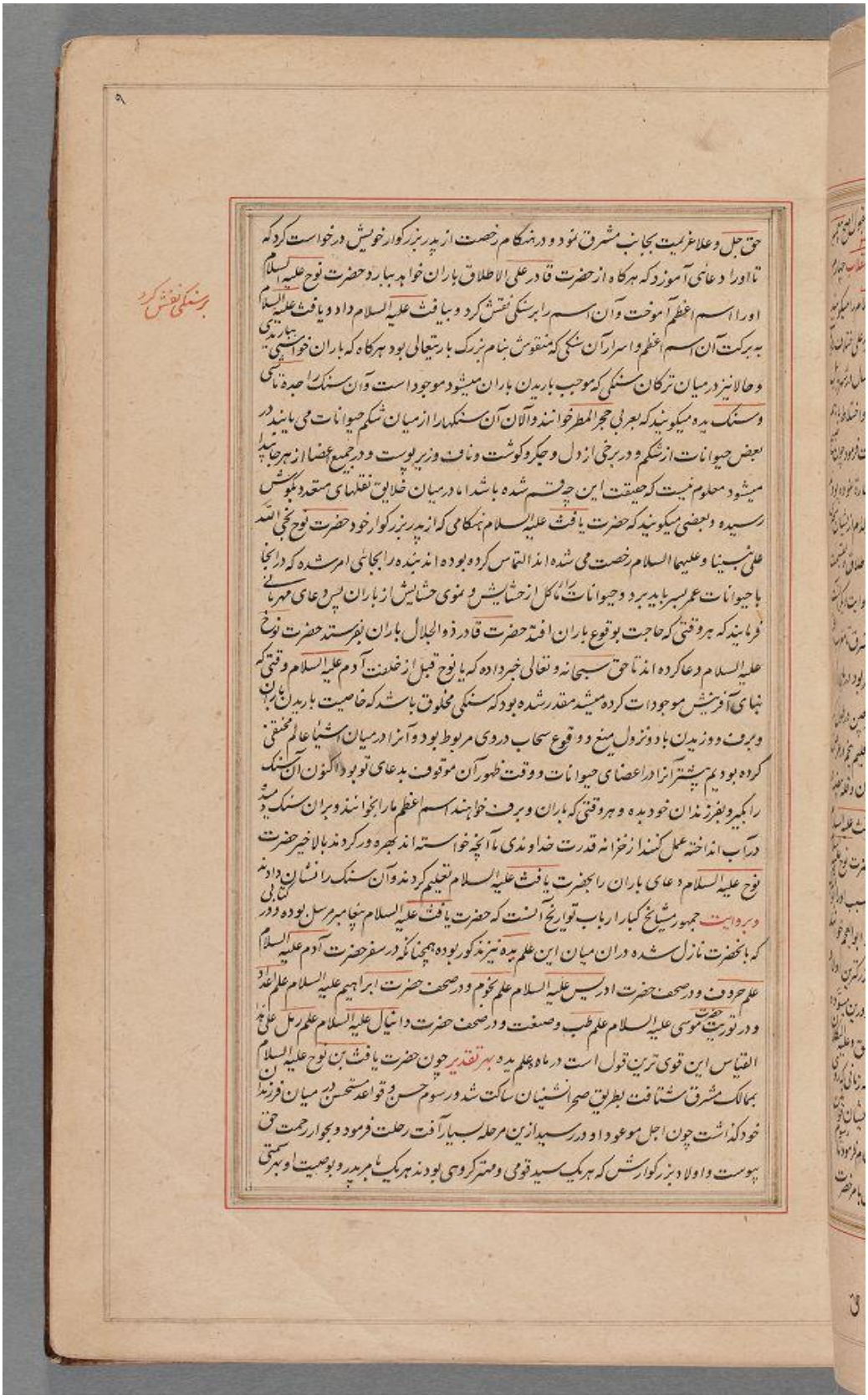

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

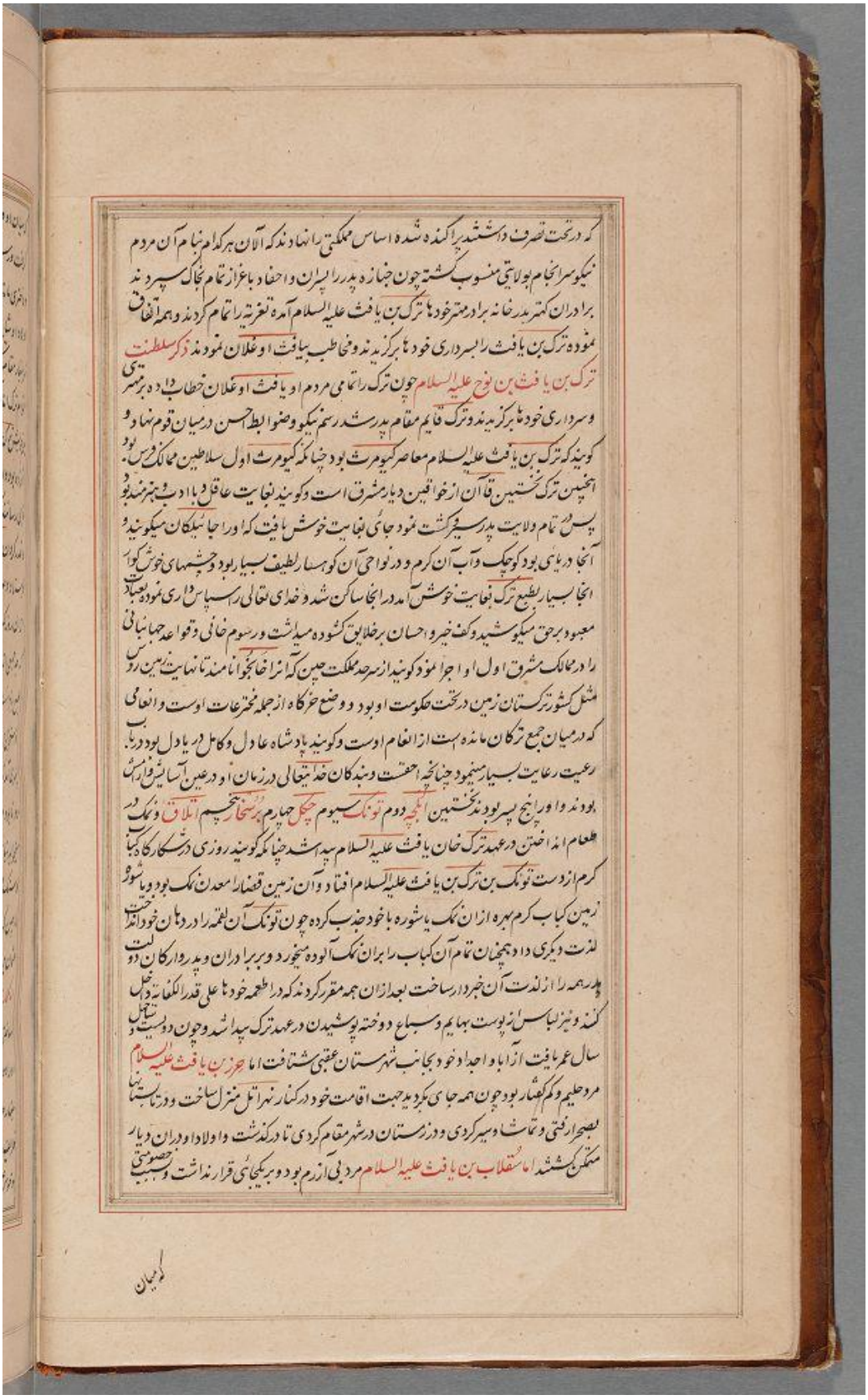

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

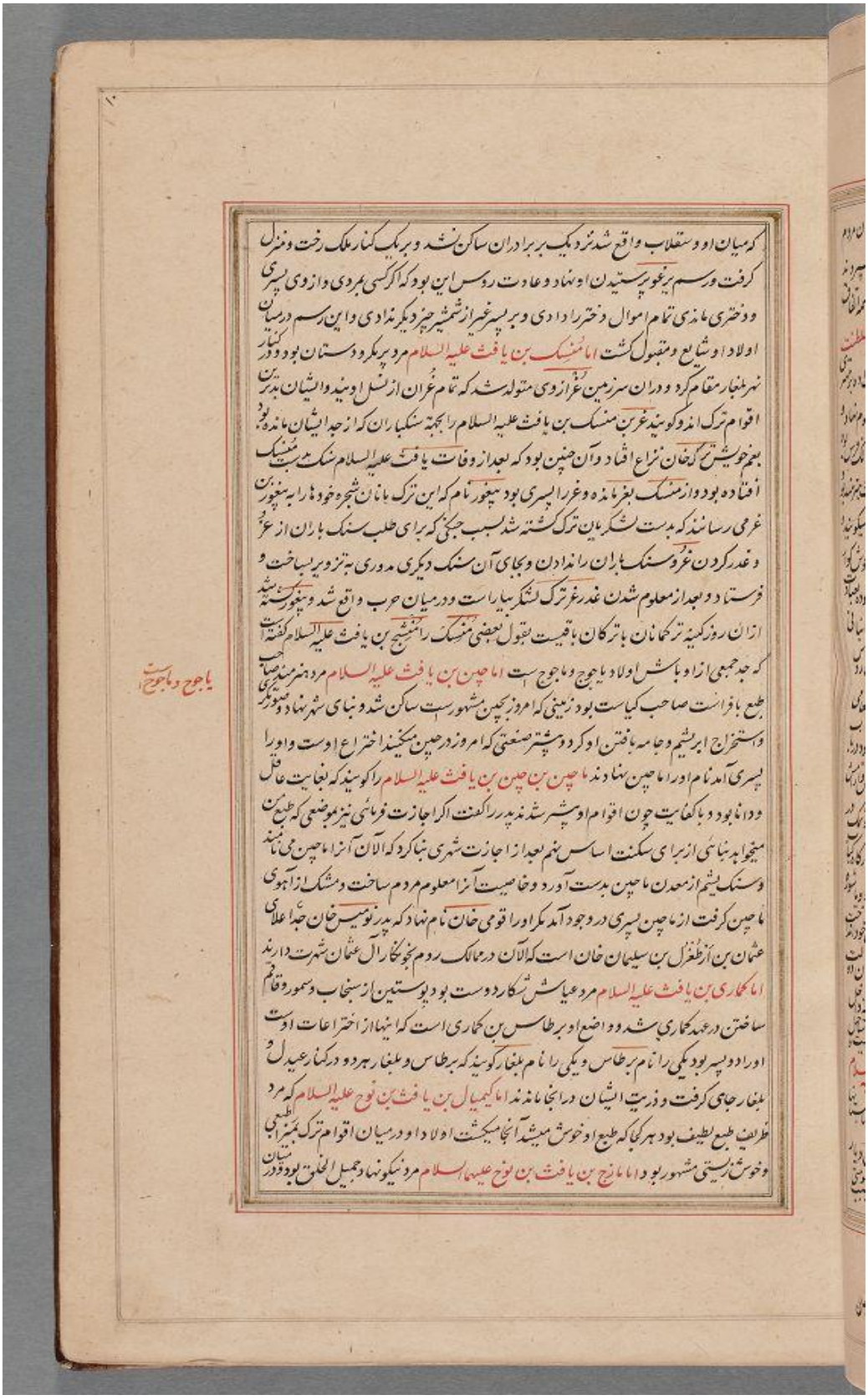

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

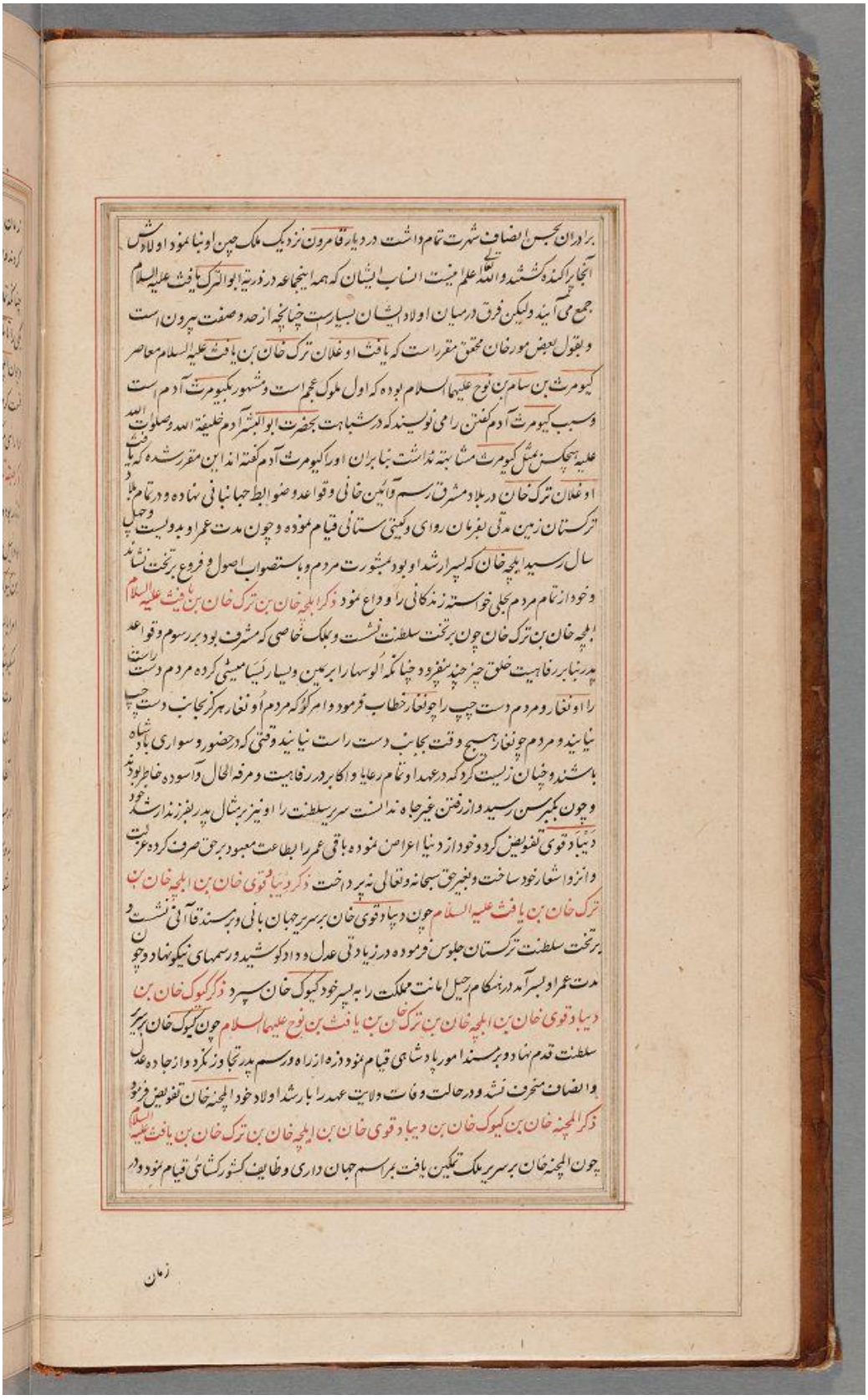

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

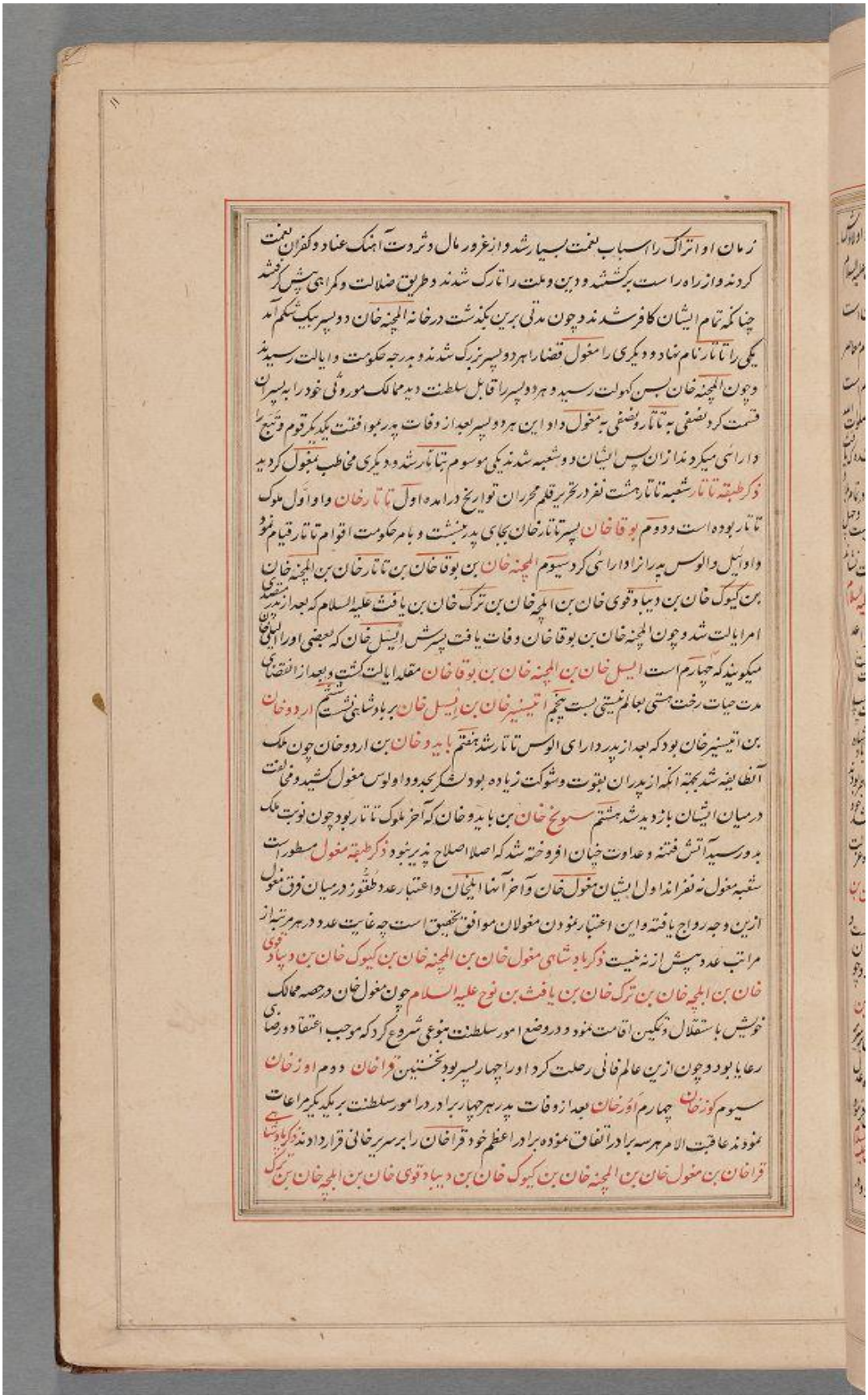

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

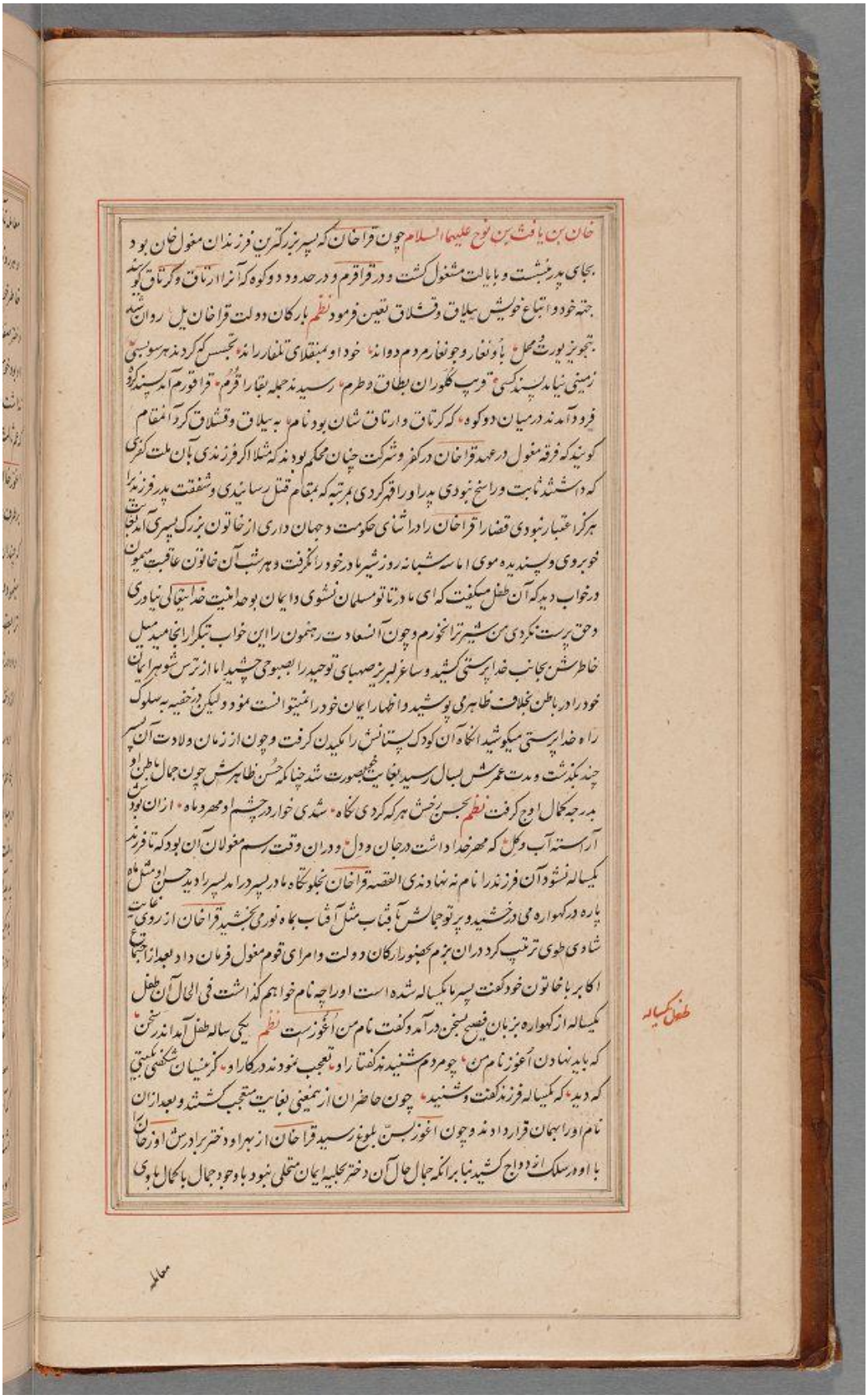

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

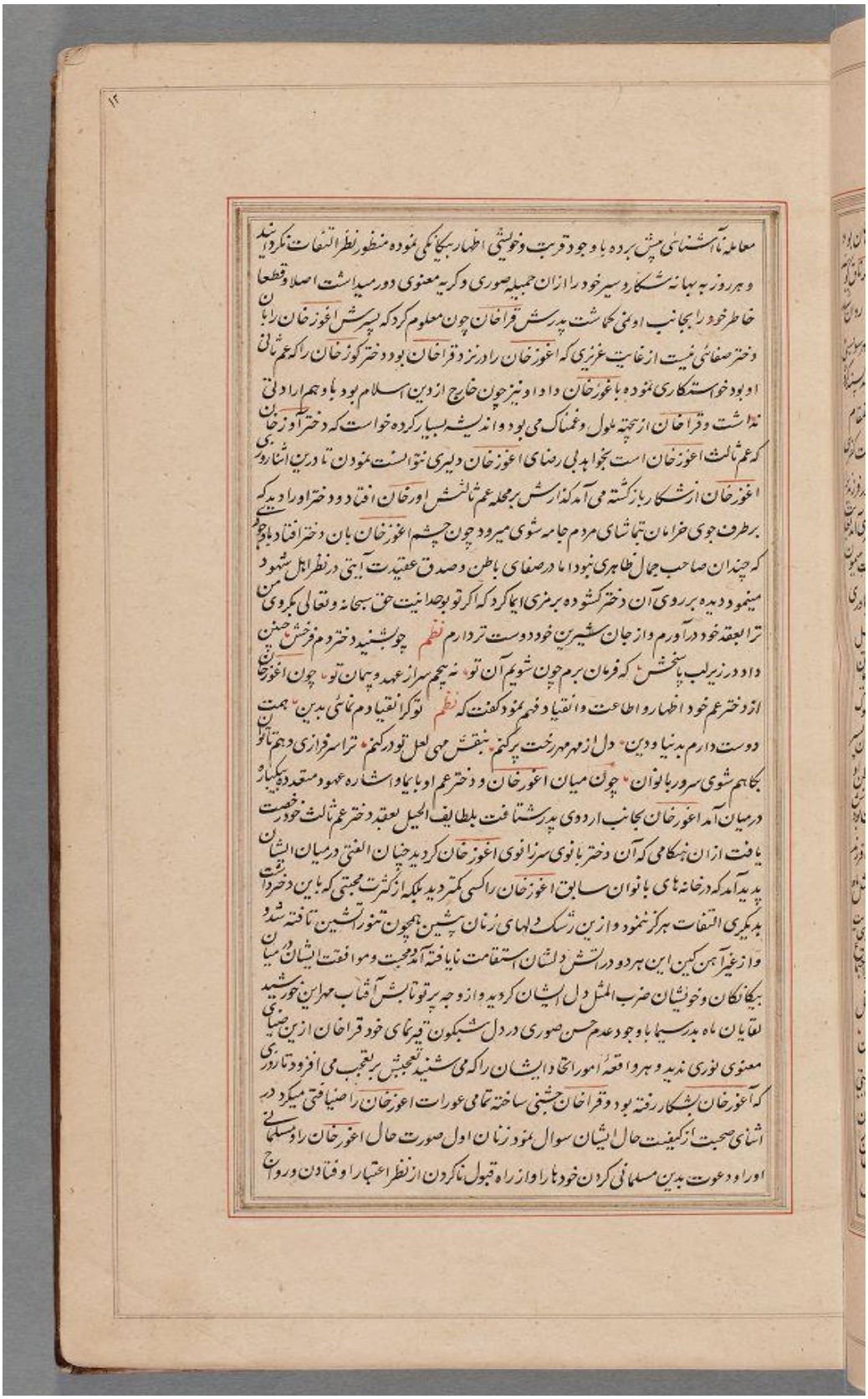

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

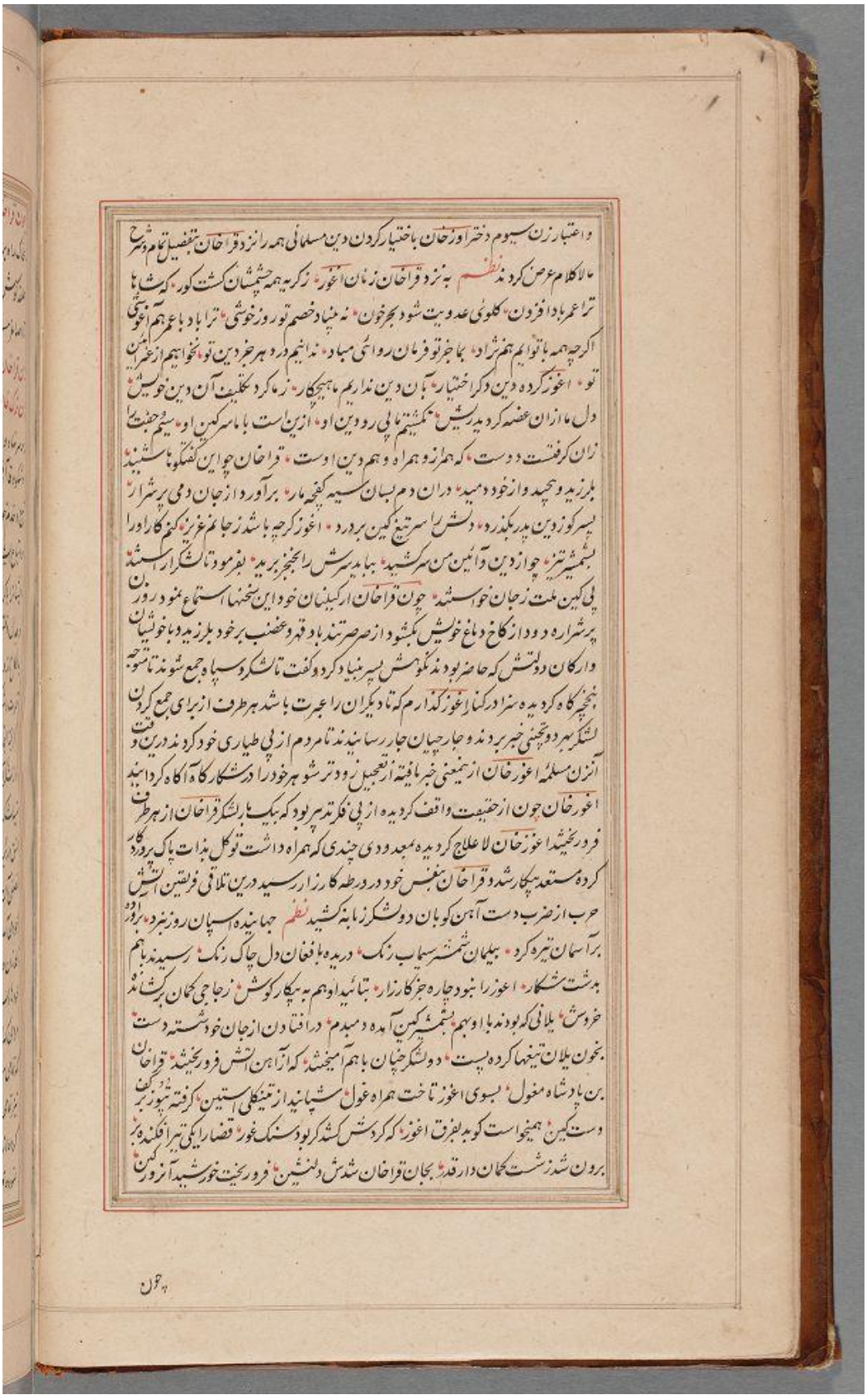

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

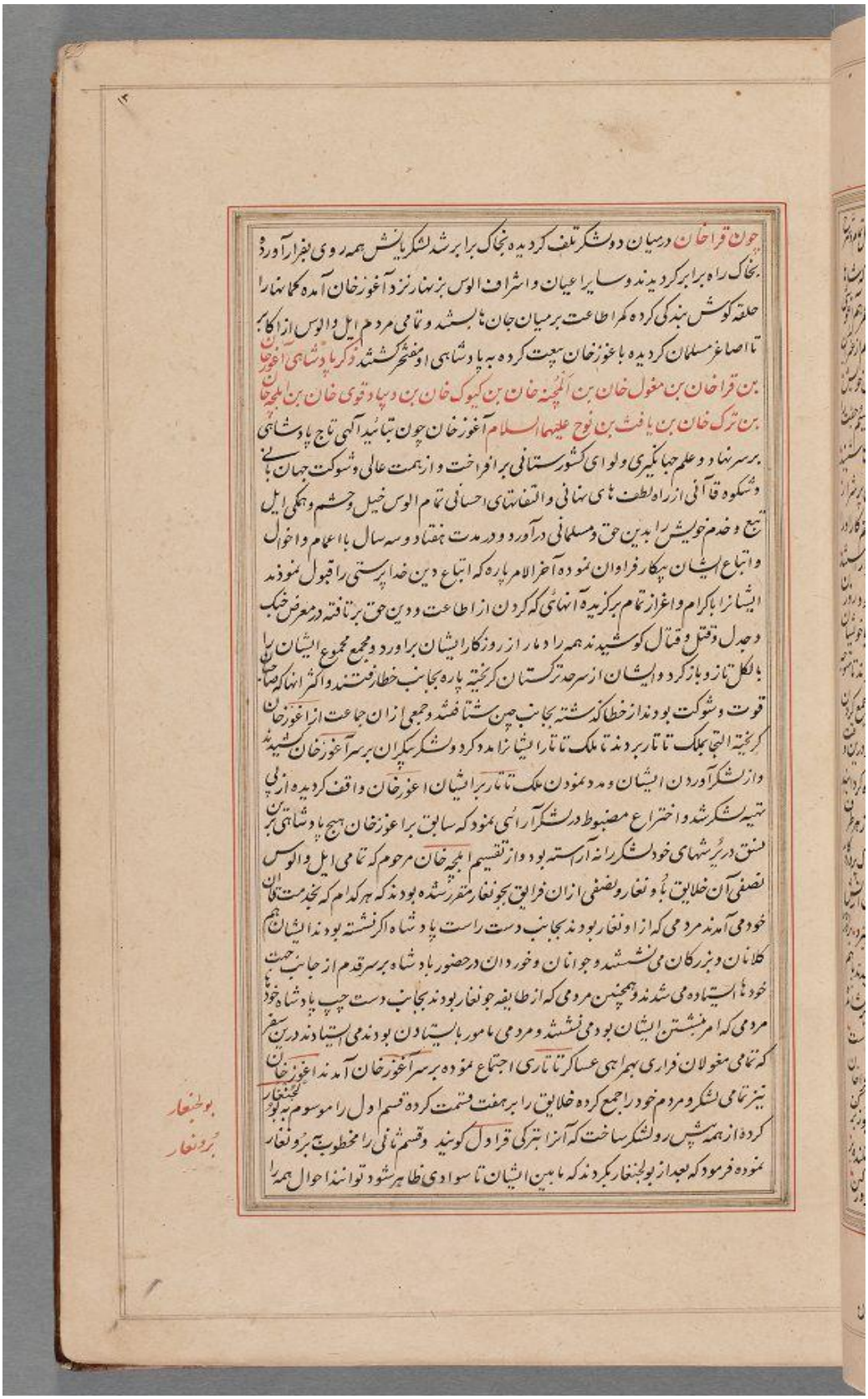

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

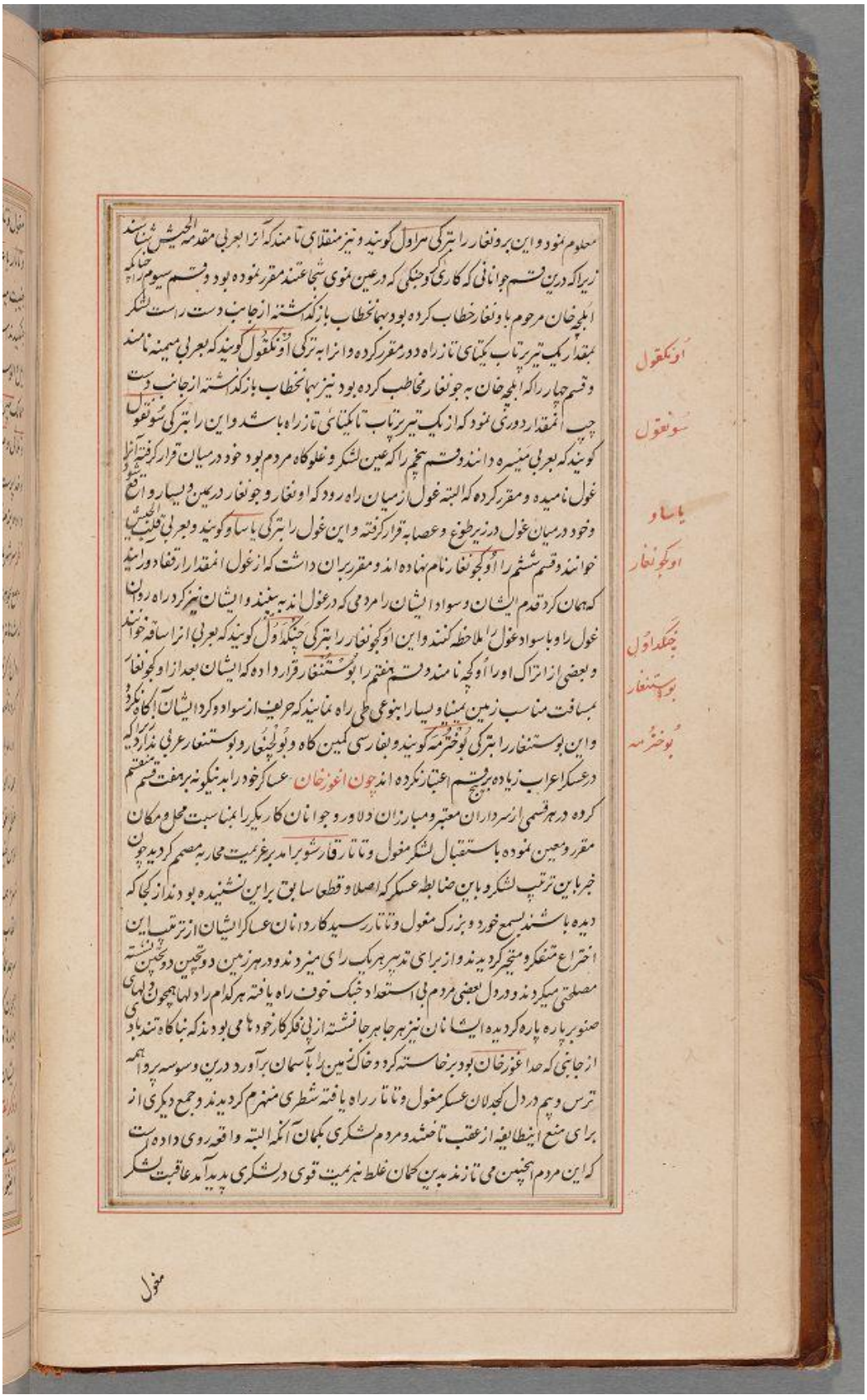

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

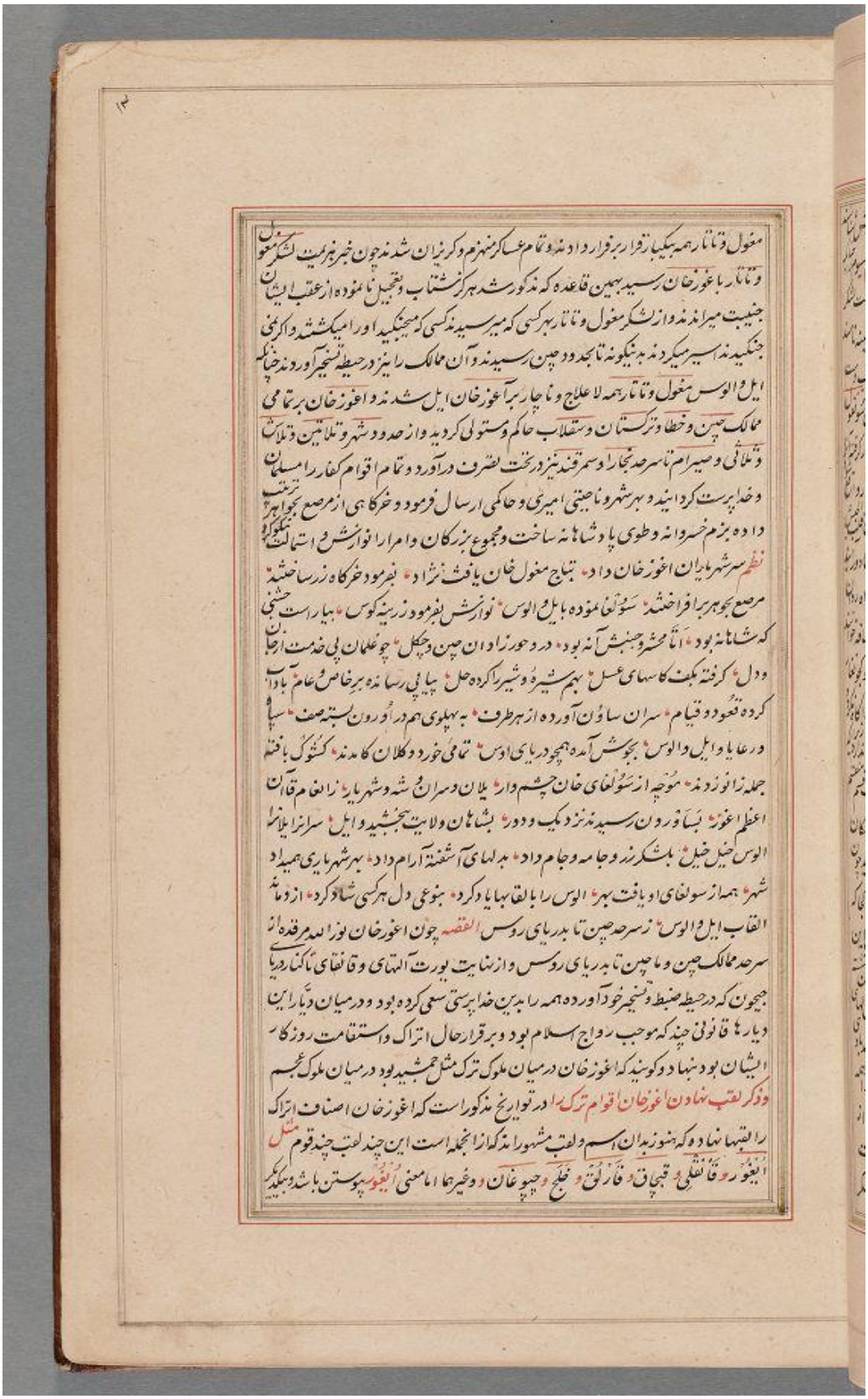

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

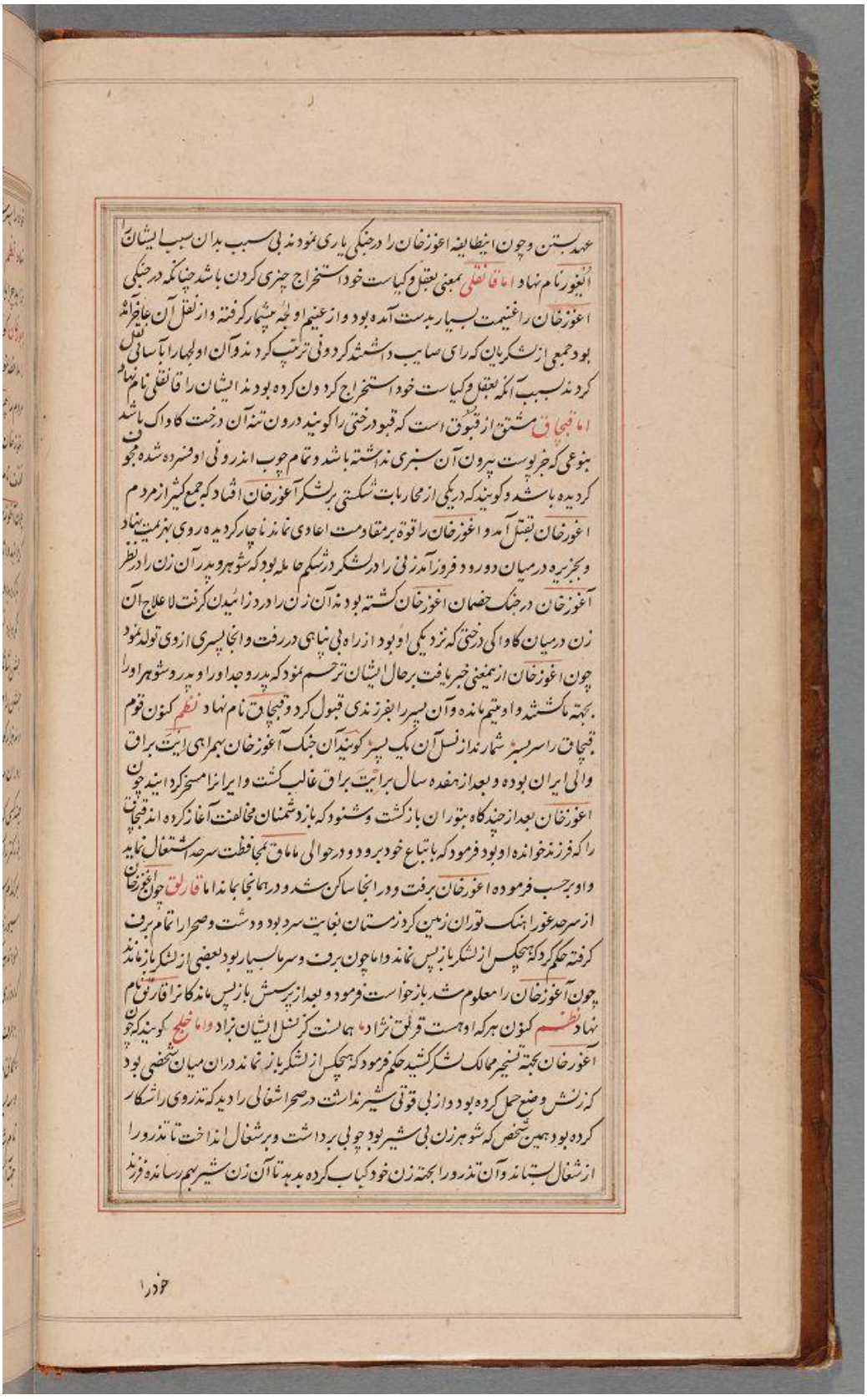

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

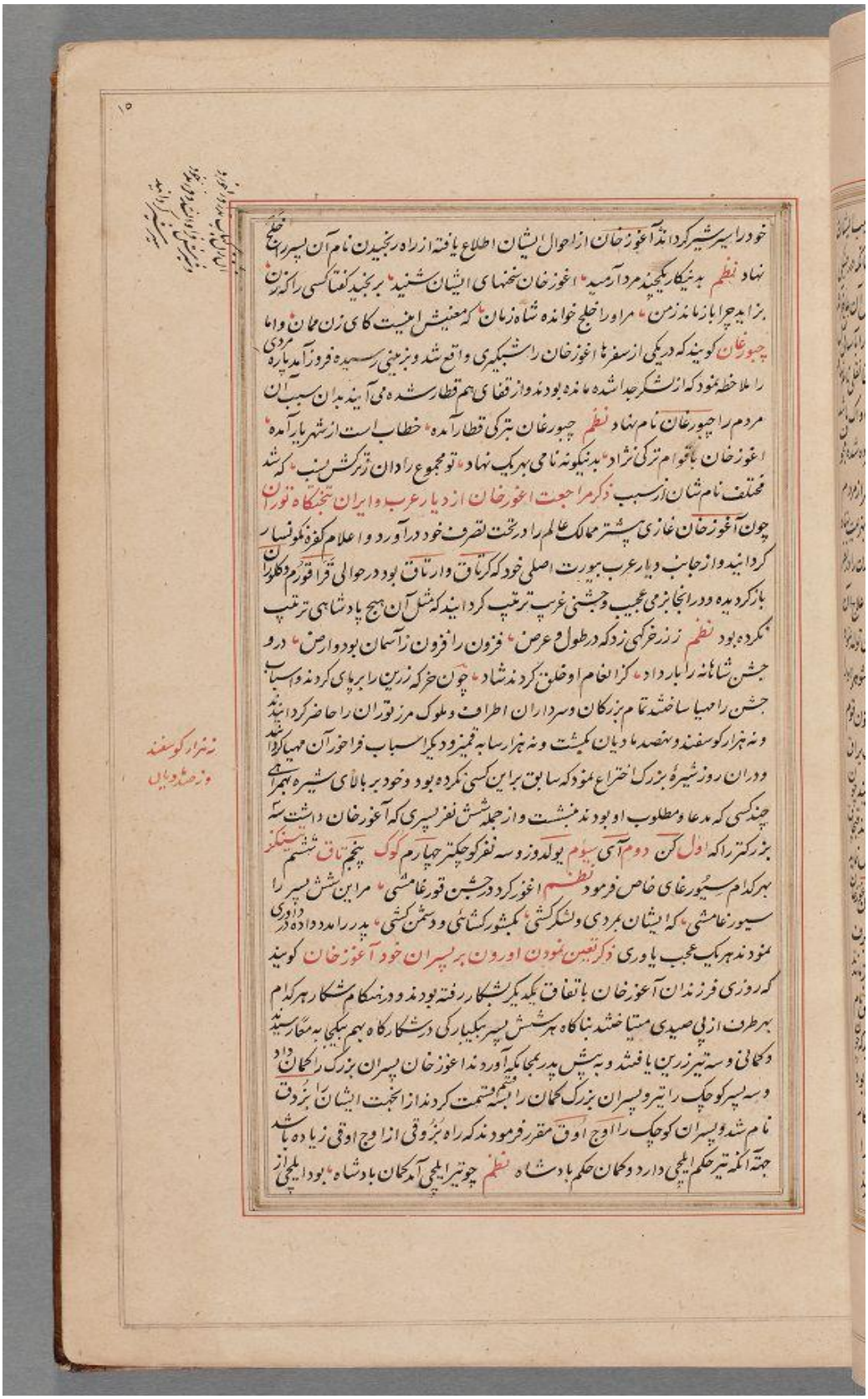

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

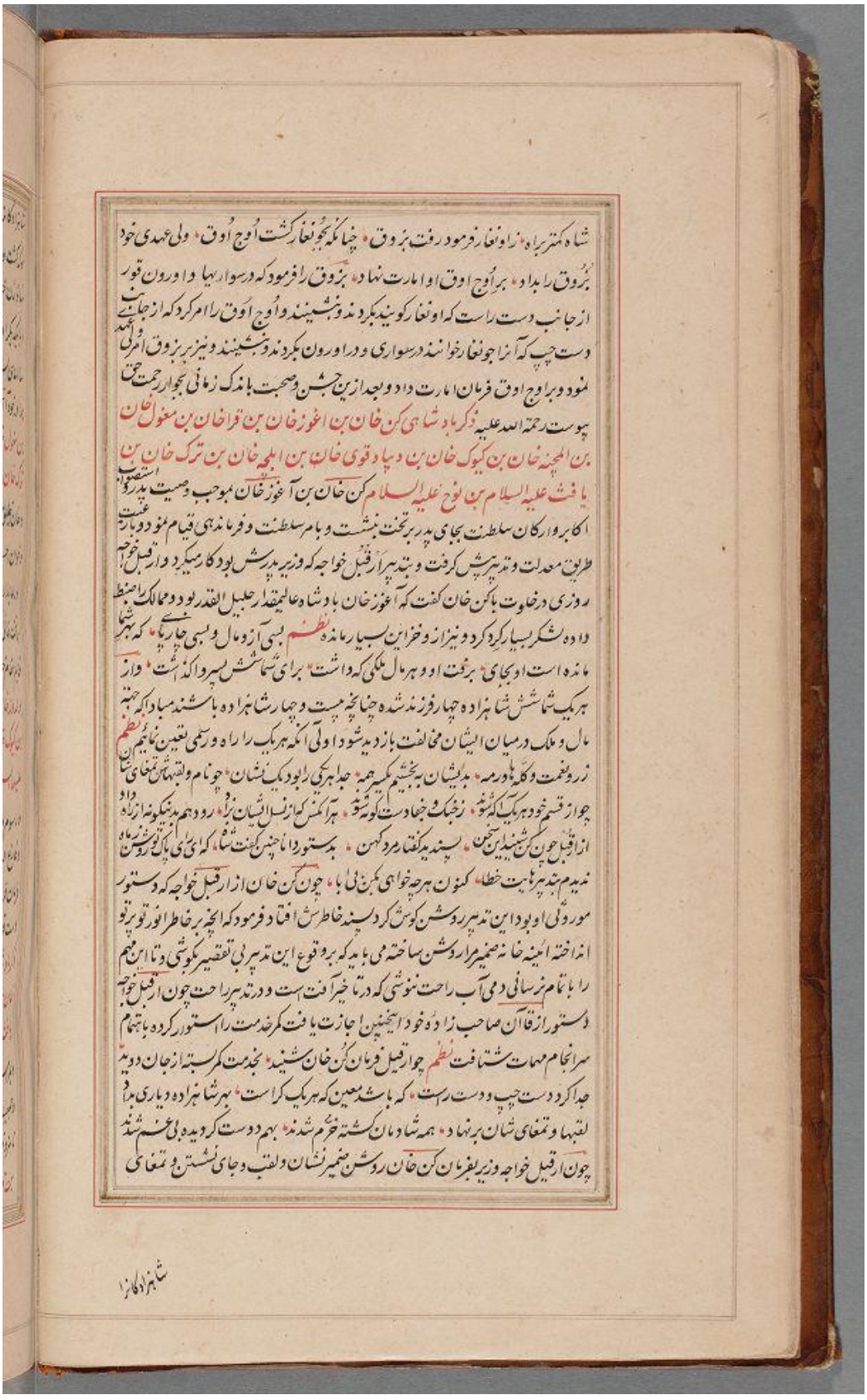

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

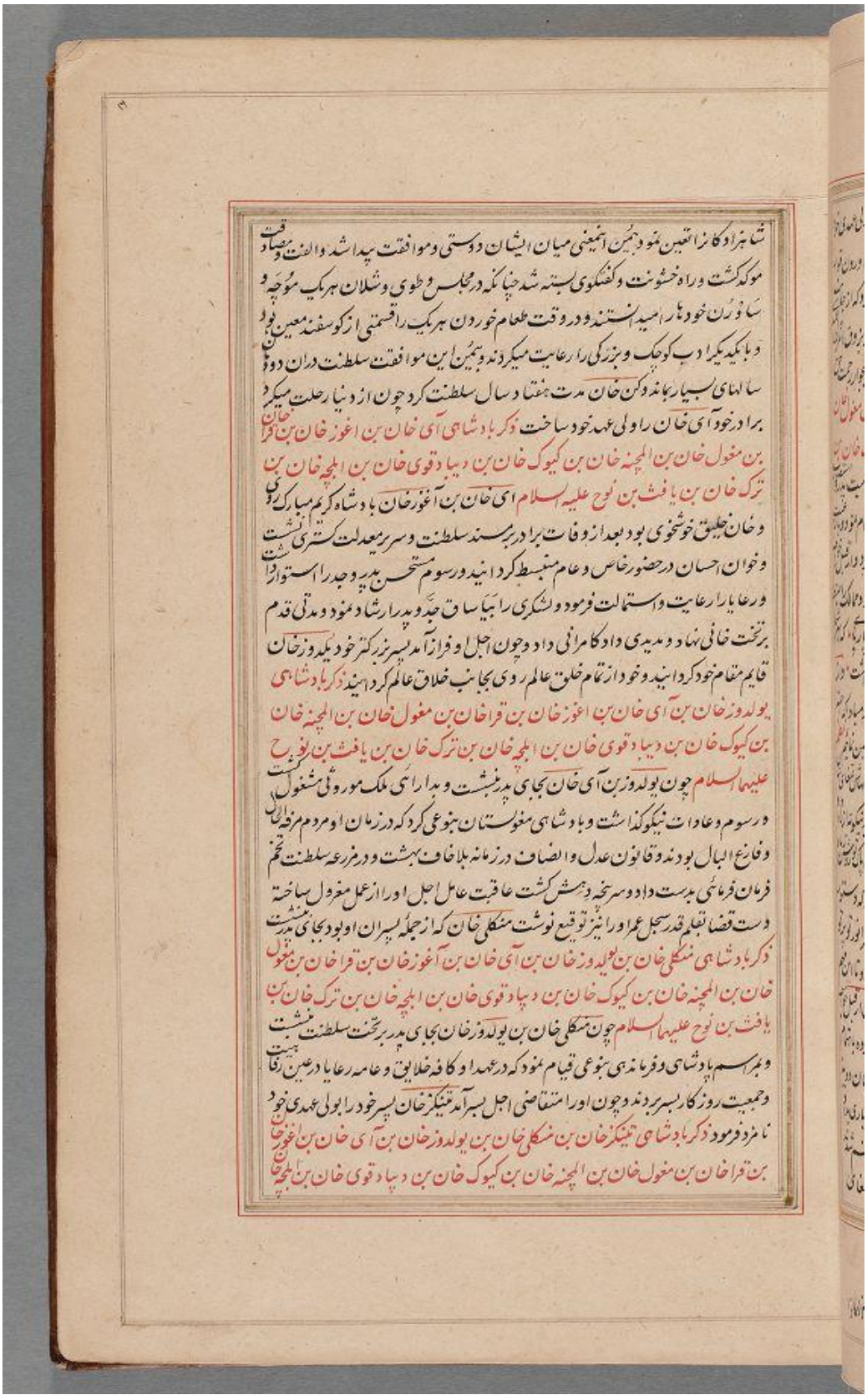

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

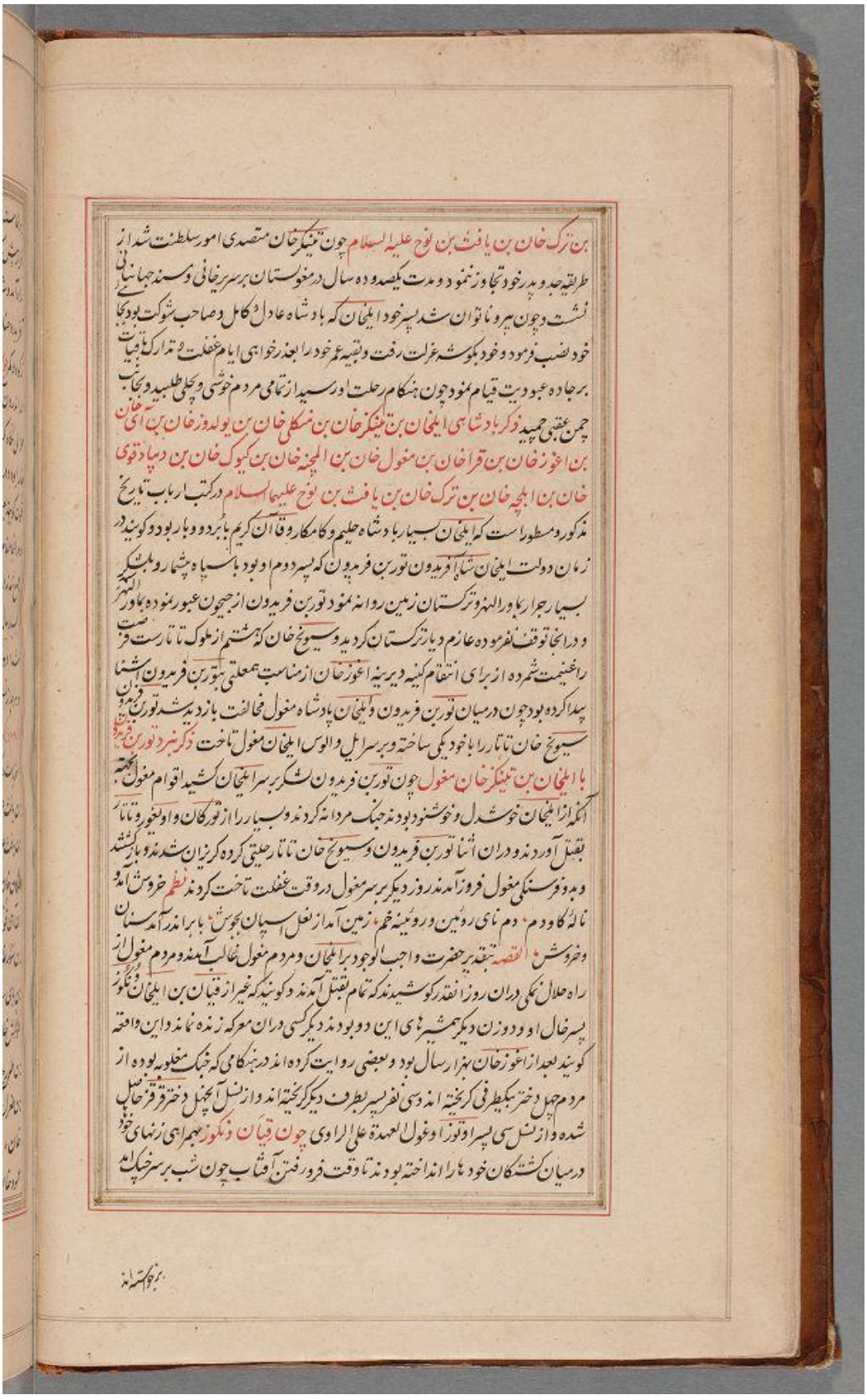

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

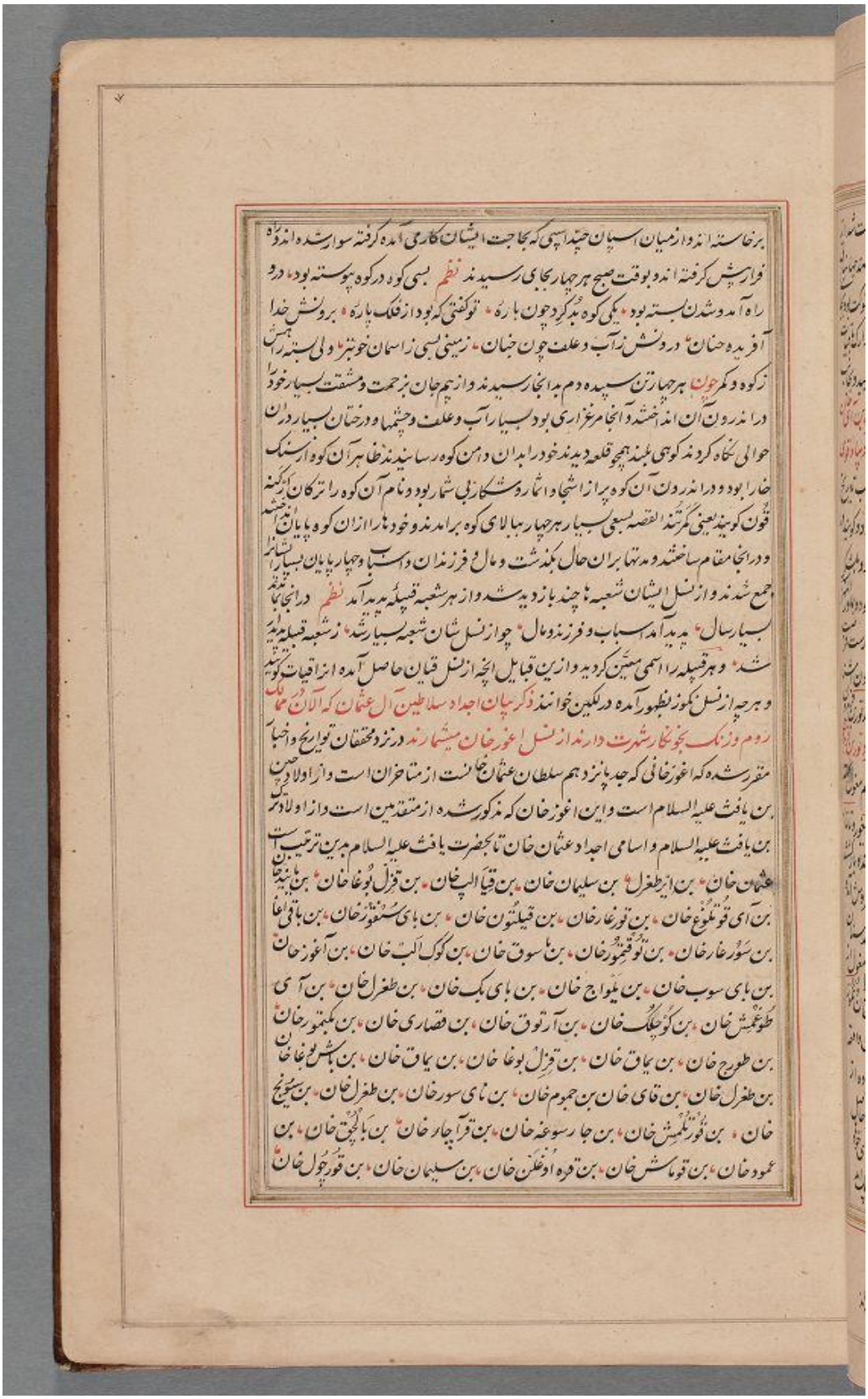

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

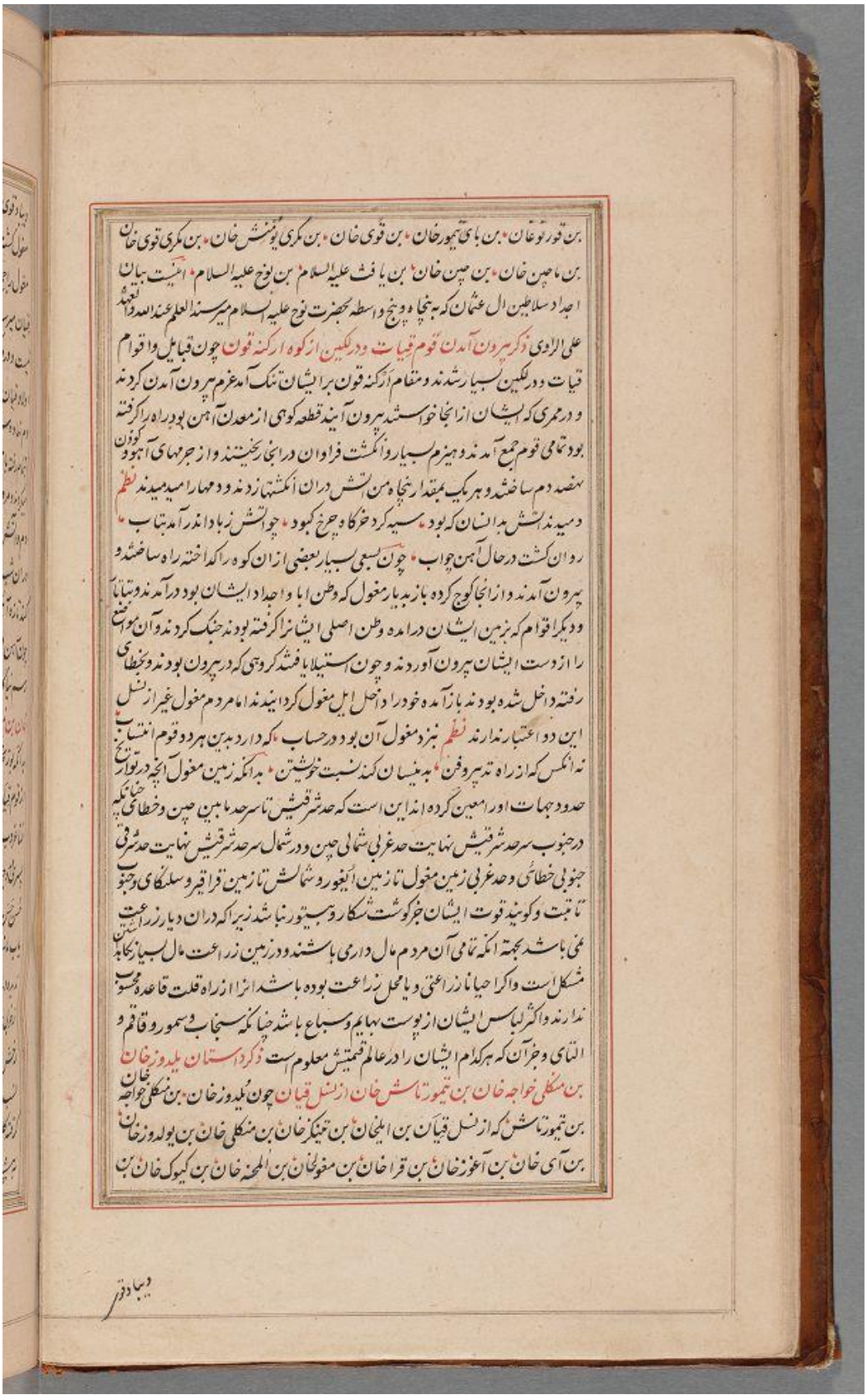

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

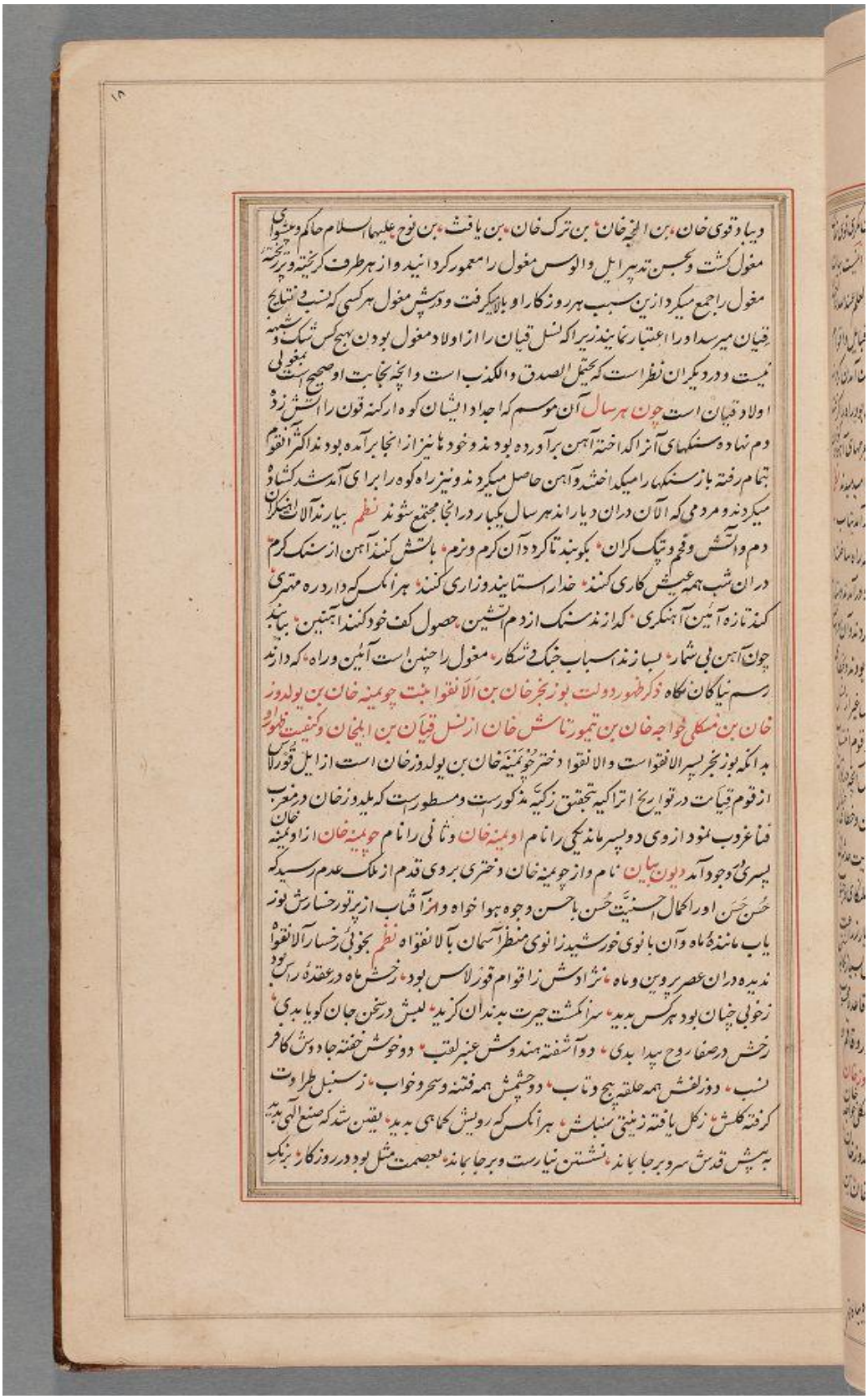

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

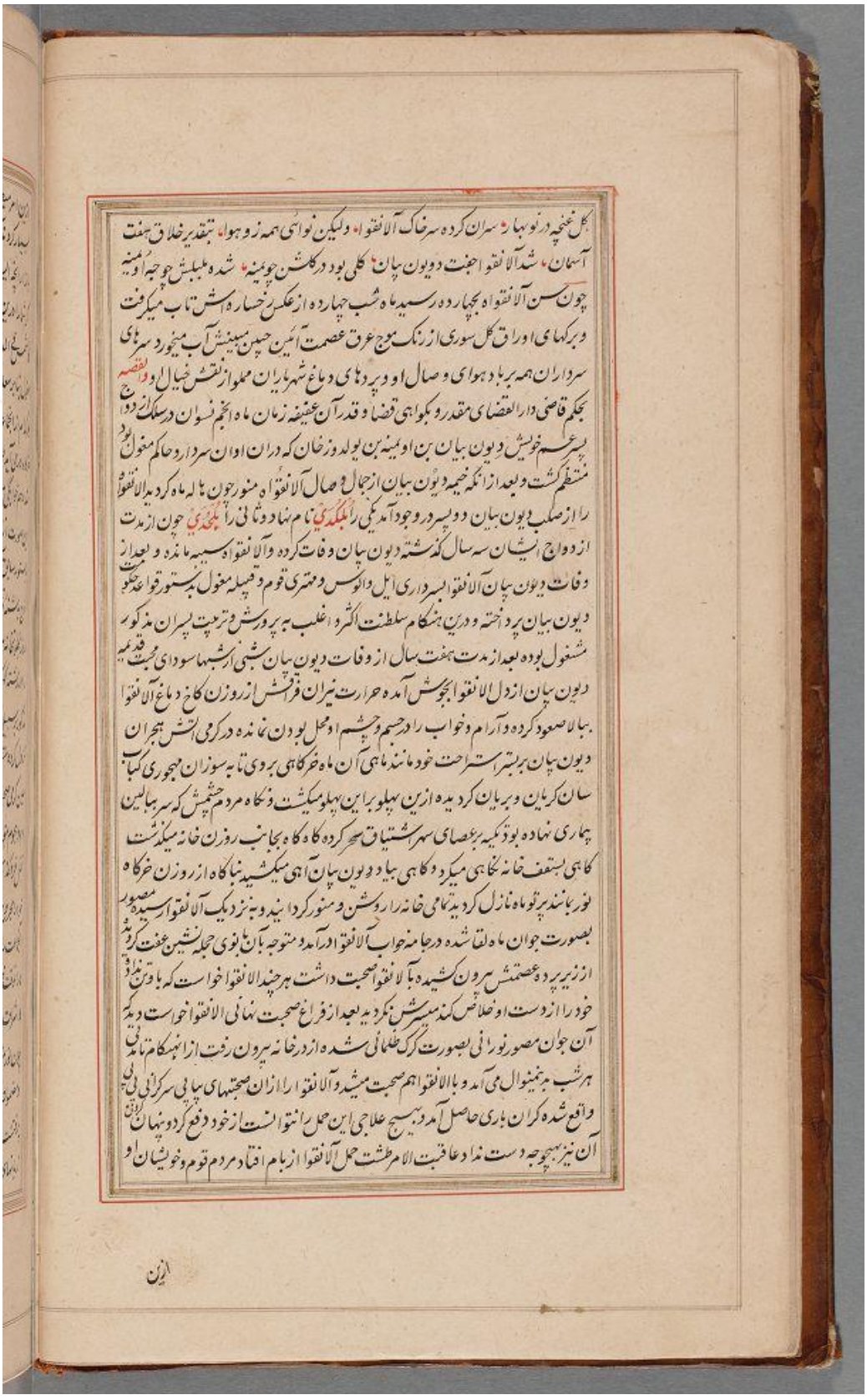

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

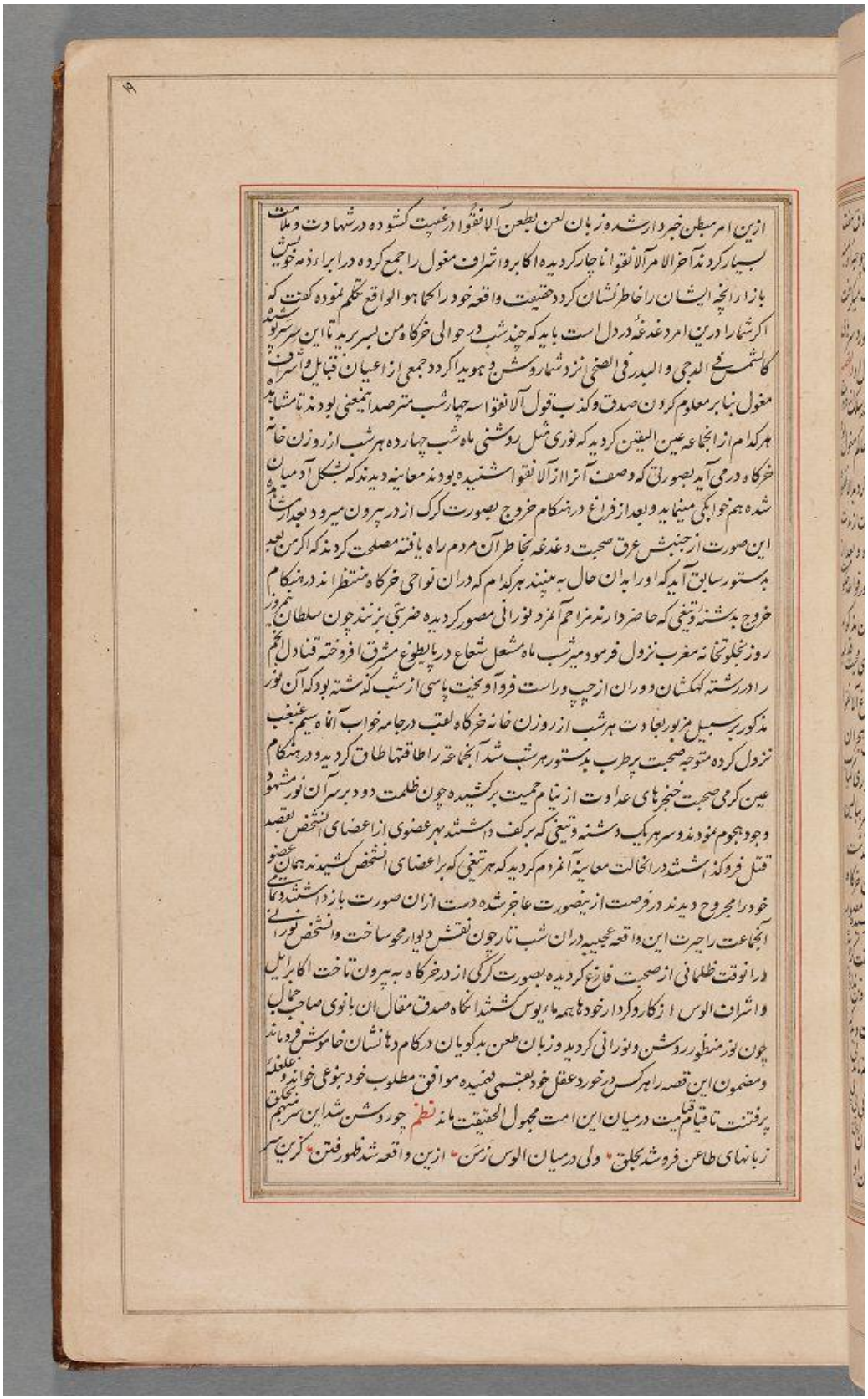

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

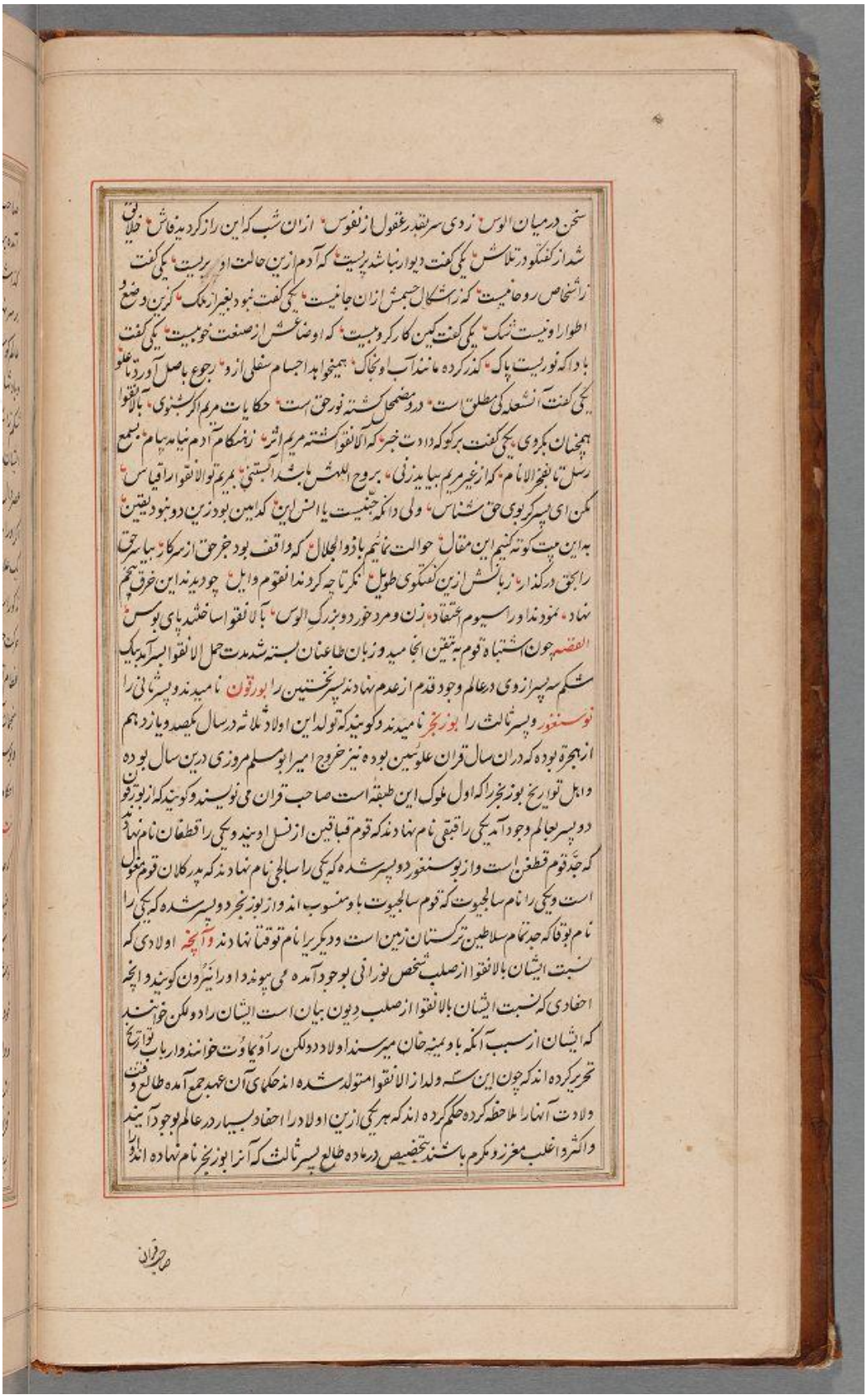

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

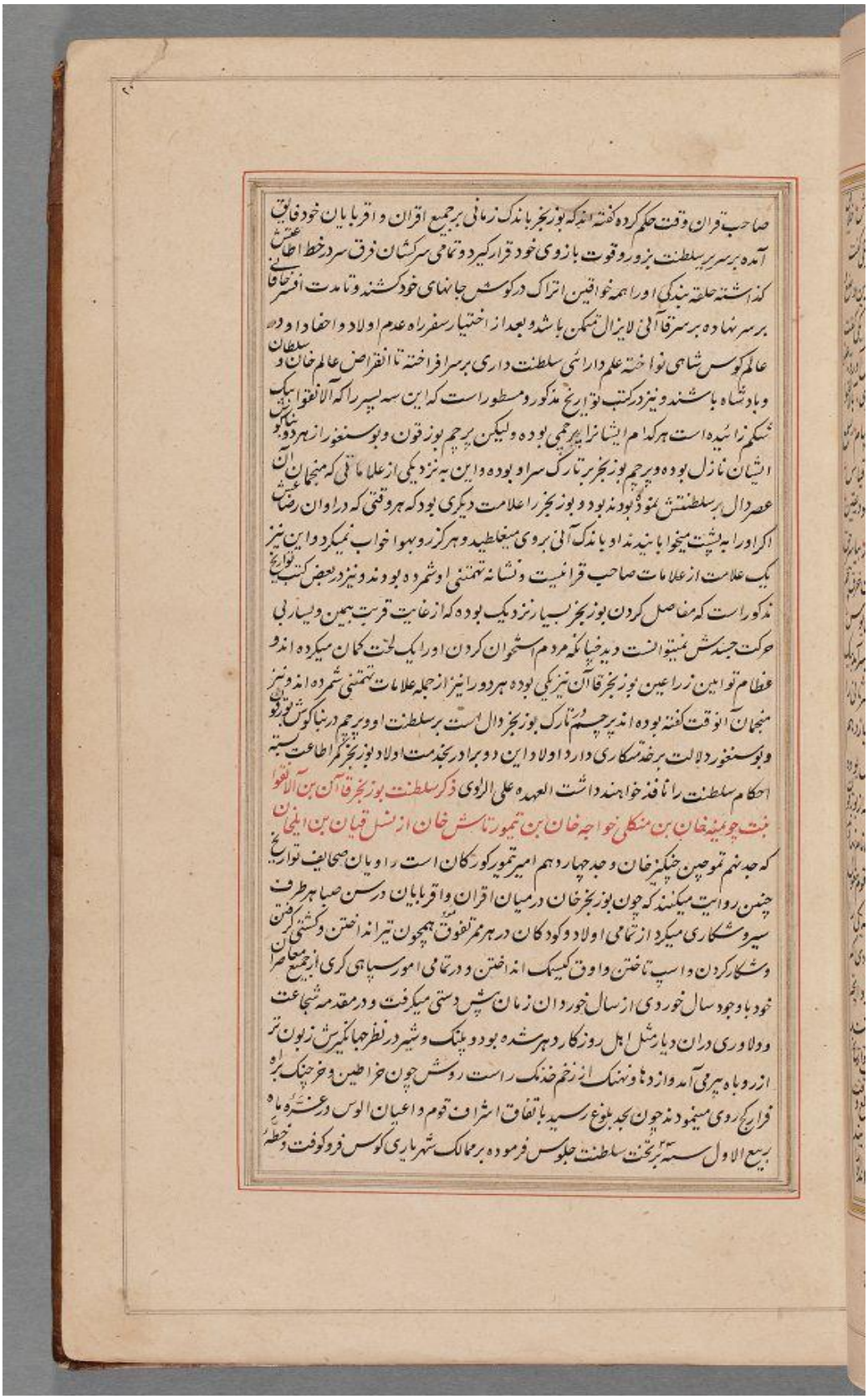

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

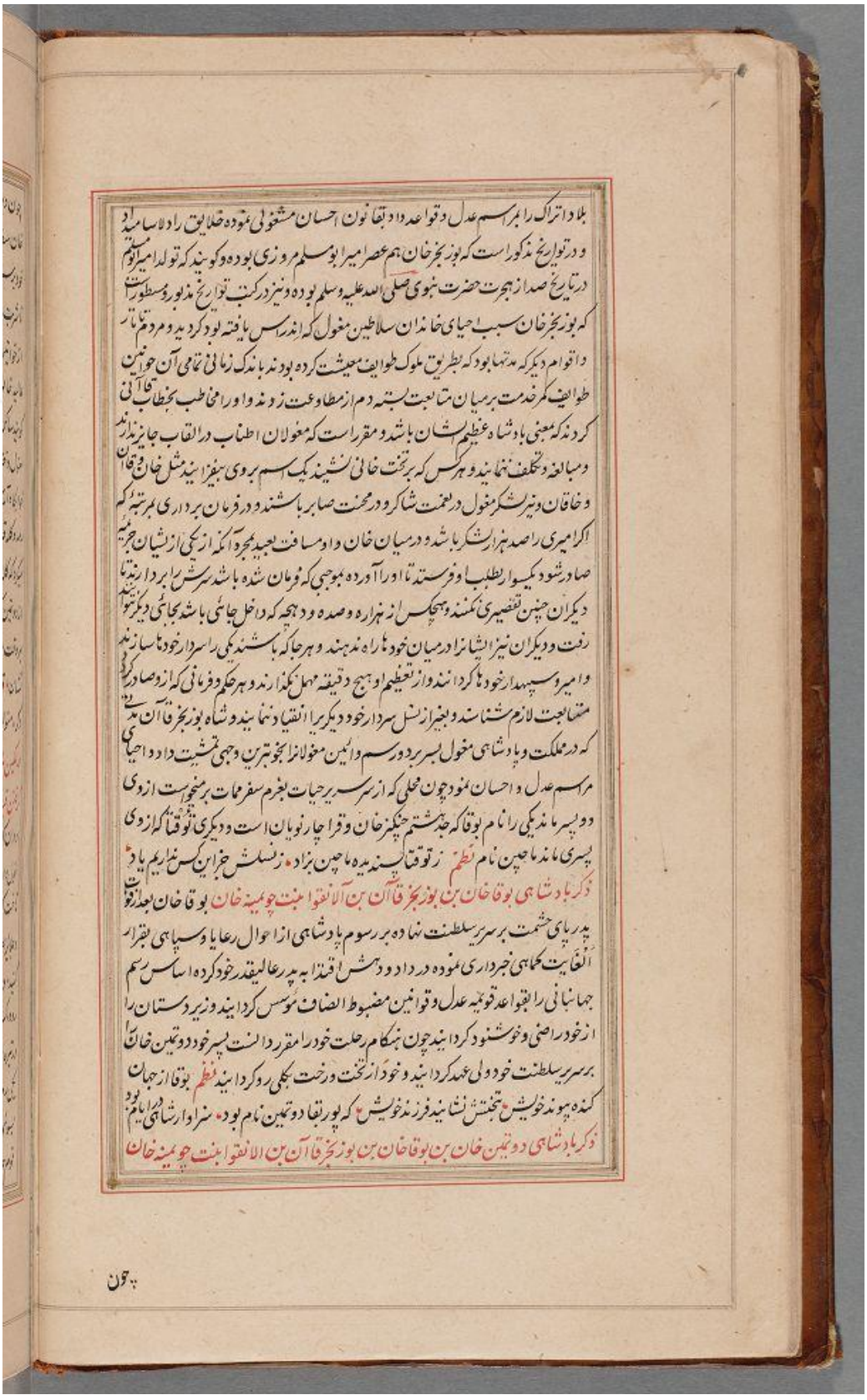

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

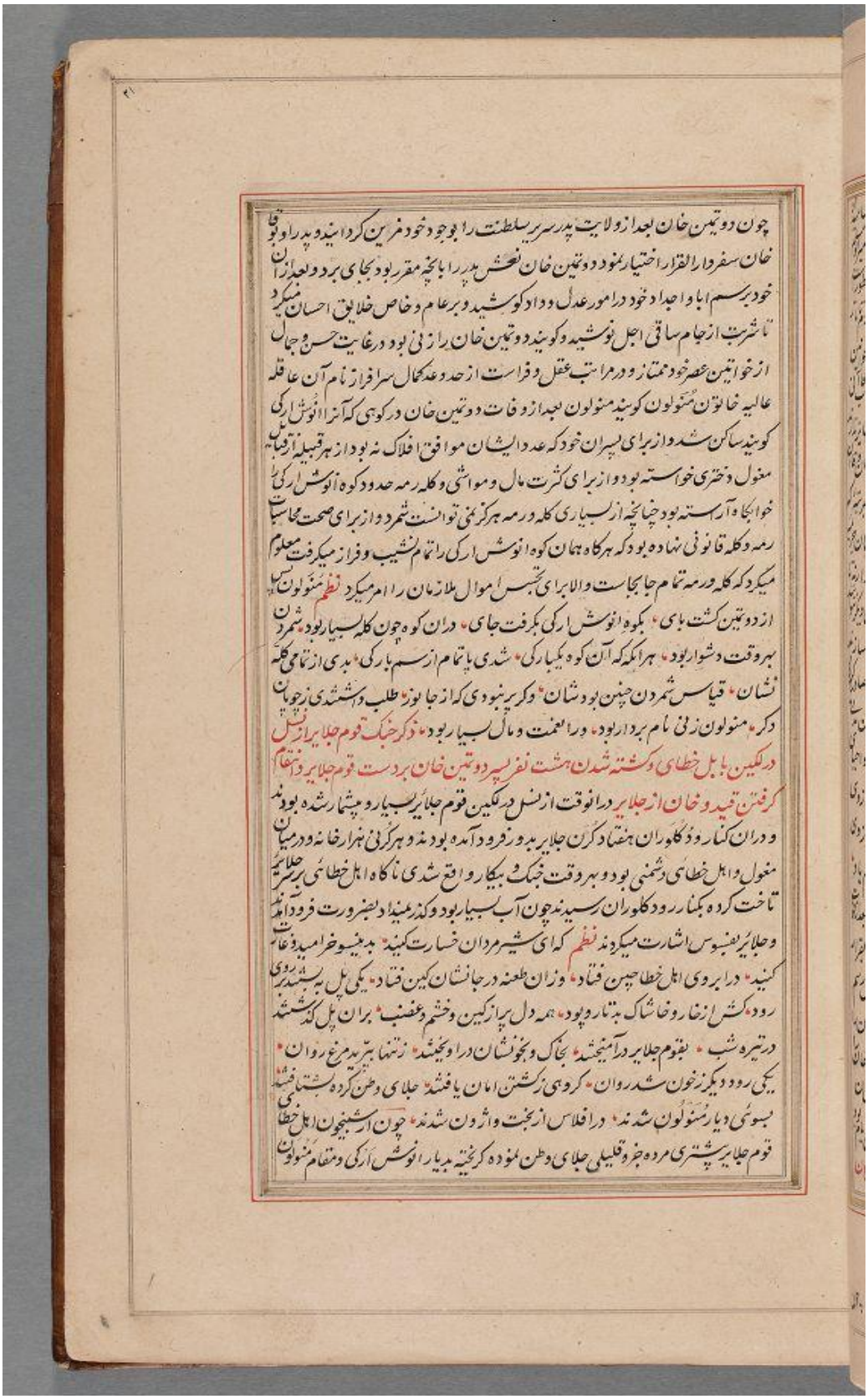

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

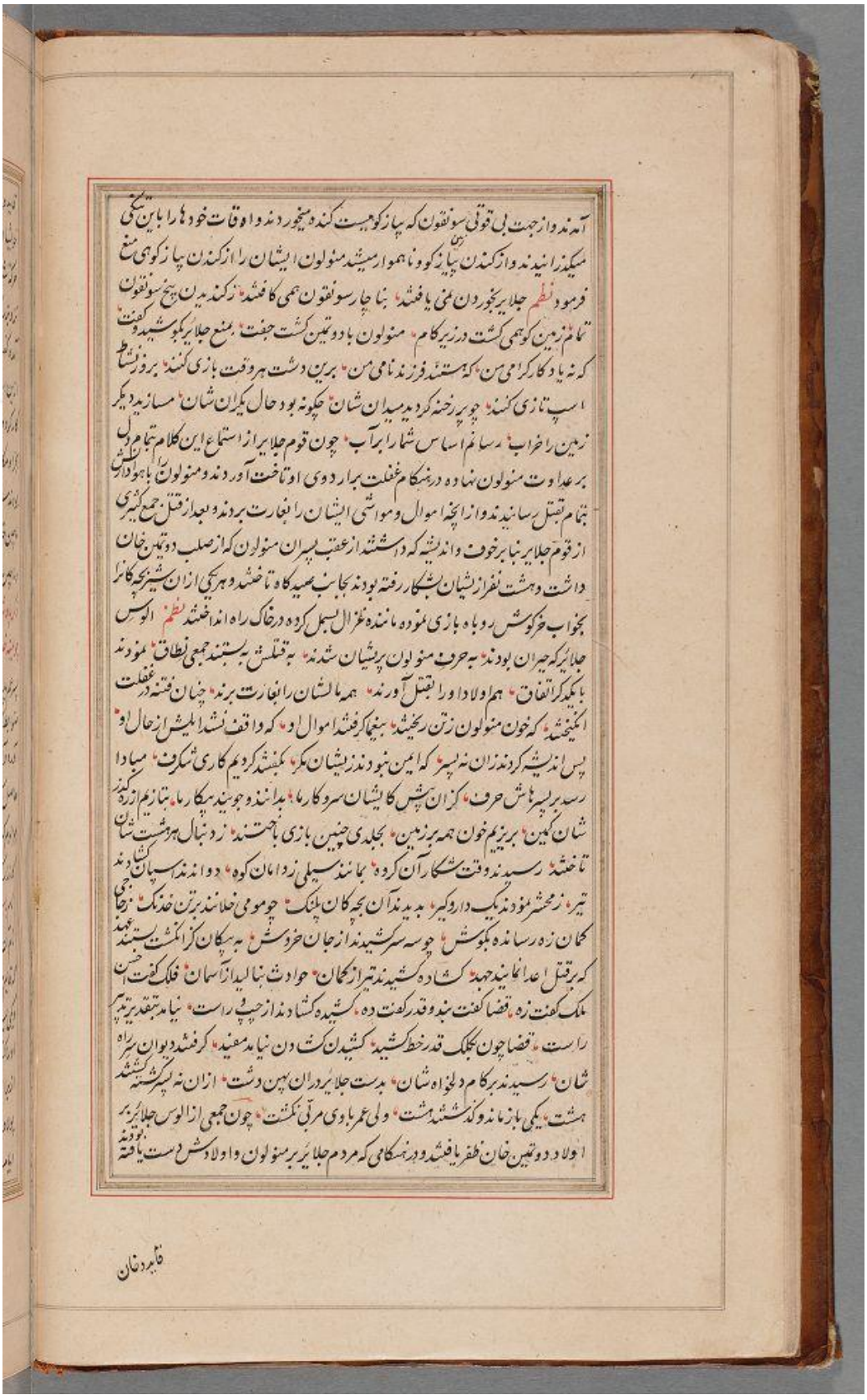

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

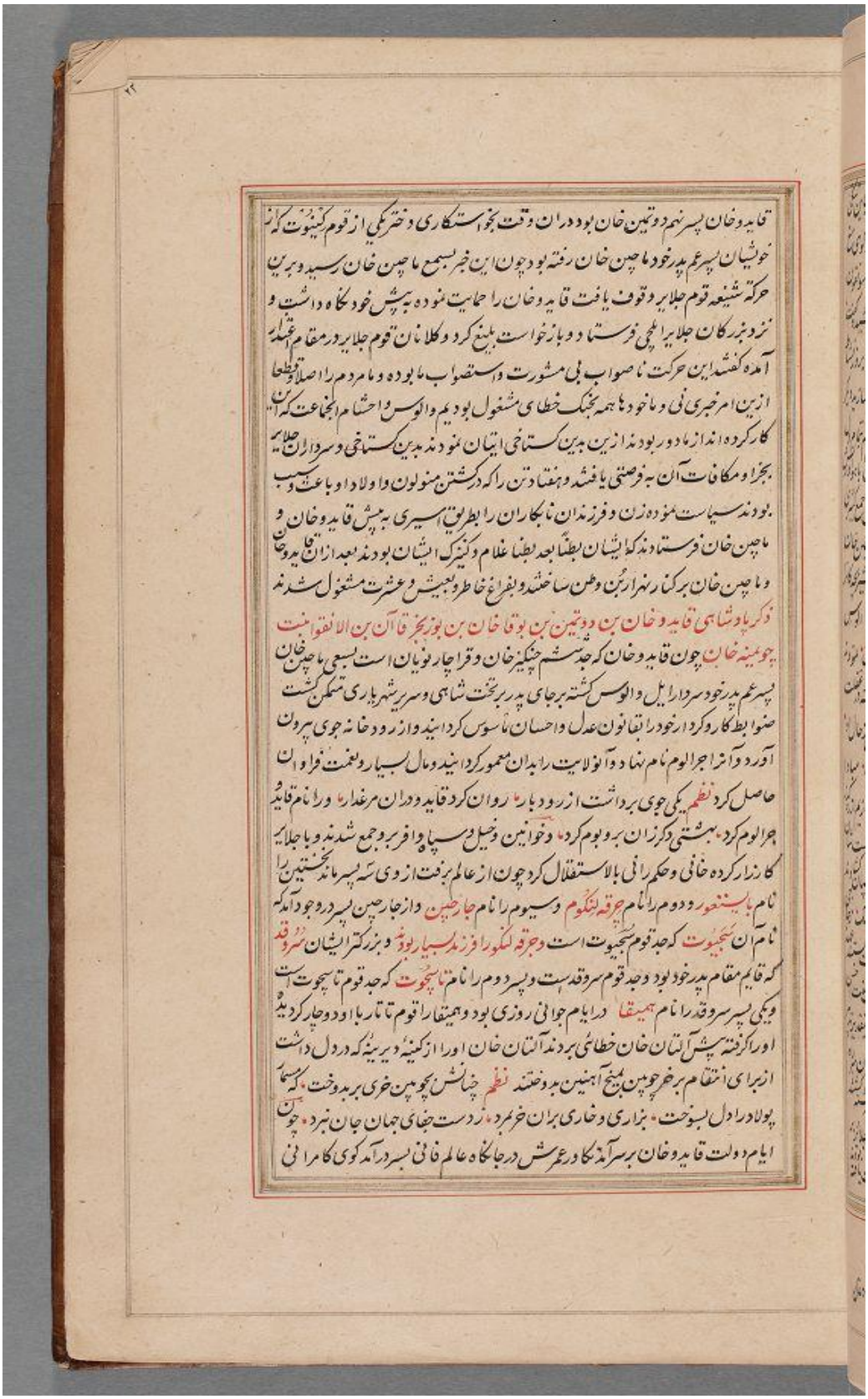

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

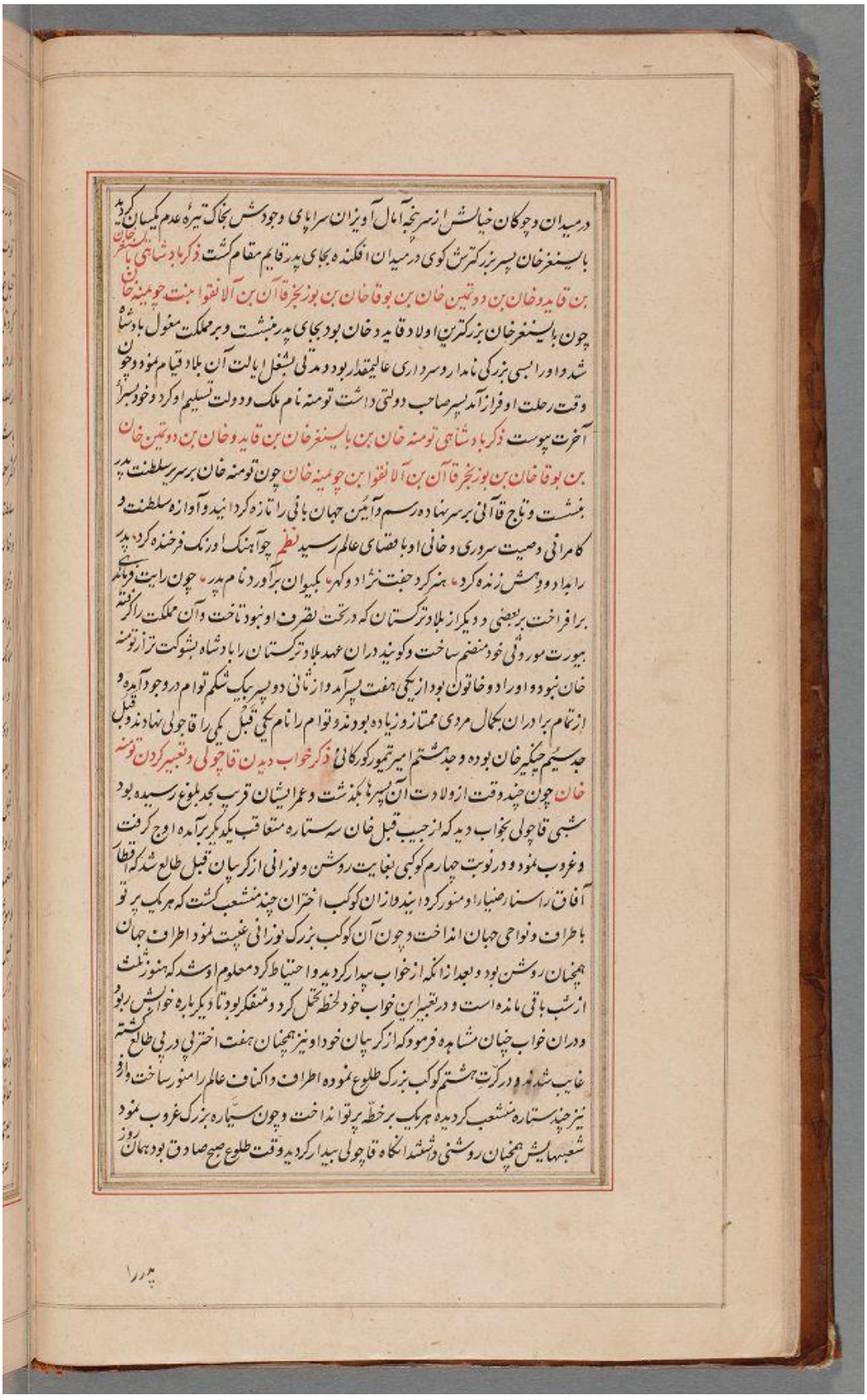

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

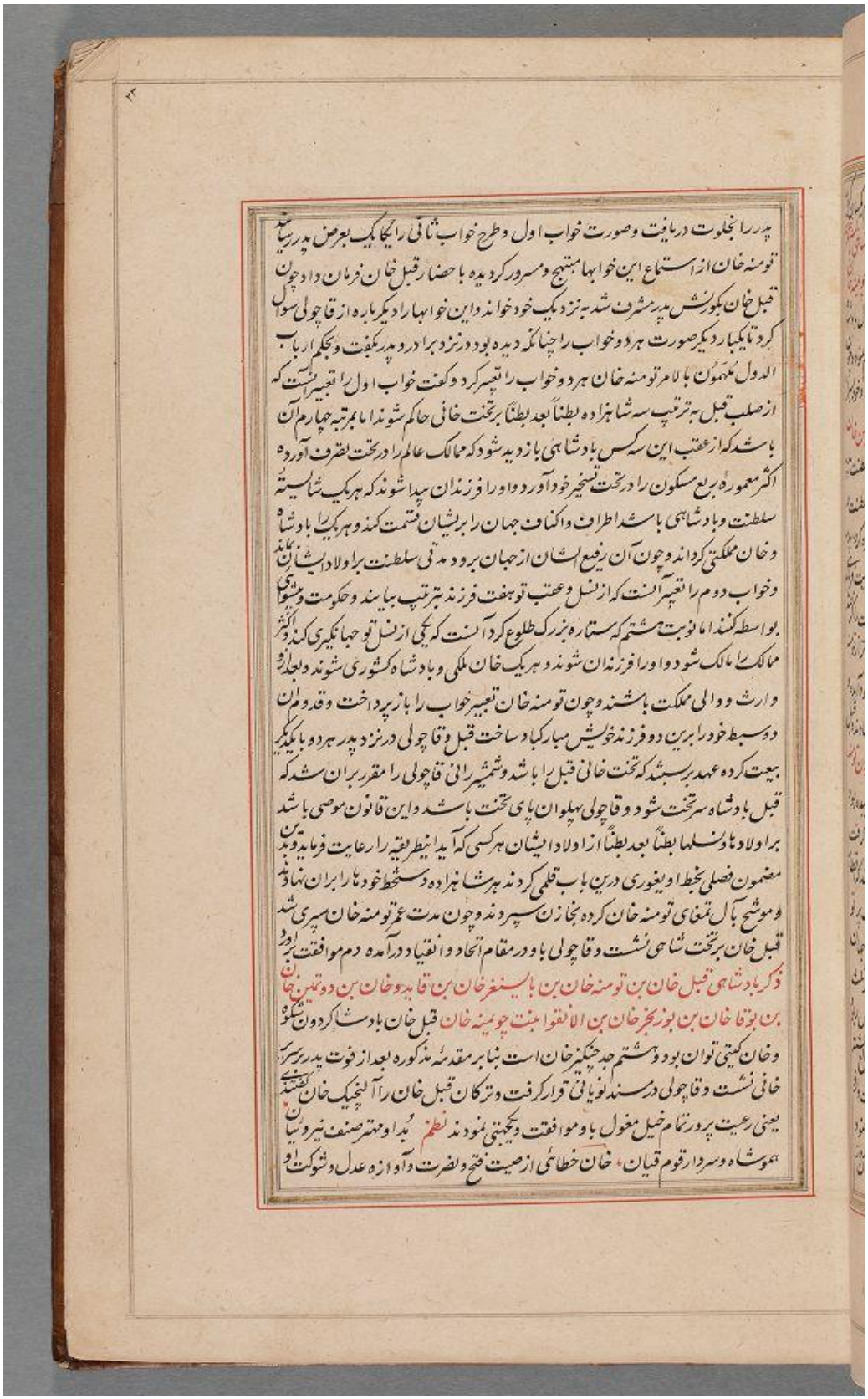

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

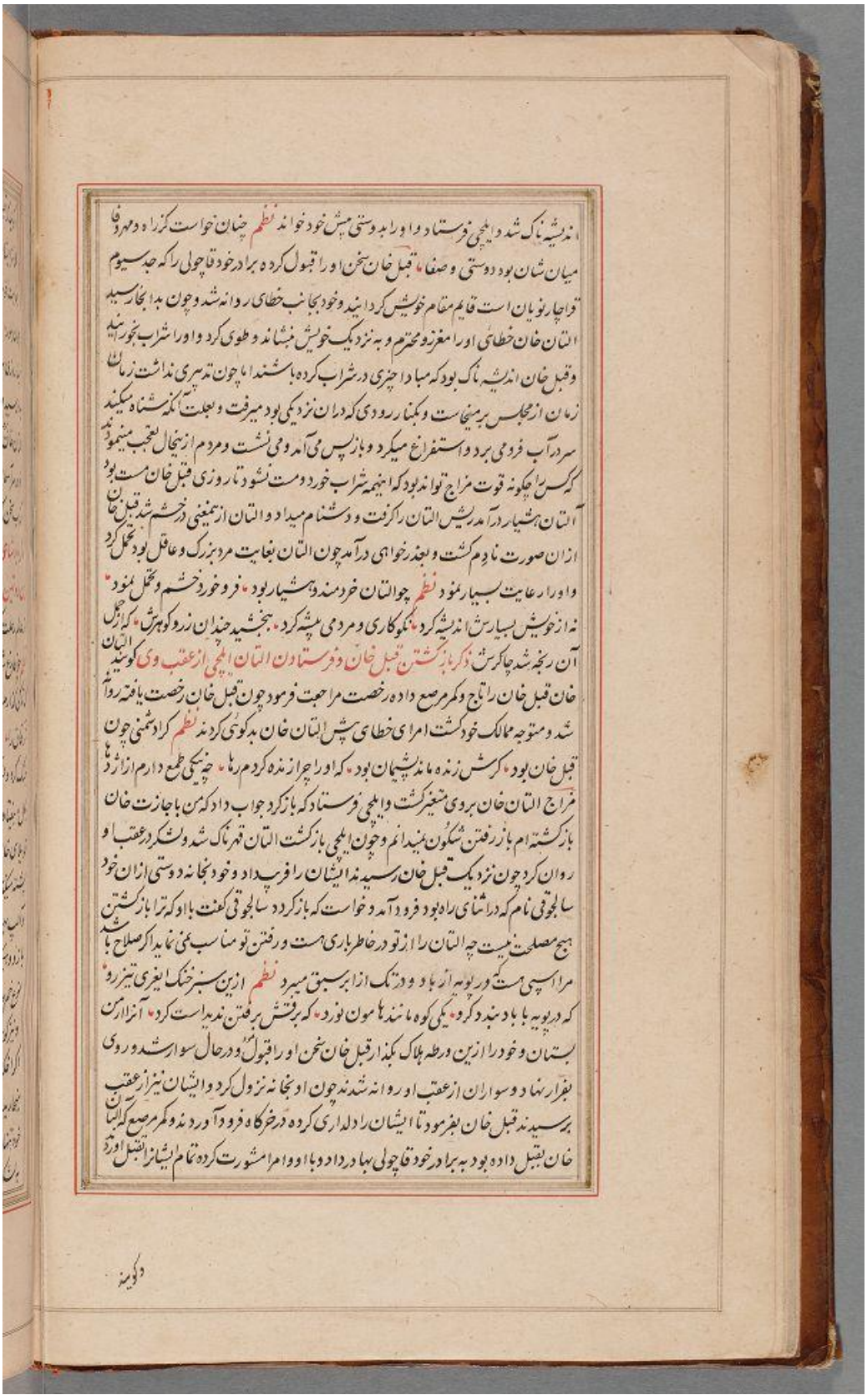

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

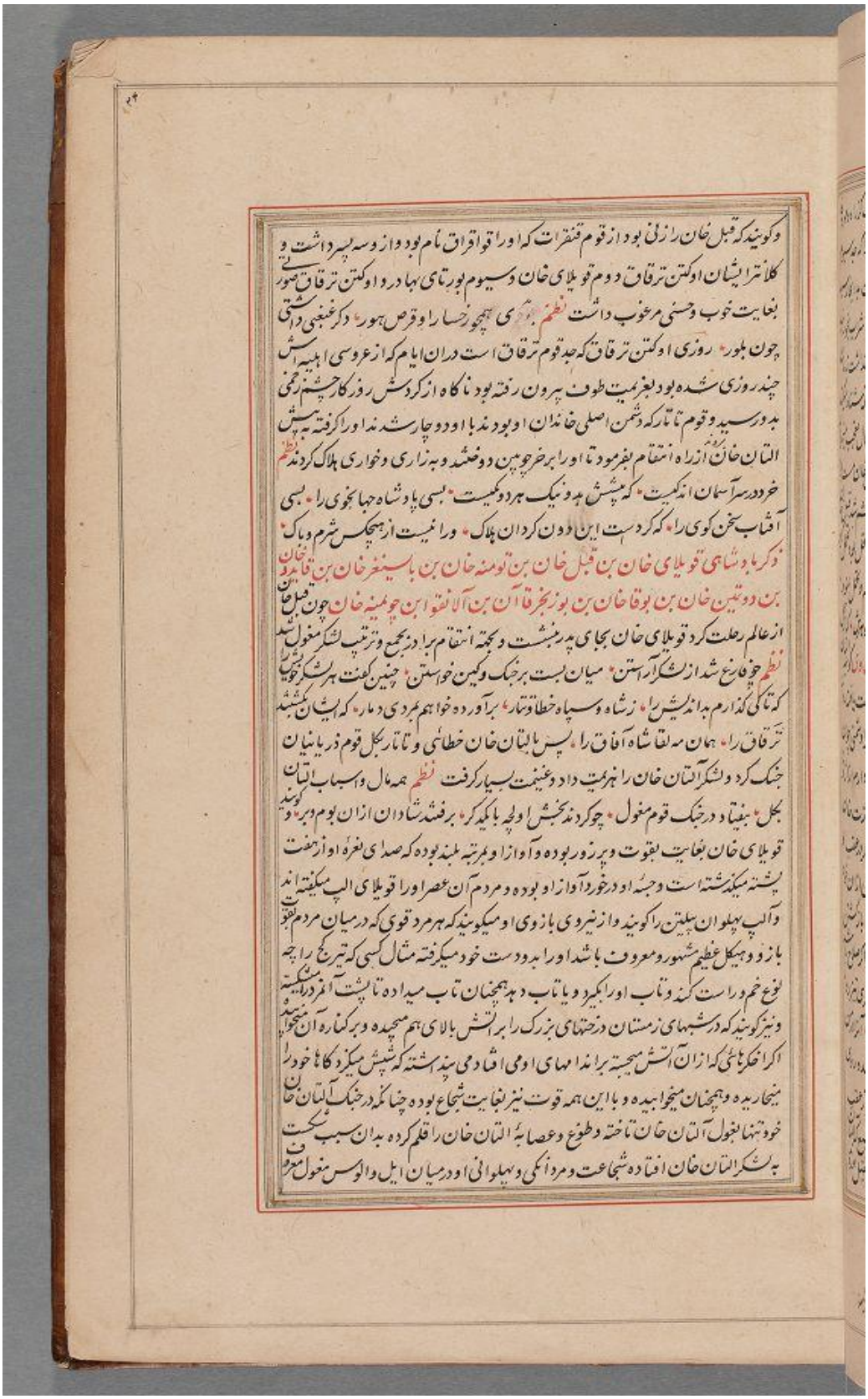

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

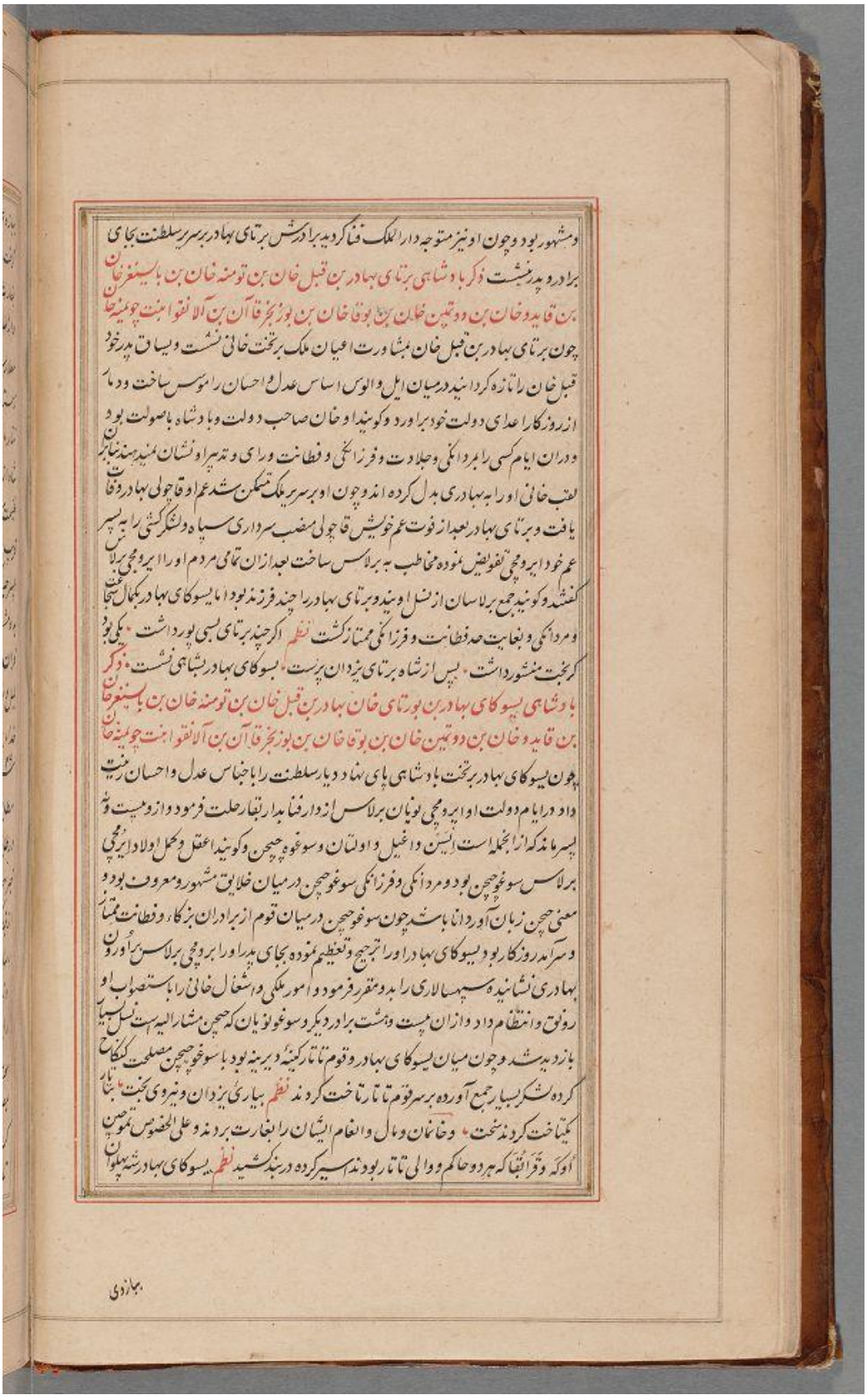

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

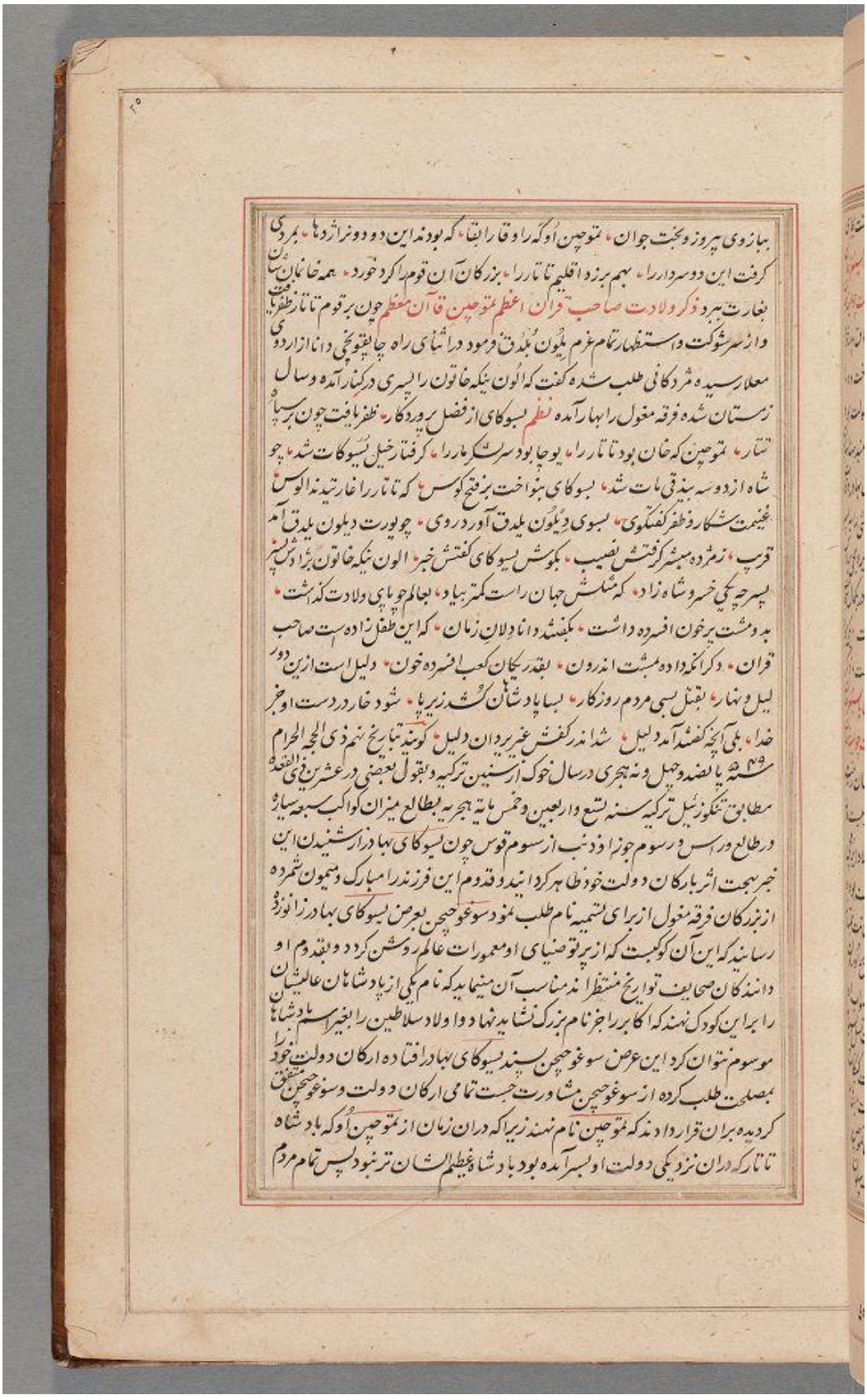

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

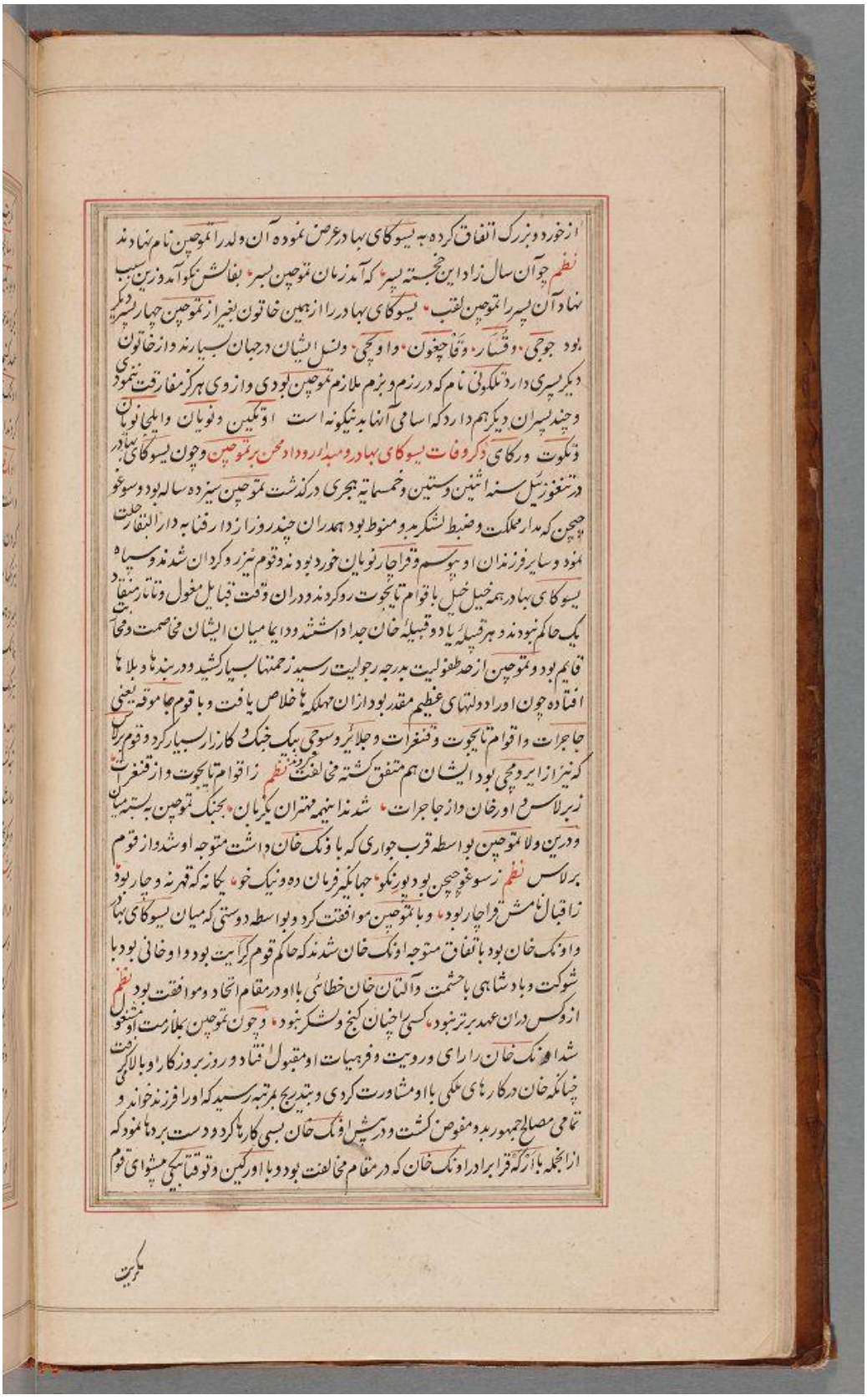

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

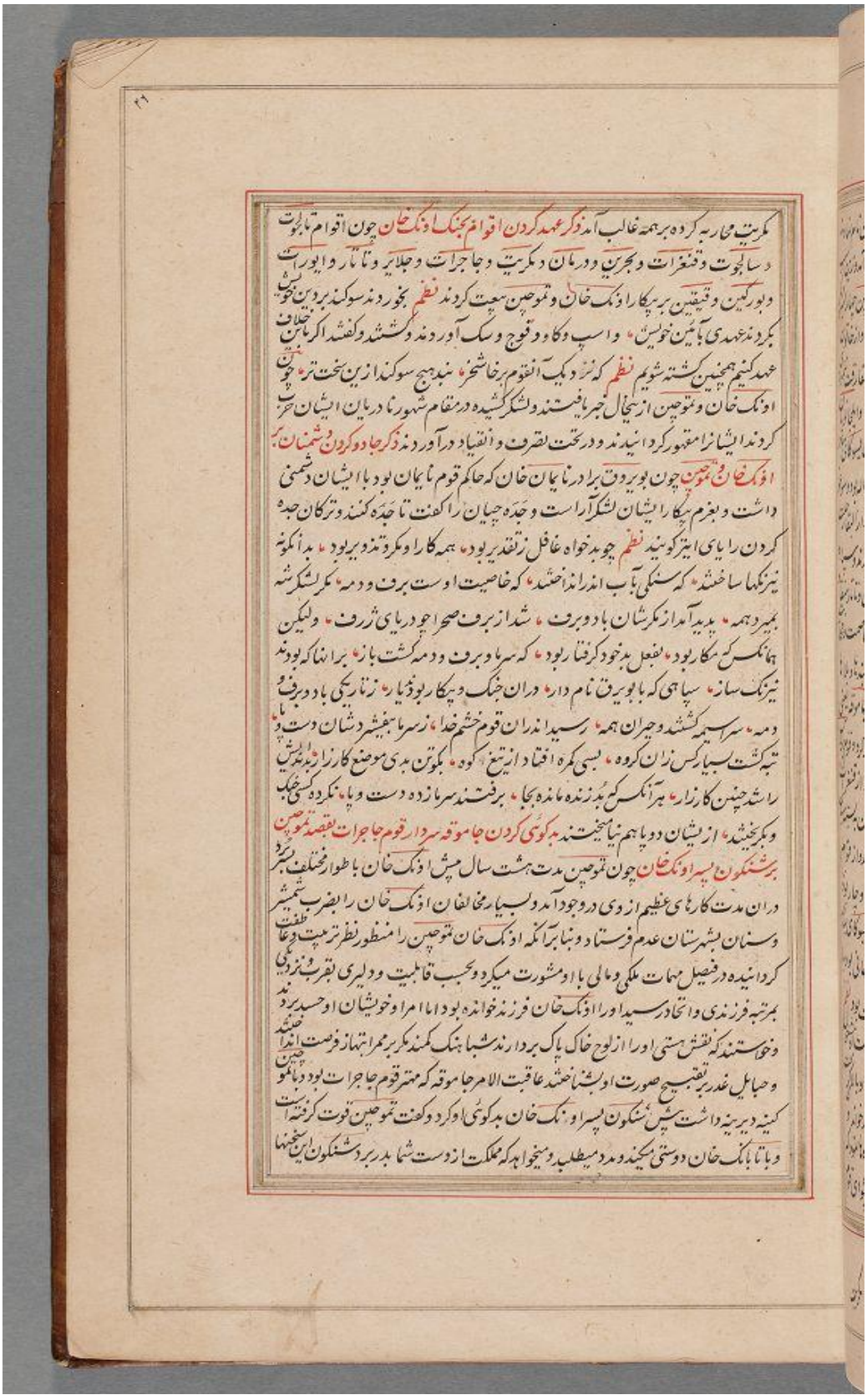

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

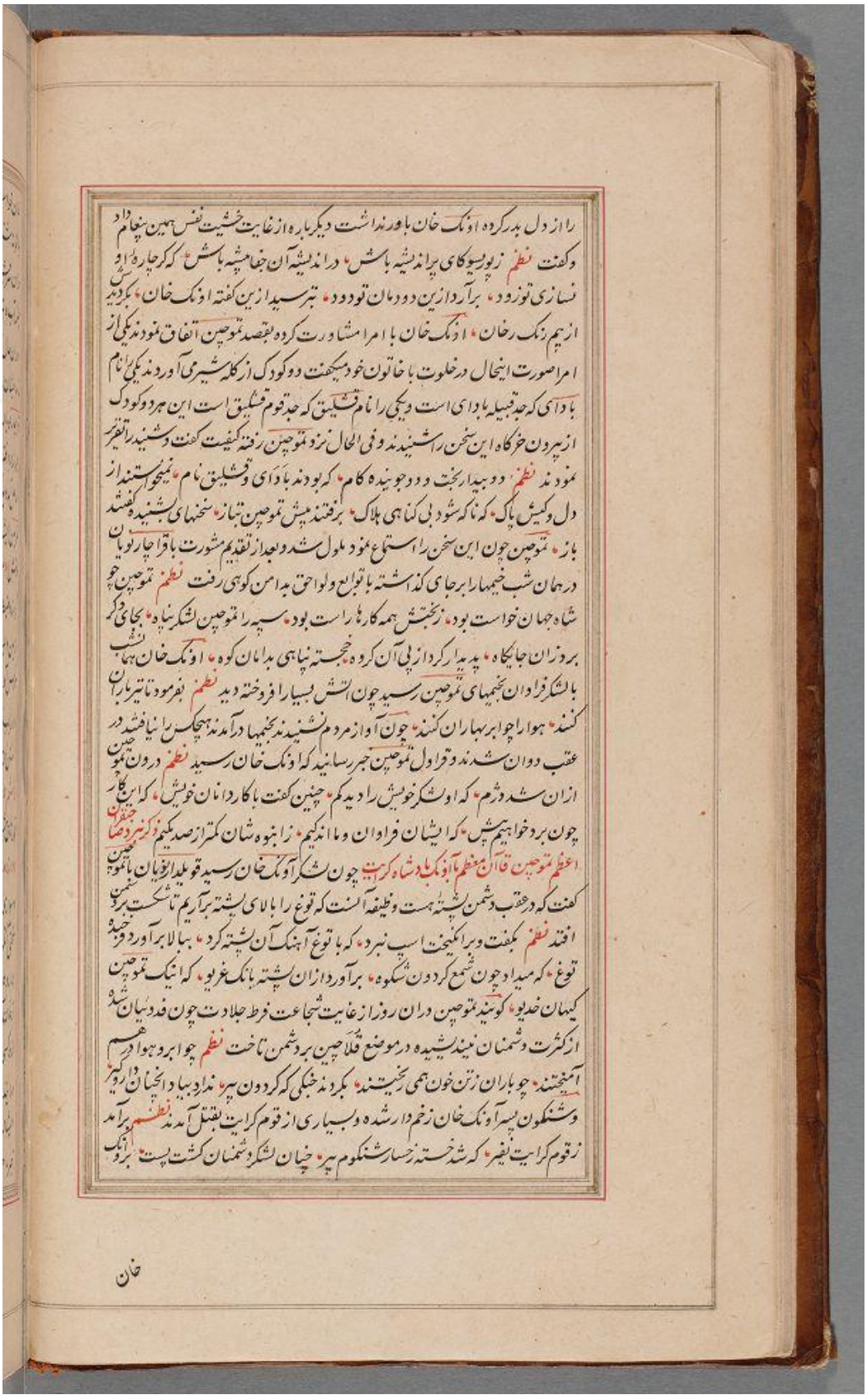

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

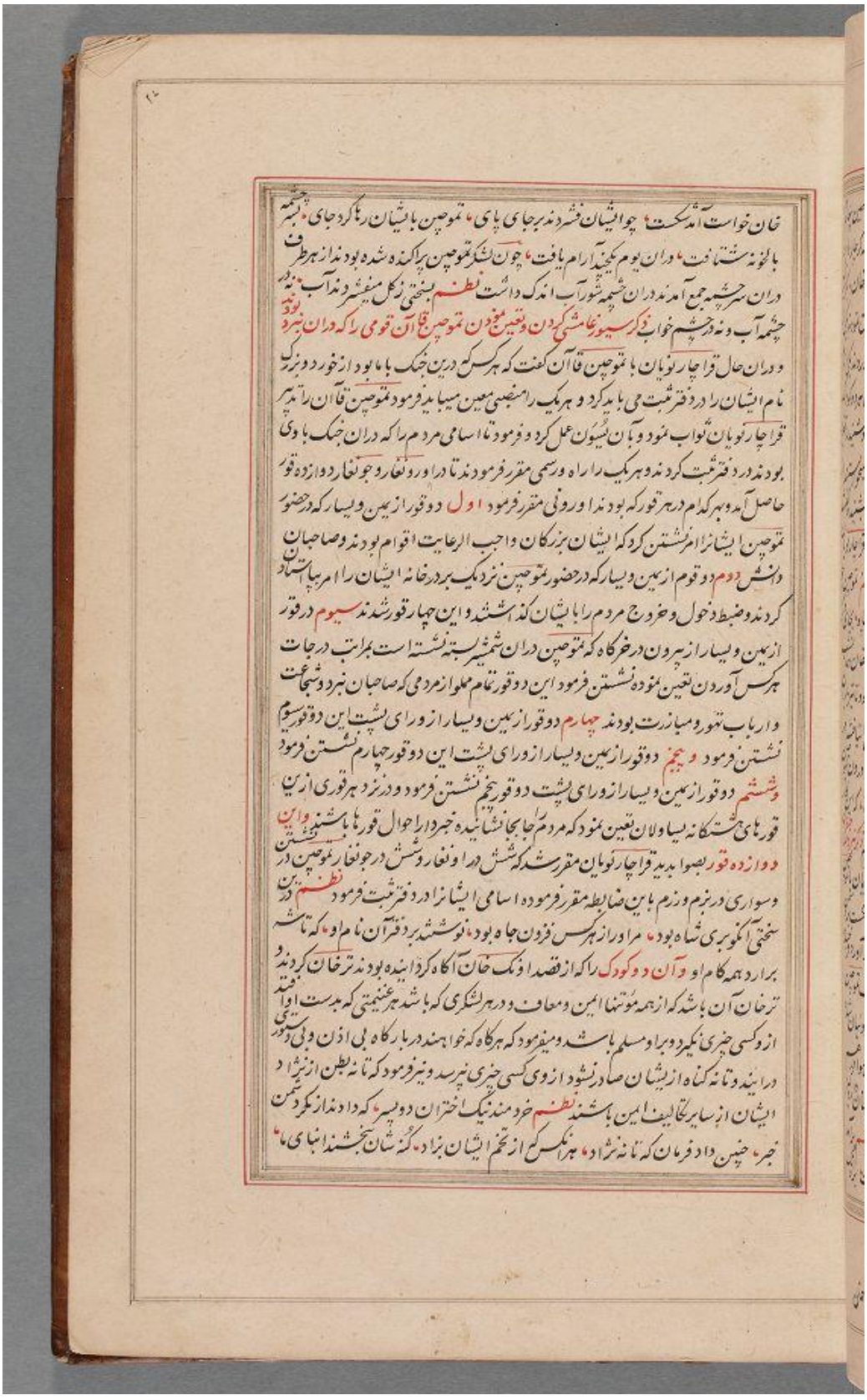

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

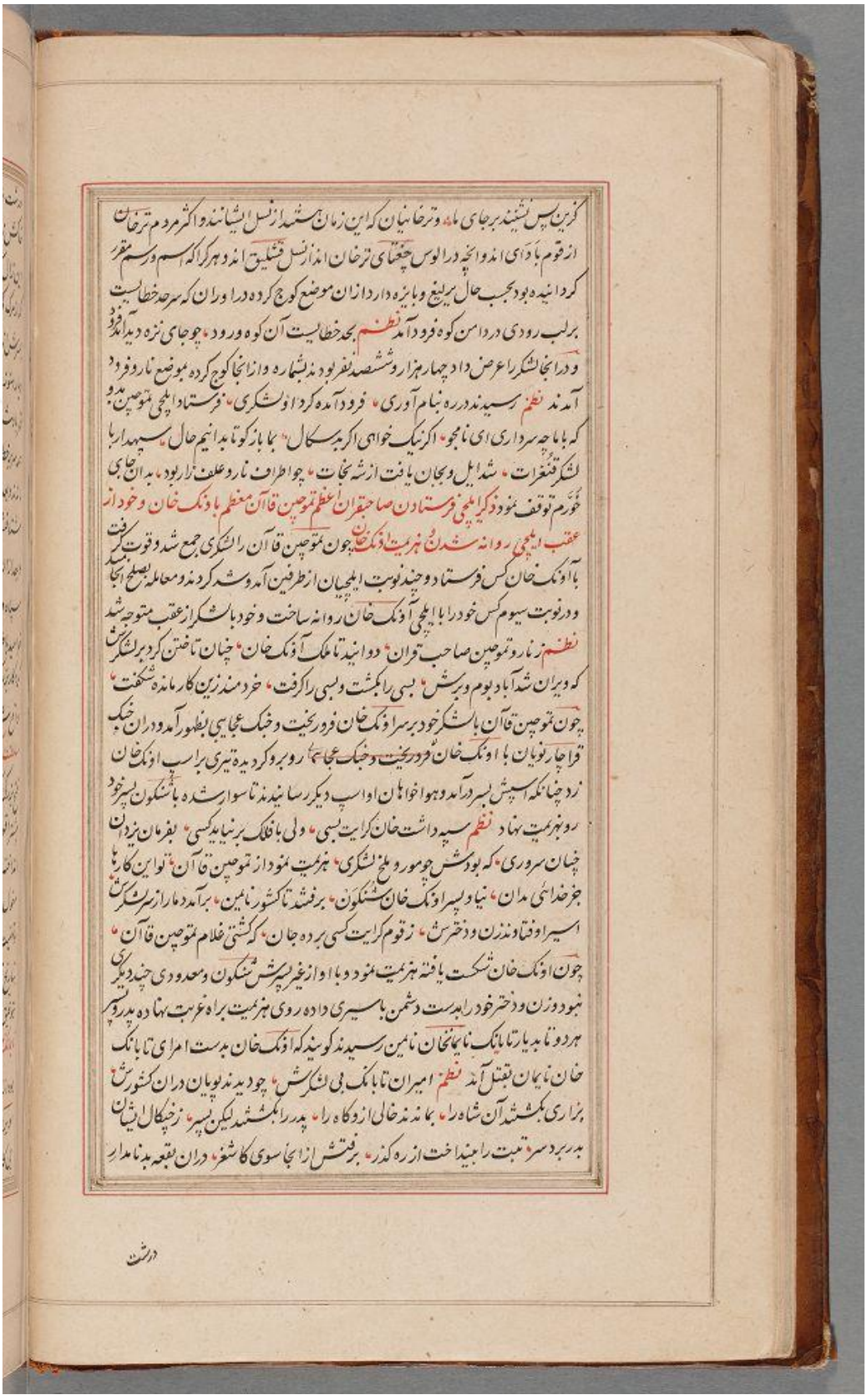

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

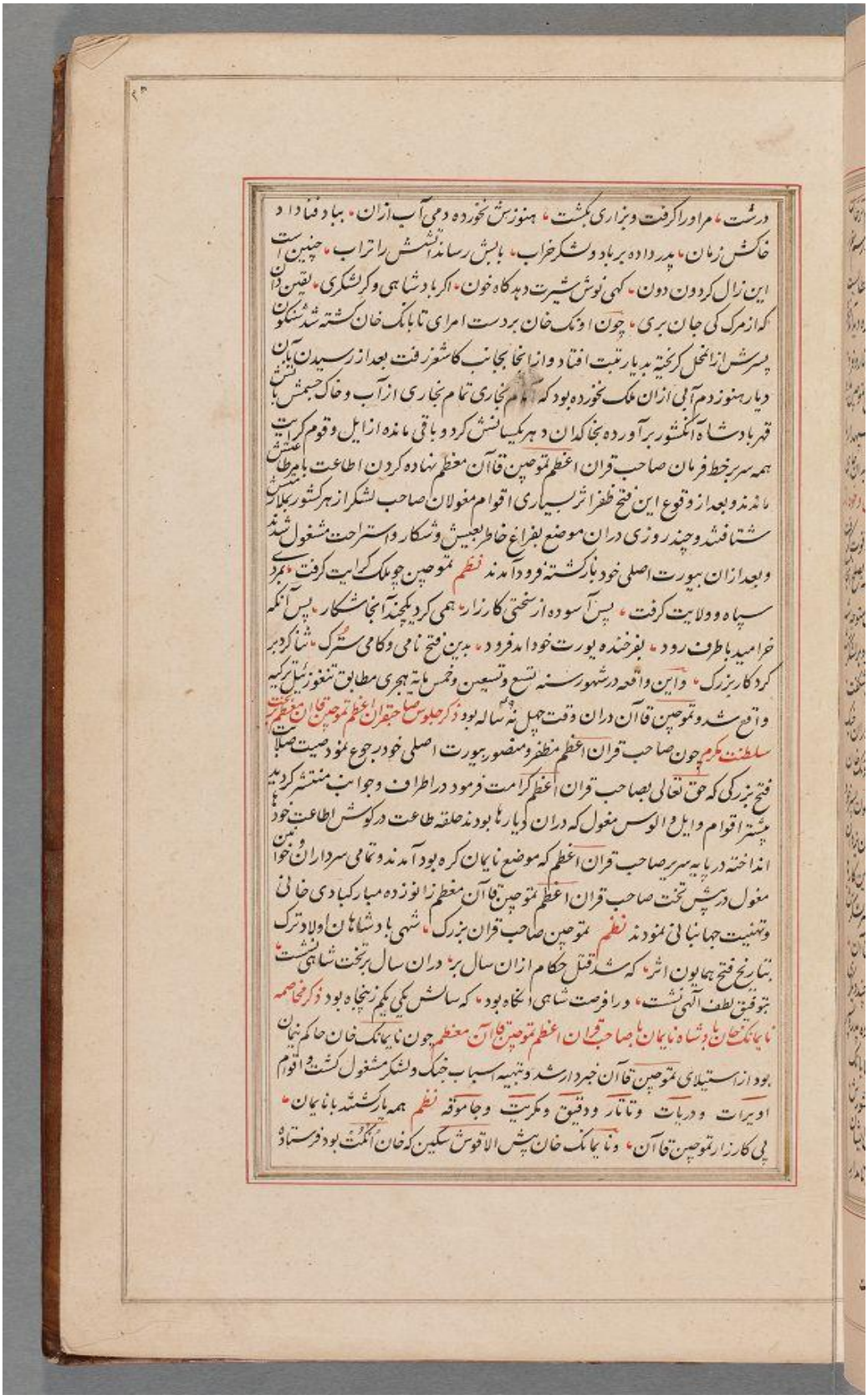

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

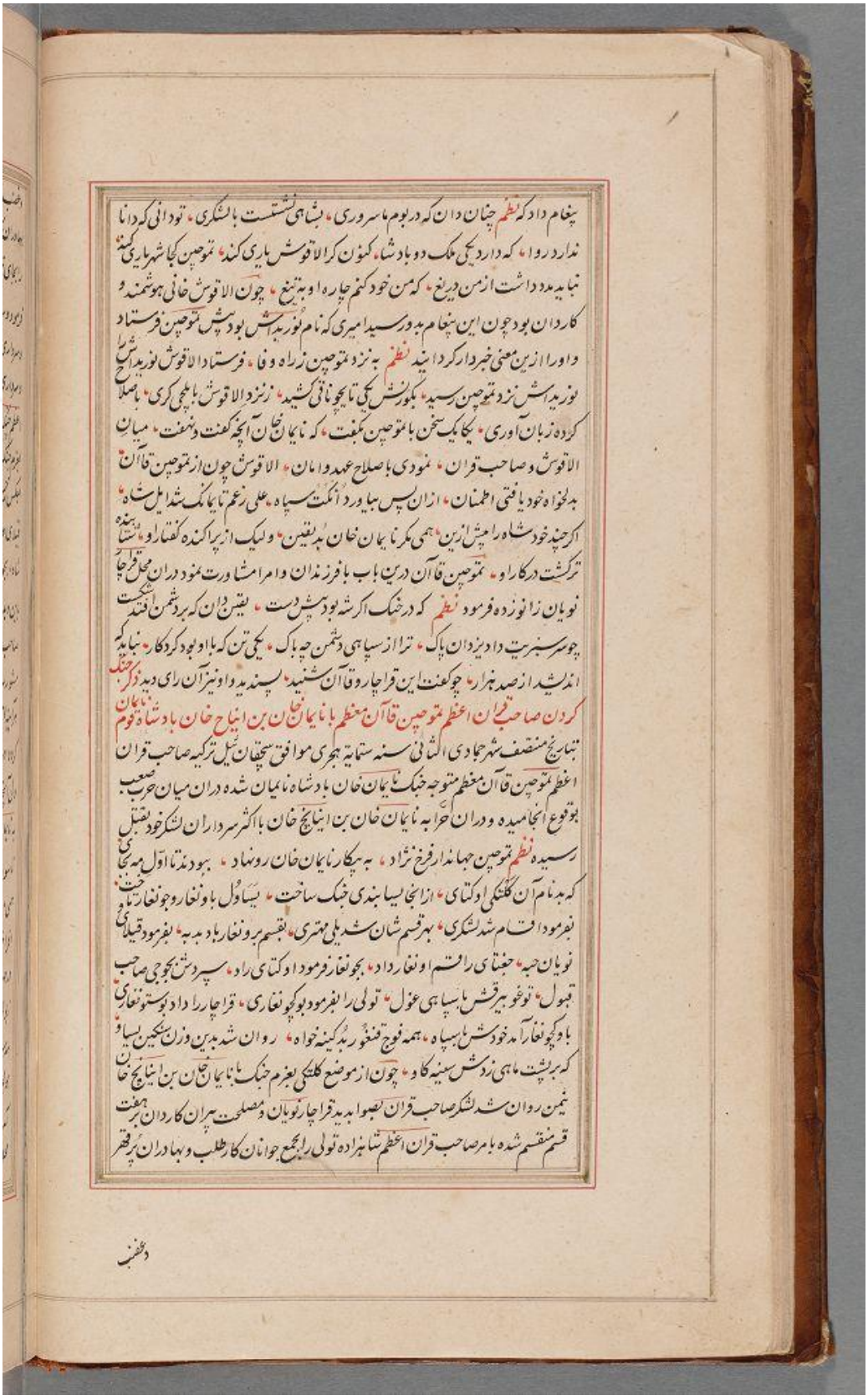

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

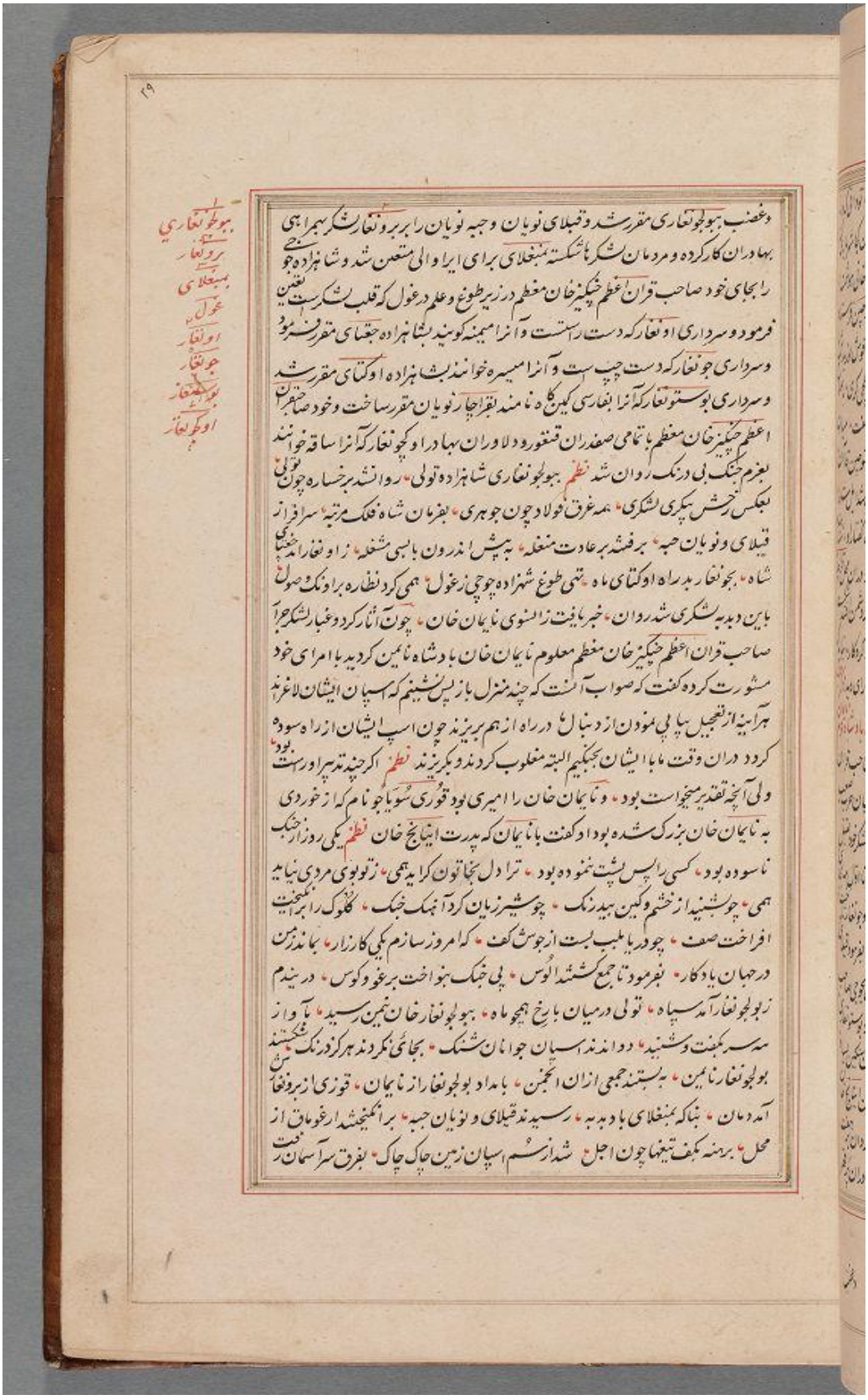

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

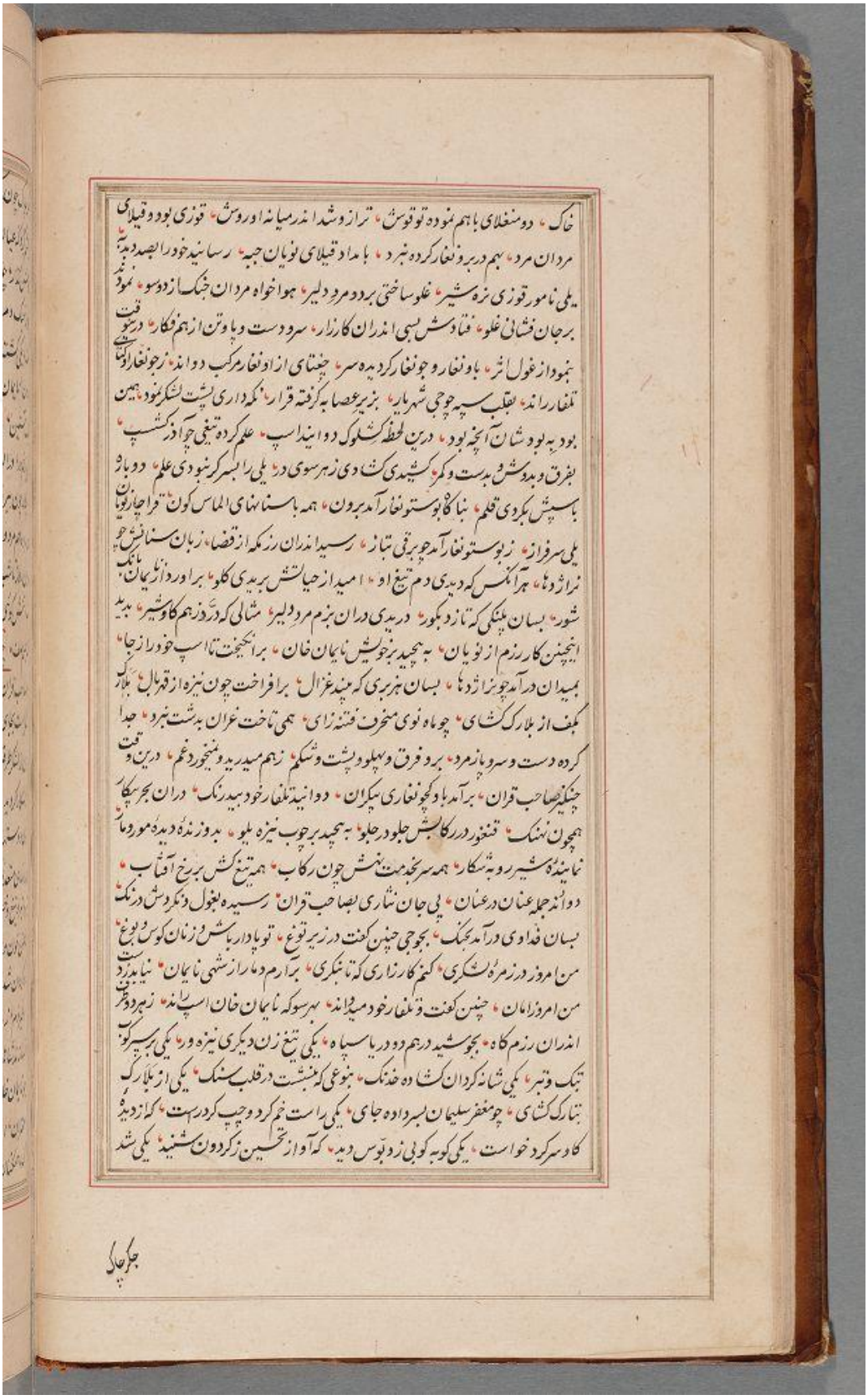

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

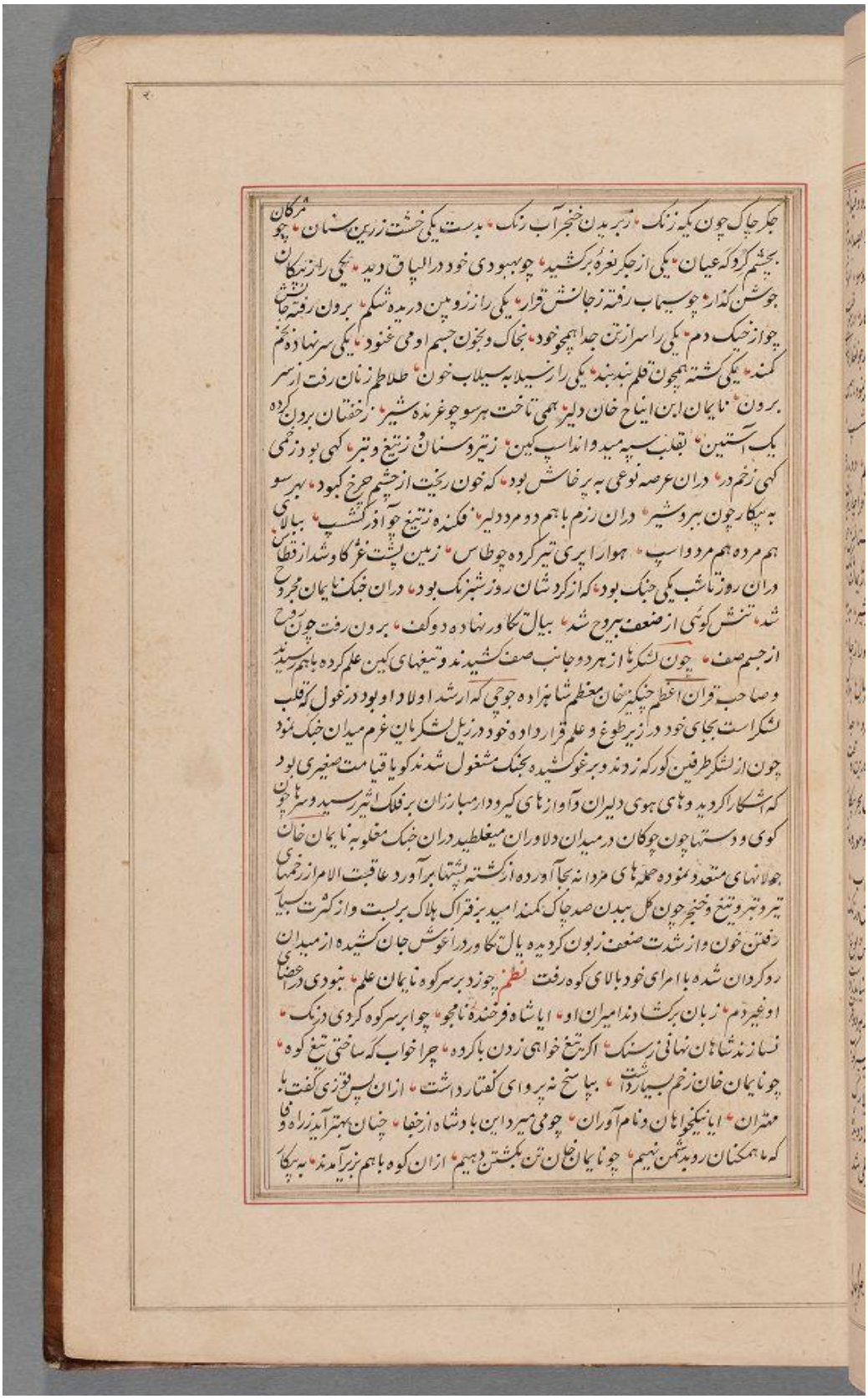

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

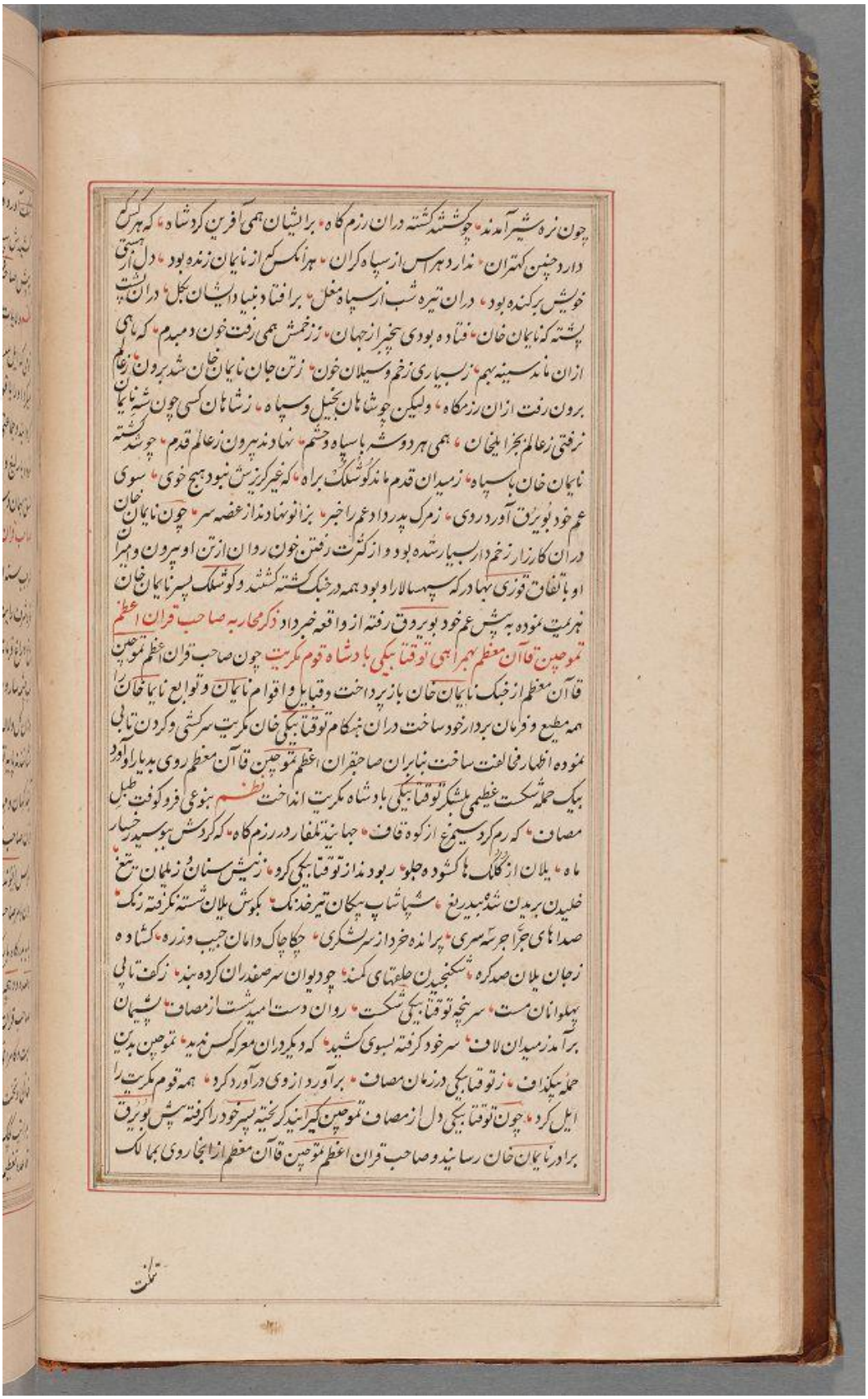

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

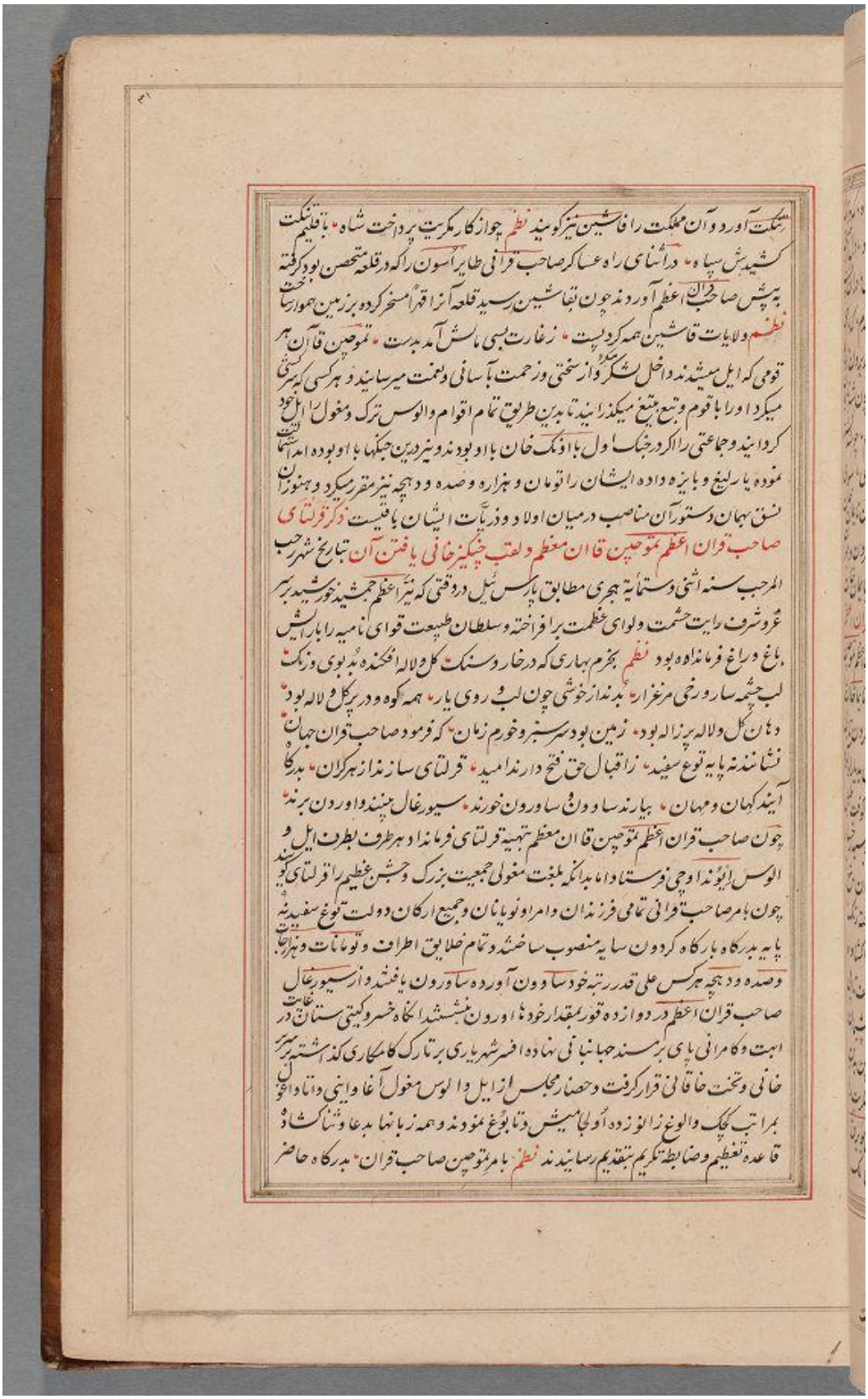

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

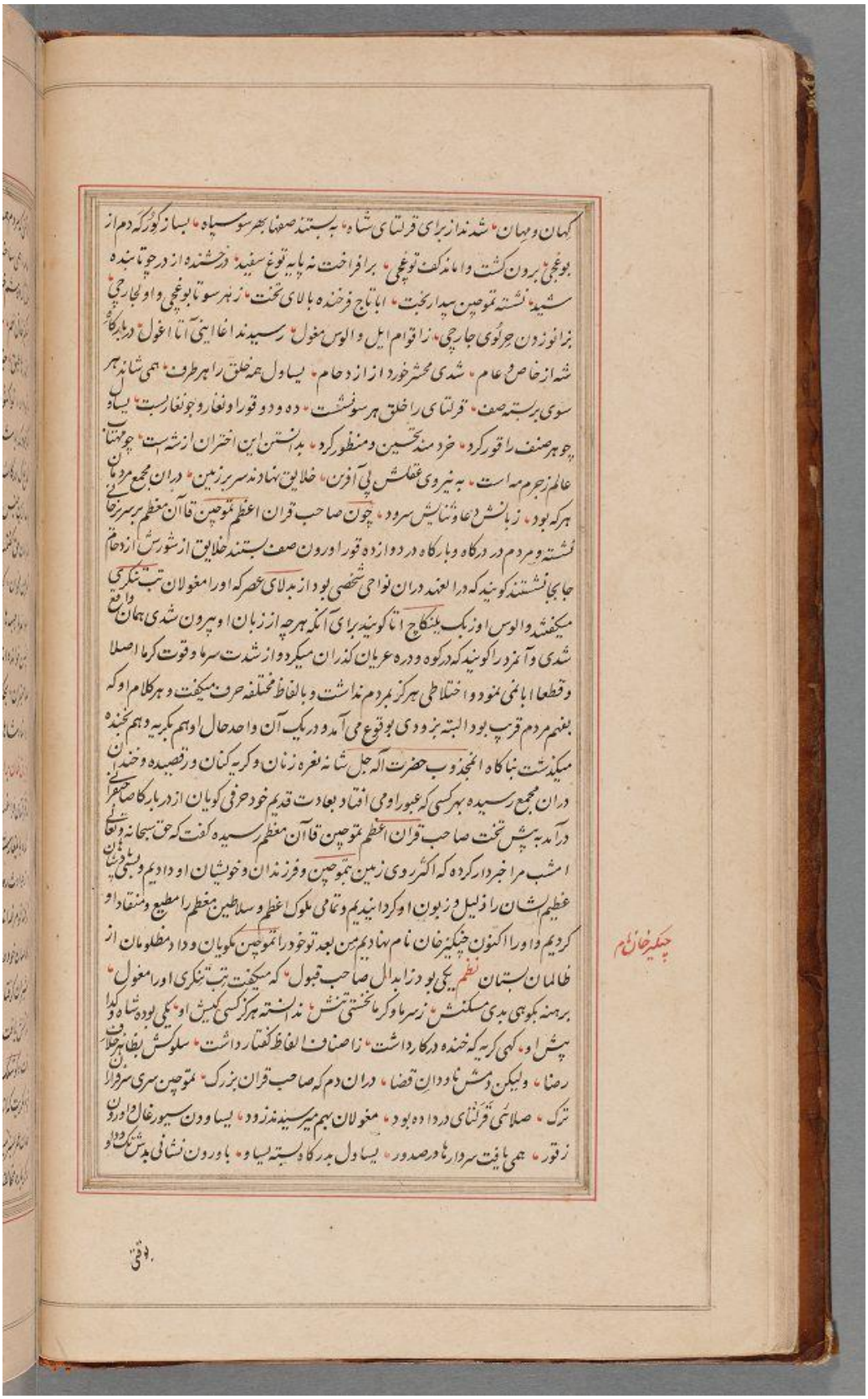

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

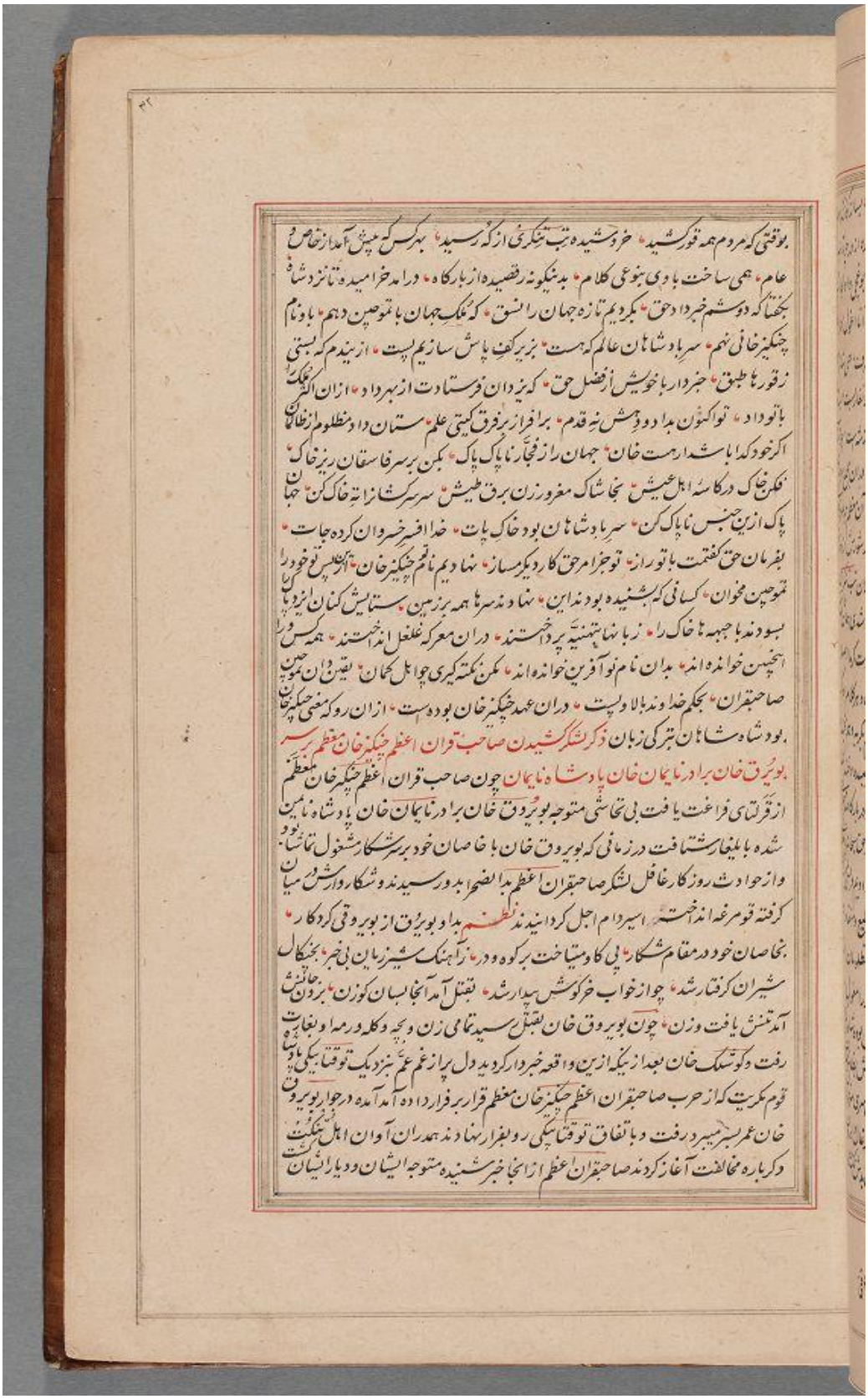

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

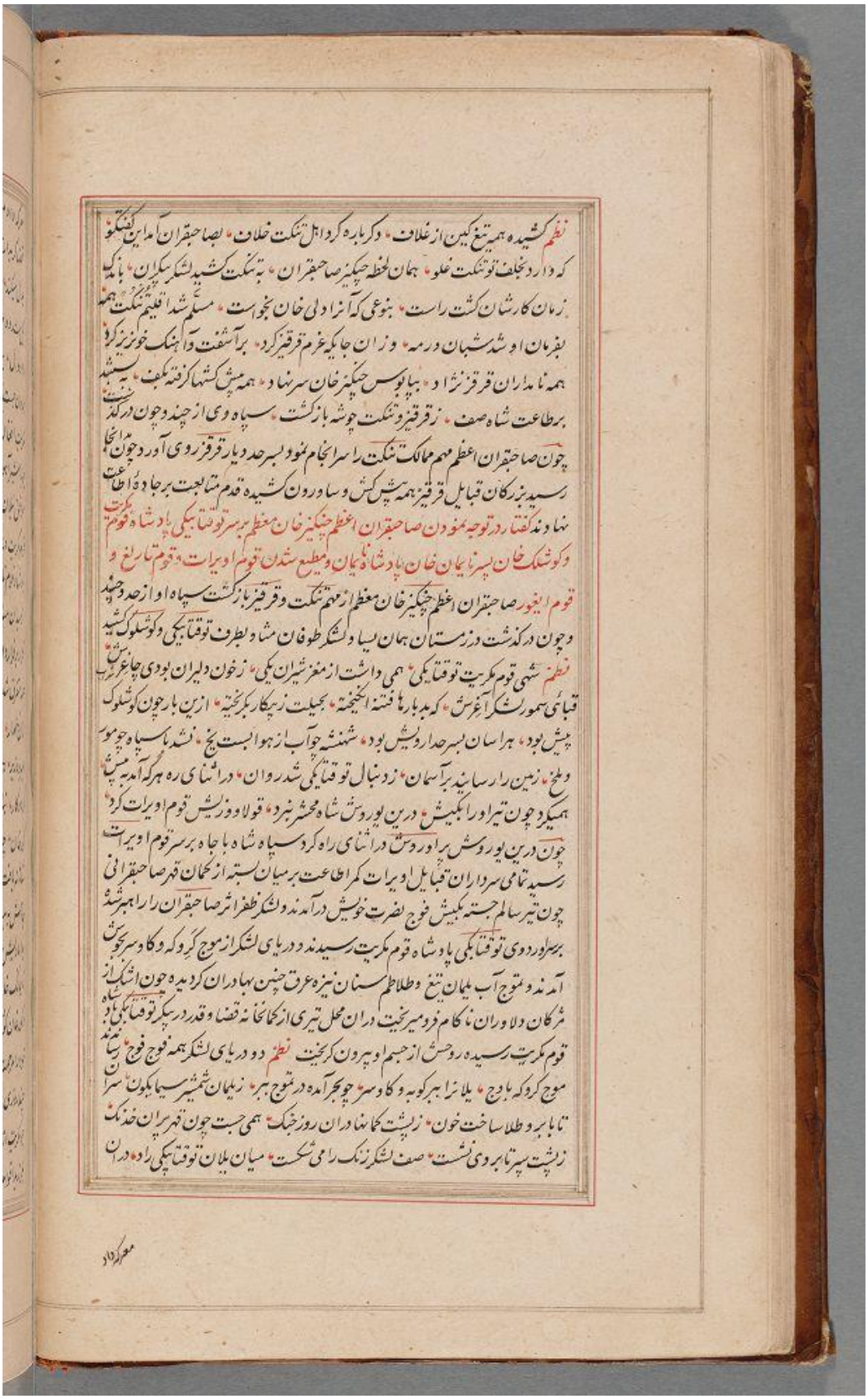

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

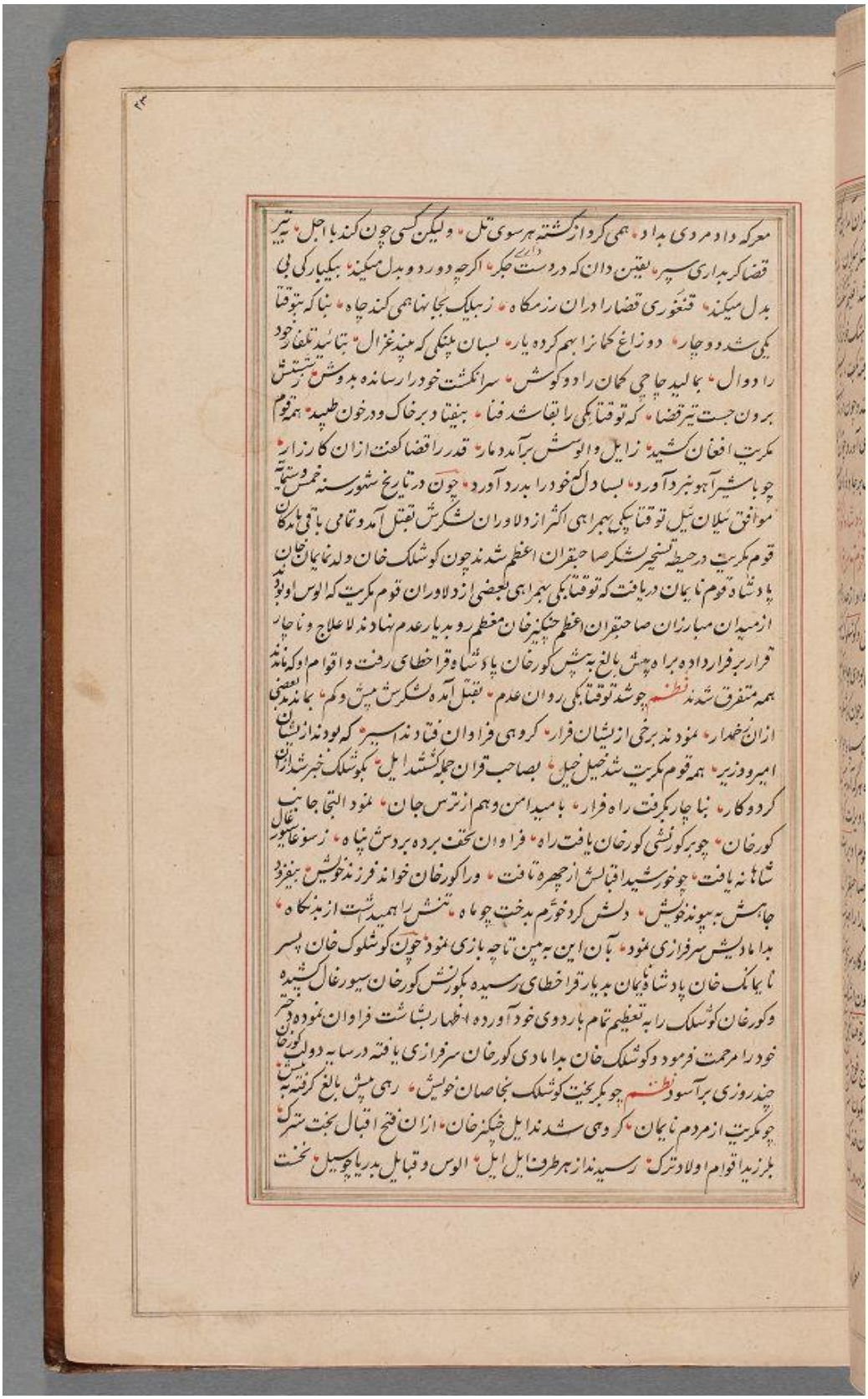

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

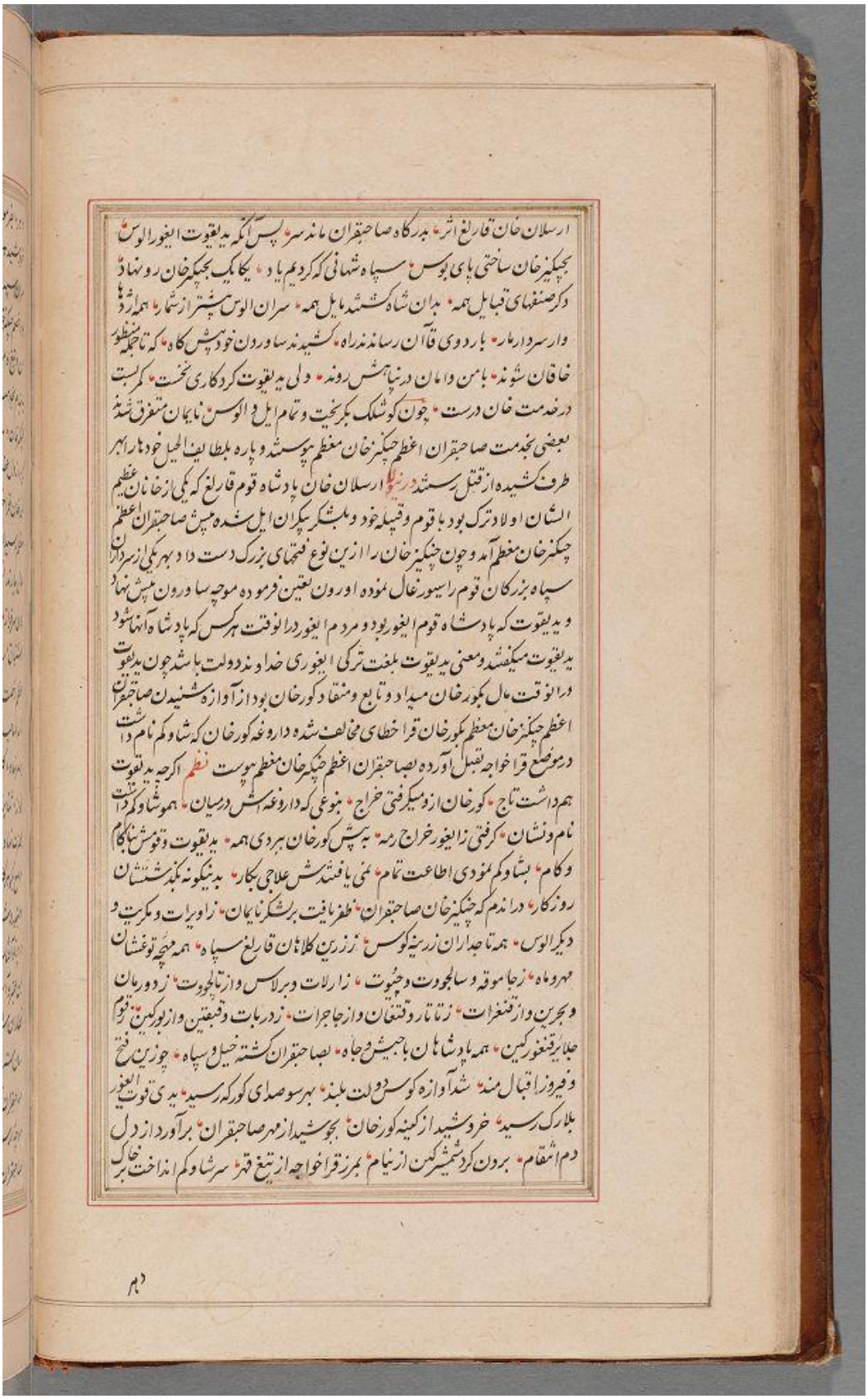

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

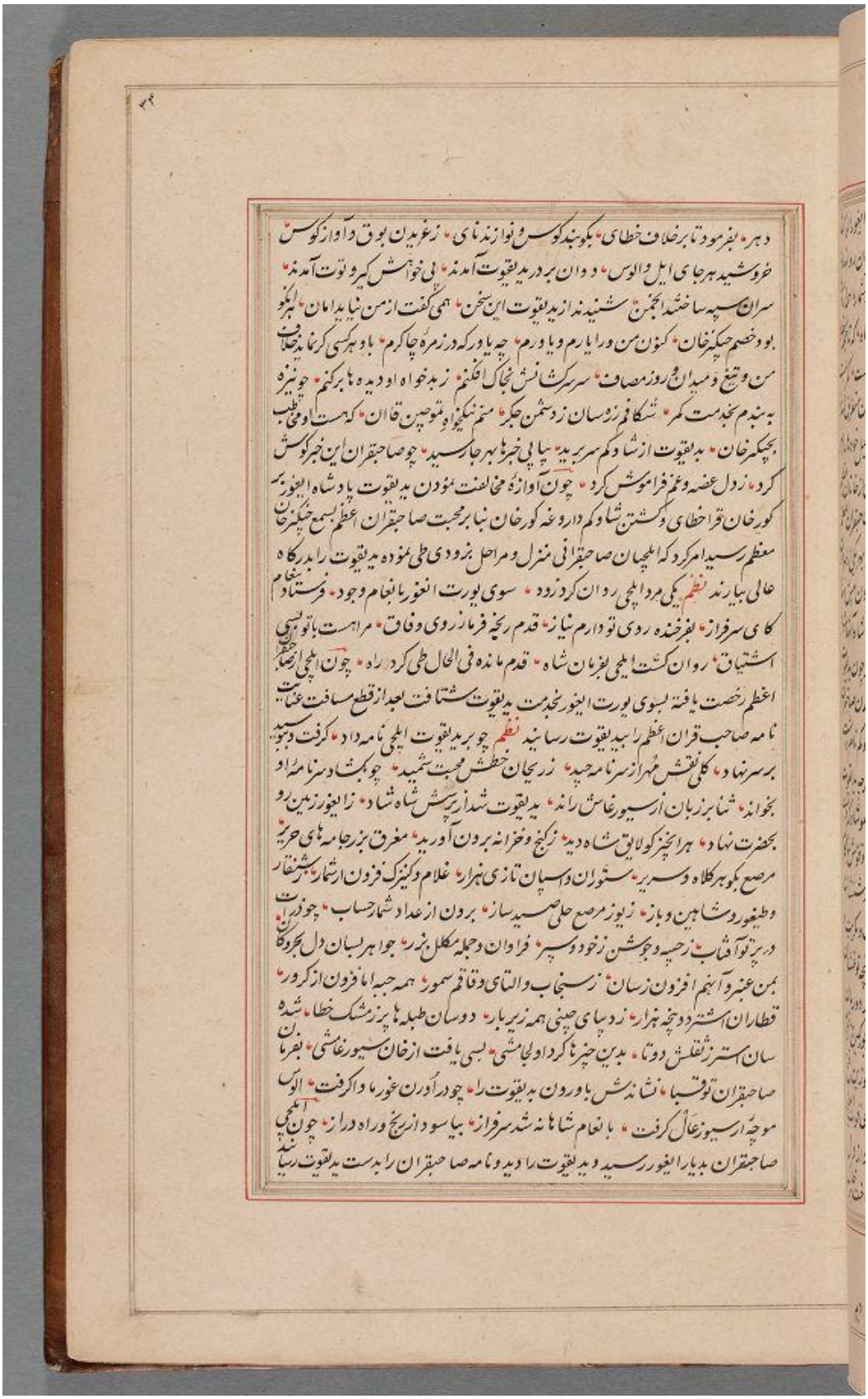

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

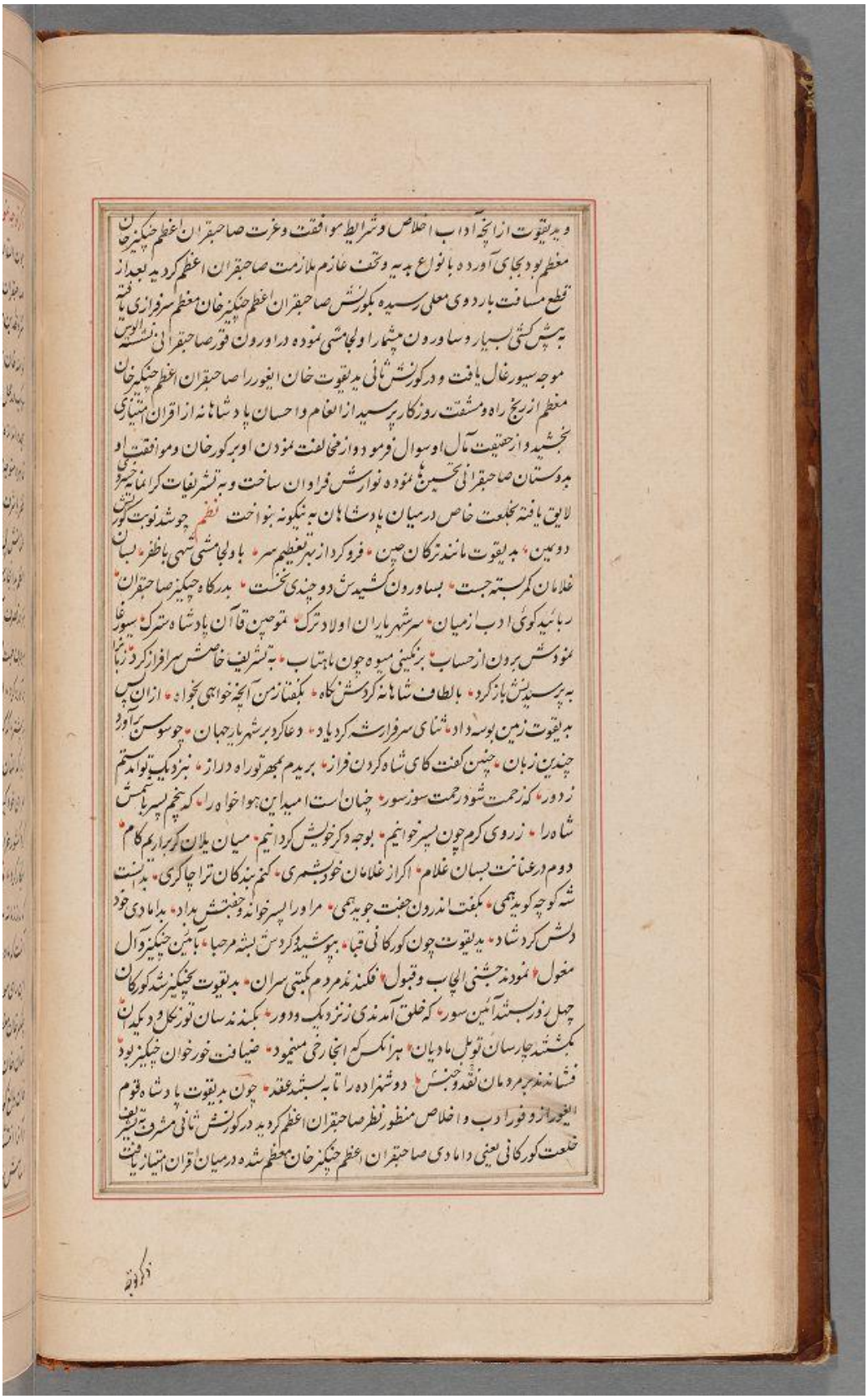

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

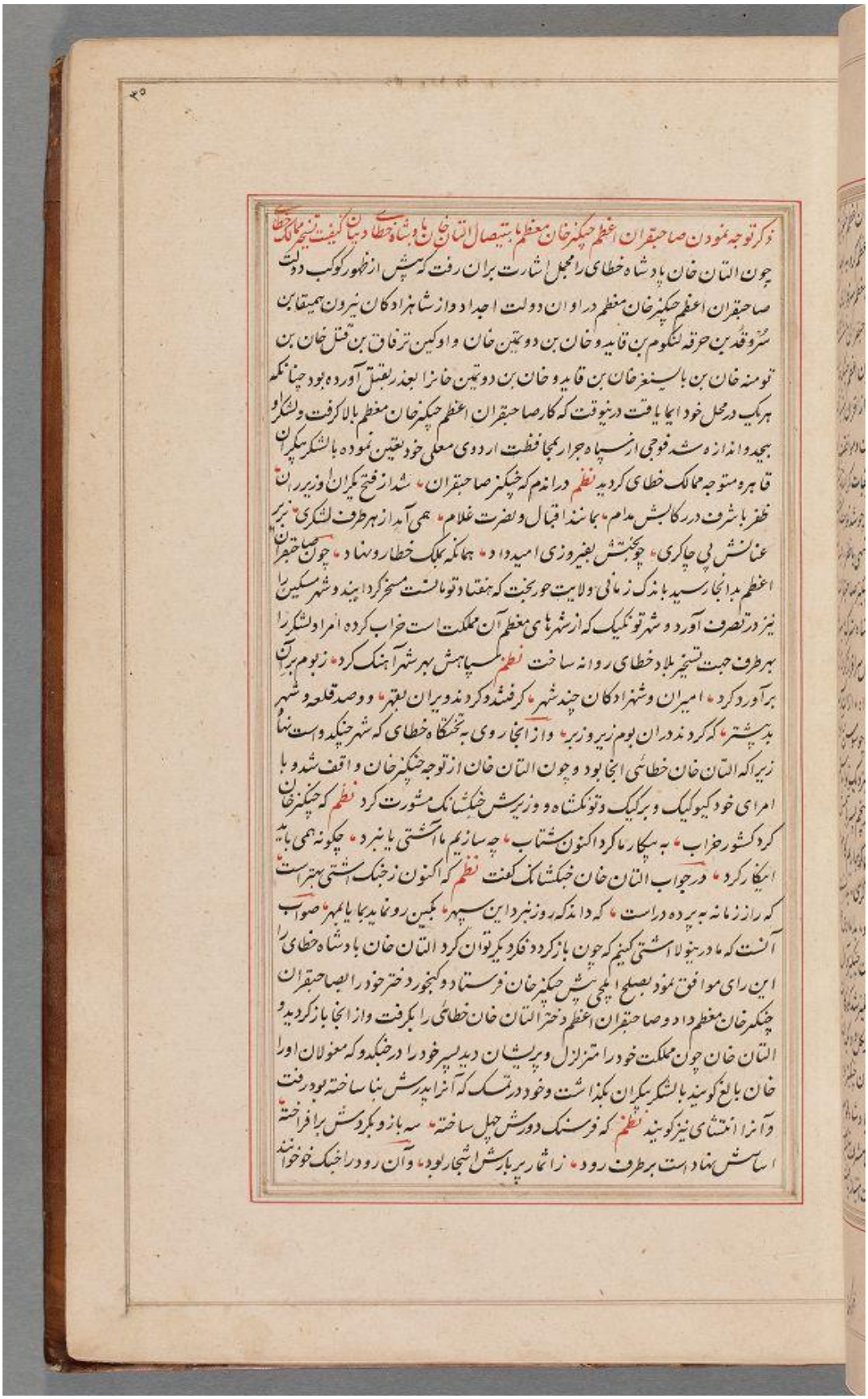

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

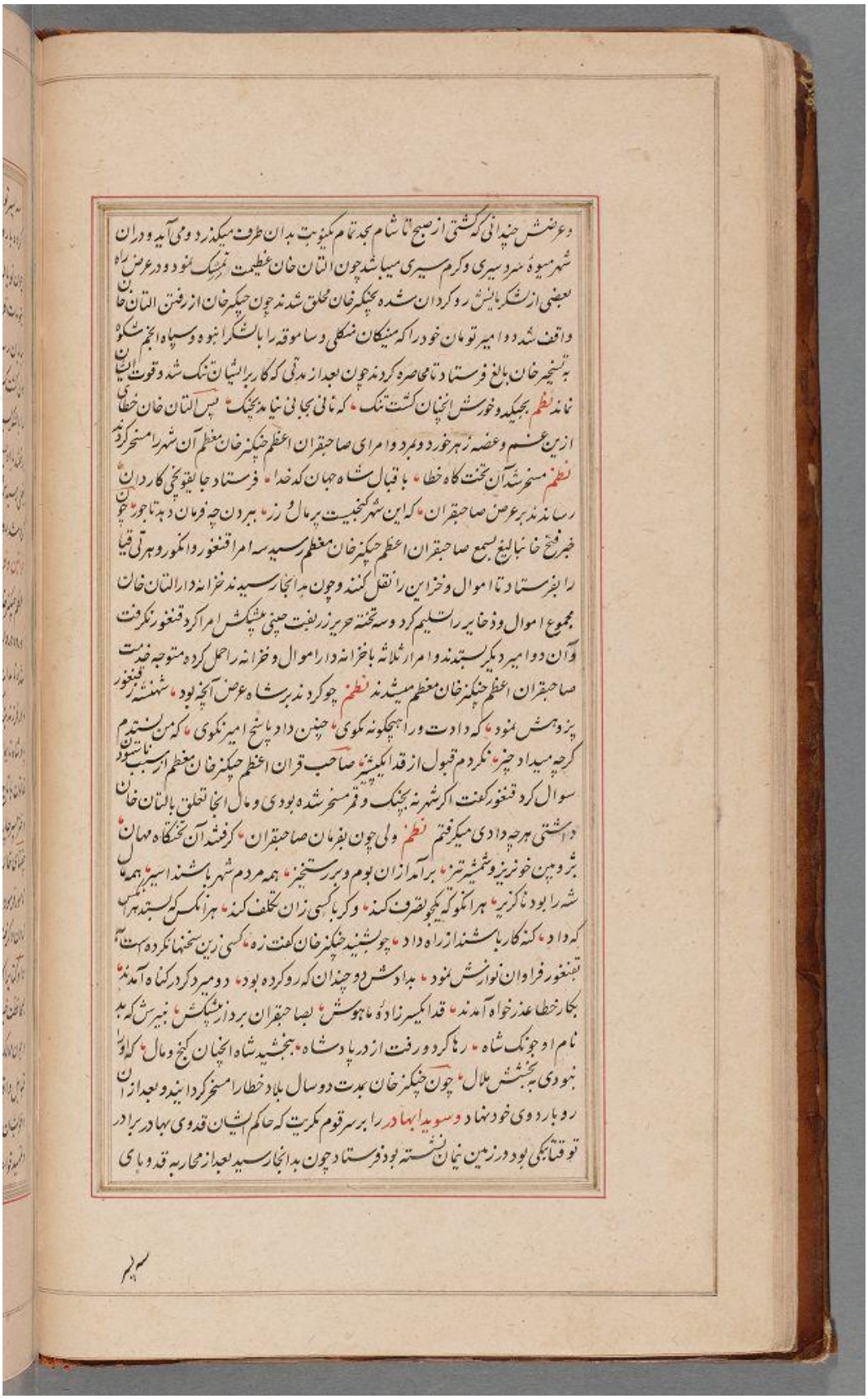

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

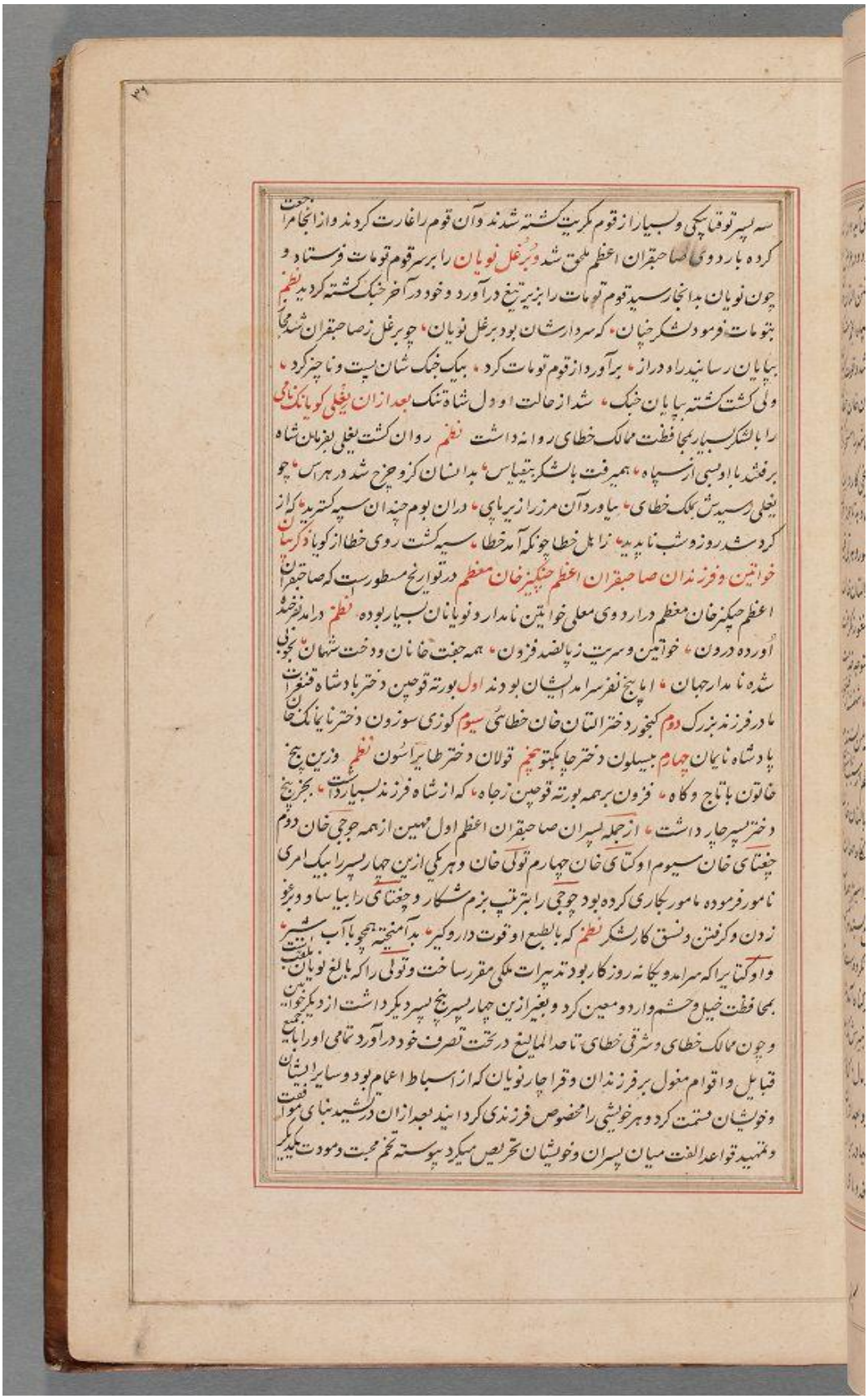

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

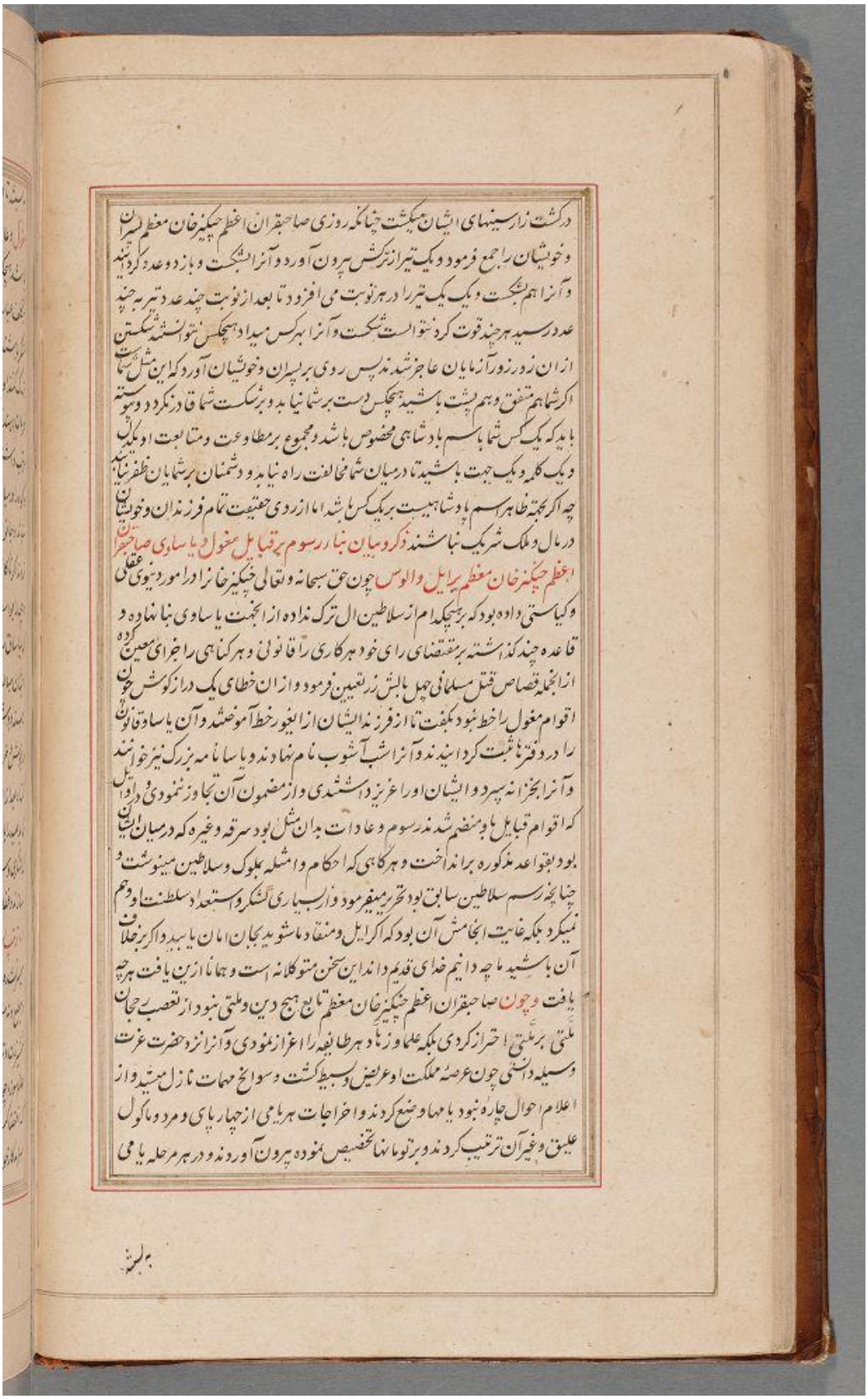

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

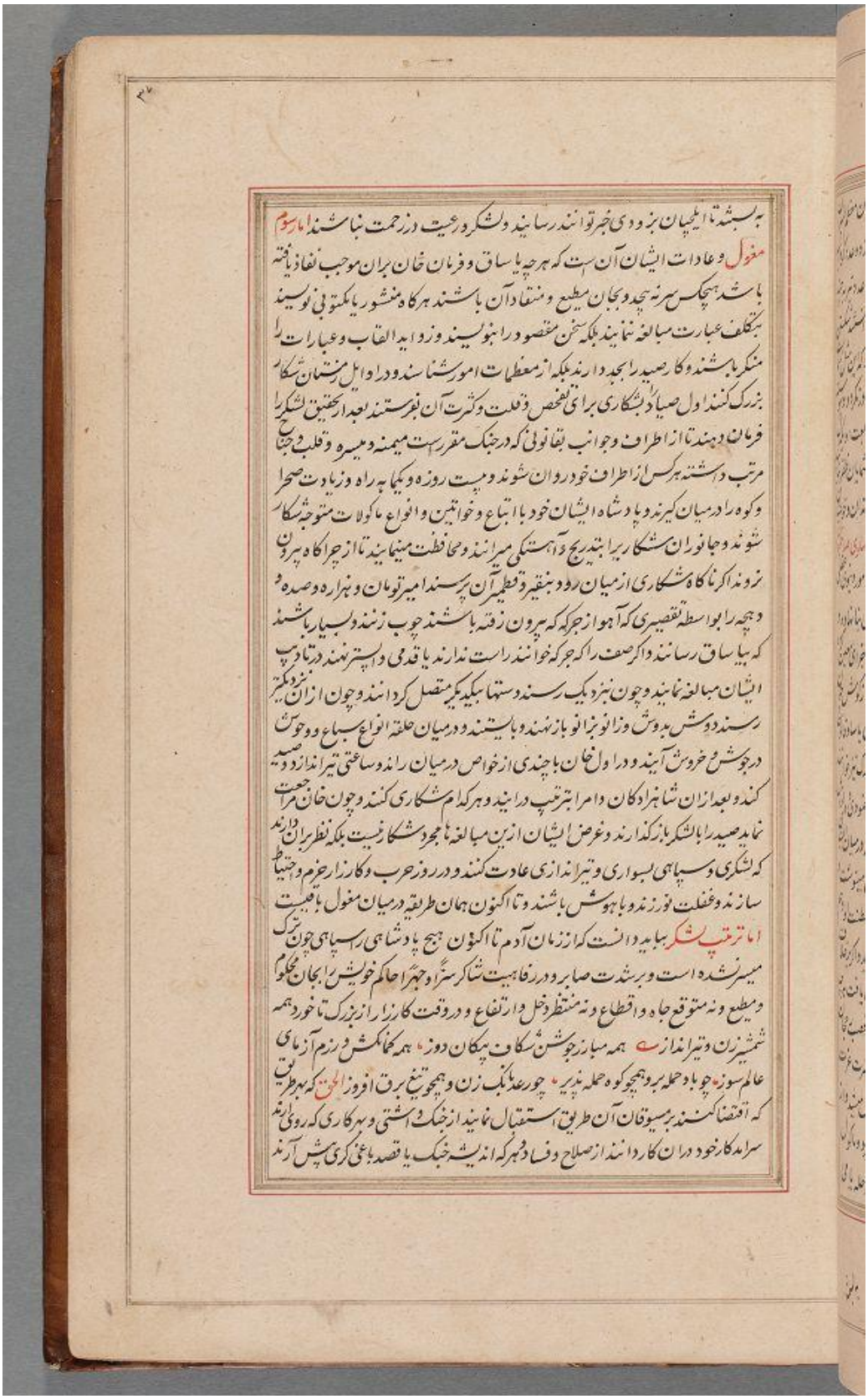

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

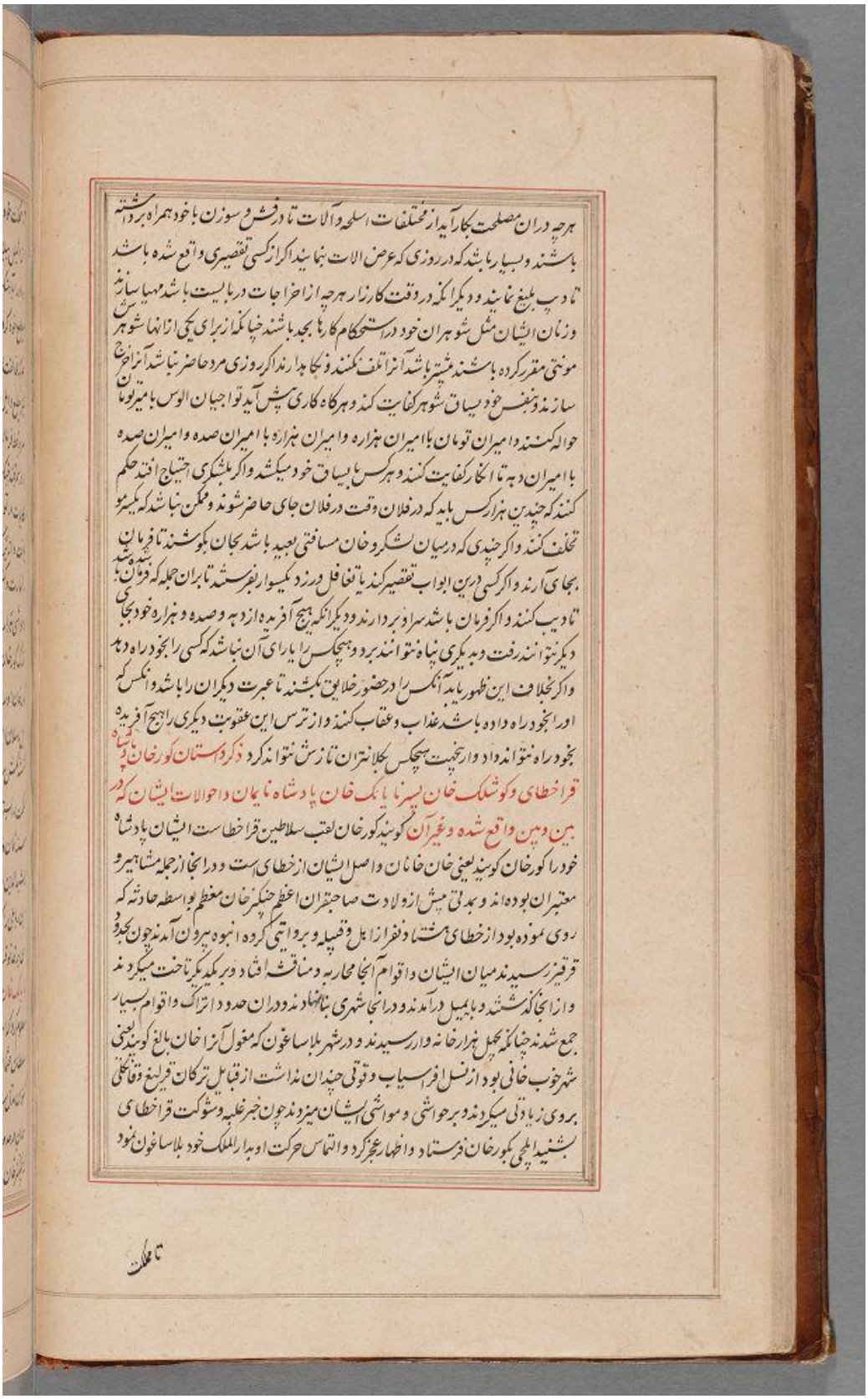

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

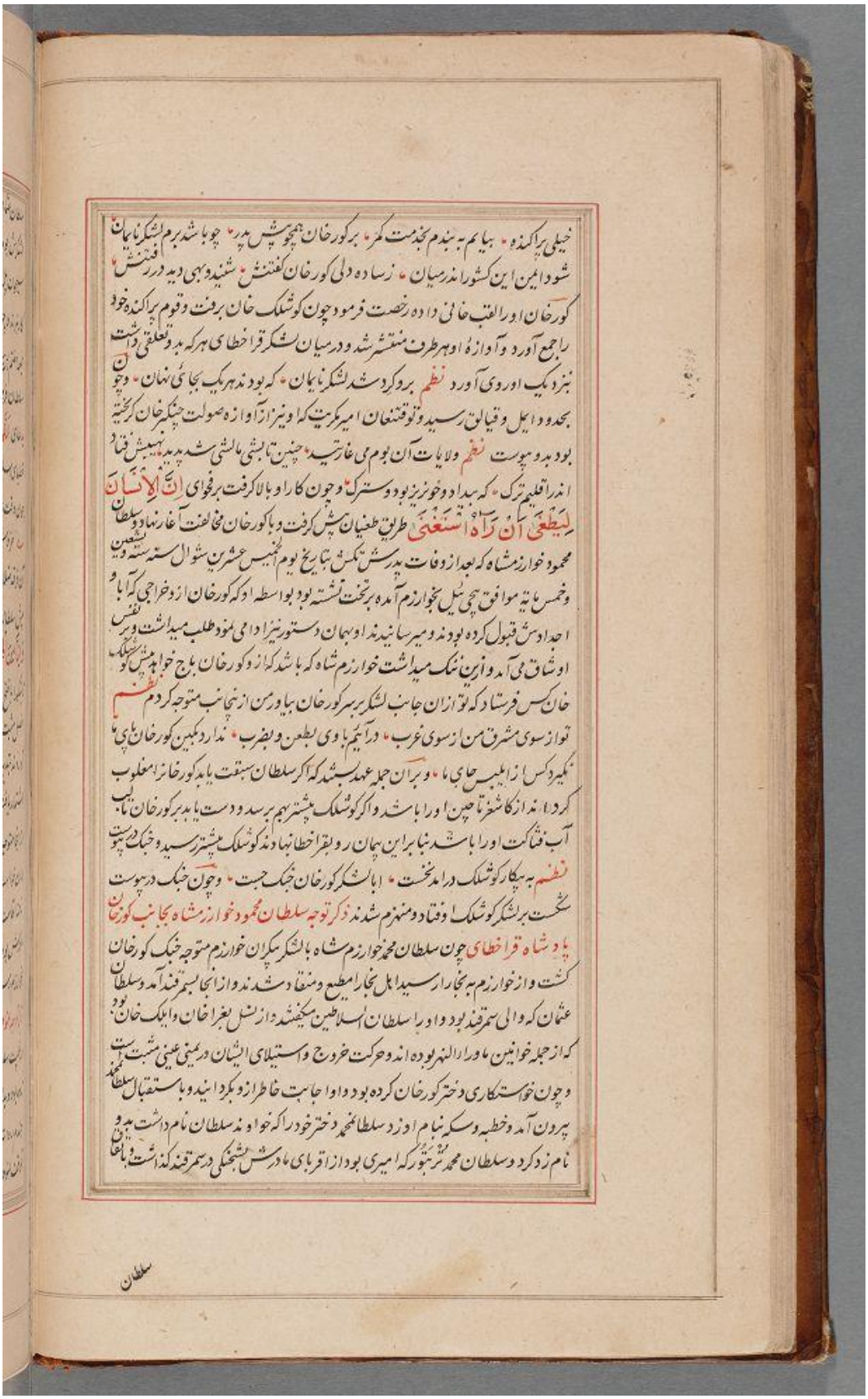

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

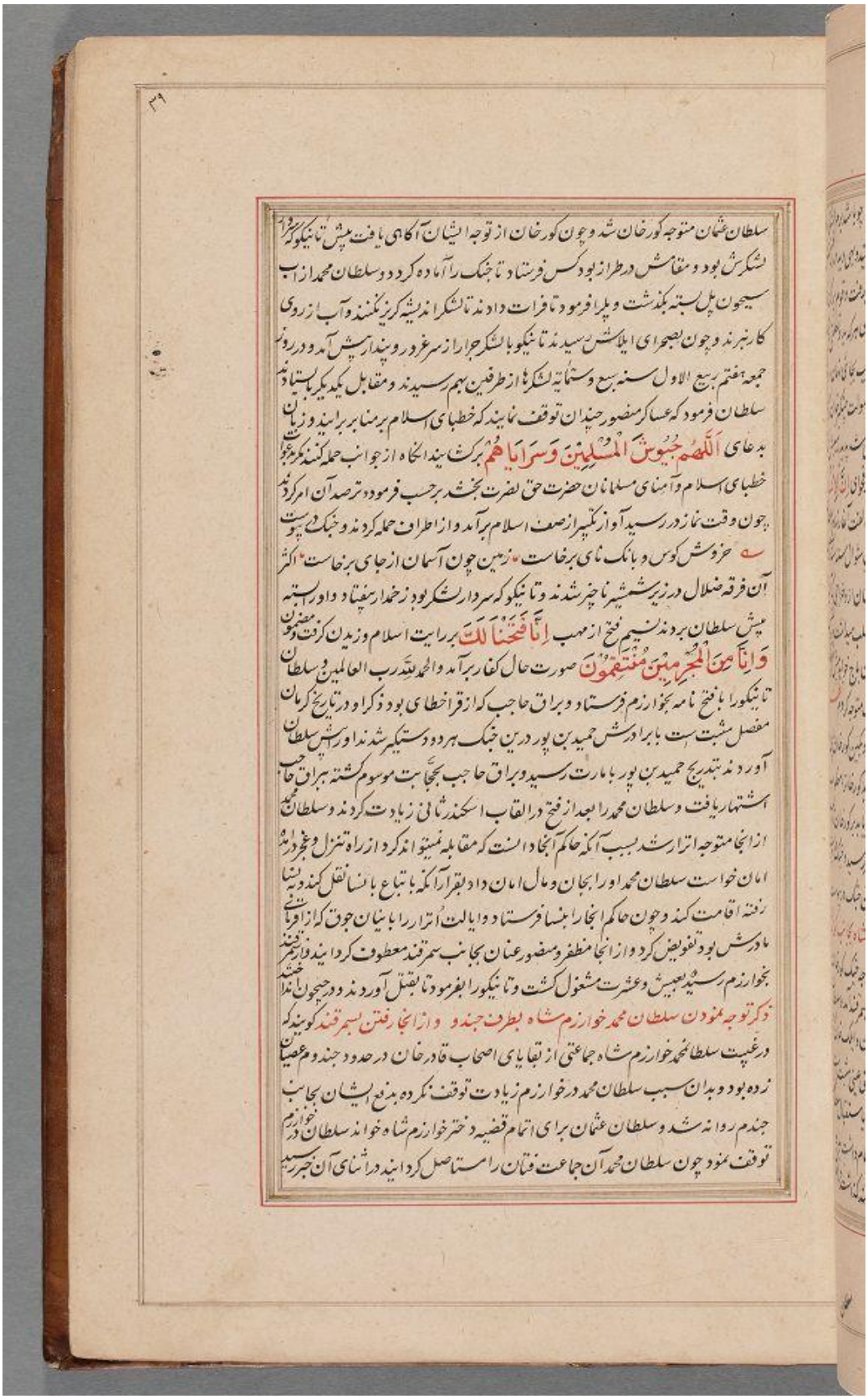

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

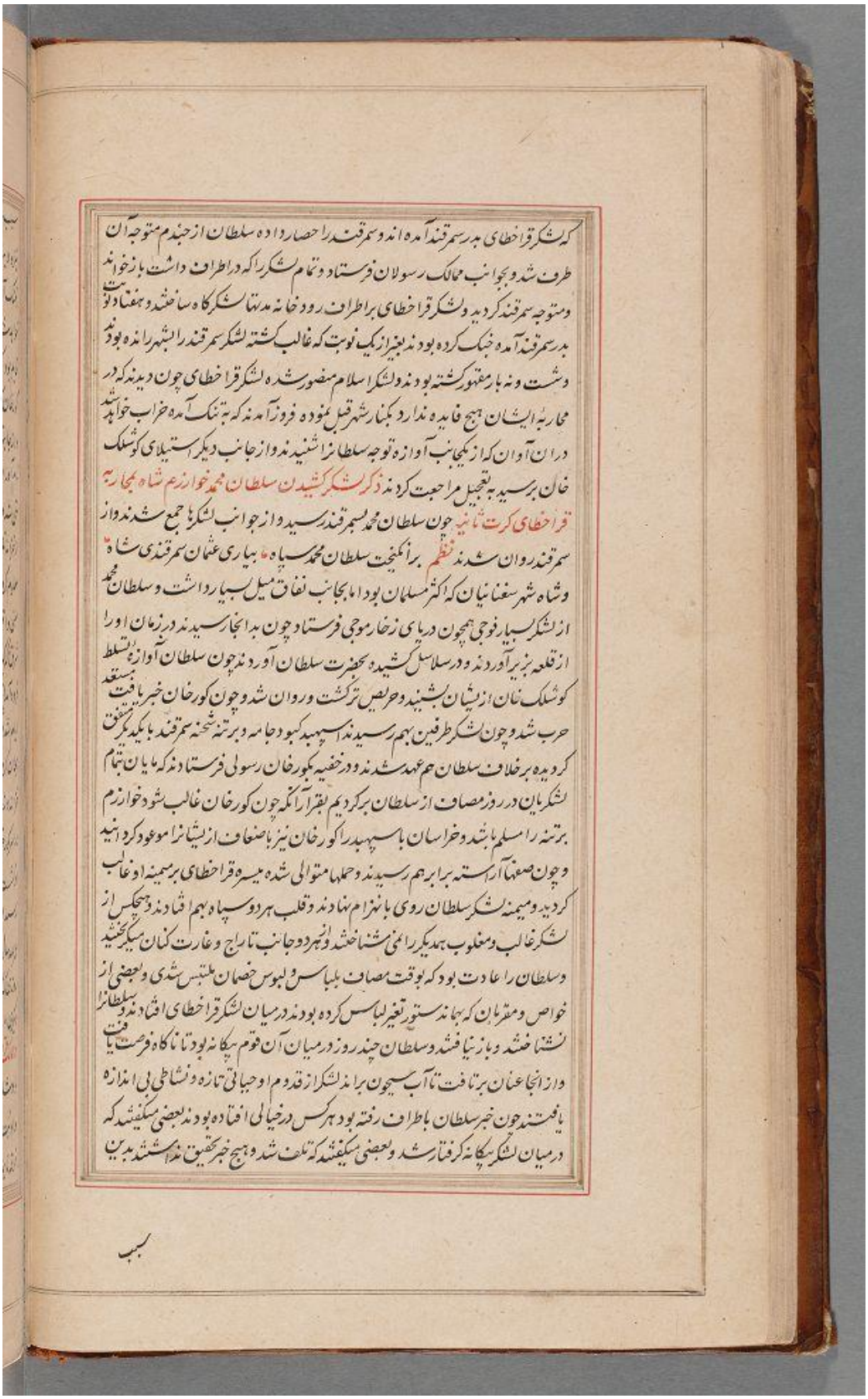

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

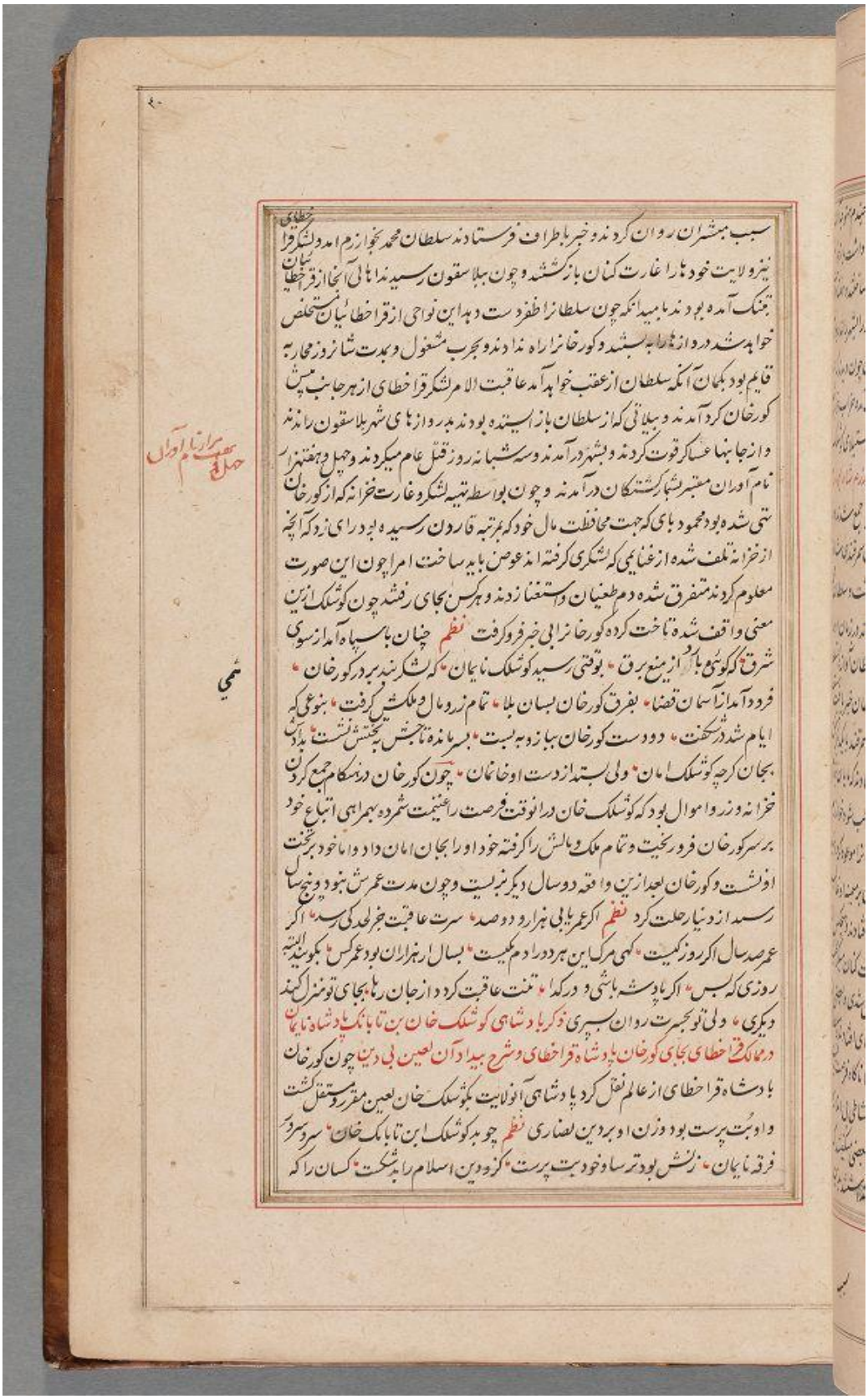

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

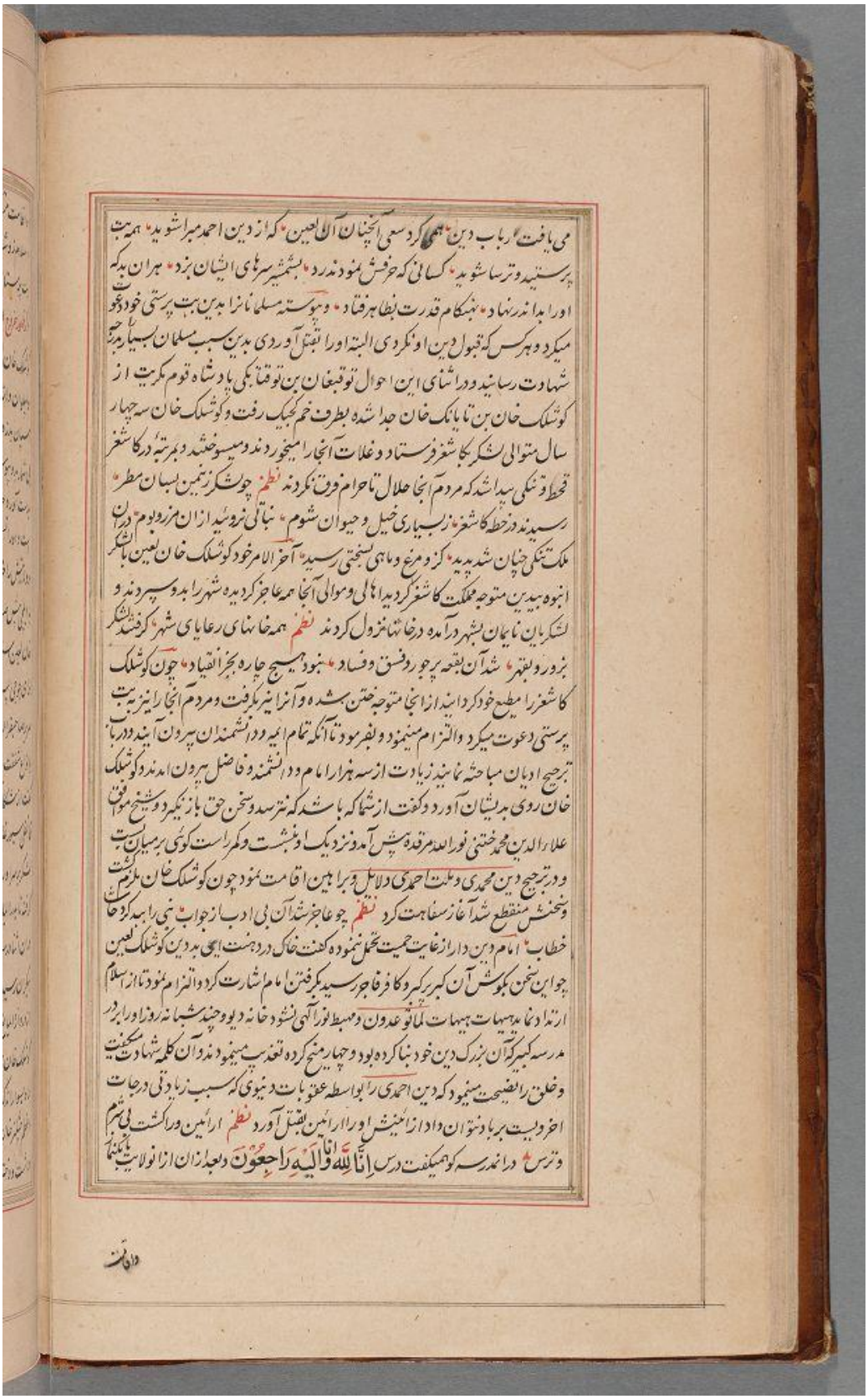

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

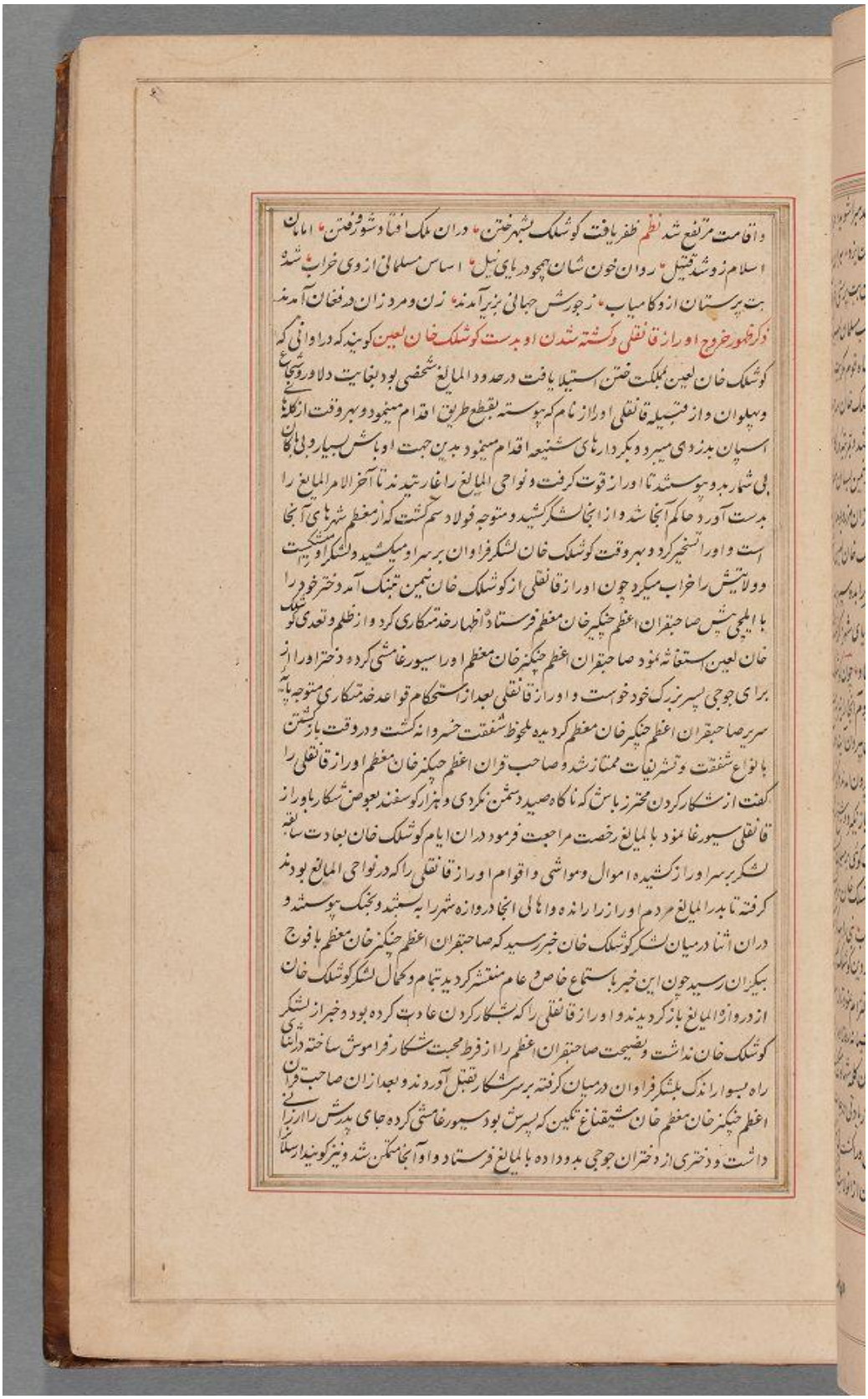

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

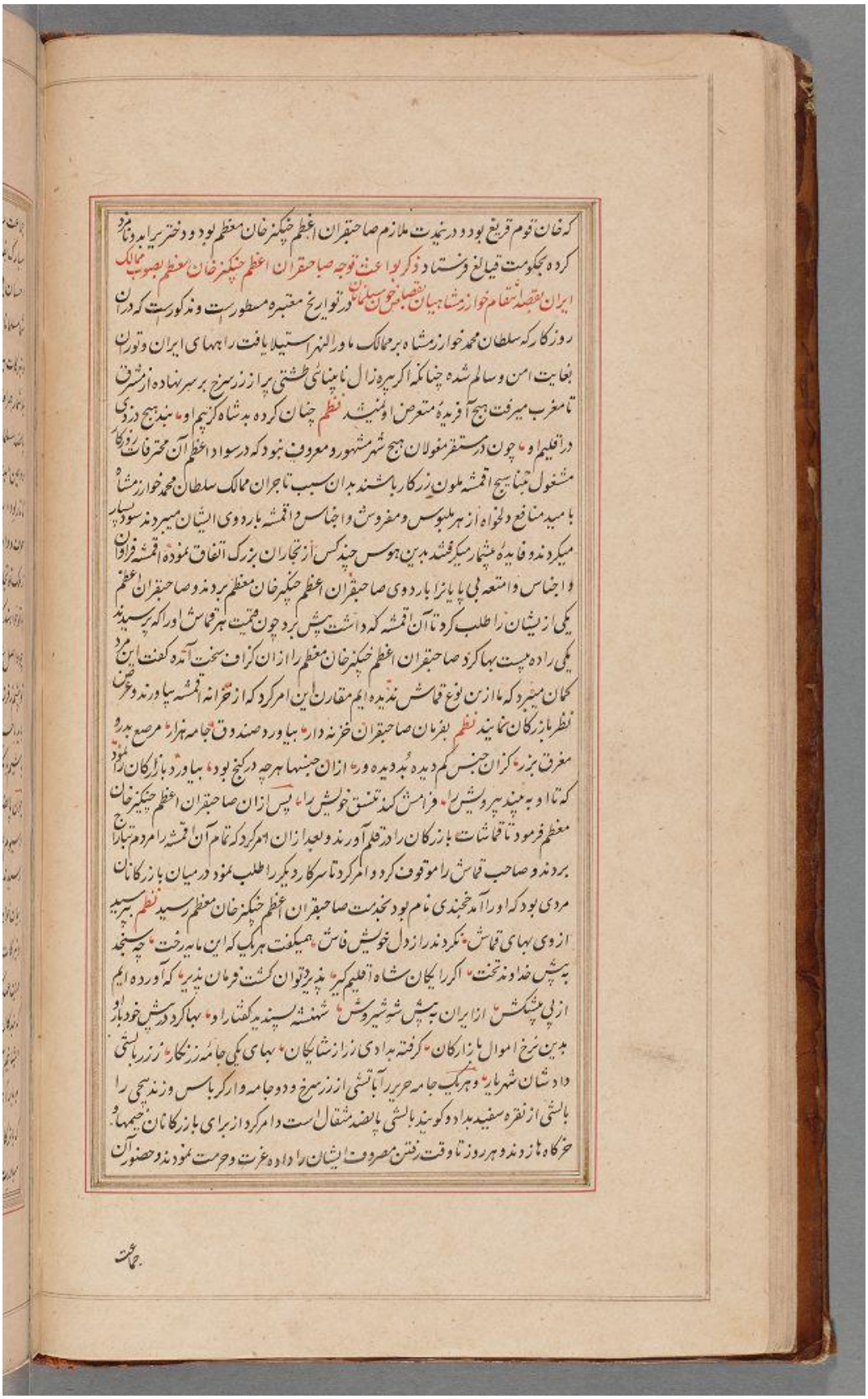

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

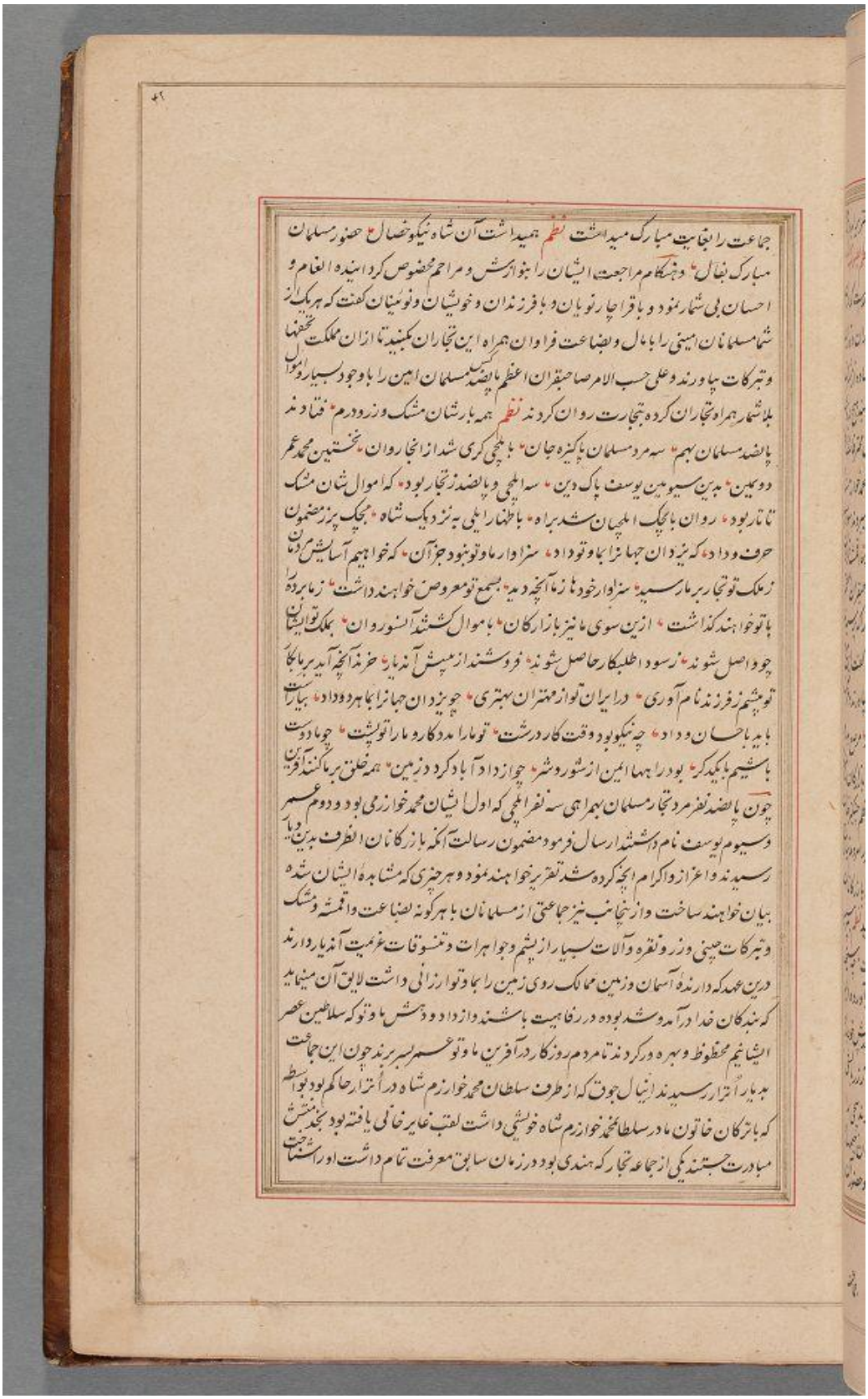

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

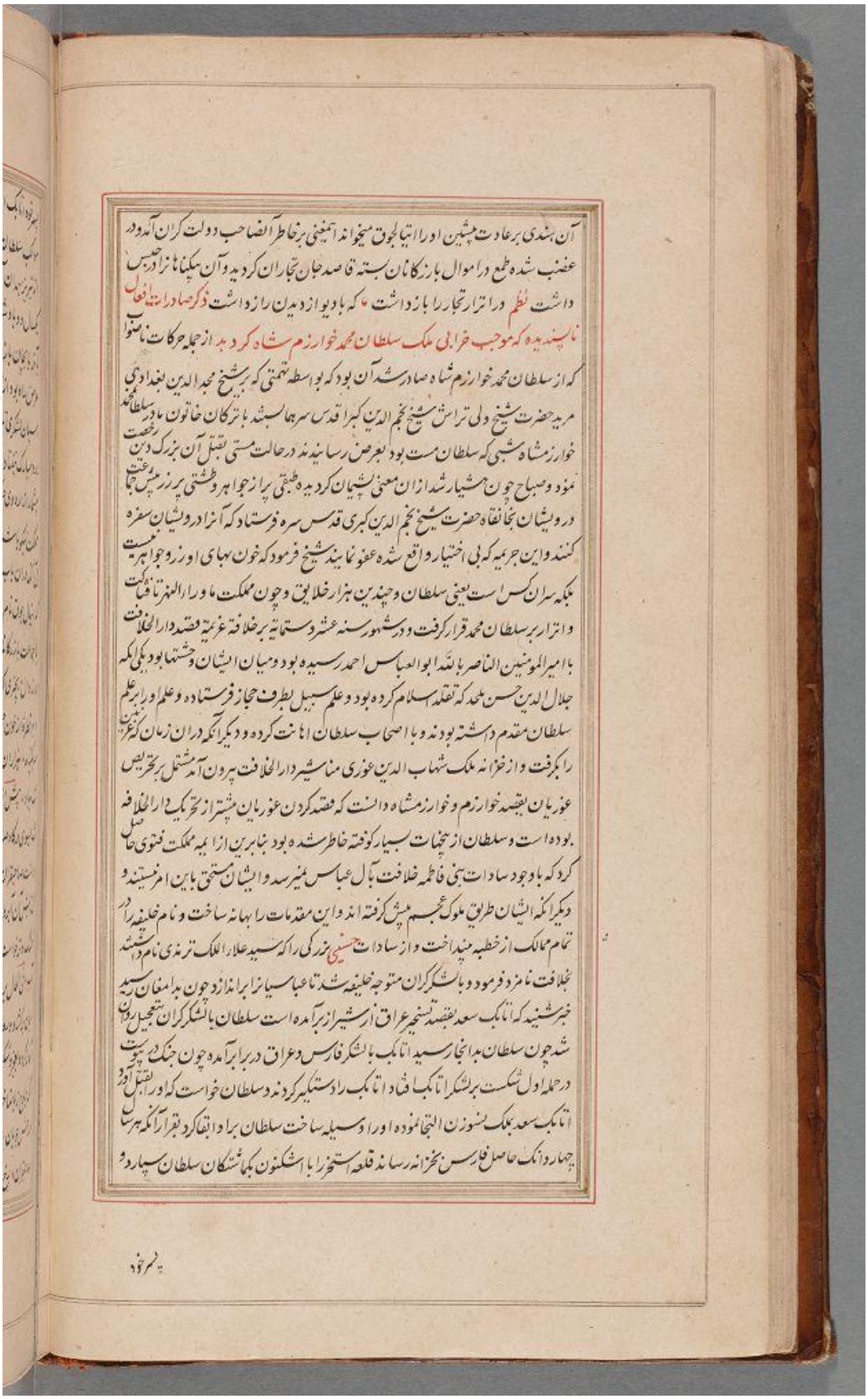

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

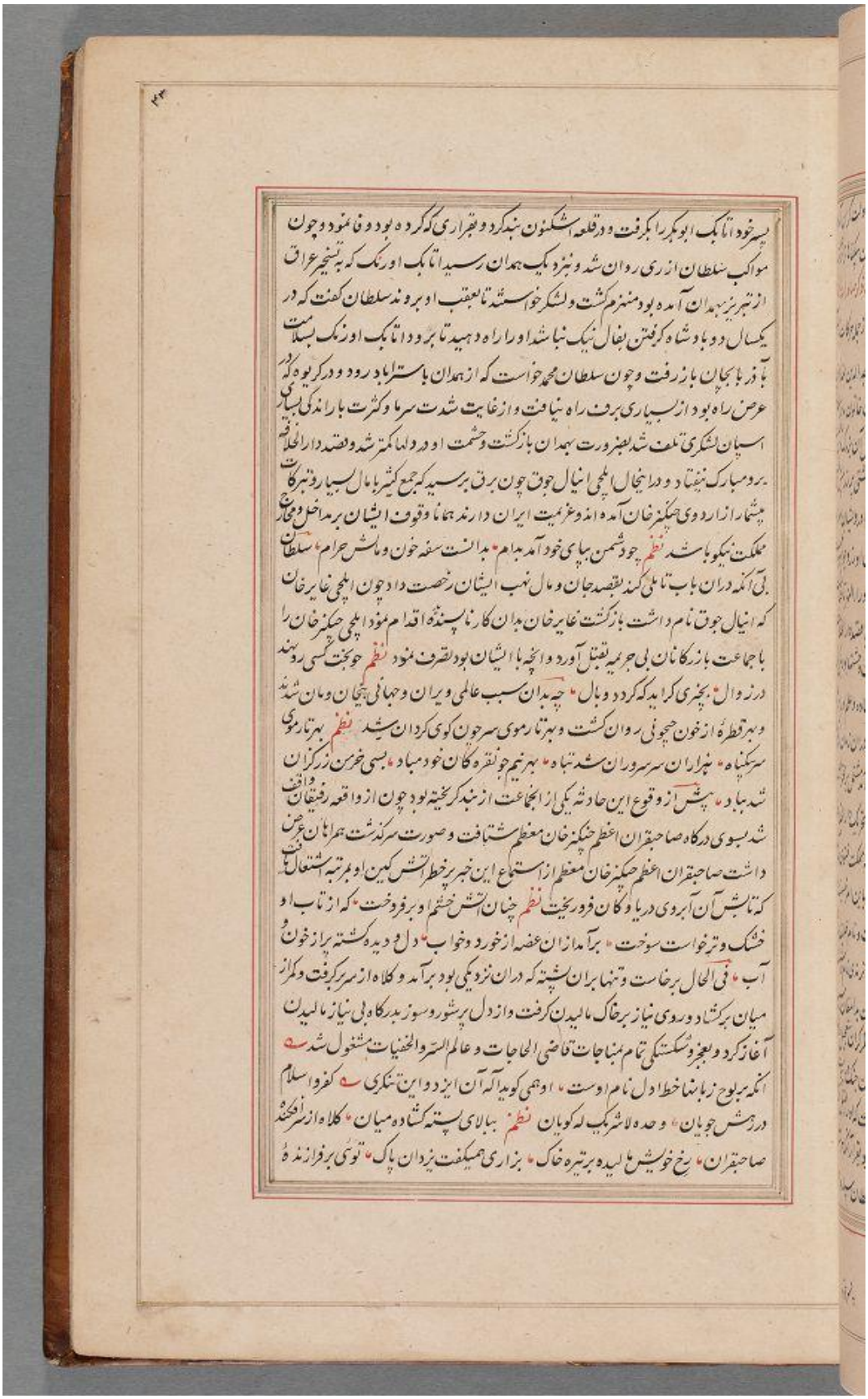

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

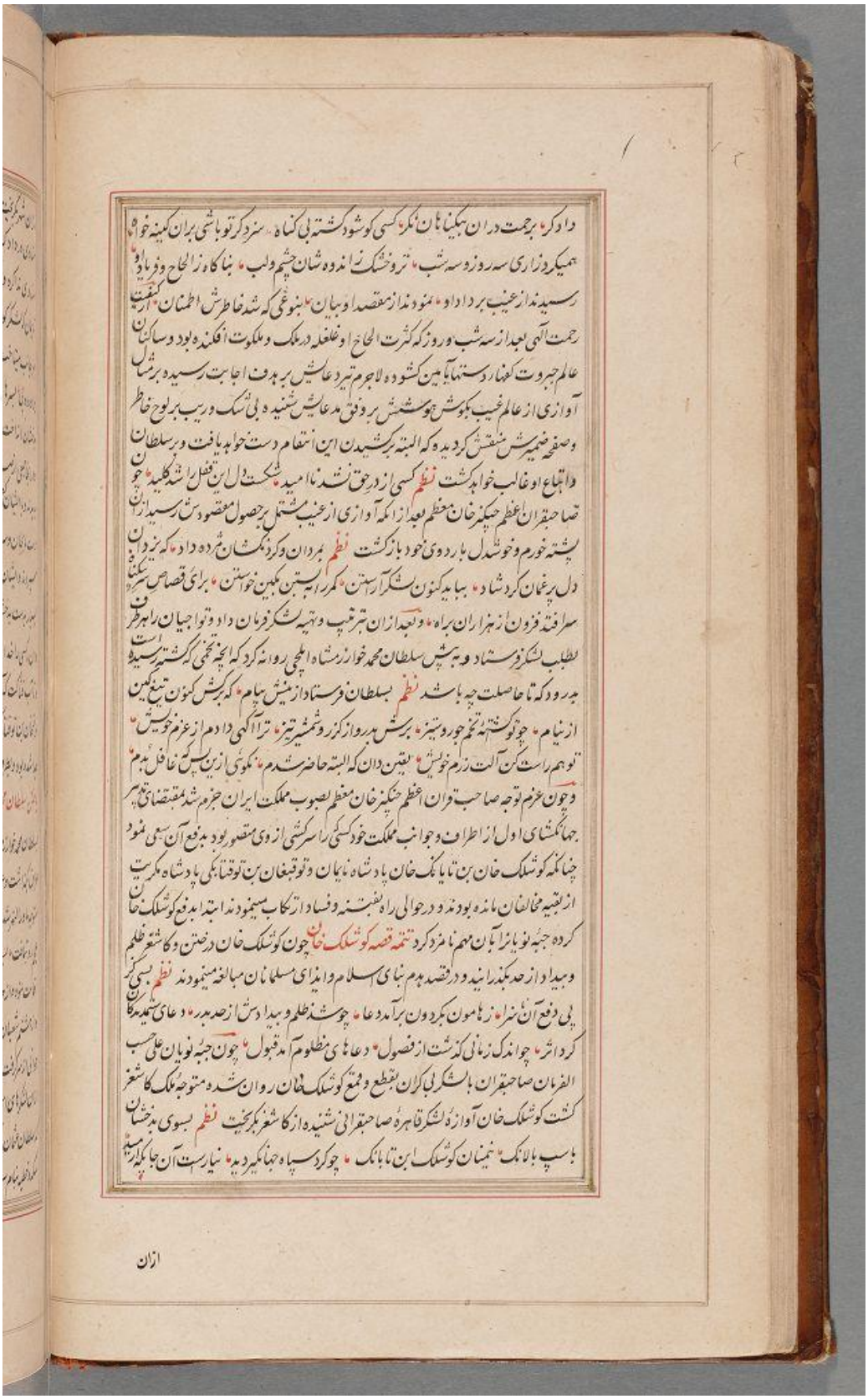

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

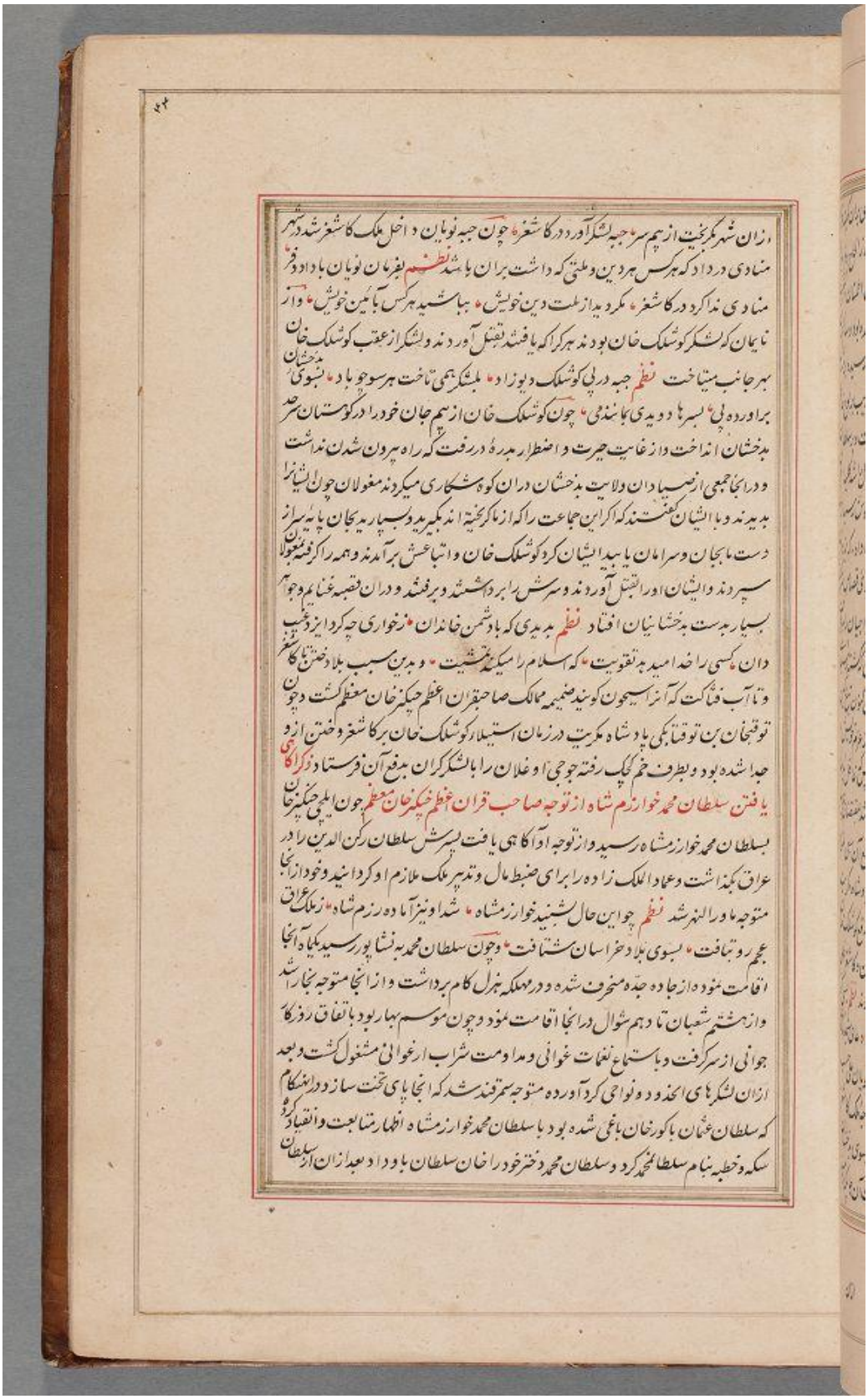

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

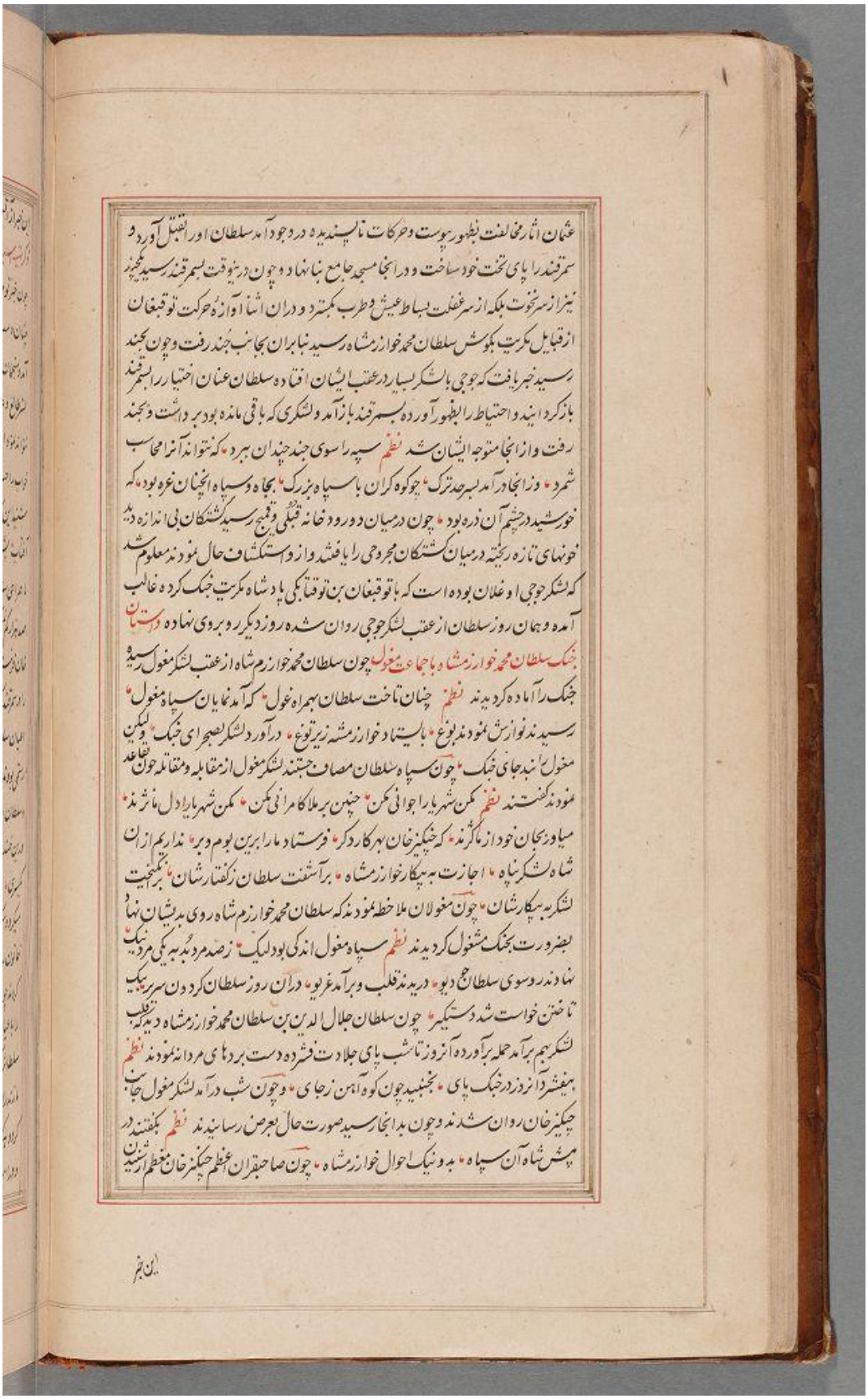

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

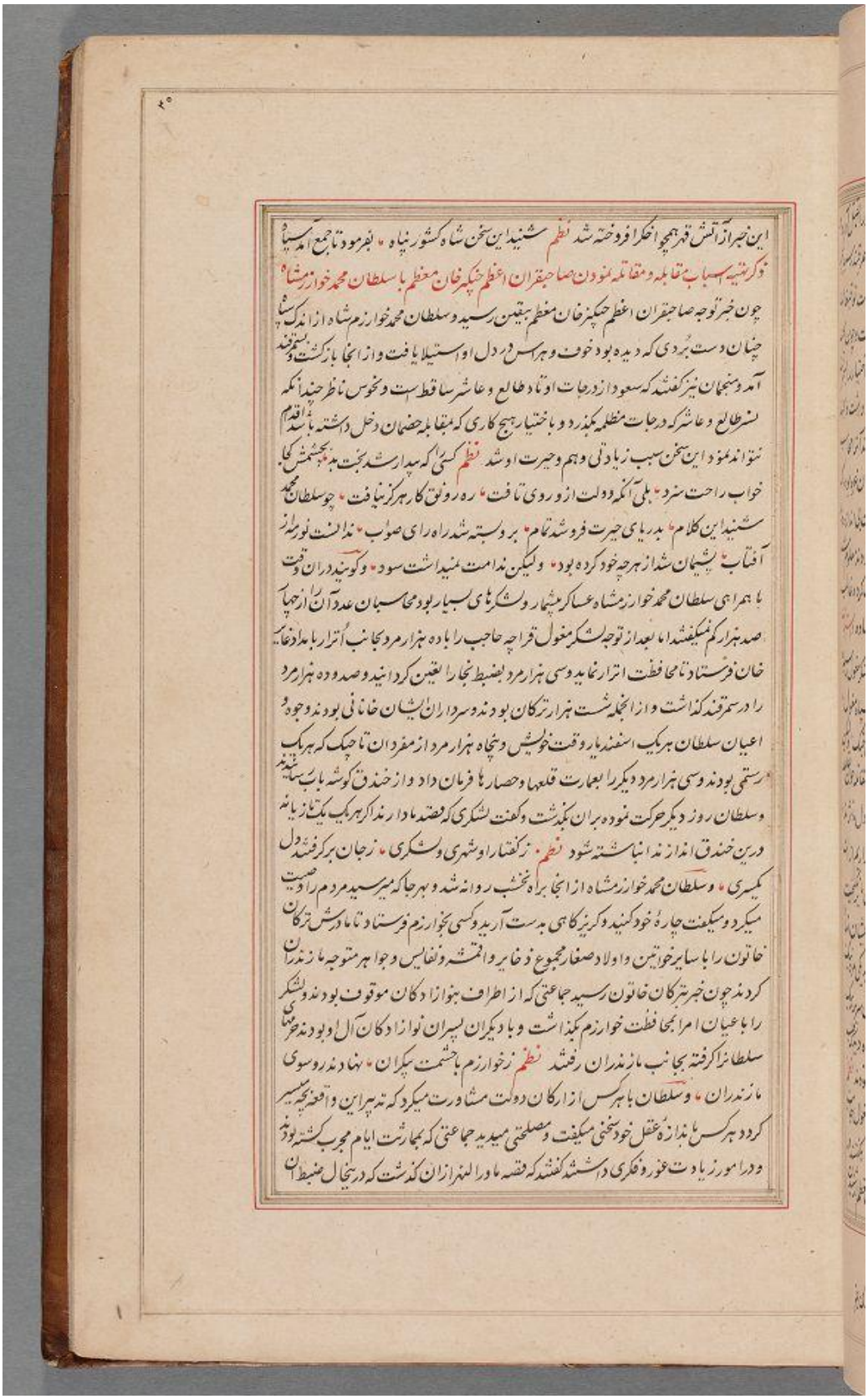

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

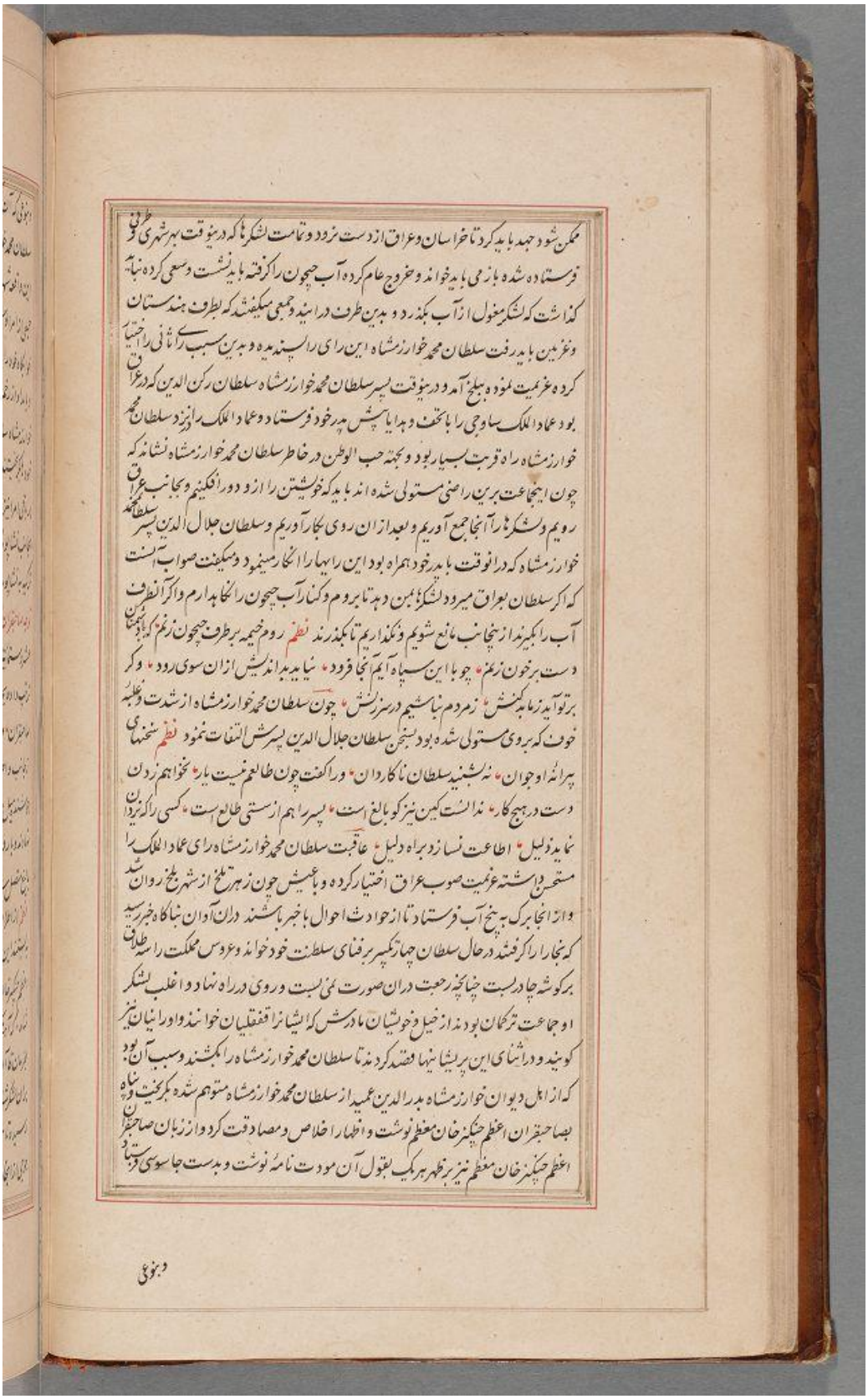

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

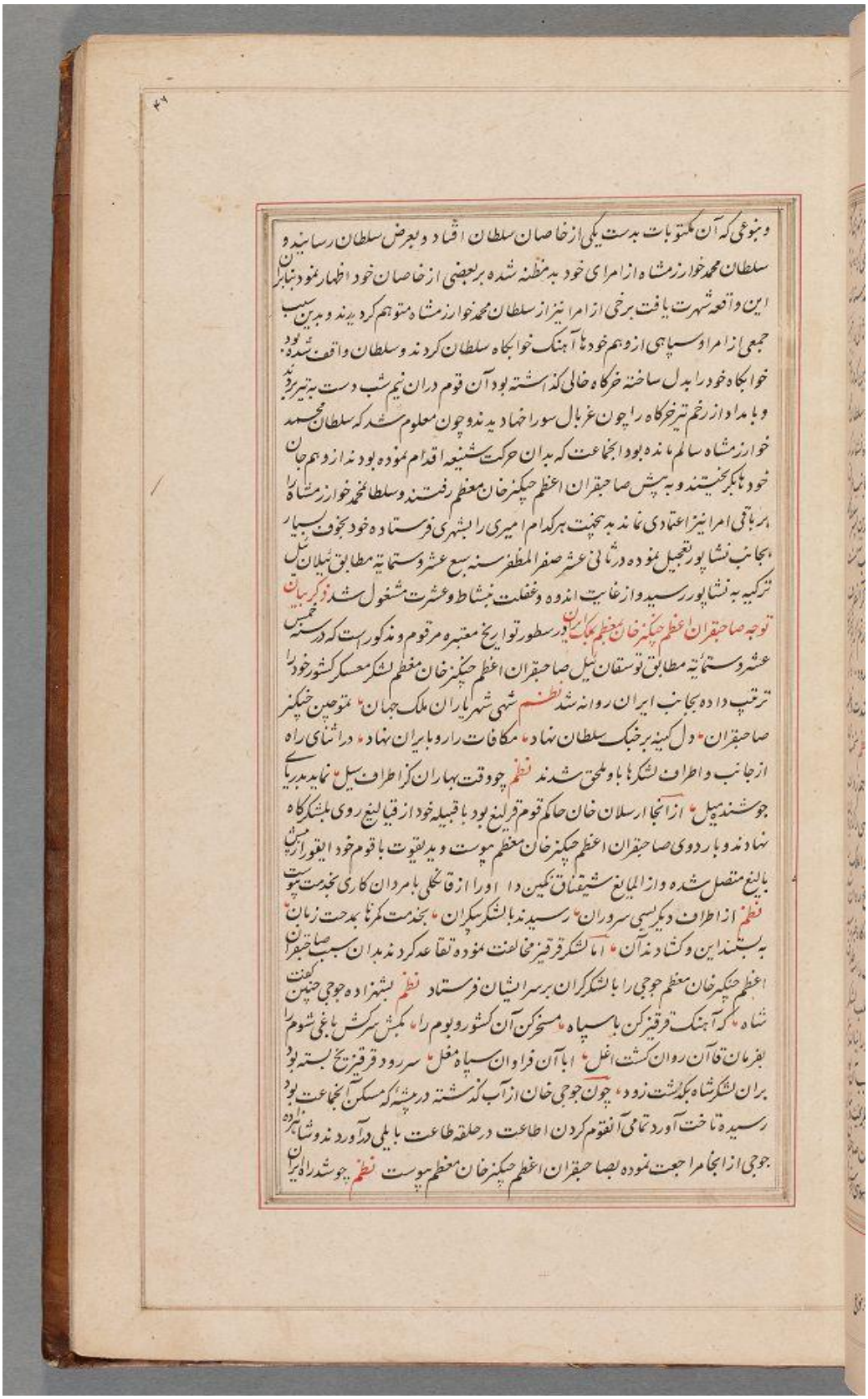

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

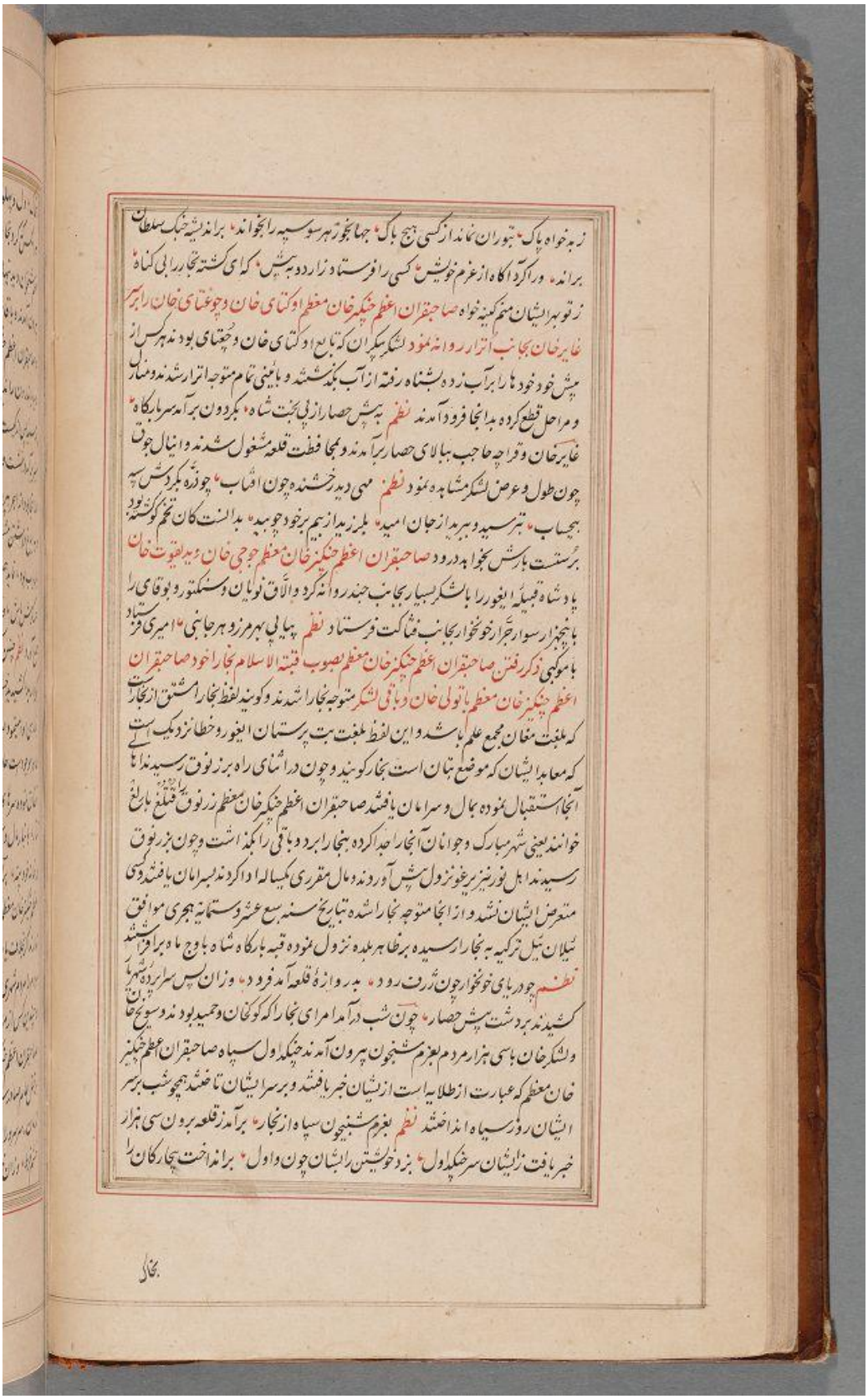

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

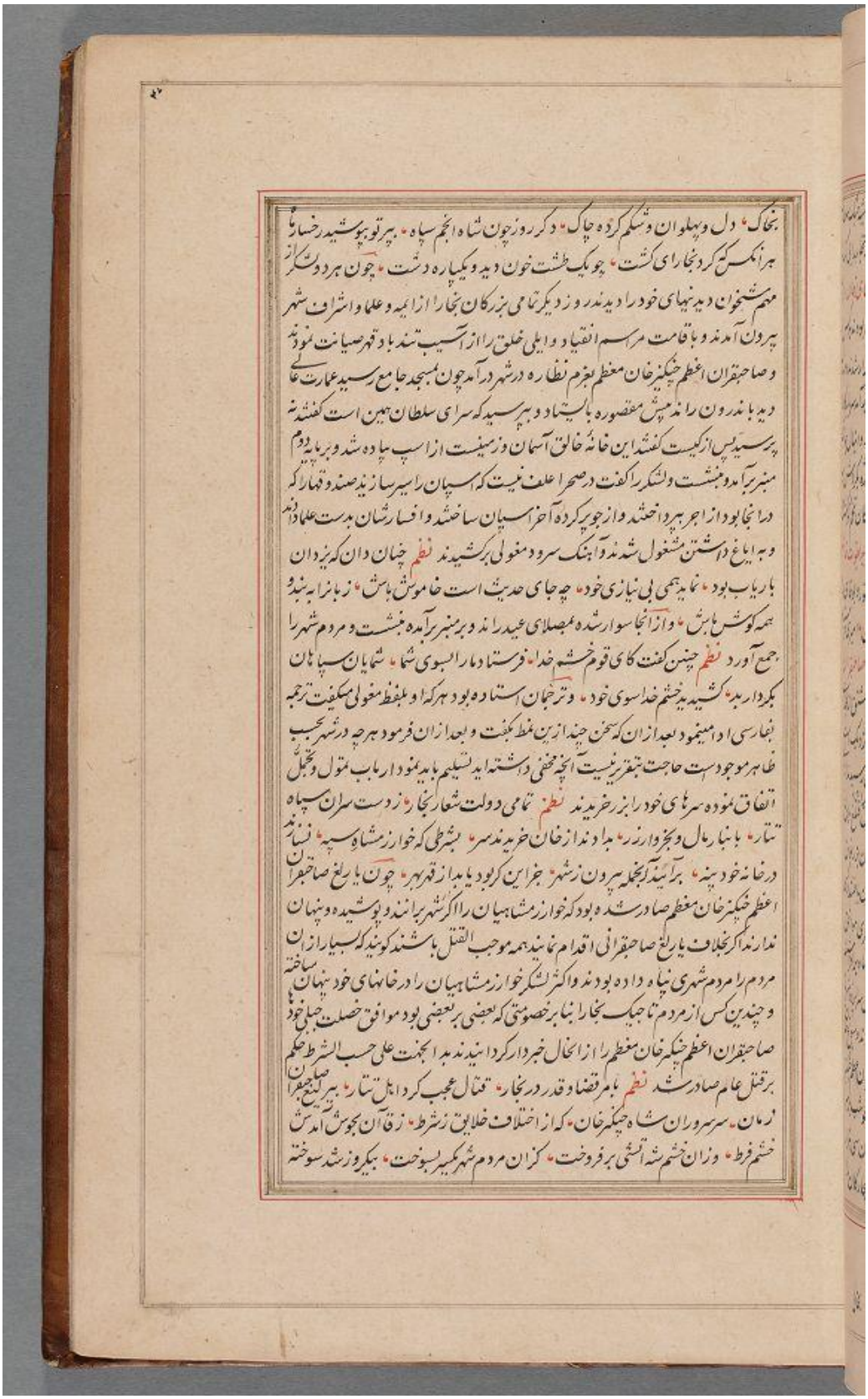

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

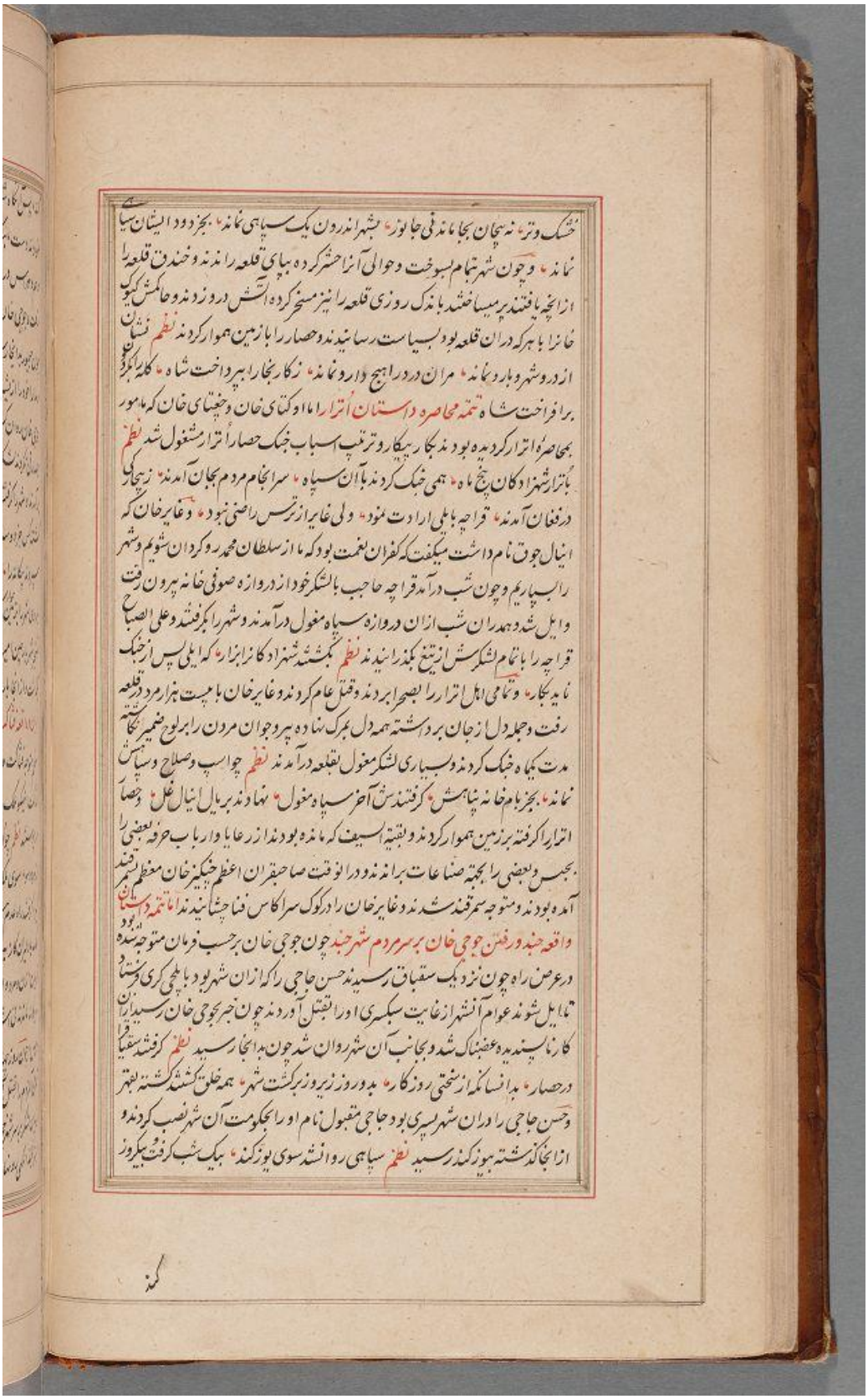

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

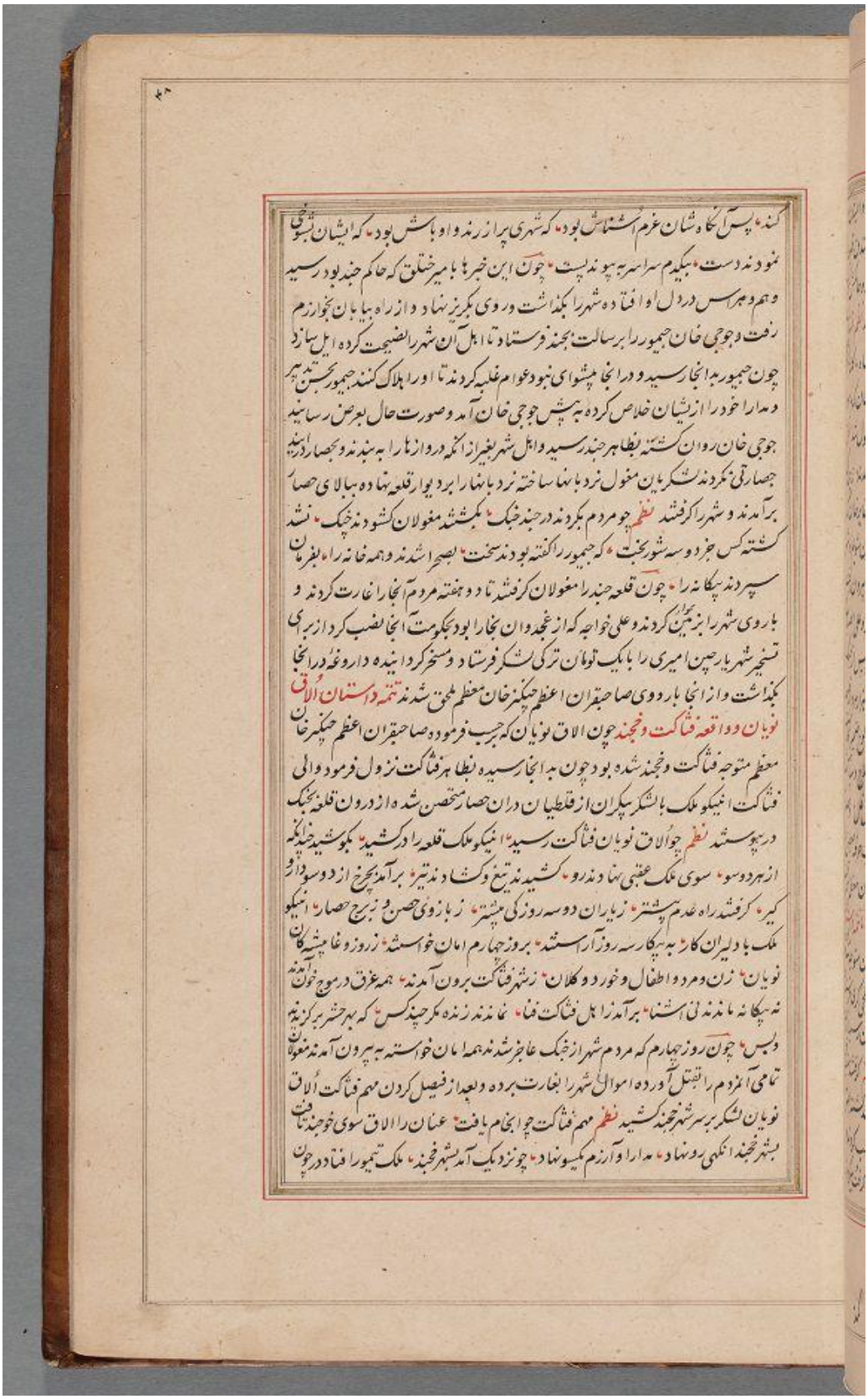

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

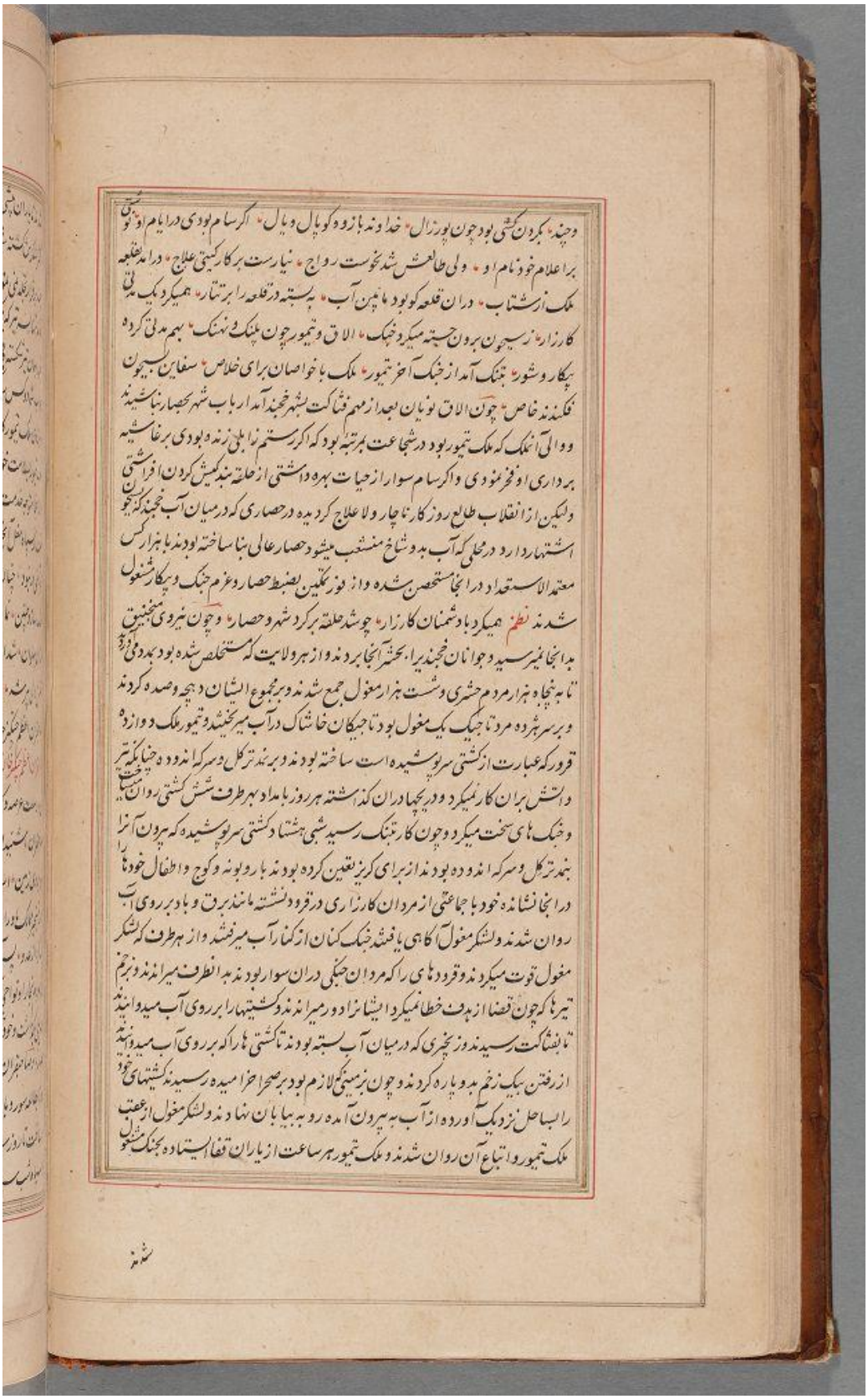

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

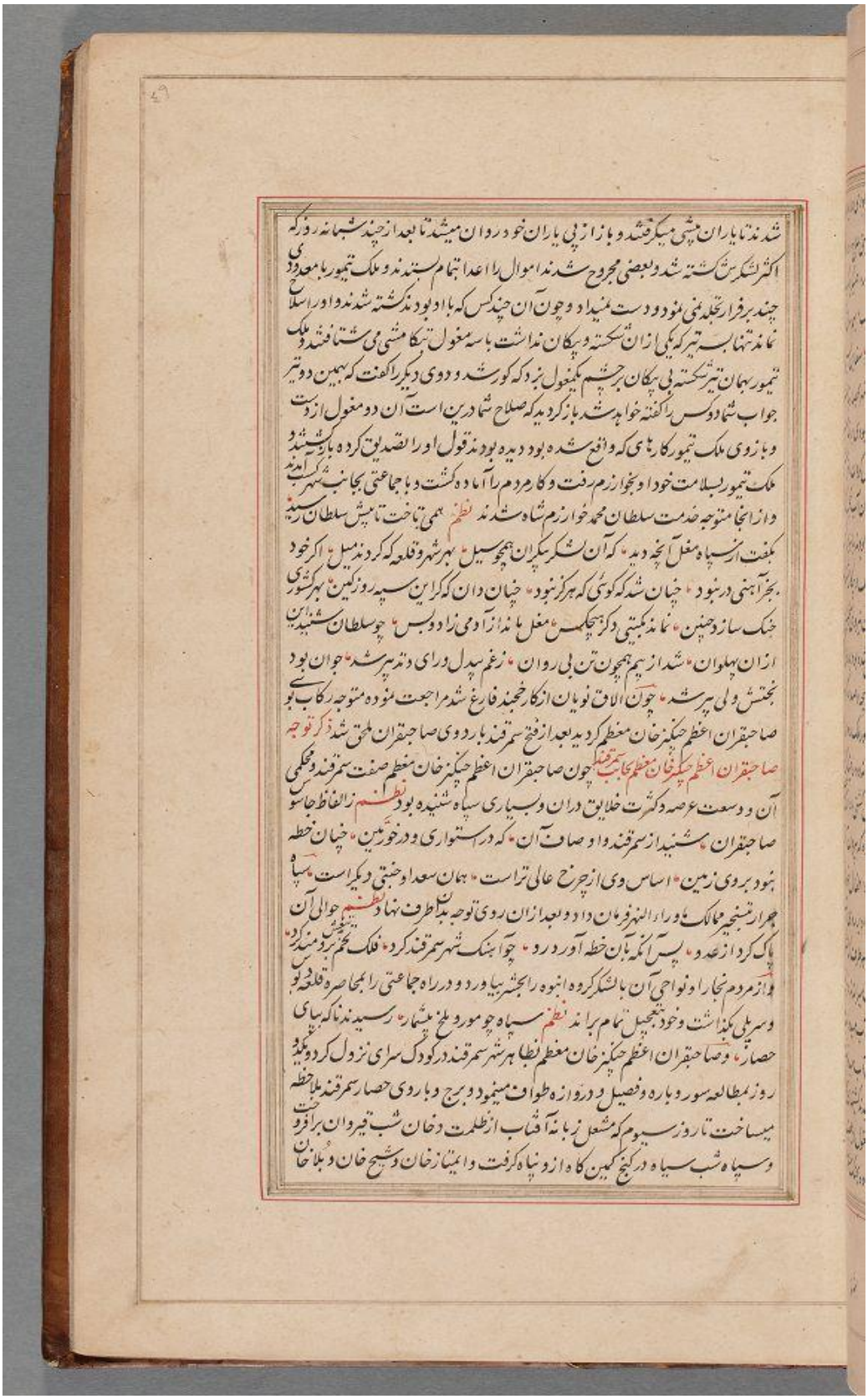

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

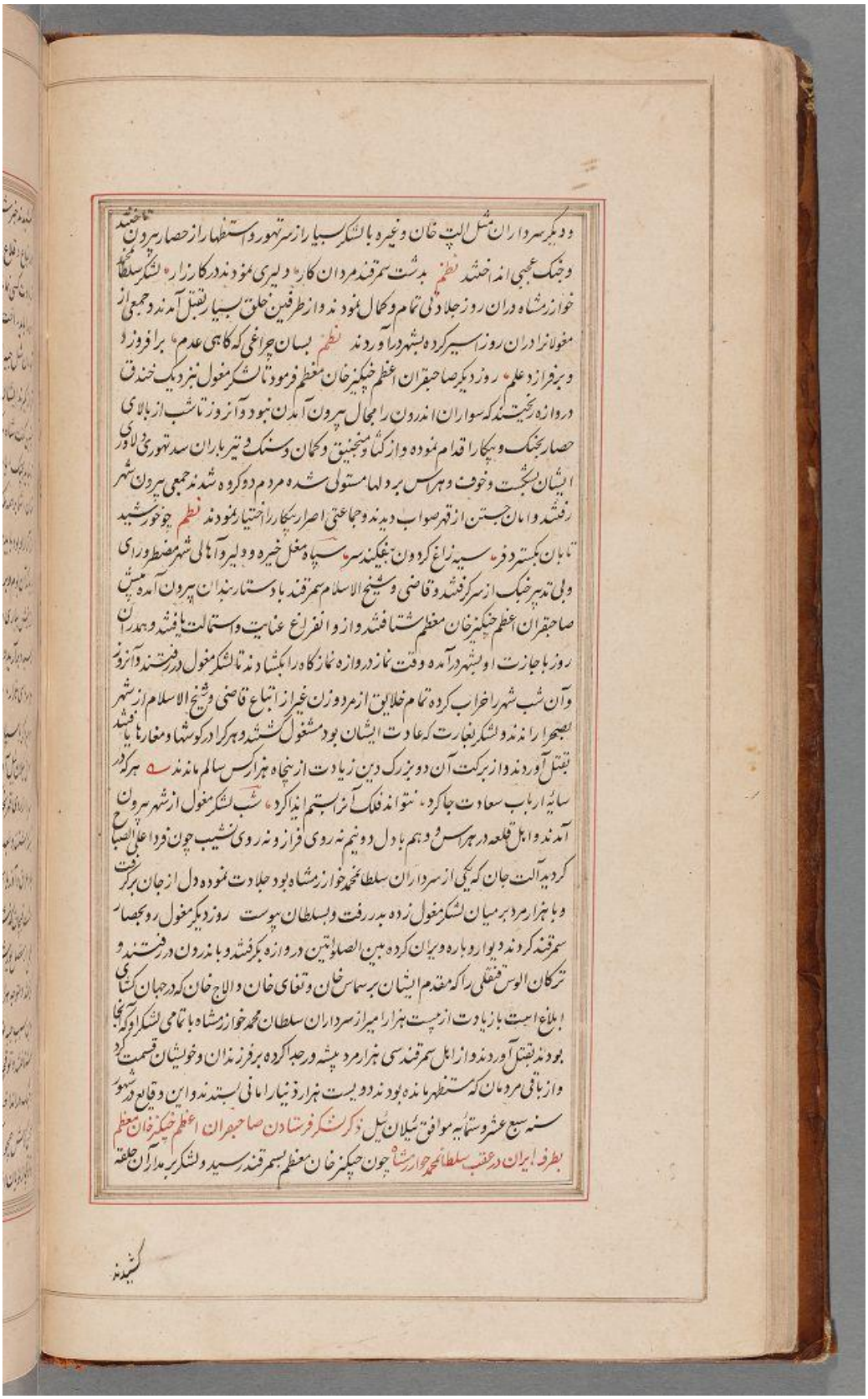

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

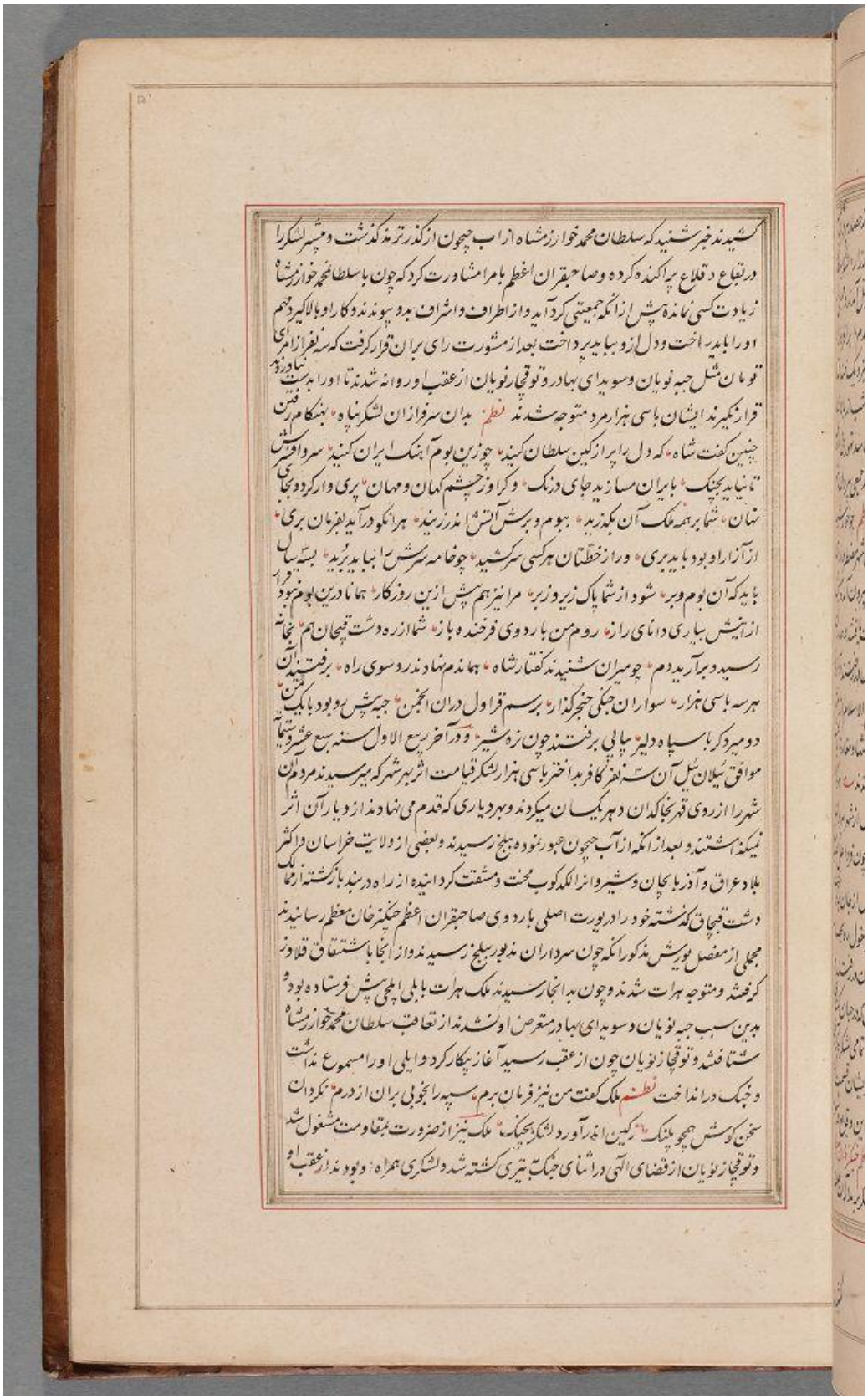

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

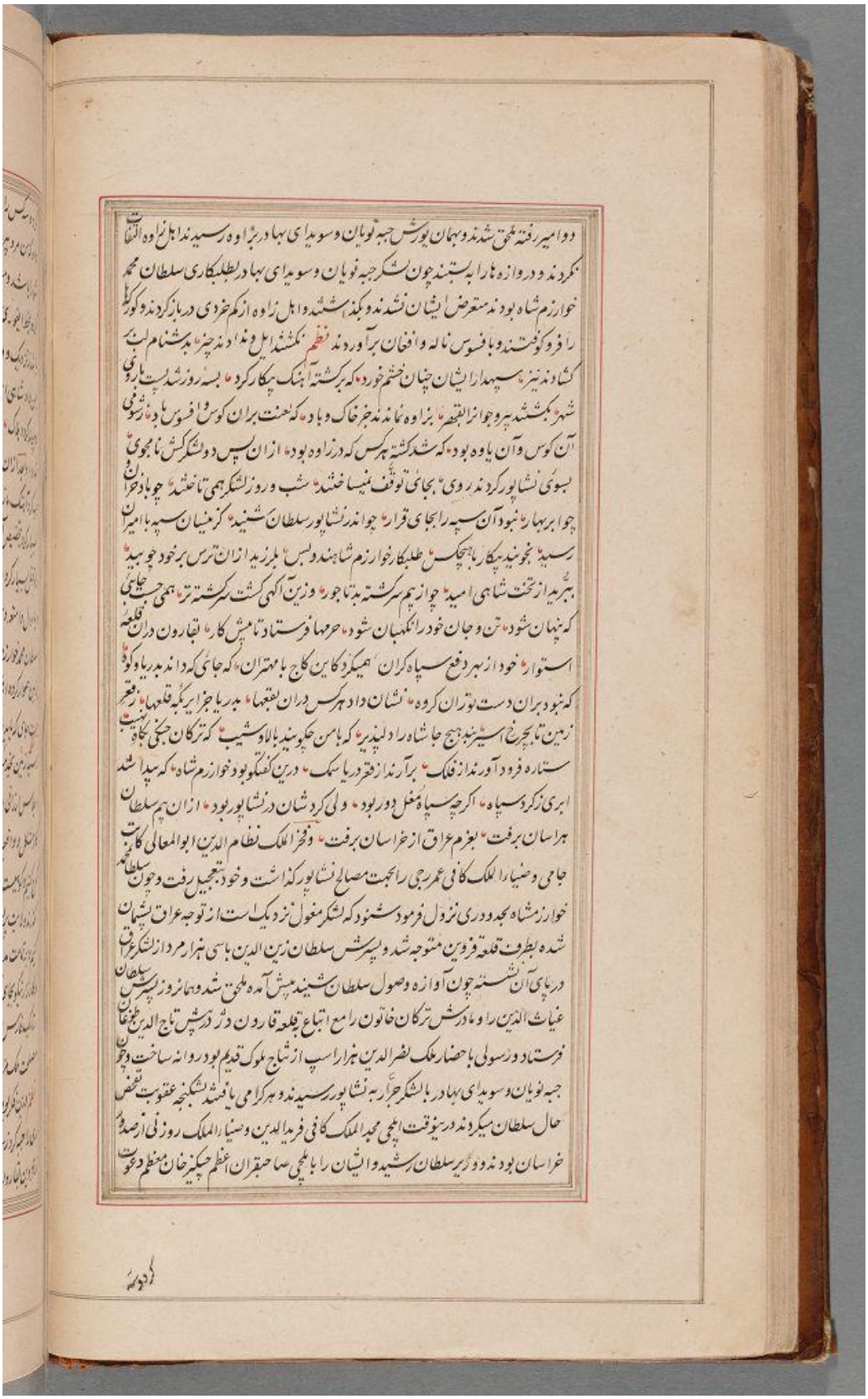

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

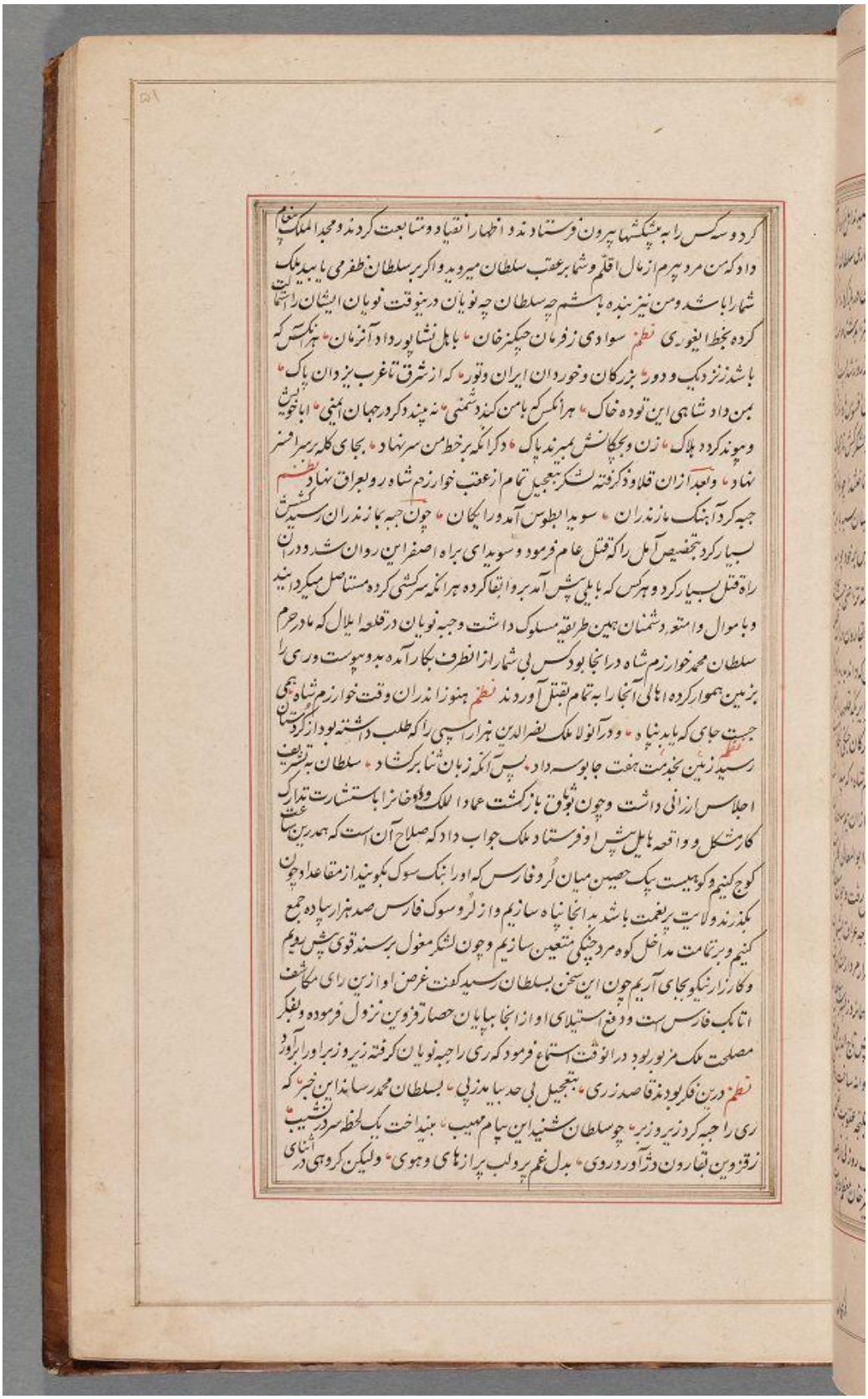

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

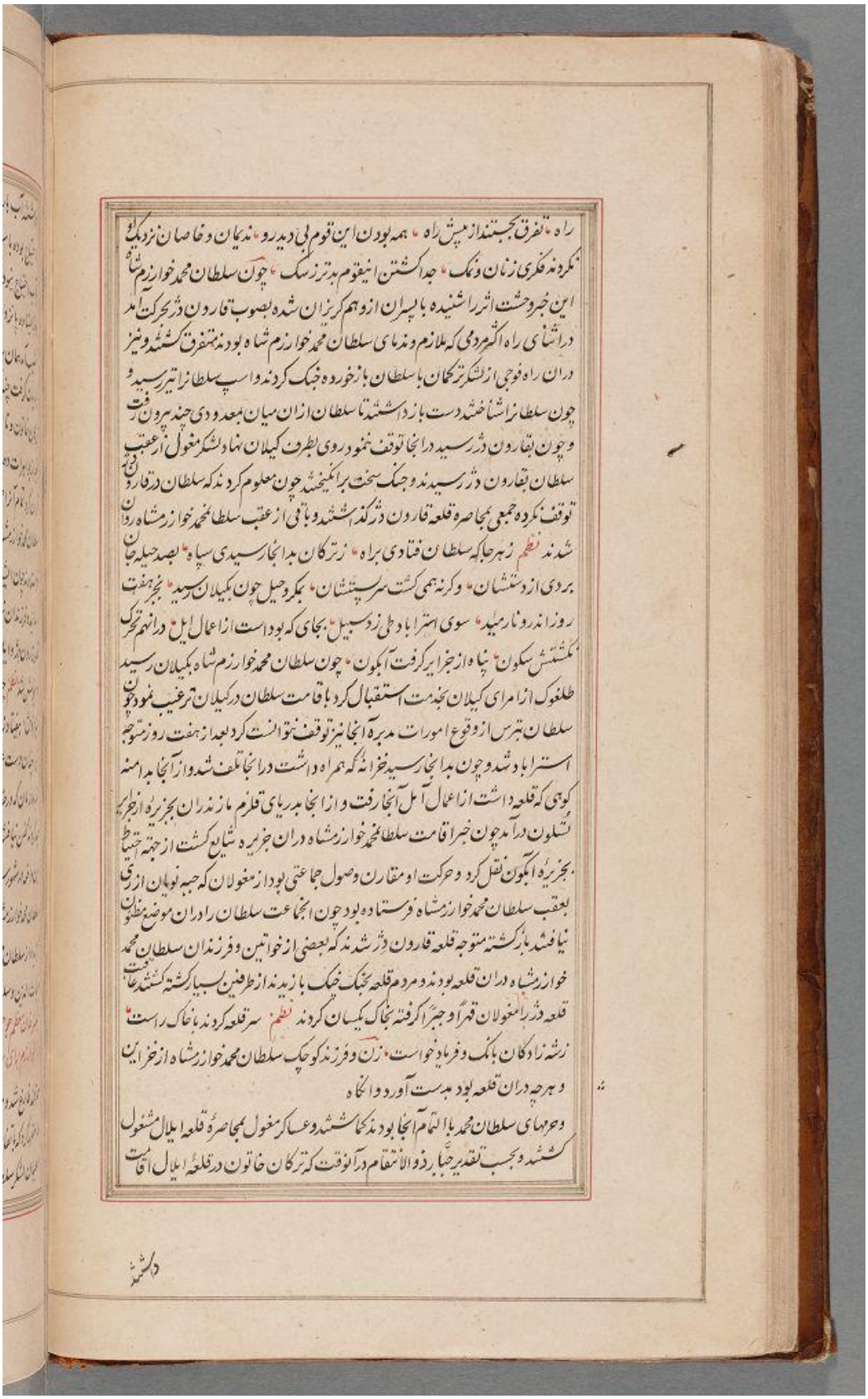

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

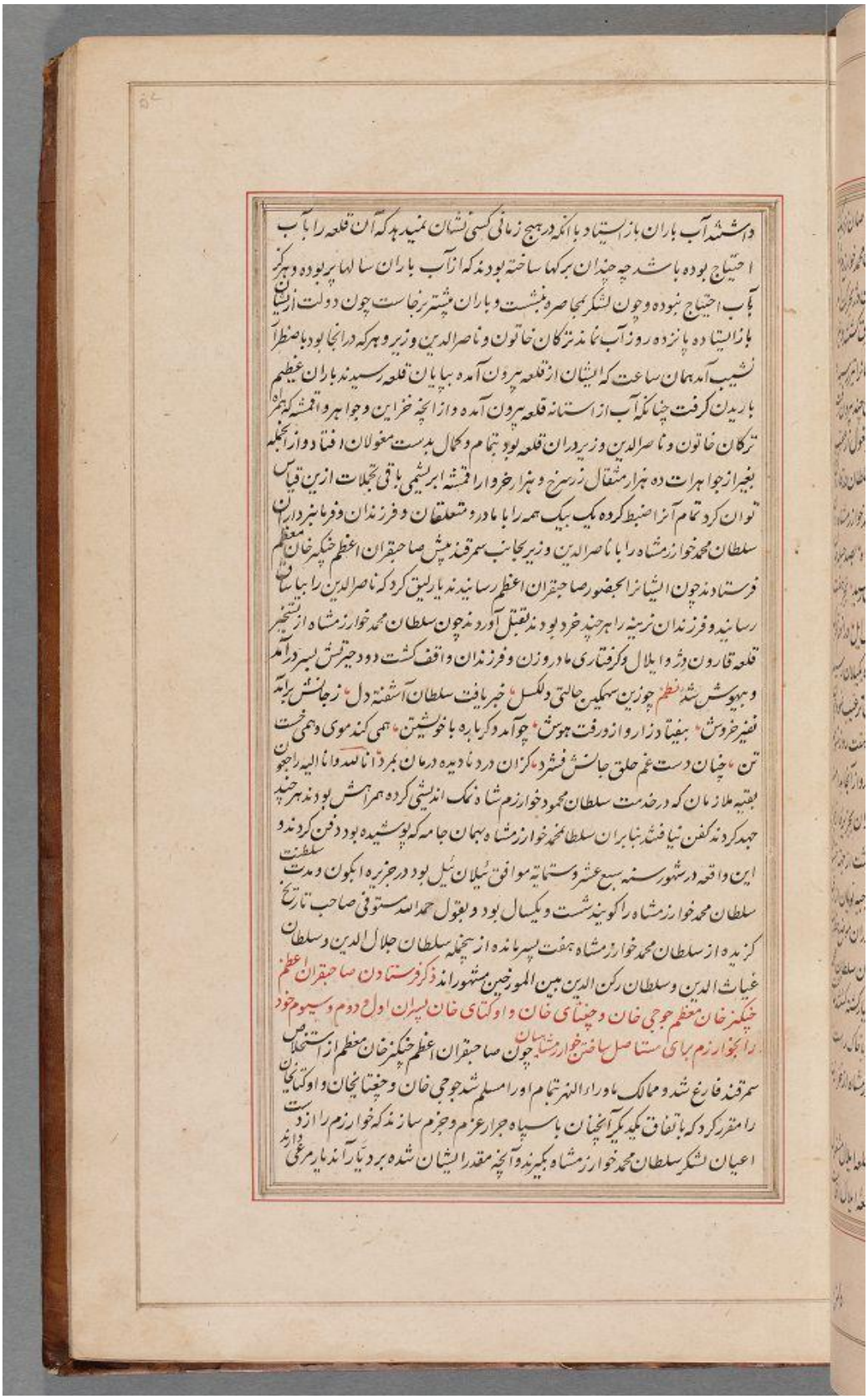

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

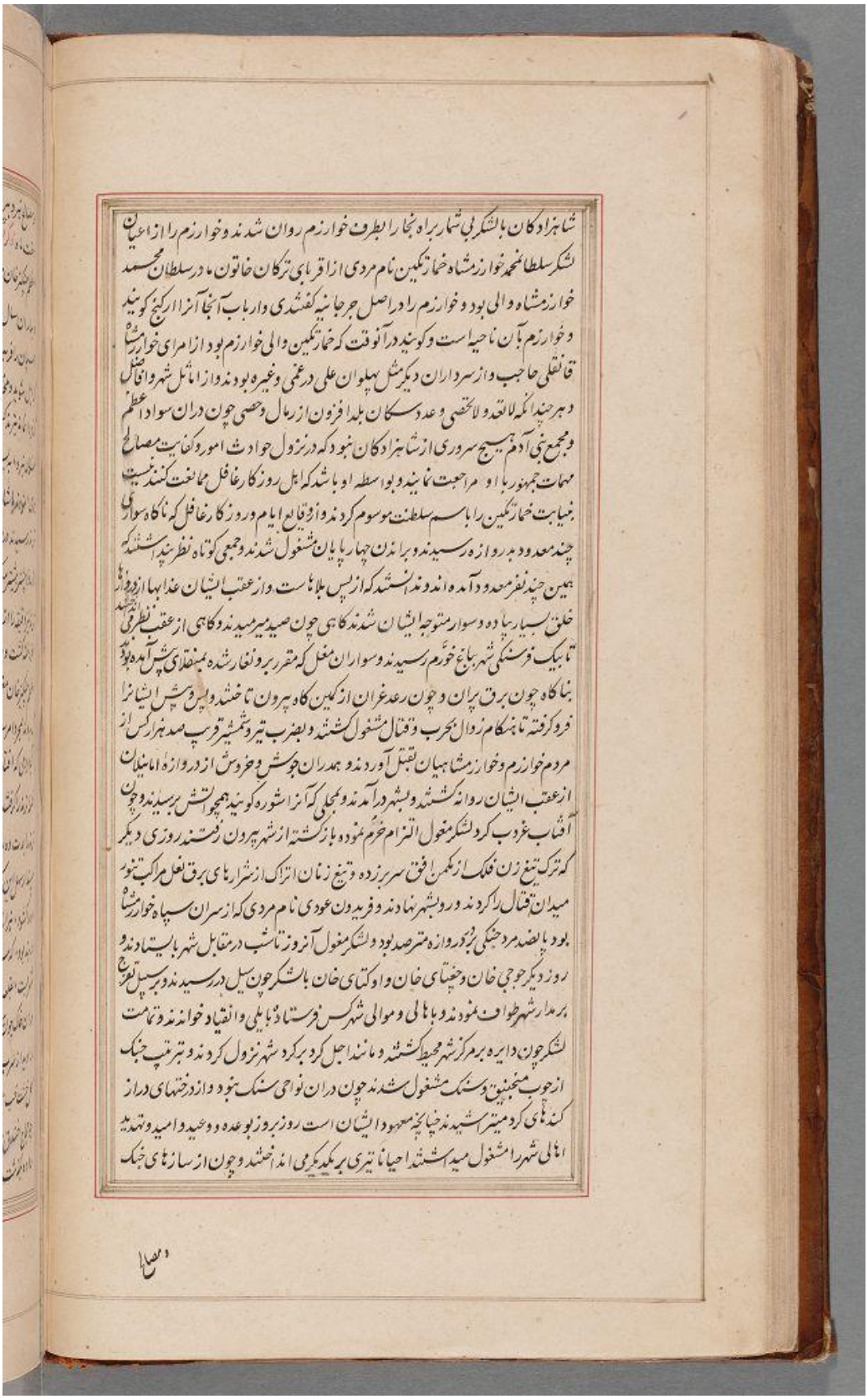

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

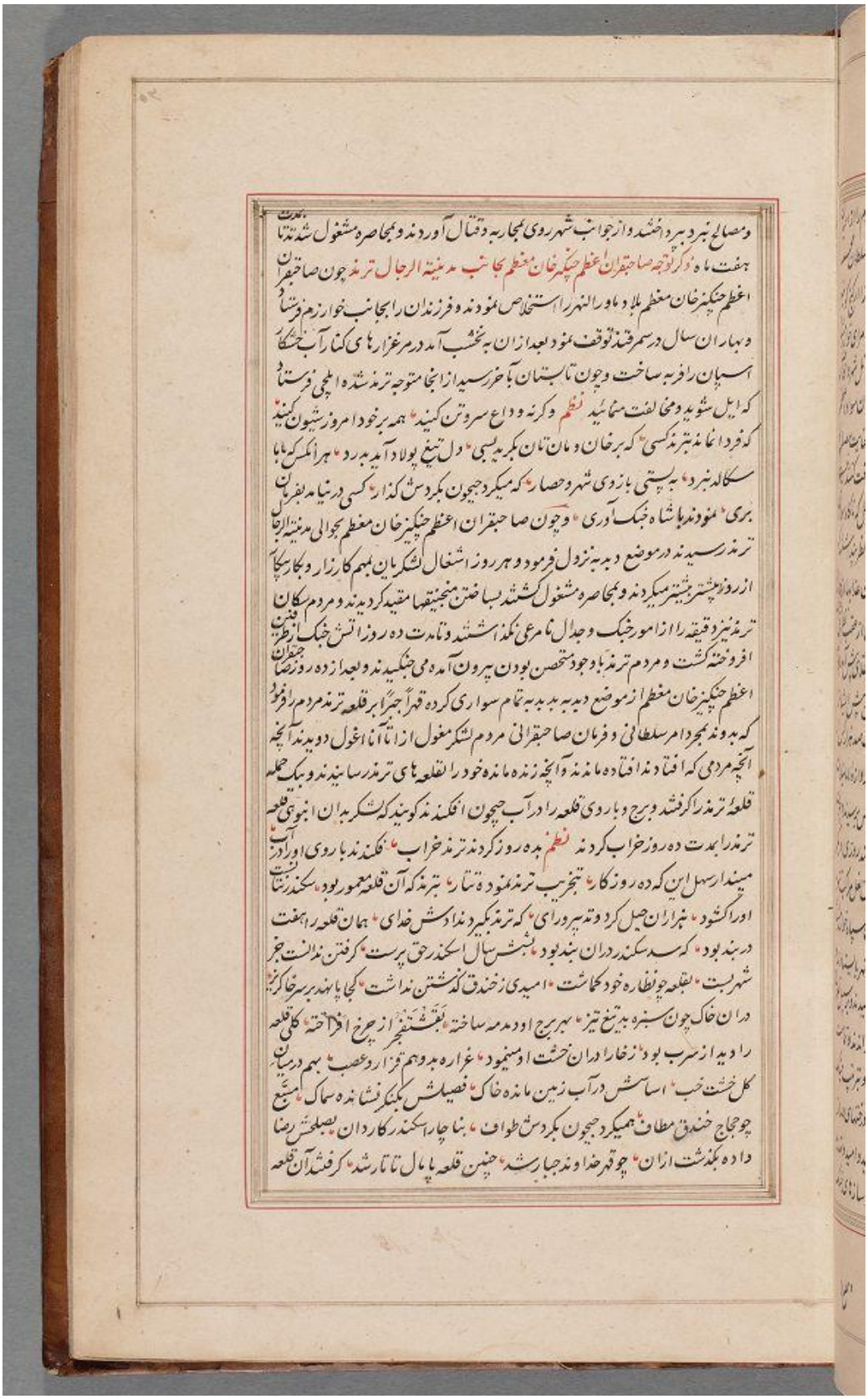

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

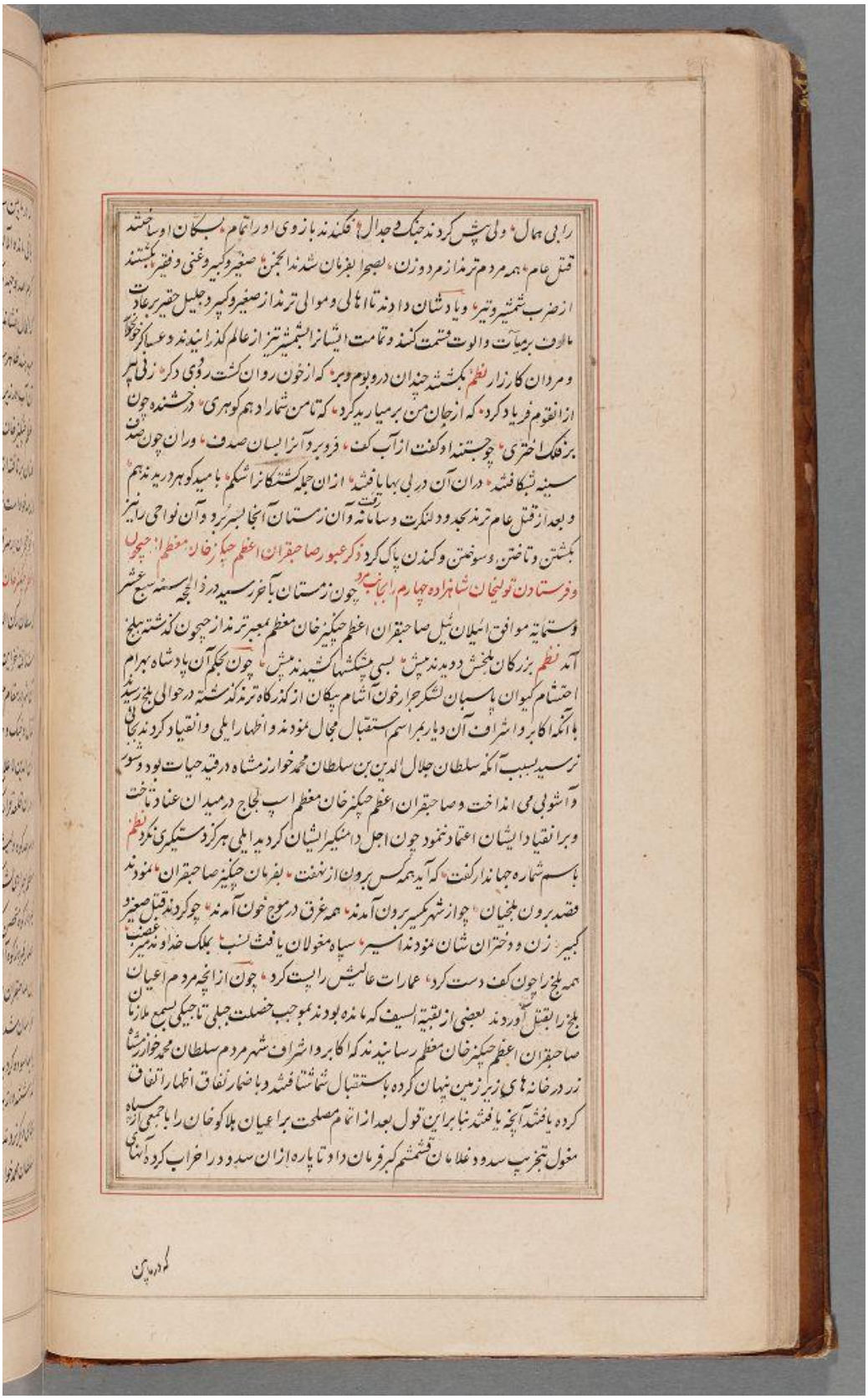

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

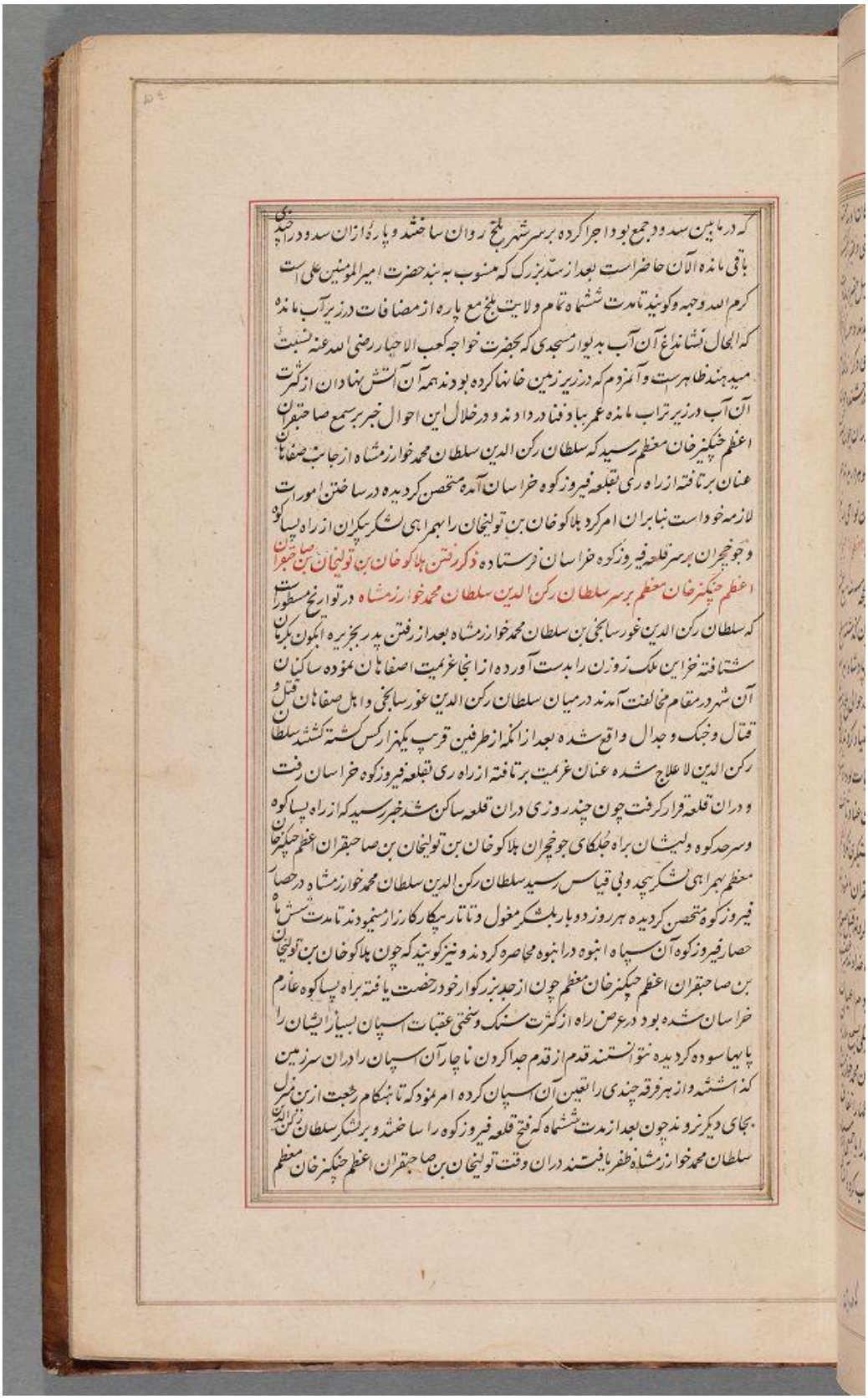

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

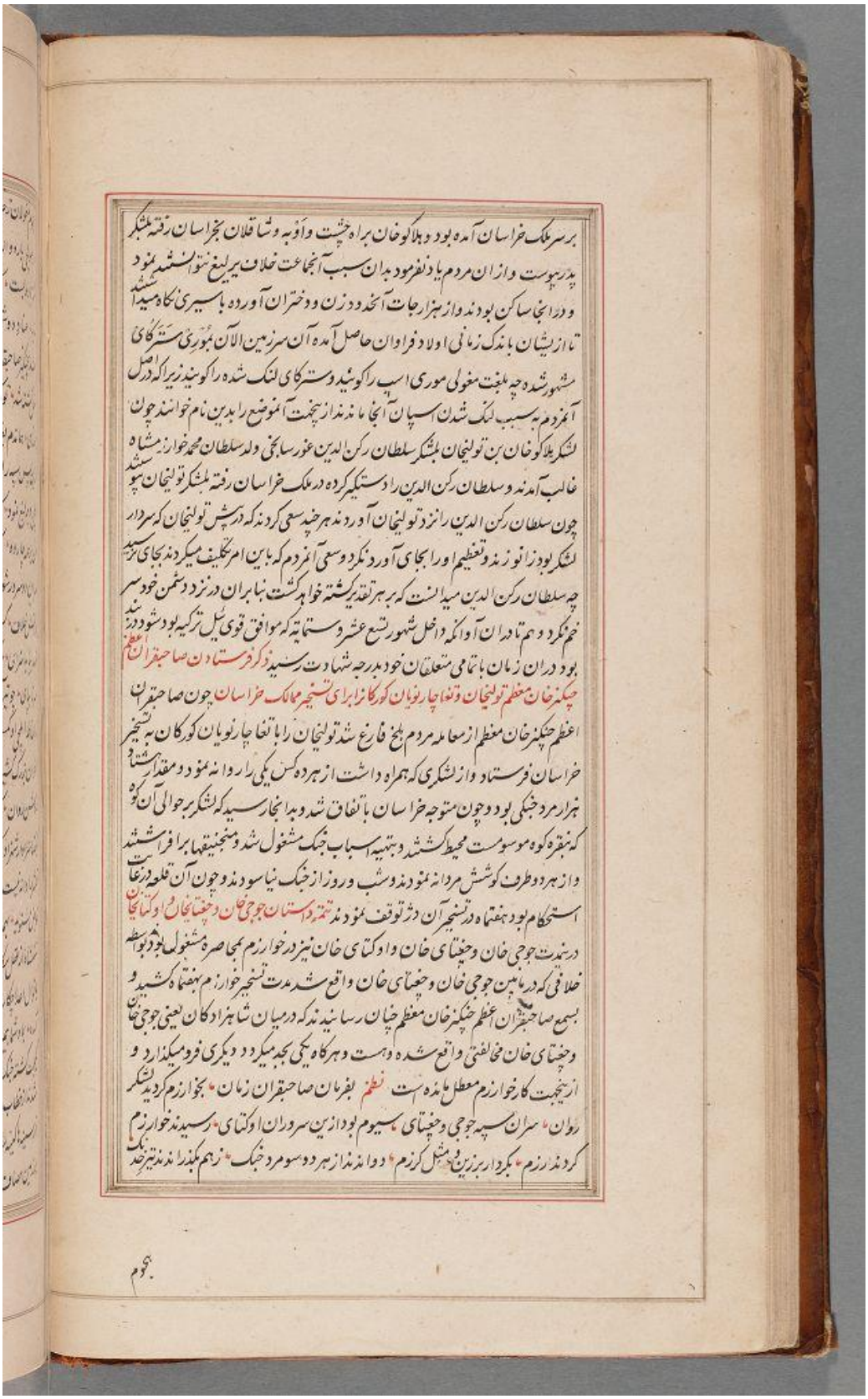

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

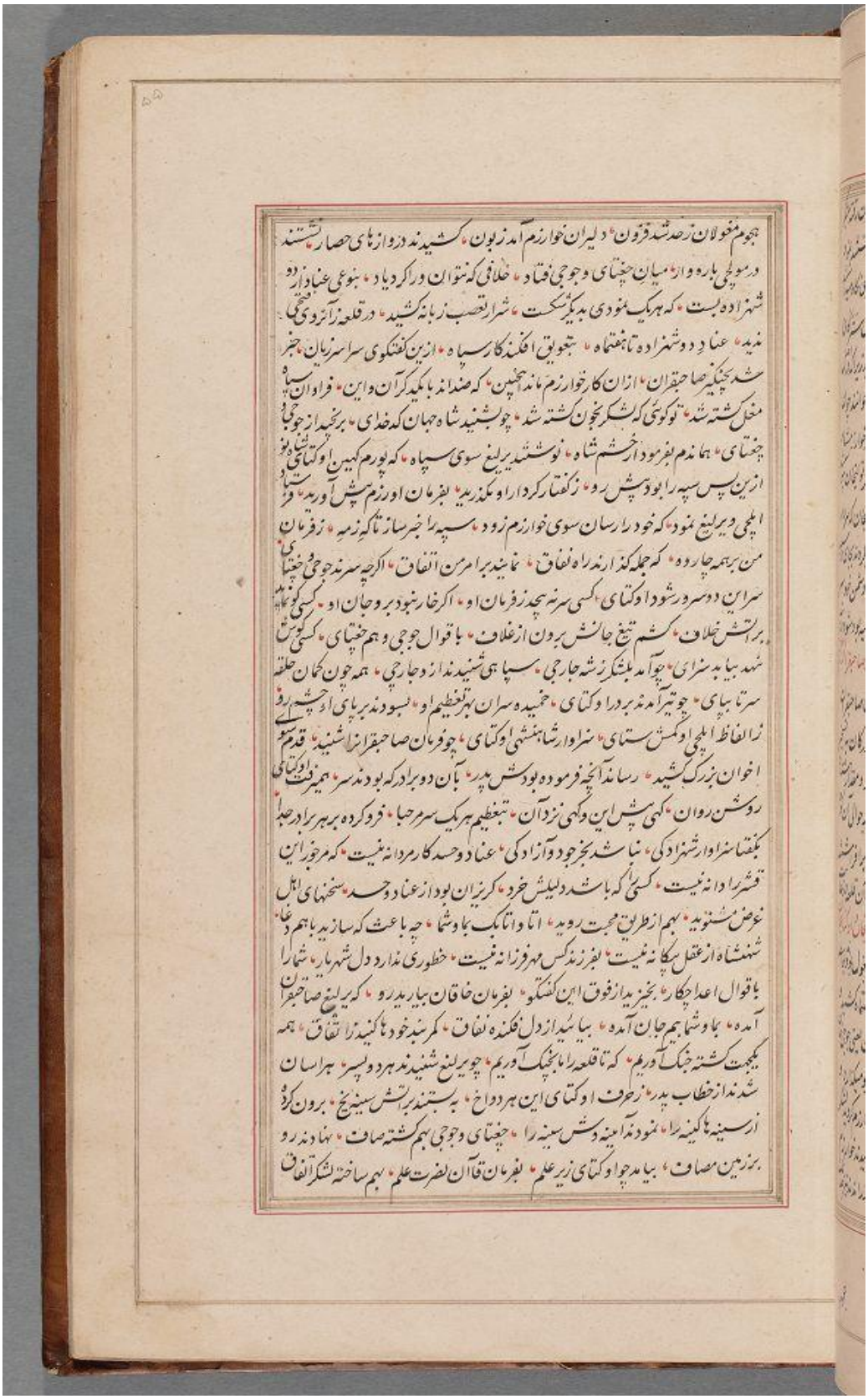

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

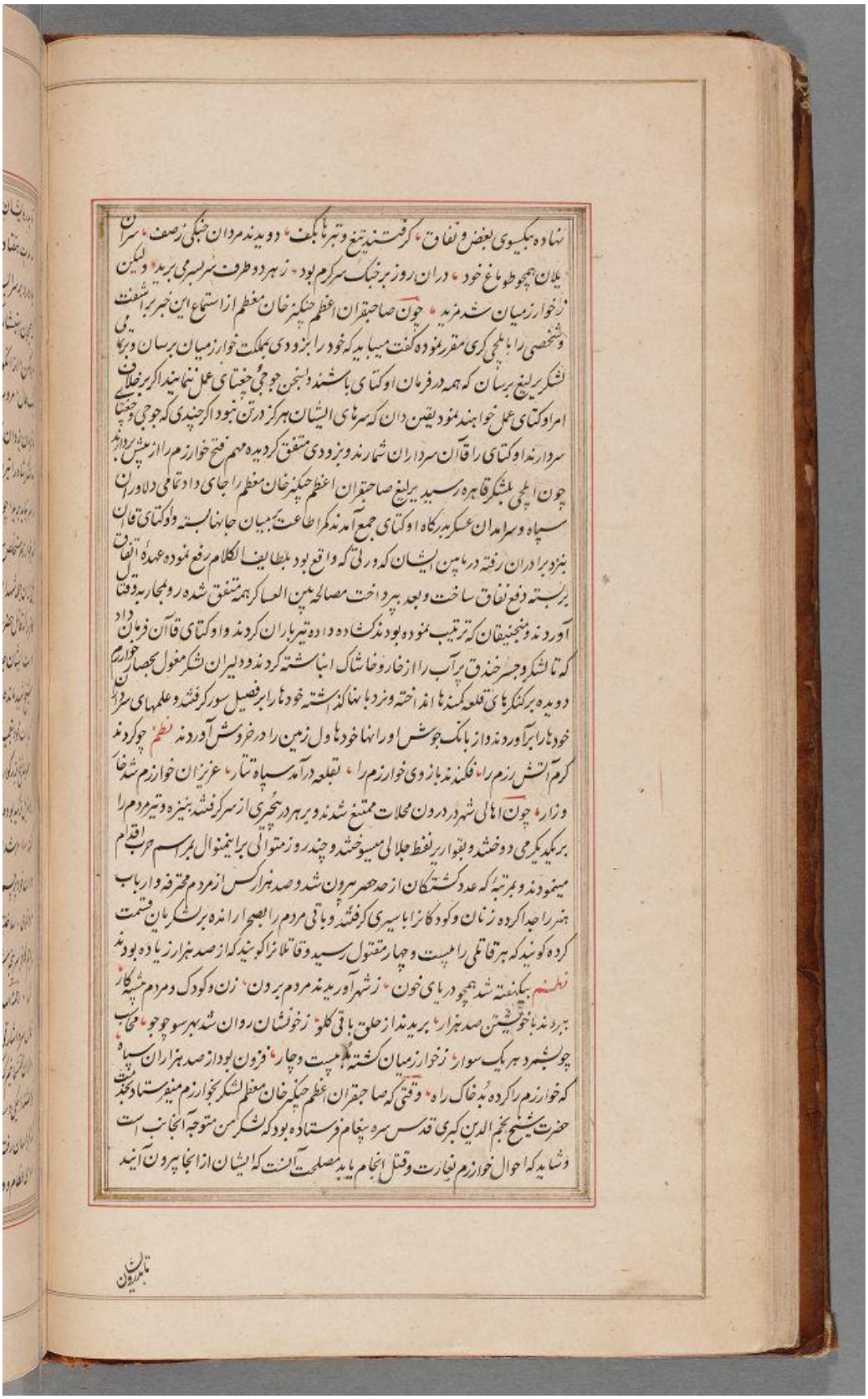

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

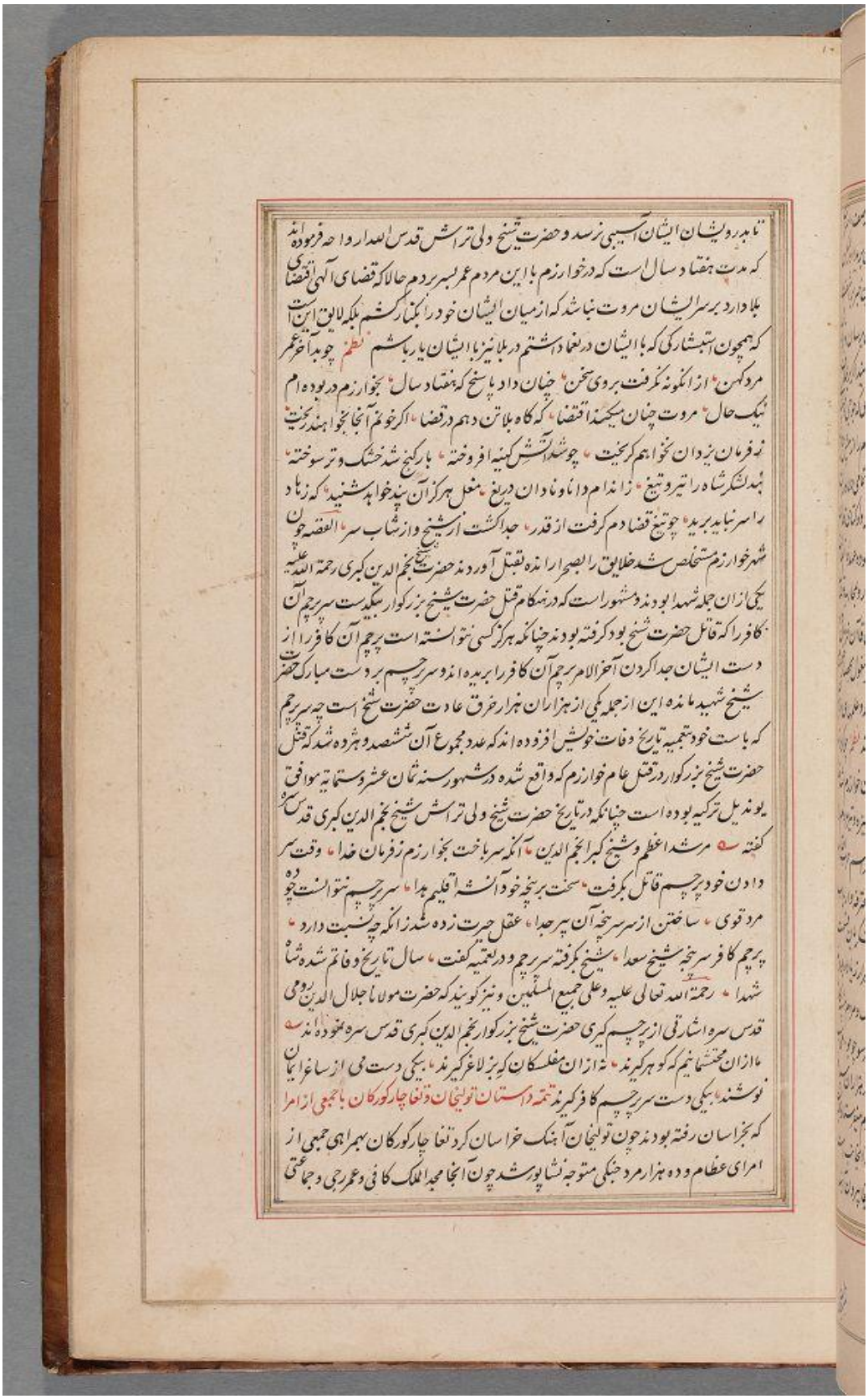

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

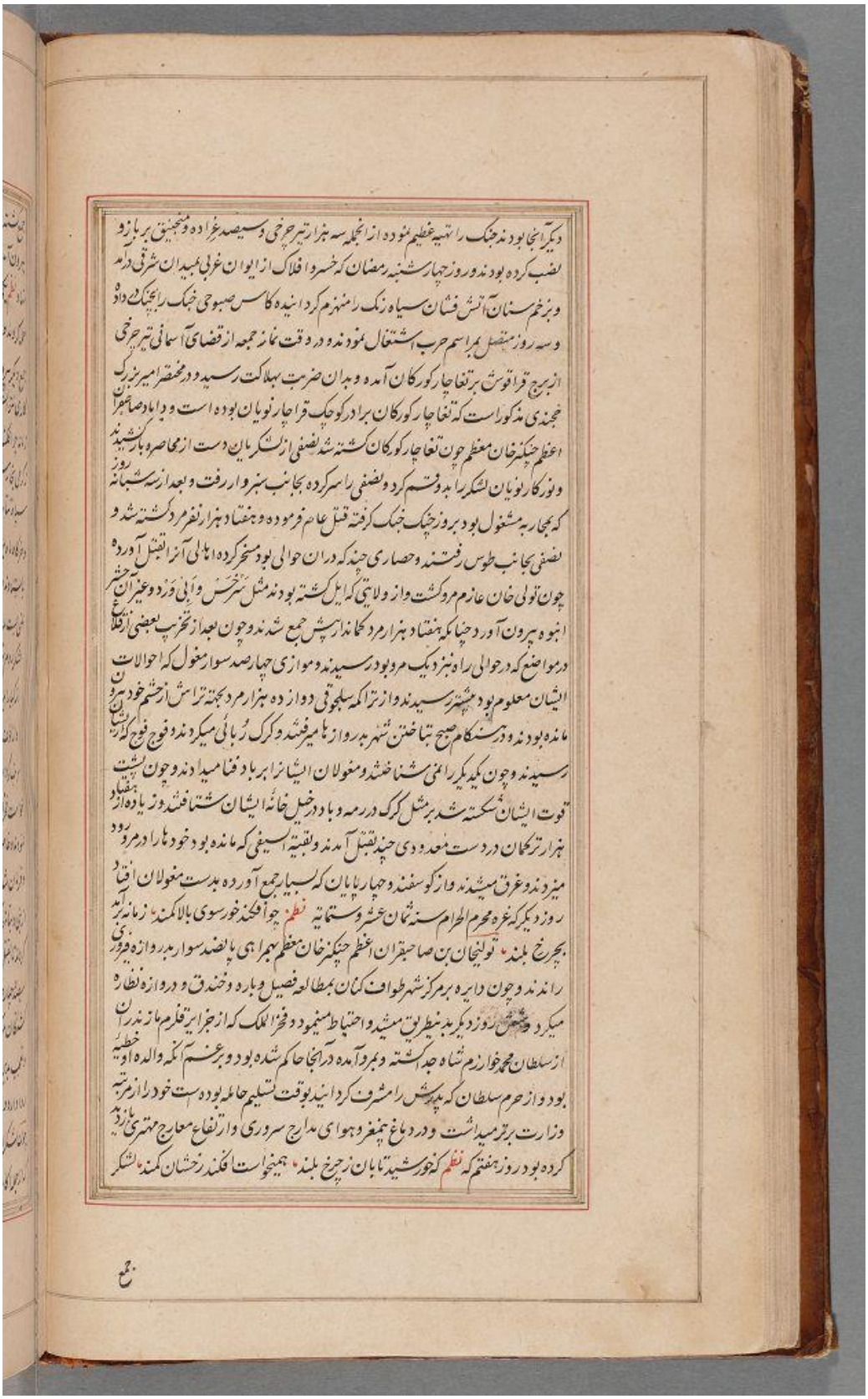

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

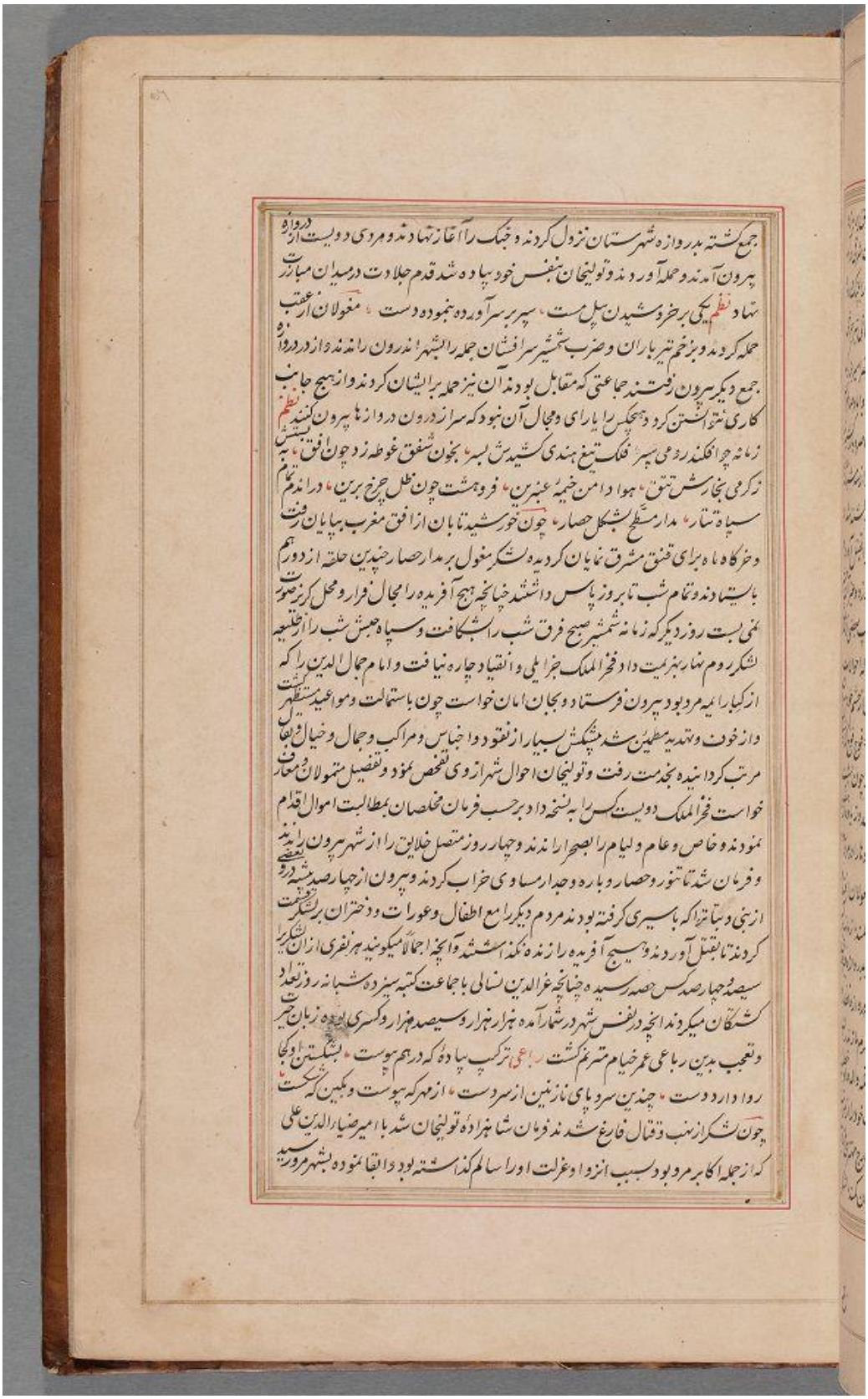

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

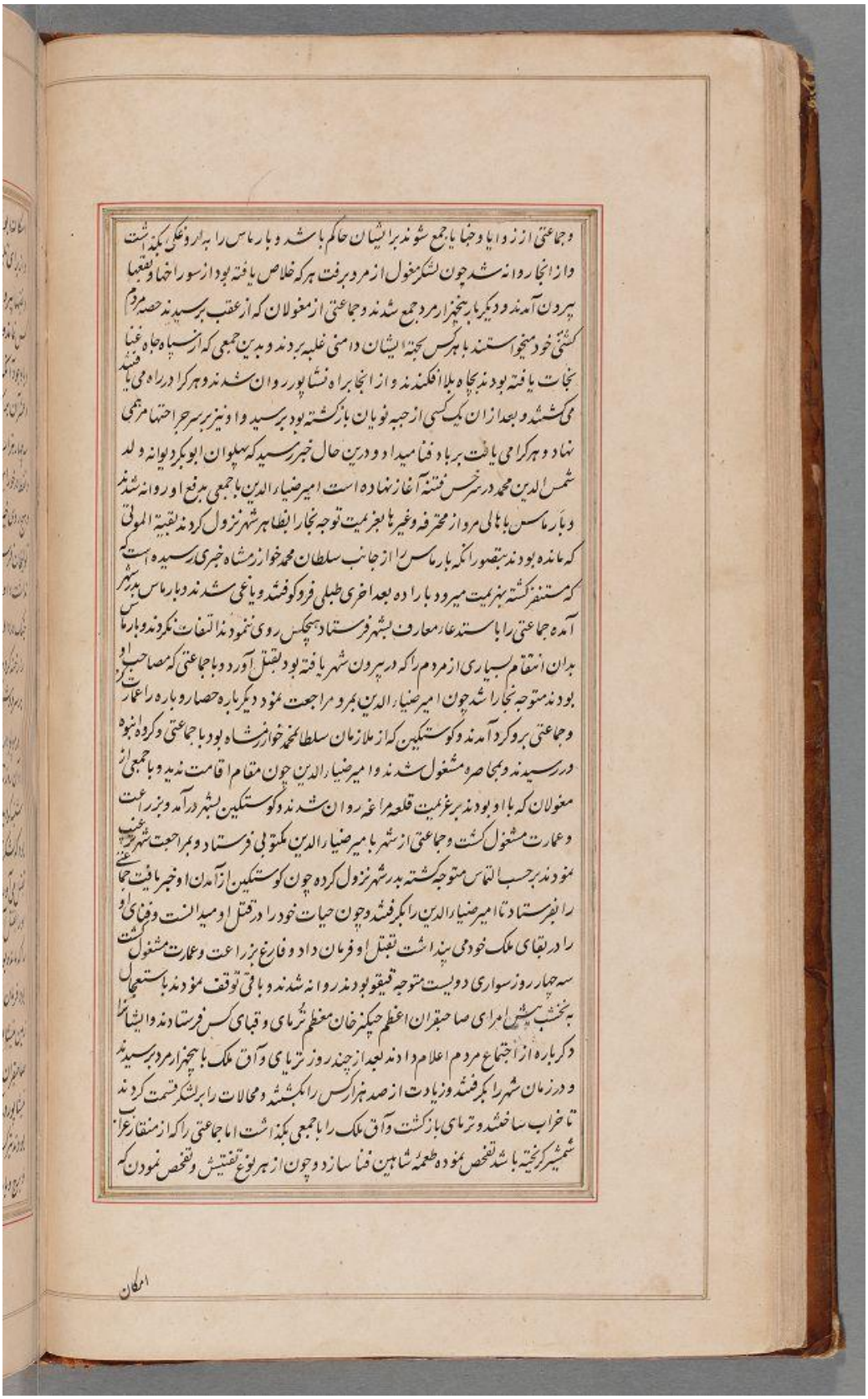

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

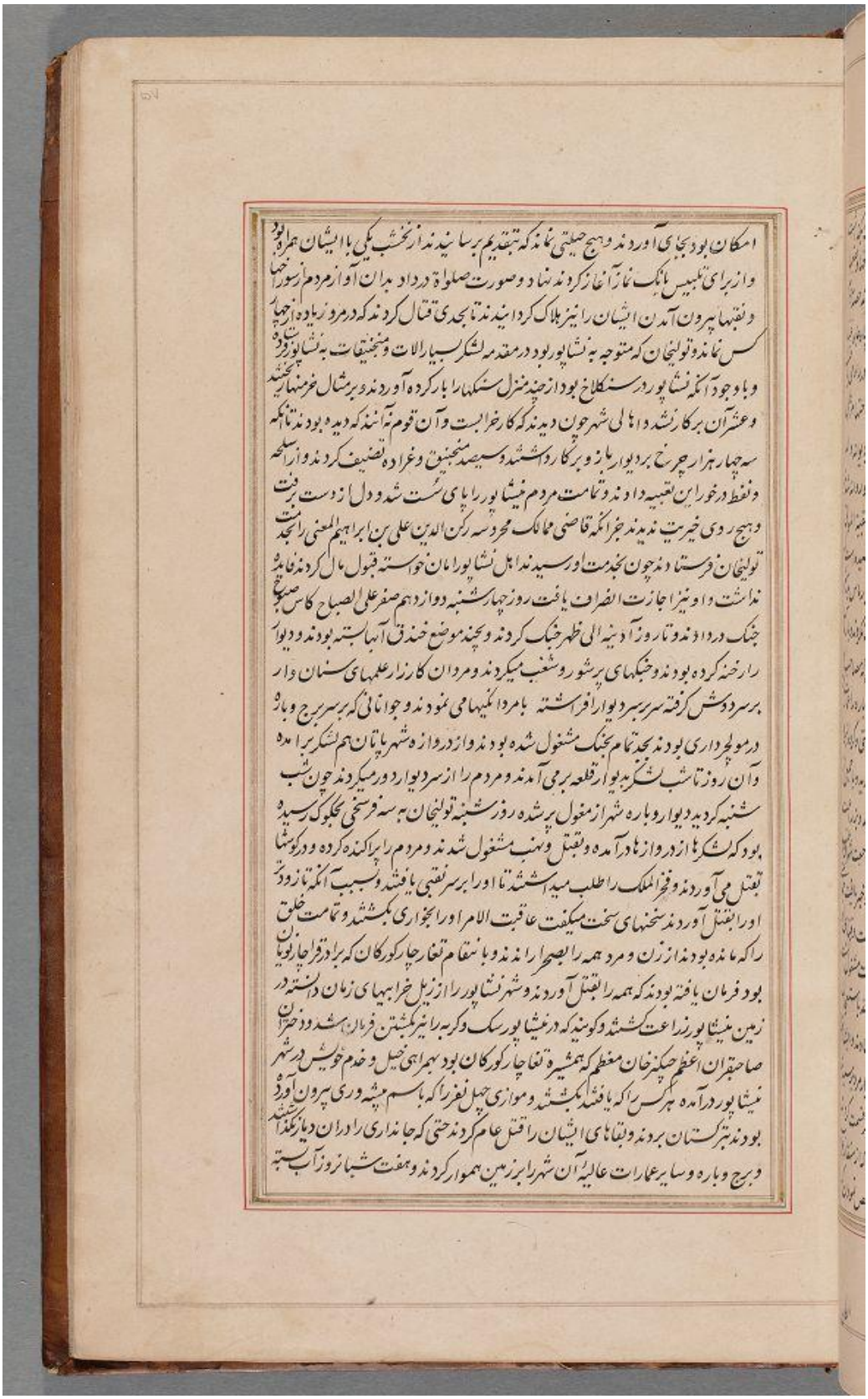

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

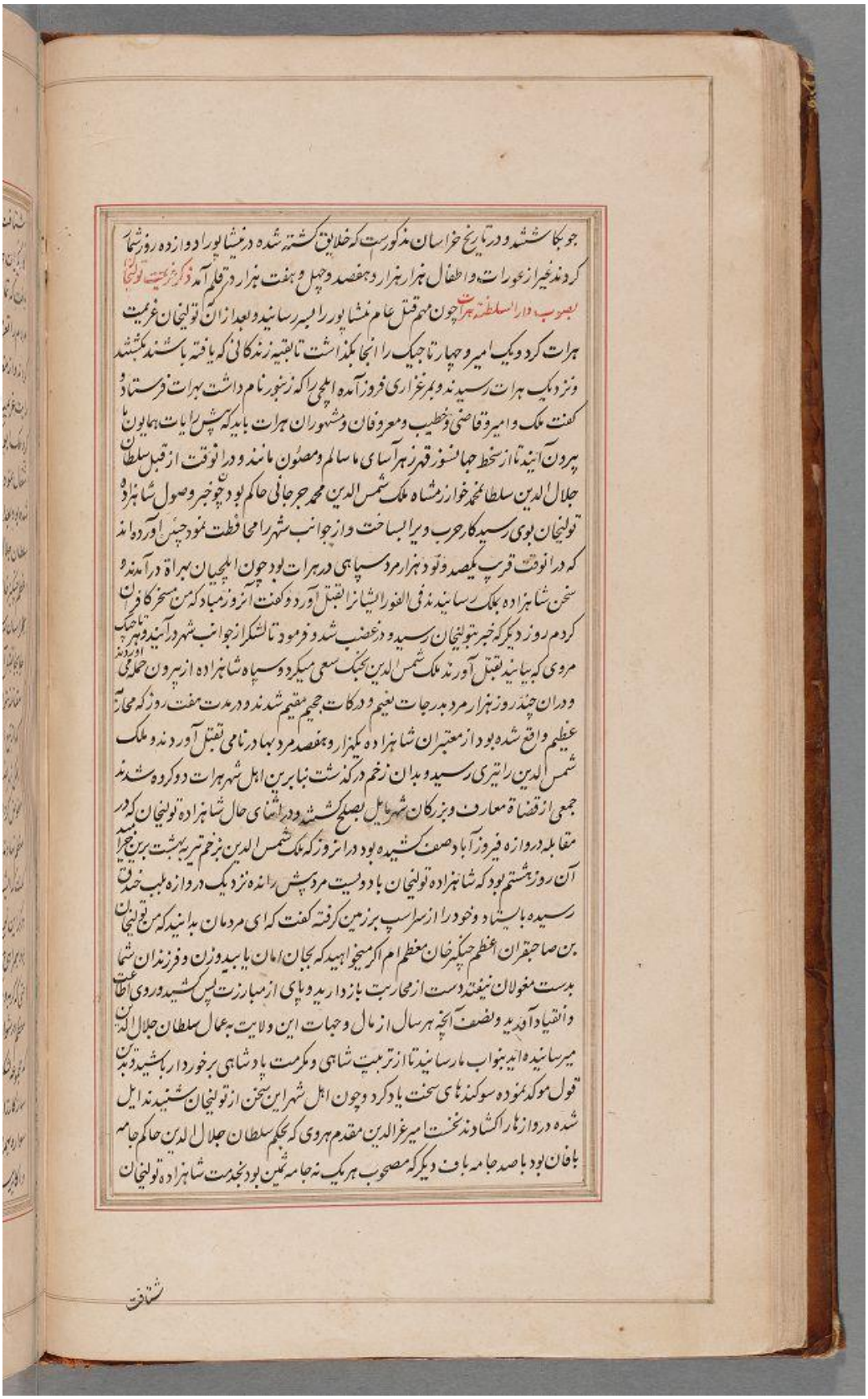

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

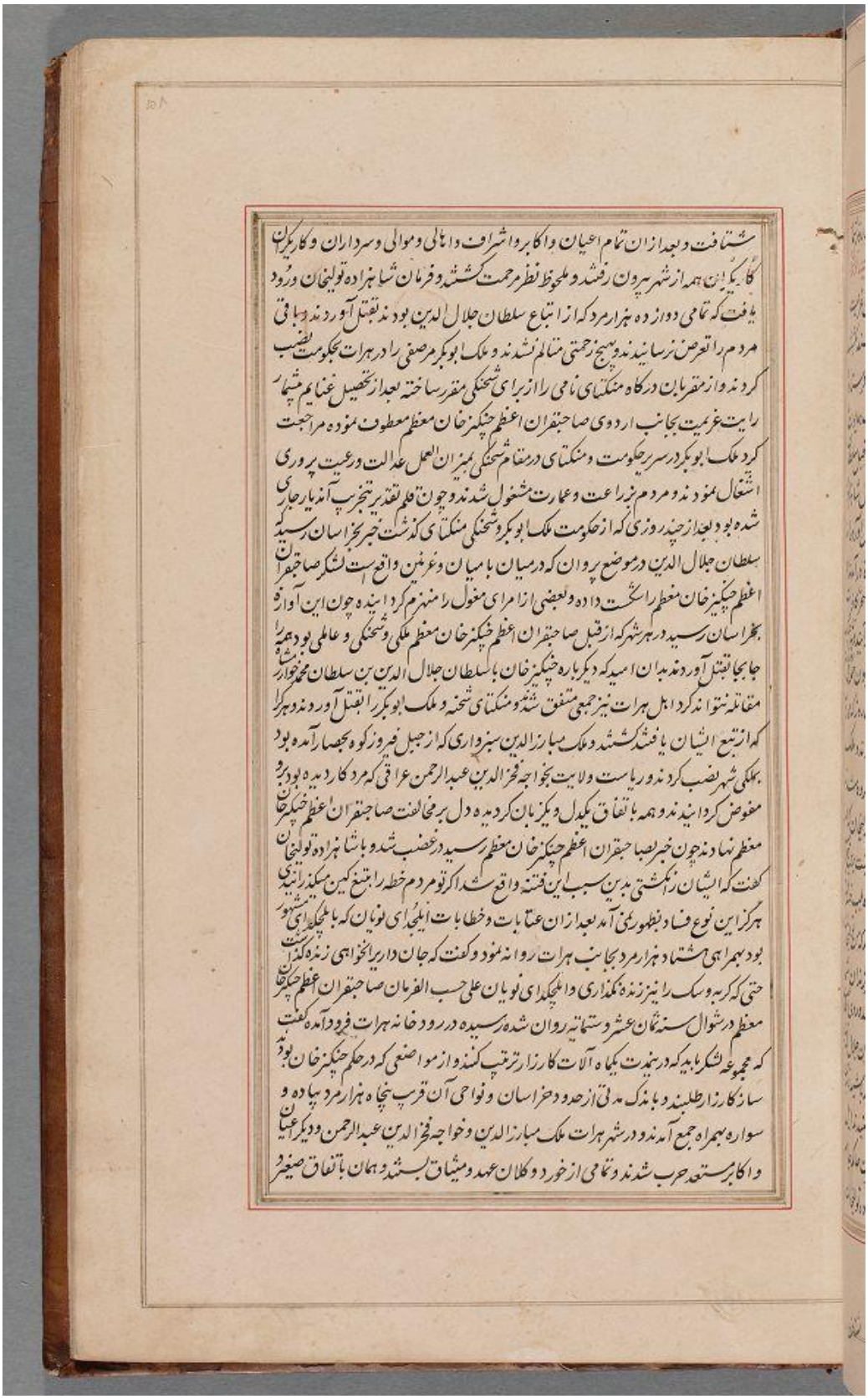

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

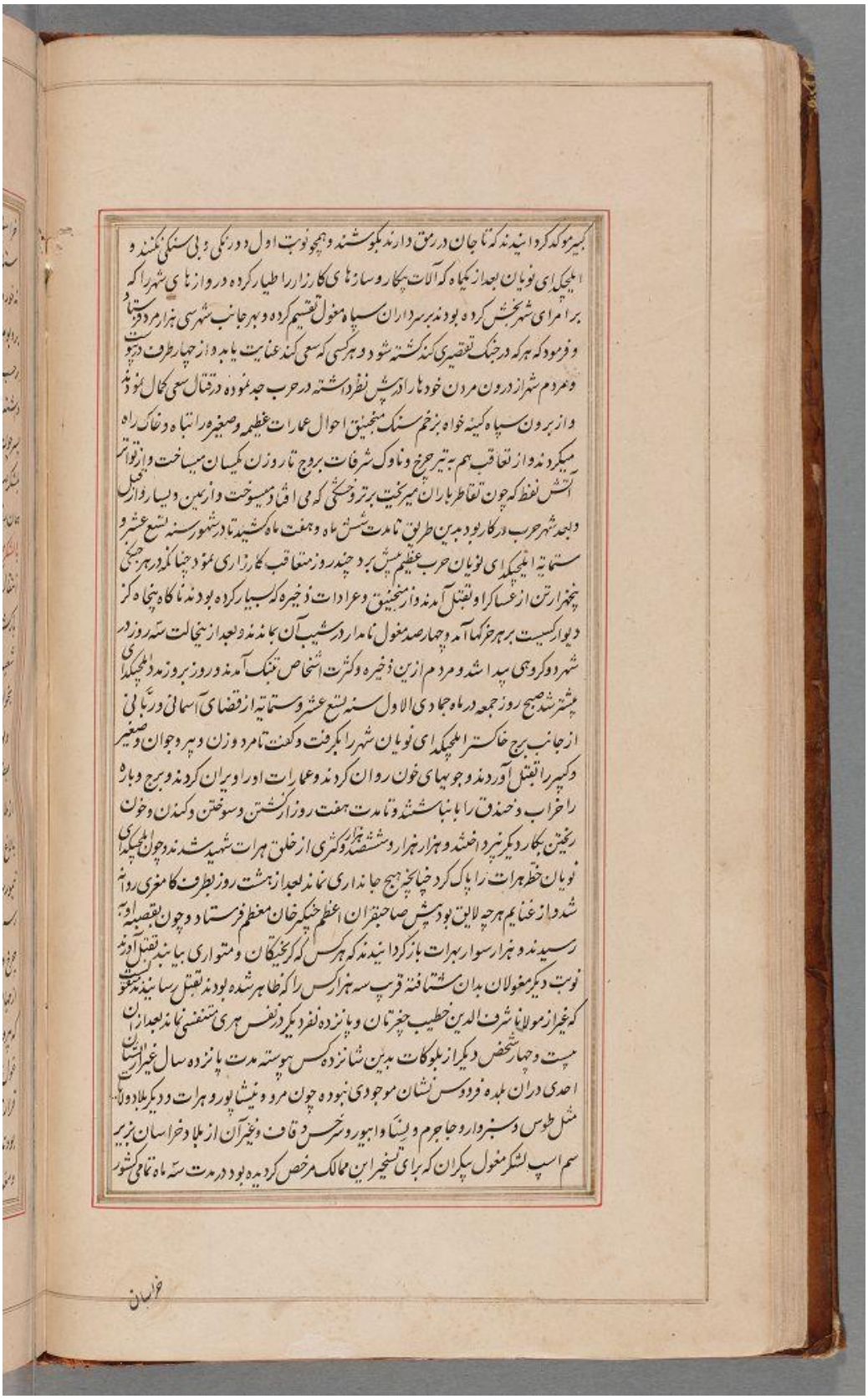

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

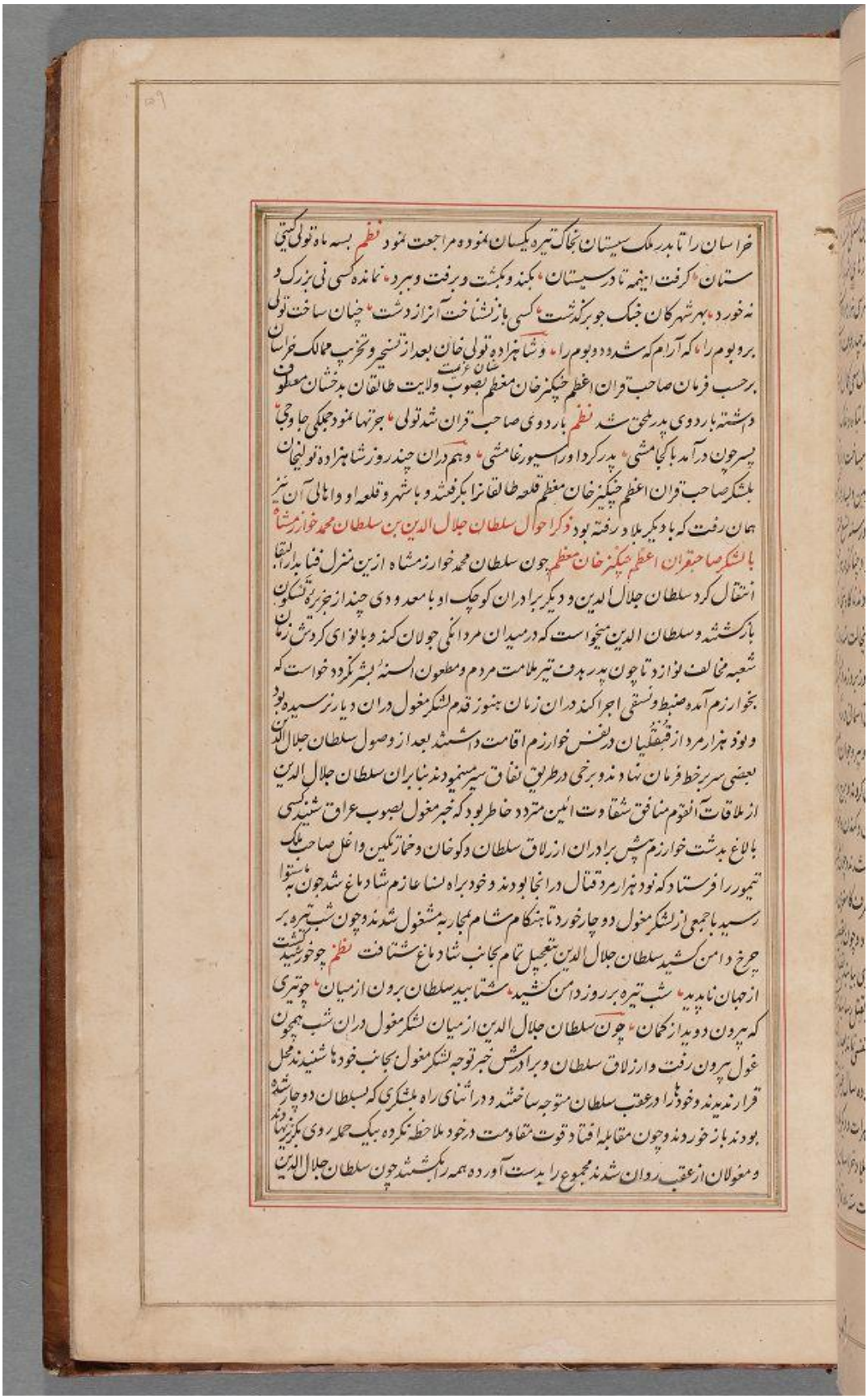

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

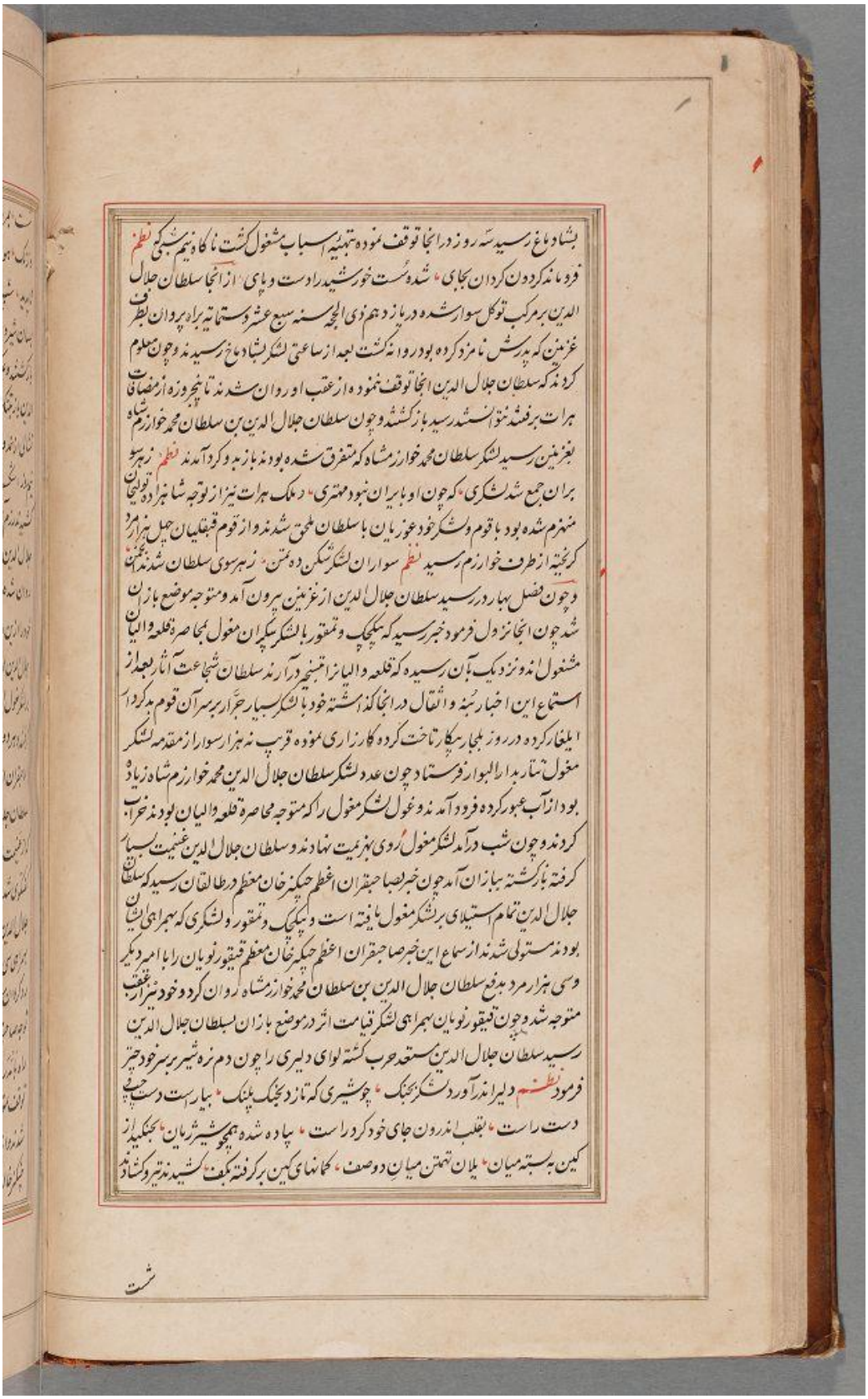

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

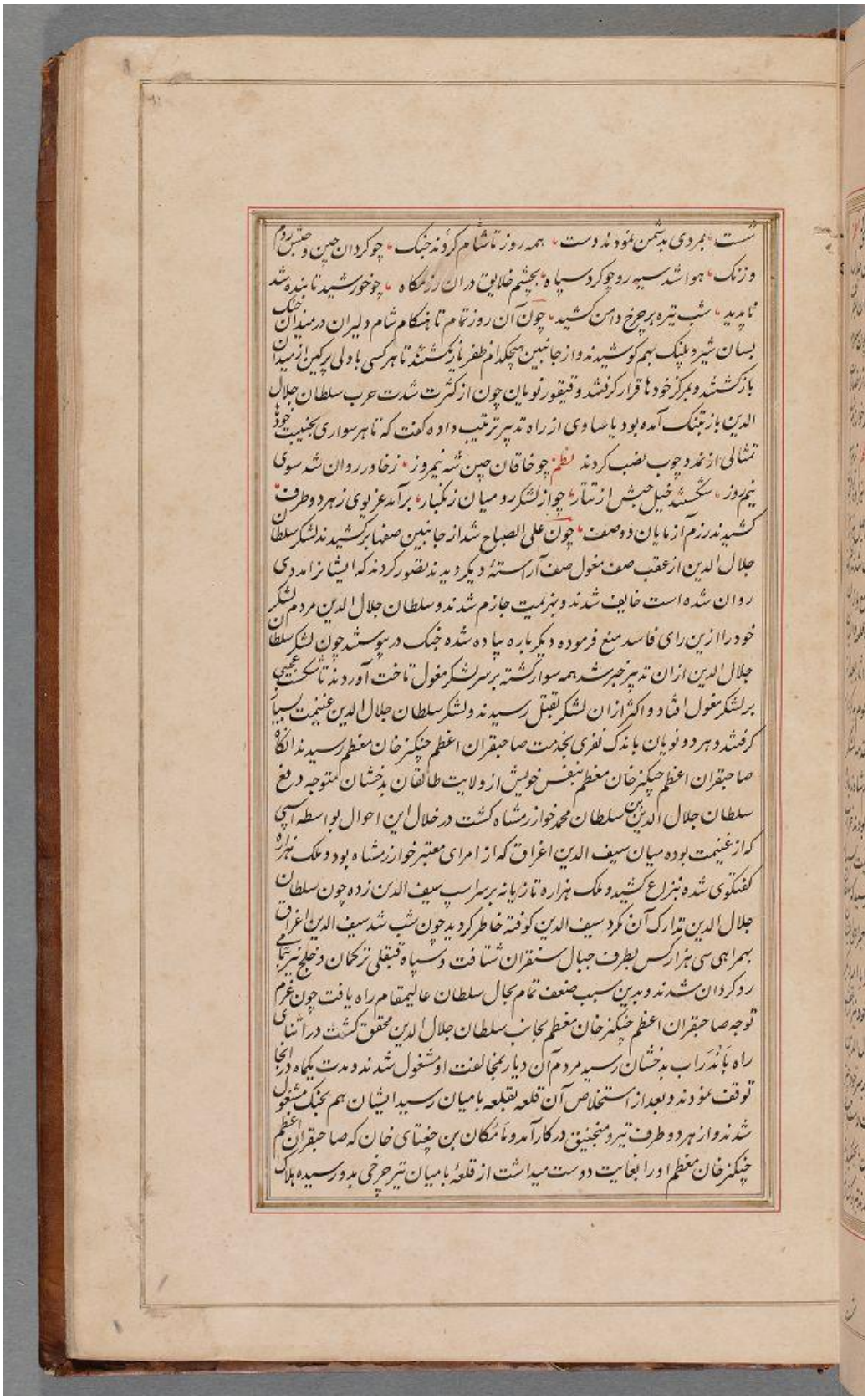

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

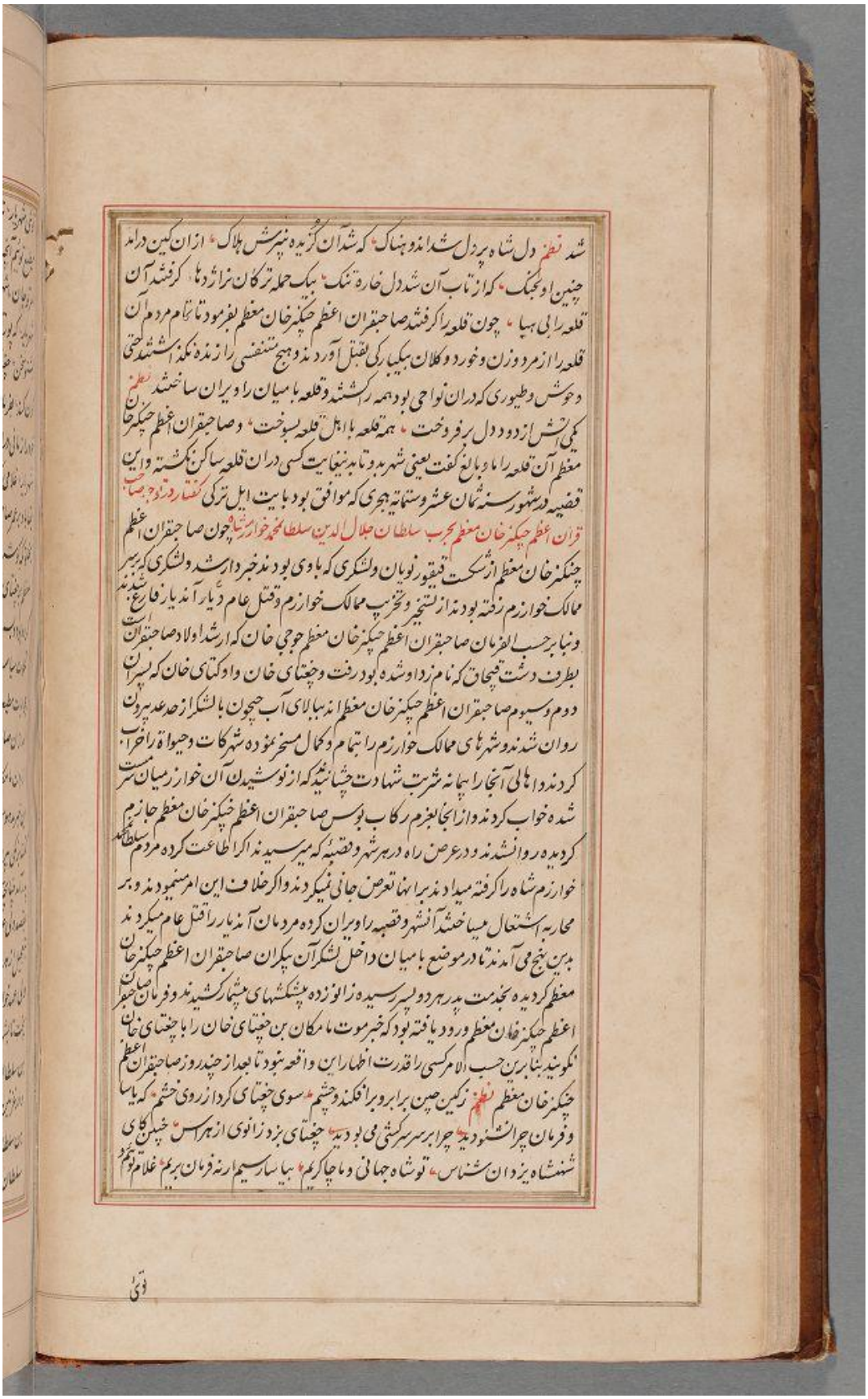

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

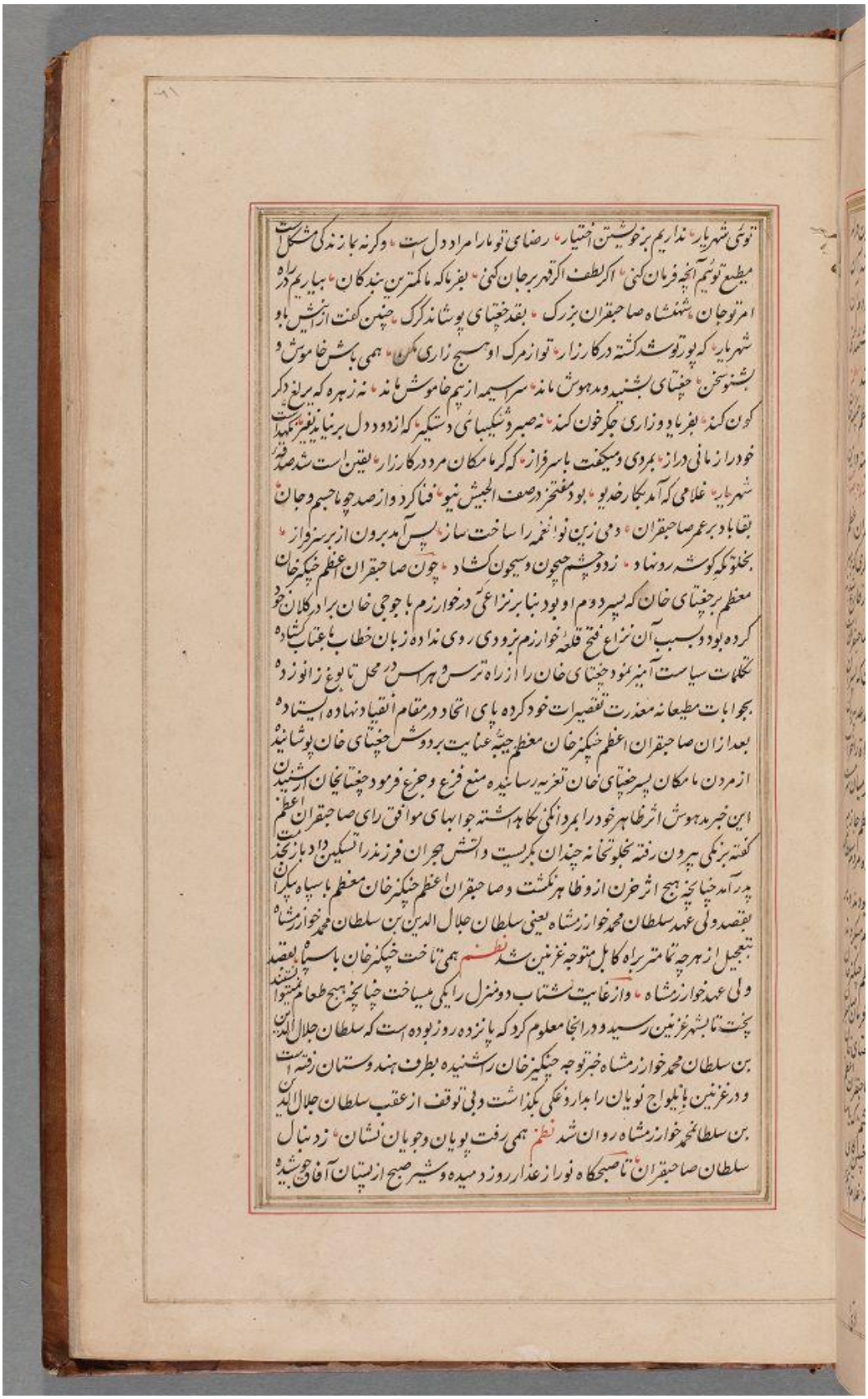

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

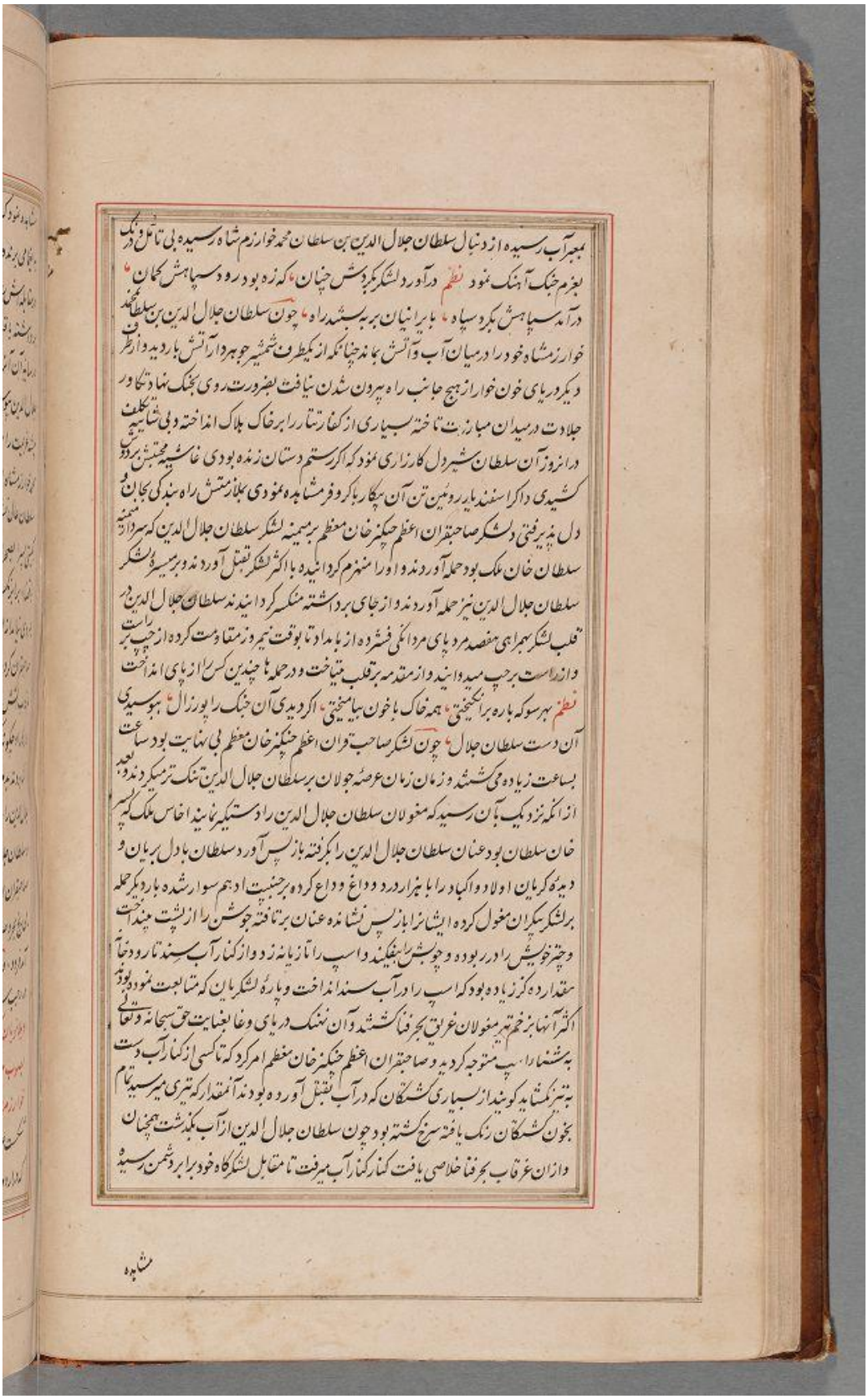

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

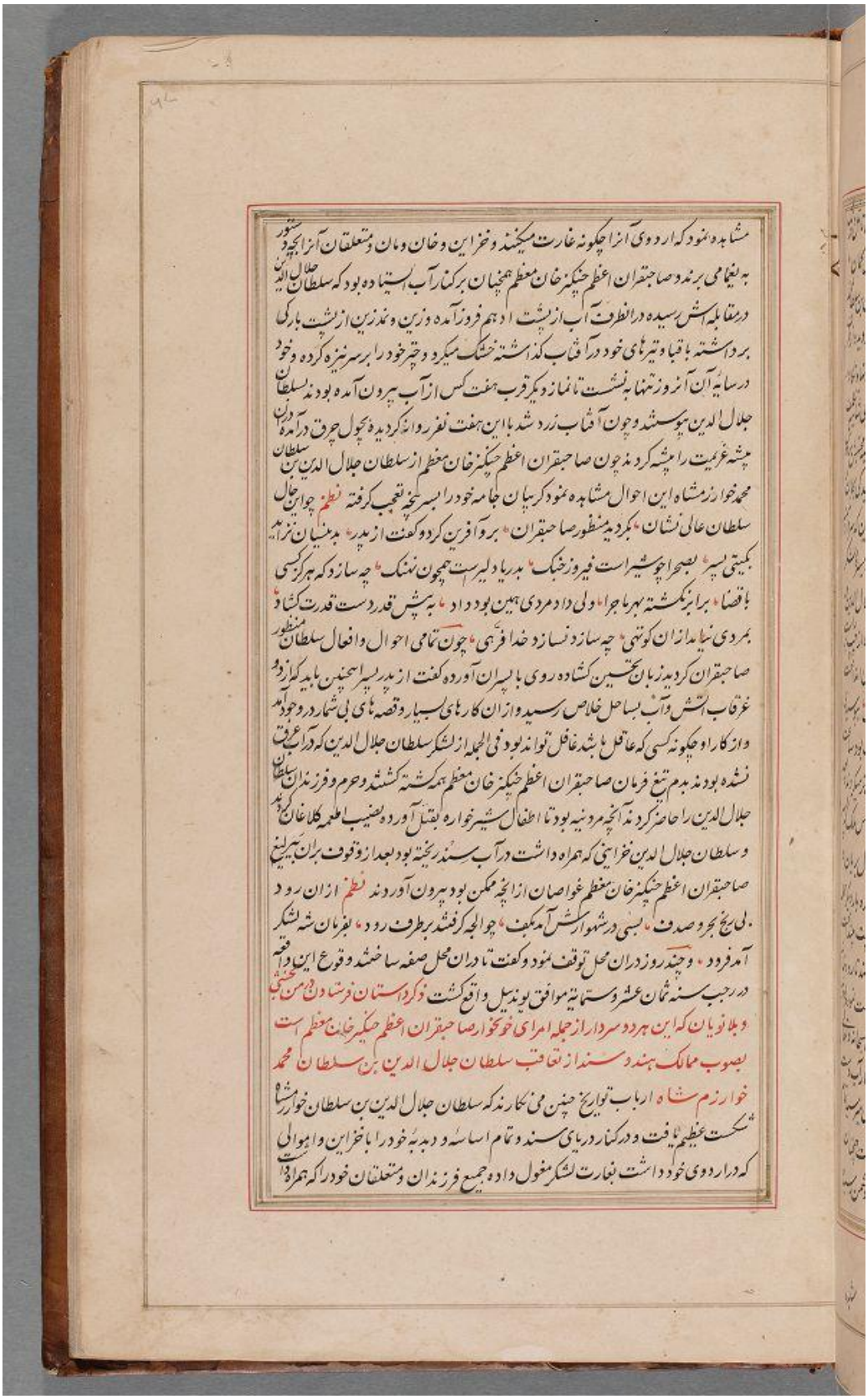

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

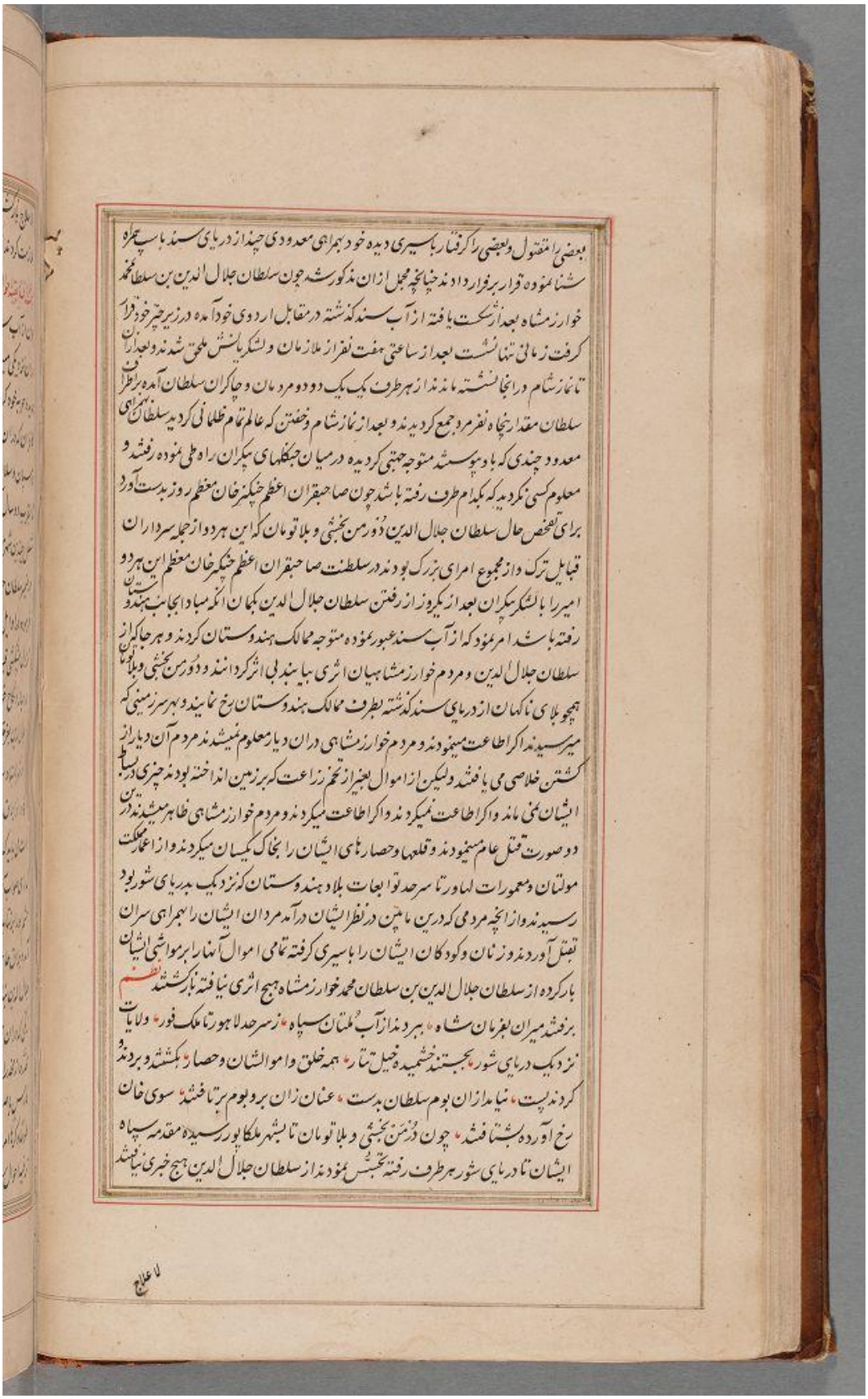

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

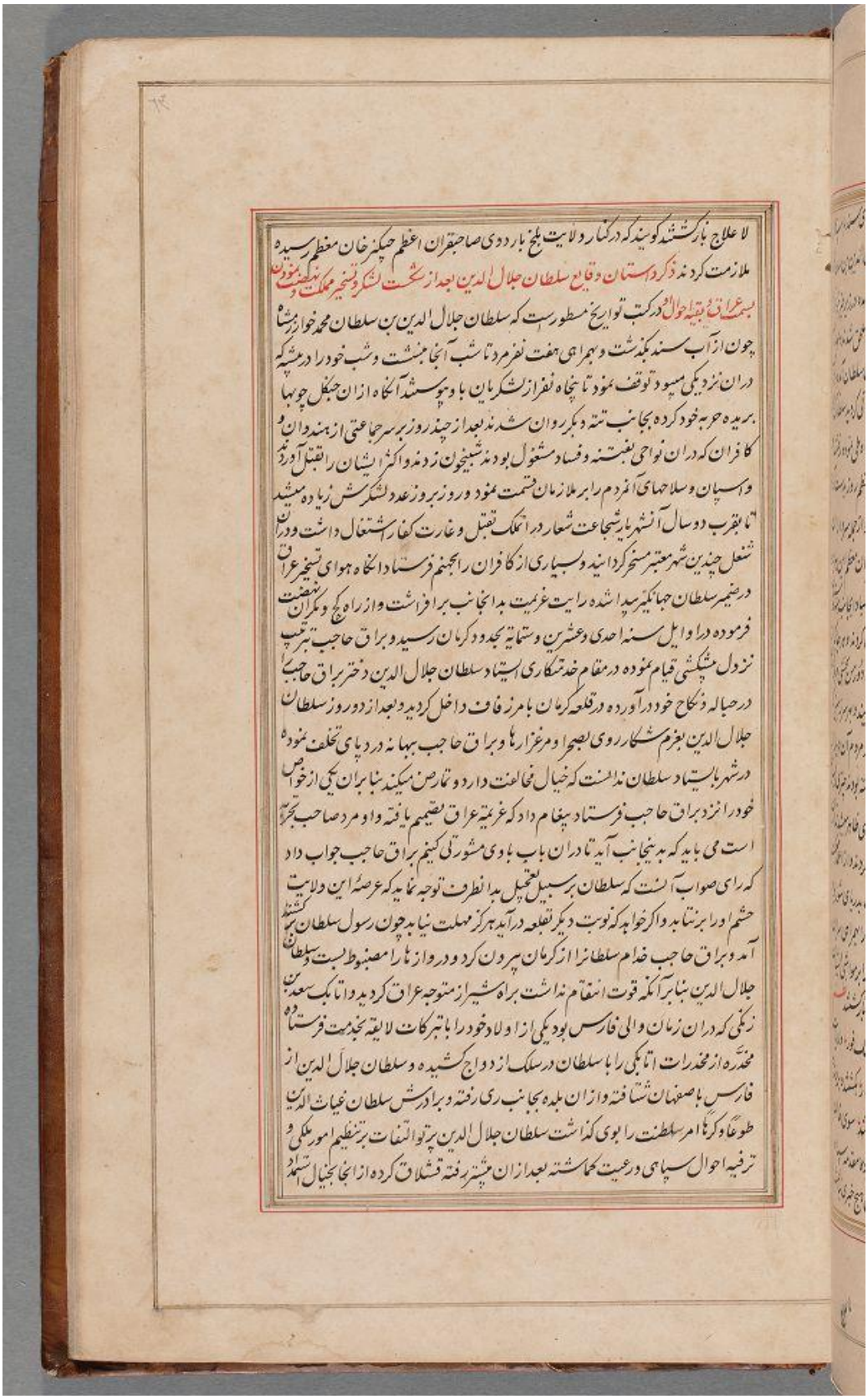

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

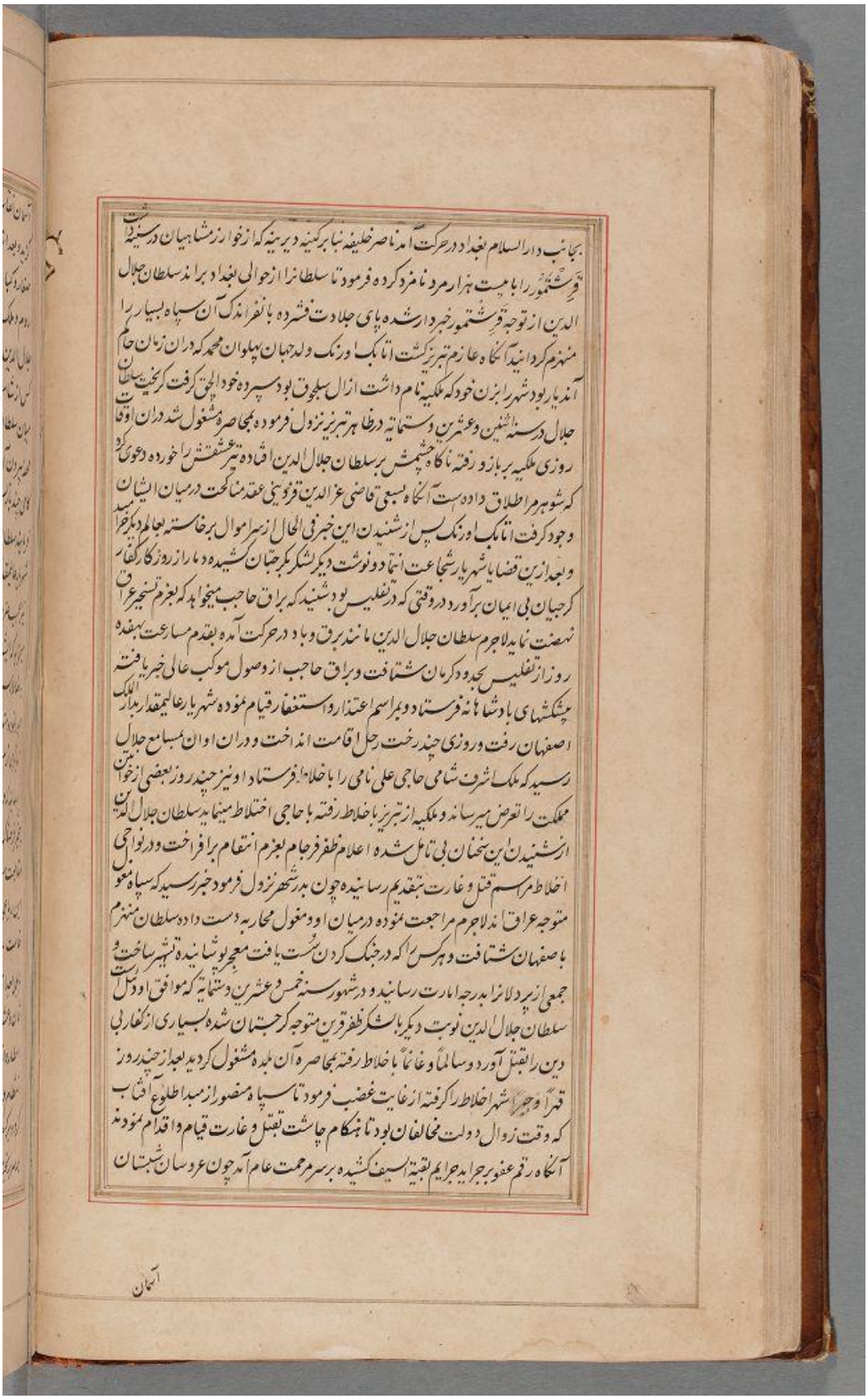

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

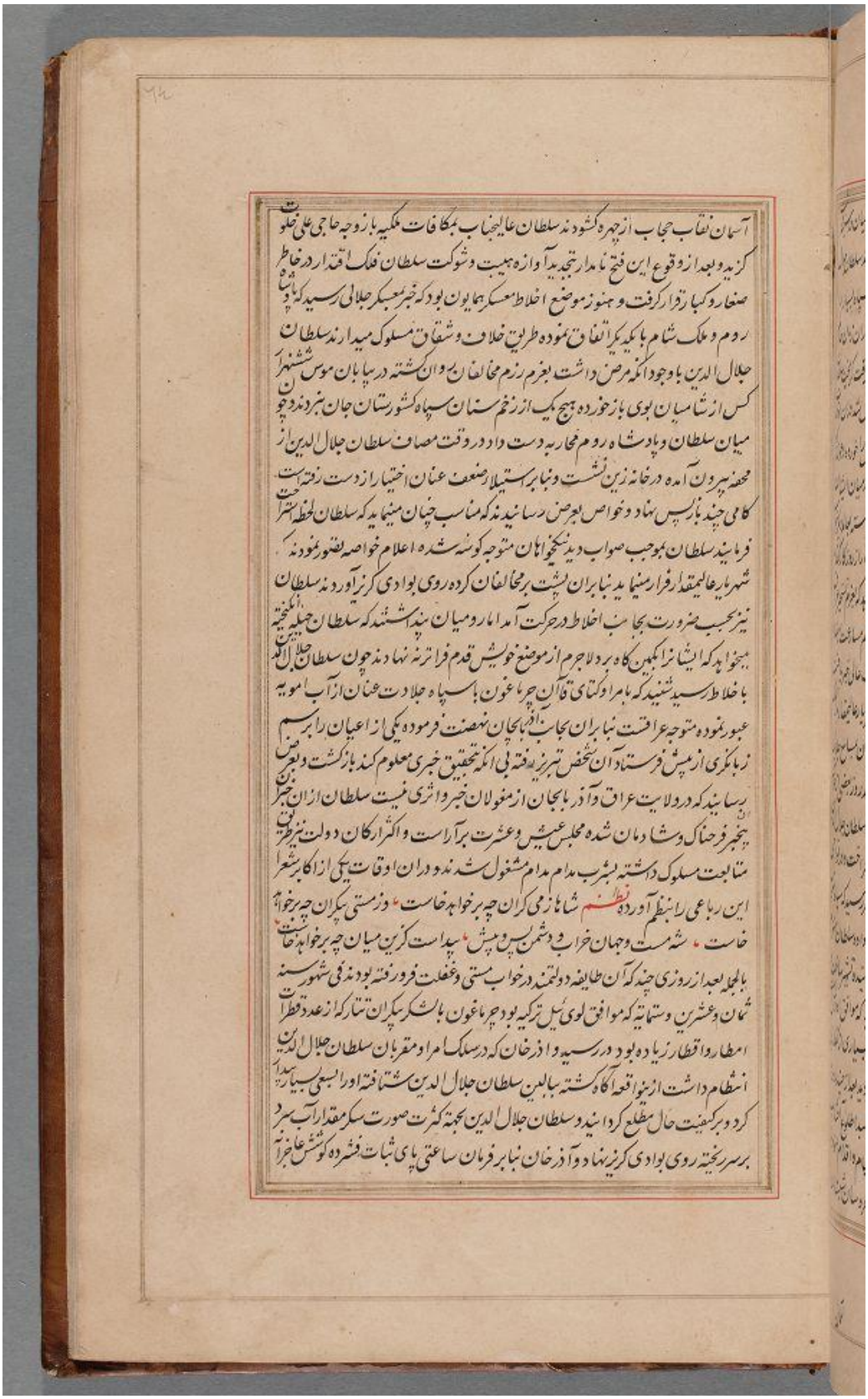

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

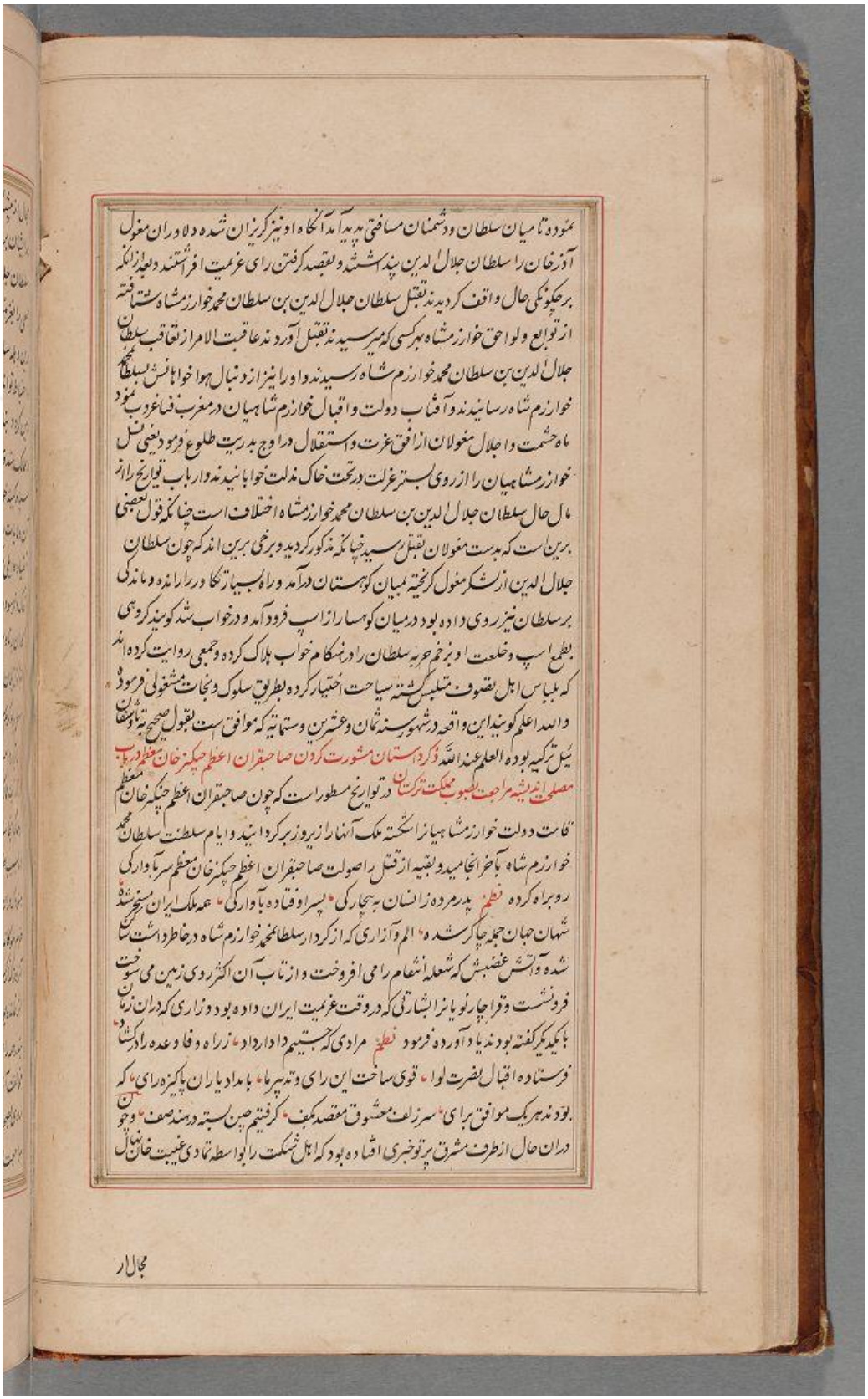

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

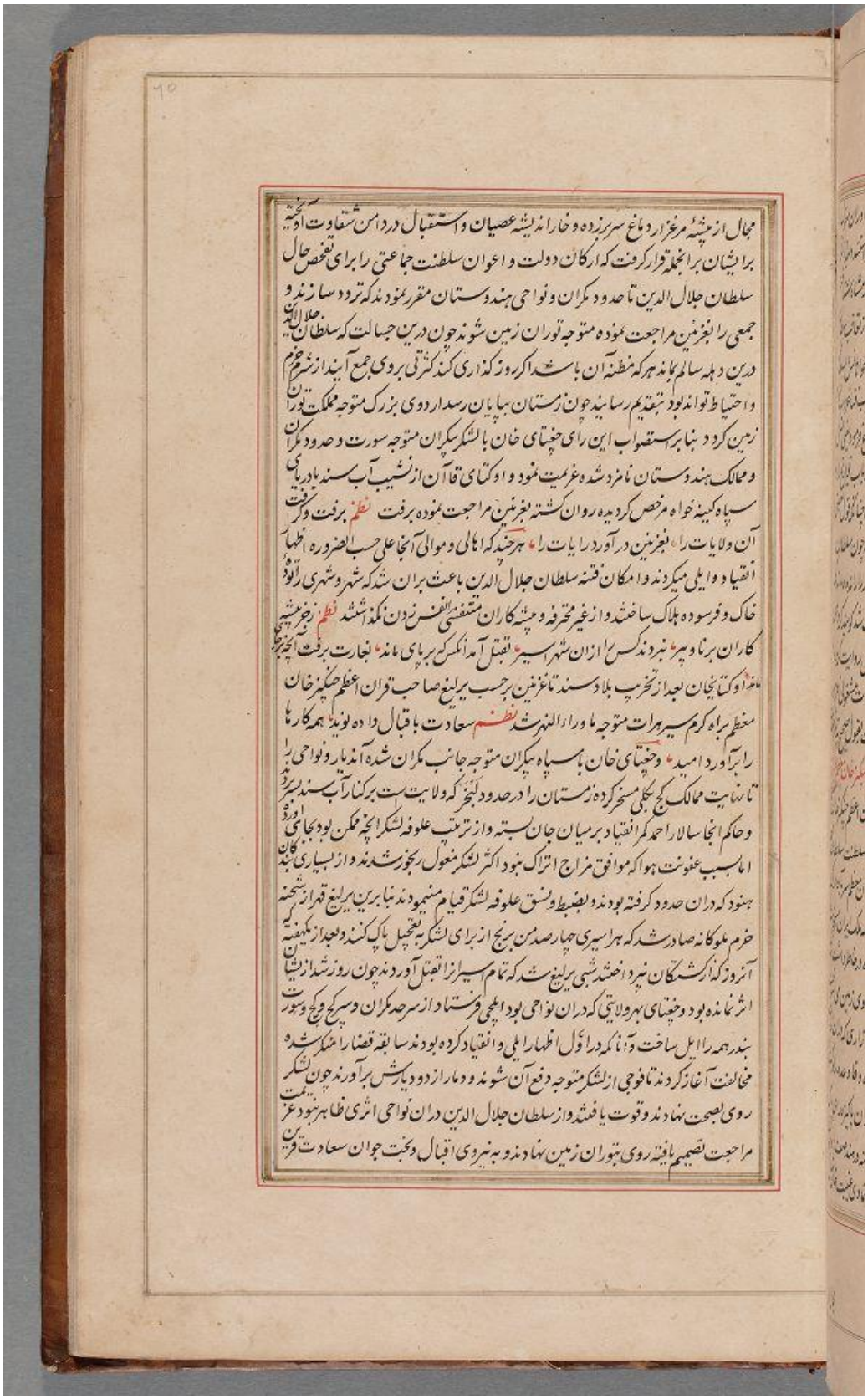

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

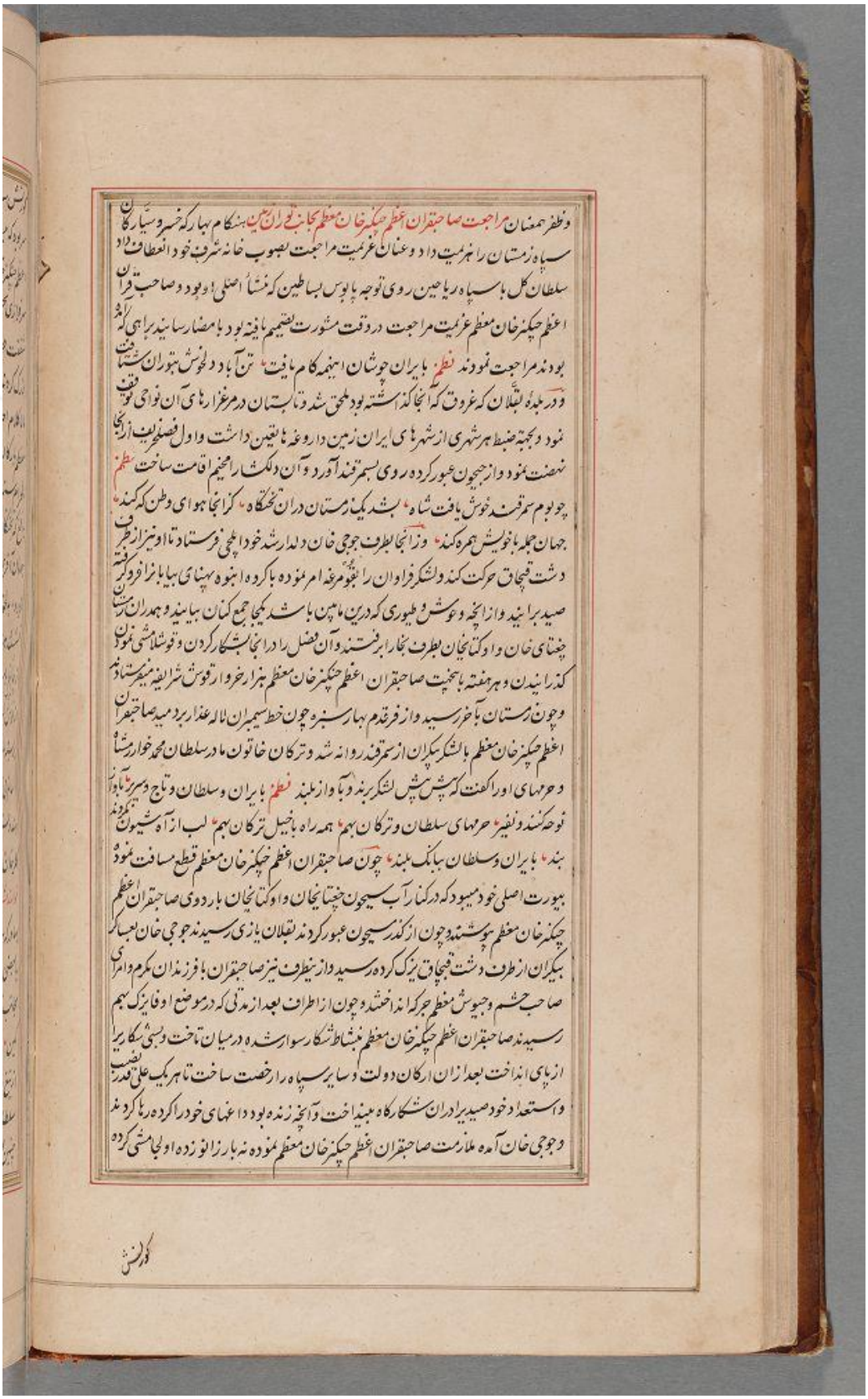

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

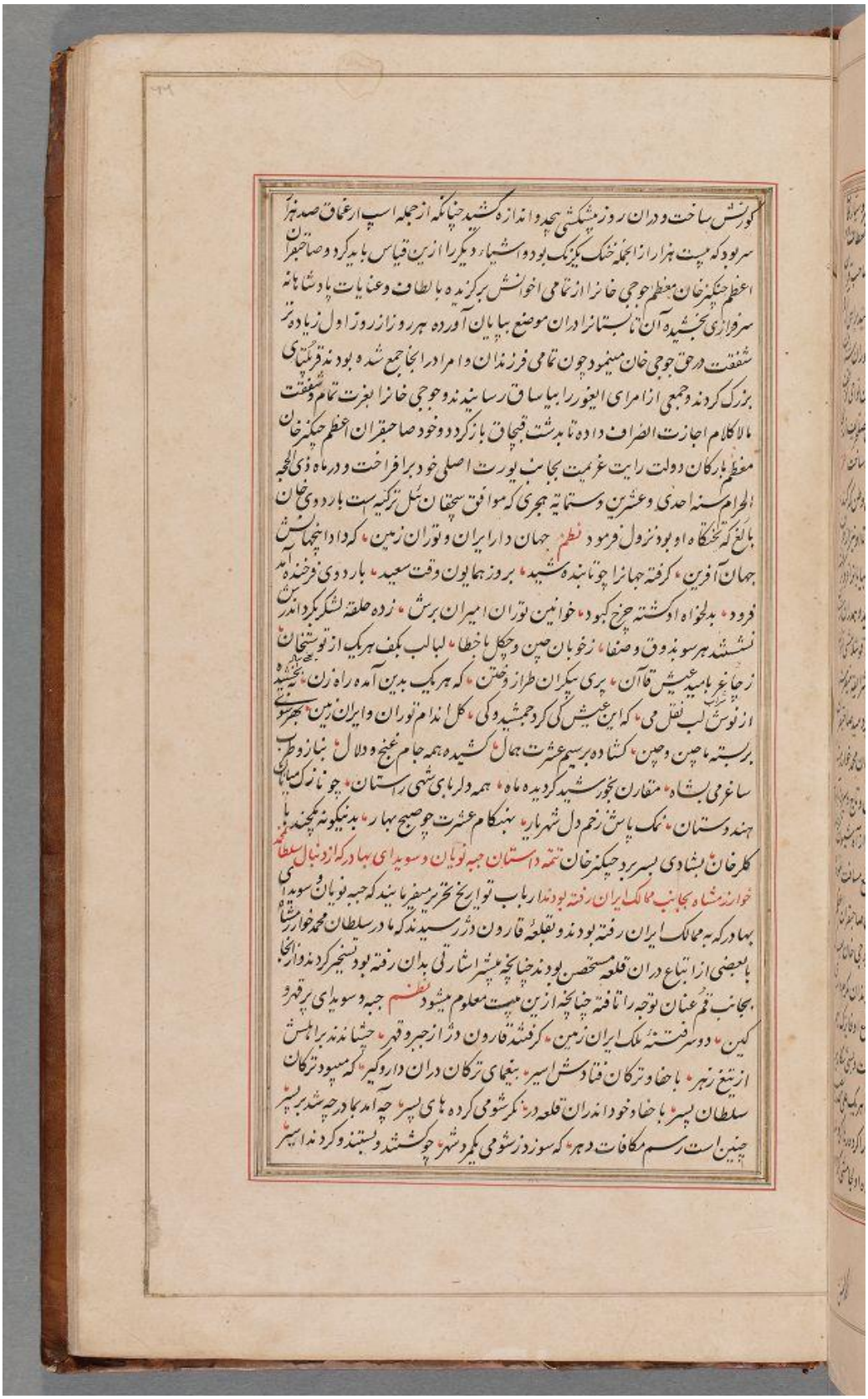

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

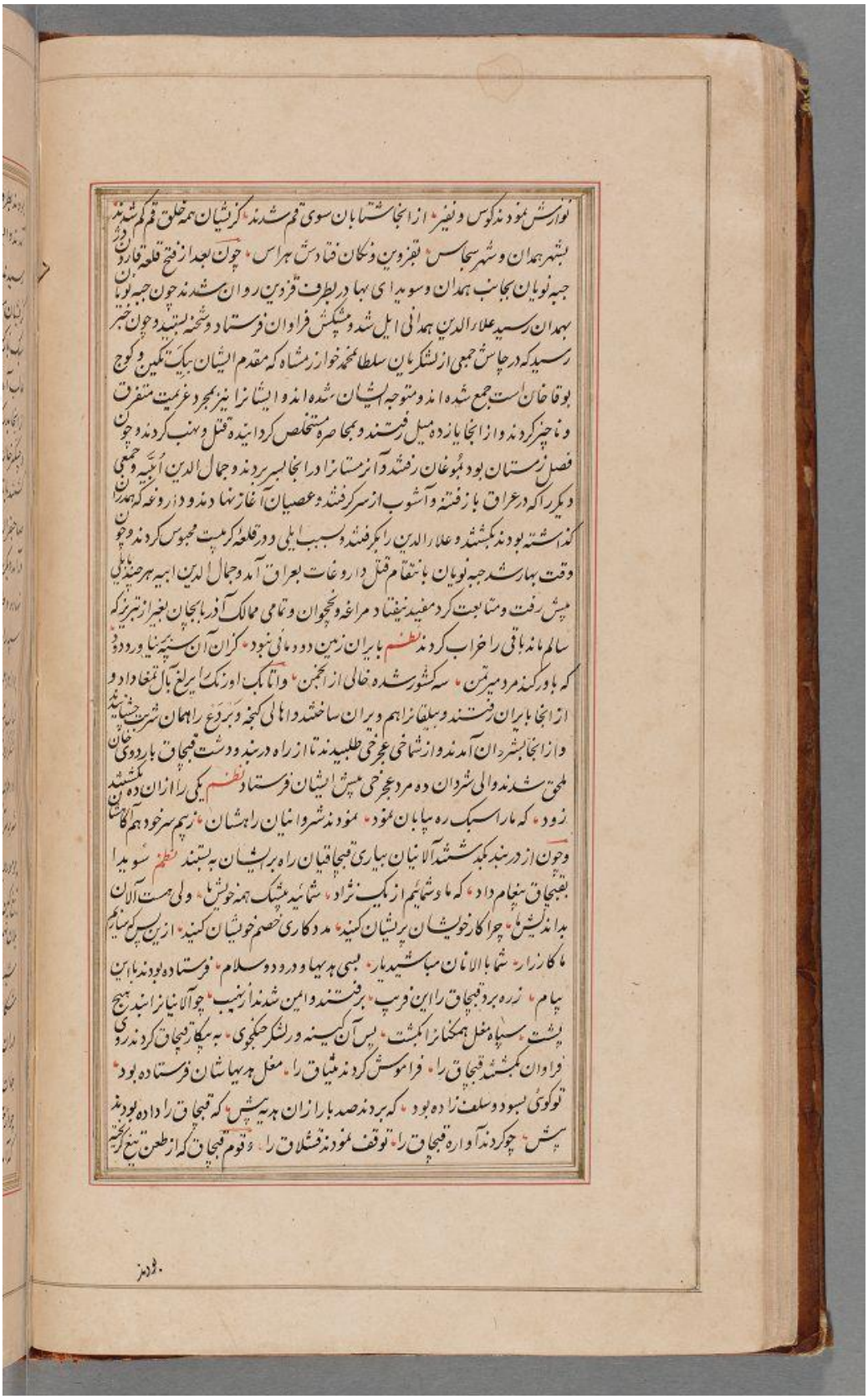

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

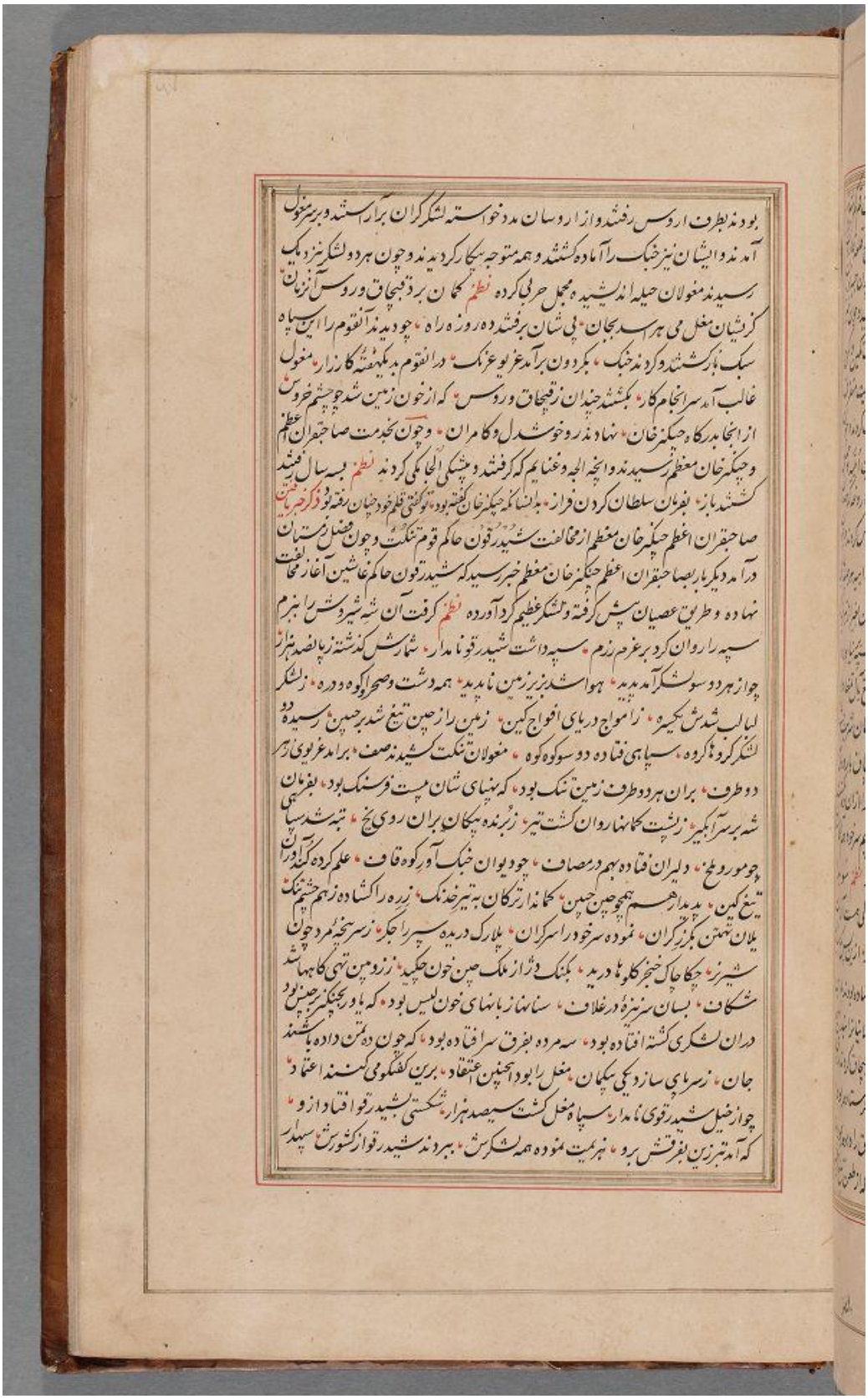

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

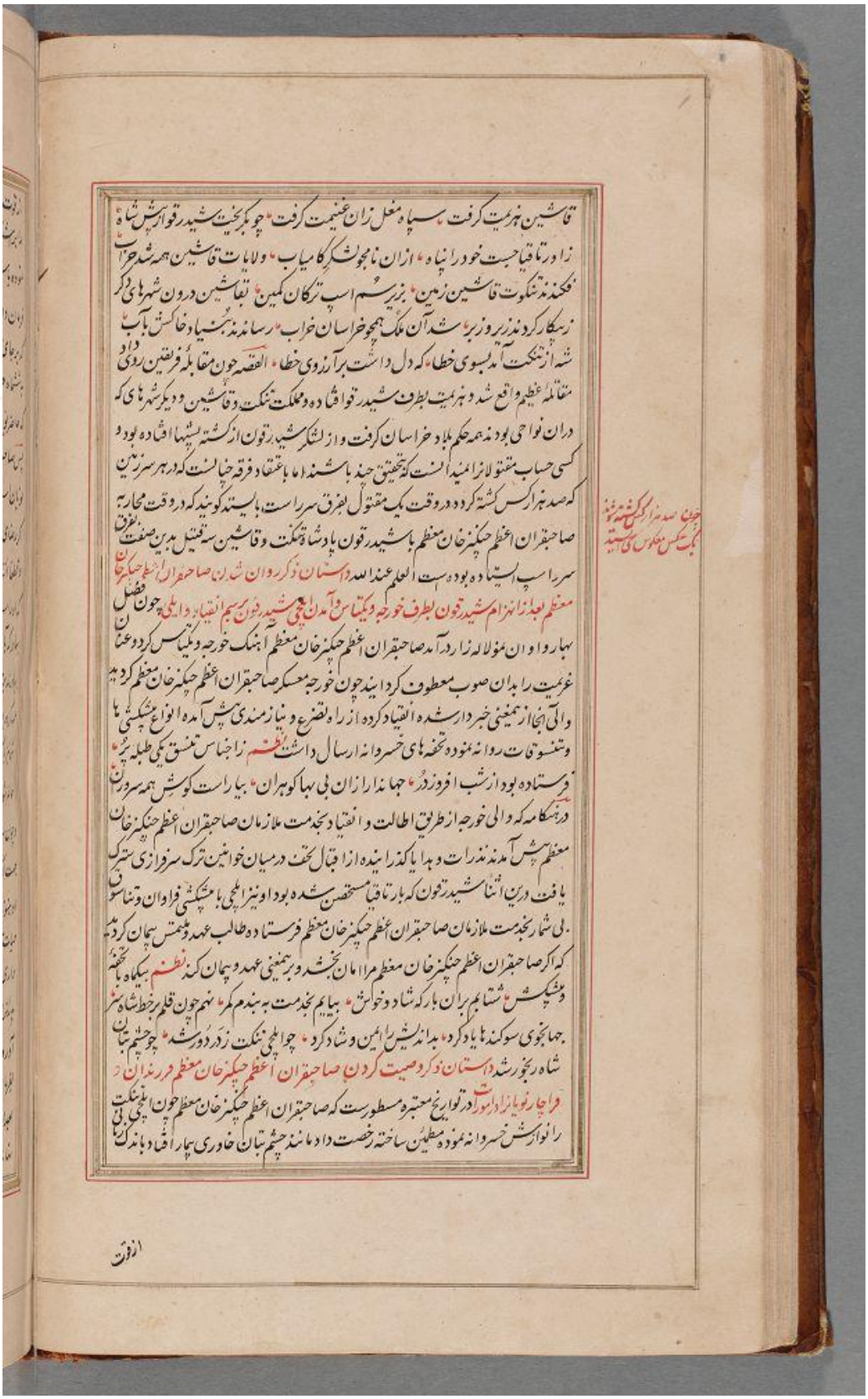

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

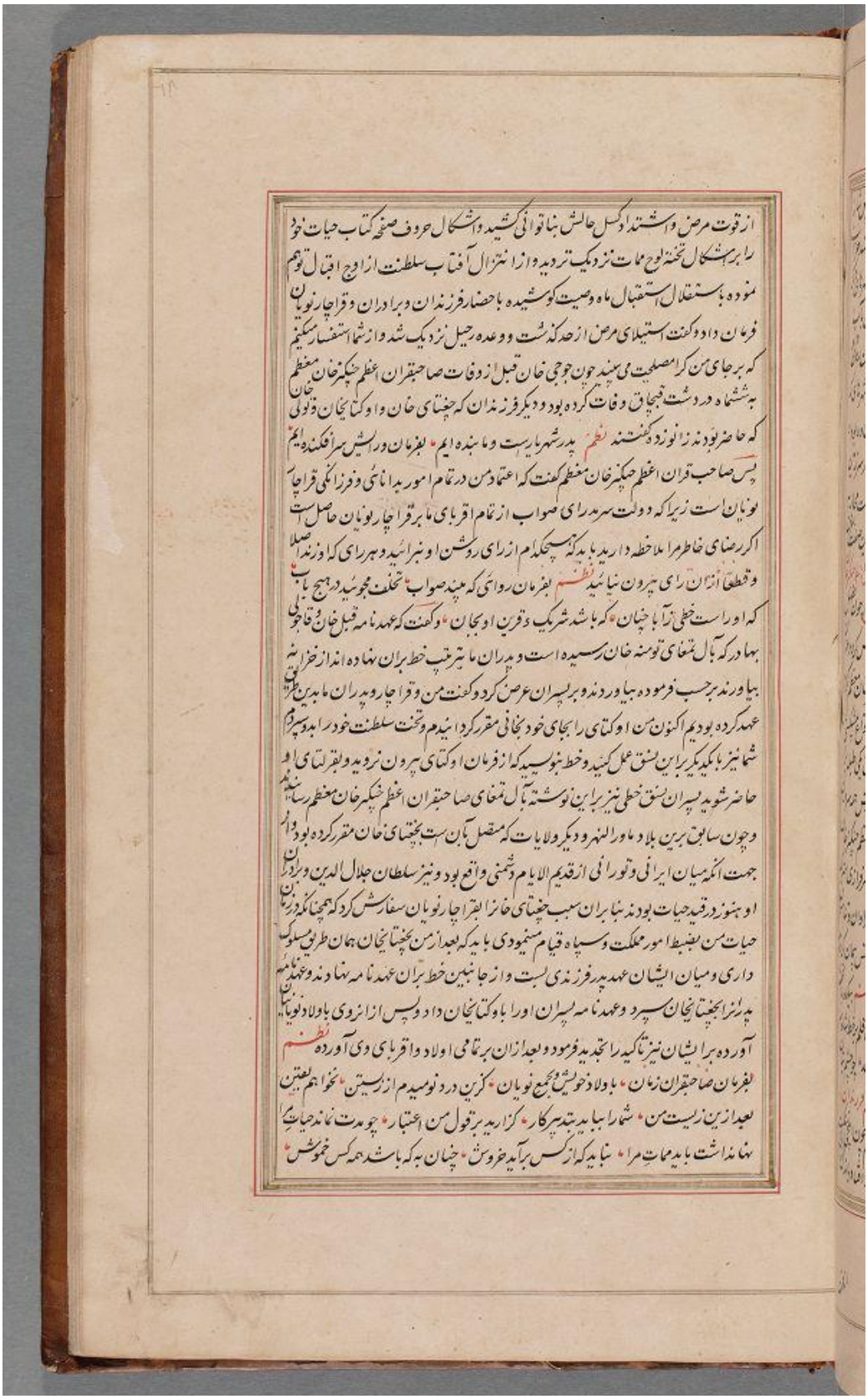

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

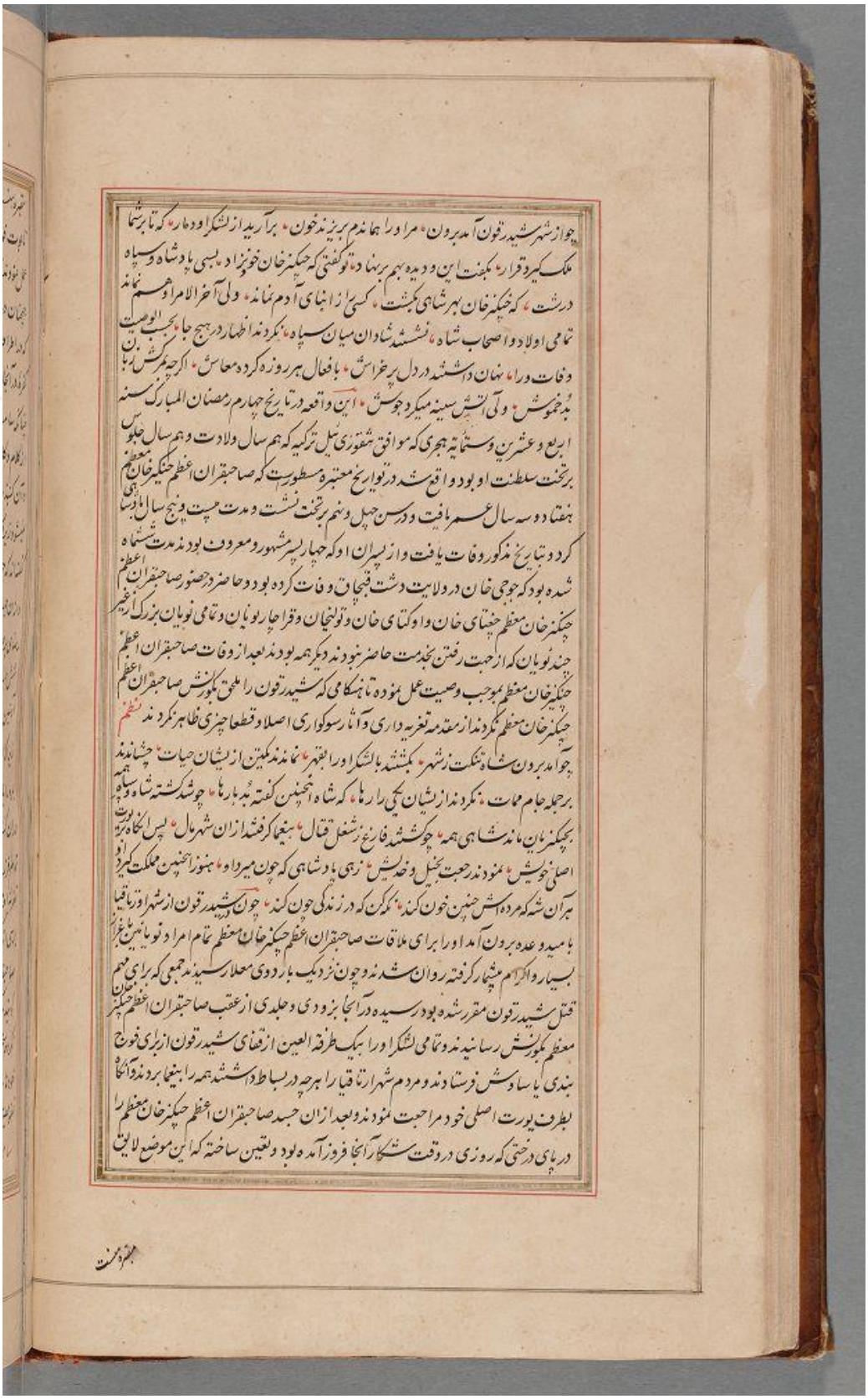

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

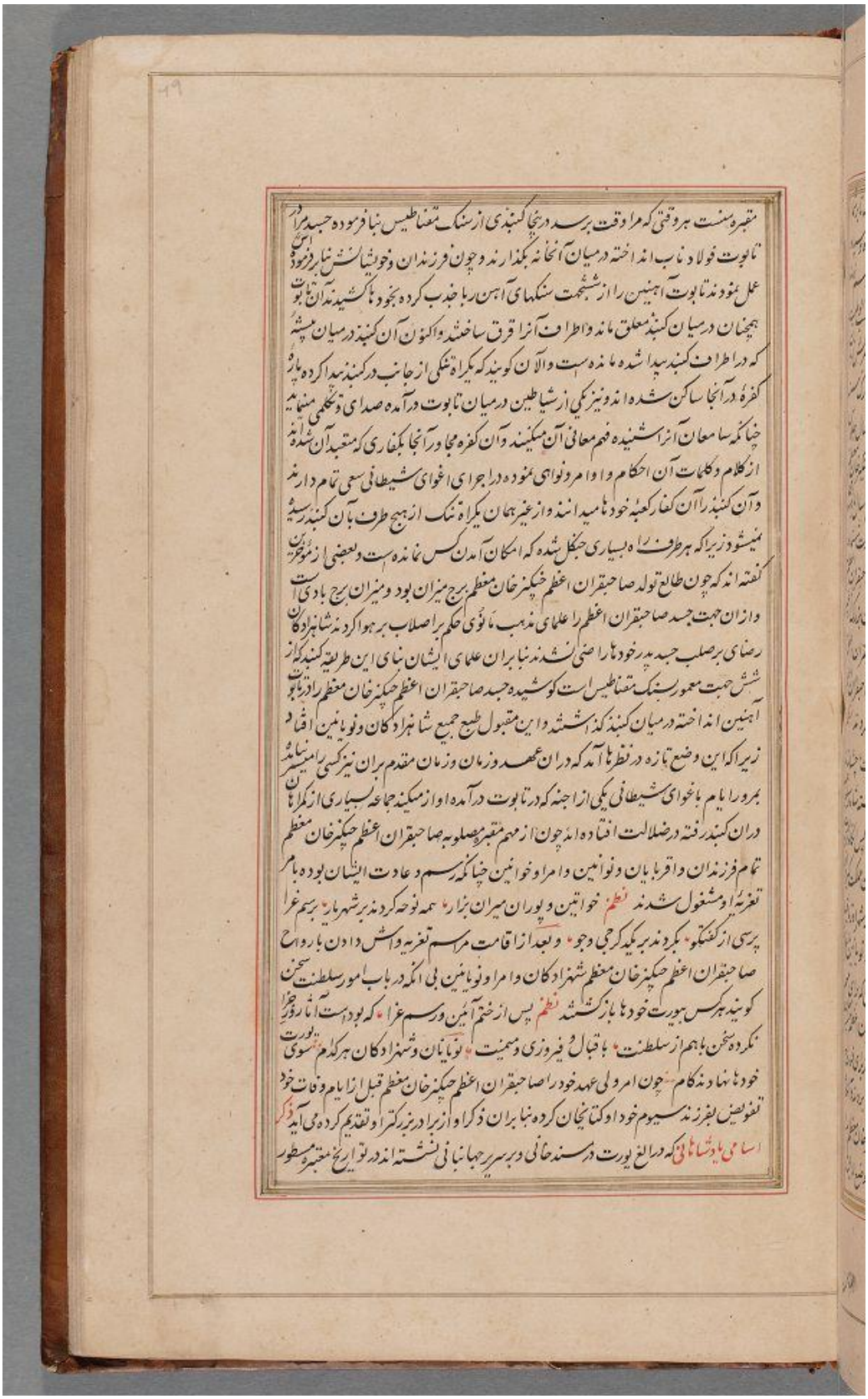

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

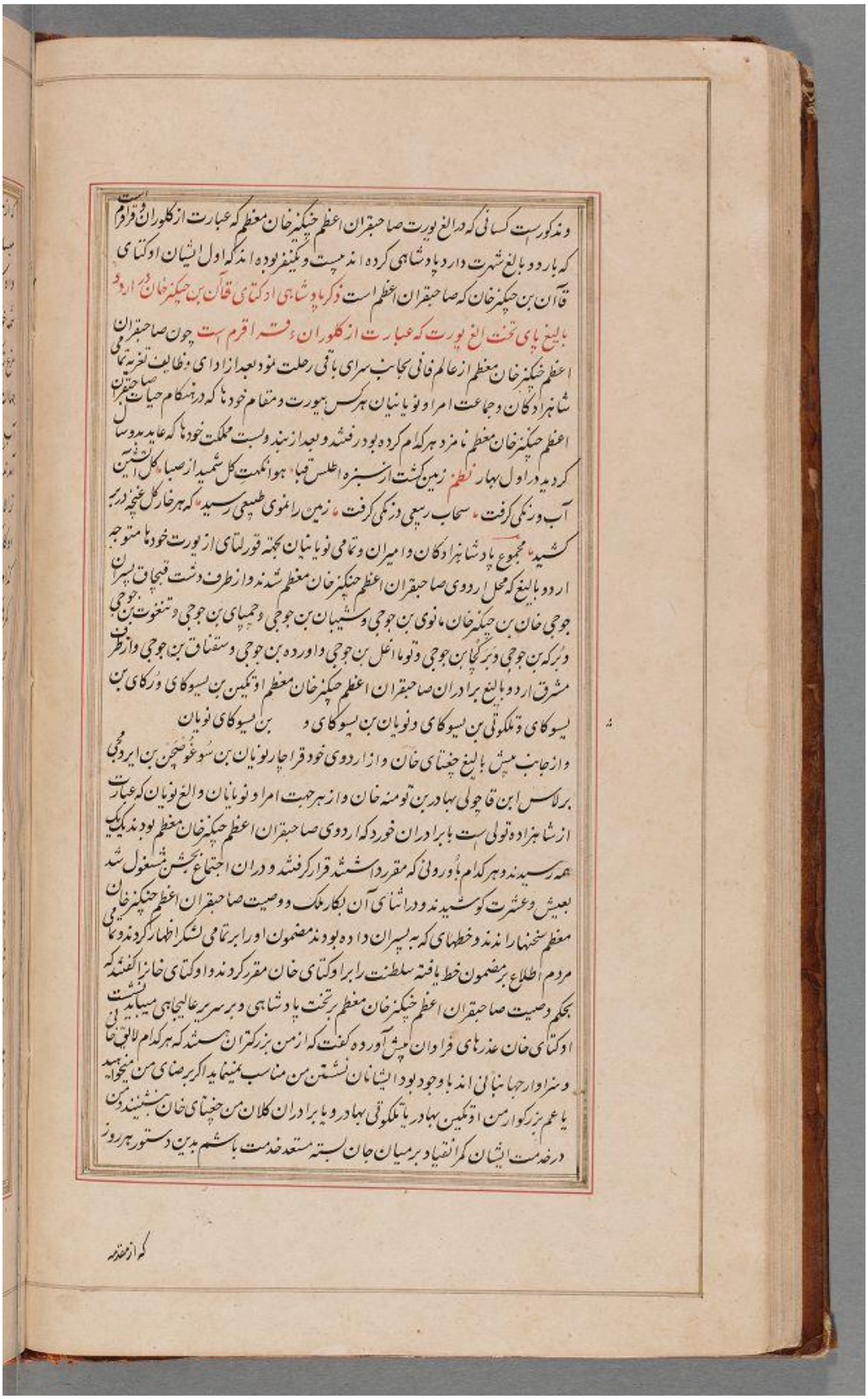

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

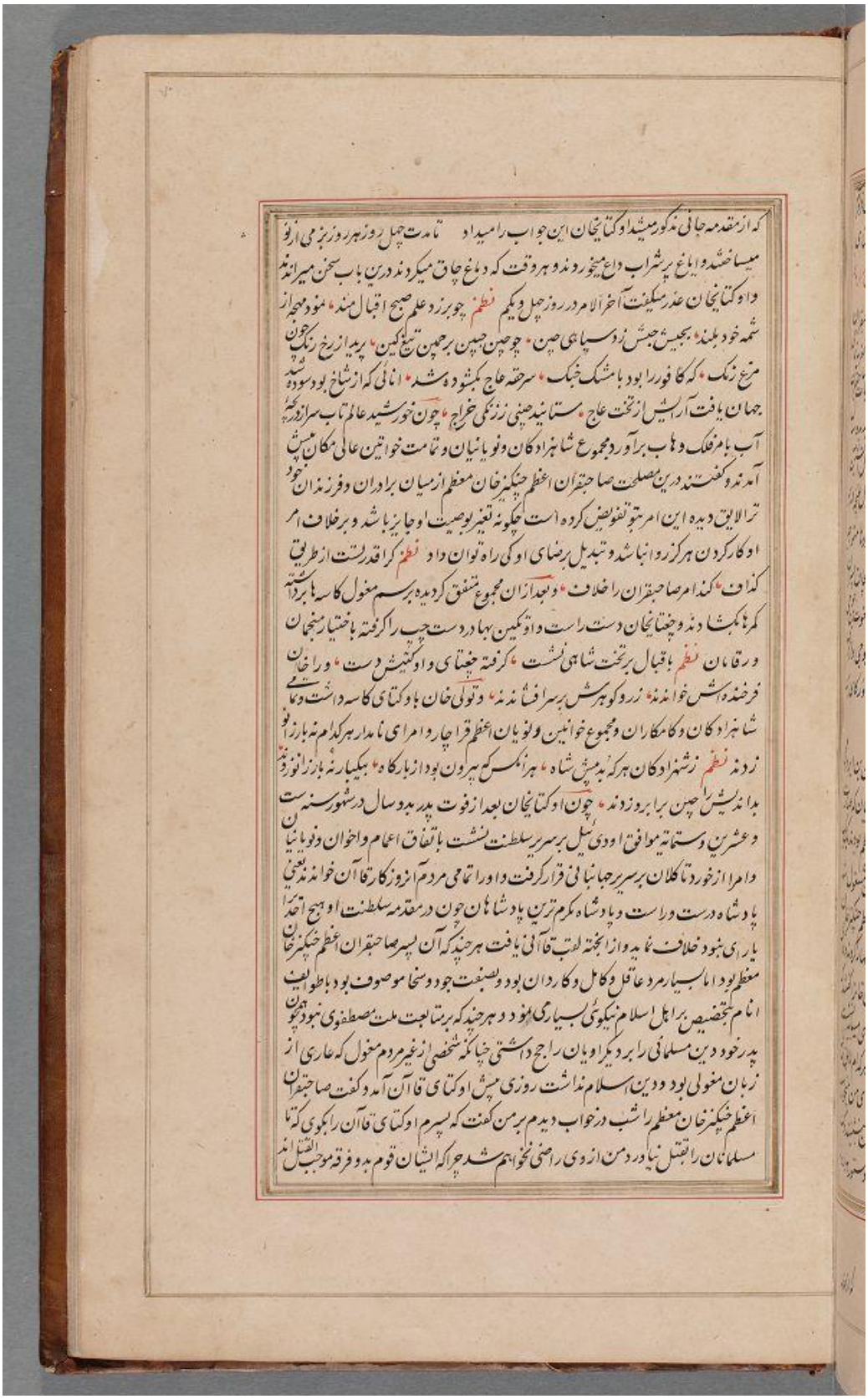

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

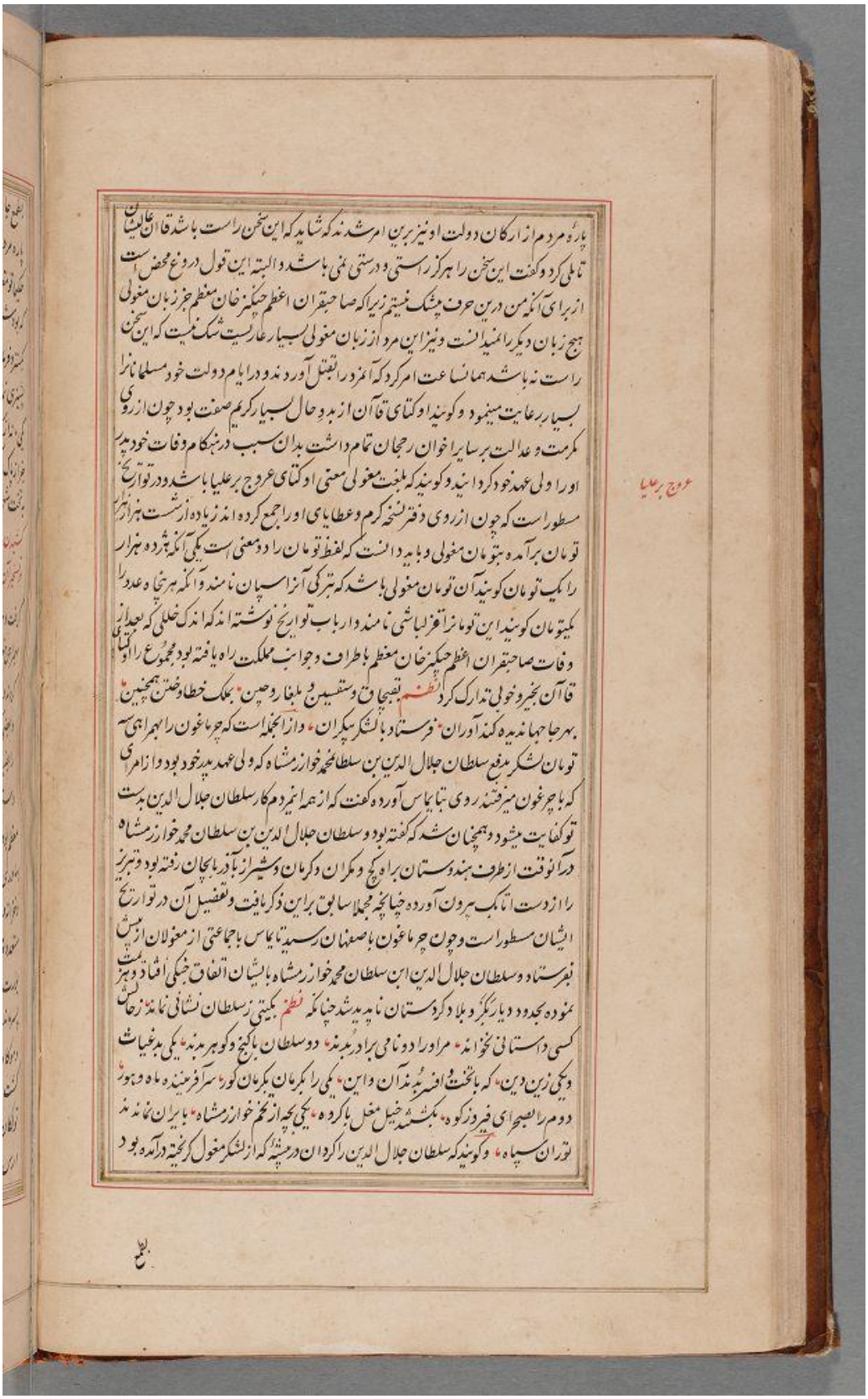

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

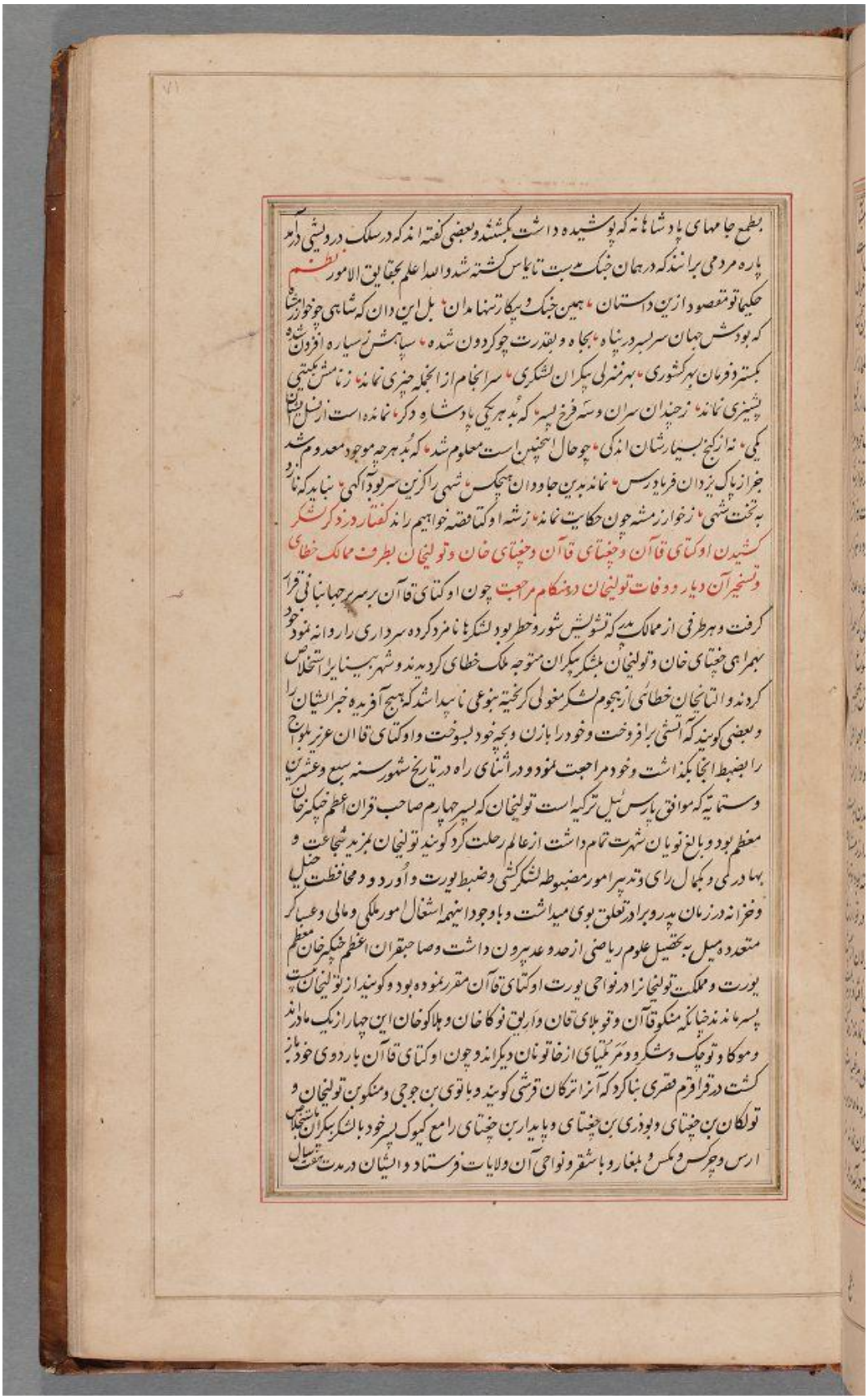

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

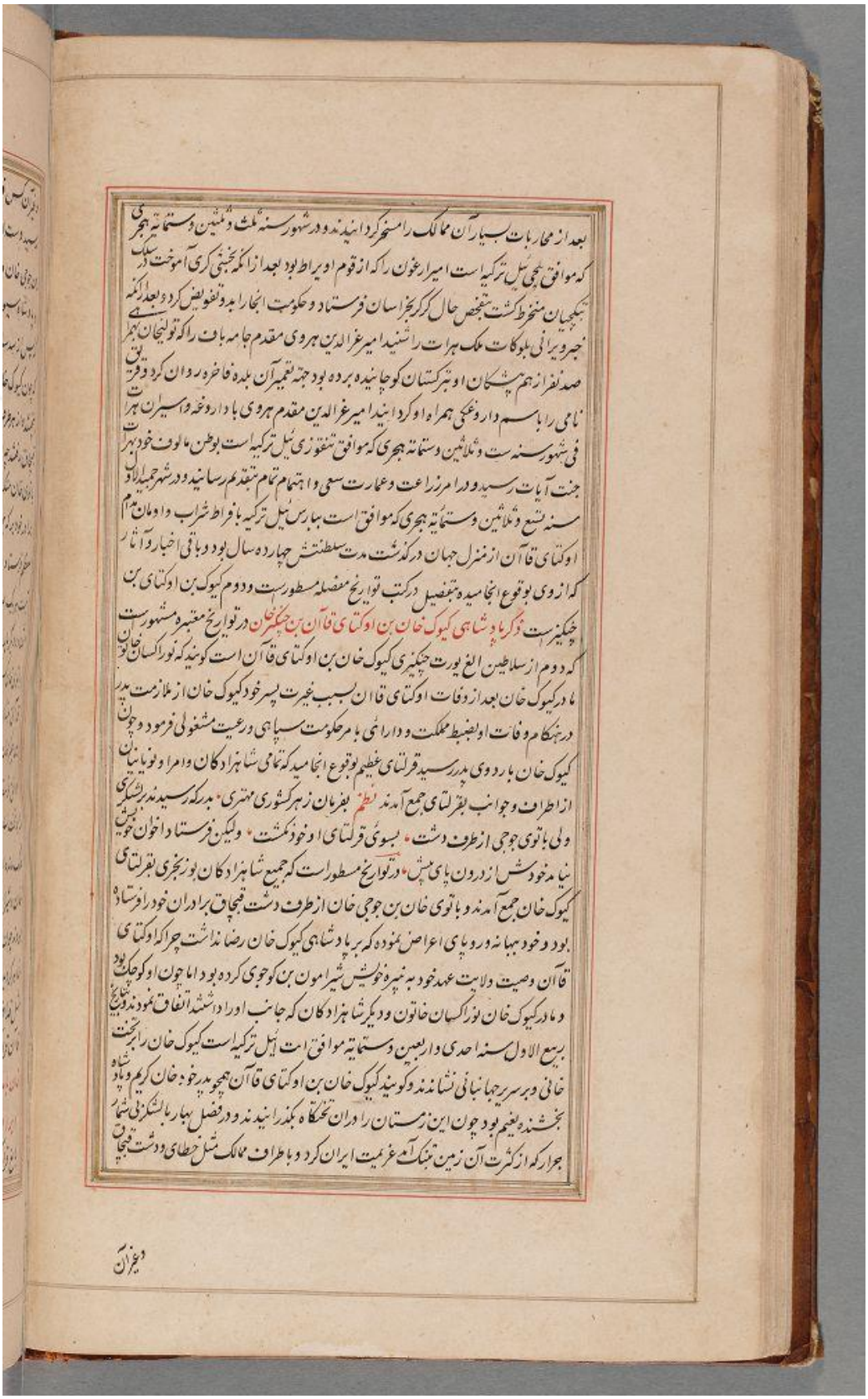

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

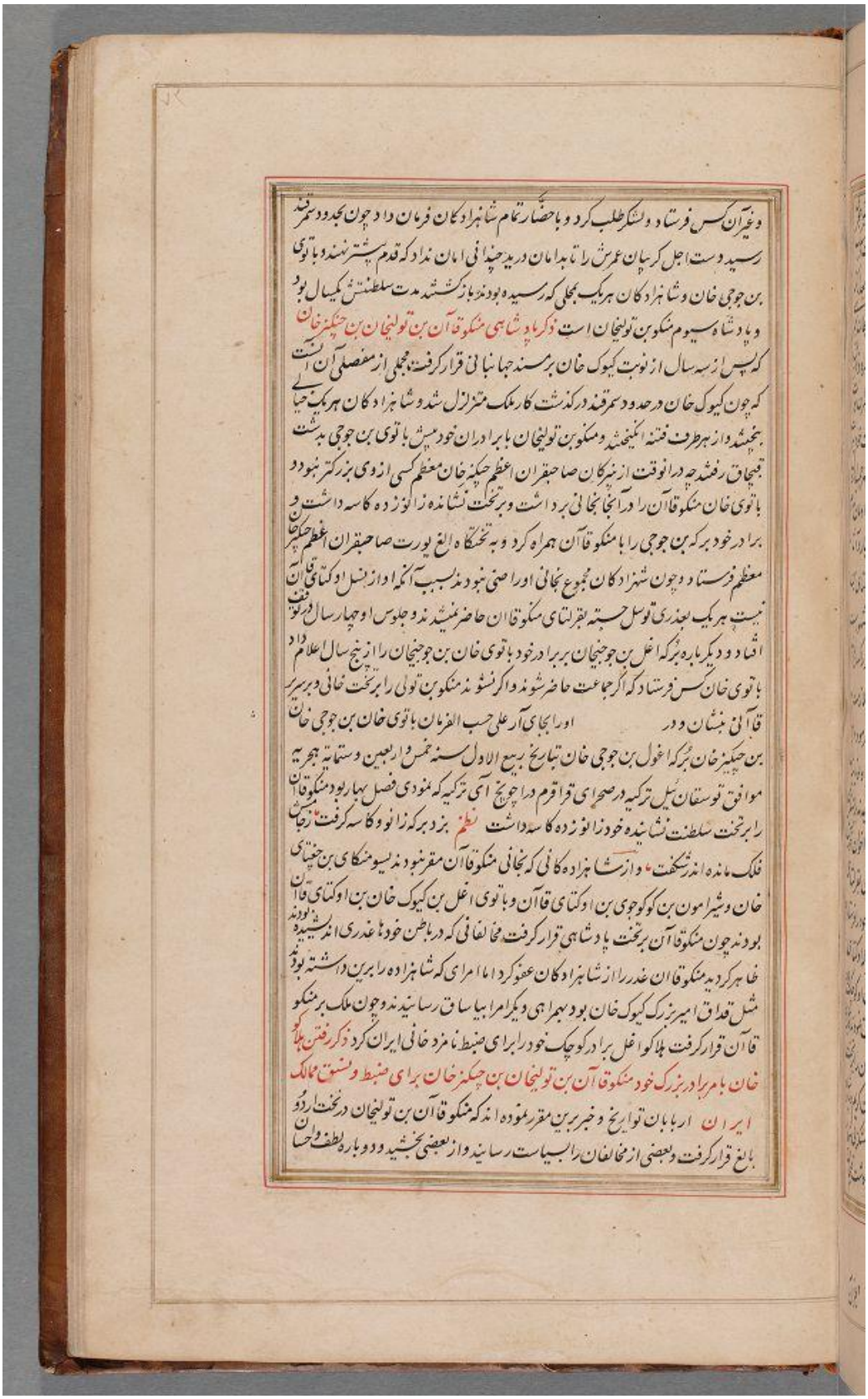

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

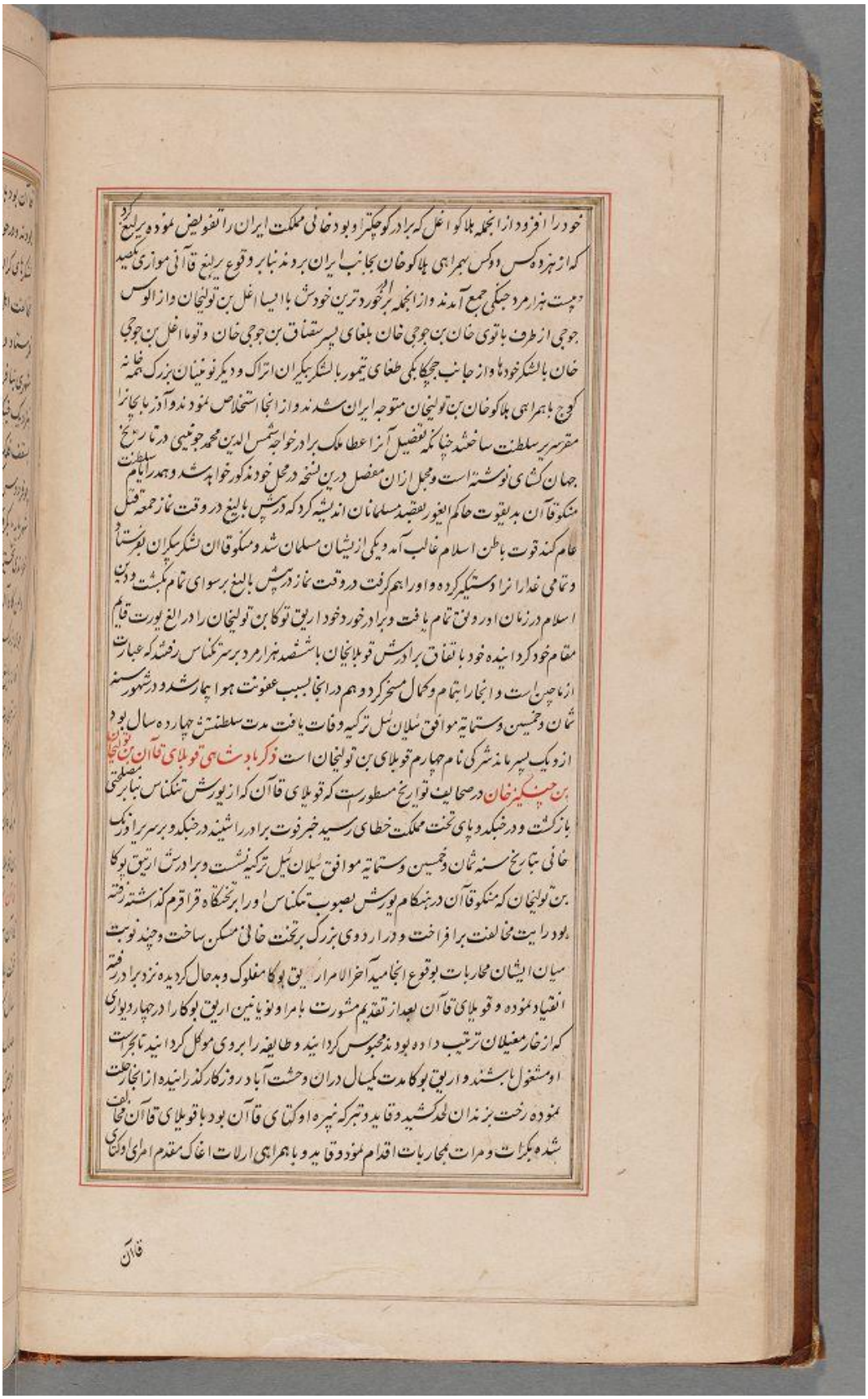

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

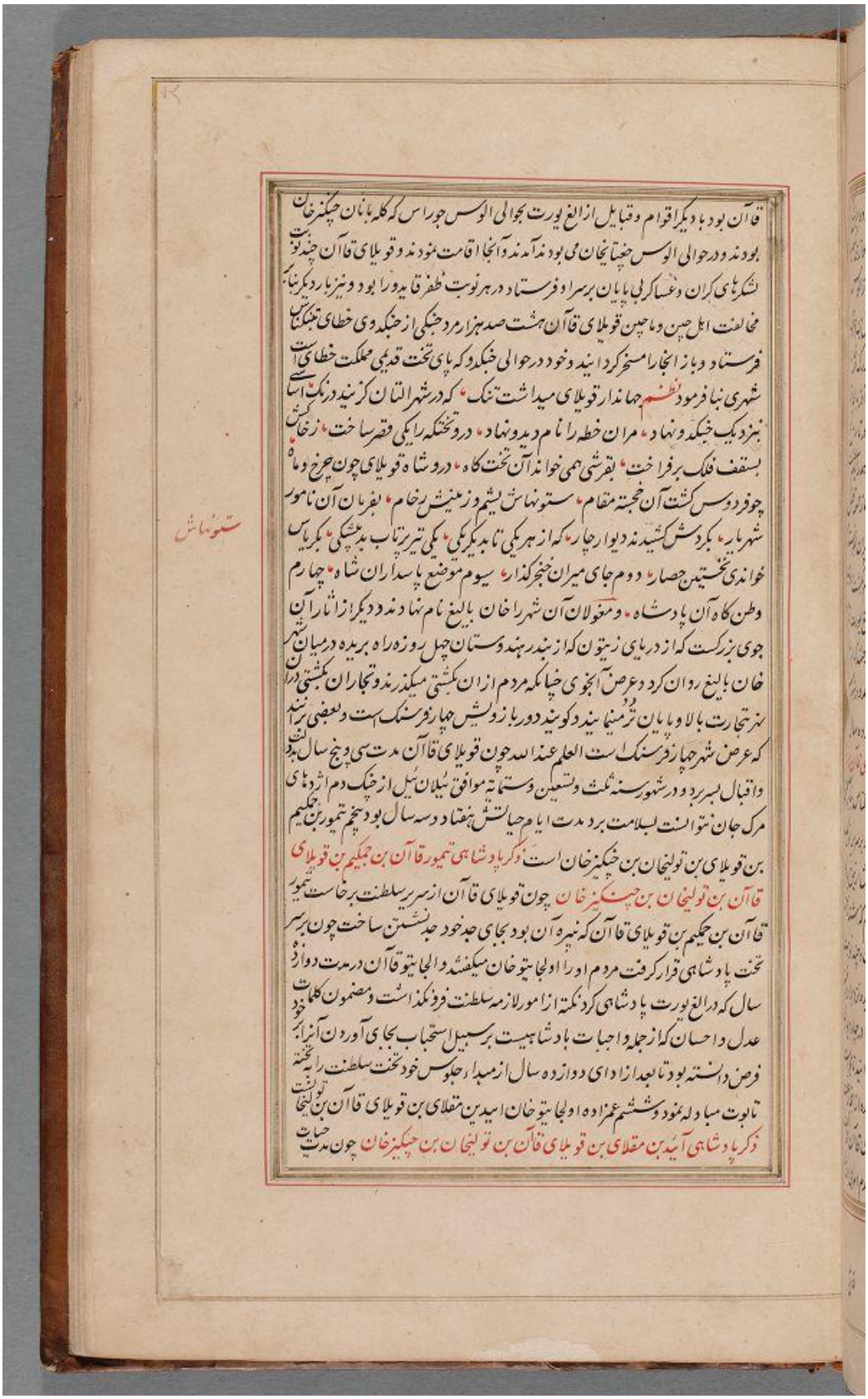

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

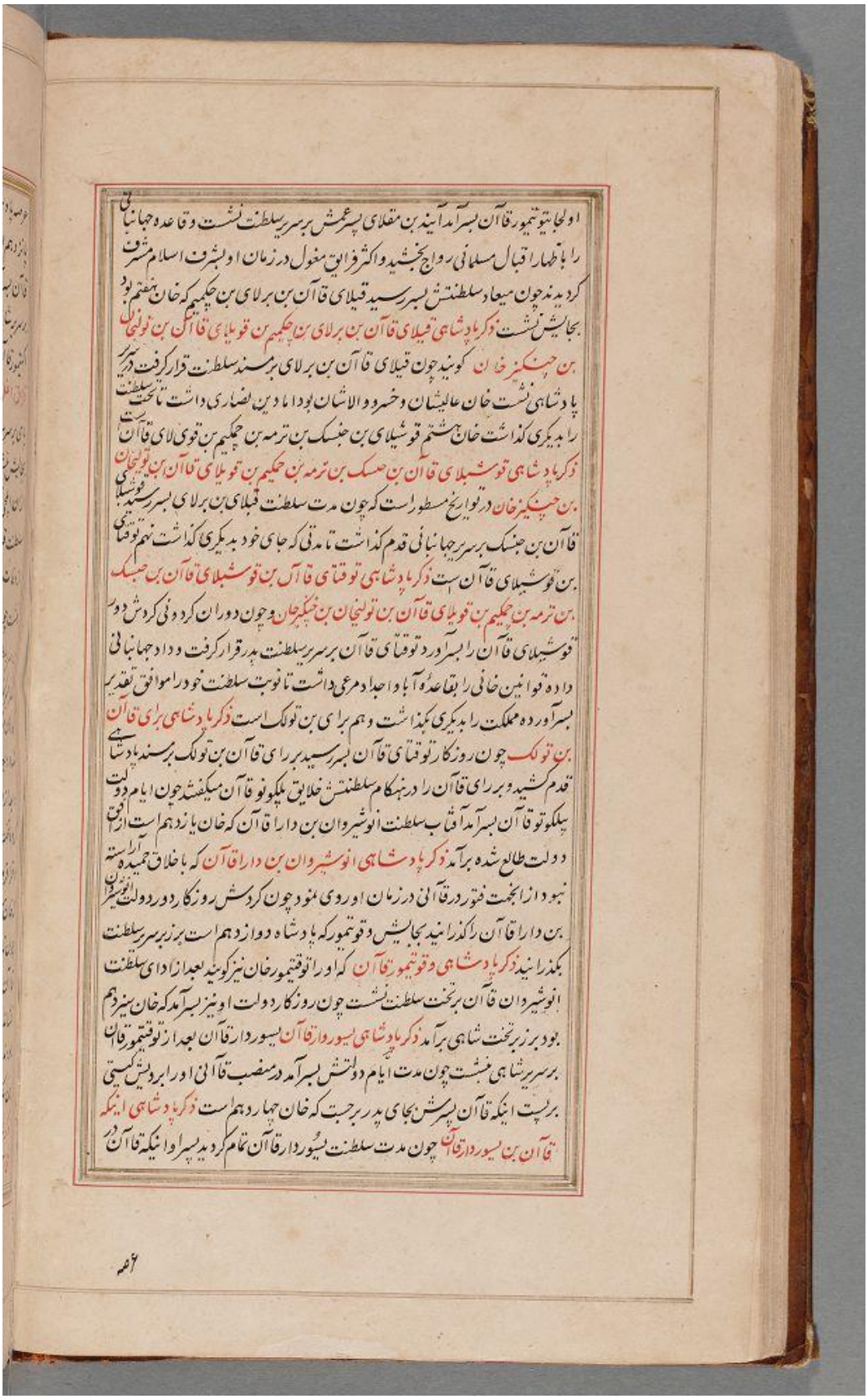

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

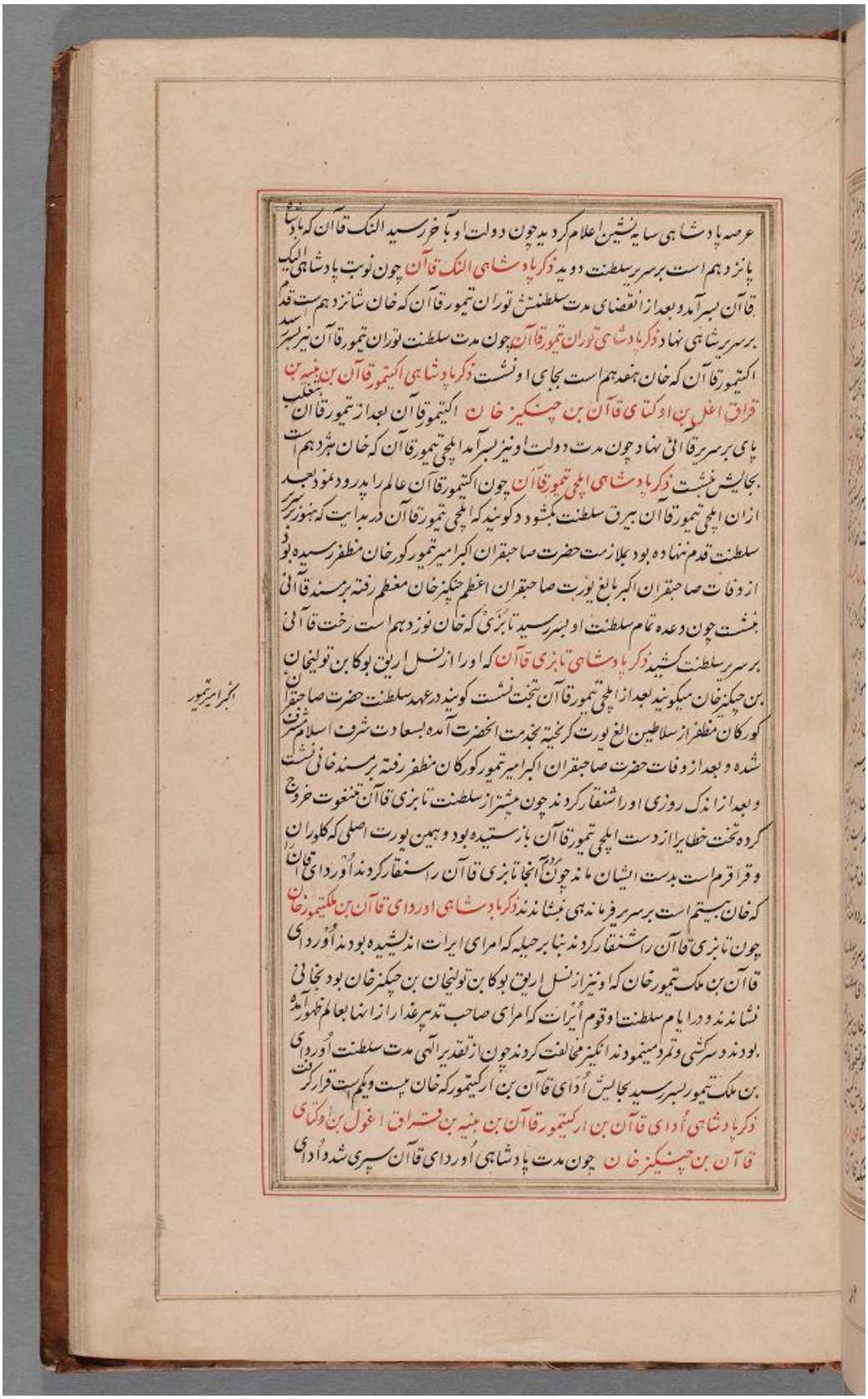

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

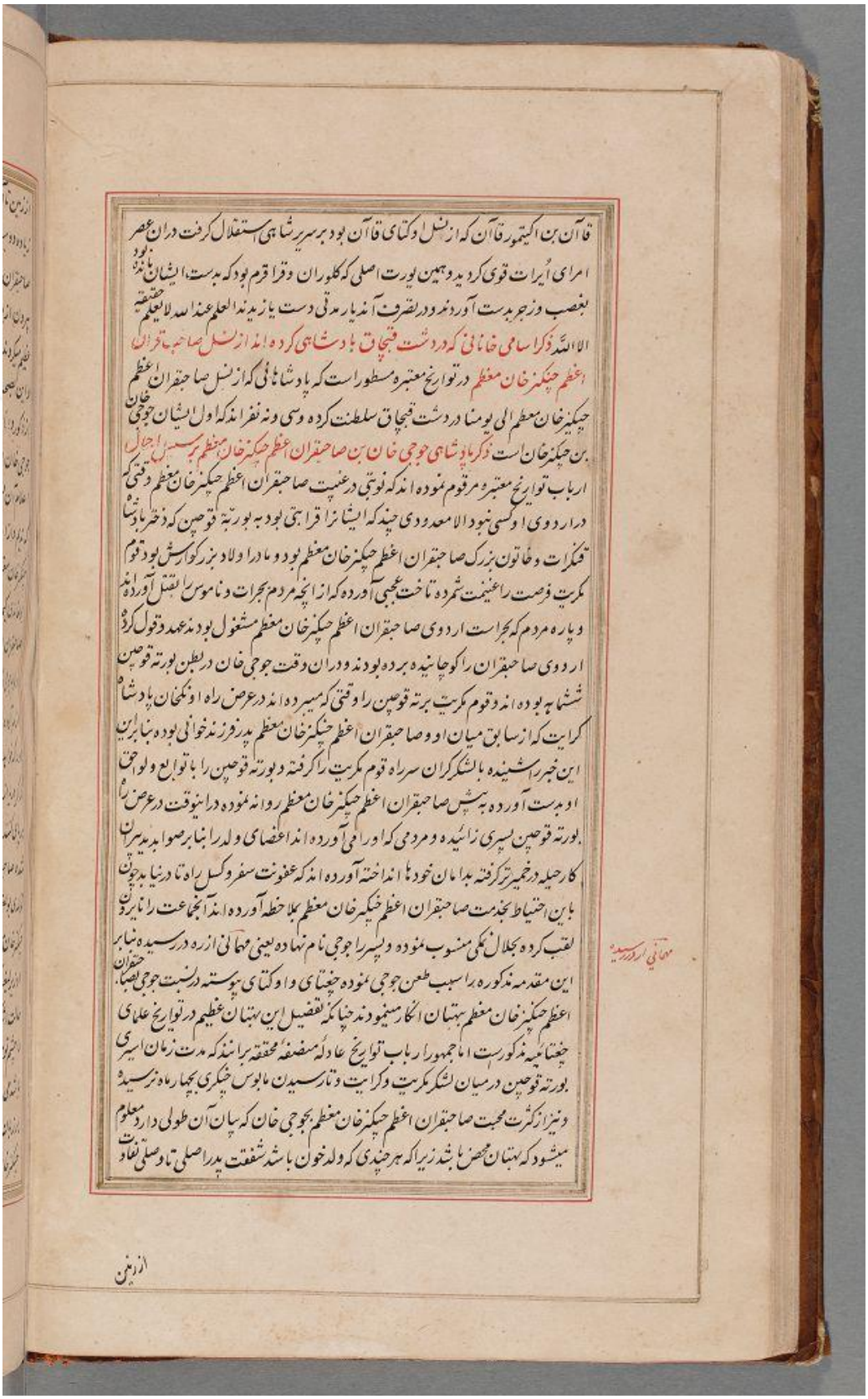

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

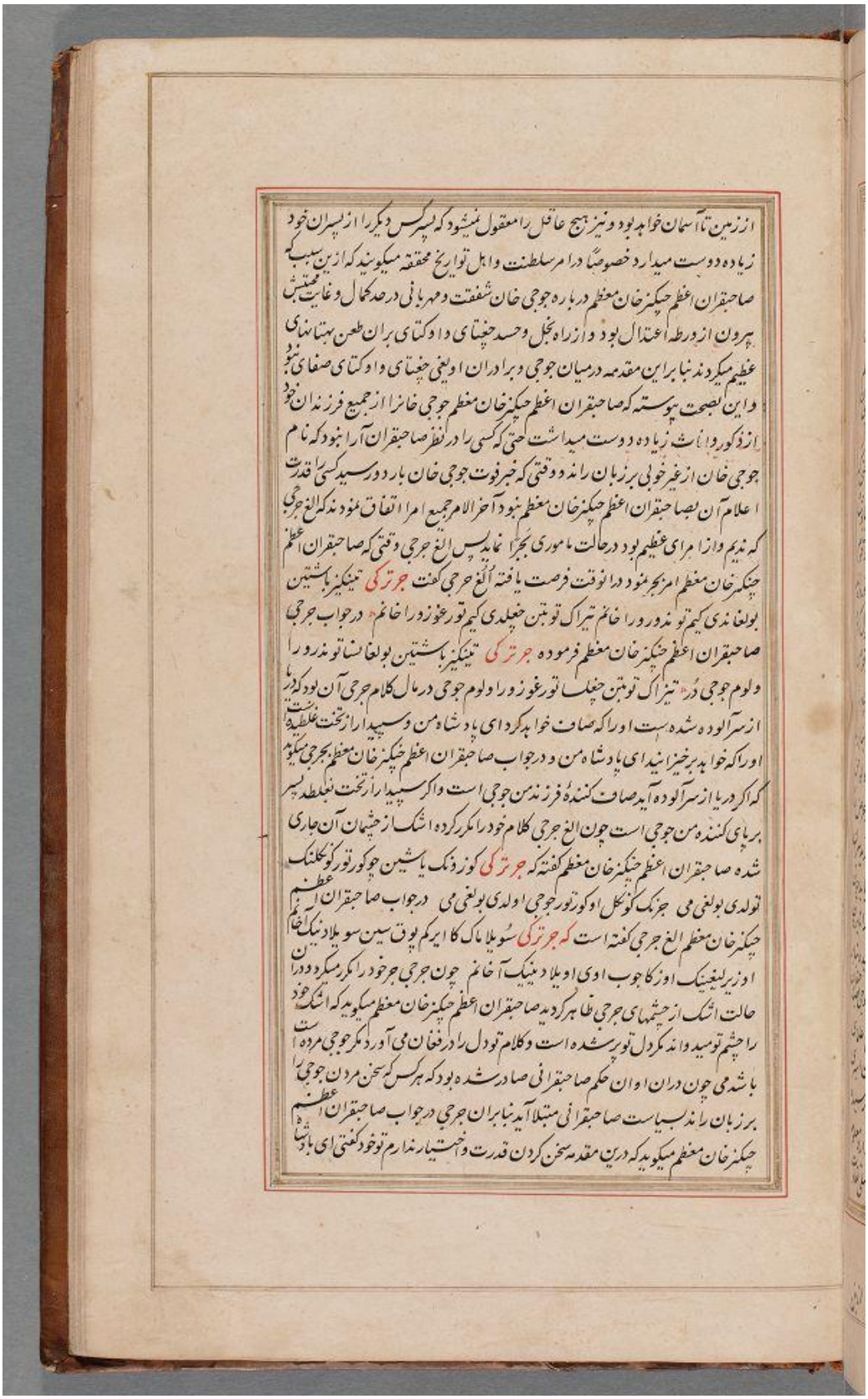

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

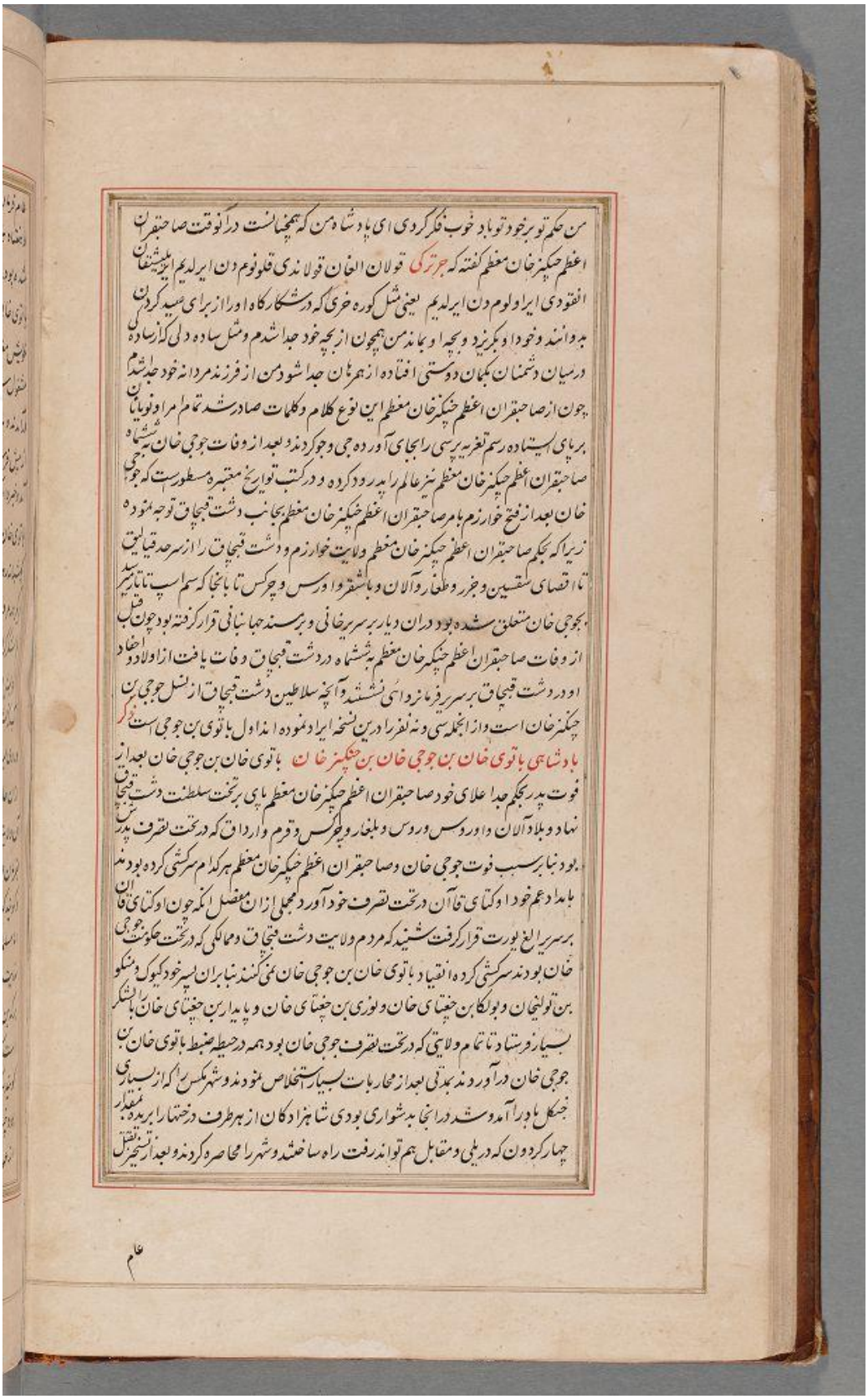

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

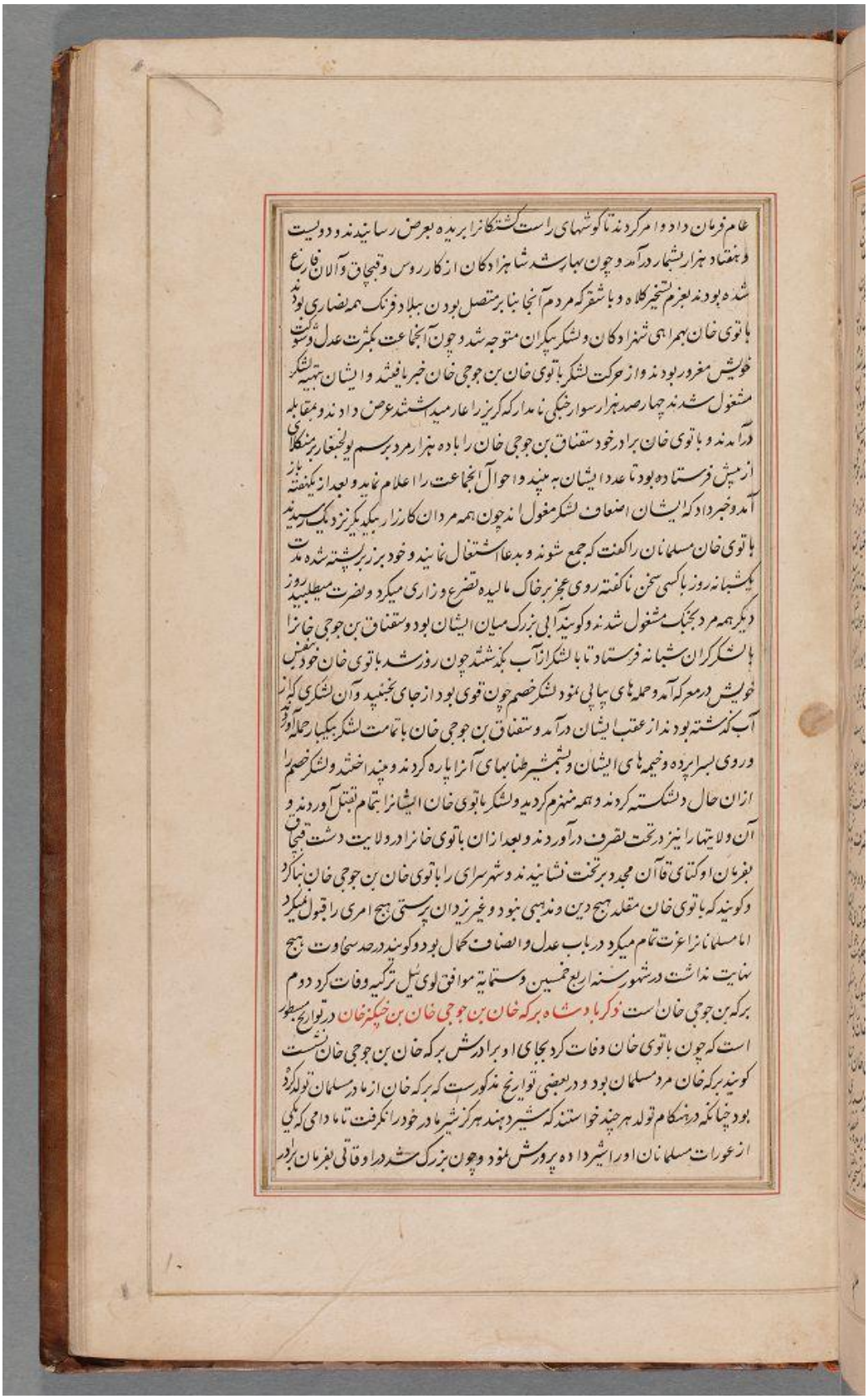

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

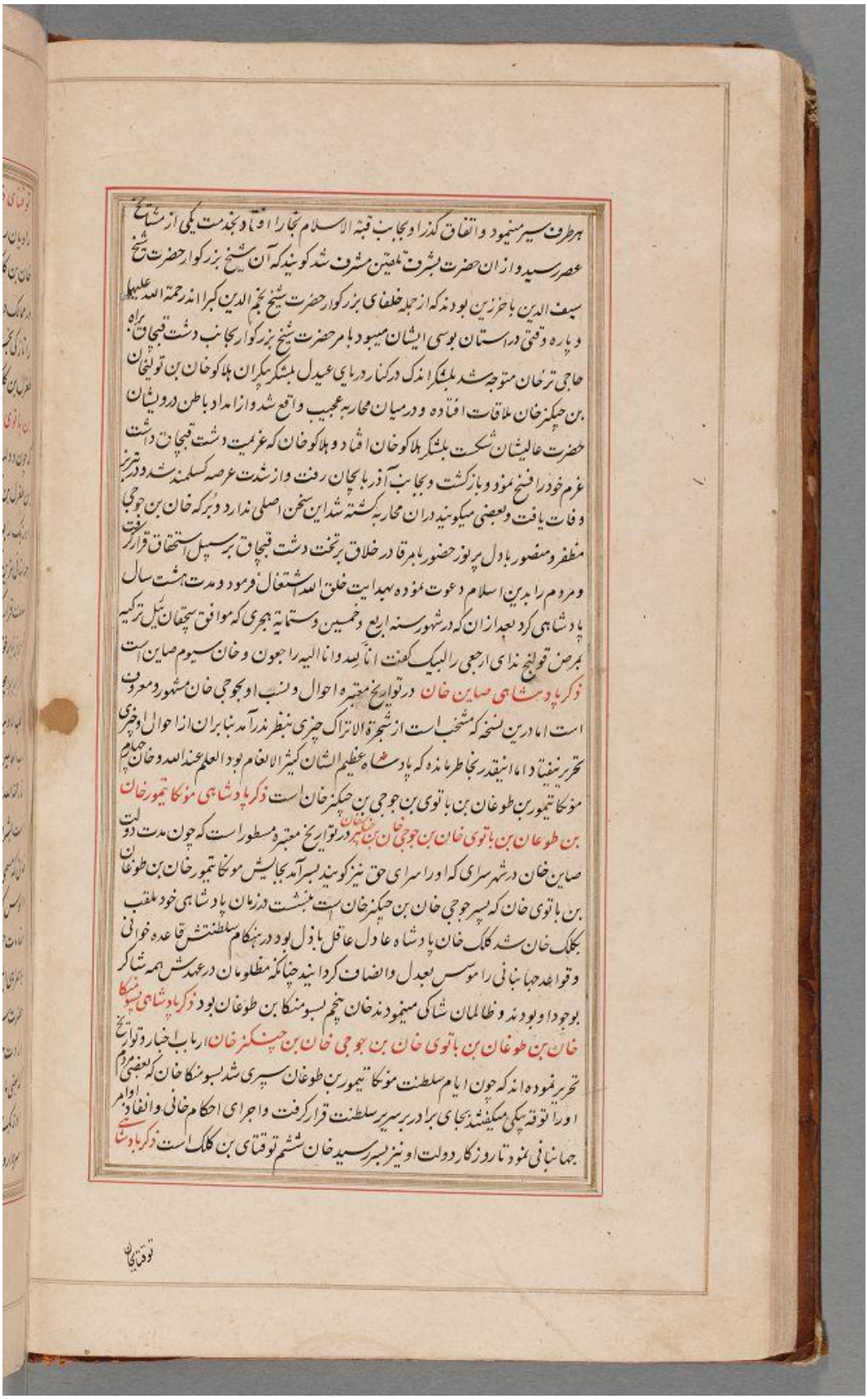

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

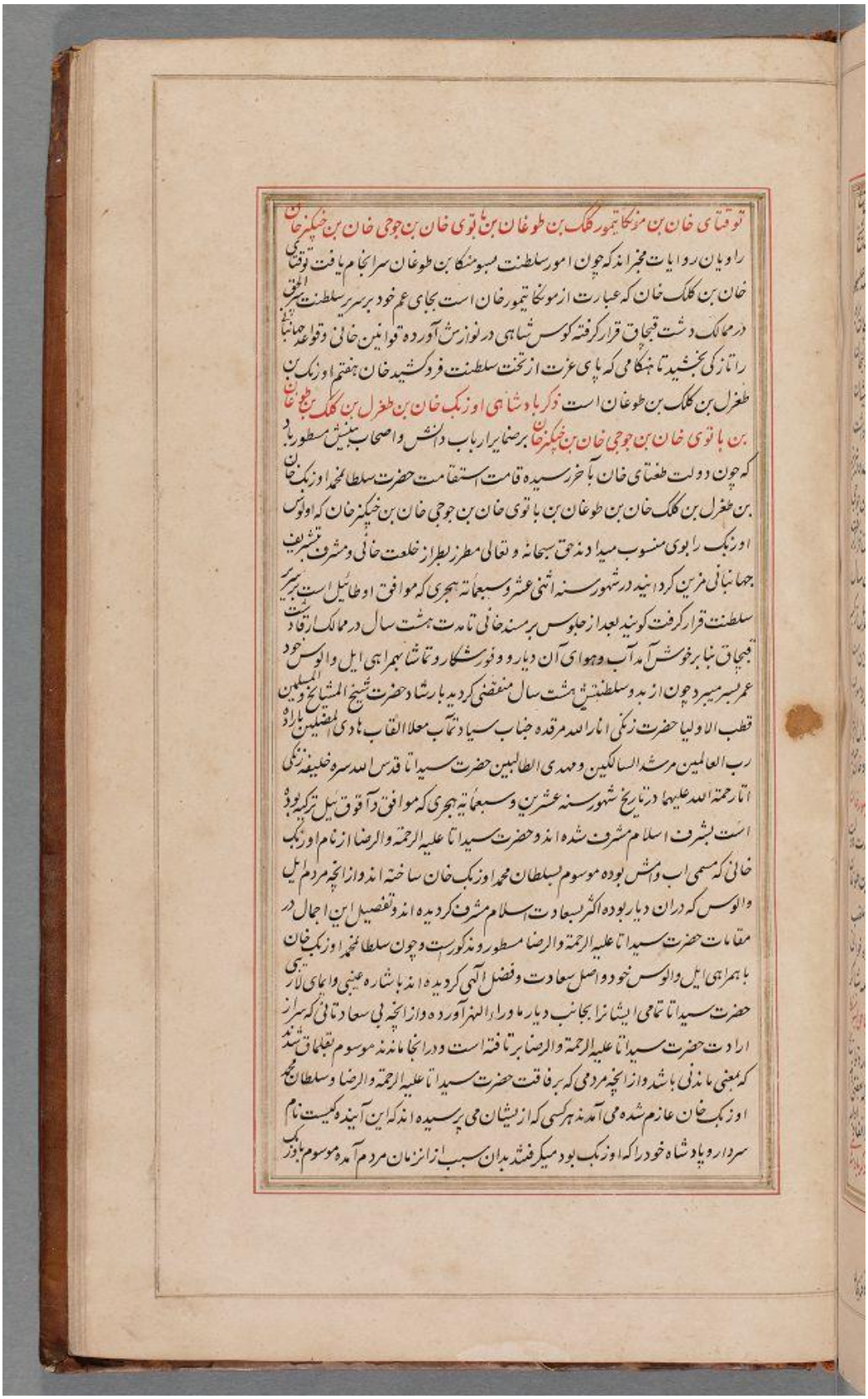

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

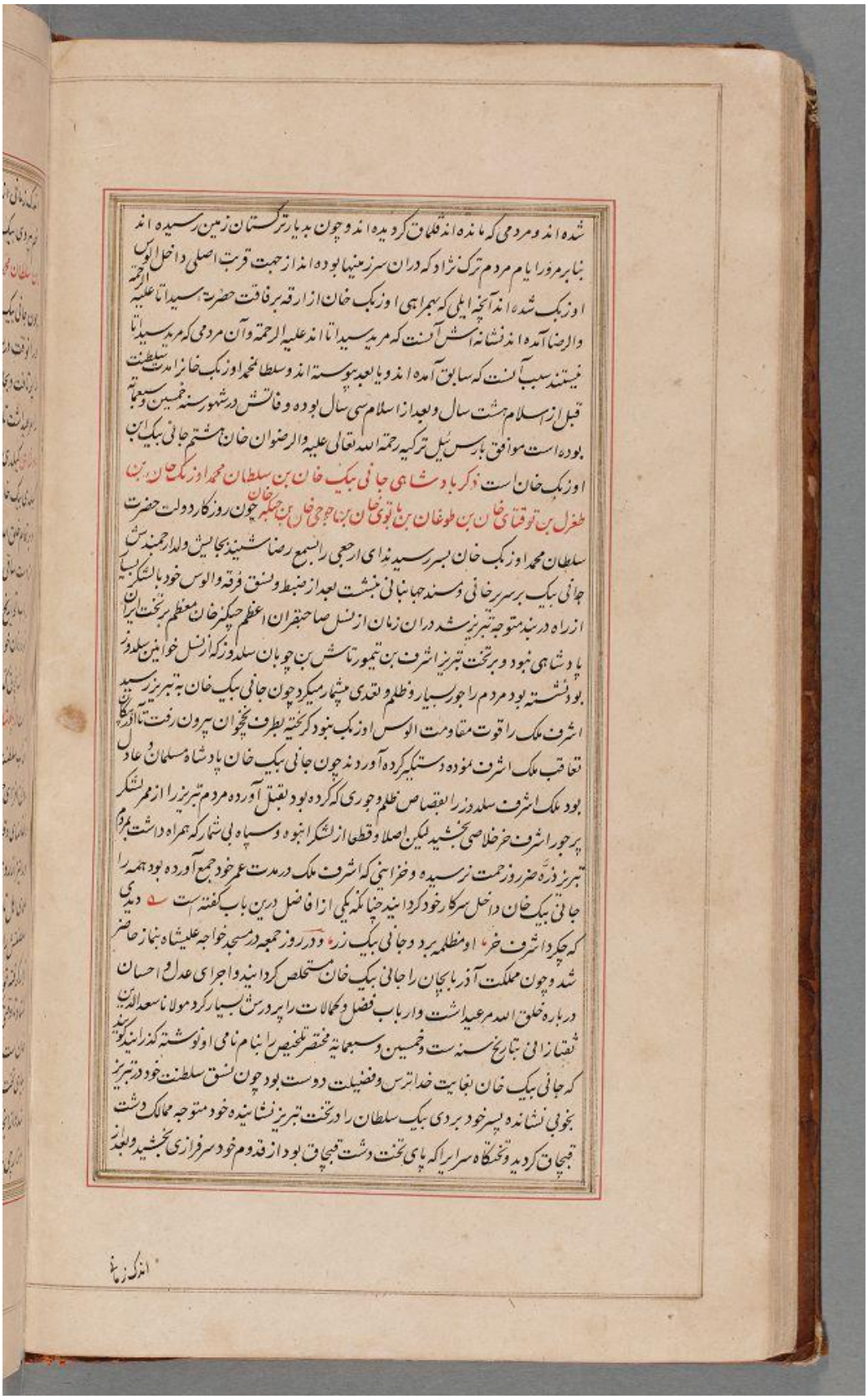

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

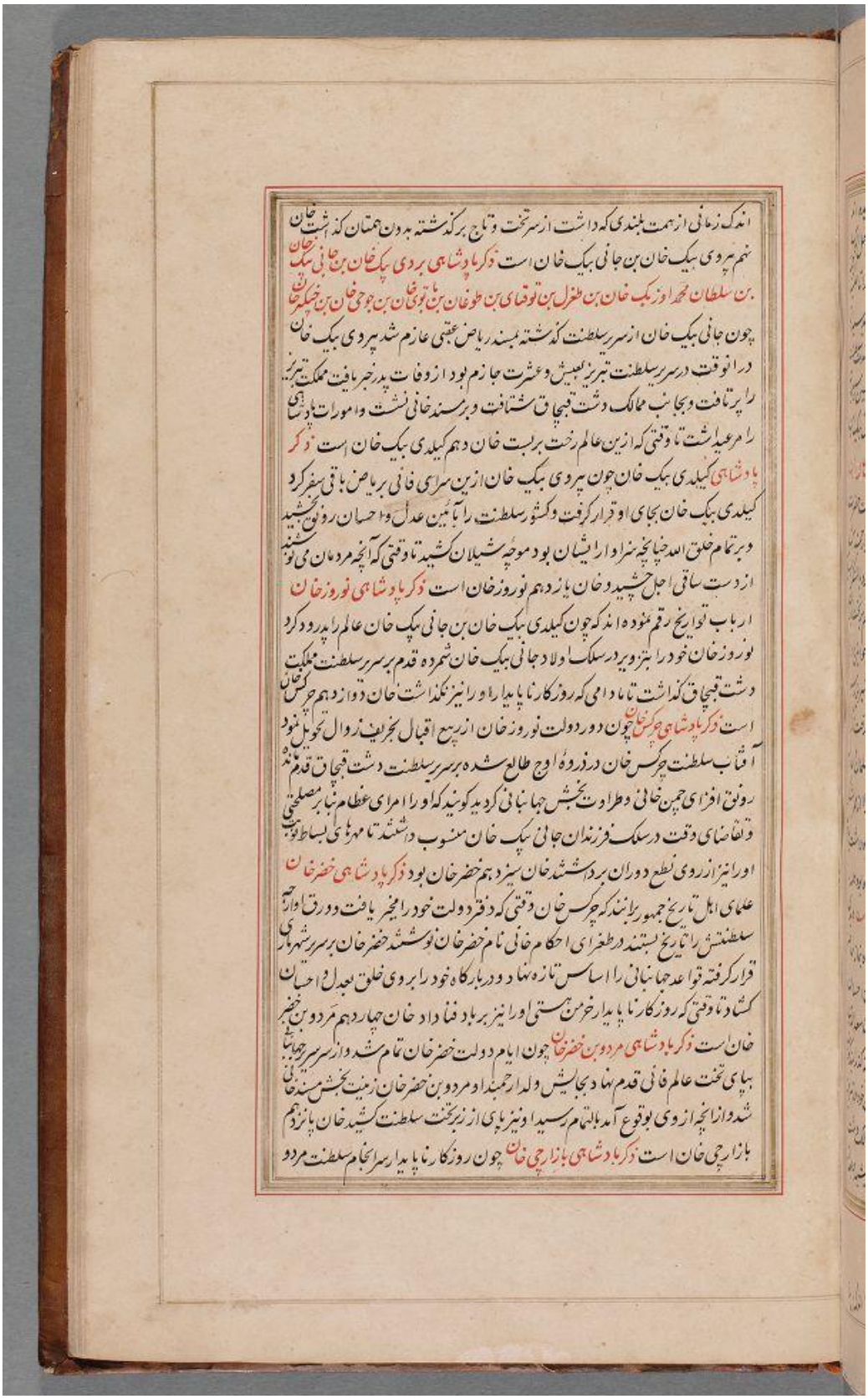

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

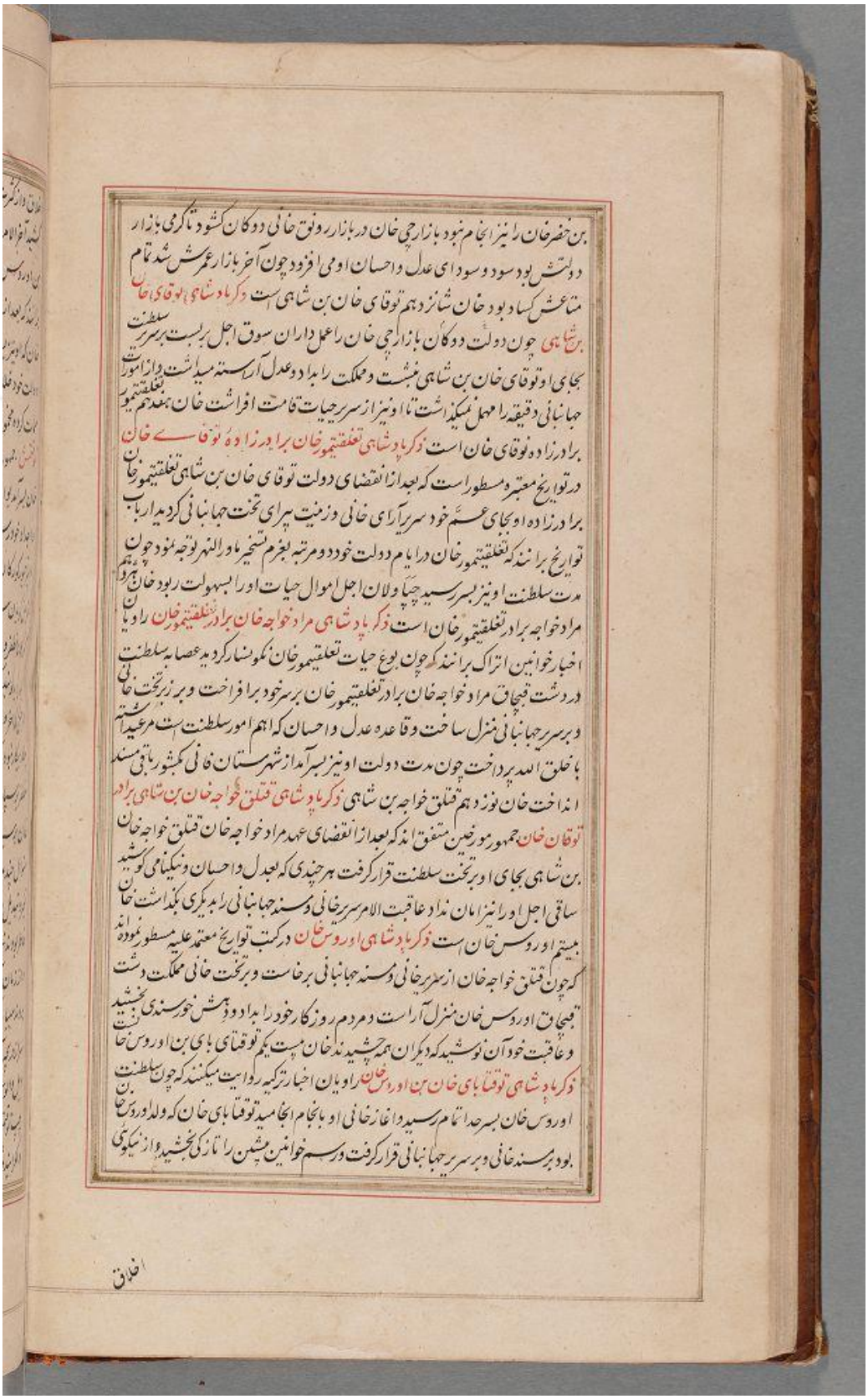

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

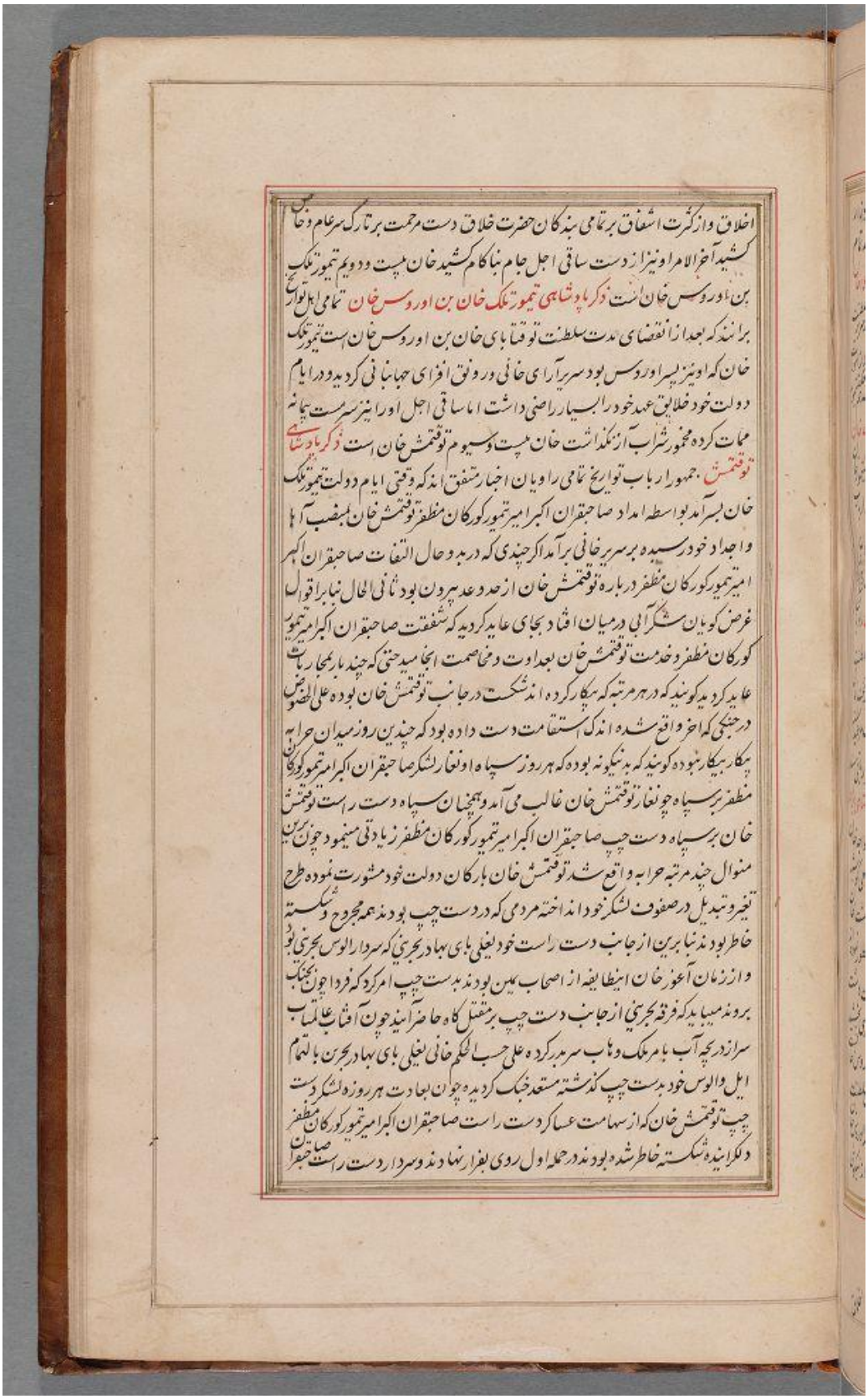

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

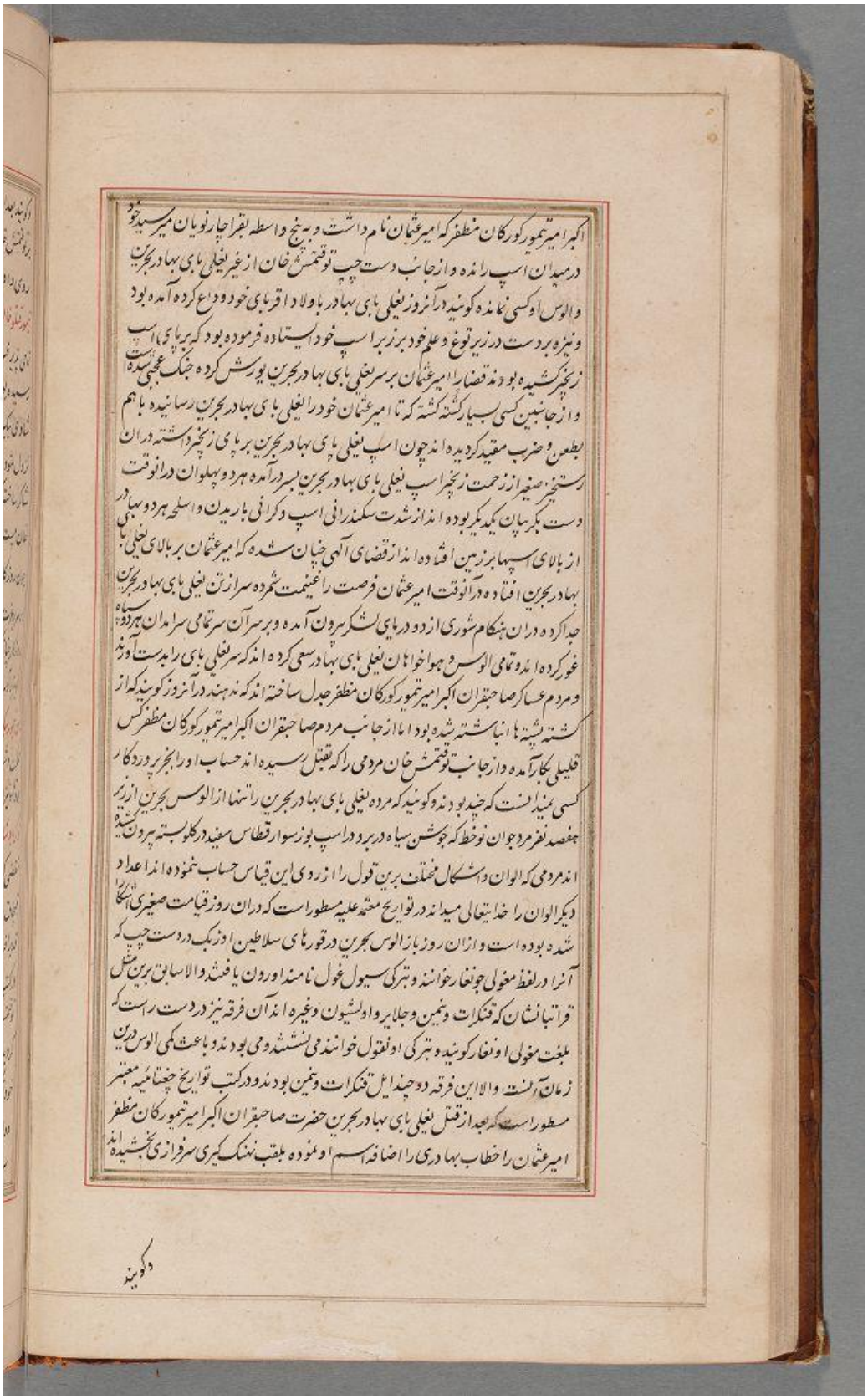

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

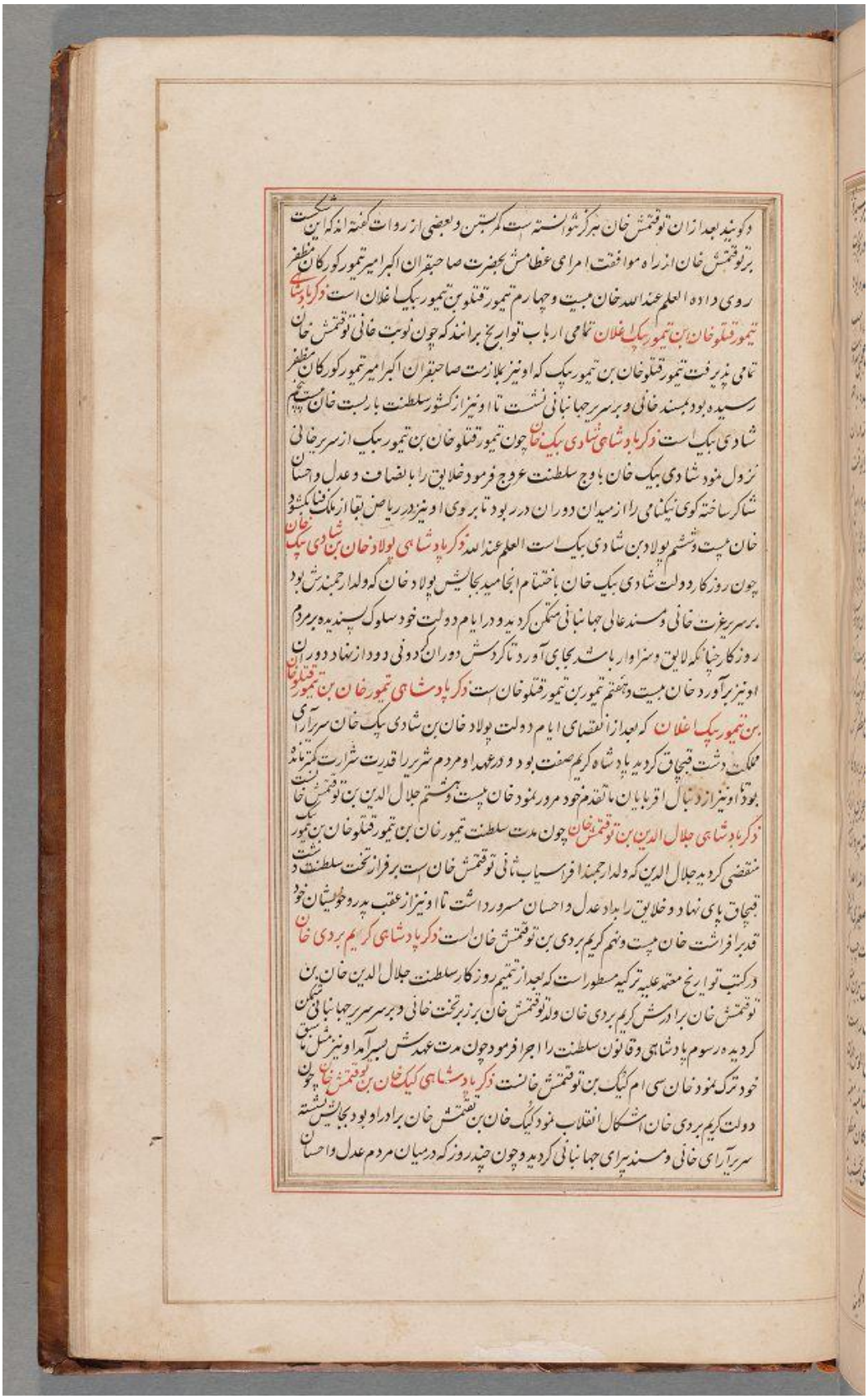

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

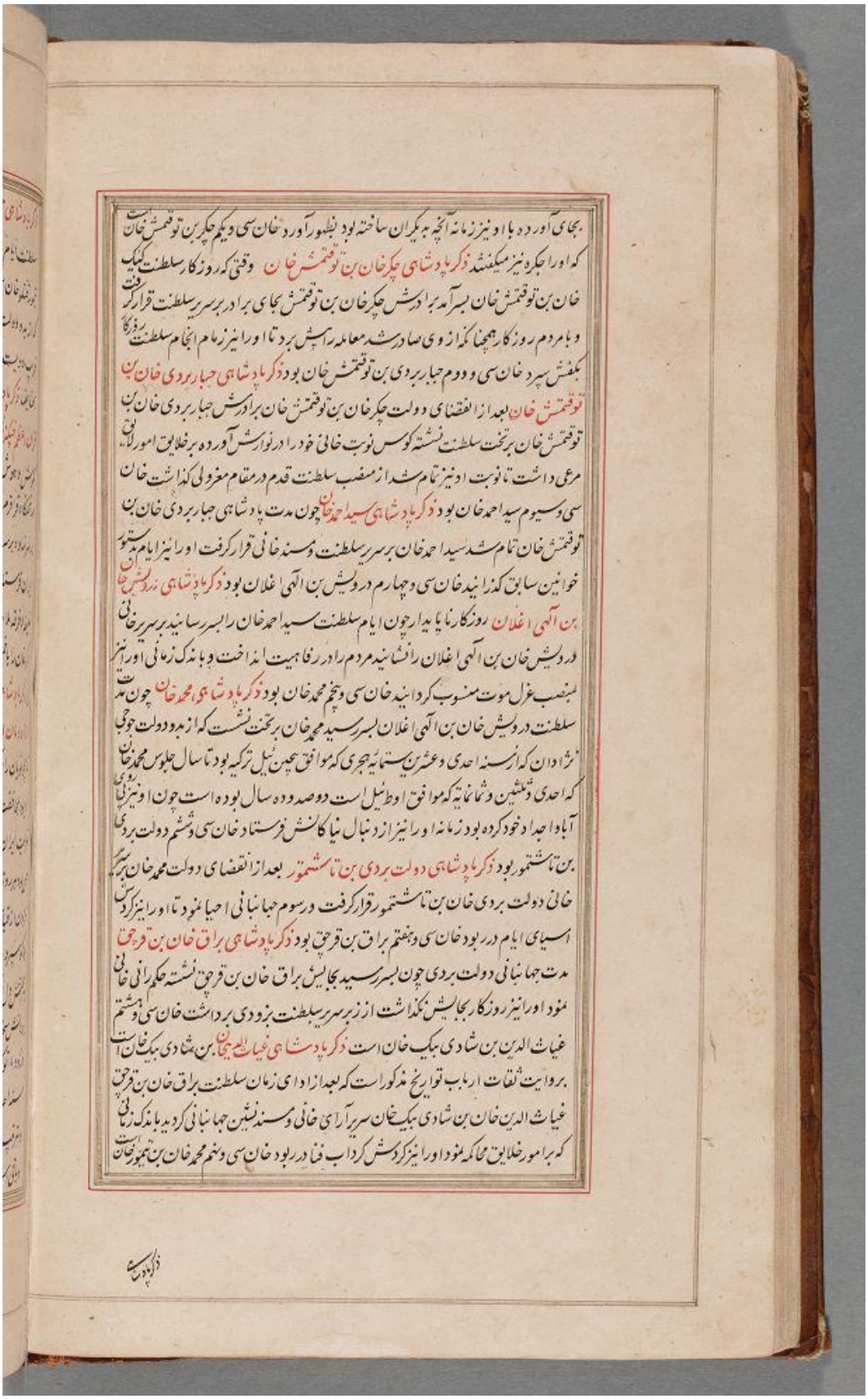

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

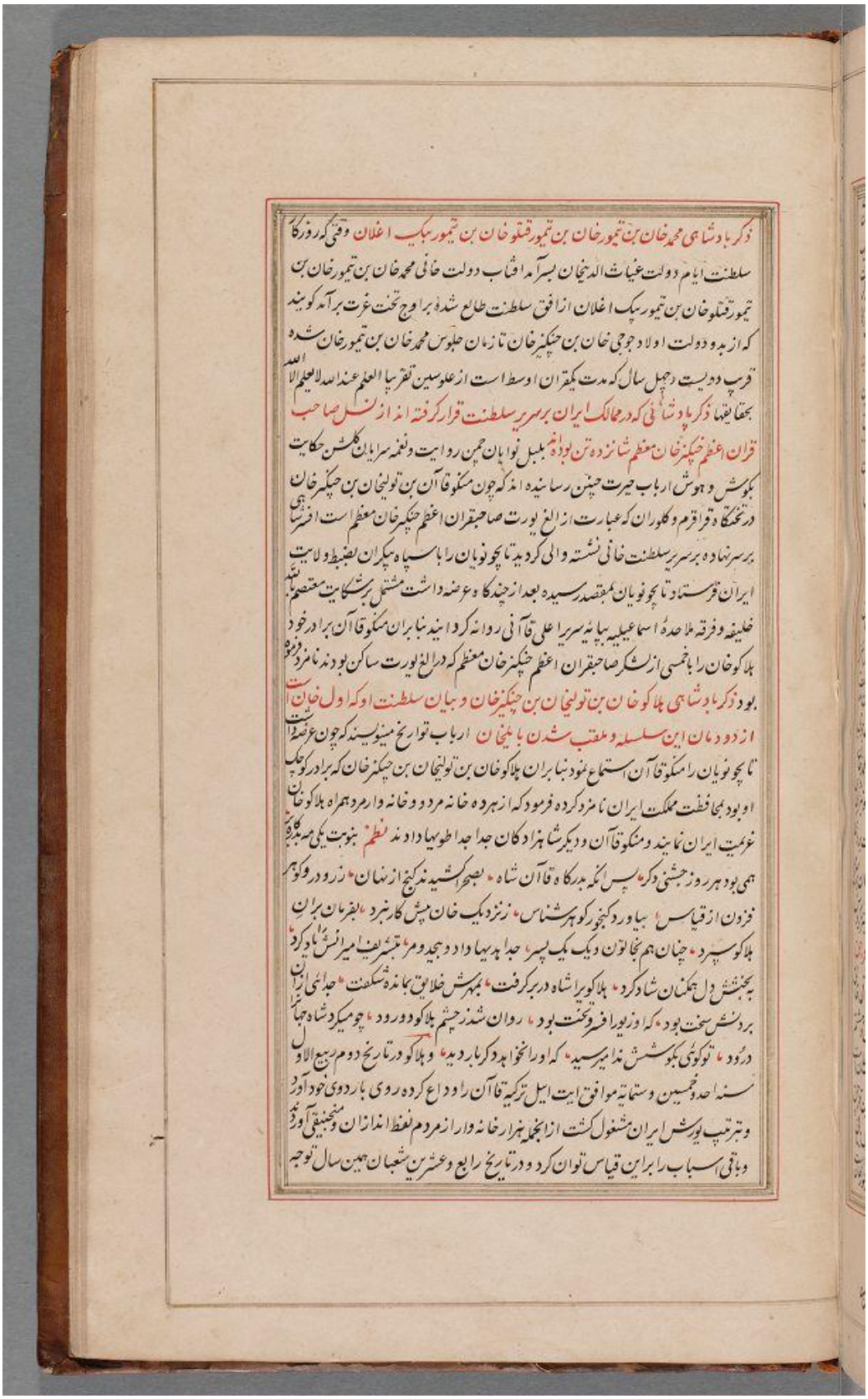

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

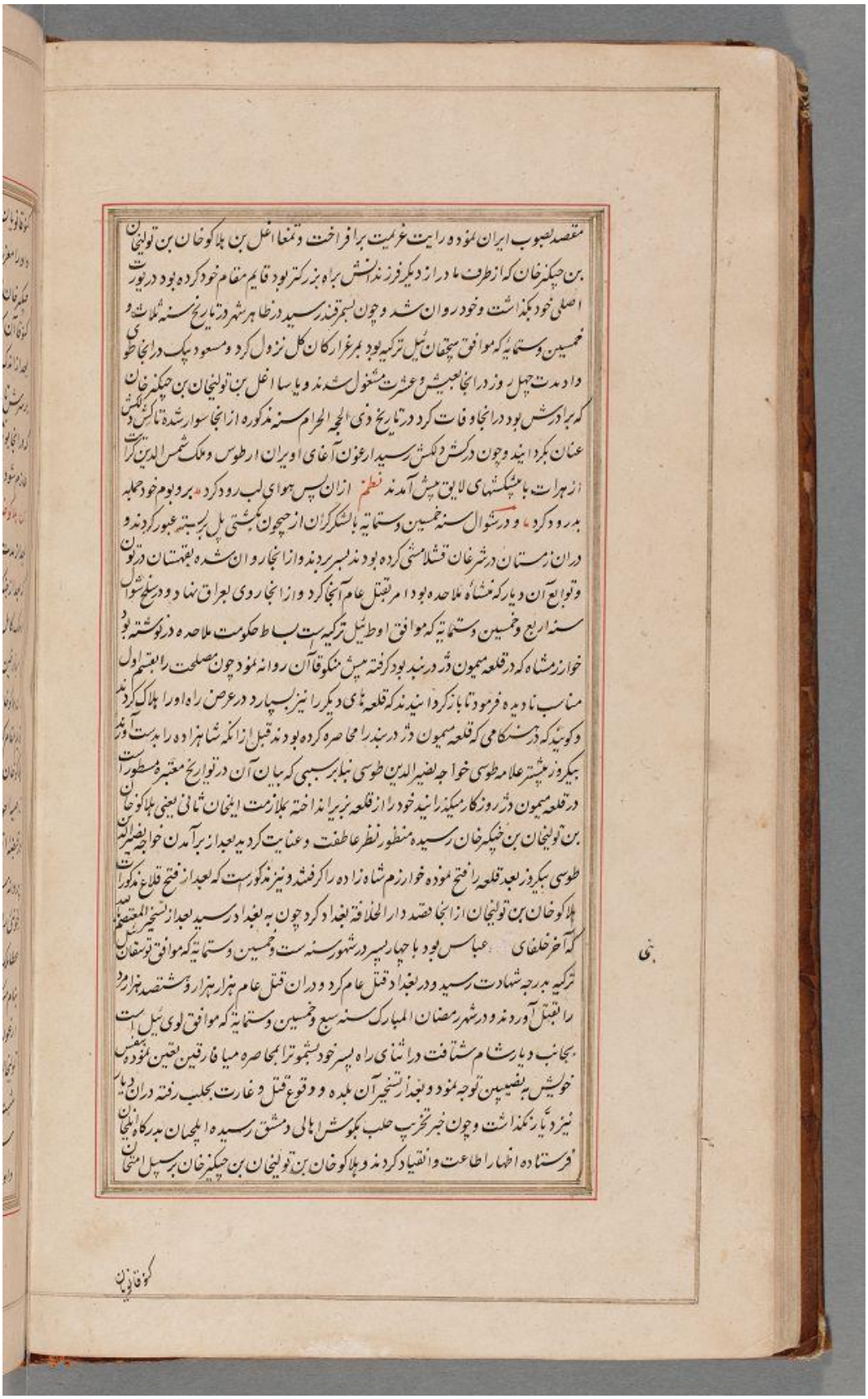

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

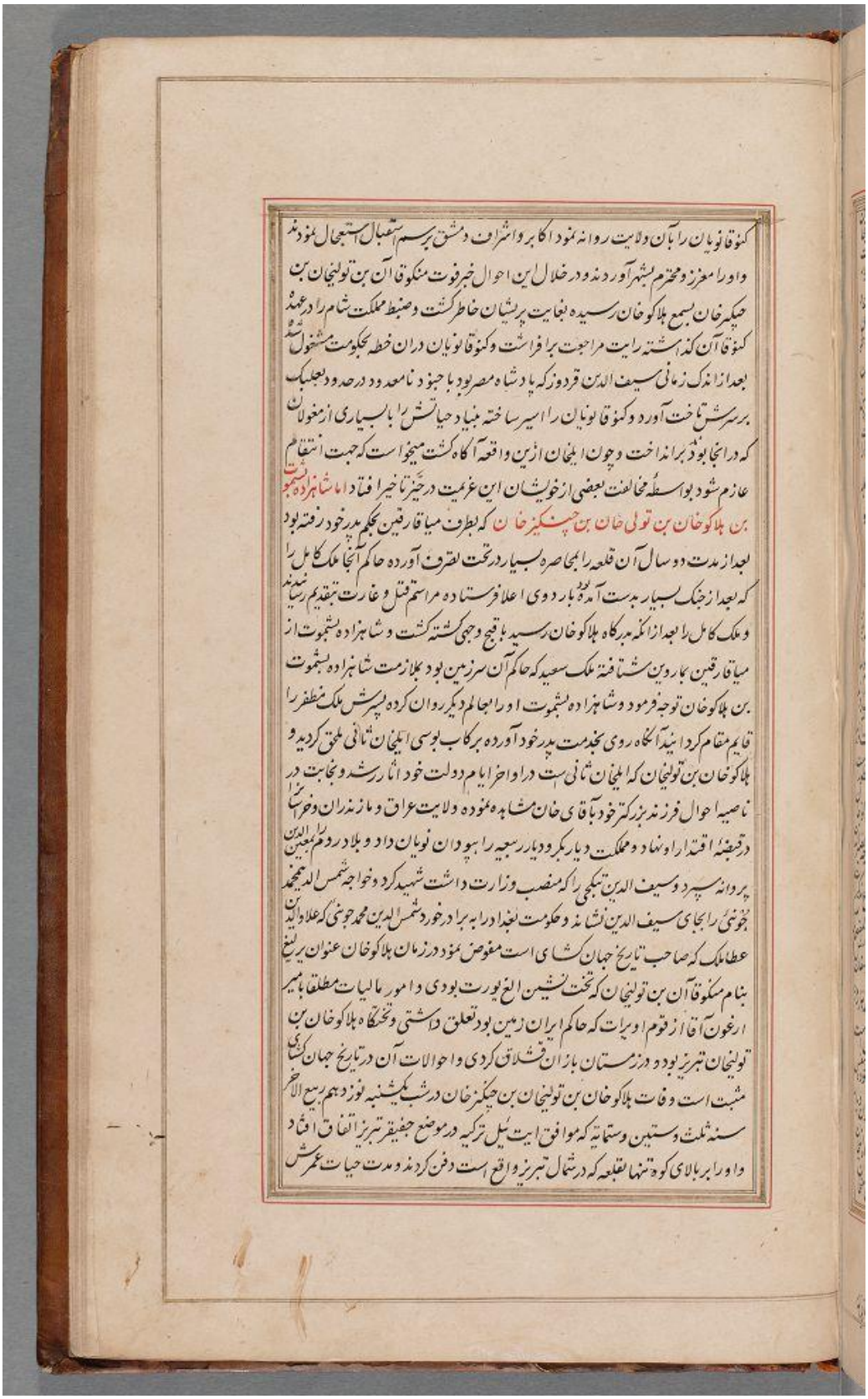

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

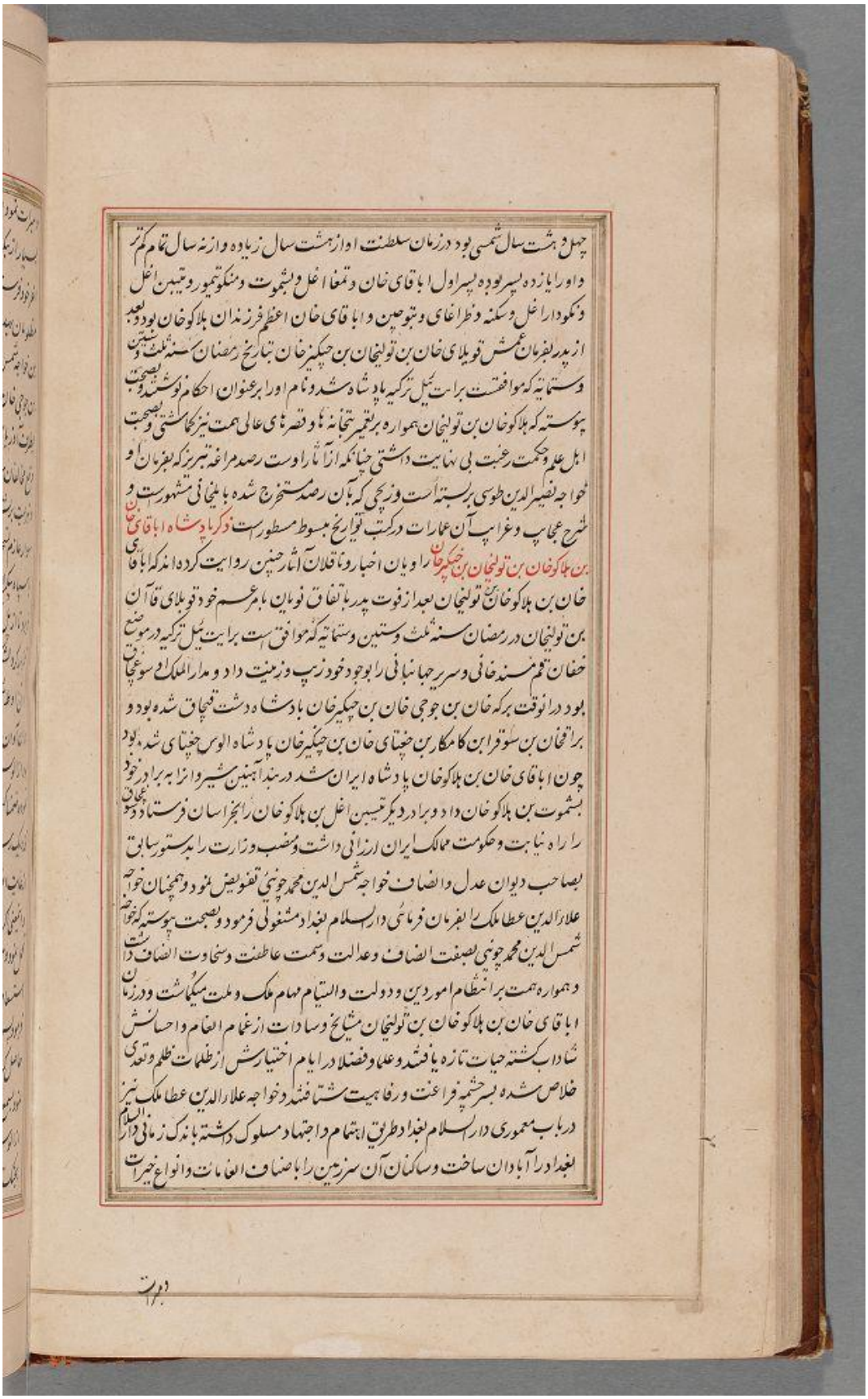

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

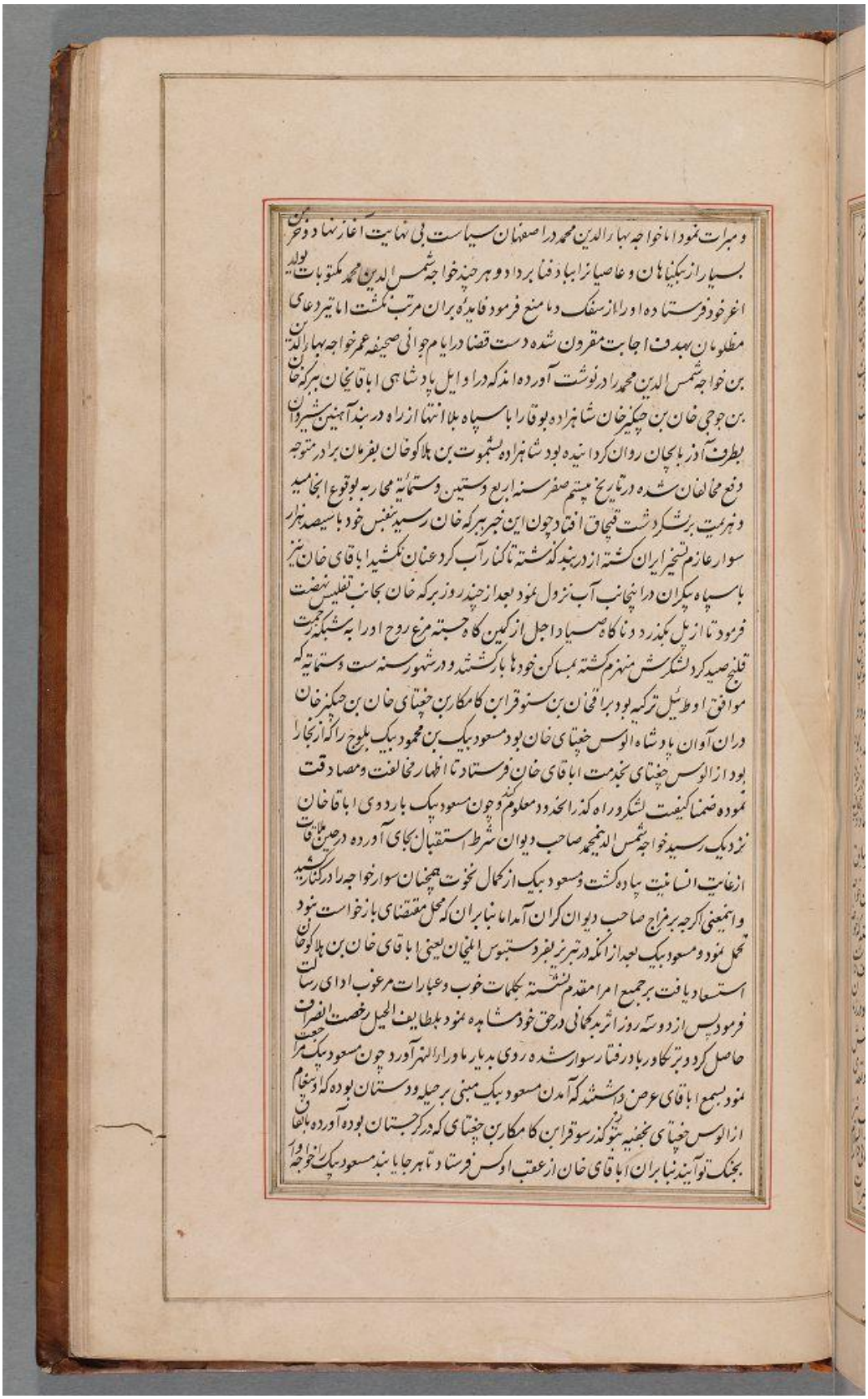

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

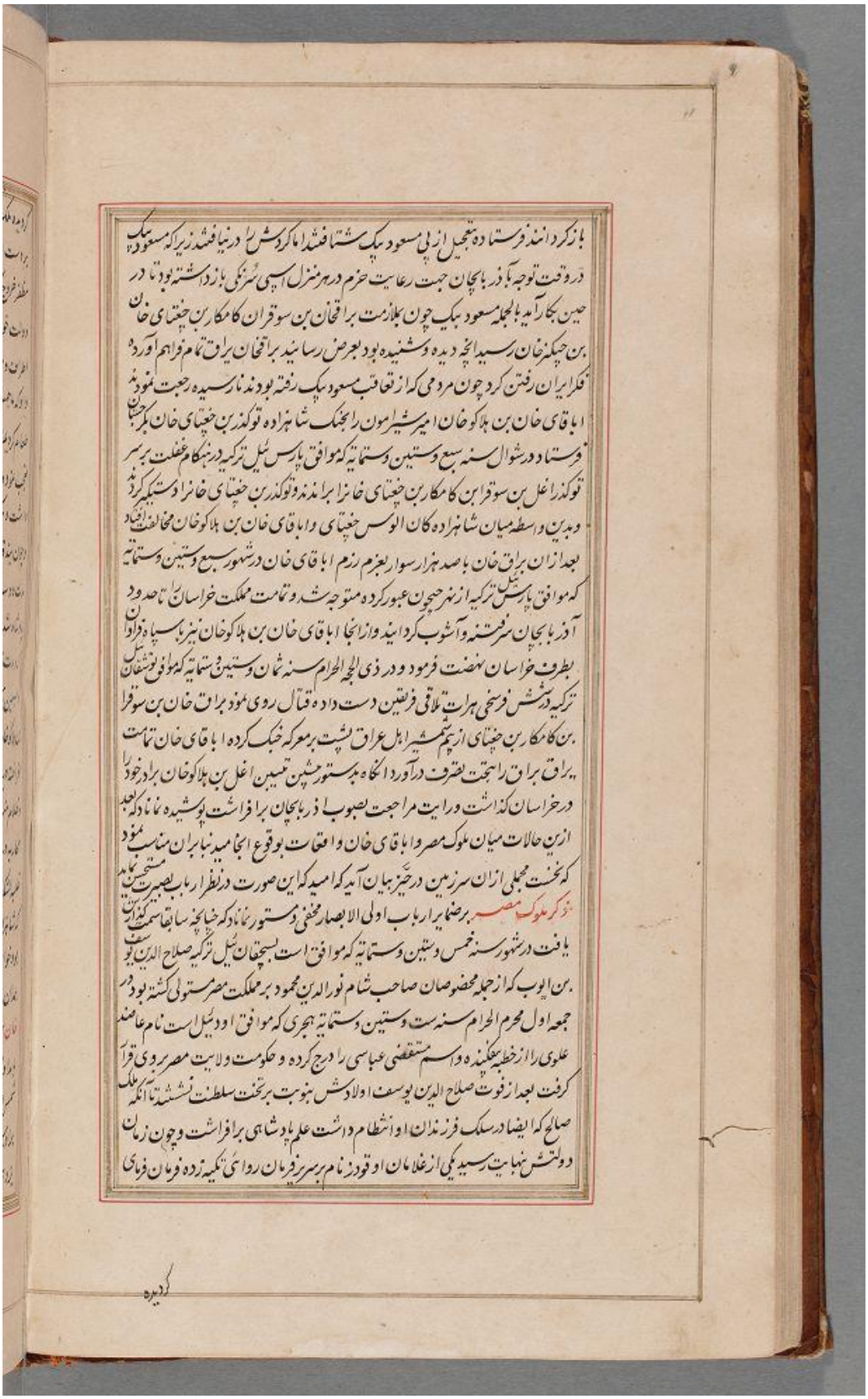

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

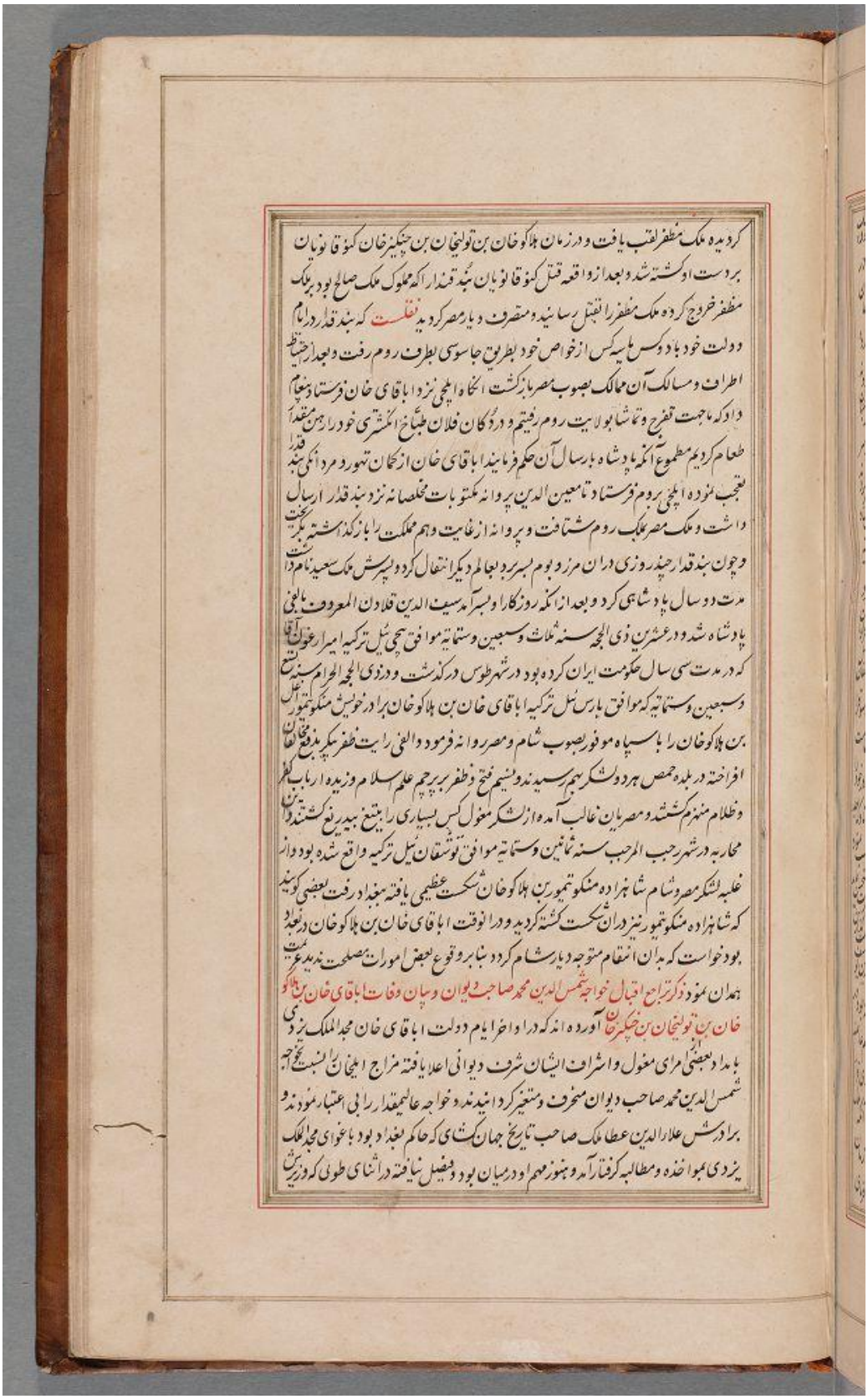

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

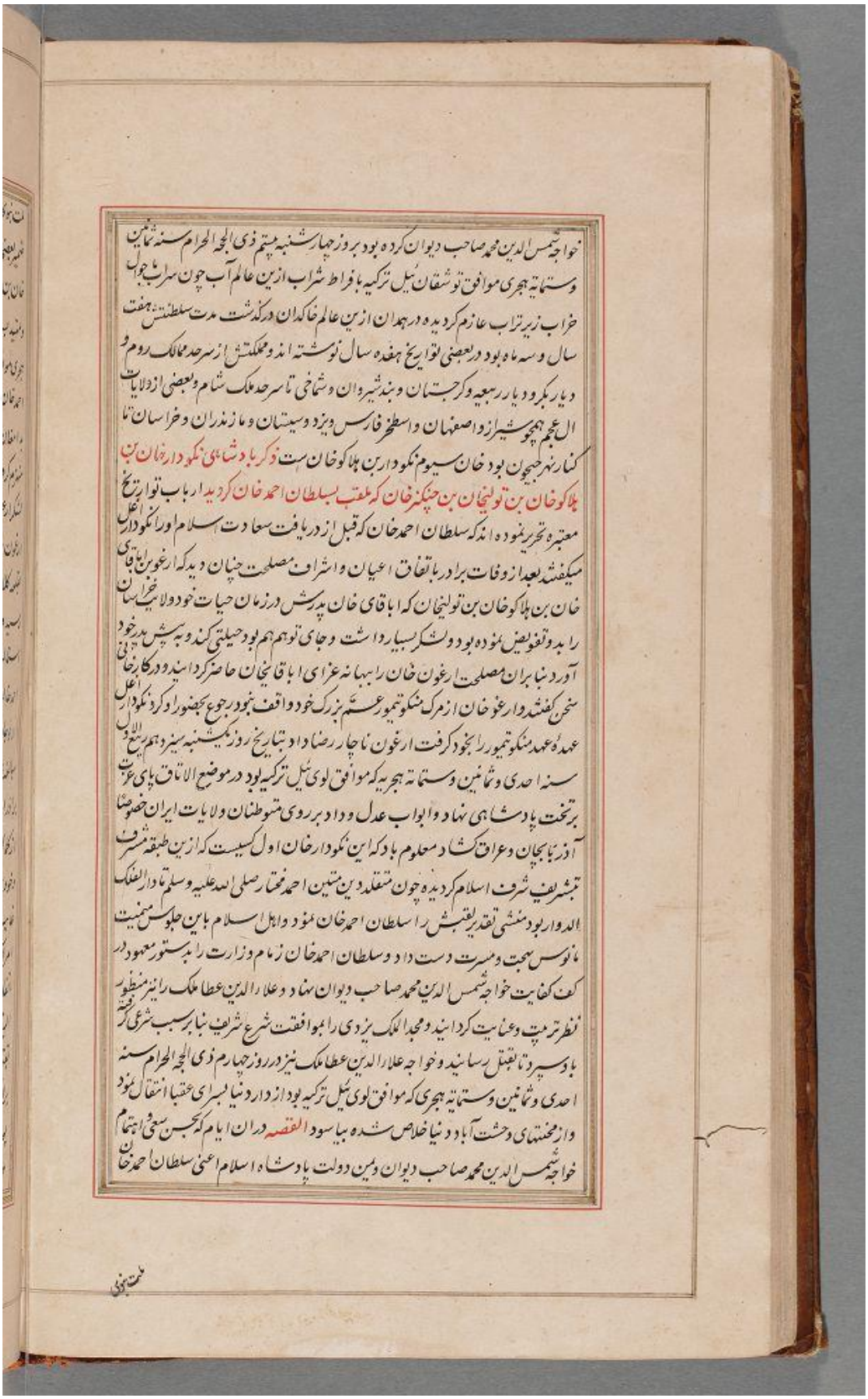

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

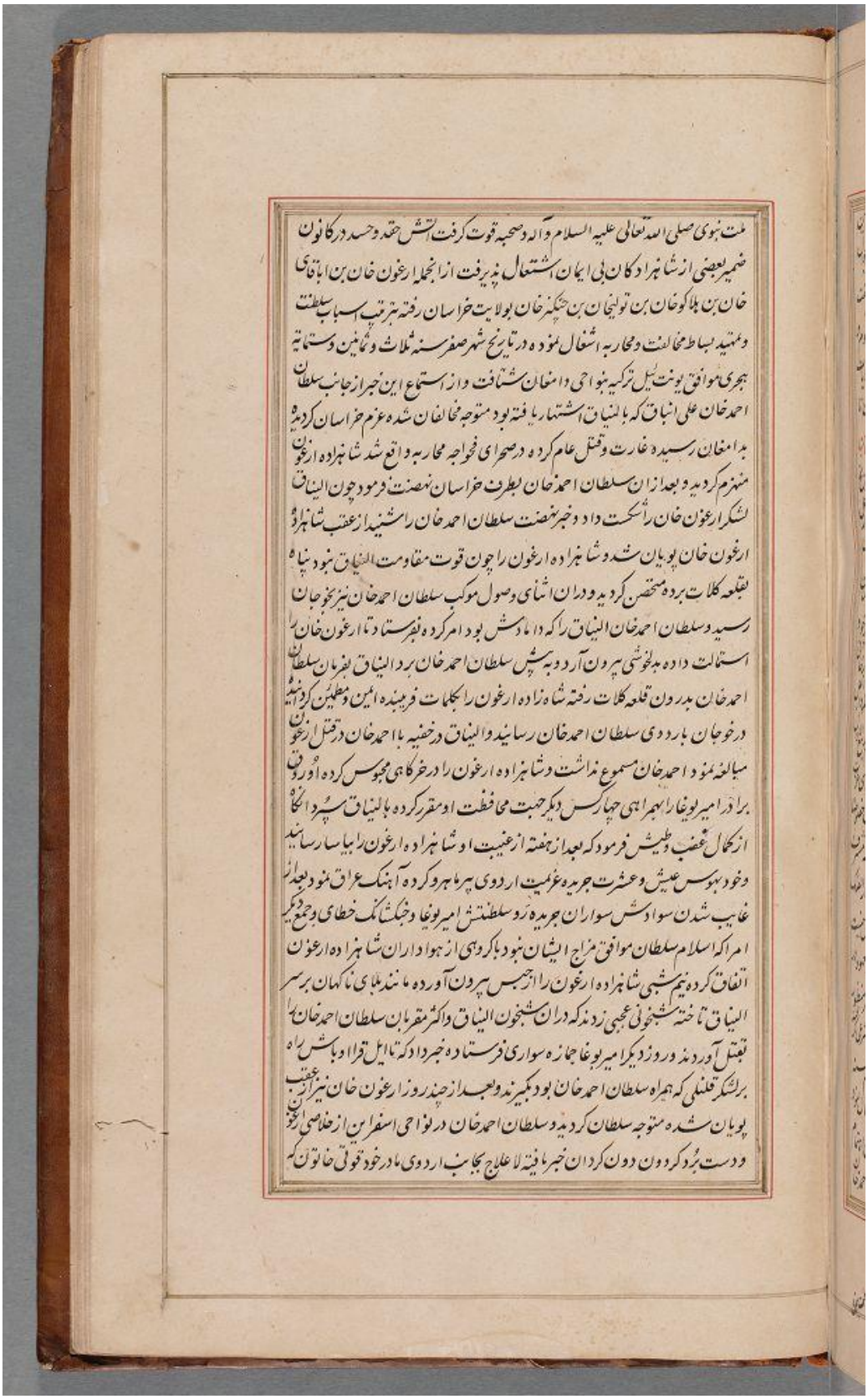

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

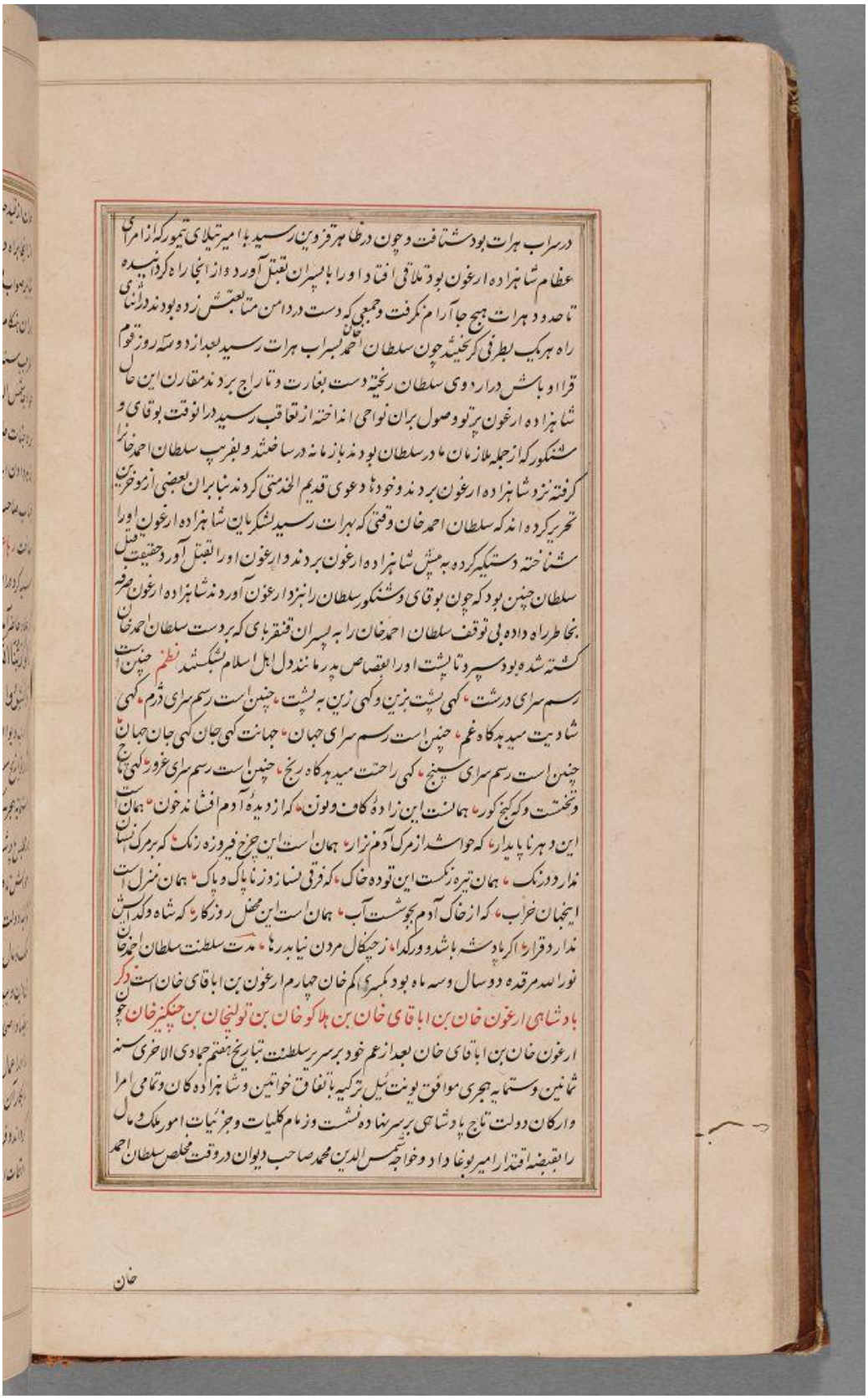

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

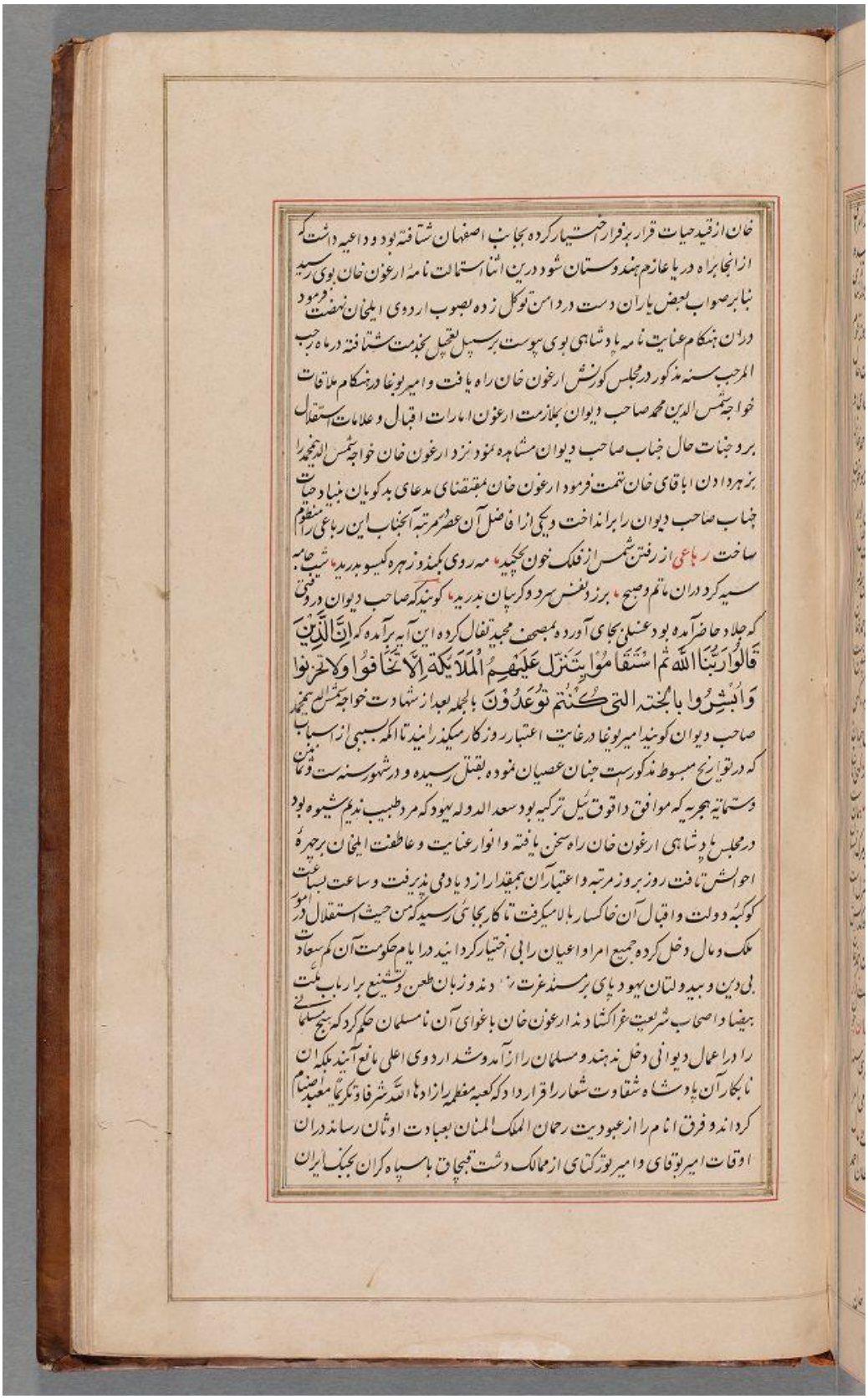

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

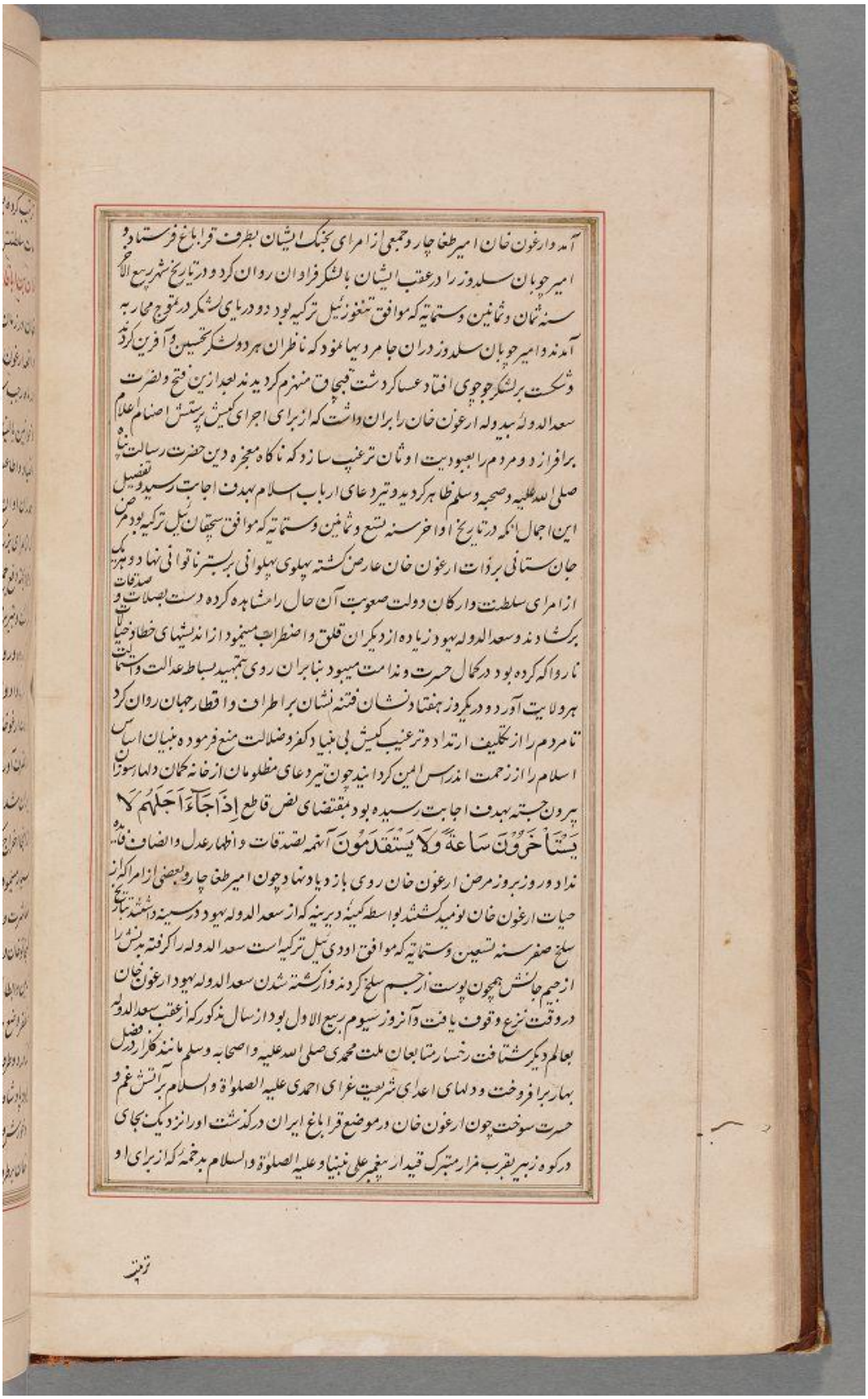

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

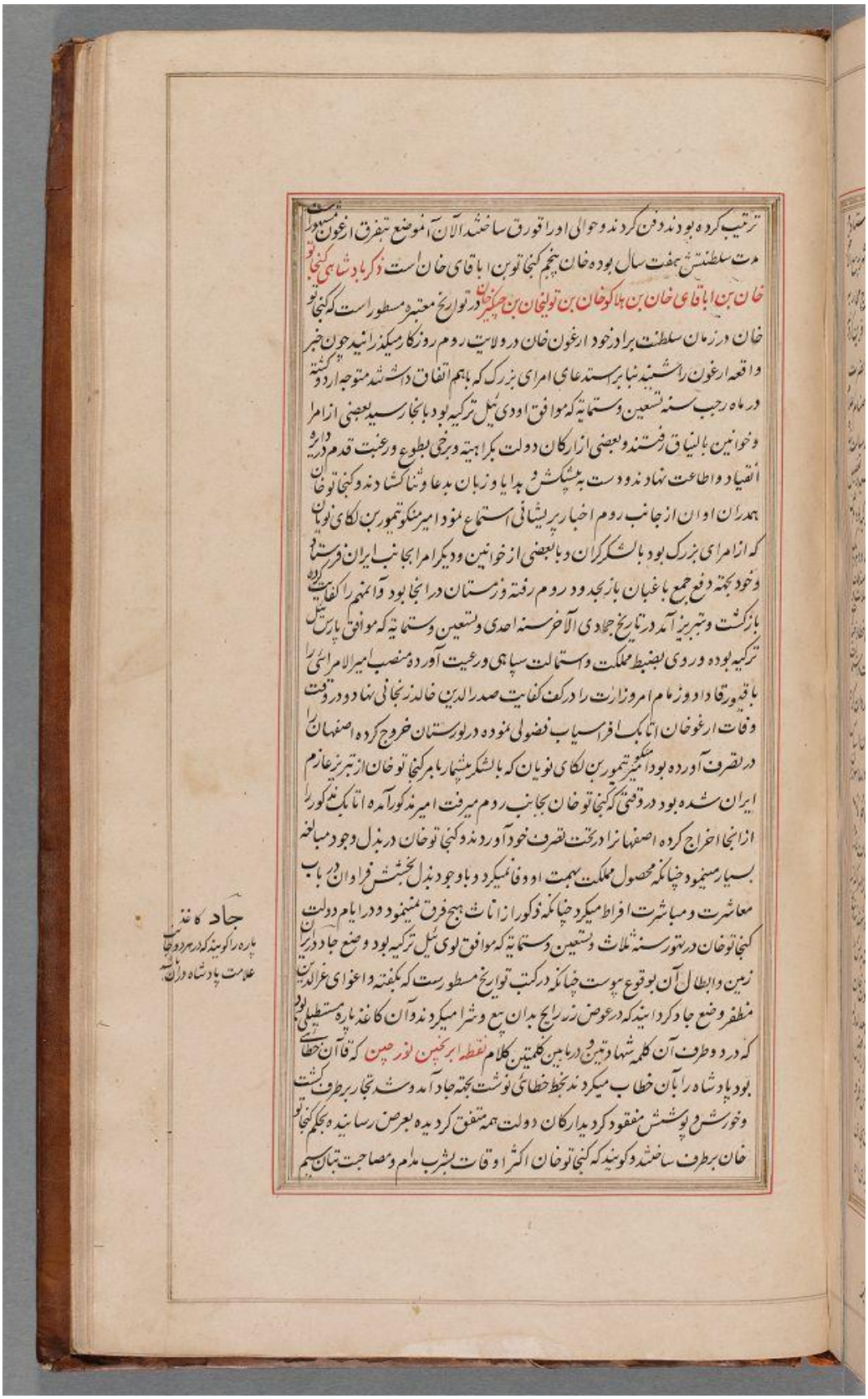

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

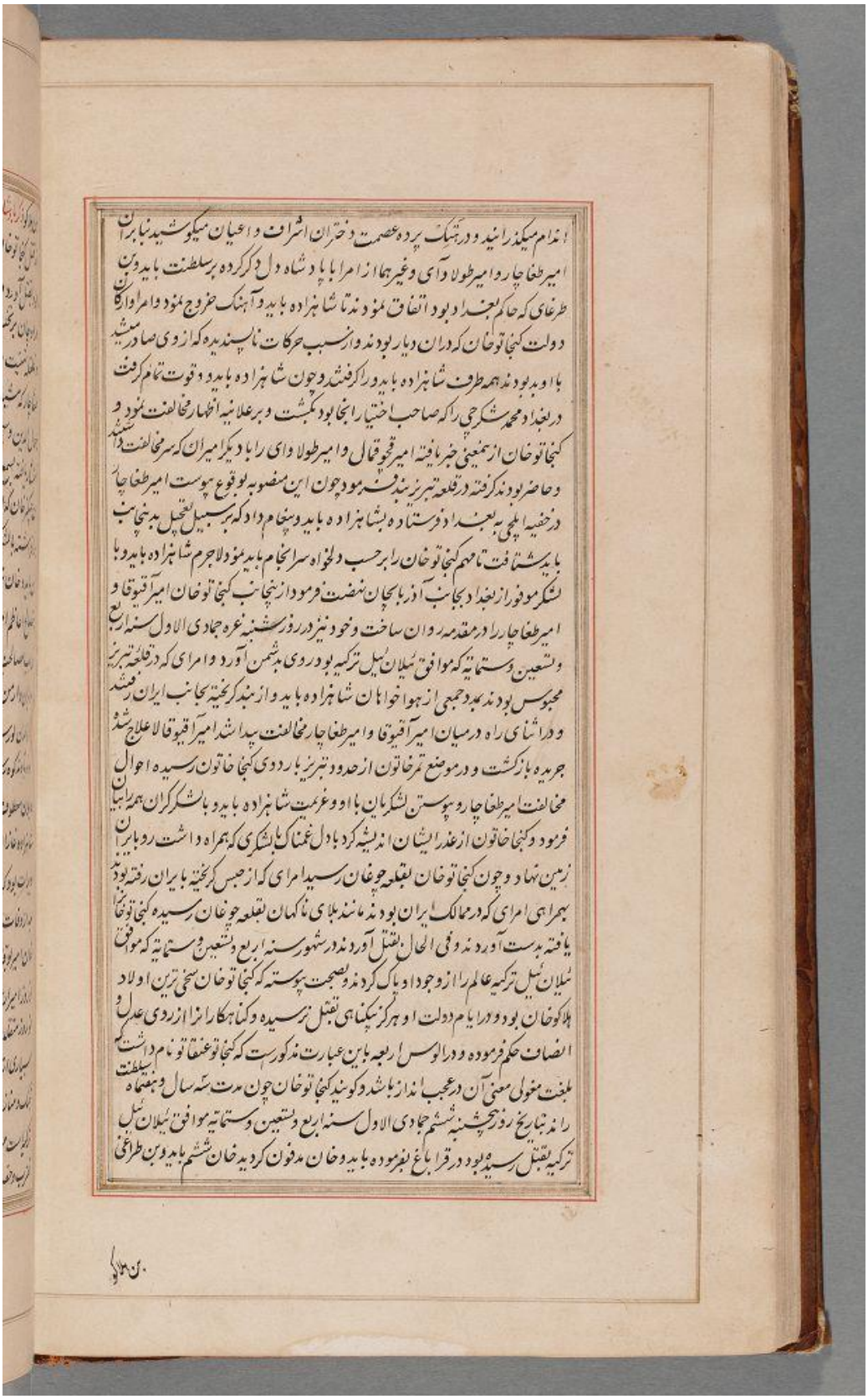

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

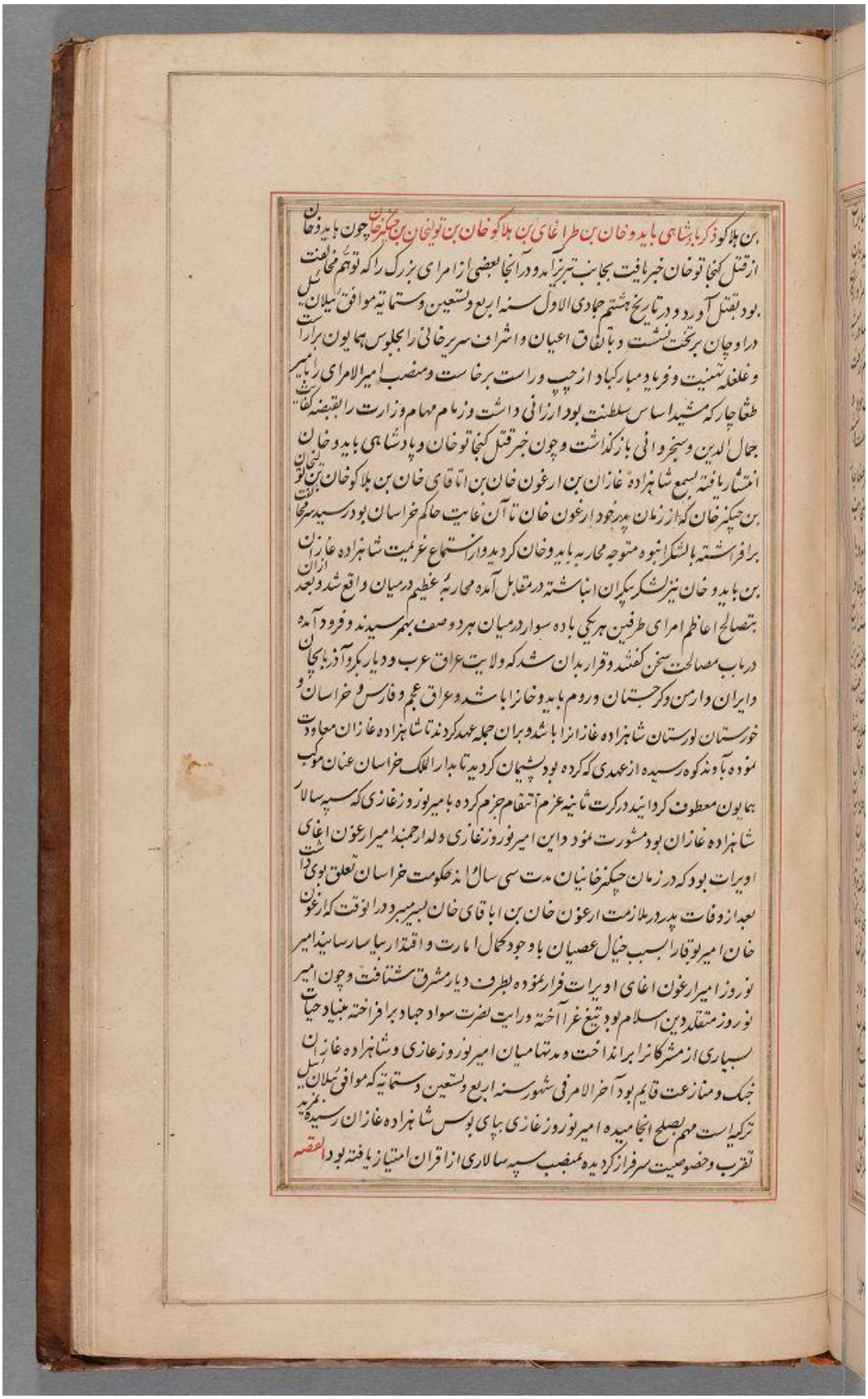

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

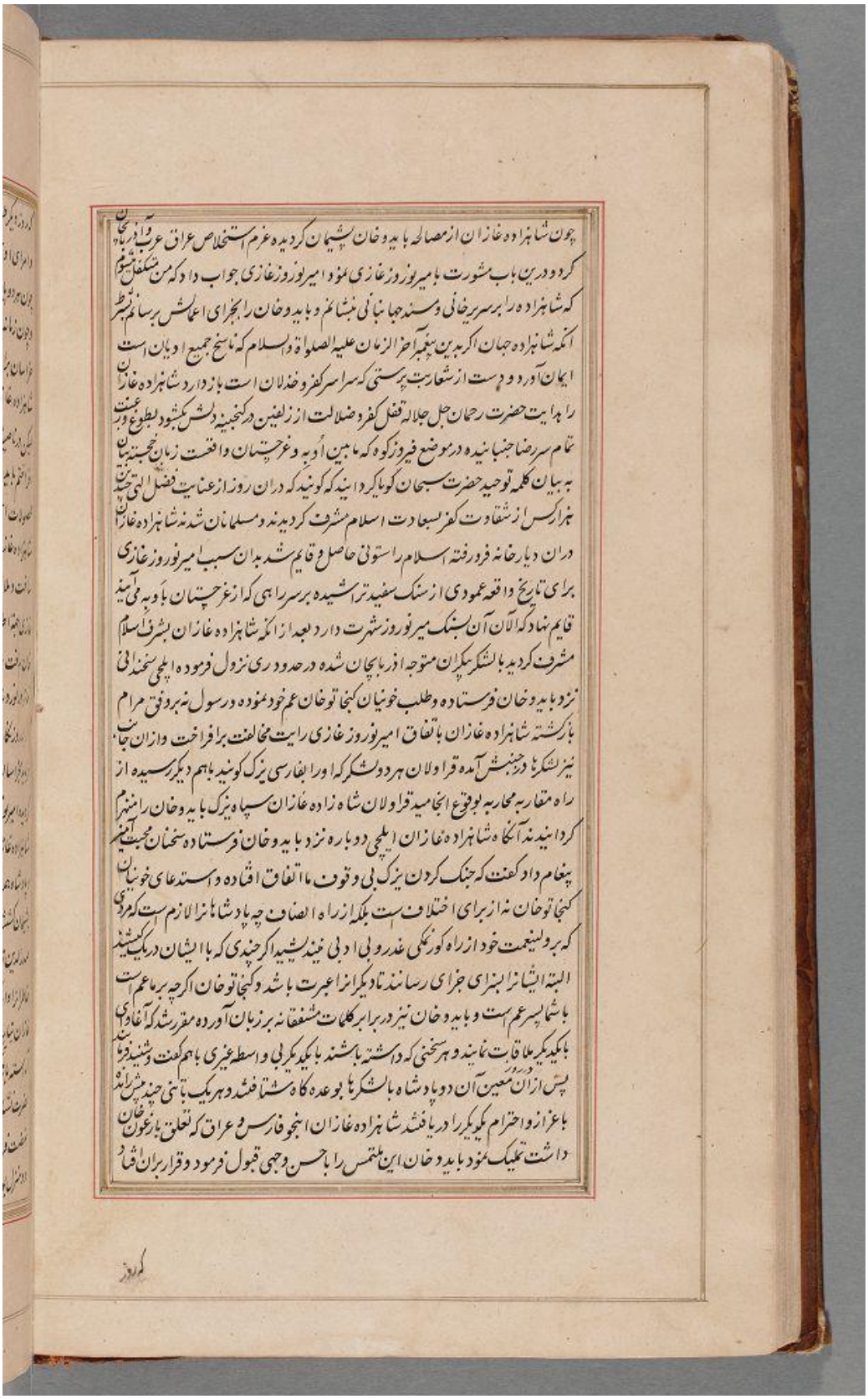

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

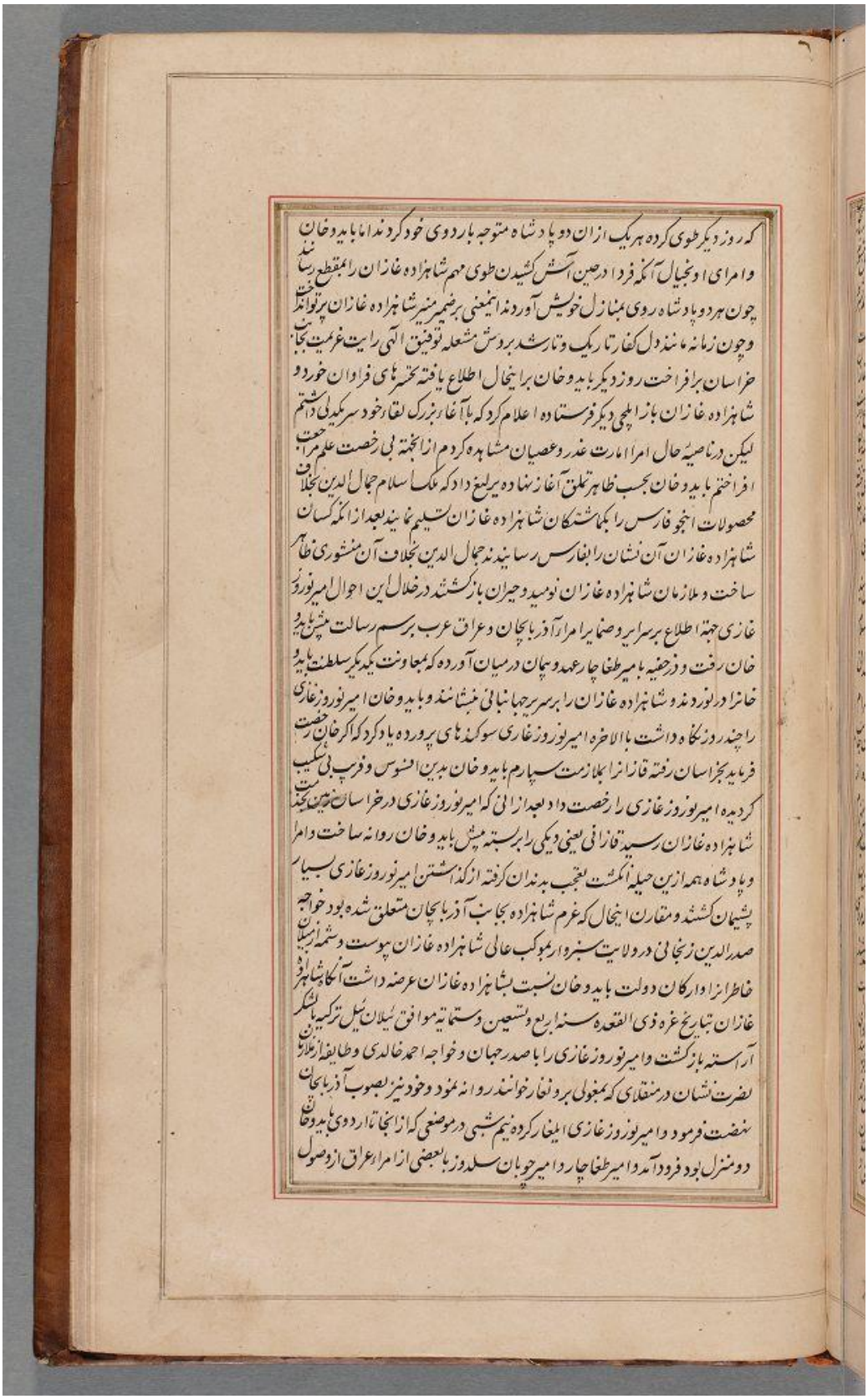

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

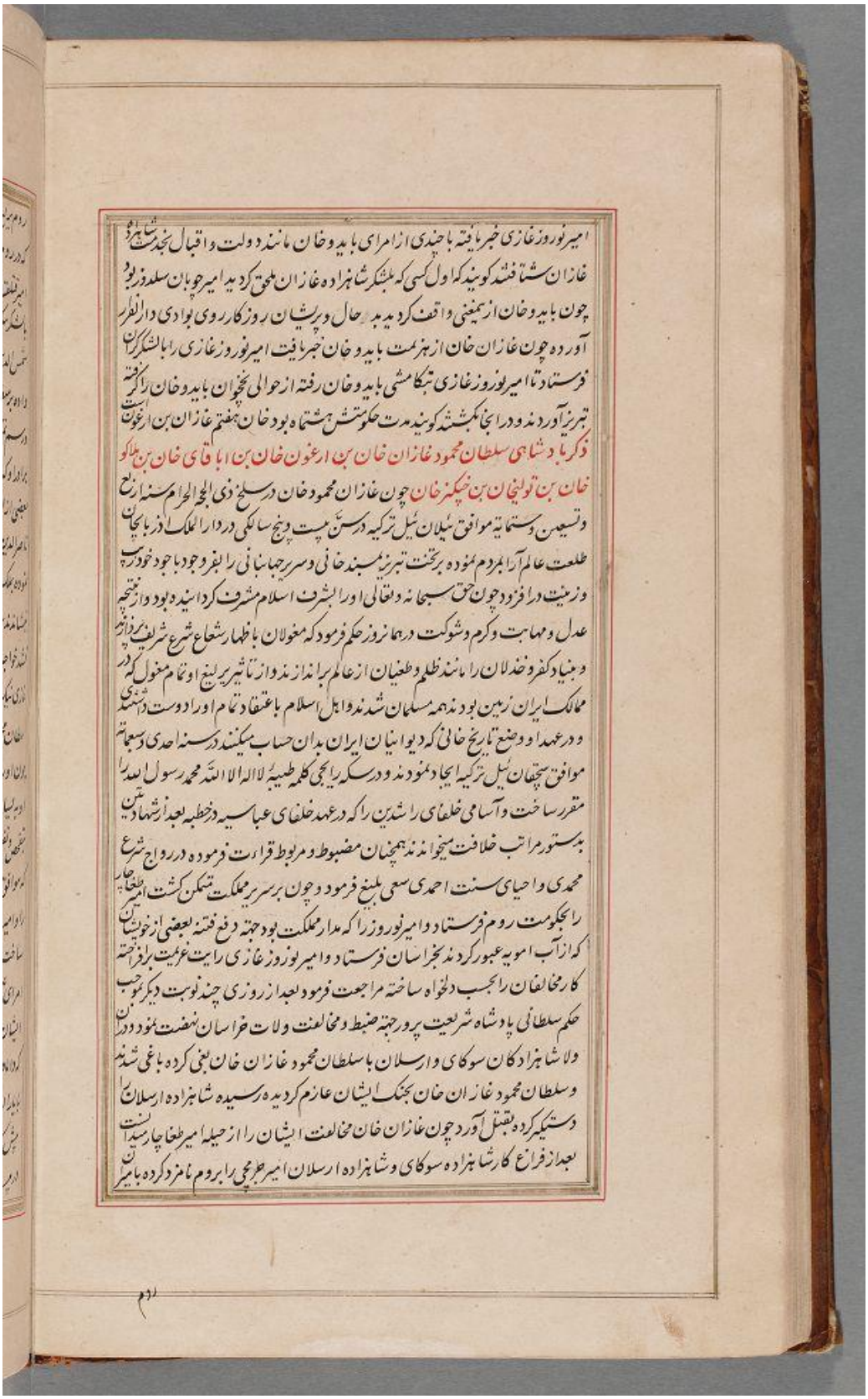

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

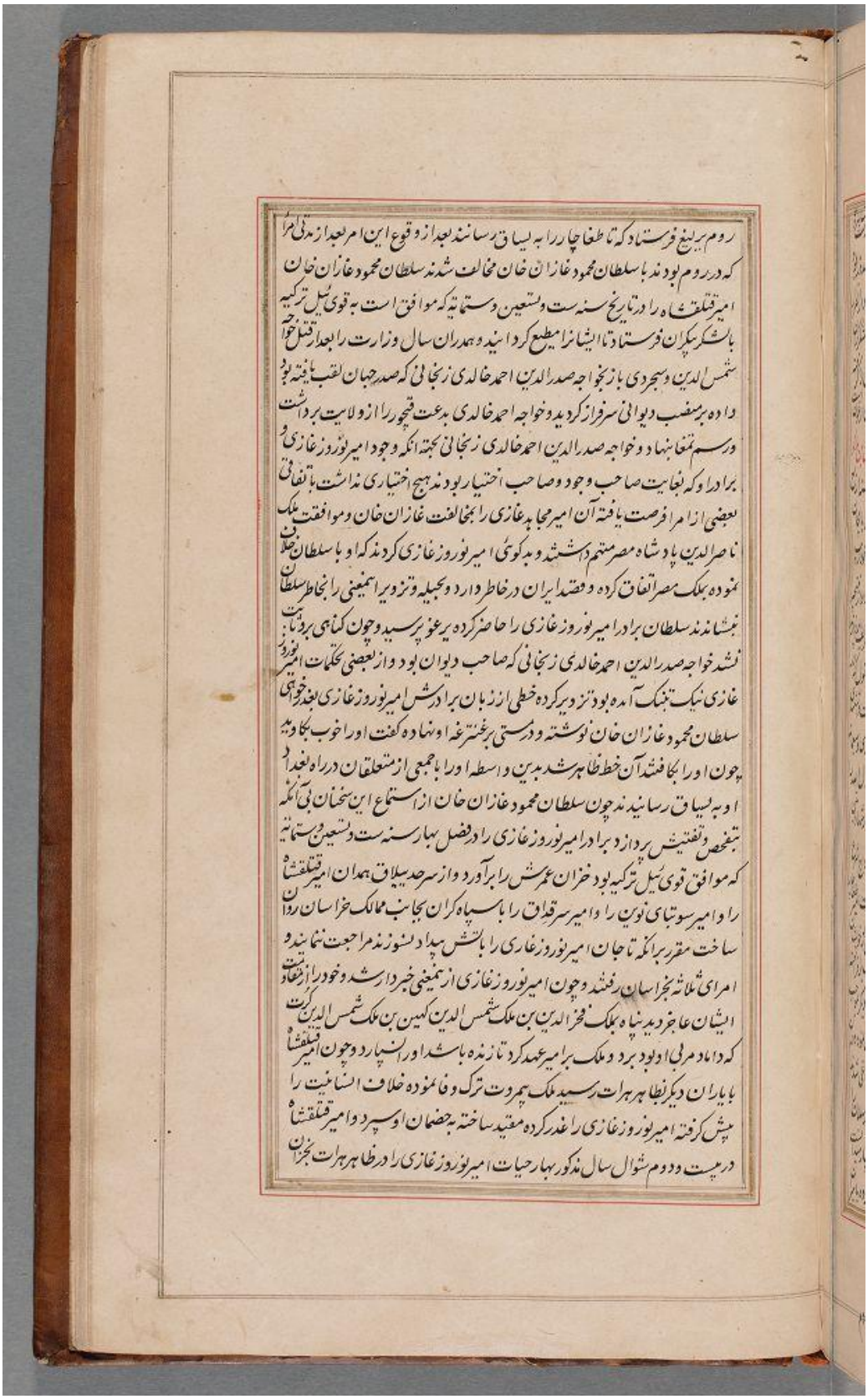

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

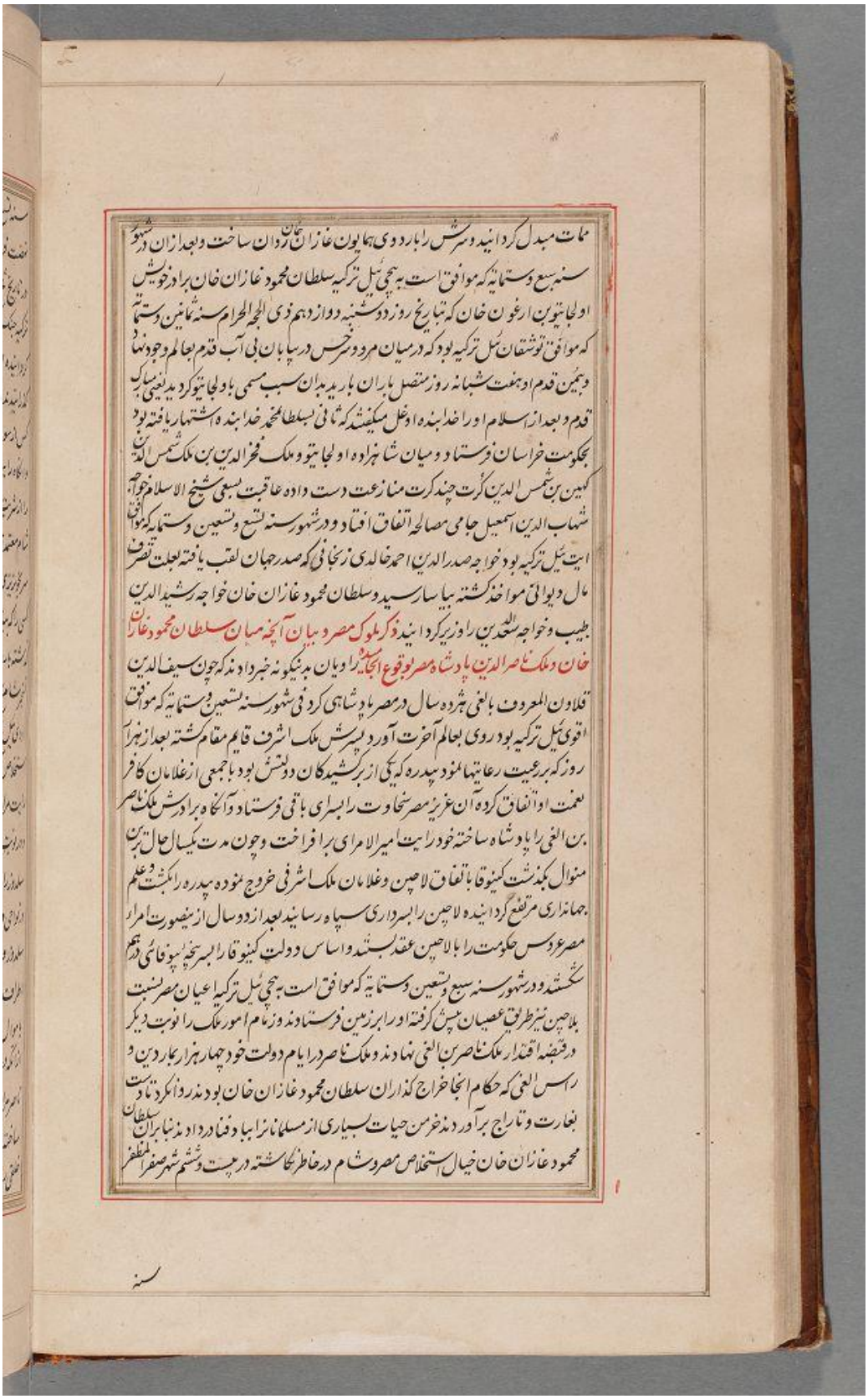

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

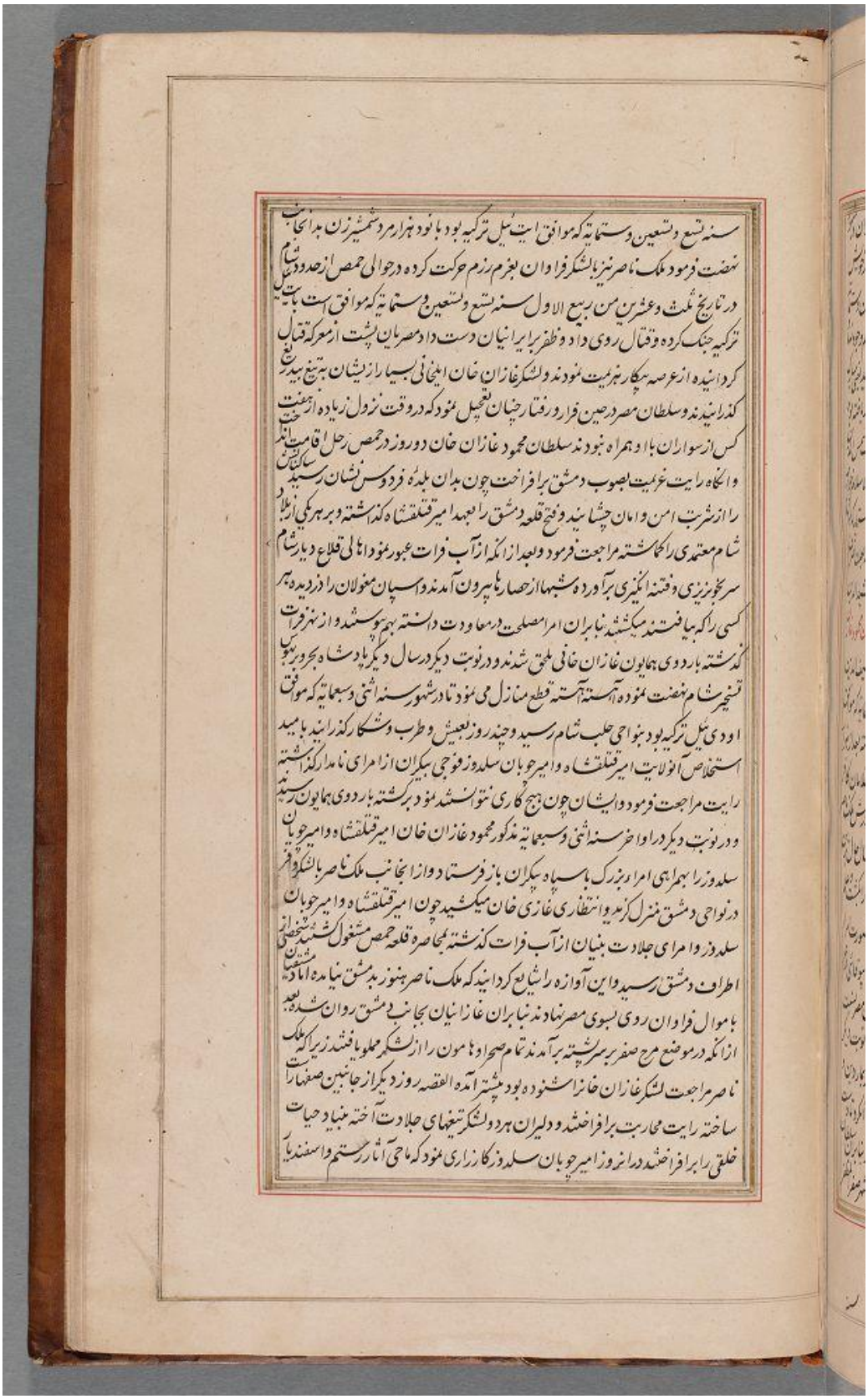

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

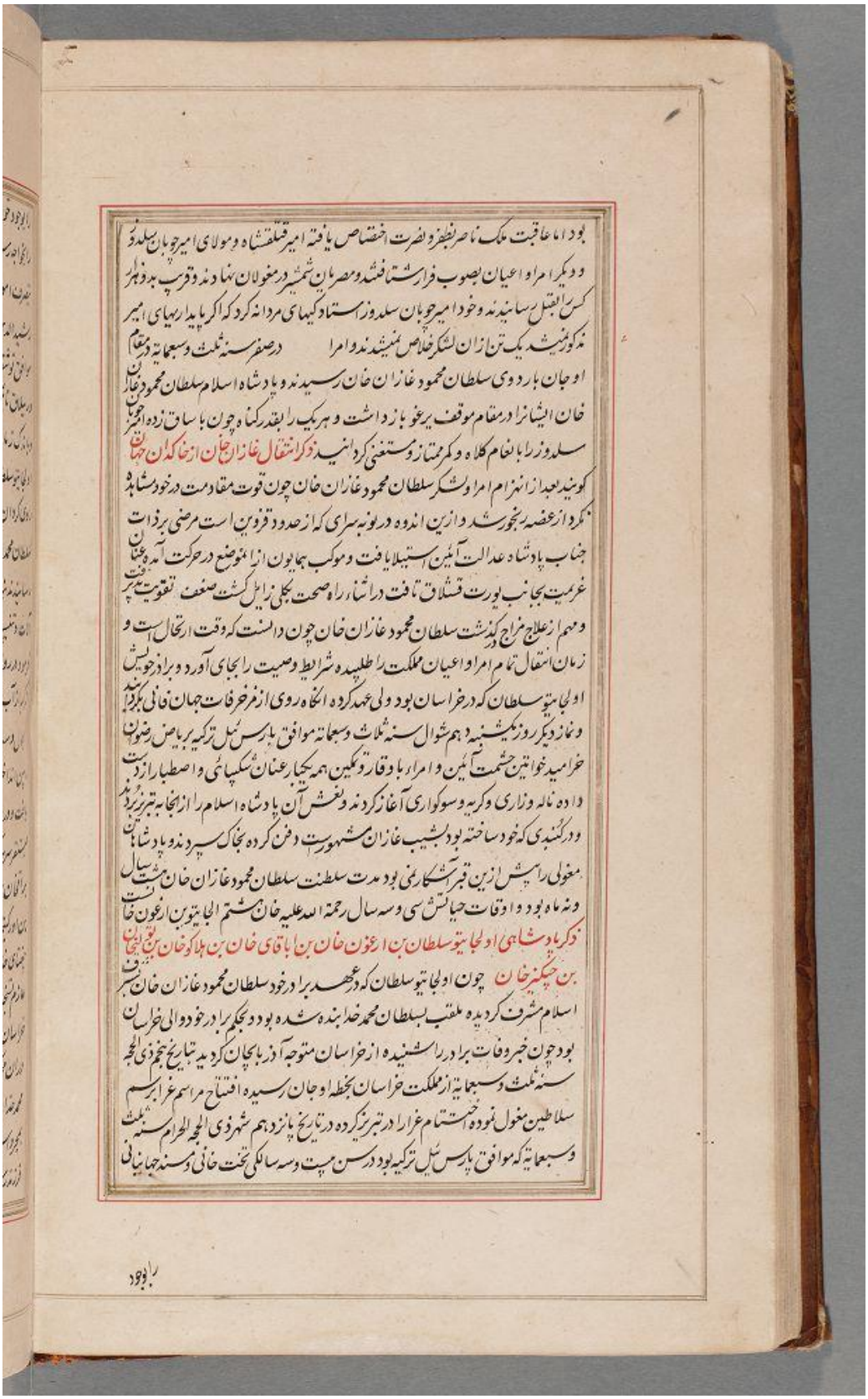

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

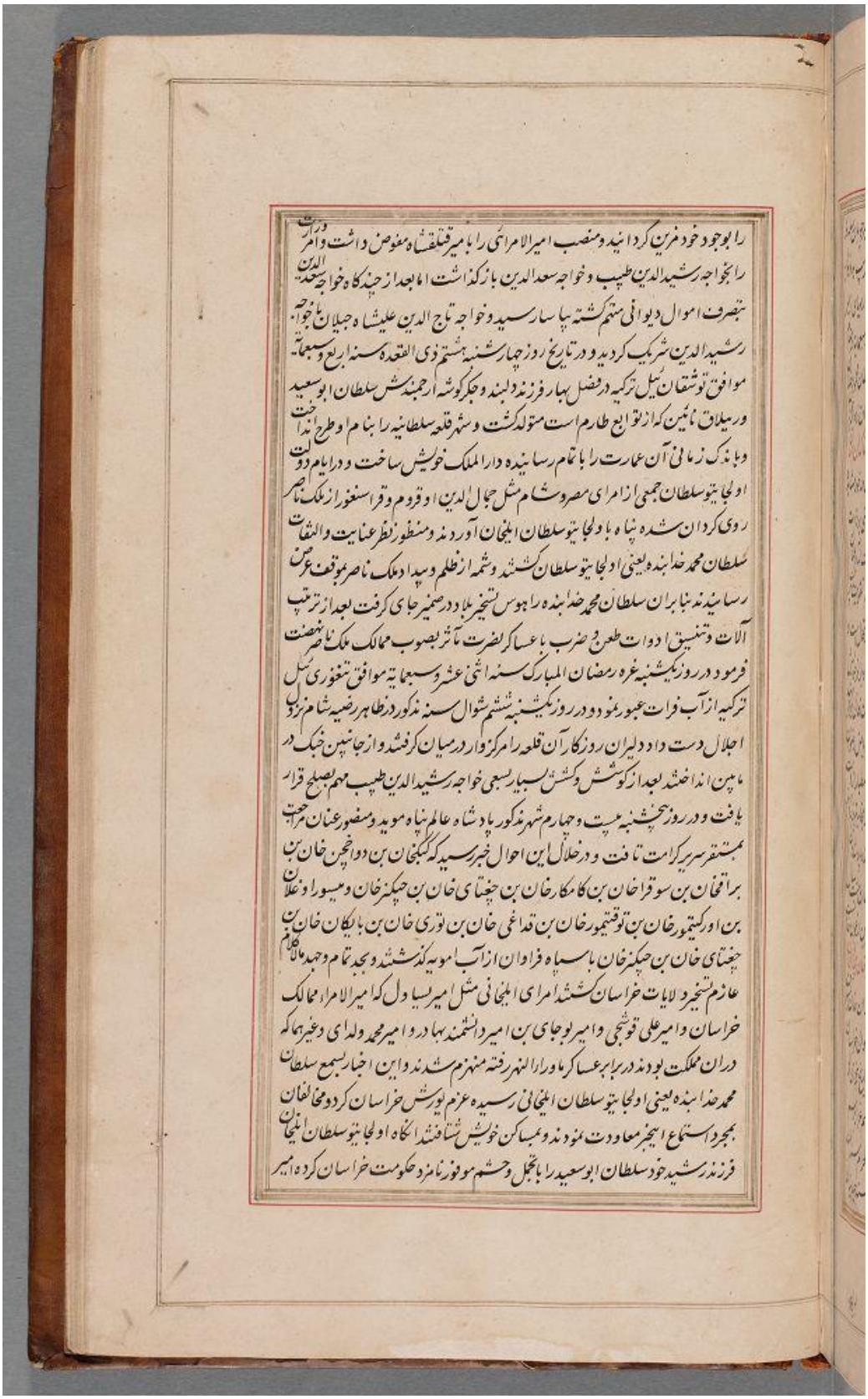

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

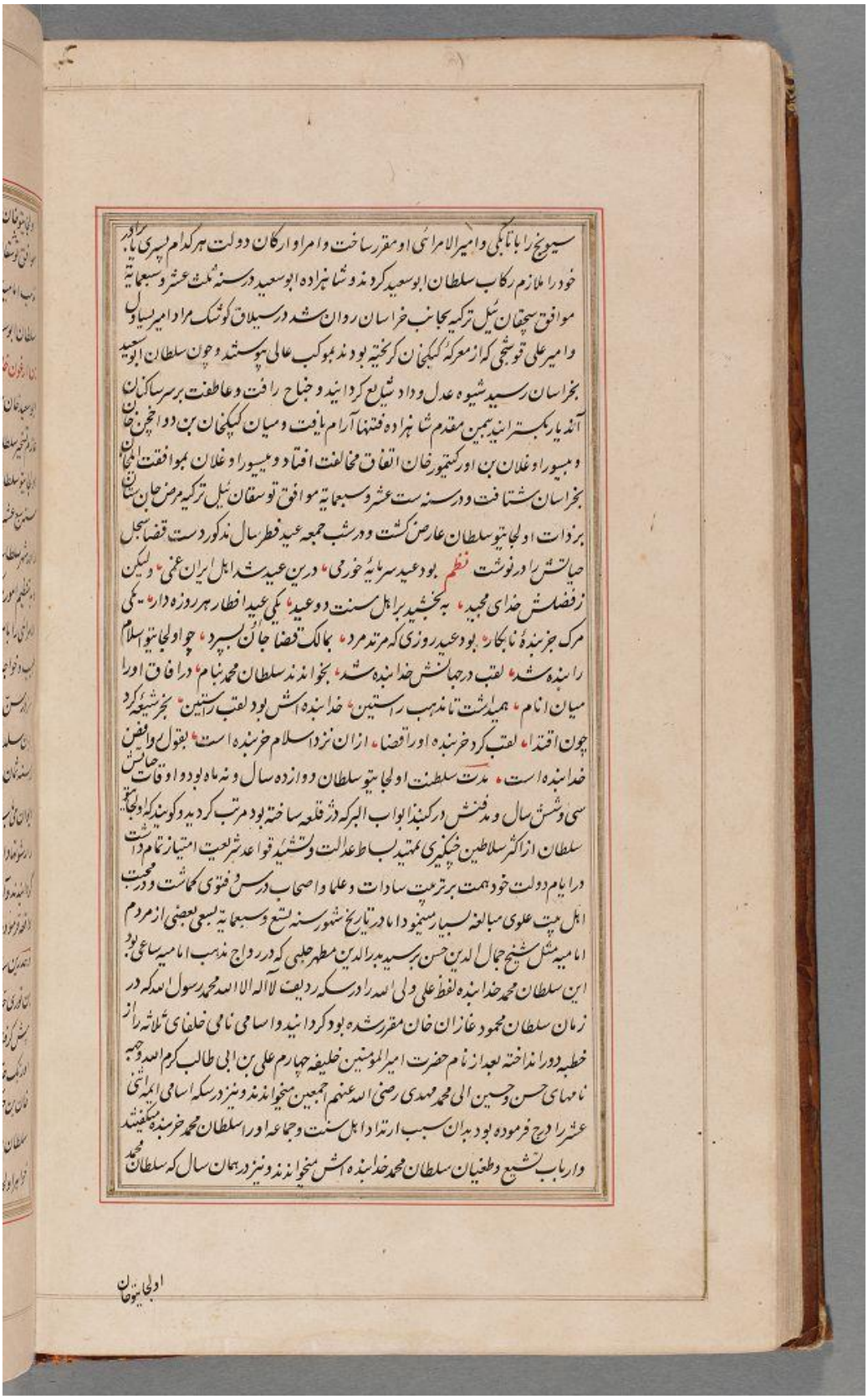

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

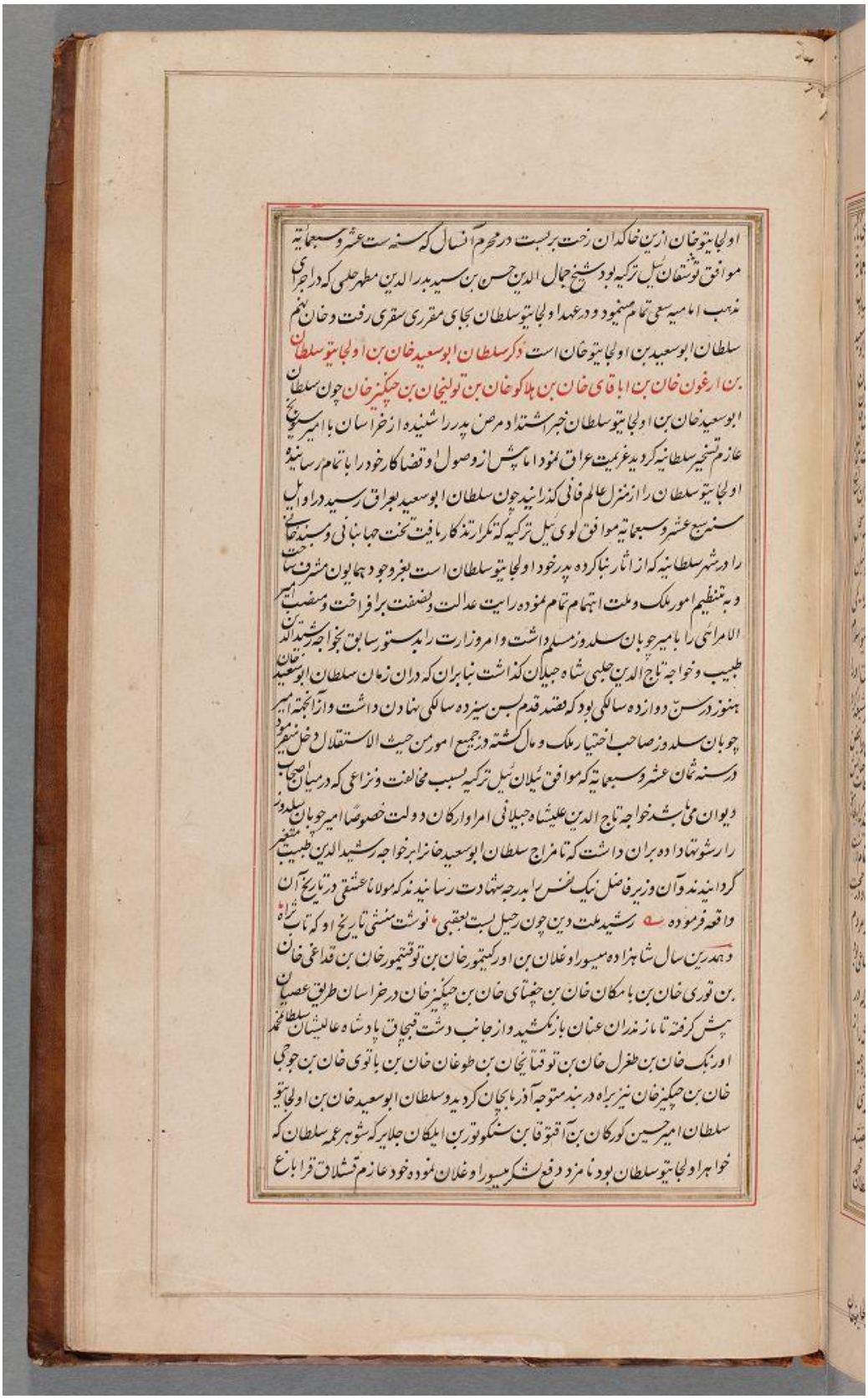

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

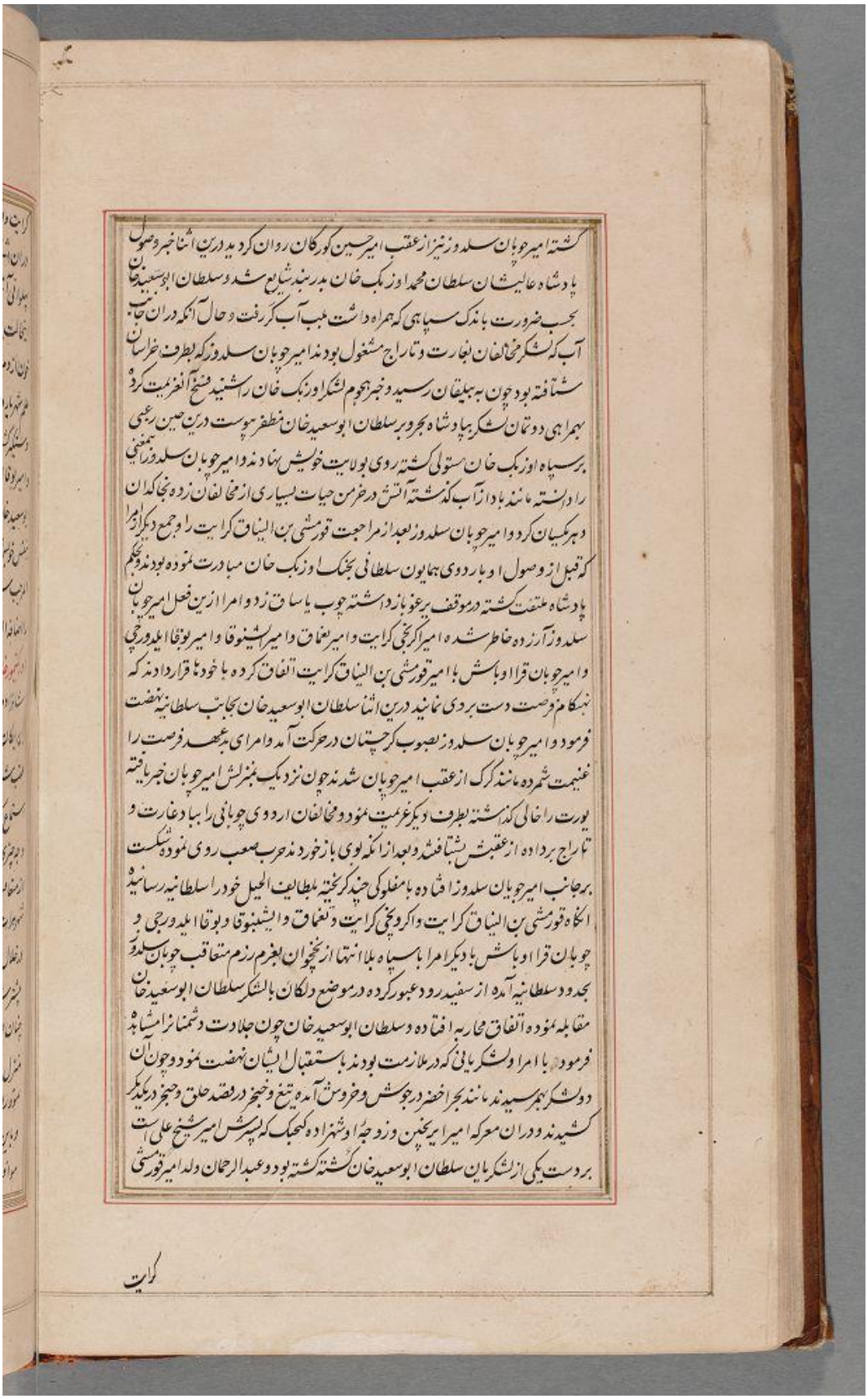

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

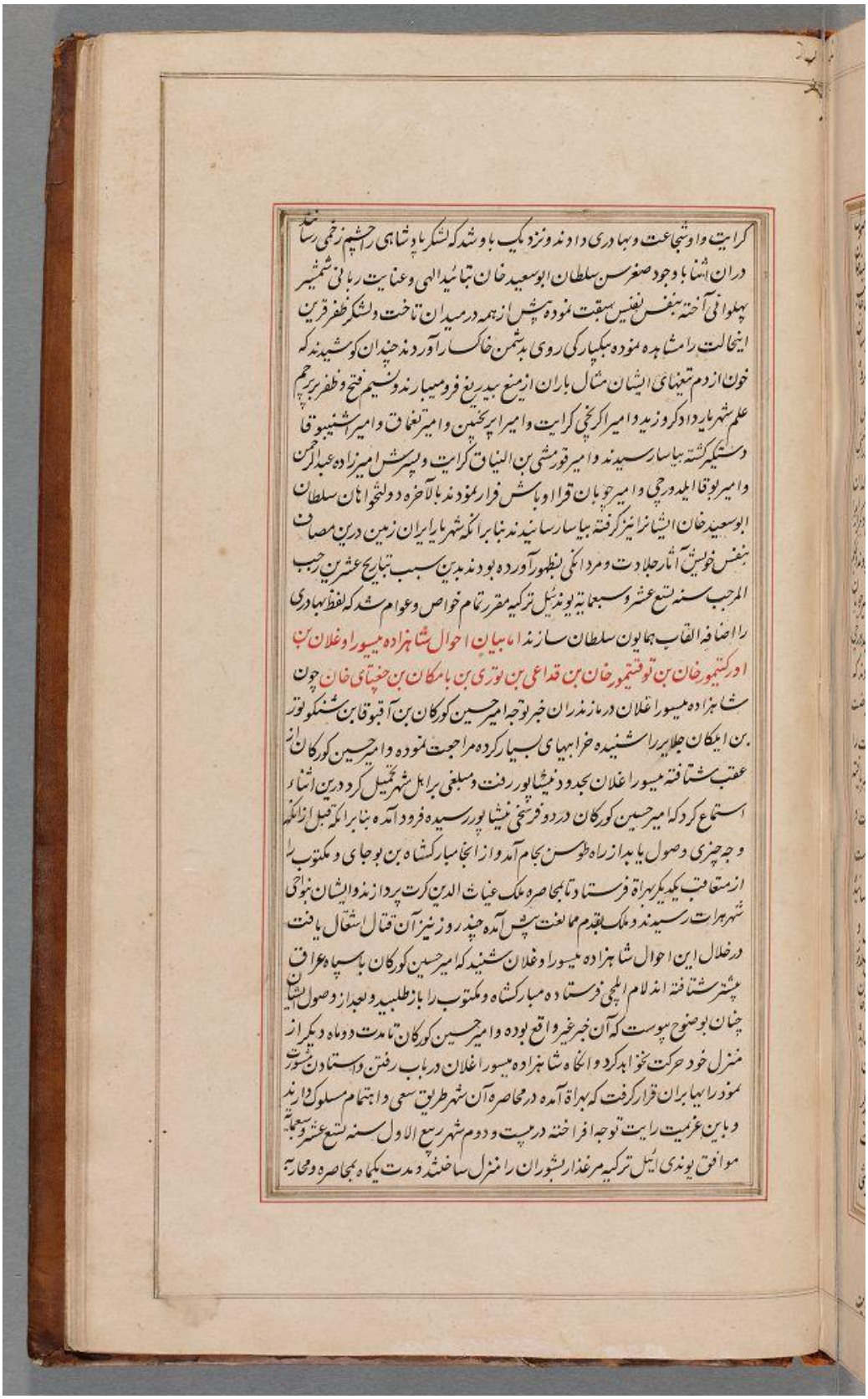

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

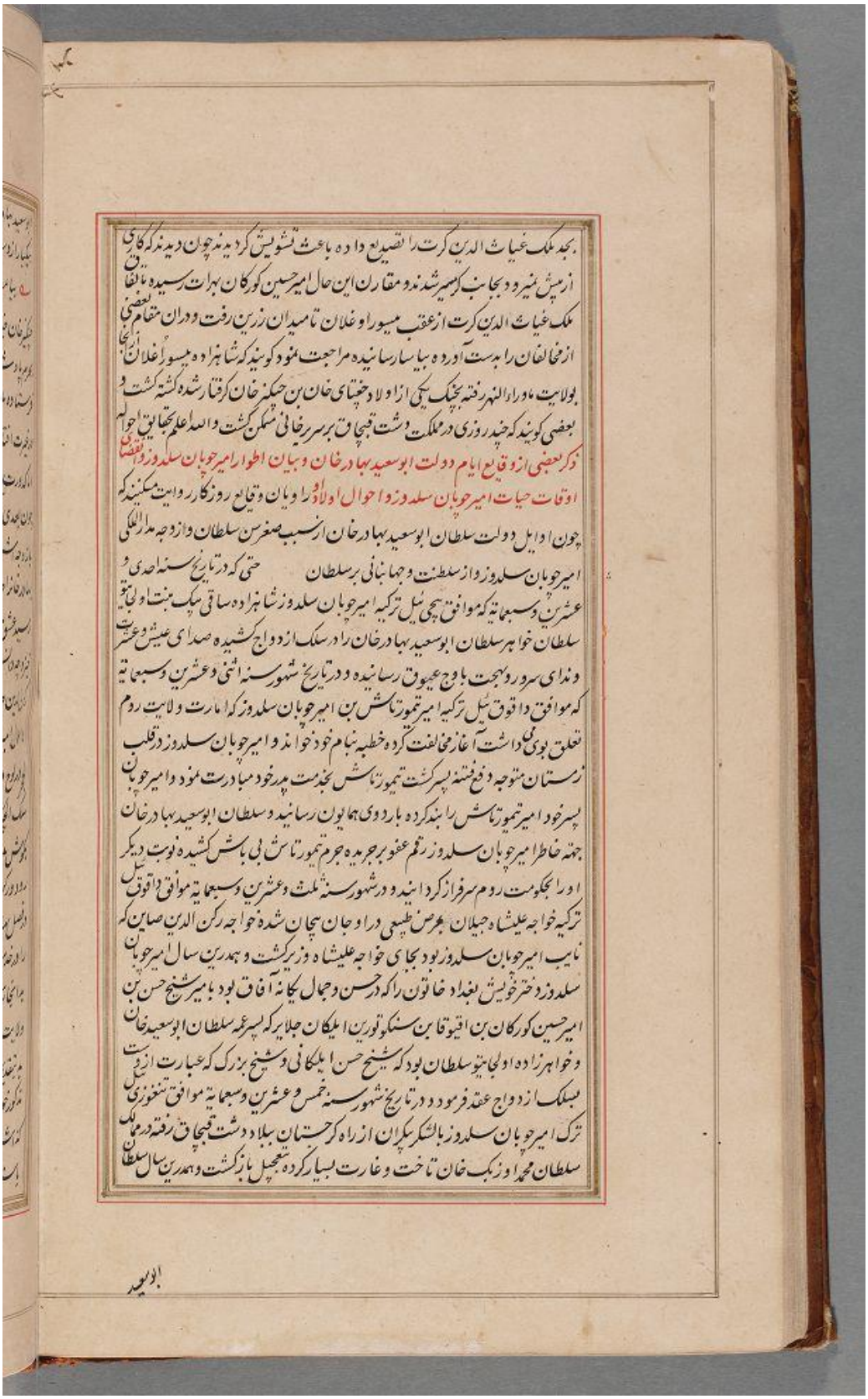

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

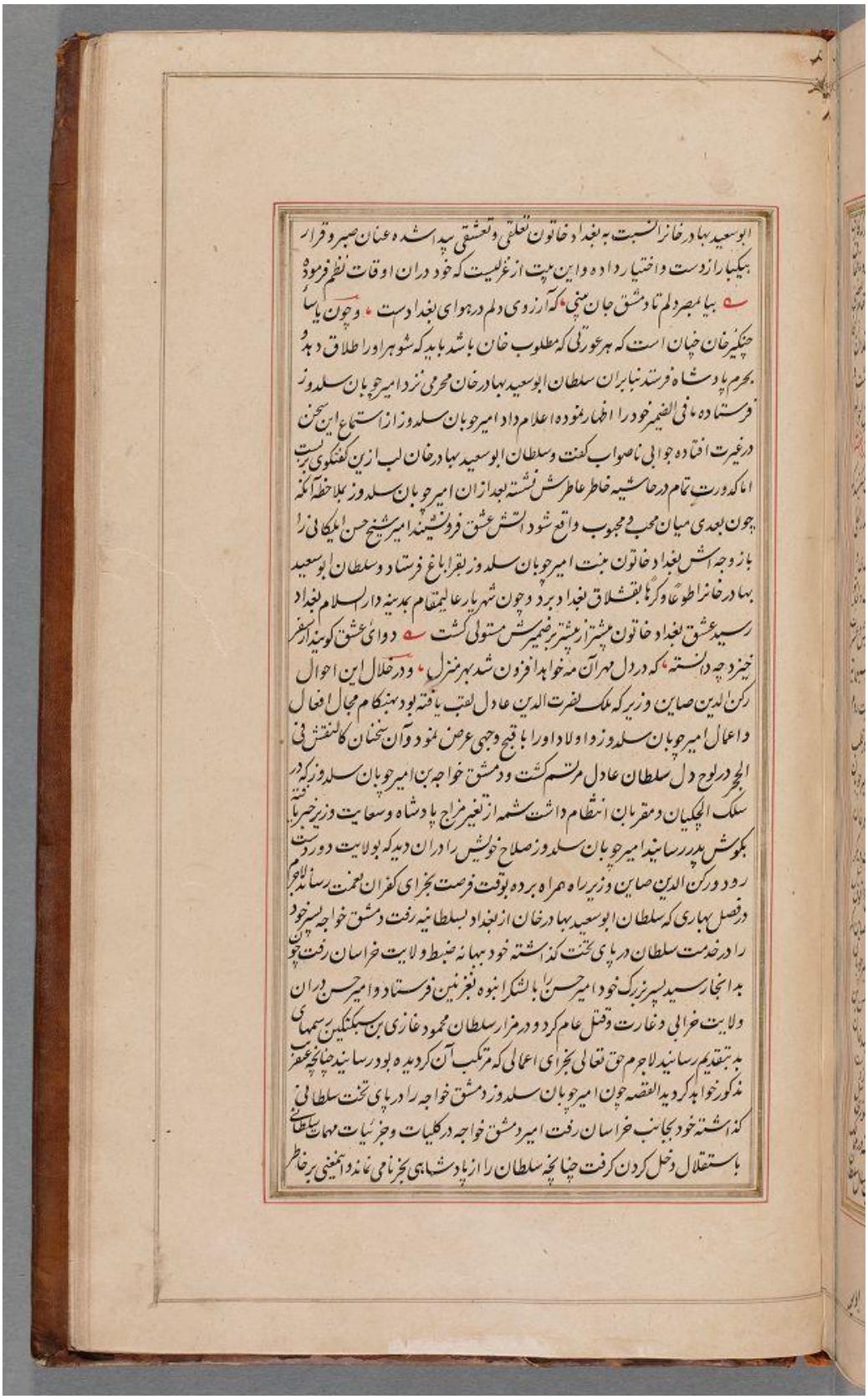

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

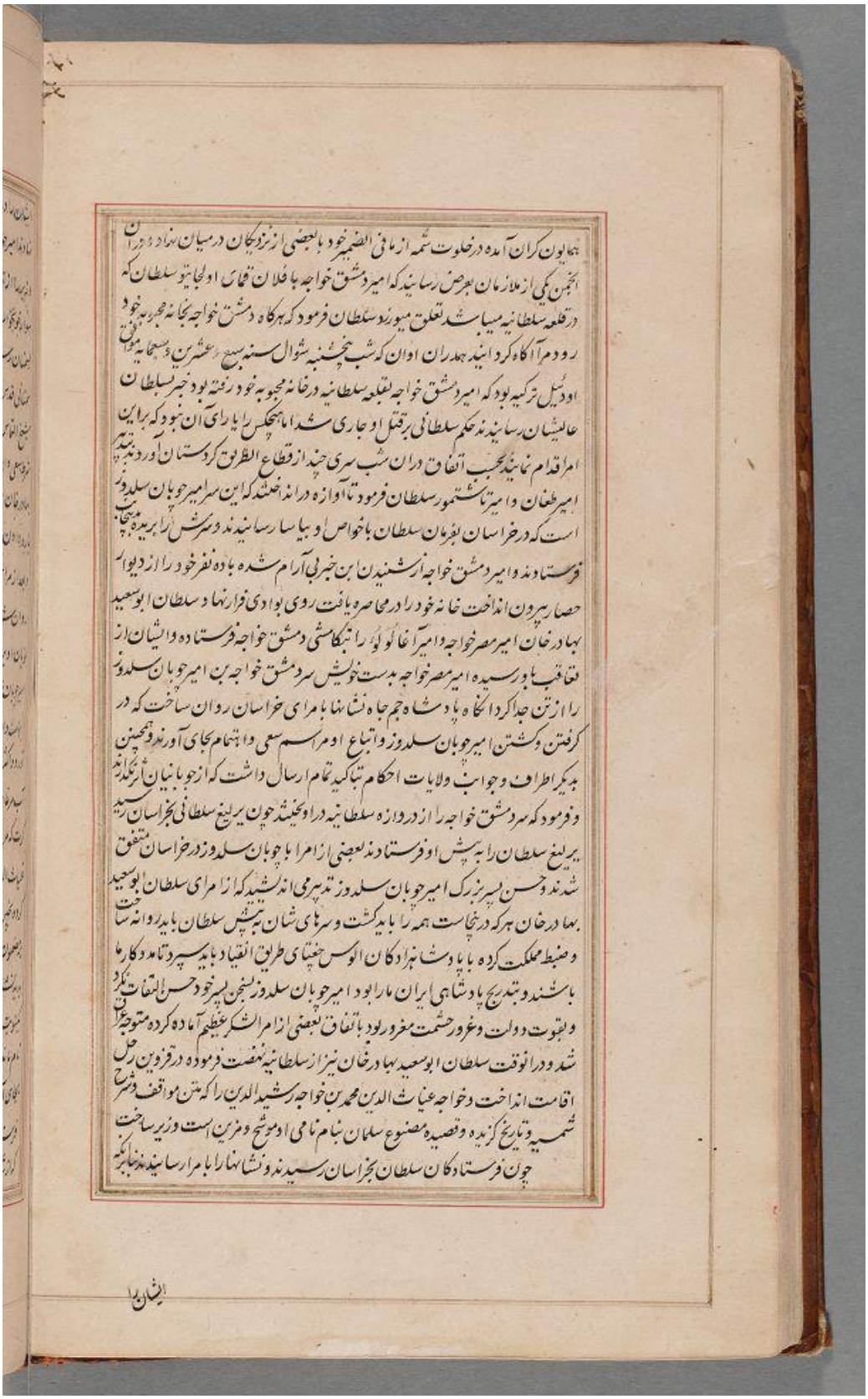

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

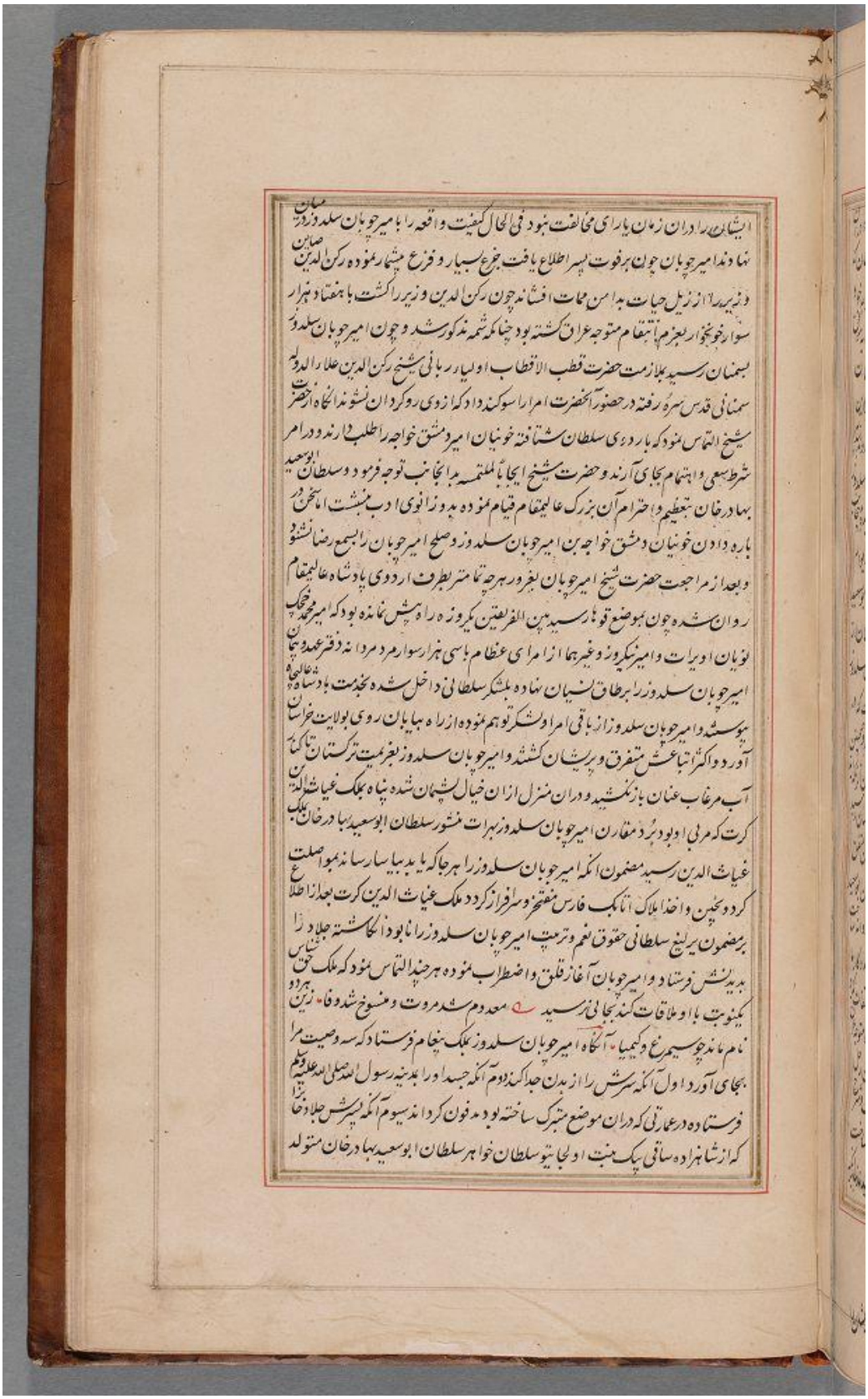

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

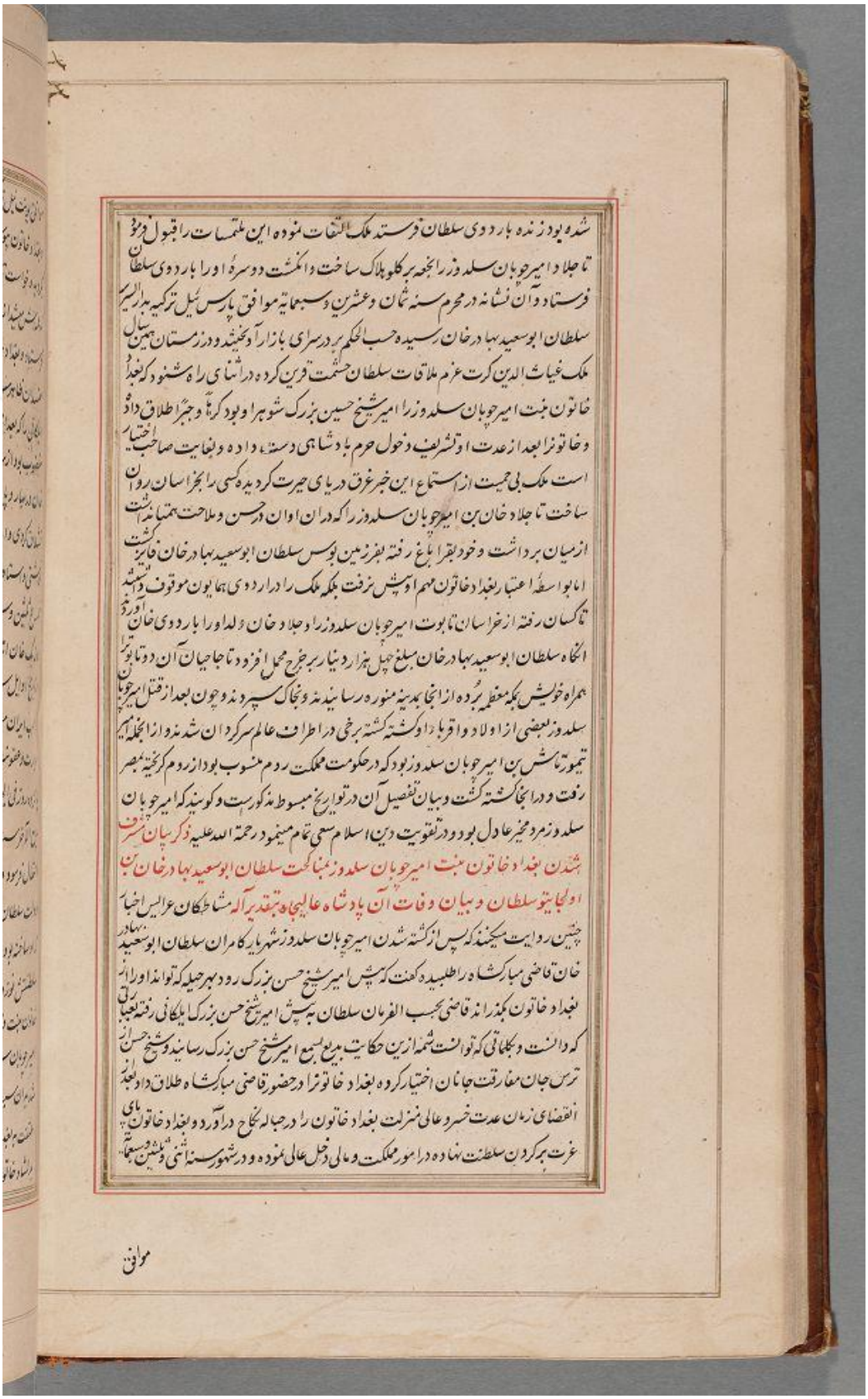

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

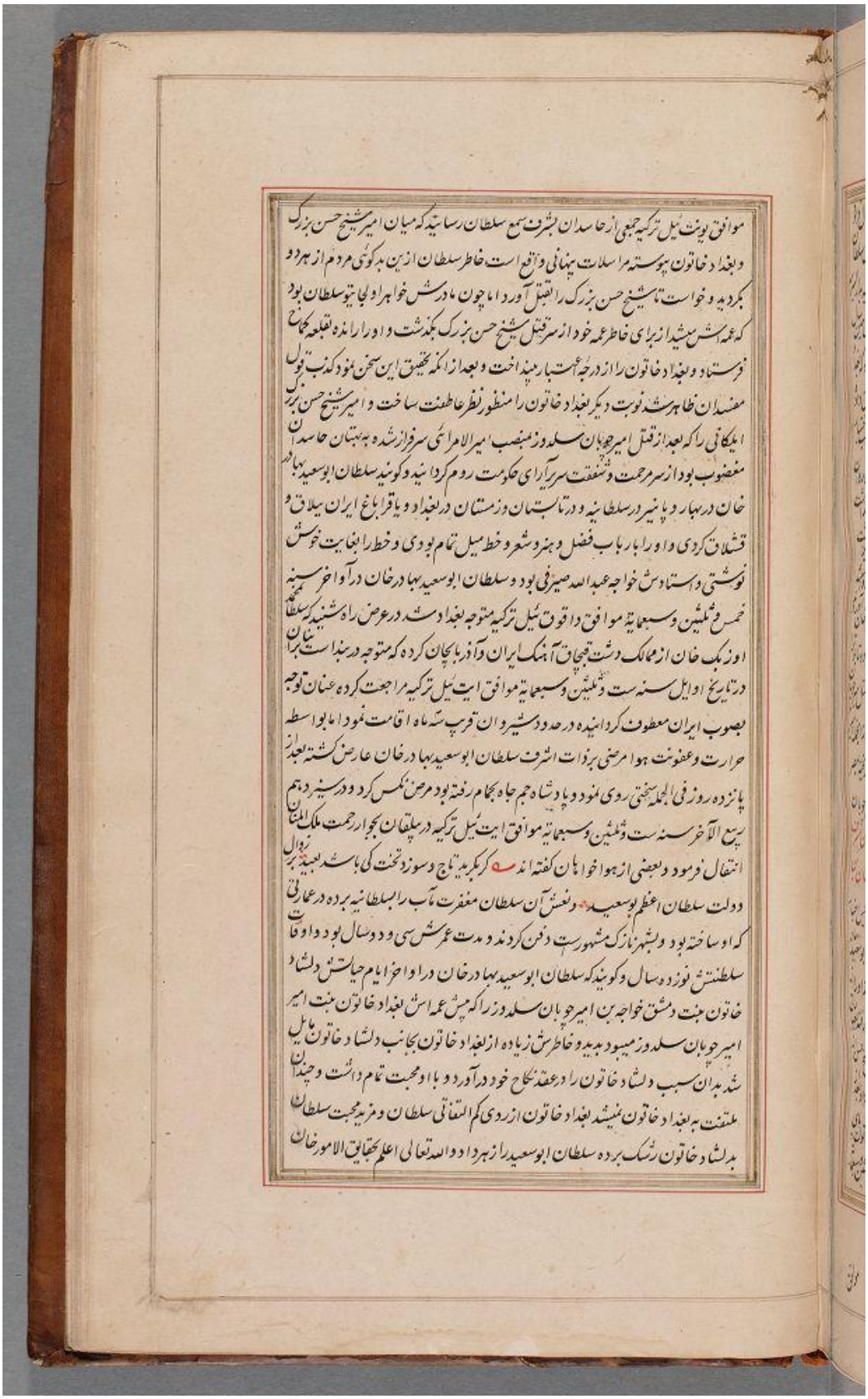

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

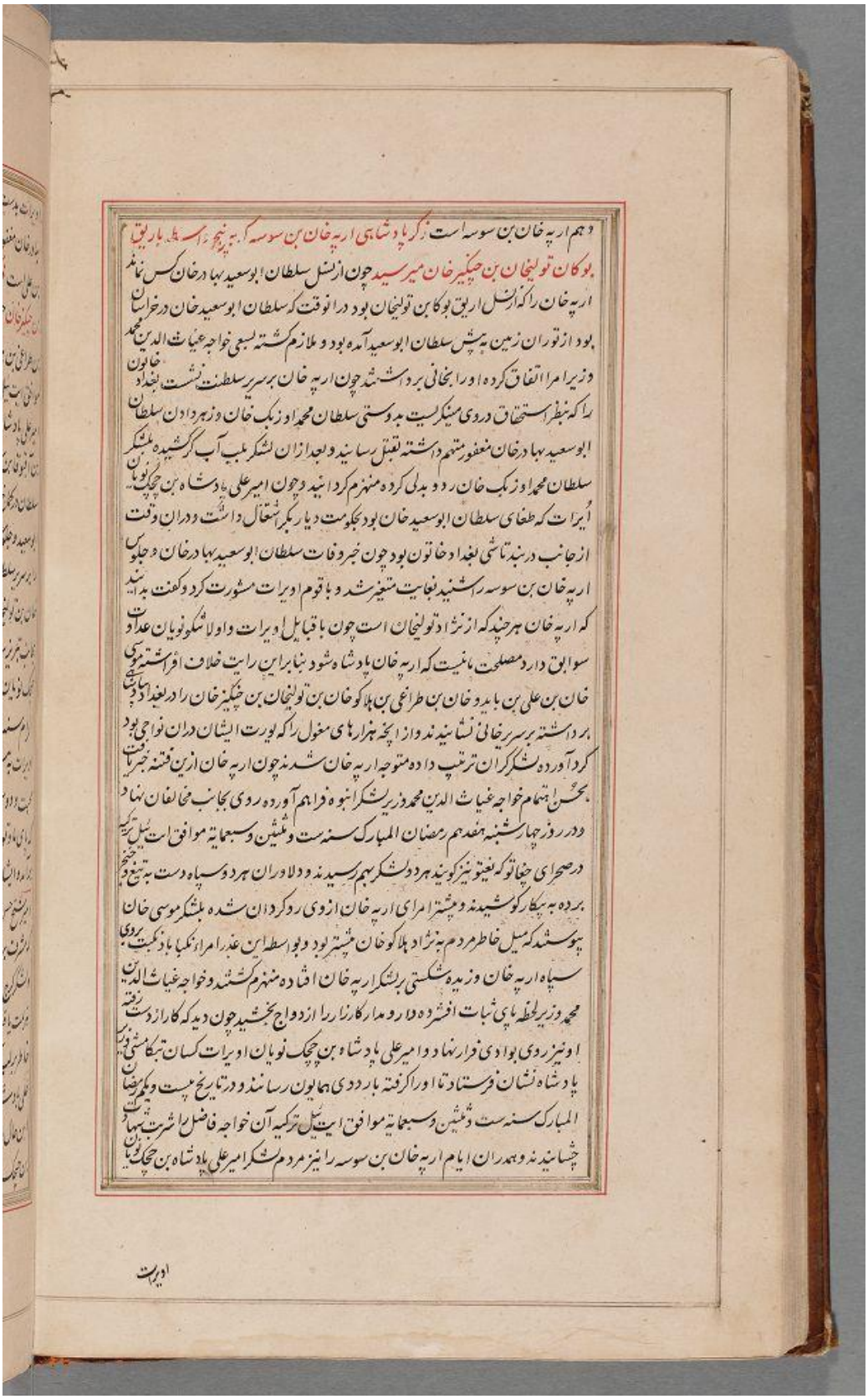

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

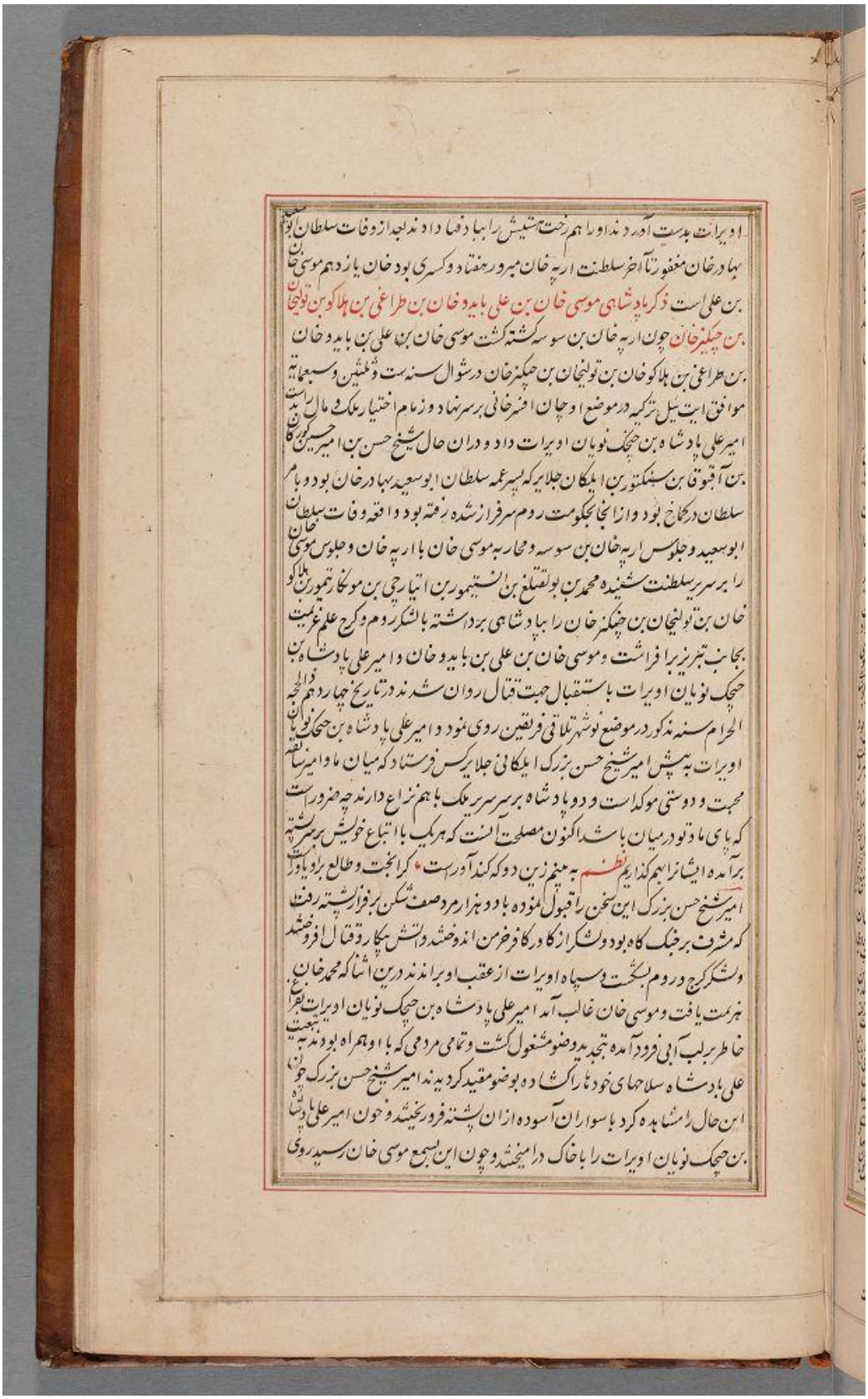

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

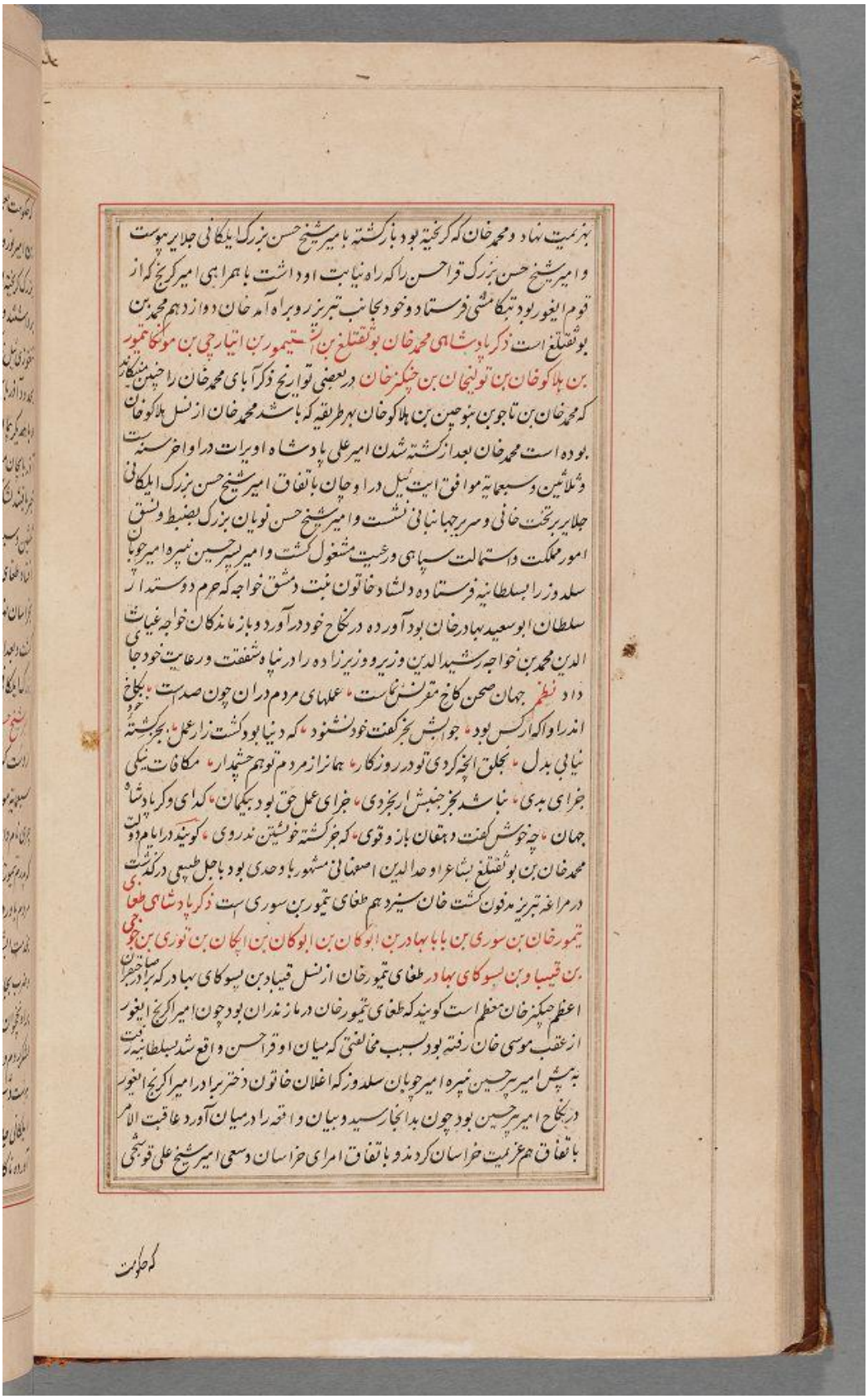

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

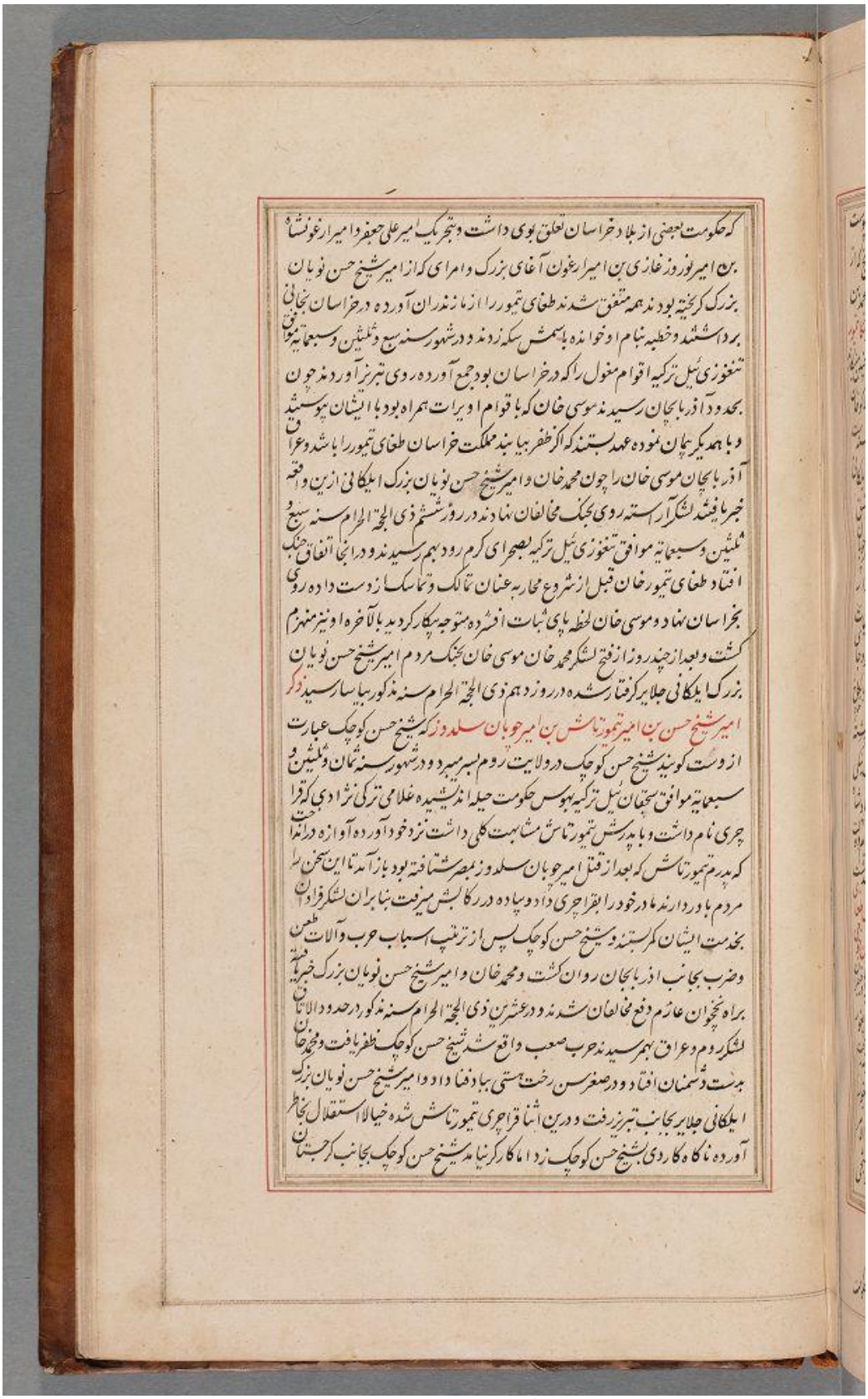

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

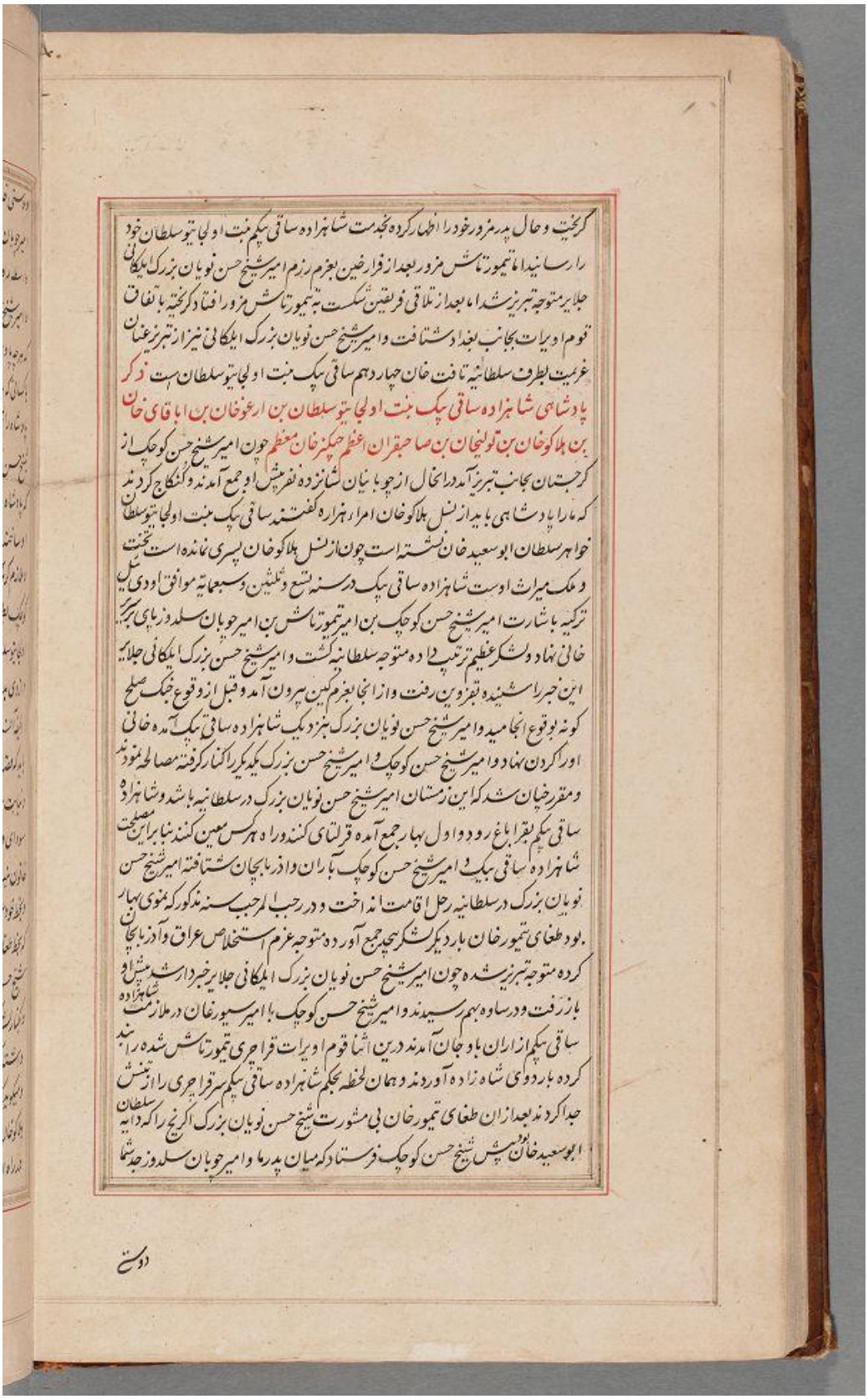

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

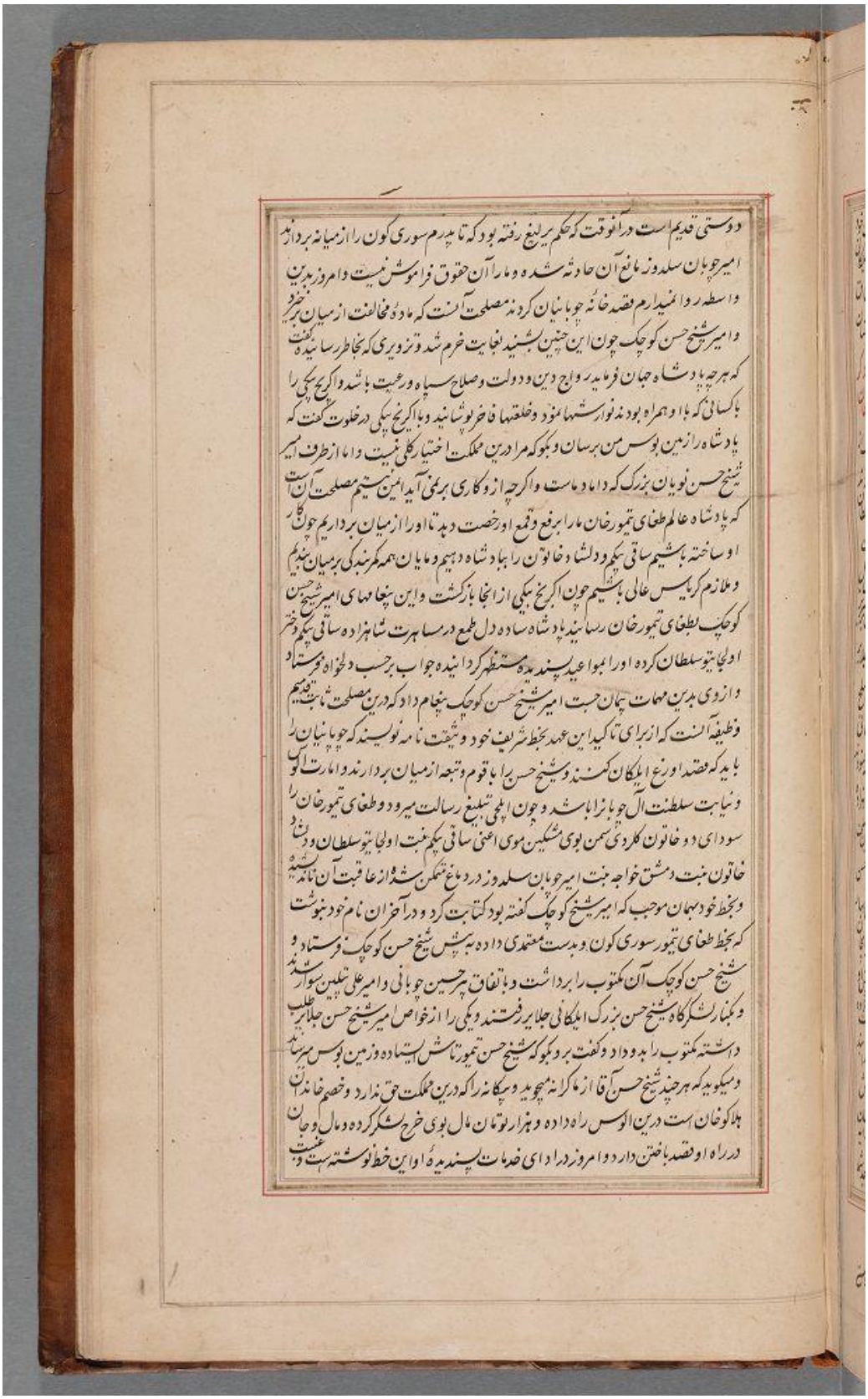

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

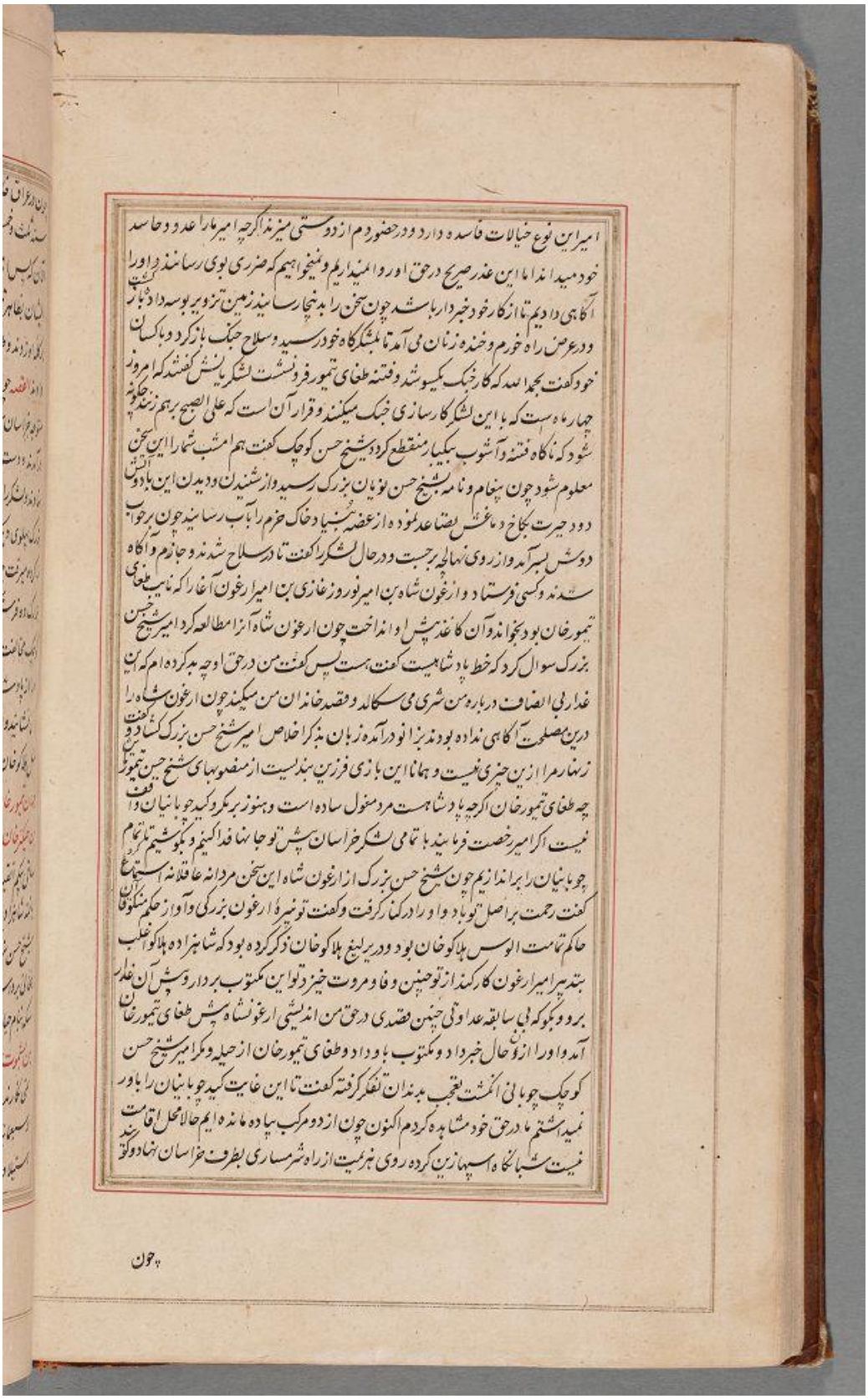

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

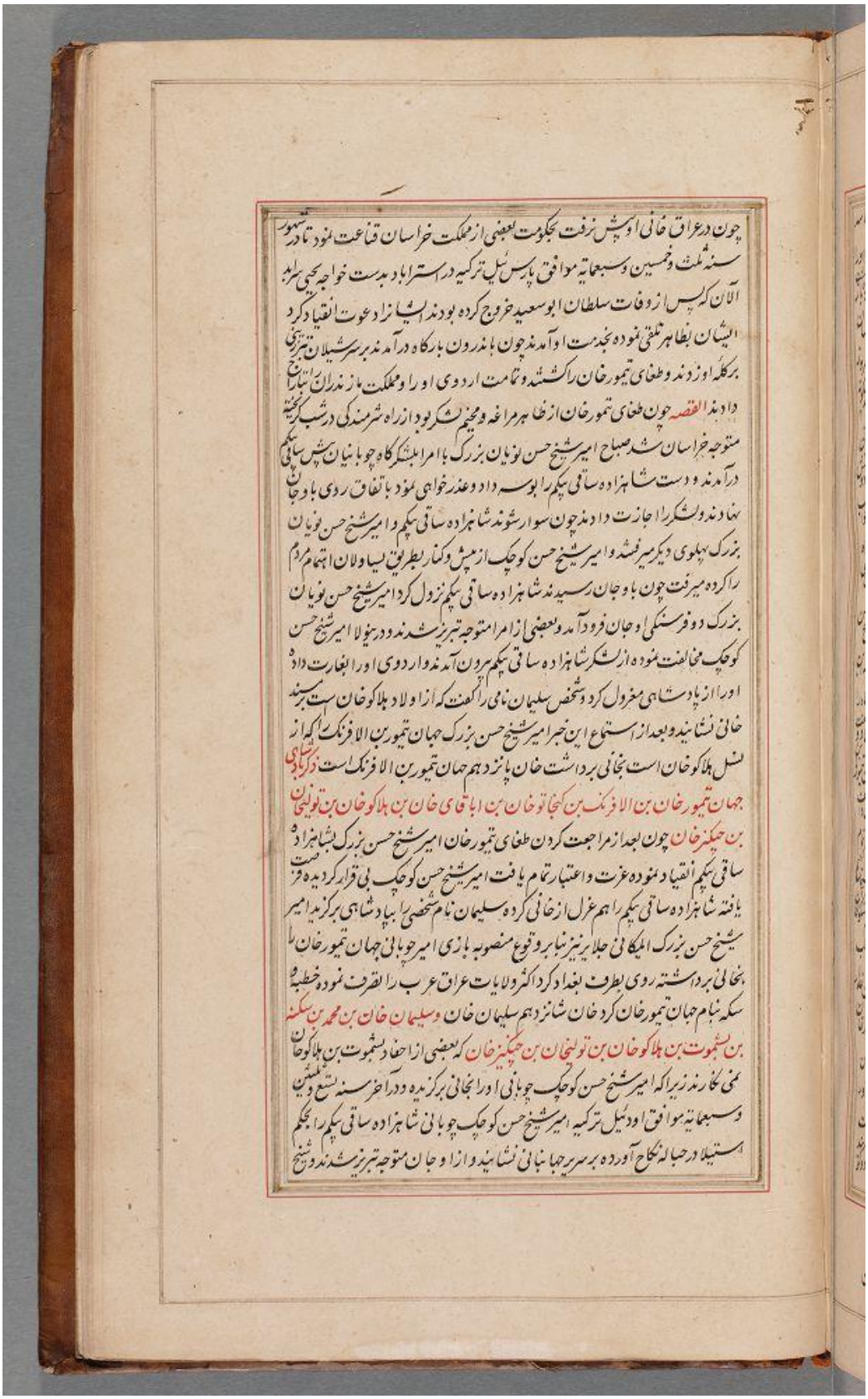

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

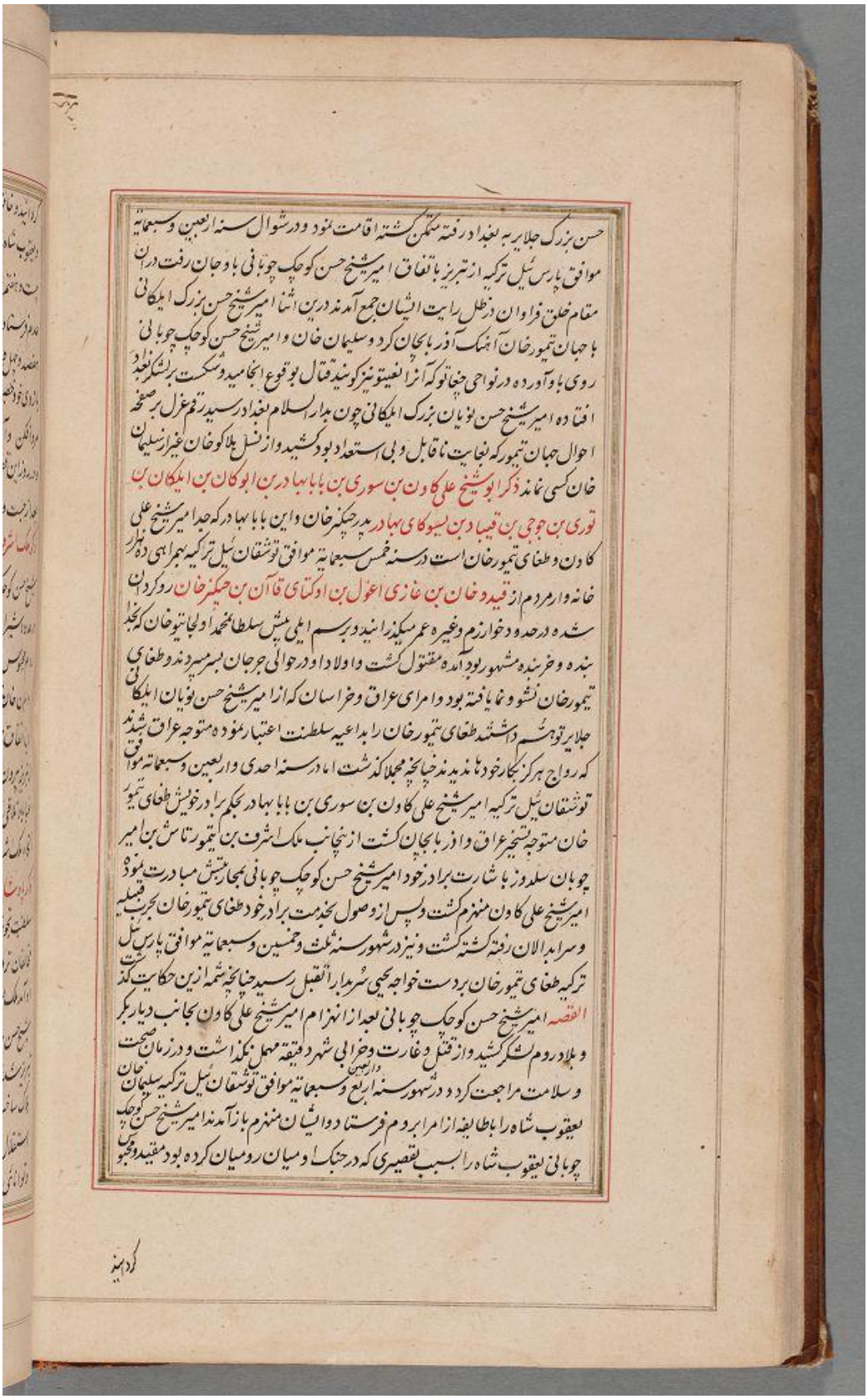

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

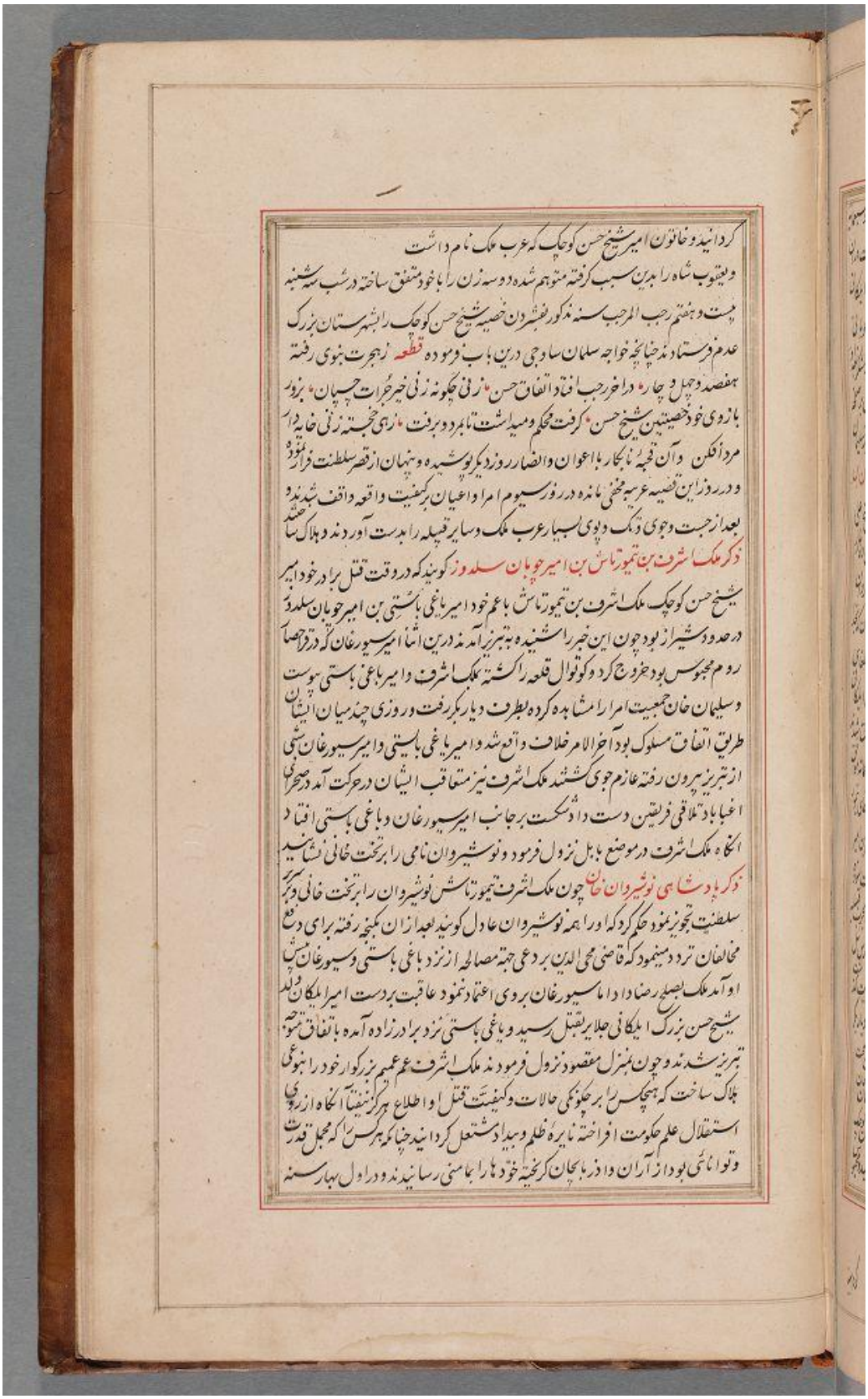

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

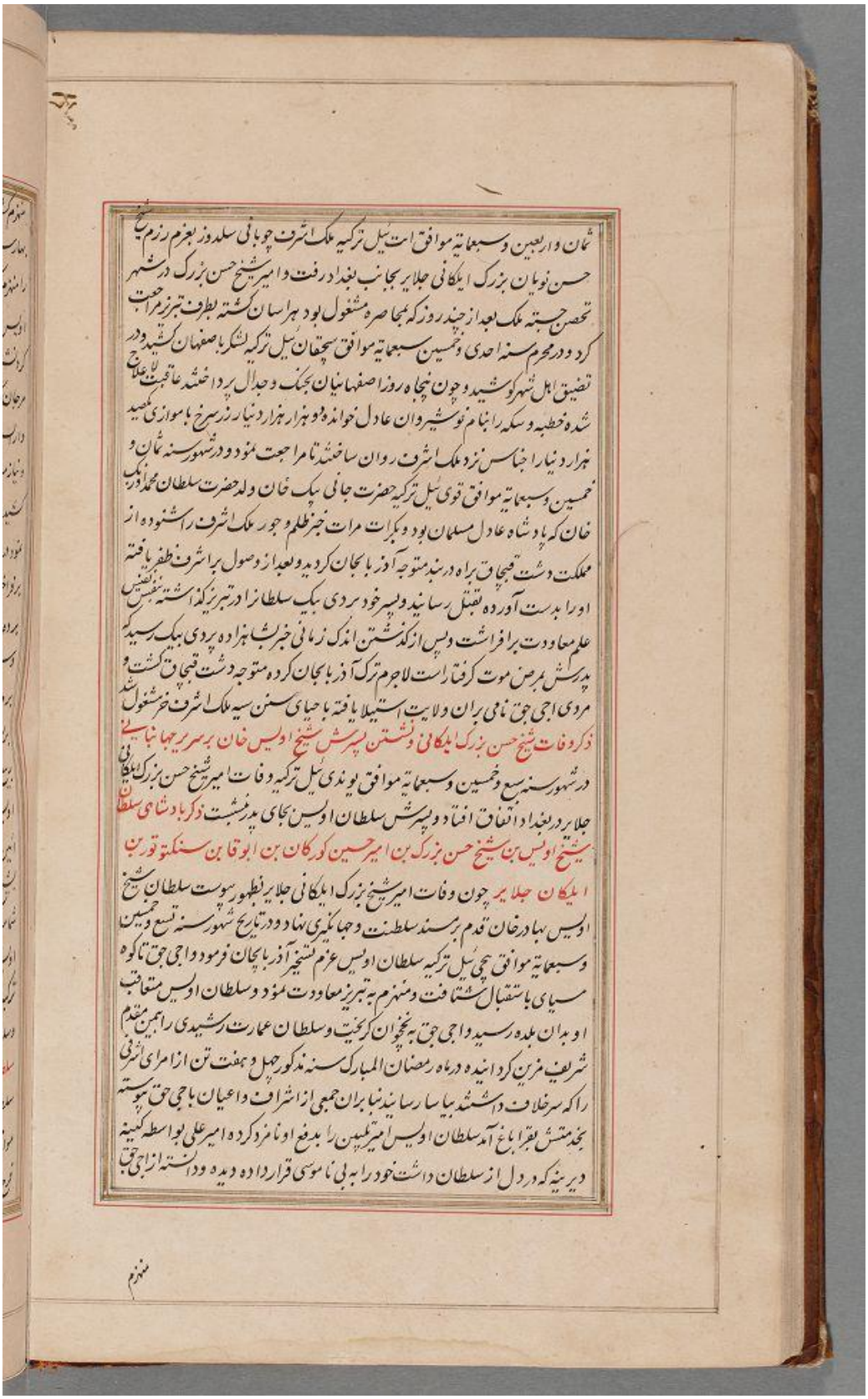

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

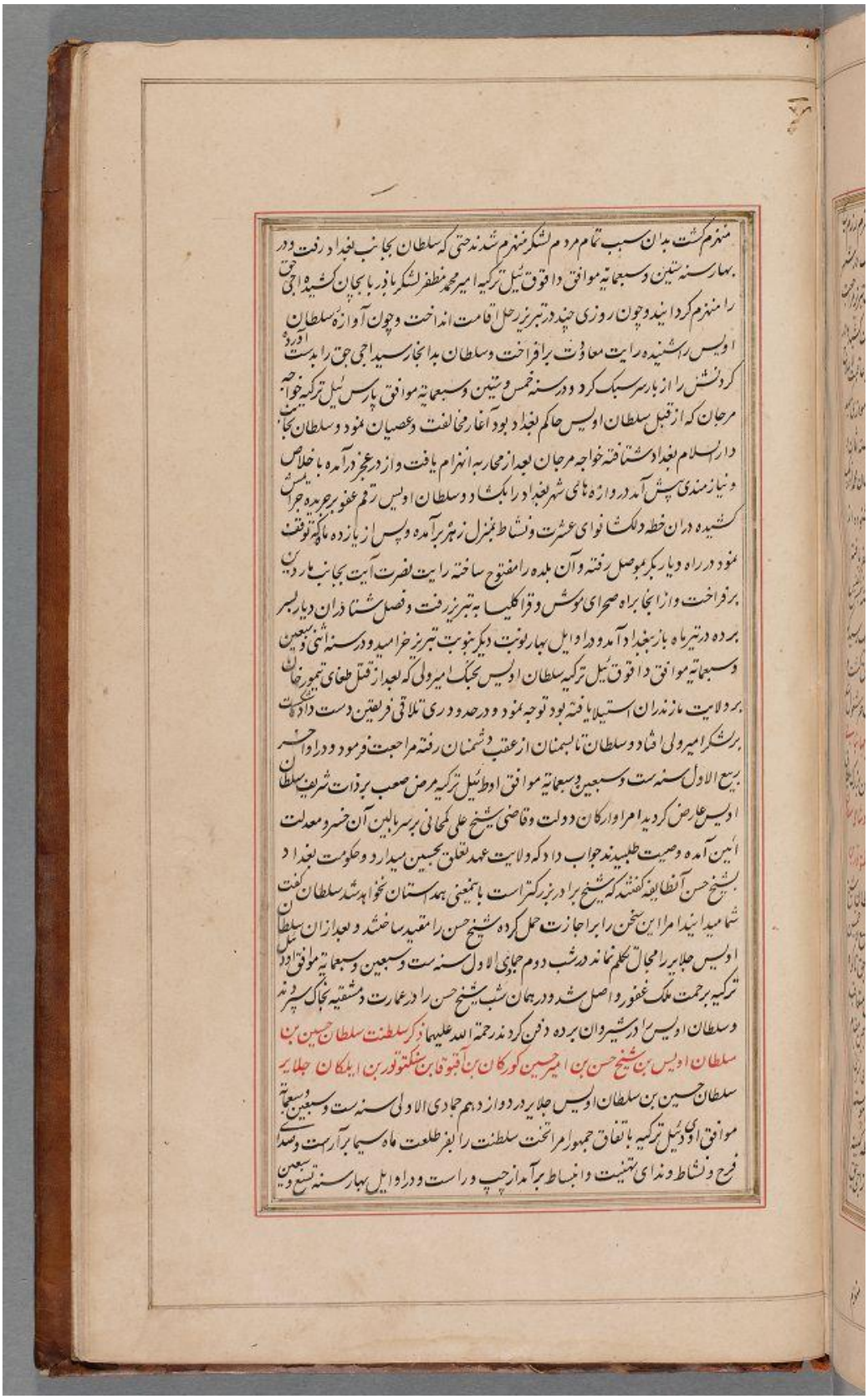

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

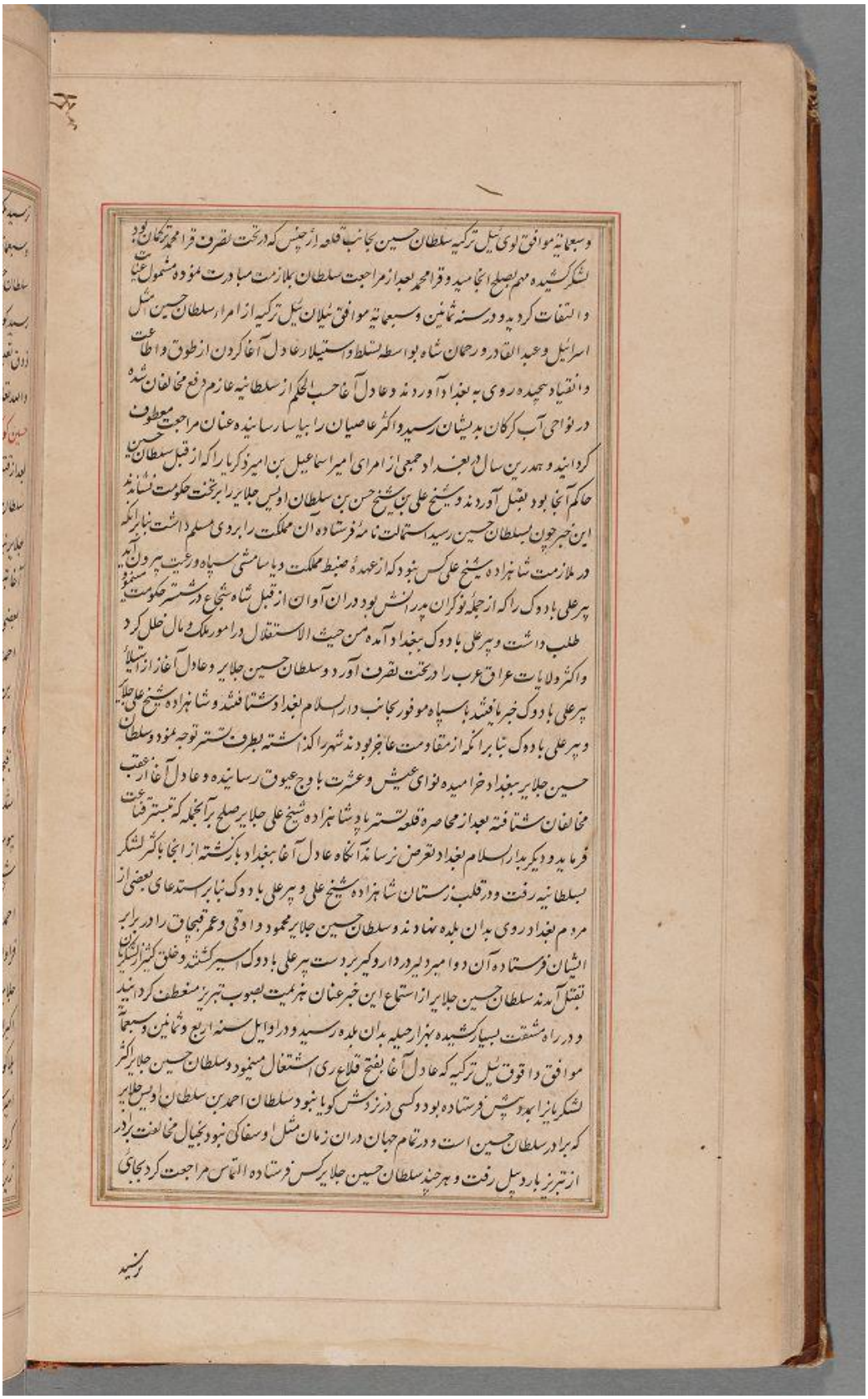

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

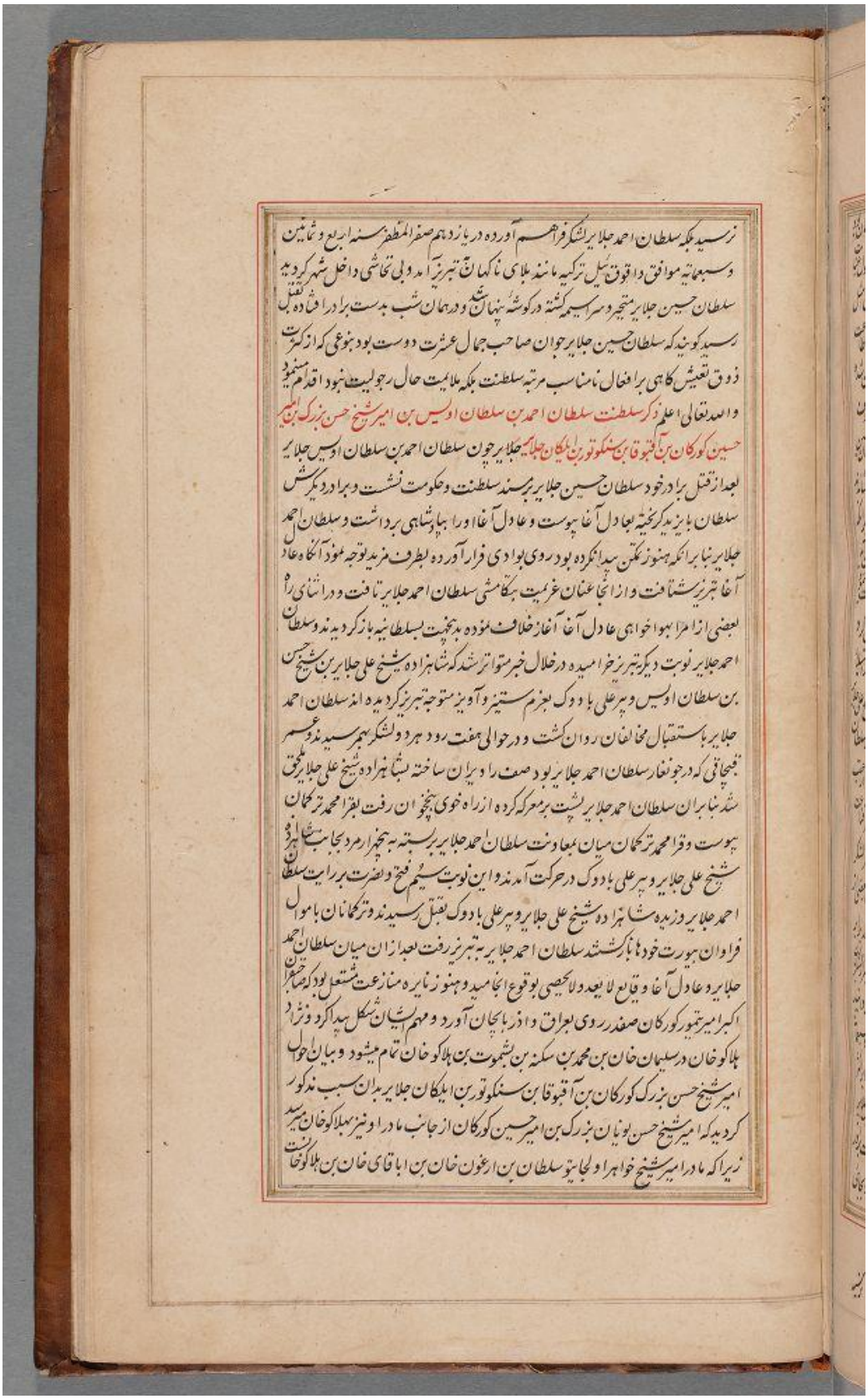

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

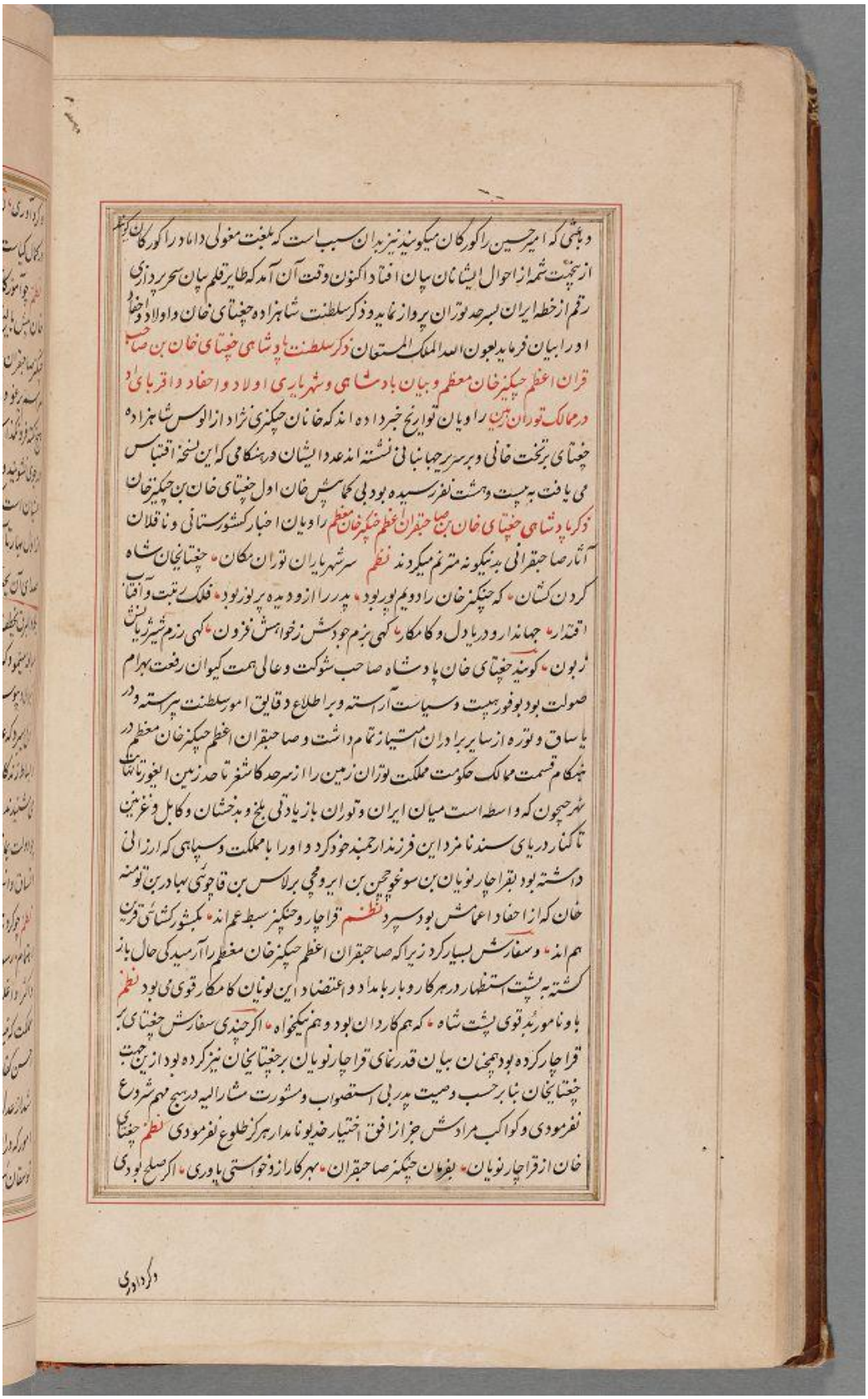

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

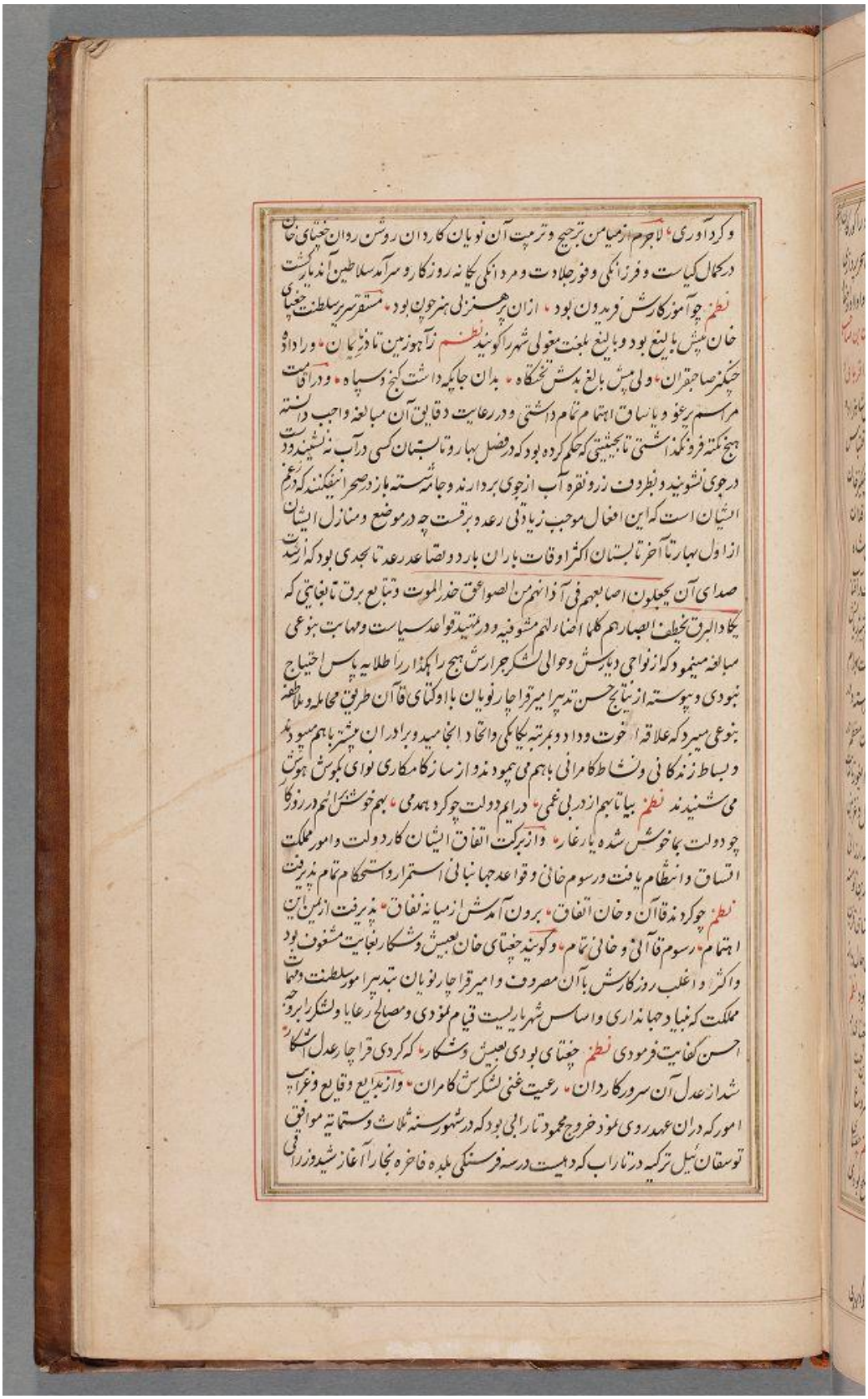

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

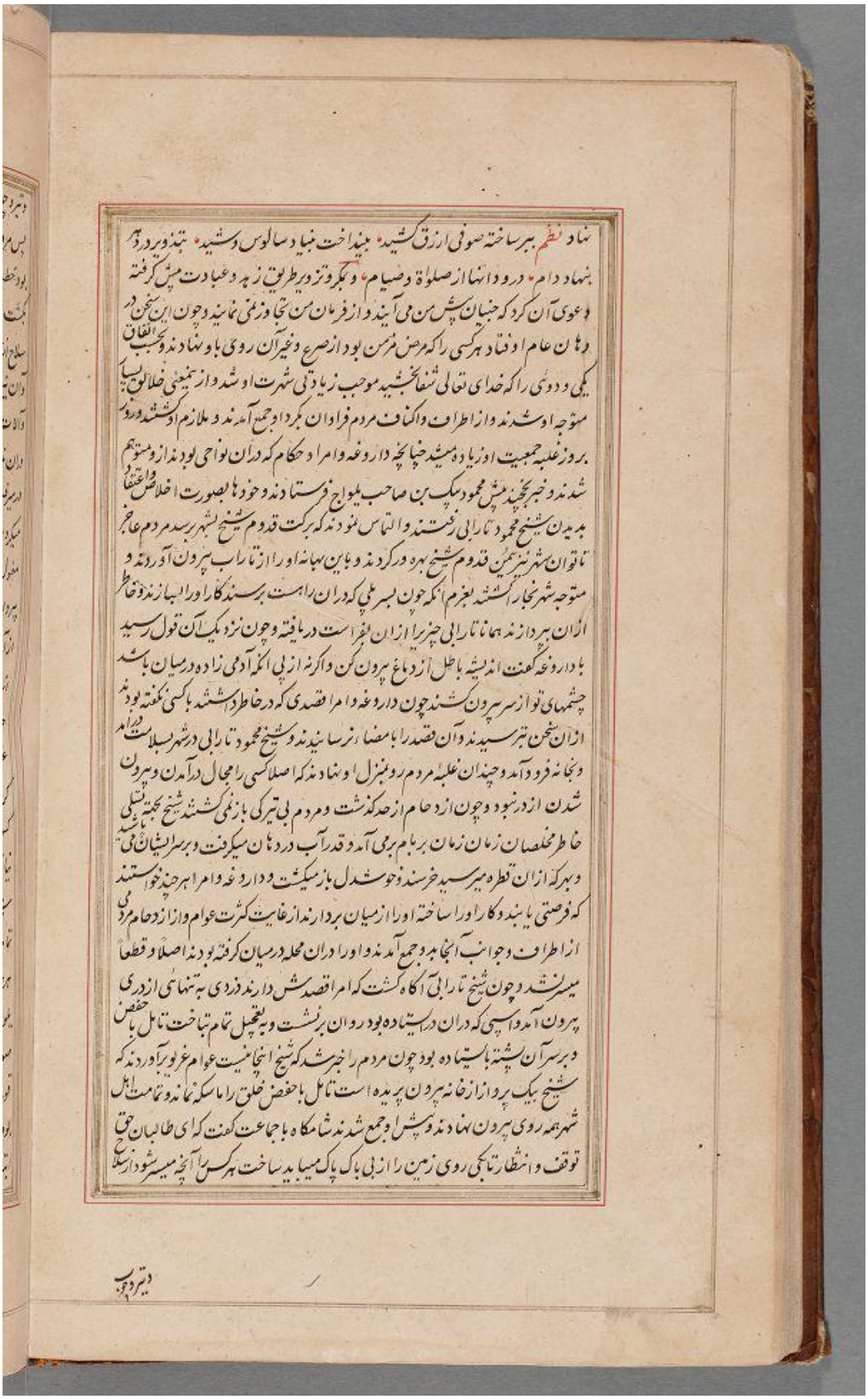

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

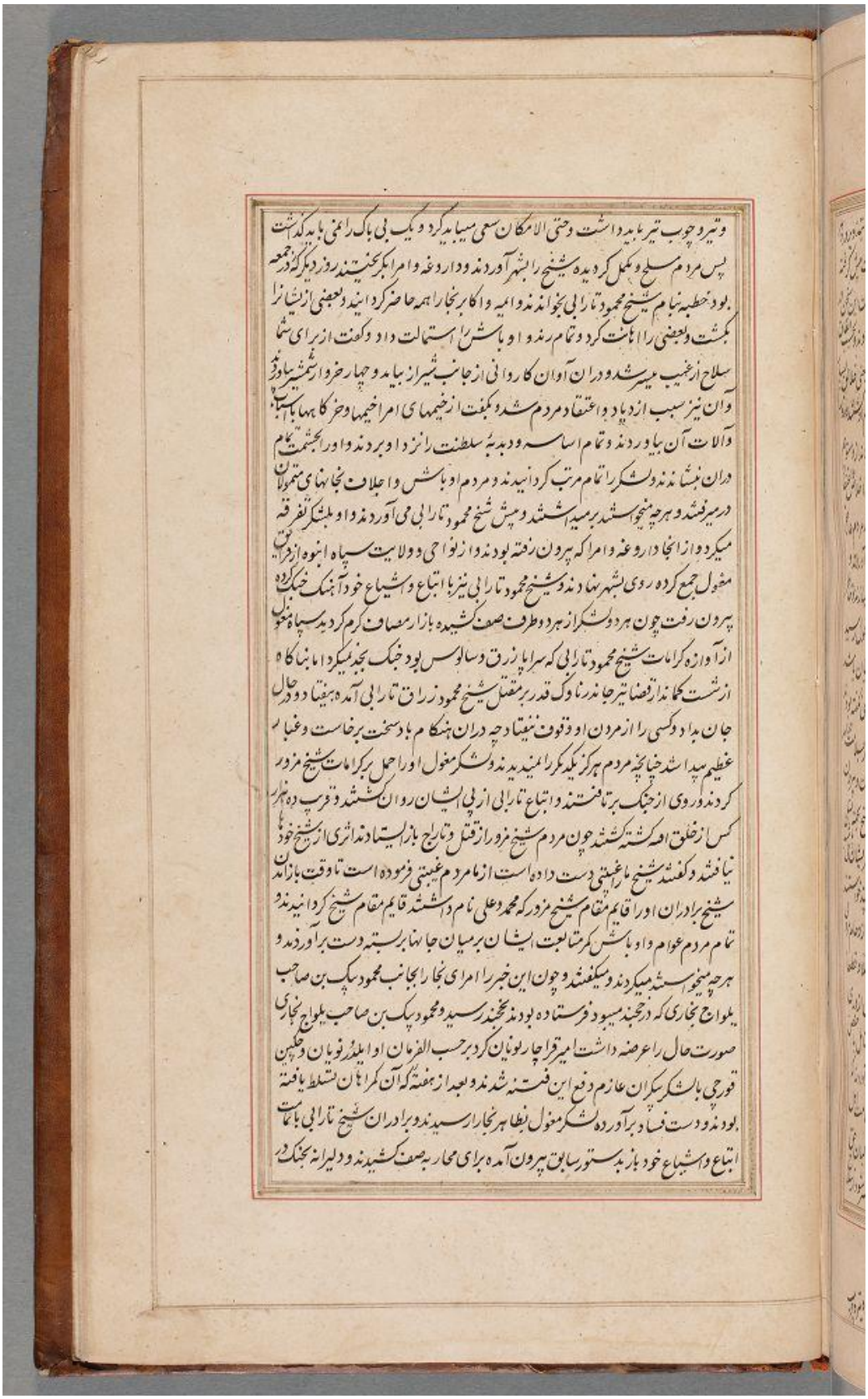

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

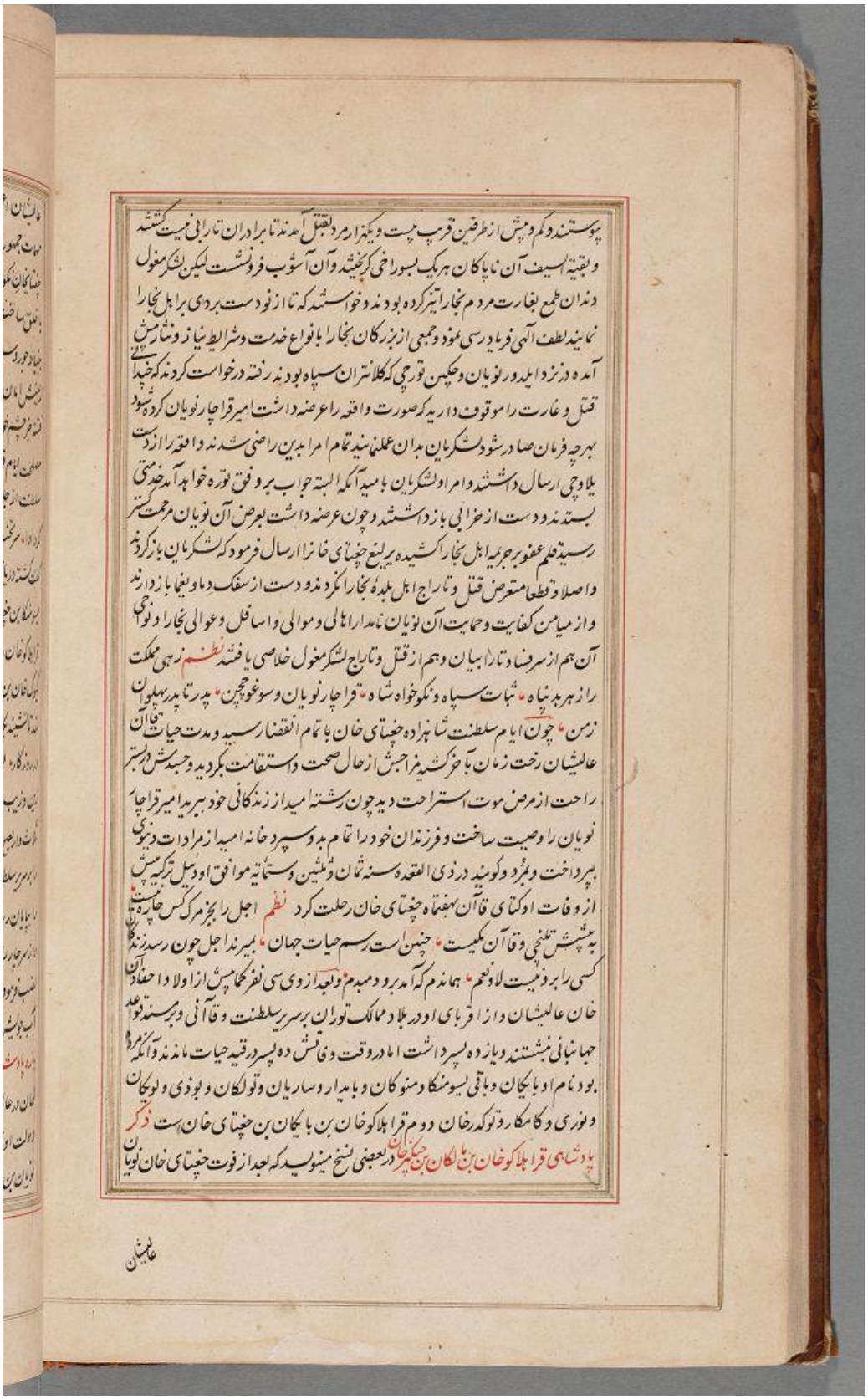

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

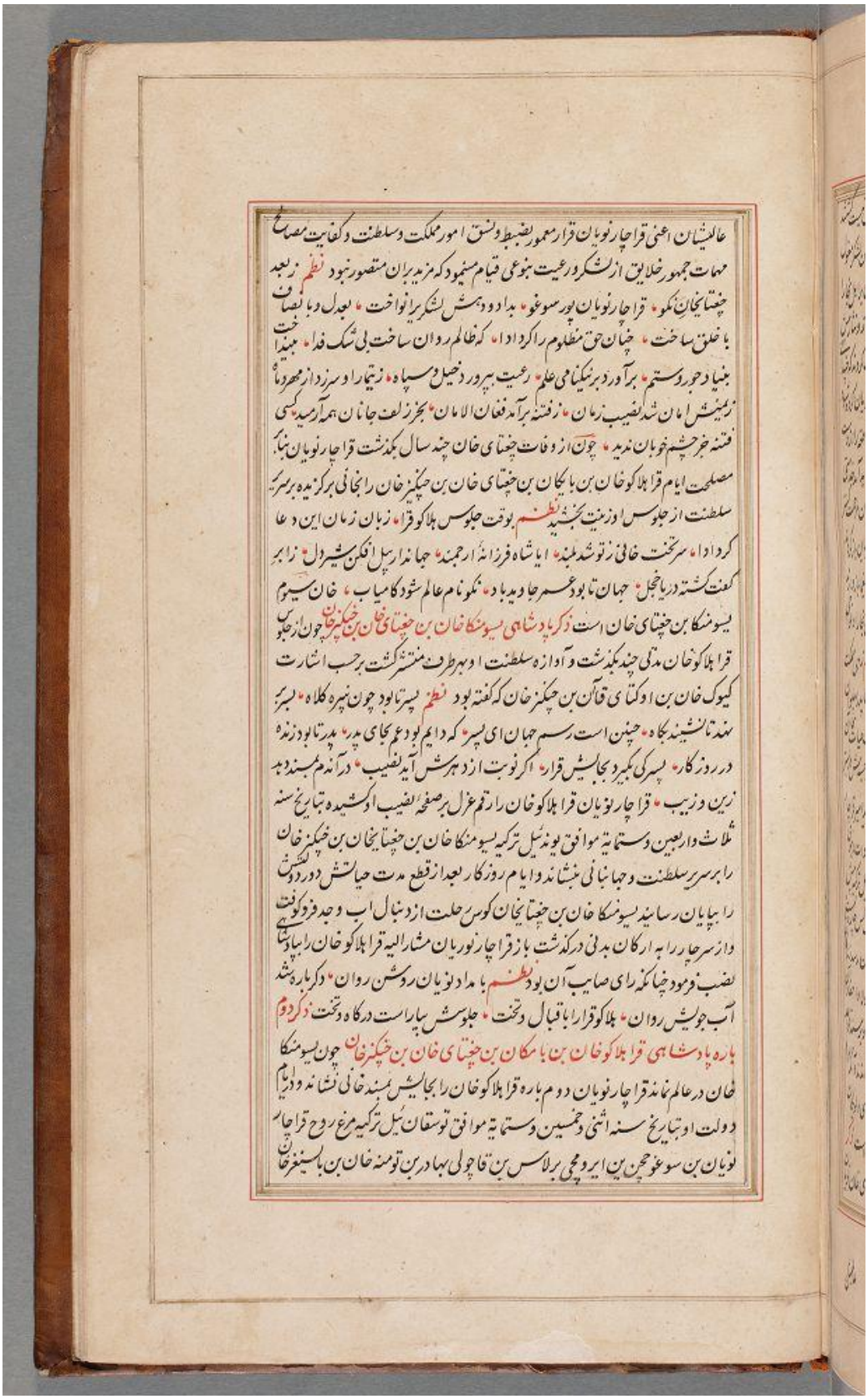

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

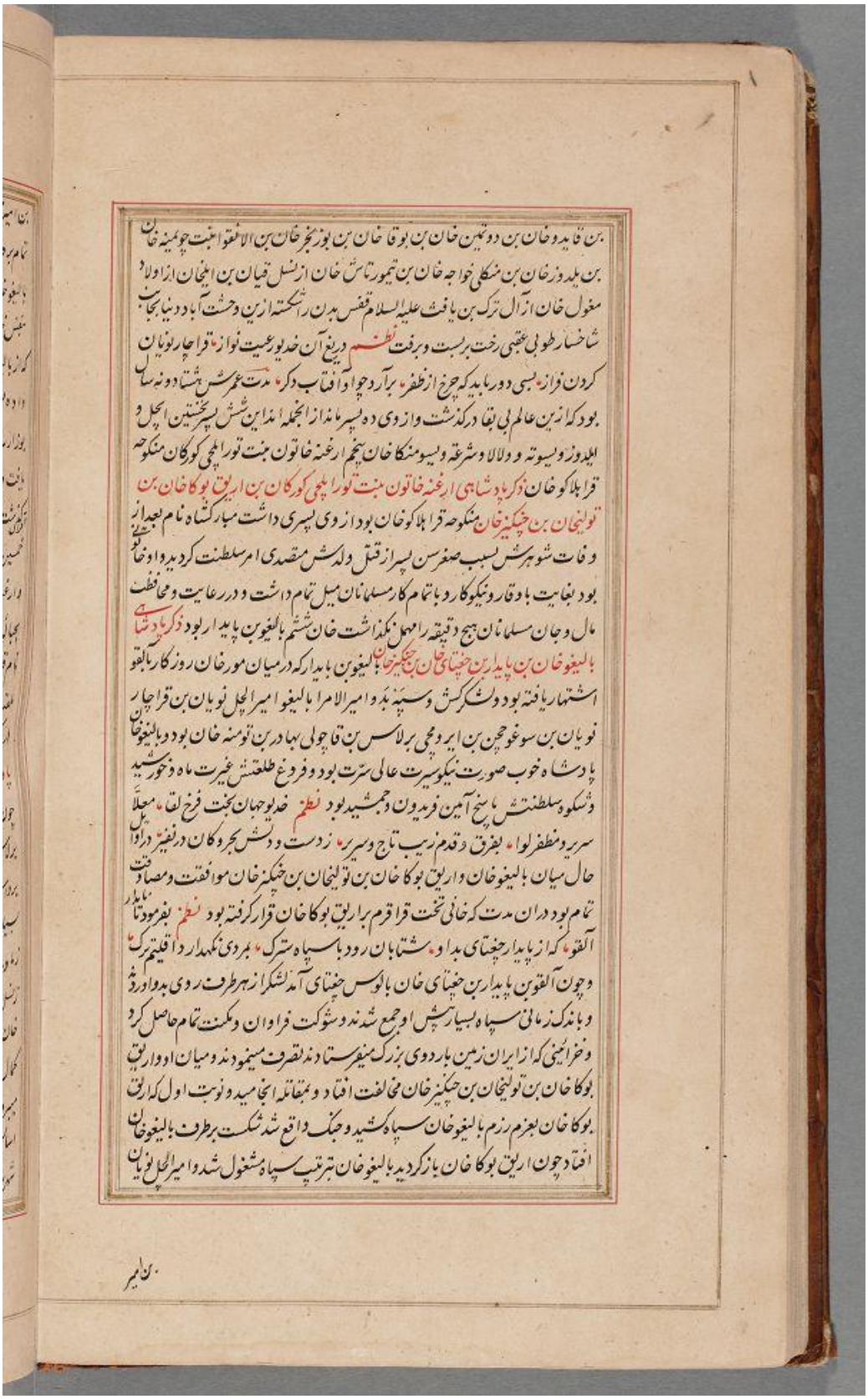

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

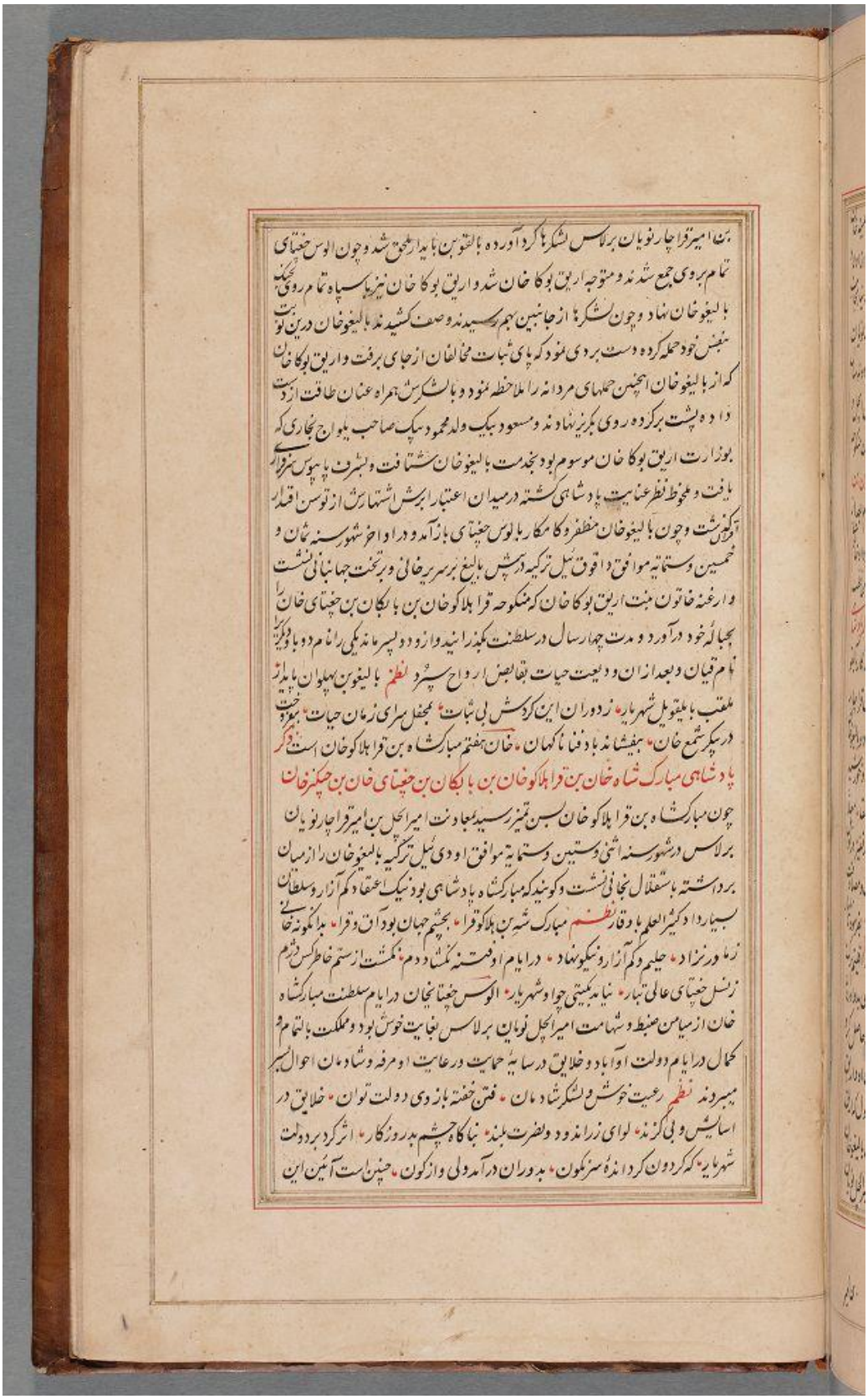

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

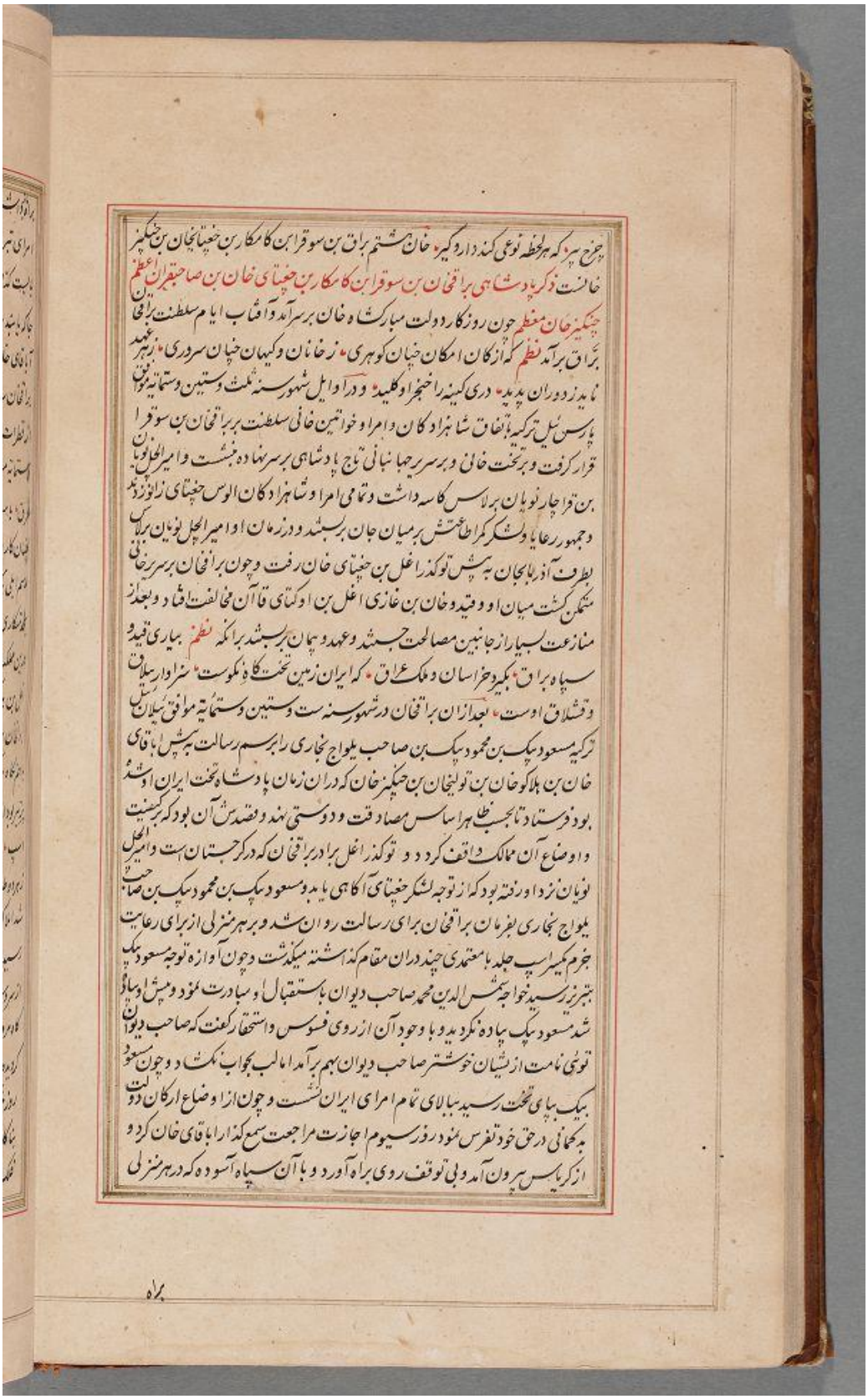

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

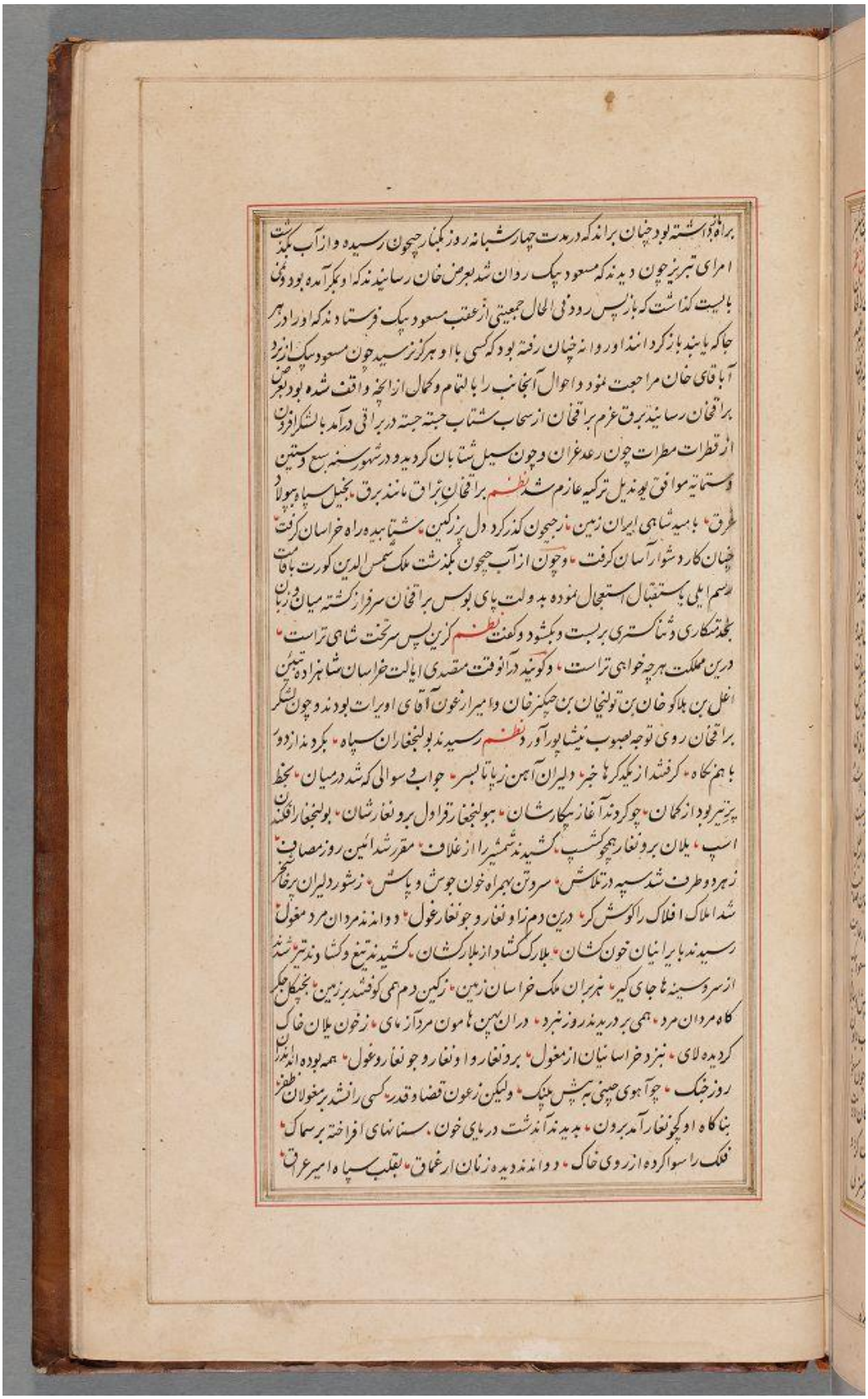

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

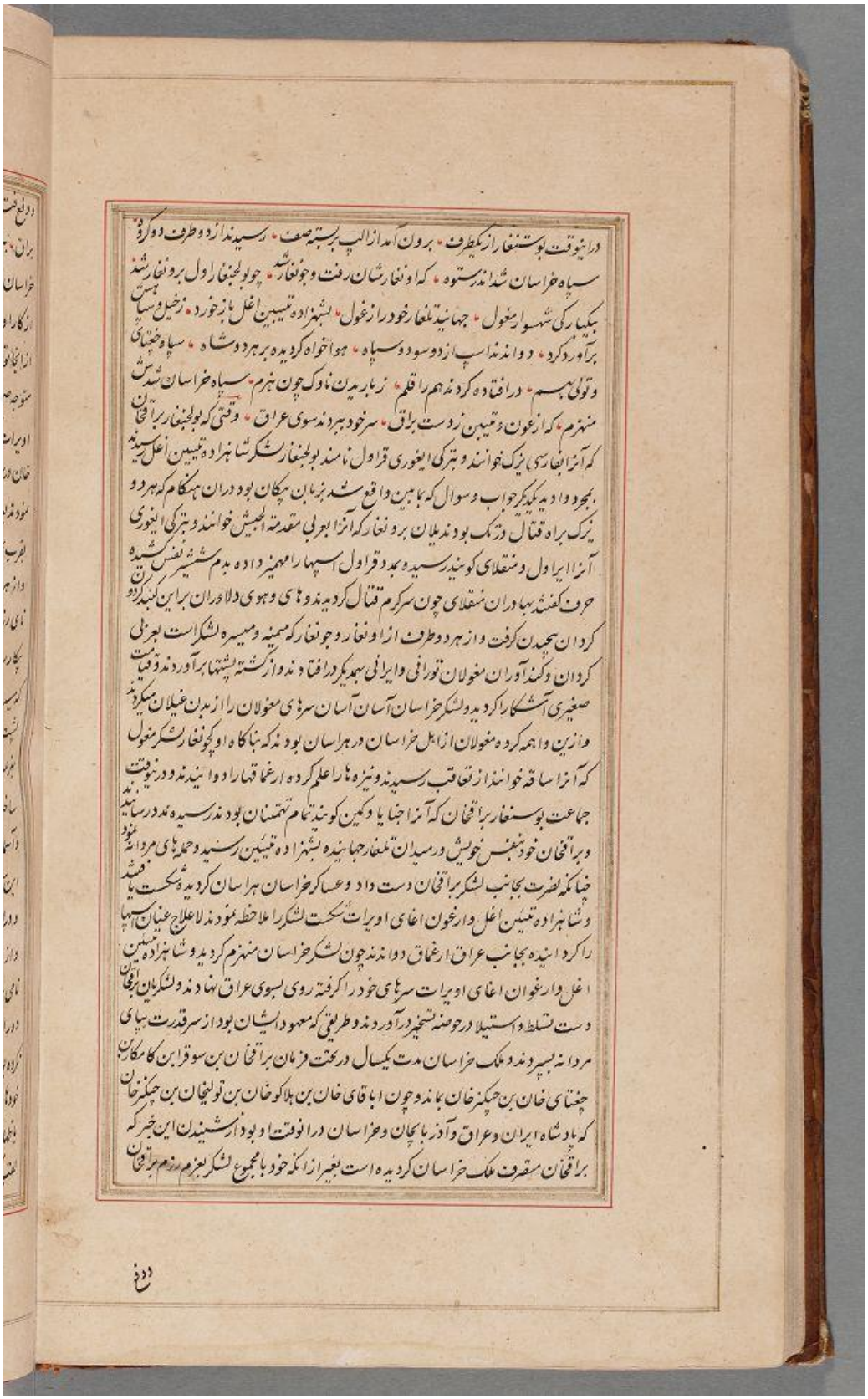

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

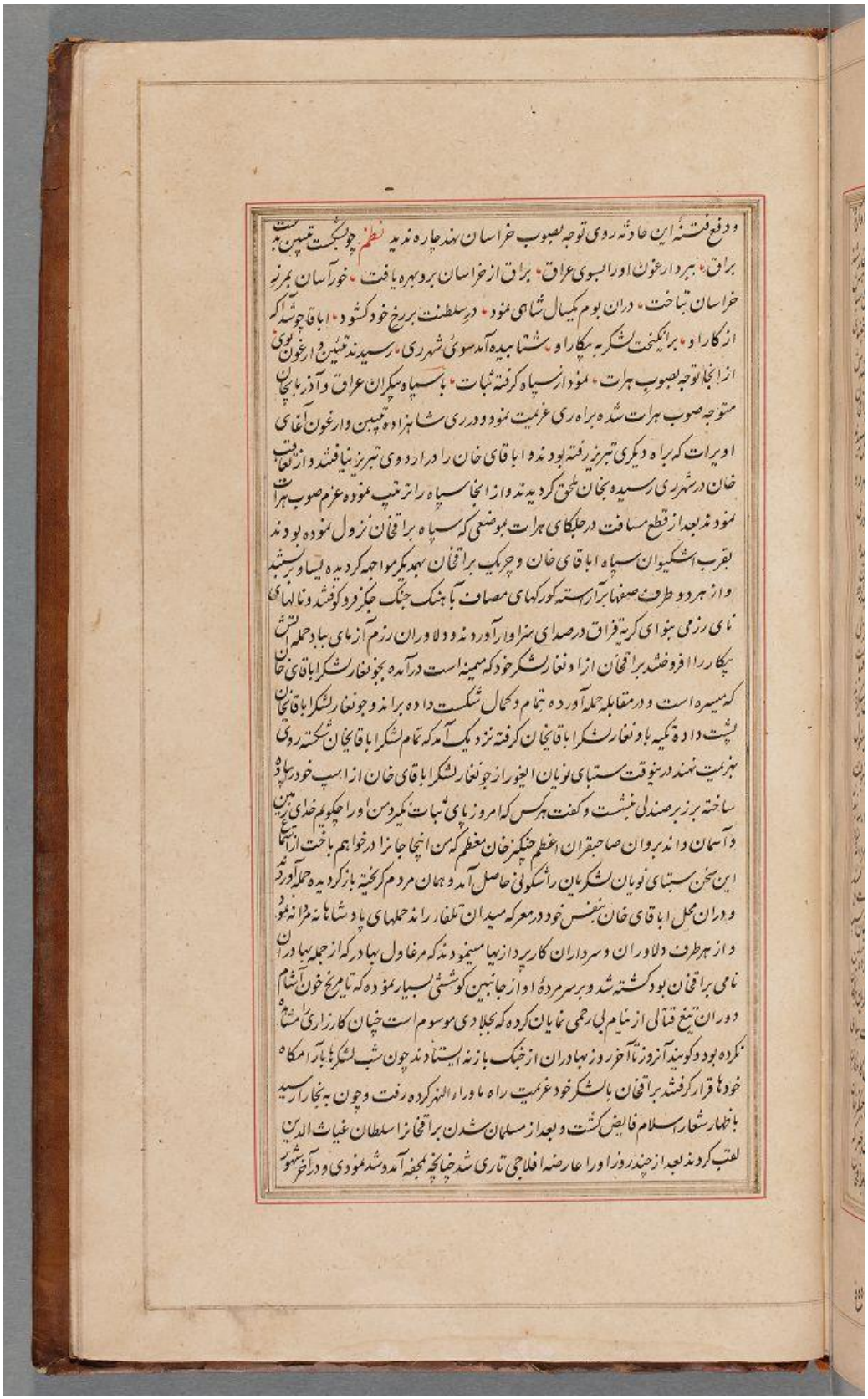

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

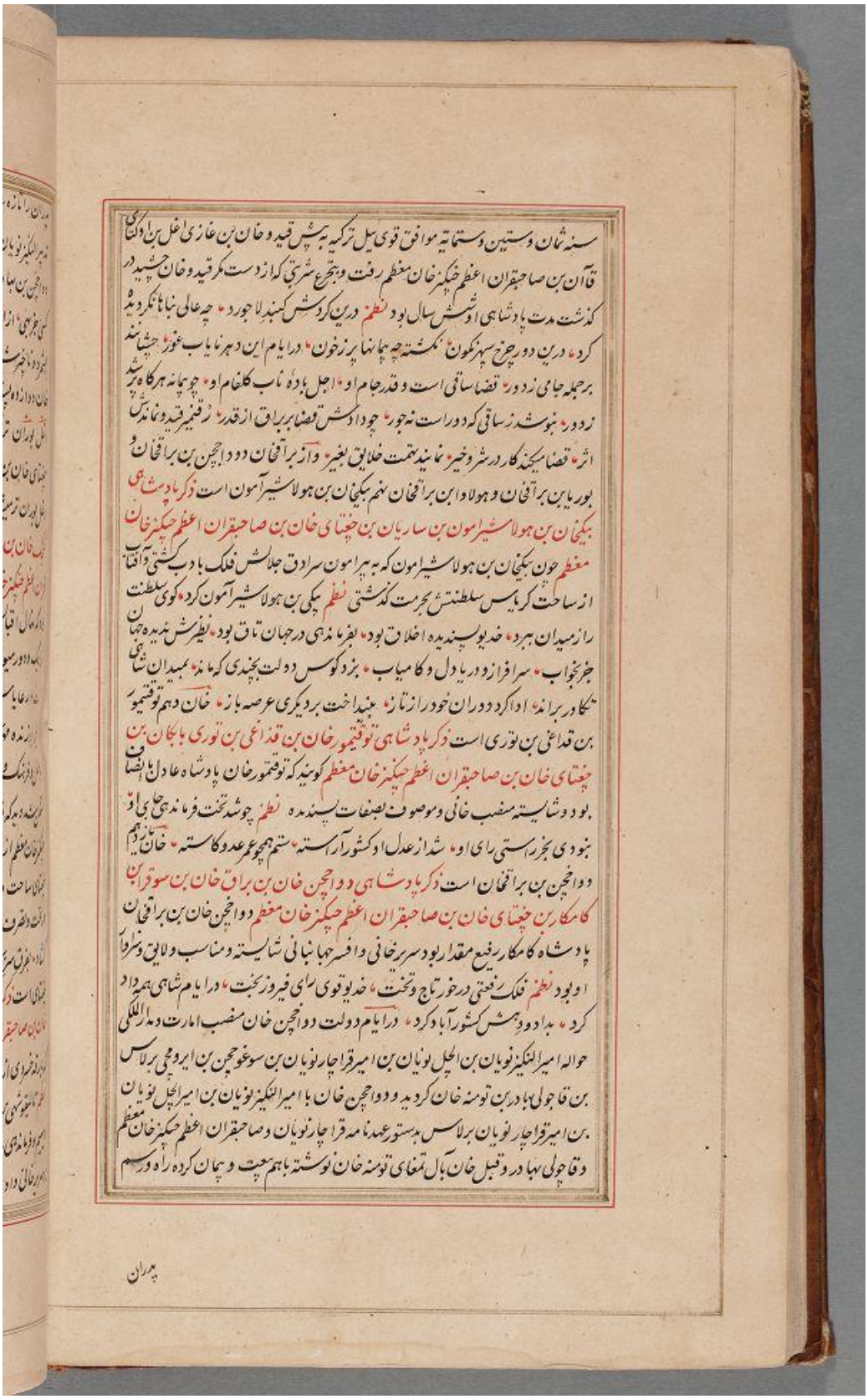

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

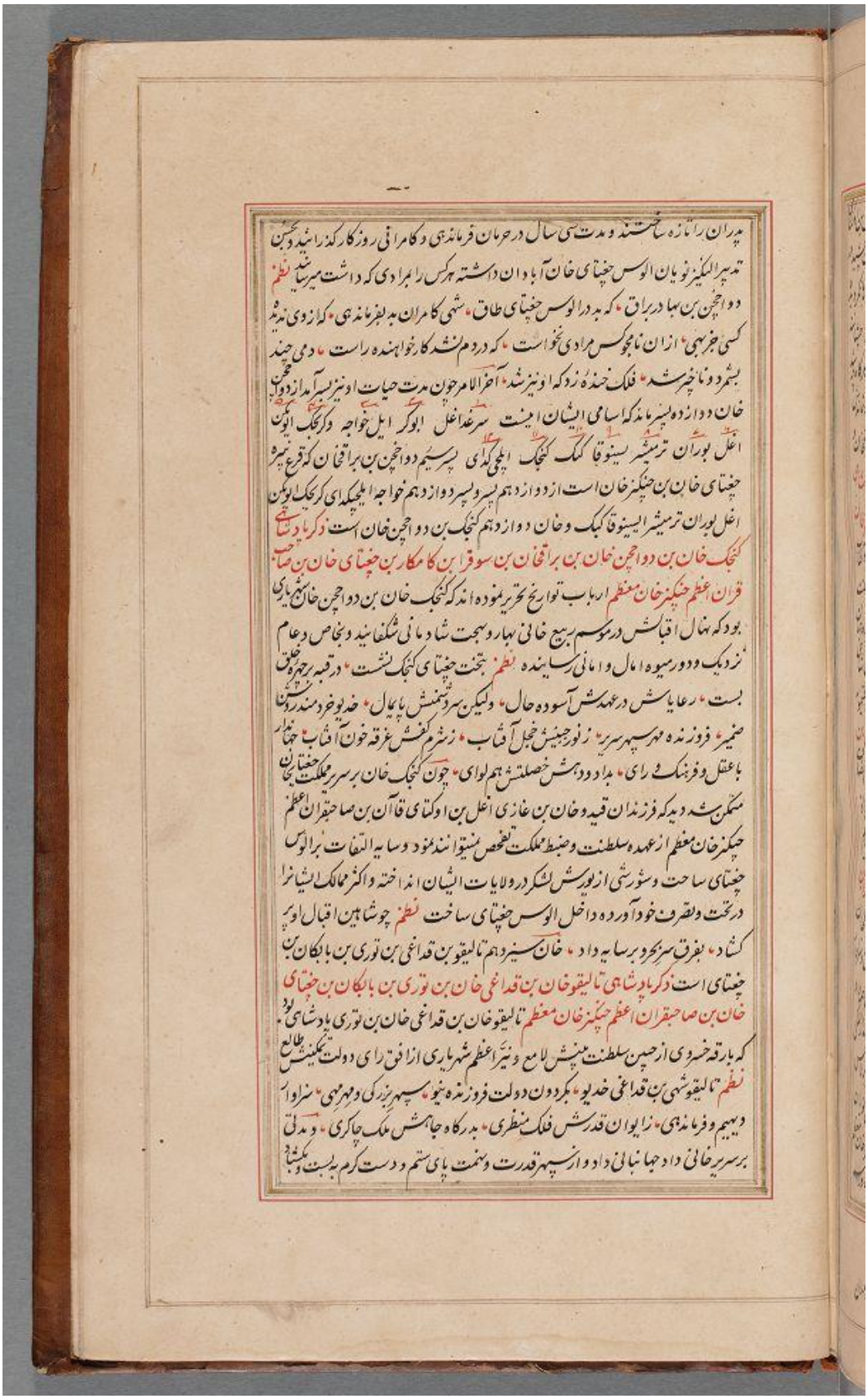

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

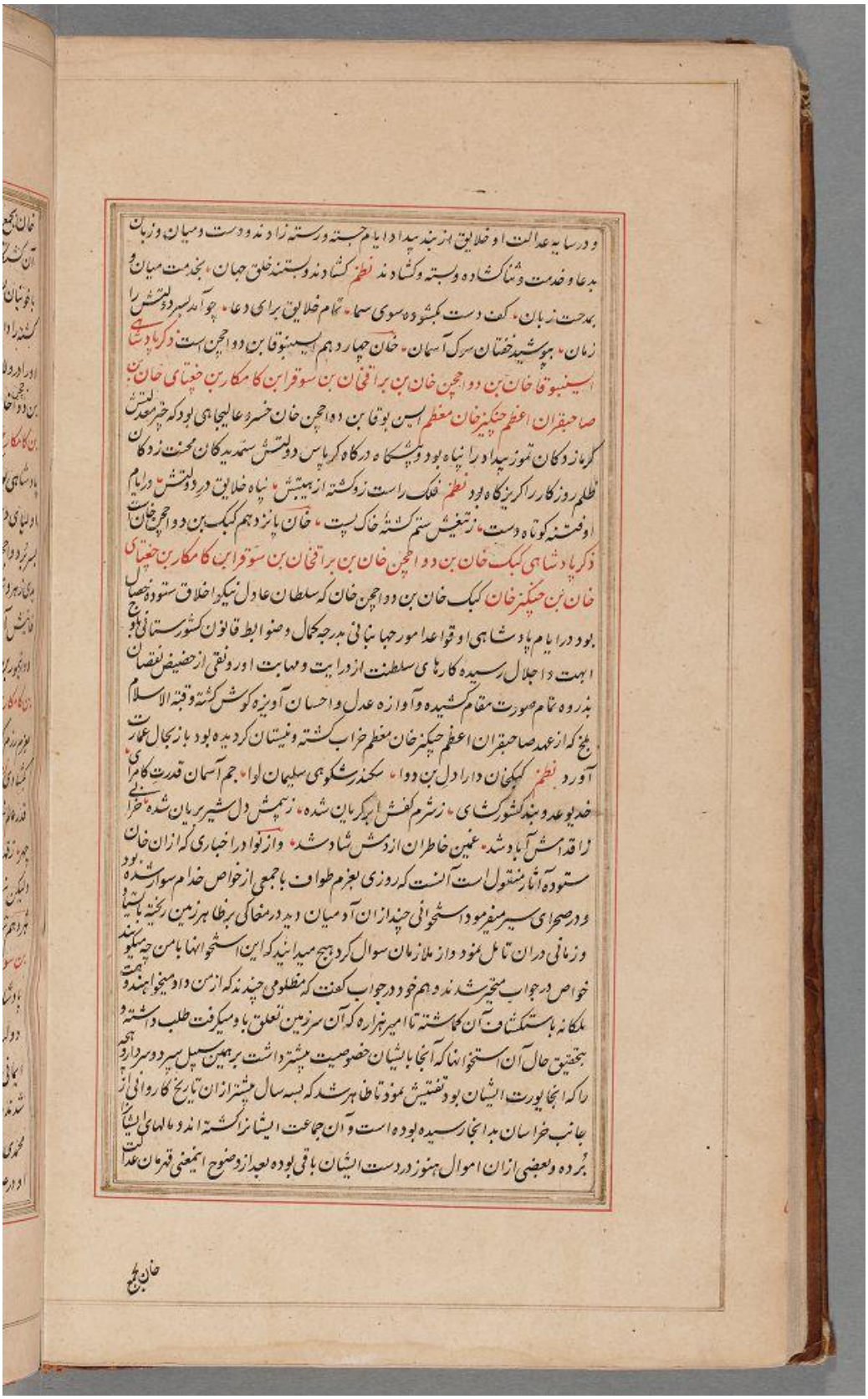

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

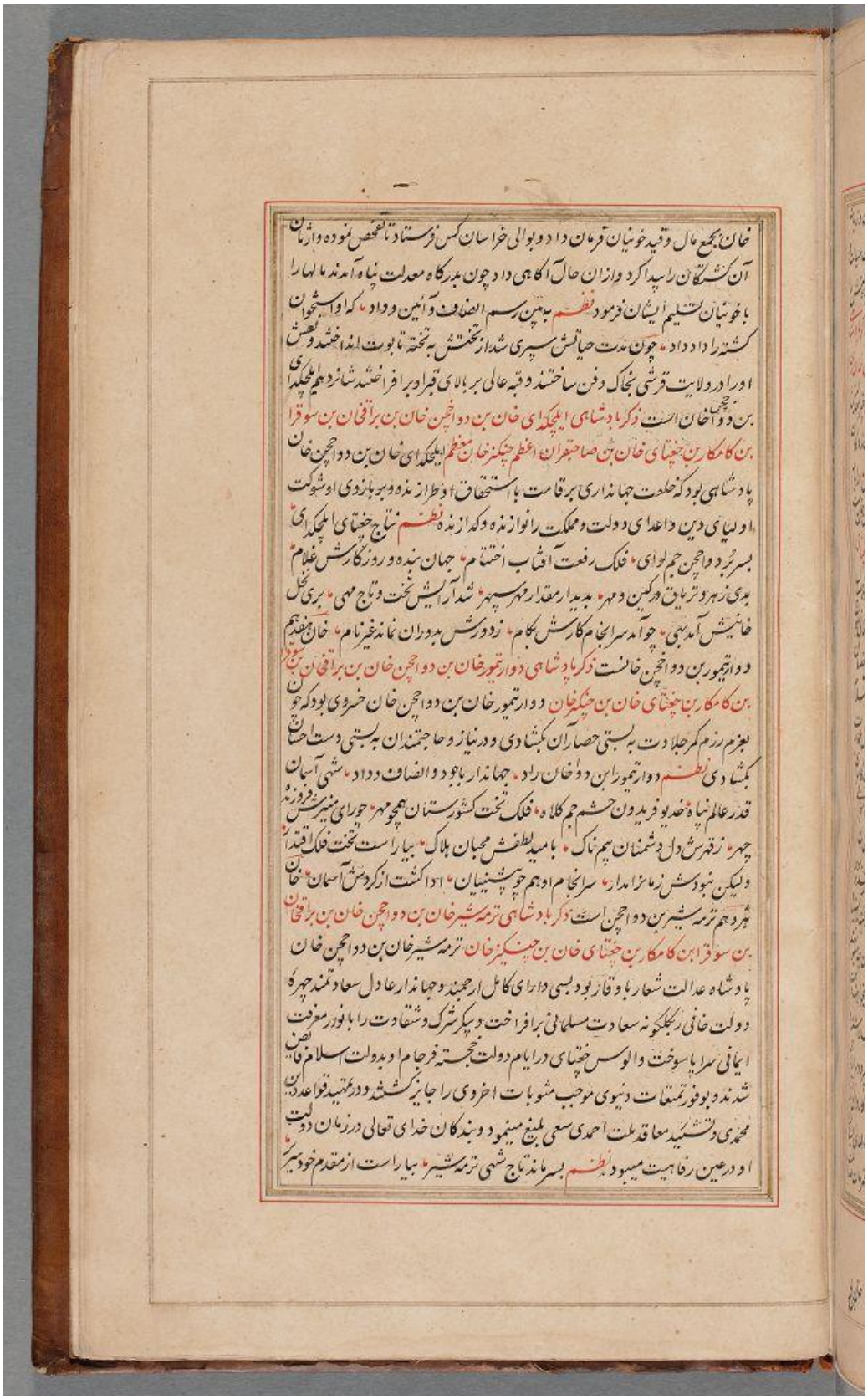

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

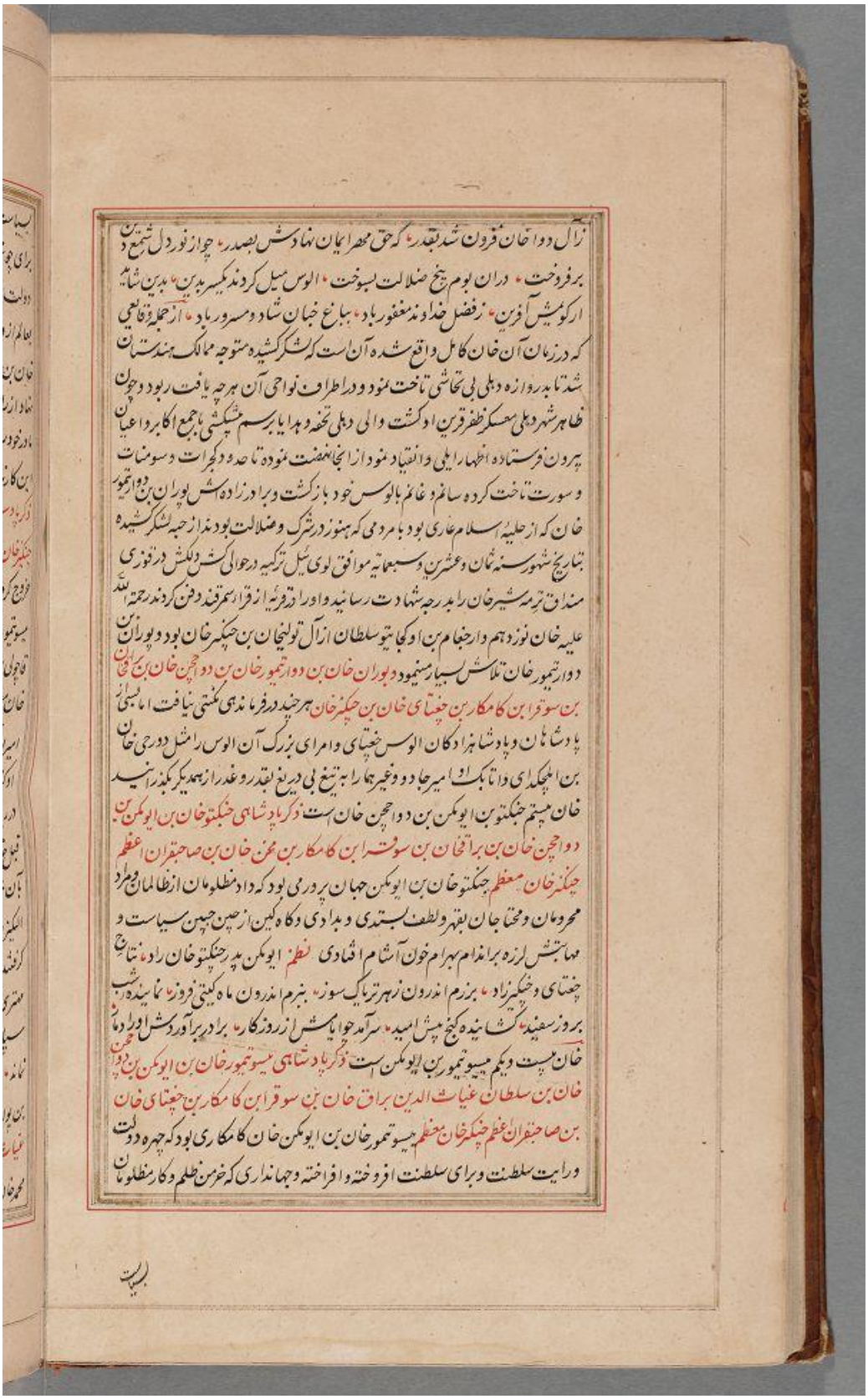

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

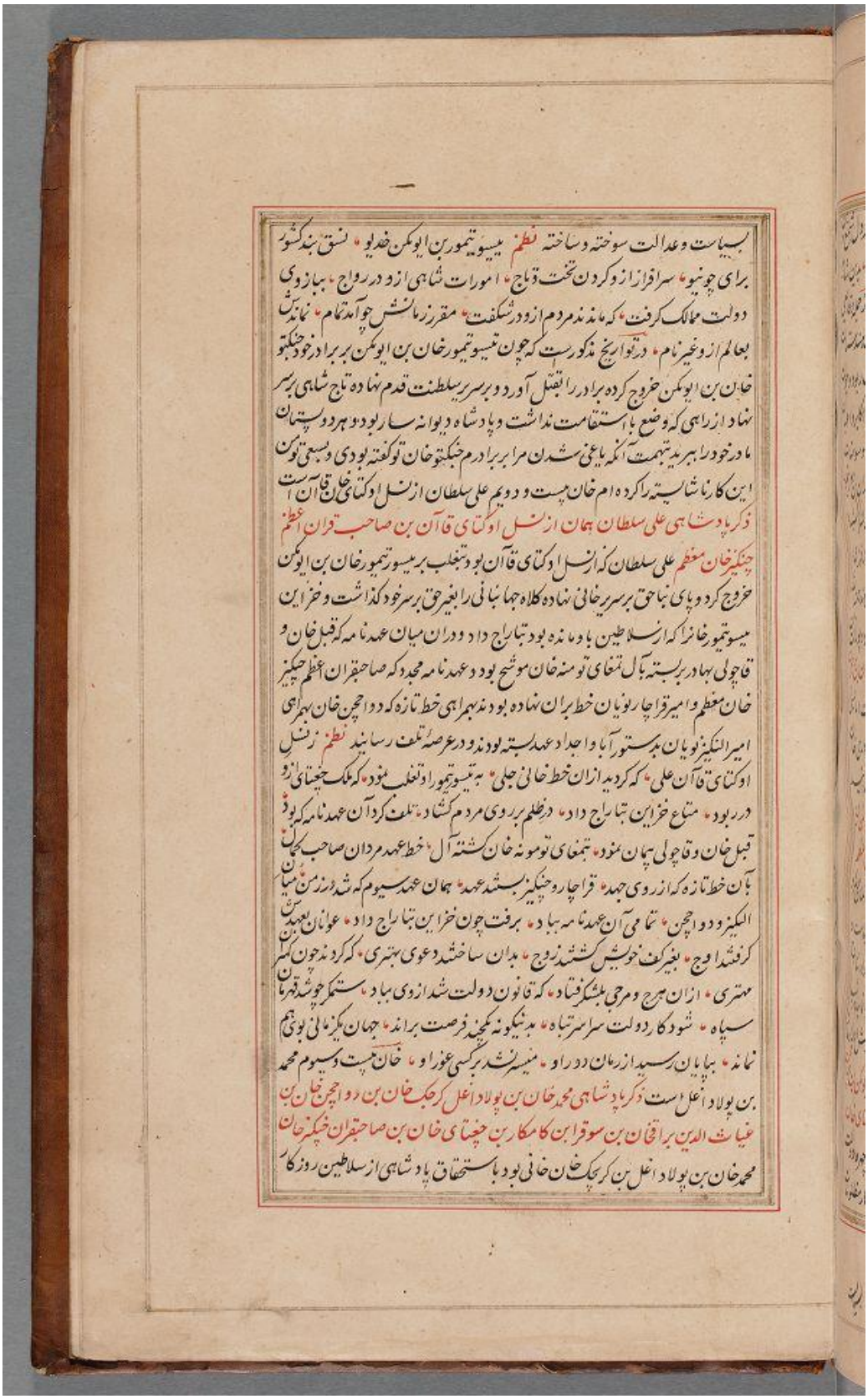

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

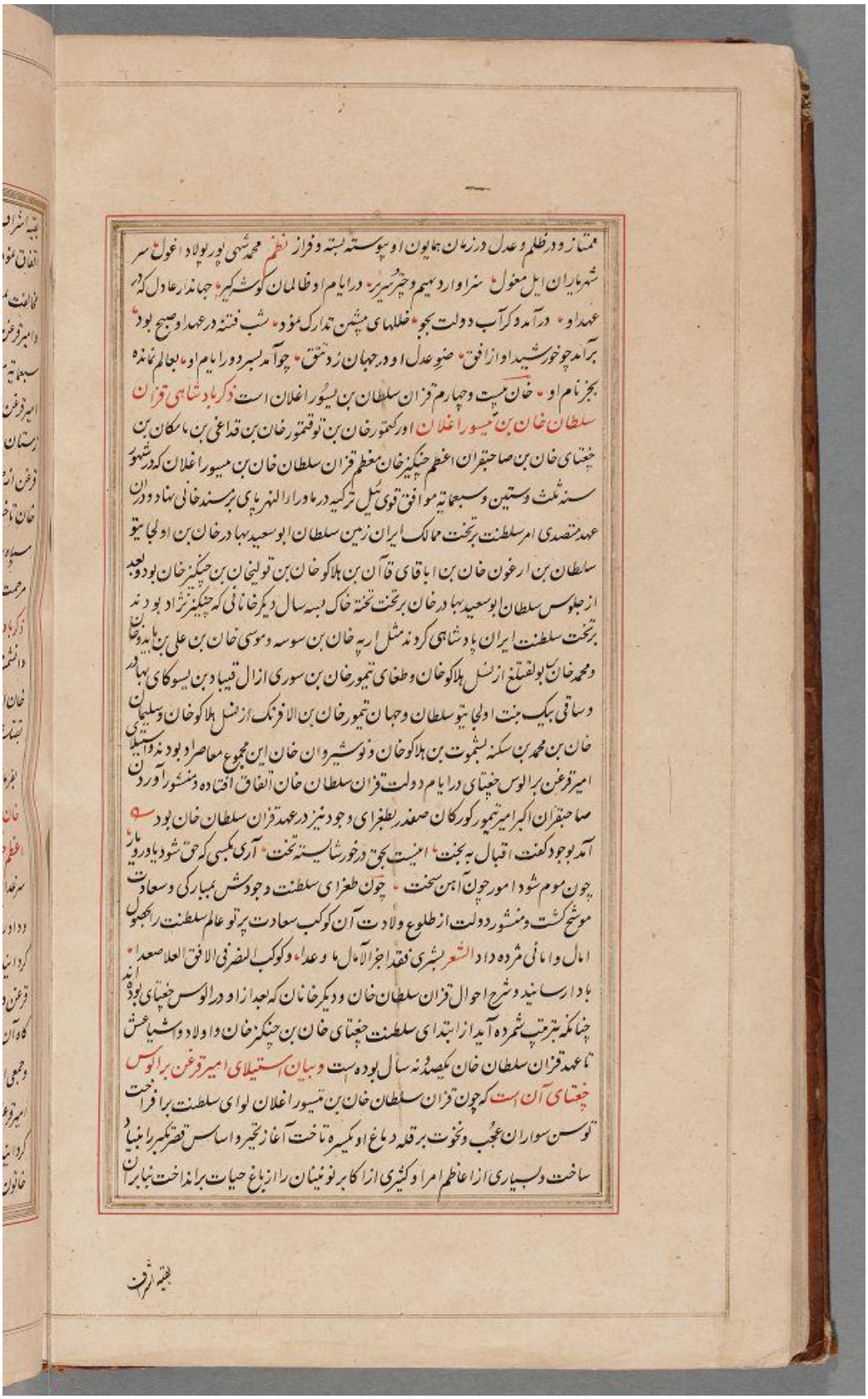

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

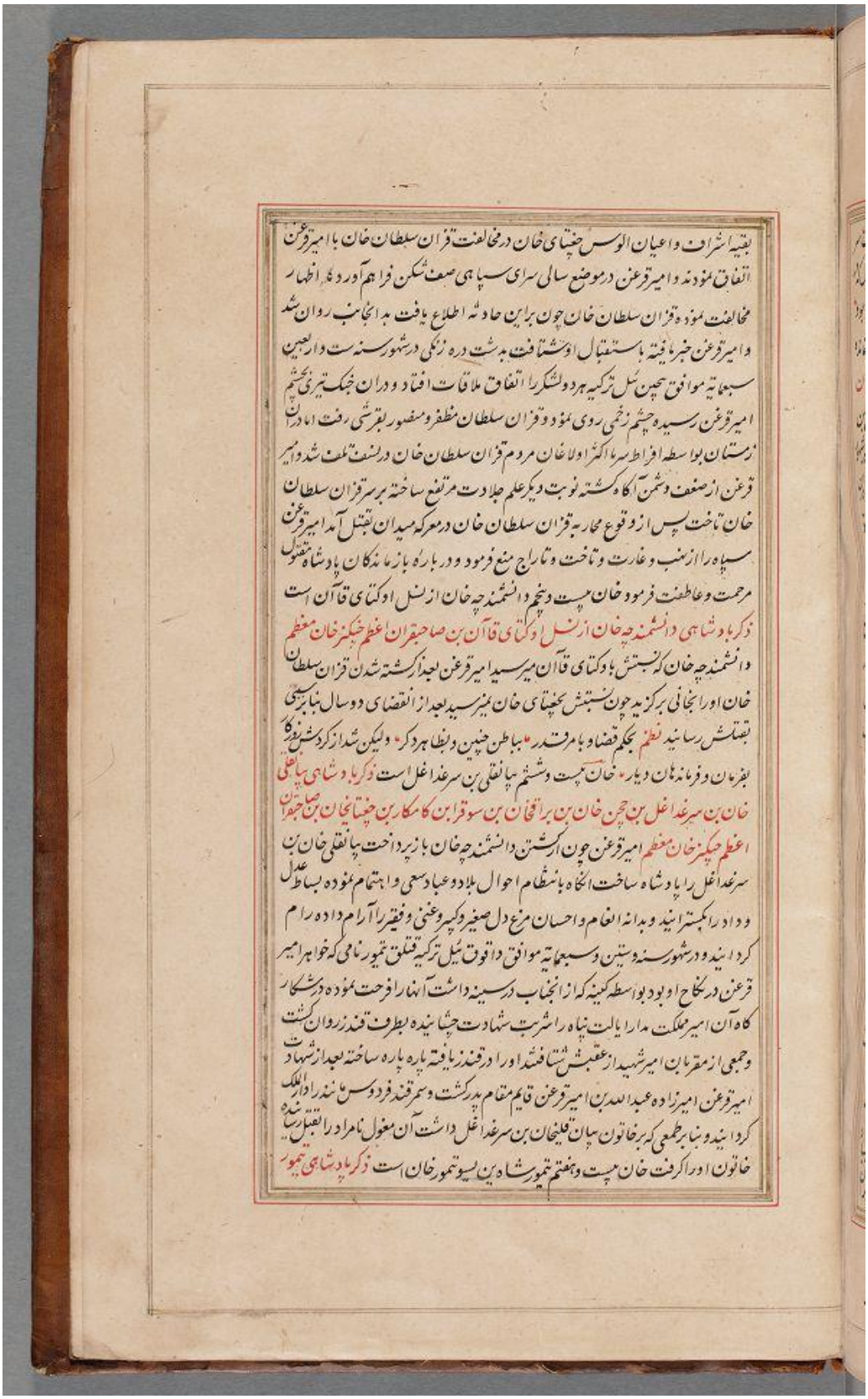

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

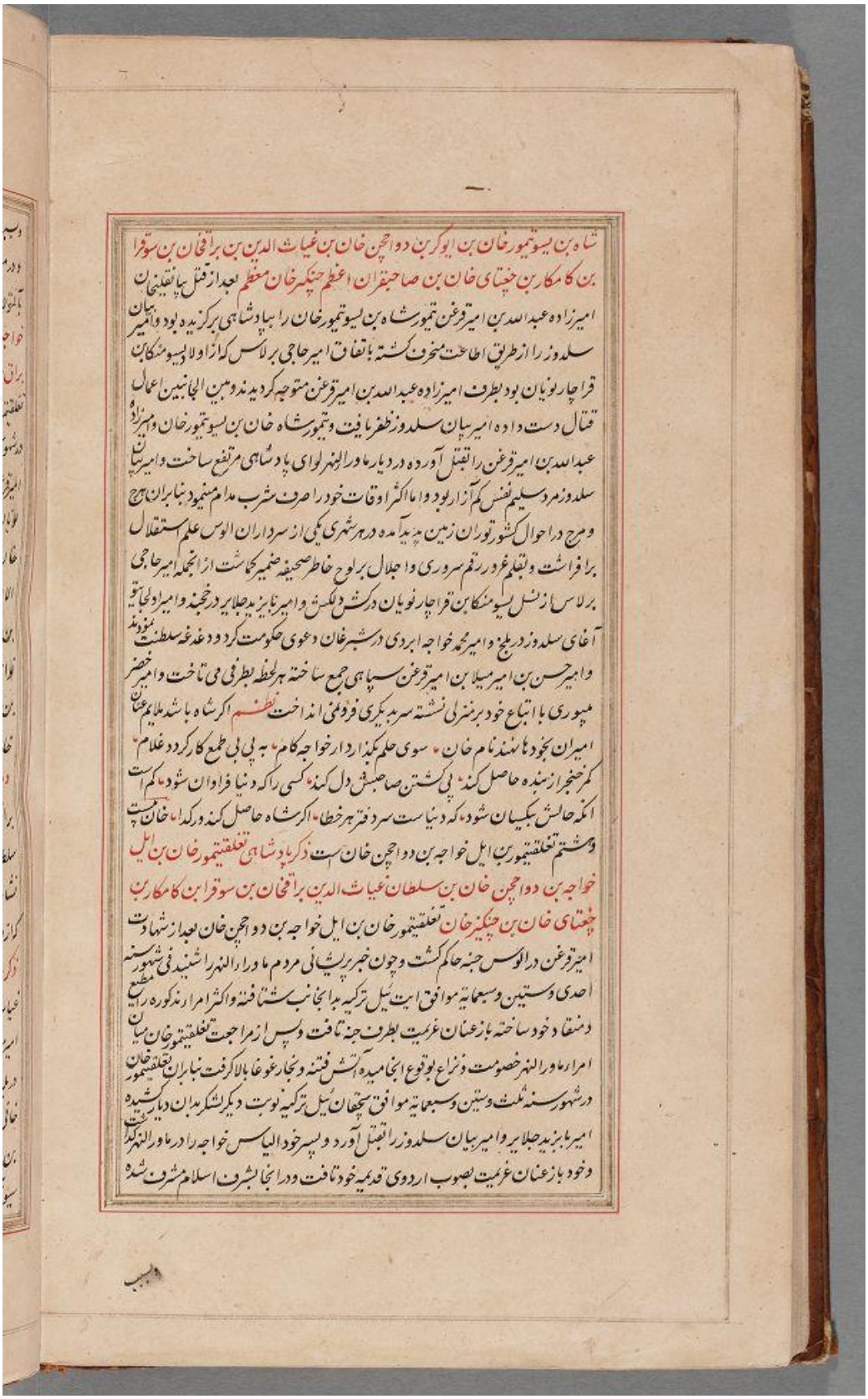

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

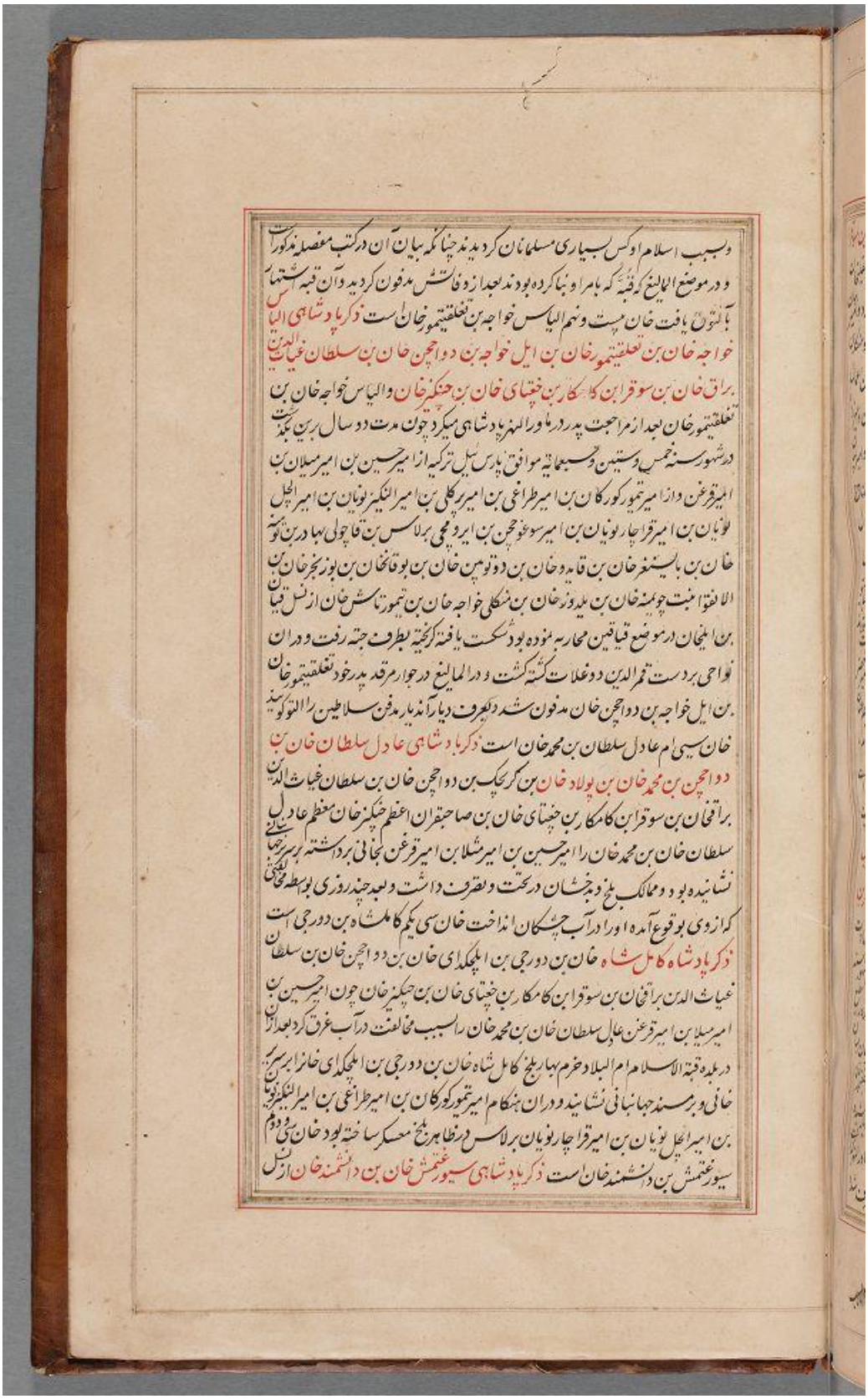

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

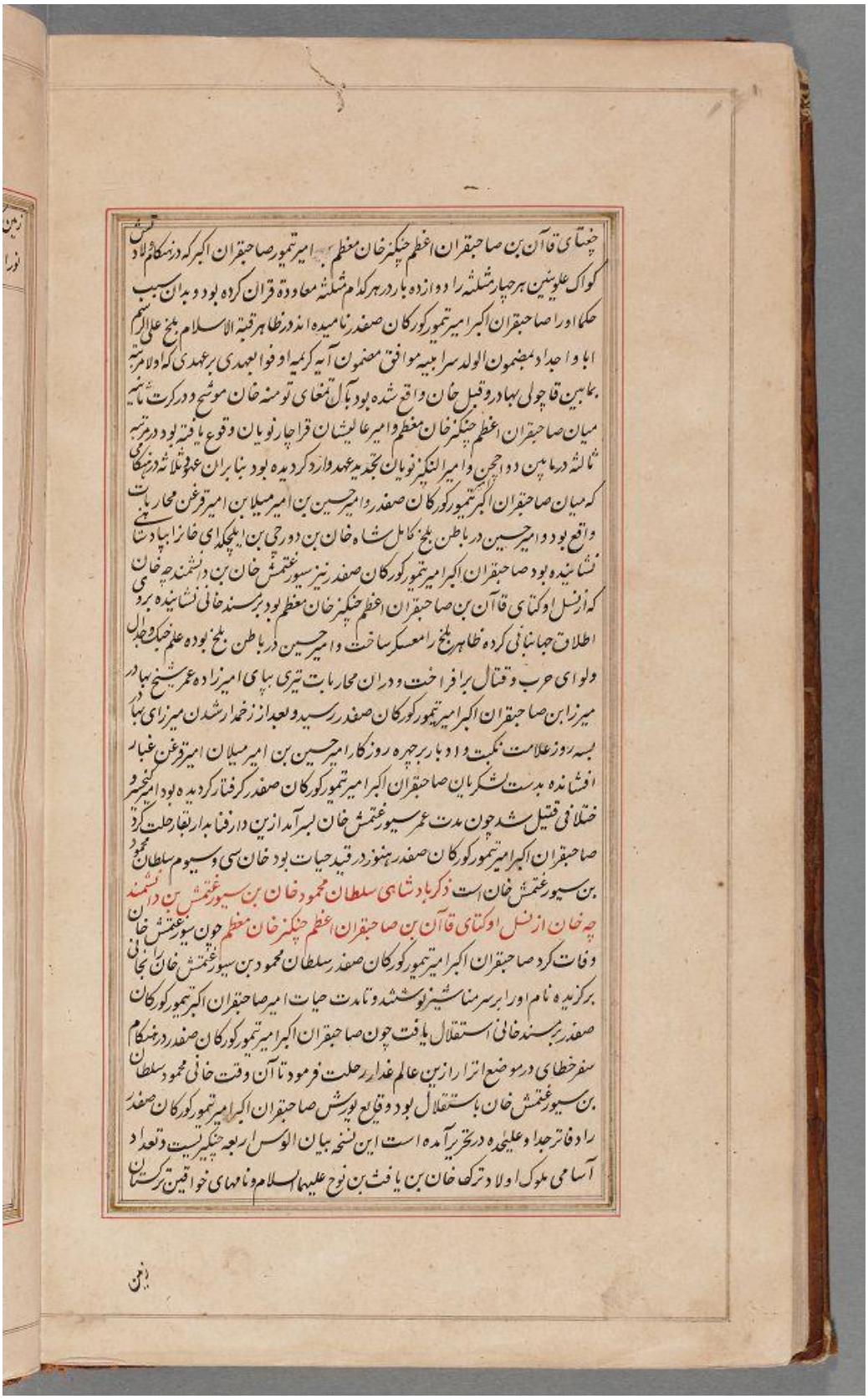

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

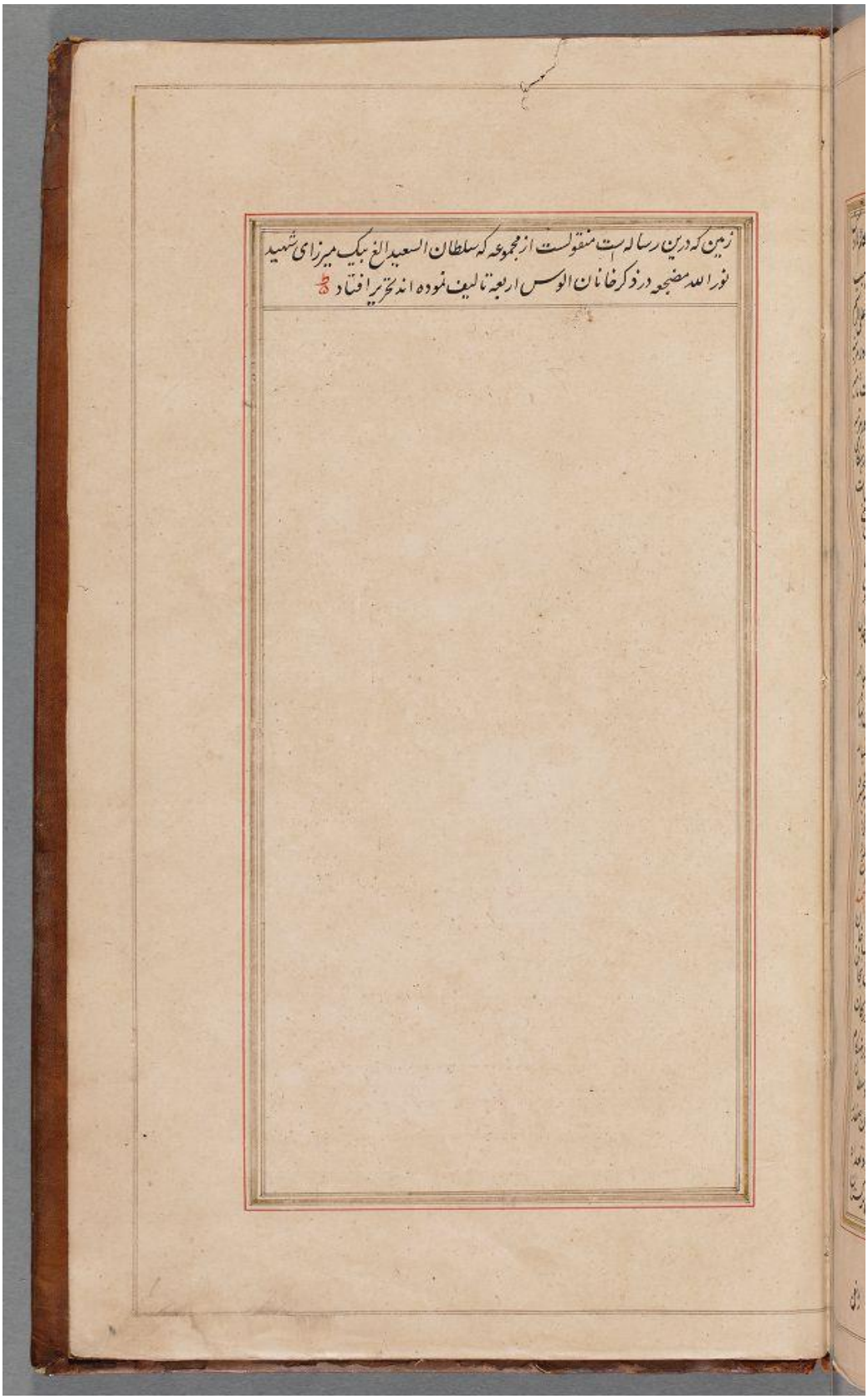

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

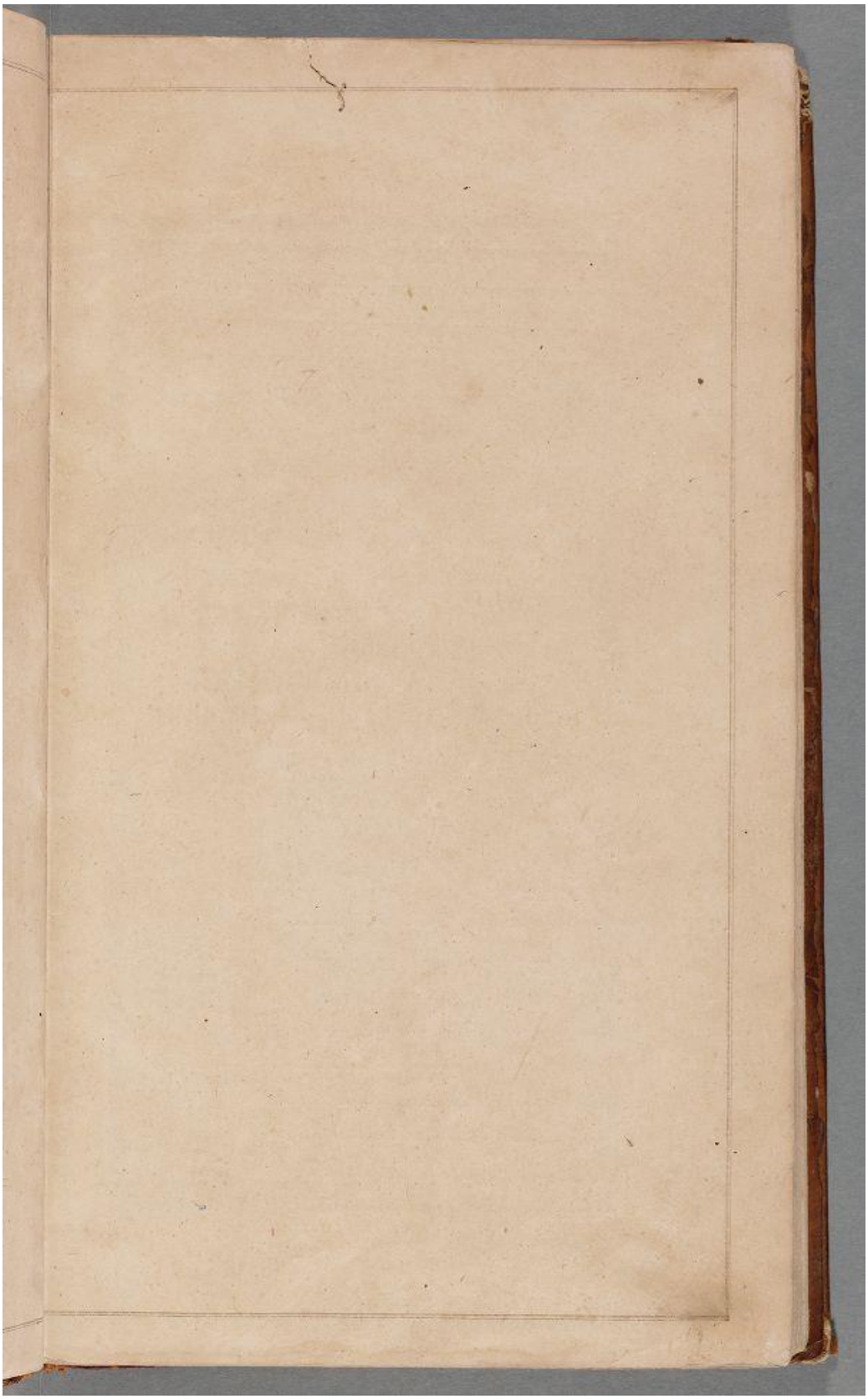

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

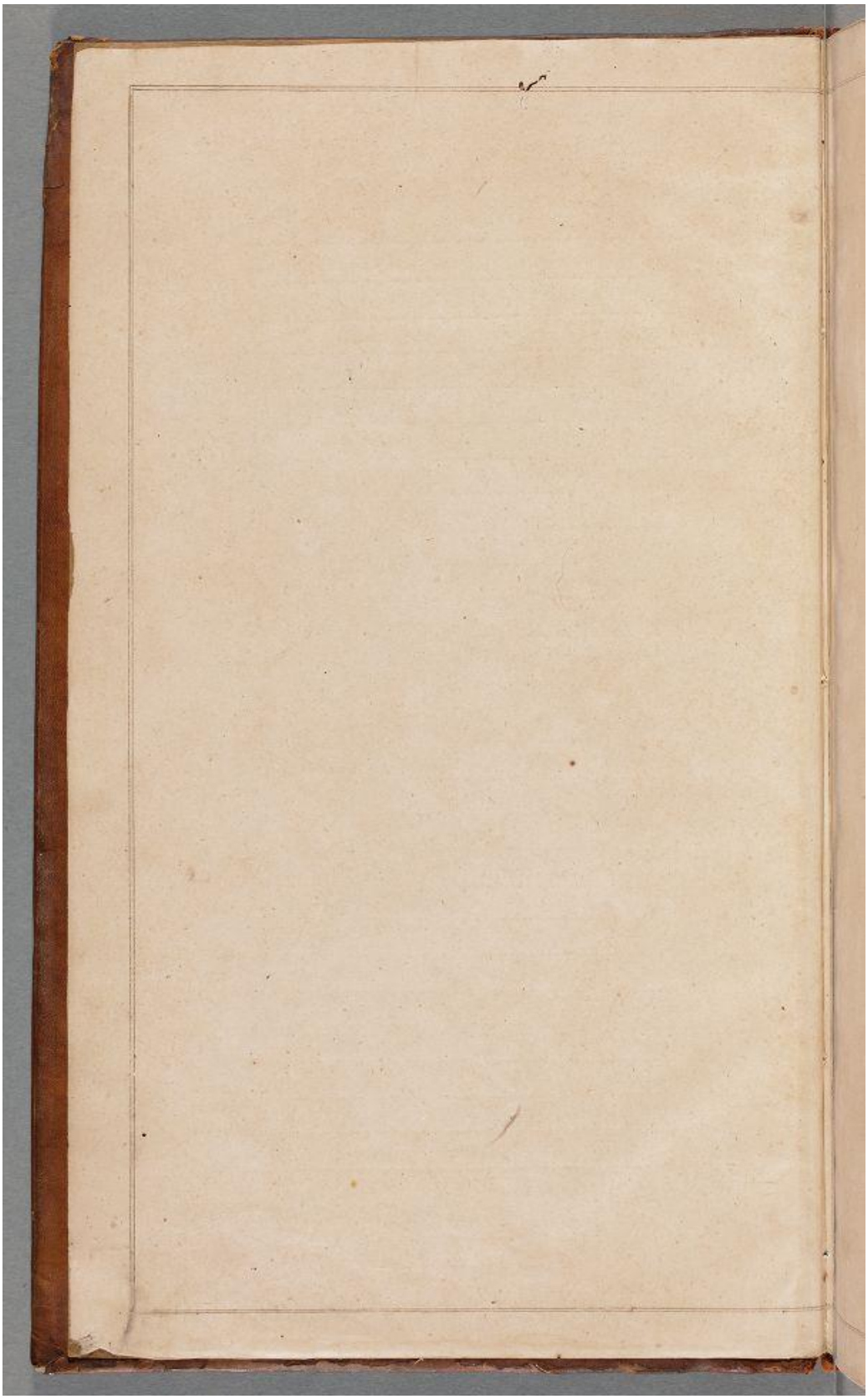

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

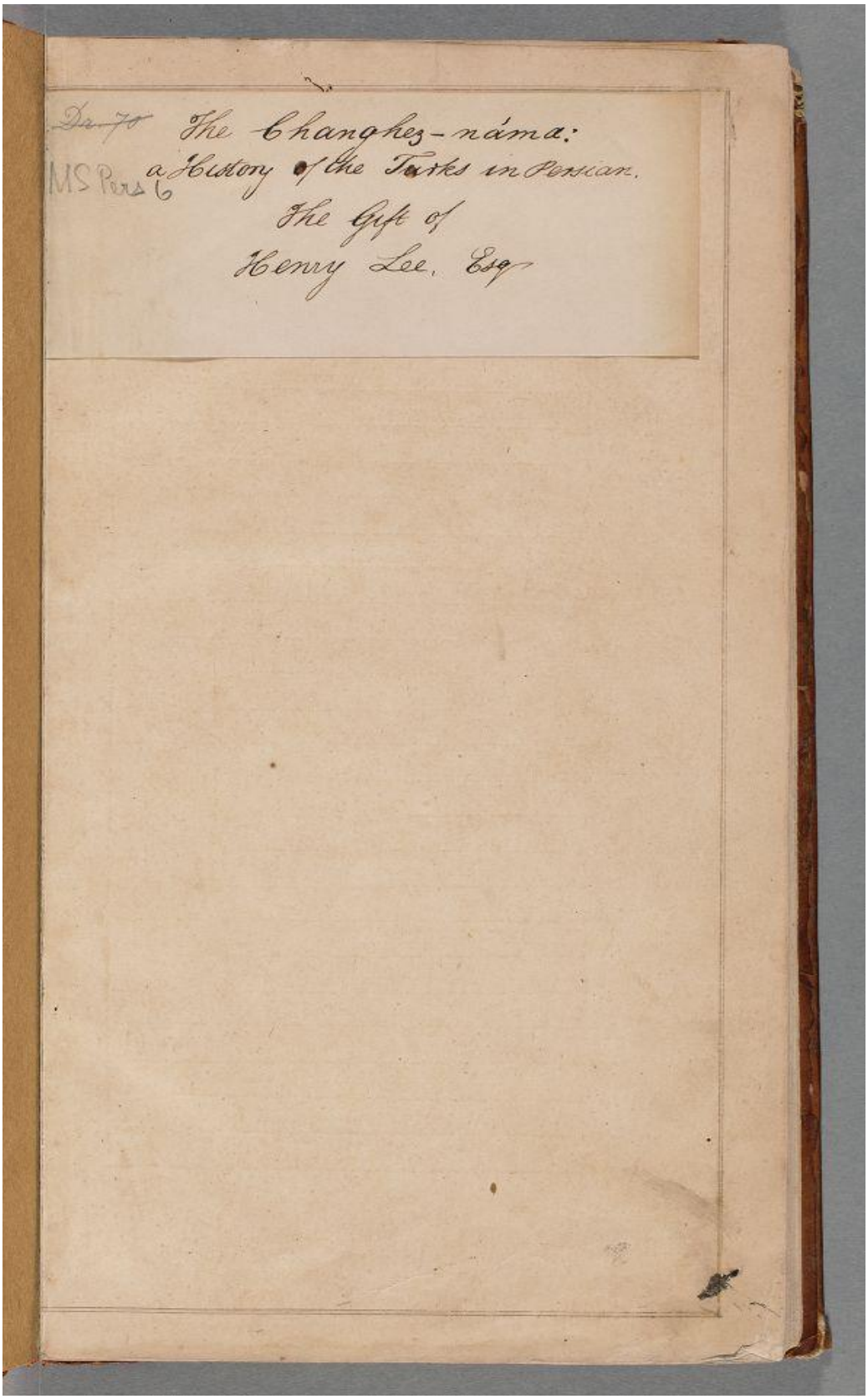

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

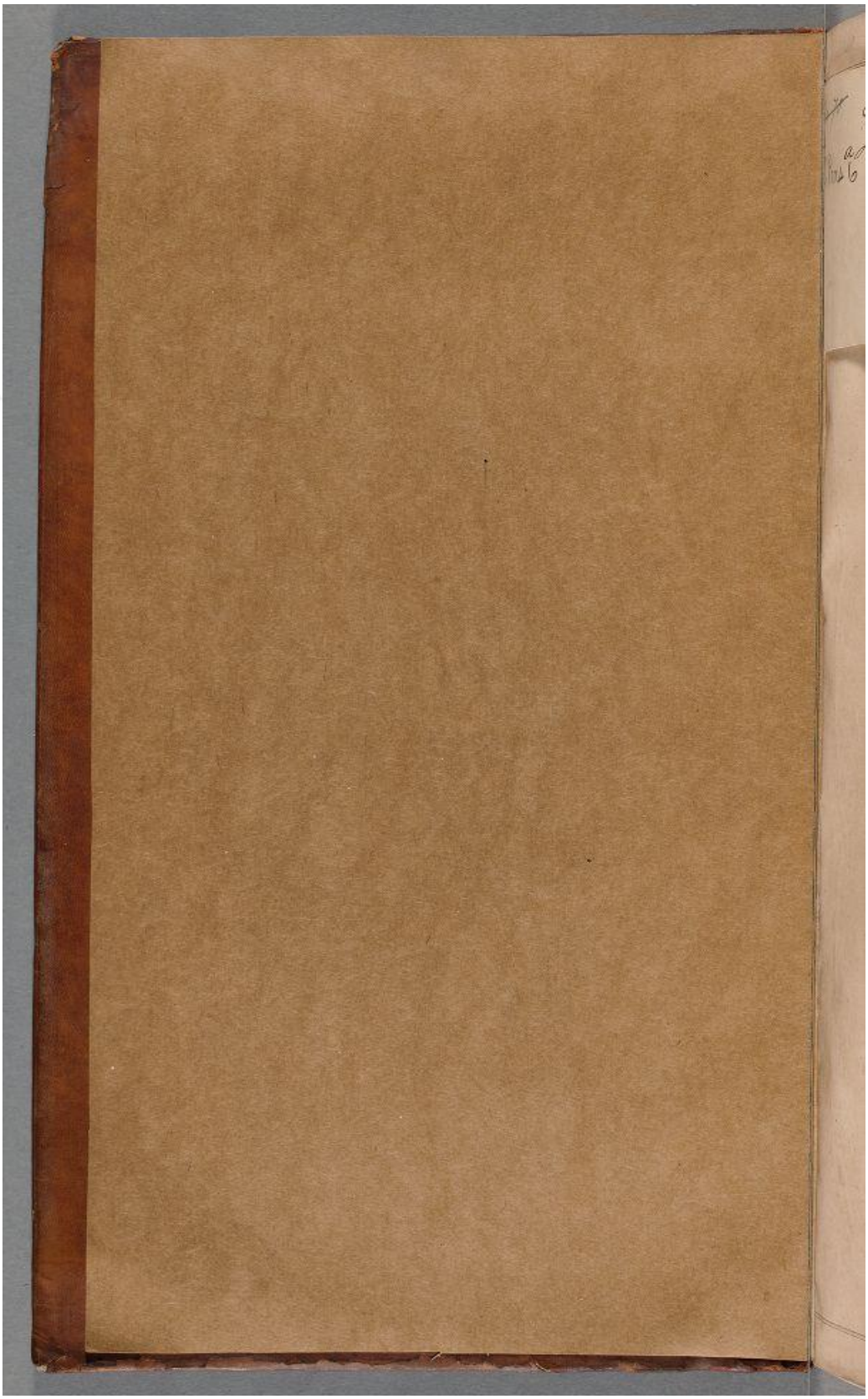

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

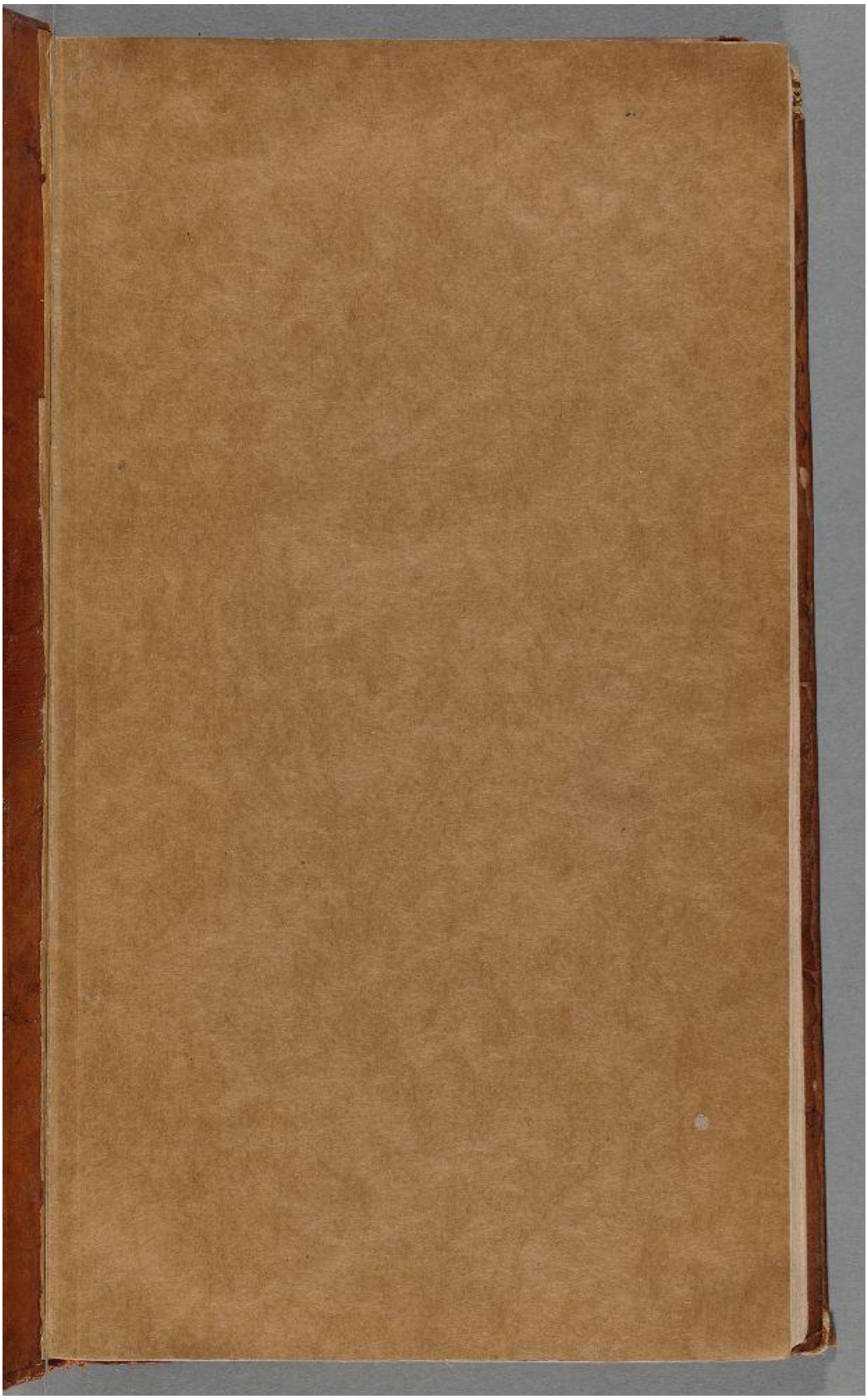

EK-1. (devam) Eserin Görüntüleri

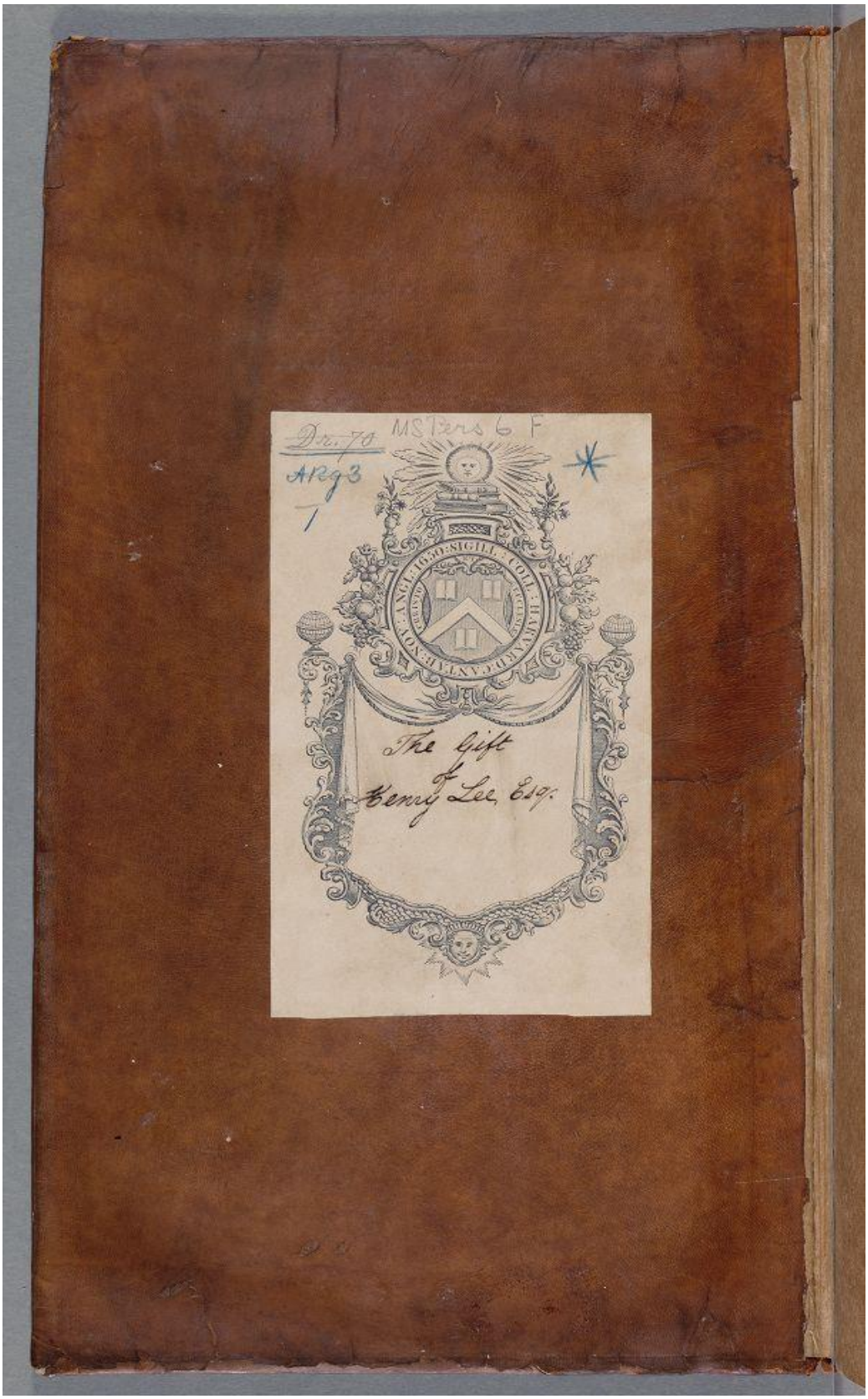

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Anvari, Mahsa
Uyruğu : İran
Doğum tarihi ve yeri : 23.05.1989 / Tehran
Medeni hali : Bekar
Telefon : 05379918820
e-mail : mahsanvr68@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	2019
Lisans	Allame Tabatabai Üniversitesi	2011
Lise	Khaje Abdollah Ansari	2007

Diller

Farsça, Azerice, Türkçe, İngilizce

Hobiler

Voleybol, Resim

DİZİN

‘Ad, 48
‘Ehd-i Elest, 38
‘Ehd-i Misaḳ, 39
‘Oleym, 48
Abbasiler, 119
abdest, 232
Abgun, 137, 138, 142
Acem, 48, 63, 119, 122, 206, 213
Acemce, 39
Adem, v, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 55, 73, 74, 108, 172, 208
Ala Ḳuş, 92
Alan Ḳova, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 251
Al-i Abbas, 119
Allah, 35, 39, 40, 41, 44, 46, 57, 60, 62, 69, 70, 71, 85, 99, 115, 118, 120, 122, 128, 135, 138, 140, 141, 142, 146, 157, 164, 170, 177, 181, 185, 189, 191, 192, 196, 199, 200, 209, 220, 221, 225, 229, 230, 242, 261
Altan Han, 79, 81, 82, 83, 86, 104, 105, 106
Arafat, 38
Arap, 48, 64, 103, 213, 215, 238, 240, 243
Arapça, 38, 40, 51, 61, 255, 272
arpa, 105, 120, 151
Artak, 57
Aslan, 36
astroloji, 41
astronomi, 41, 43, 52
Aşura günü, 37
at, 45, 47, 68, 77, 85, 90, 94, 98, 108, 115, 116, 136, 139, 140, 146, 148, 156, 159, 160, 184, 195, 204, 207, 209, 224, 225, 230, 241, 247, 250, 253, 254, 256, 257
Avenk Han, 90, 91
Ayhan, 66, 67, 68
Azerbaycan, 48, 120, 135, 163, 168, 176, 180, 189, 191, 203, 204, 207, 212, 213, 215, 216, 220, 223, 230, 234, 235, 239, 241, 242, 245, 253, 255, 256
Azrail, 35, 43
Babil, 42, 50
Baday, 88
Bağdat, 162, 200, 201, 202, 205, 206, 212, 217, 226, 229, 230, 231, 235, 238, 239, 241, 242, 243
Bağdat Hatun, 226, 229, 230, 231
Baḥreyn, 49, 87, 102, 195
balık, 37, 115, 135, 163
Balık, 36
Barıd, 42
Başak, 36
Baydu Han, 56, 212, 213, 214, 215, 231, 232, 264
Baysenġur, 79, 81, 83, 84
beddua, 49
Bedeḫşan, 122, 154, 156, 246, 267
Belh, 110, 134, 141, 142, 143, 161, 246, 259, 266, 267, 268
Beytü'l Muḳaddes, 40
biber, 37
Bislun, 106
Bord, 42, 43, 44, 49
Börte Ḳuçin, 185
buğday, 36
Buhara, 62, 111, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 139, 149, 166, 189, 203, 247, 248, 249, 256
Buḳa Han, 56, 76, 78, 79, 81, 83, 84, 168, 251, 252
Bulcengar, 61
Bulġar, 176, 177, 187
Bulgar Nehri, 53
Burkin, 87, 102
Burtay Bahadır, 82, 83
Burte Ḳuçin, 106
Burungar, 61, 92
Cacerat, 86, 87, 102
Çağatay, 90, 92, 93, 94, 106, 127, 129, 138, 139, 144, 145, 156, 157, 165, 166, 171, 172, 174, 175, 177, 179, 181, 185, 186, 187, 202, 203, 204, 221, 223, 224, 225, 227, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268

Çağatayca, 196
Câm-i Cihân-Nüma Risalesi, 47
Carçin, 79
Çarşamba, 147, 150, 206, 220, 231
Cebrail, 34, 37, 39, 40, 43, 45, 46
Cedde, 37, 40, 51
Celaleddin, 119, 125, 146, 148, 151, 152, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 176, 197
Celayir, 77, 78, 79, 86, 87, 102, 196, 223, 224, 232, 233, 235, 236, 239
Cemadiu'l Ahir, 209, 211
Cemadiu'l Evvel, 153, 178, 212, 213, 242, 243
Cengiz Han, 98
Çengiz Han, v, vi, 75, 76, 78, 80, 81, 93, 94, 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 116, 117, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 213, 215, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 231, 232, 233, 235, 238, 239, 245, 246, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268
cennet, 37, 69, 79, 151, 181, 218, 251, 266
Çerḳe Lengum, 79
Çerkes, 177, 187, 192, 193
Çevgen, 79, 95
Ceyḥun, 63, 68, 112, 120, 125, 134, 140, 141, 157, 158, 166, 200, 204, 206, 246, 254
Cezair, 49, 50
Çiçek Noyan, 231, 232
cin, 173
Çin, 50, 52, 54, 55, 60, 62, 69, 70, 103, 111, 155, 157, 165, 167, 169, 175, 176, 181, 211, 254
Çin denizi, 50
Cuci, 86, 92, 93, 94, 106, 116, 122, 123, 127, 130, 138, 139, 144, 145, 157, 158, 166, 167, 171, 172, 174, 177, 178, 179, 180, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 198, 199, 202, 203, 223, 233, 239
Cûdi Dağı, 37, 45
Cuma, 36, 45, 47, 112, 147, 150, 153, 180, 191, 221, 248
Cumartesi, 150, 212
Cungar, 57, 61, 65, 92, 93, 97, 196
Çungar, 55
cuzbua, 37
Cûzi, 42
Damġan, 119, 207
Daniyal, 52
Davut, 37, 39
Delhi, 261
Demeşḳ, 201, 226, 227, 228, 230, 233, 236
demir, 45, 60, 70, 71, 79, 173, 254, 264
demircilik, 40, 71
Deniz Han, 67
Derman, 87
Dibad Kavi, 55, 56, 57, 60, 65, 66, 67, 68
Dilşad, 230, 233, 236
Dimyât, 43
Diyar Bakır, 176, 201, 206, 213, 231, 239, 240, 242
Doğu Türkistan, 62
Dokumacılık, 40
domuz, 39, 85, 86, 91, 178, 210, 221, 226, 234
dua, 47, 51, 97, 98, 103, 120, 121, 188, 203, 210, 211, 259
Dutmin Han, 76, 77, 78, 79, 81, 83, 84, 104, 251, 267
E'ani, 48
Ebiverd, 147, 153
Ebu Ḳubeys, 40
Ebu Reyhân, 47
Ebu'l-Türk, 50
Ebul- 'Ecem, 50
Ebu'l Ma'şer-i Belḫi, 42
Efrasiyab, 109, 110, 197, 211
Ehiye, 49
Eḫnuḫ, 42, 43, 44, 49
Ehsenu'l- Ḳıṣaṣ, 40

Ehvaz, 48, 50
ejderha, 85, 94, 101, 188, 200, 206, 211, 222, 243, 261
Ekleme, 49
ekmek, 46
Eliyla Han, 56
Elmaliġ, 107, 116, 127, 267
Elmeçne Han, 56, 57, 60, 65, 66, 67, 68, 70
Emir Çoban Solduz, 210, 215, 219, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 234, 235, 236, 240
Emir Teymur-i Gürkan, 75, 80, 195, 196, 268
Enûş, 41, 42, 43, 44, 50
Enuş Ergi, 76, 77
Enuş Ergi Dağı, 76
Erbon nehri, 78
Erdu Han, 56
Erem, 47, 48
Erfeḫşed, 48
Ergene Hatun, 252
Ergenekon, 69, 70, 71
Ermenistan, 213
Erpe Han, 231, 232, 264
Ervi, 48
Eş‘eri, 48
Esfilunes, 42
Esteḫer Kalesi, 120
Ester Abad, 120, 137, 238
Etel, 53
Etinir Han, 56
Evorhan, 57
Eysel Han, 56
Eyyûb, 37
Fars, 48, 52, 119, 136, 162, 206, 213, 214, 215, 228
Farsça, v, 61, 93, 128, 214, 255, 271, 272, 528
Fırat, 112, 218, 221
Firavun, 37
Firuzkuh, 142, 152, 176, 214
Fiṣaġures, 42
Gence, 168, 240
Gilan, 137
Ġıyaseddin, 136, 138, 162, 198, 199, 225, 228, 229, 231, 233, 256, 262, 263, 265, 266, 267
gök bilimi, 43
Ġor, 53
Gözhan, 57, 58
Günhan, 65, 66
Gür Han, 101, 102, 103, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 123, 184
Gürcistan, 162, 203, 204, 206, 213, 224, 226, 235, 253
Gürkan, 104, 143, 147, 194, 195, 196, 223, 224, 225, 226, 232, 241, 243, 244, 245, 251, 264, 267, 268
Ḥabeş, 50, 155, 175
Ḥabeşistan, 49
Habil, 38, 40, 41
Hace Naṣireddin-i Ṭusi, 202
Hace Şemsuddin-i Cuveyni, 180
Haceru'l Esved, 40
Hacerü'l Maṭar, 51
Hak, 34, 35, 38, 39, 40, 43, 46, 49, 50, 51, 55, 58, 60, 73, 91, 98, 107, 112, 121, 140, 159, 189, 190, 216, 227, 261, 264
Haledat, 50
Halep, 200
Ham, 45, 46, 47, 49, 50
Ḥamaṣ, 205, 218
Harezm, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 125, 130, 132, 139, 140, 144, 145, 146, 154, 155, 157, 158, 187, 200, 239
Harezmşah, 110, 111, 113, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 148, 149, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 166, 167, 168, 176, 177, 200
Harût ve Marût, 43
Hasan, 119, 130, 222, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 266
Hata, 60, 62, 83, 90
Hattatlık, 41
Havva, v, 36, 38, 40, 208
ḫedeng, 100

Hemedan, 120, 168, 205, 206, 217
Hemiķa, 79, 104
Herat, 135, 151, 152, 153, 155, 165, 178, 200, 204, 208, 217, 225, 228, 256
Hicaz, 49, 119
hicri, 74, 85, 86, 92, 97, 128, 167, 172, 178, 179, 189, 190, 198, 204, 206, 207, 209
Hindistan, 37, 38, 43, 49, 50, 125, 158, 160, 165, 167, 176, 181, 209, 261
Ḫıṭay, 70, 77, 78, 81, 82, 90, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 177, 179, 180, 181, 184, 207, 211, 269
Hocend, 130, 131, 132, 248, 266
Horasan, 48, 113, 122, 125, 135, 136, 142, 143, 147, 151, 152, 153, 170, 178, 201, 202, 204, 206, 207, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 228, 229, 231, 234, 237, 238, 239, 253, 254, 255, 256, 260
Ḫoten, 110, 115, 116, 121, 122, 167, 176
Ḫoy, 244
Hristiyan, 115, 182
Hülaku Han, 142, 143, 177, 180, 189, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 211, 212, 213, 220, 222, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 245, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 264
Hurma, 41, 260
Ḫûrşid, 48
Hüseyin, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 241, 242, 243, 244, 245, 267, 268
Ḫuzestan, 213
İblis, 36, 38, 39
İbn-il Ṣaṭir-i Demeşḳi, 47
İbrahim, 37, 40, 52
İbranice, 36, 42
İdris, 37, 42, 43, 44, 52
İḳlima, 38, 41
İlhan, 56, 67, 68, 70, 71, 75, 95, 199, 200, 201, 203, 206, 209, 220, 221, 251
İlhanlı, 202, 218, 221
İlk Ûryar, 41
İmam Şafi'i, 40
incir, 36
Irak, 48, 119, 120, 122, 125, 135, 136, 154, 161, 162, 163, 168, 200, 201, 204, 207, 212, 213, 215, 222, 225, 227, 228, 234, 235, 238, 239, 243, 245, 253, 255, 256
İran, v, 48, 50, 63, 64, 117, 118, 120, 121, 126, 134, 136, 155, 164, 166, 167, 168, 176, 178, 179, 180, 191, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 221, 224, 227, 230, 245, 252, 253, 254, 255, 264, 271, 528
İranlı, 171, 255
İranlılar, 158, 218, 254
İrdemçi Berlas, 84, 246, 251, 257, 267
İsa, 37, 180
İsfahan, 37, 142, 162, 176, 203, 206, 209, 211, 241
İsfendiyar, 124, 158
İslam, 58, 63, 112, 113, 115, 116, 119, 121, 122, 127, 162, 175, 180, 182, 184, 189, 190, 191, 202, 205, 206, 207, 208, 210, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 226, 229, 239, 242, 243, 256, 259, 261, 266, 267, 268
İsm-i A‘zam, 51
İsrafil, 35, 39
Jüpiter, 36, 199, 268
Kâbe, 37, 41
Kabil, 158, 246
Ḳabil, 38, 40, 41
Ḳaculi, 80, 258
Kaf Dağı, 96
kafir, 46, 56, 62, 64, 71, 134, 158, 162, 199, 210
Kahire, 104, 145
kakım, 70, 103
Kameron, 50
kanun, 41, 55, 76, 81, 107
Ḳara Han, 57, 70
Ḳarabaġ, 210, 212, 223, 226, 229, 230, 235, 242
Ḳaraçar Noyan, 76, 78, 81, 86, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 107, 118, 147, 150, 164, 171, 172, 174, 195, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 257, 263, 266, 267, 268
Ḳaraḳurum, 57, 64, 174, 177, 179, 184, 185, 199, 251
Karavul, 61
karga, 38

Ḳarun, 114, 136, 137, 138, 167, 168
Ḳarun Dej, 136, 137, 138, 167, 168
Kaşgar, 91, 110, 111, 115, 121, 122, 245
Ḳaşin, 96, 170
Ḳaydu Han, 78, 79, 81, 83, 104, 251, 253, 257, 258, 267
Ḳaża'i, 48
Ḳazvin, 136, 137, 168, 208, 219, 228, 235
kebap, 53
Ḳebl, 80, 81, 82, 83, 84
kedi, 49
kefen, 138
Ḳehṭan, 48
Keloran, 57, 64, 174, 184, 185, 199
Kelouran Nehri, 77
Kemari, 54
Ken'an, 37, 46, 49
Kerayet, 86, 185, 223, 224
Keynut, 78
Kıkın, 87
kılıç, 53, 59, 73, 81, 87, 94, 95, 100, 102, 106, 108, 112, 115, 121, 139, 141, 146, 148, 150, 163, 164, 169, 188, 195, 205, 218, 219, 224, 248
Ḳınan, 41, 42, 43, 44, 50
Kıpçak, 63, 135, 157, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 174, 176, 178, 179, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 197, 202, 203, 210, 223, 225, 226, 230, 241, 243
Kıpçak Ovası, 157, 166, 167, 171, 172, 174, 179, 185, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 197, 202, 203, 210, 223, 225, 226, 230, 241
Kıpçaklar, 168, 169
Kırgız, 99, 100, 127
Ḳırım, 187
Ḳırḳız, 109, 110
Kirman, 48, 112, 142, 161, 162, 176
Kışlık, 88, 90
kıyamet, 36, 95, 105, 134, 155, 173, 196, 255
Güyük Han, 55, 56, 57, 60, 65, 66, 67, 68, 178, 179, 250
Kiyumers, 48, 52, 55
Koç, 36
Koncur, 106
Ḳonkorat, 87, 185, 196
köpek, 49, 87, 110, 150, 156, 178, 200, 202, 217, 218, 230, 231, 232, 233, 241, 266
Kortak, 57
koşuk, 62
koyun, 38, 64, 116, 143, 147, 173, 216, 218, 241, 257, 264
Ḳubilay, 82, 83, 93, 177, 180, 181, 182, 202
Kûfe, 45
Ḳulan, 106, 187
Ḳum, 167, 168, 202
Kuran, 43, 209
kurban, 38, 49
Kürdistan, 136, 176, 227
kurt, 73, 147, 224
Kuşluk, 96, 99, 100, 101, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 121, 122
Kuşluk Han, 96, 99, 100, 101, 109, 111, 113, 114, 115, 116, 121, 122
Ḳuzi, 93, 94, 95, 96
Kuzi Suzun, 106
Lâm, 44
Lâmes, 44
Lâmesk, 44
Lâmıḫ, 44
Lemk, 44
Leved, 49
Lorestan, 211, 213
Macin, 54
Maçin Han, 69, 78
Mardin, 201, 218, 242
matematik, 41, 177
Maveraünnehr, 68, 110, 111, 117, 119, 122, 125, 133, 139, 140, 171, 190, 193, 203, 221, 225, 256, 264, 266, 267
Mazec, 54
Mazenderan, 125, 136, 137, 148, 201, 206, 223, 224, 233, 234, 238, 242

Medayin, 49
Medine, 35, 229
Medinetu'l Semanin, 46
Mehlayil, 42, 43, 44, 49
Mekke, 37, 40, 229
Mekrit, 87, 92, 96, 99, 100, 102, 106, 111, 115, 121, 122, 123, 185
Melek'ul Mevt, 39
Meraġe, 149, 168, 202, 233, 238
Merv, 141, 147, 148, 149, 150, 153, 217
Meryem, 73
Mettu Şelaḫ, 43, 44
Mevlana Celaleddin-i Rumi, 146
Mezopotamya, 48
Mikail, 35
Mısır, 43, 49, 201, 204, 205, 216, 218, 220, 226, 227, 229, 234
misk, 54, 118, 175
Moġan, 128, 168
Moğol, v, 56, 57, 58, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 83, 85, 86, 91, 95, 96, 97, 104, 107, 108, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 152, 154, 155, 156, 158, 159, 160, 162, 164, 165, 168, 169, 170, 175, 176, 177, 182, 188, 201, 205, 206, 220, 231, 234, 237, 248, 249, 251, 254, 255, 263, 265, 271
Moğolca, 128, 143, 175, 176, 196, 212, 215, 245, 246
Moğolistan, 67
Moğollar, v, 56, 57, 61, 68, 70, 72, 98, 105, 108, 122, 123, 130, 131, 133, 137, 138, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 154, 159, 163, 164, 169, 181, 216, 218, 254, 255
Monesk, 53
Monevlun, 76, 77, 78
Mengli Han, 67, 68, 70
Muhammed, 34, 35, 46, 73, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 148, 149, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 166, 167, 168, 176, 190, 191, 192, 198, 199, 201, 202, 203, 206, 207, 209, 212, 216, 220, 222, 223, 226, 228, 230, 231, 232, 233, 234, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 248, 253, 263, 264, 266, 267
Muharrem, 36, 222, 229, 241
Muharremu'l Haram, 45, 147
Mürsel, 48, 49, 50, 52
Musa, 37, 52, 231, 232, 233, 234, 264
Muśel, 45
müslüman, 46, 57, 60, 62, 113, 118, 180, 188, 191, 209, 214, 216, 267
Musul, 242
Nahçıvan, 168, 191, 242, 244
nakkare, 57
namaz, 39, 40, 41, 116, 133, 150, 191, 247
Nayman, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 106, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 121, 122, 246
Necef, 40
Nefayisu'l Fünun, 42, 45
Neḫeşb, 125, 150
Nemrut, 37
ney, 102
Neyneva, 49
Neyşabur, 123, 126, 135, 136, 147, 149, 150, 151, 153, 224, 254
Nezhetu'l Naẓir, 47
Nil, 116
Nisan, 37
Niẓamu'l Tevariḫ, 48
Nuh, v, 37, 40, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 57, 60, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 269
Nurd, 48
Nusaybin, 200
Obelçe, 53, 55, 56, 61
Oğlak, 36
Oğuz, 58, 59, 62, 65, 70
Oğuzhan, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69
Oktan Terḳaḳ, 82
Oktay, 92, 93, 94, 106, 127, 129, 138, 139, 144, 145, 157, 163, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,

178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 239, 246, 249, 250, 253, 257, 258, 262, 263, 265, 268
Olcayto, 181, 182, 217, 220, 221, 222, 225, 227, 228, 229, 230, 235, 236, 239, 245, 264, 266
Olven Yenge Hatun, 85
Ömer Hayyam, 148
Önek, 87, 88, 89, 90, 97, 185
Önek Han, 86, 87, 88, 89, 90, 97, 185
örme, 40
Osved, 48, 49
Ötekin, 86, 174, 175
Otrar, 112, 118, 119, 124, 127, 129, 269
Özbek, 98, 190, 191, 192, 196, 223, 226, 230, 231, 241
Özet, vi
Özhan, 57, 58, 59
pazaretsi, 217
Pencab, 126
Perşembe, 45, 47, 111, 212, 221, 227
peygamber, 41, 42, 45, 49
putperest, 115
Ramazan, 147, 202, 221
Ramazan Bayramı, 221
Ramazanu'l Mübarek, 172, 221, 231, 242
Rebiülahir, 201, 210, 230
Rebiülevvel, 75, 112, 134, 178, 179, 200, 206, 210, 218, 225
Rebiülsani, 110
Receb, 160, 211, 240
Recebu'l Muracceb, 45, 97, 205, 209, 235, 240
Rey, 120, 136, 137, 142, 162, 214, 242, 244, 256
Roma, 205, 206, 211, 213, 216, 225, 229, 230, 232, 234, 239, 240
Rum, 49, 54, 69, 148, 155, 163, 201
Rus, 50, 52, 63, 169, 187, 188
Ruslar, 169
Rustem-i Zaboli, 131
Rusya, 169
rüzgar, 51, 87, 122, 135, 223, 248, 252
Rûz-i Ceza, 38
Şaban, 123, 200
Saḳi Beygom, 235, 236, 238, 239
Sam, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 55, 131, 200, 201, 204, 205, 206, 218, 219, 221, 226
Şam, 49, 163, 218, 220
samur, 54, 70, 100, 103
şarap, 39, 81, 100, 147, 167, 175, 178, 206, 254, 257, 266
Satürn, 199, 268
Save, 235
Şebester, 243
Sebzevar, 147, 153, 215
secde, 36, 38, 44, 46, 80
Şeceretu'l Etrak, 189
Seceyut, 79
Sefer, 150, 203, 207, 210, 219
Seḳlab, 62
Semerkand, 62, 110, 111, 112, 113, 123, 124, 130, 132, 133, 134, 138, 139, 140, 166, 179, 200, 261, 265
Şemidi, 48
Semnan, 228
Semûd, 48
Seng-i Yede, 51
Serandib, 37, 40
Sereḫs, 147, 149, 153, 217
Sevḳu'l Semanin, 46
Sevs-i Aḳṣa, 42
Şevval, 111, 123, 152, 200, 204, 217, 220, 221, 227, 232, 239
Seyḥun, 112, 114, 131, 158, 166
Şeys, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 50
Şeytan, 42, 44
Şii, 222
Simnan, 37, 242
Simurġ, 96, 228
Sincap, 54, 103
Şiraz, 119, 162, 176, 206, 240, 248
Sistan, 153, 206
Soġo Cicen, 84, 85, 86, 174, 246, 249, 251, 257
Sonod, 49
Sorovḳed, 79

Sudan, 49, 50, 188
Süleyman, 37, 54, 69, 94, 238, 239, 240, 245, 259, 264
Sultan Celaleddin, 125, 138, 151, 152, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 171, 176
Sultan Muhammed-i Harezmşah, 117, 118, 123, 124, 125, 126, 134, 136, 137, 138, 139, 142, 143, 149, 155, 158, 161, 164, 176
Sultan Rukneddin, 142, 143
Sulṭaniye, 220, 222, 224, 226, 227, 230, 233, 235, 243, 244
sünbül, 37
Suneh Han, 56
Süryanice, 38, 41
Tacik, 129, 141, 151
Tacikler, 124, 131
Ṭaleḳan, 154, 156
tarçın, 37
Tarih-i Cihan Güşa, 180, 201
tarım, 40, 70, 149
Tarlığ, 100
Tasoçut, 79
Tatar, 56, 60, 62, 68, 70, 75, 79, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 92, 102, 118, 129, 140, 141, 145, 148, 155, 158, 163
Tatarlar, 56, 68, 84, 85, 129, 131, 143, 156, 161, 187
Tavus, 36
Ṭayi, 48
taziye, 52, 187
Tebriz, 120, 162, 163, 168, 176, 189, 191, 192, 201, 202, 203, 211, 212, 213, 215, 216, 220, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 253, 254, 256
Telaş, 62
Telatin, 62
Ṭemha, 48
Tenket, 96, 99, 169, 170, 171, 172
Terazi, 36
terzilik, 41
Tesnim suyu, 35
Teymur, 131, 132, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 189, 190, 191, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 205, 206, 208, 211, 221, 223, 224, 225, 227, 229, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 242, 245, 251, 257, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268
Tibet, 70, 91
Tiflis, 162, 203
Timuçin, 75, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 99, 103, 126
Toḳtamış, 194, 195, 196, 197, 198
topuz, 60
Toster, 243
Tuḳta Beyki, 100
Tuli, 92, 93, 106, 128, 141, 142, 143, 147, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 184, 187, 189, 199, 200, 201, 202, 205, 206, 207, 208, 211, 213, 215, 220, 222, 231, 232, 233, 235, 238, 251, 253, 254, 255, 261, 264
Tümene, 79, 80, 81, 83, 84, 104, 171, 174, 246, 251, 258, 263, 267, 268
Turan, 50, 63, 64, 117, 127, 135, 165, 166, 167, 176, 183, 231, 245, 249, 266
Turanlı, 171, 255
Tûrec, 48, 49
Turit, 52
Türk, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 91, 96, 99, 101, 103, 107, 111, 123, 130, 139, 160, 166, 170, 180, 191, 193, 234, 251, 269, 271, 272
Türkan Hatun, 118, 119, 125, 136, 138, 139, 166
Türkçe, v, 61, 64, 176, 186, 187, 196, 255, 271, 272, 528
Türkeman, 243, 244
Türkistan, v, 50, 52, 55, 60, 62, 68, 74, 80, 110, 150, 164, 178, 191, 228, 269
Türkiye, 85, 91, 92, 126, 128, 143, 146, 163, 164, 167, 172, 177, 178, 179, 180, 189, 190, 191, 194, 197, 198, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 247, 249, 250, 252, 253, 254, 257, 261, 264, 265, 266, 267, 271
Türkler, v, 51, 52, 53, 61, 69, 81, 87, 108, 109, 124, 135, 137, 139, 147, 156, 165, 168, 169, 226

Türkmen, 137, 147, 156
Türkmenler, 53, 126, 244
Tus, 136, 147, 153, 205, 224
tuz, 53, 161, 167
Üçüncü Ûrya, 42
Uluġ Beyk, 269
Ulü'l-azm, 43, 49
Ulus-i Erbaa, 212, 269
Ungar, 55, 57, 61, 65, 89, 92, 93, 97
Uraz Ḳanḳuli, 116
Uryar-i Evvel, 41
Uryay-i Ṣaliṣ, 42
Us denizi, 62
Üveys, 241, 242, 243, 244
Uygur, 63, 68, 70, 100, 101, 102, 103, 127, 128, 136, 167, 180, 233, 245, 255, 256
Uygur Türkçesi, 101
Uygurca, 81
Uygurlar, 107
Uyrat, 92, 100, 102, 178, 201, 213, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 254, 255, 256
üzüm, 36
vasiyet, 40, 41, 125, 171, 242, 249
Yafes, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 60, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 141, 251, 269
yağmur, 51, 53, 88, 115, 138, 153, 163, 217, 224, 246, 254
Yahya, 37, 238
Ya'ḳub, 37
Yasa-Name, 107
Yemen, 48, 49, 89
Yengeç, 36
yeşim taşı, 54
Yeşmut, 200, 201, 202, 203, 238, 245, 264
Yesukay, 84, 85, 86, 174, 233, 239, 264
Yesurdar, 183
Yezd, 206
yılan, 59, 85, 100, 126, 128, 134, 138, 141, 180, 181, 212, 213, 215, 216, 223, 243, 253
Yılan, 36
Yıldızhan, 66, 67, 68
yoğurt, 46
yün, 54, 118
Yunus, 37
Yusuf, 37, 118, 204
Dahhak, 47
Ẕekeriya, 37, 243
Zemzem, 40
Zenec, 49
Ẕeryaniyan, 83
Zilhicce, 141, 154, 204, 205, 220, 234
Zilhiccetu'l Haram, 167, 200, 205, 206, 207, 216, 217, 234
Zilkade, 85, 215, 220, 249
ziraat, 40, 70, 150, 152

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR...